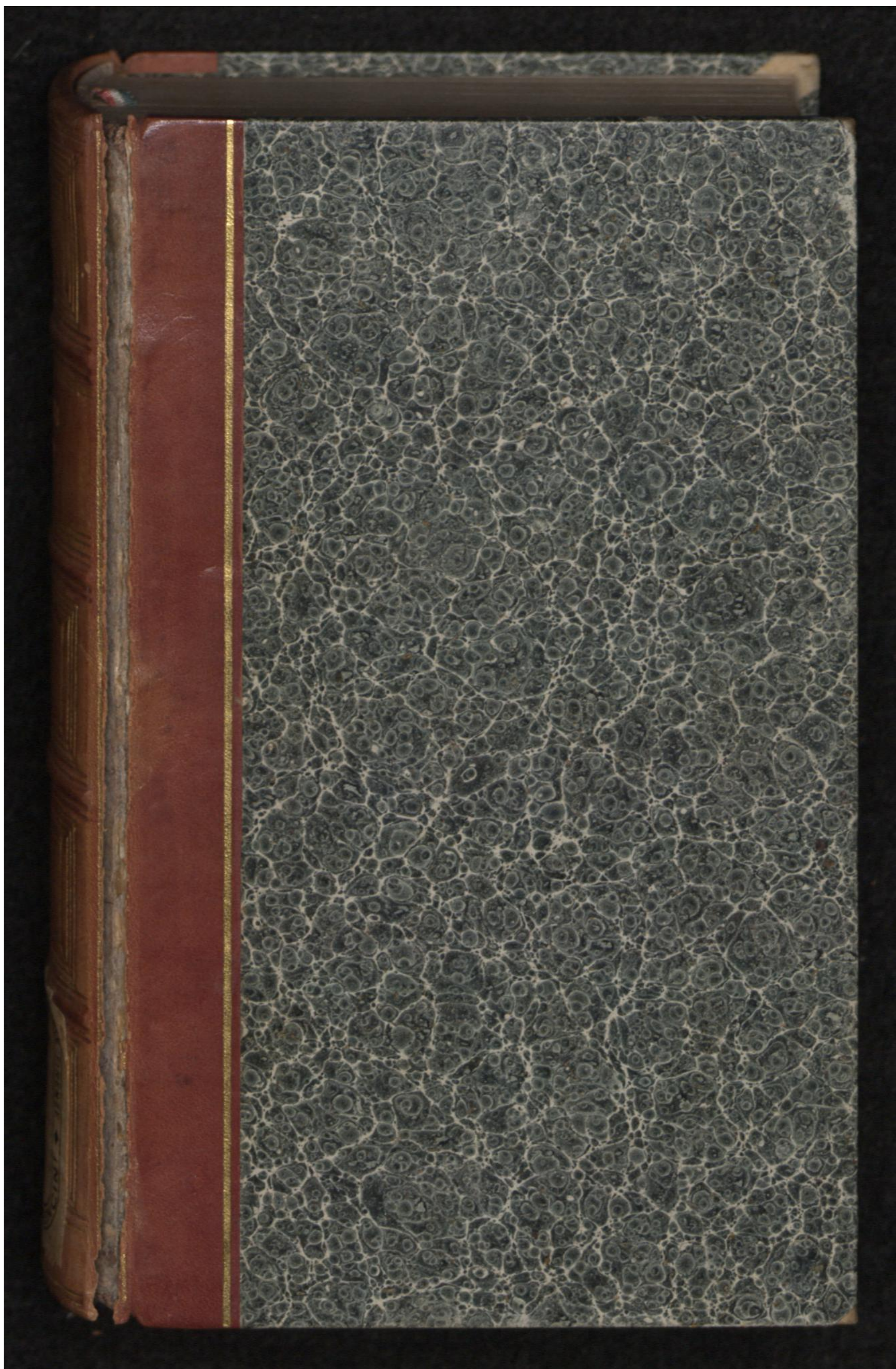
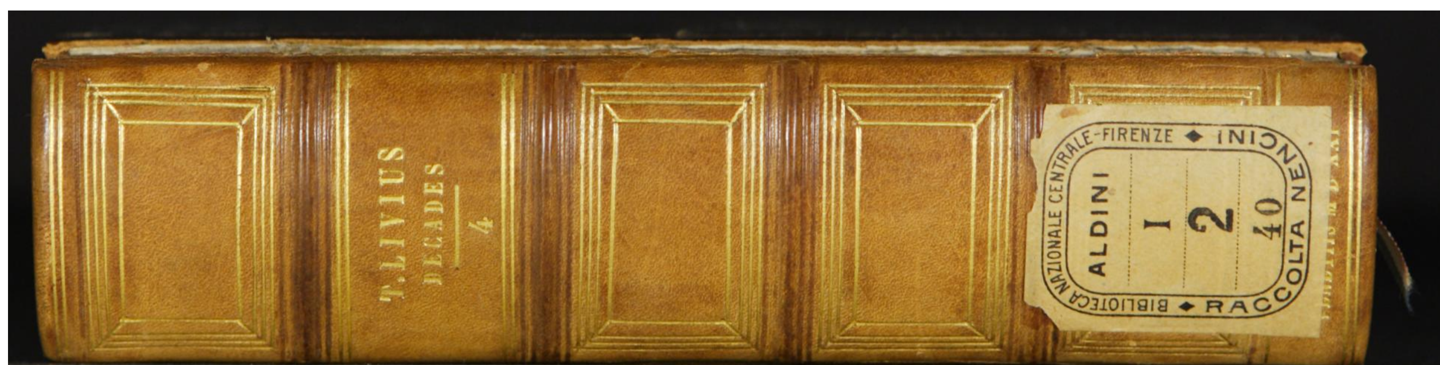
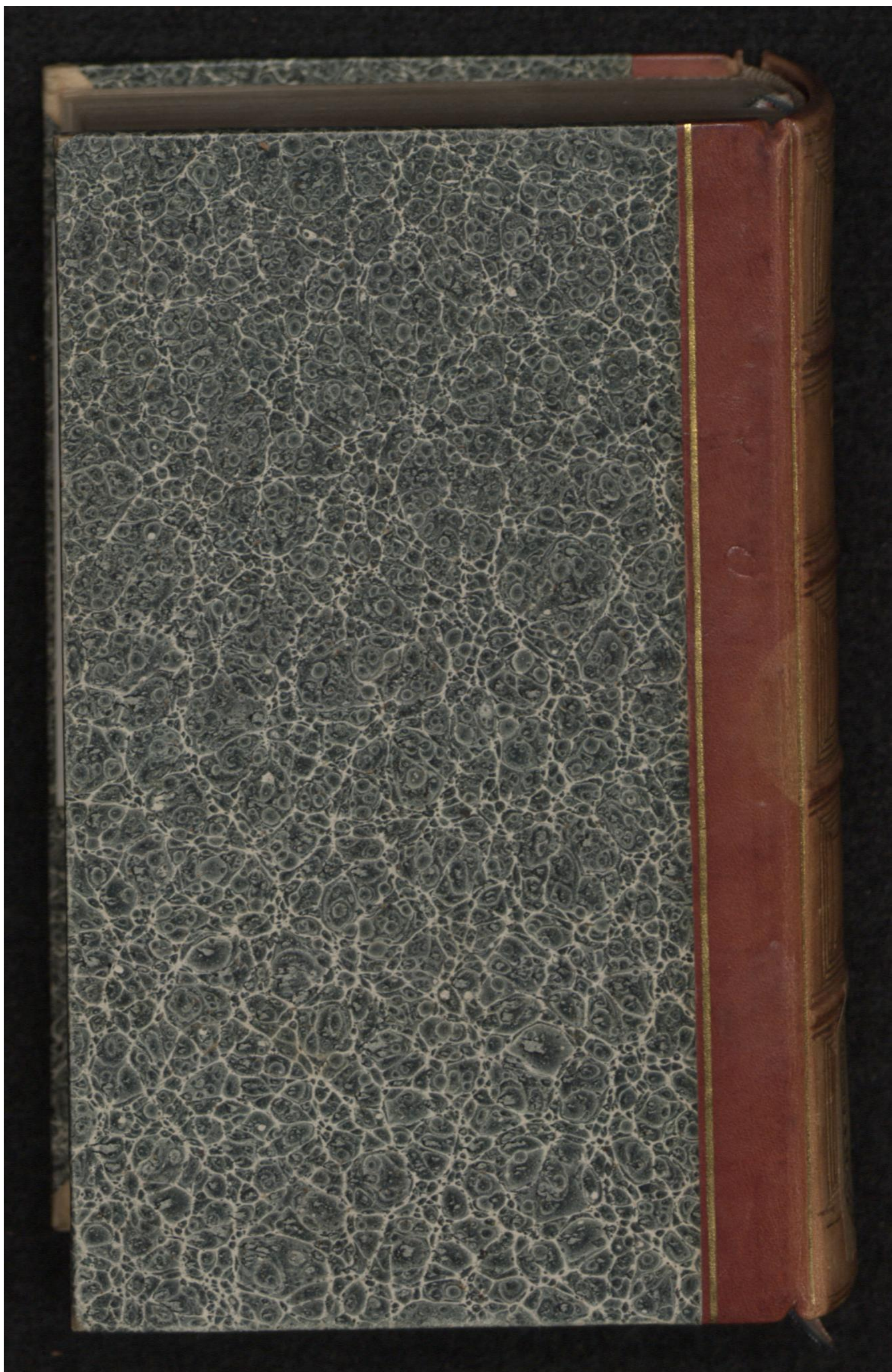

T. LIVIUS
DECADES
4
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
1
2
40

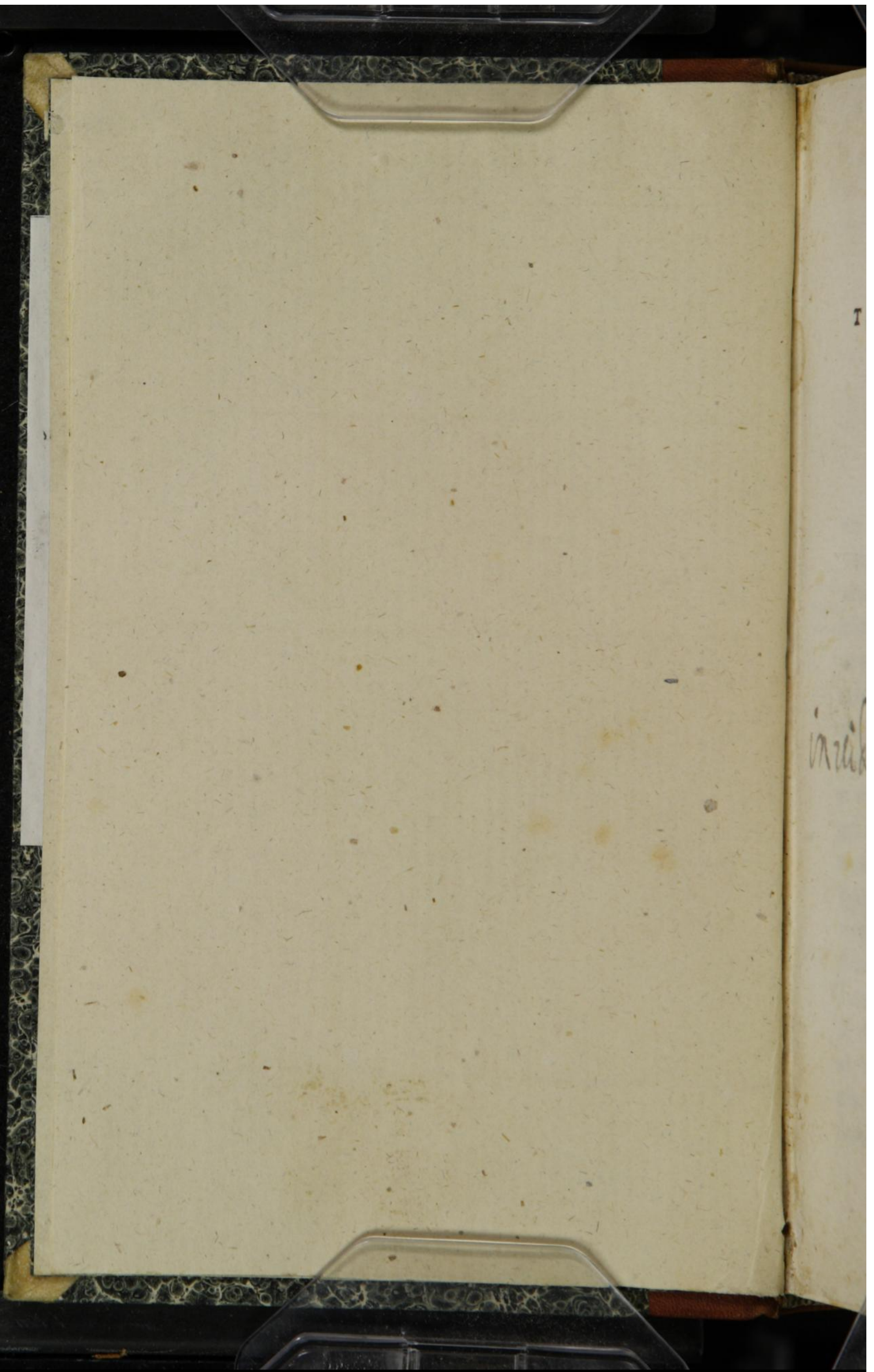

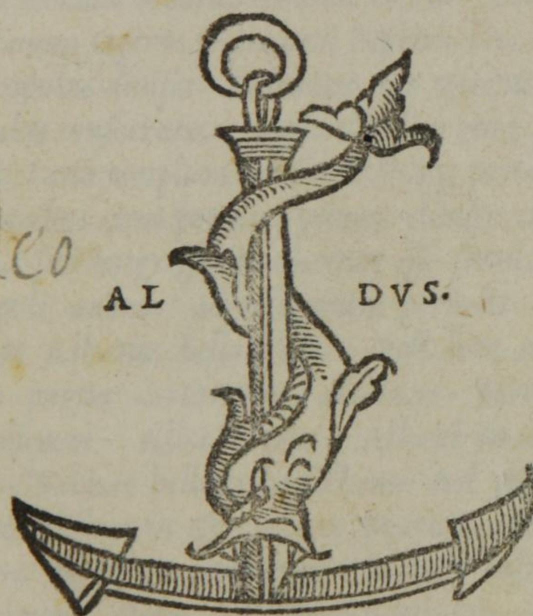
Ex Libris Joannis Nencini
1874.

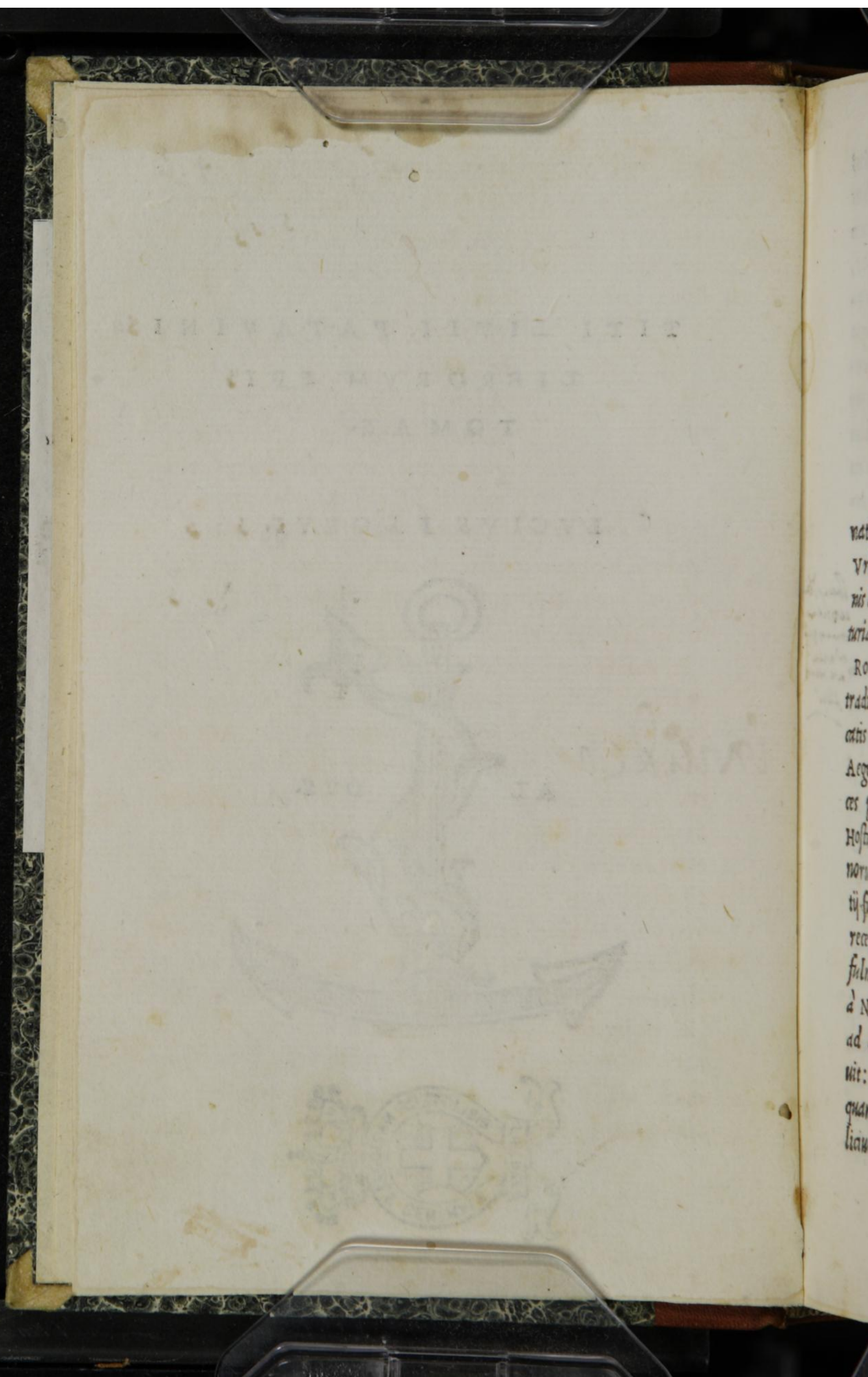

TITI LIVII PATAVINI LIBRORVM EPITOMAE.

LVCIVS FLORVS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

DVENTVS AENEAE in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluorum regum primo libro cõtinentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates, & Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Põpilius ritus sacrorũ tradidit: Iano templum constituit: eiusq; portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullius Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine absumptus est. Ancus Martius cerimonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit: Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant: diruit: pontem Sublicium in Tyberim fecit: Ianiculum collem Vrbi addi

dit: fines imperij protulit: Ostiam cõdidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit: circum designauit: ludos edidit: Sabinorum bello potitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur: an id, de quo cogitaret: effici posset: quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit: Vrbem muro circundedit: Cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditũ est: Veientes, atq; Hetruscos prælio fudit: censum primus omnium egit: lustrum condidit: classes, centuriasq; descripsit: Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio eius socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit: Turnum Herdonium fraude interemit: Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus, & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri nõ potuerũt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suã redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ: dictum est: eum regnaturum: qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat: prolapsum se simulauit: & terram oscu-

latus est. idq; factum eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset: ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maxime expulsus est: cum regnasset annos uiginti quinq;. Tūc consules primū creati sunt L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II.

b Rutus iureiurando populum astrinxit: neminem regnare Romæ passurum: Tarquinium Collatinum collegam suū propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coëgit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere: bona Regum diripi iussit: agrum Marti consecrauit: qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq;, & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis Regibus: securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomē fuit: libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus Reges, qui contractis Veiētium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant: exercitum duxisset: in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena Rex Clusinorū, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset: ne Tyberim trāsiret, uirtute Coclitis Horatij prohibitus

est. qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt: solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat: exuri passus est: dixitq;: tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius Regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Chloelia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset: à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est: ut essent trigınta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset: consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset: propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute, & opera Cn. Martij: qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinus uir de plebe, cum in uisu admonitus esset: ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret: & neglexisset: amisso filio, debilis factus, postea quam delatus ad senatum lectica eadem illa indicauerat: usu pedũ recepto, domum reuersus est. Cũ Cn.

Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volũnia uxor impetrauerunt ab eo: ut recederet. Lex agraria primũ lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est: necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestum uiua defossa est. Cũ uicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremerã ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebemq; cõtinet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset: decimum quenq; militum fuste percussit.

LIBRI III.

Editiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus, & seruis occupatũ, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuiũ capita centum, quatuor & uiginti millia, CCXIIII, præter orbos, orbasq;: sequenti, CXXXII millia, CCCCXIX. Cũ aduersus Aequos res male gesta esset: L. Quintius Cicinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset: ad bellũ gerendũ accersus est. Is uictos hostes sub iugũ misit. Tribunorum pl. numerus ampliatus est: ut essent decem: XXXVI anno à

primis tribunis plebis. Petitis p legatos, et allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero et trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decẽ uiros translatum imperiũ. Ii decẽ tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset: cum complura impotenter fecissent: magistratum noluerunt deponere: & in tertium annum detinuerunt: donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro: ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset: ne in potestatem stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum ocupauit: coẽgitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant: in carcerem coniecti: cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, et Volscos, et Aequos prospere gestas continet: & parum honestum populi Ro. iudiciũ. qui iudex inter Ardeates, et Aricinos sumptum agrũ, de quo ambigebatur: sibi adiudicauit.

LIBRI IIII.

Ex de connubio patrum, et plebis conten
I tione magna, patribus repugnantibus,
* perlata est à tri. pl. Aliquot annis res populi romani domi militiæq; per hoc ge-

nus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinis romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus romanus laboraret: Sp. Melius eques romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à Caio Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant: statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Volumnio Rege Veientium, opima spolia secūda retulit. Mamercus Aemylius dictator cēsuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anni & sex mensium spacio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ: eoq; coloni missi sunt. qbus occisis Fidenates cum defecissent à populo romano: à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: et Fidenæ captæ. Coniuratio seruorū oppressa est. Posthumus tribunus militum propter crudelitatē ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primū militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos, & Veientes continet.

LIBRI V.

In obsidione Veiorum tabernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua: indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis

suis merere cœperunt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates, qui eam rem interpretaretur: ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret: proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset: i locũ eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio tri. pl. dicta esset: in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusinum obsiderent: & legati à senatu missi ad componendum inter eos, & Clusinos pacem, pugnãtes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat: in uestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam pertem Capitolij iam in summũ euasissent: proditi clãgore anserum, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere, ut mille pondo auri darent: & hoc precio finem obsidonis emerent: Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit: cecíditq;. Aedes Ioui Capitolino facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat: ad

uentare Gallos. Dictum est ad Veios migrãdum esse, propter incensam, & dirutam urbẽ. quod consilium Camillo authore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex centuriõe auditæ. qui, cum in forũ uenisset: manipularijs suis dixerat. sta miles: hic optime manebimus.

LIBRI VI.

r Es aduersus Aequos, & Volscos, & Hetruscos prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat: cum obstrictos ære alieno liberaret: nexos exolueret: crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum est: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius tribuni pl. legem promulgarunt: ut consules etiam ex plebe fierent: qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tri. pl. per quinquennium soli magistratus fuissent: pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII.

d Vo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remediũ, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scæ-

nici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio tri. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium relegatum sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur: uenit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coëgit eum in uerba sua iurare: non perseueraturum se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginem urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens, qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit: & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina, & Publitia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius tribunus militũ Gallũ, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit: consulq; proximo anno creatus est ob uirtutem: cum XXIII haberet annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani, cum urgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent: urbem, atq; agros populo romono dediderũt. ob quã causam ea, quæ populi romani facta essent: defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab Aulo Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sede-

rant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites romanos, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupãda urbe cõspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cõsilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII.

Latini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere uellent: alterum ex Latinis consulẽ facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est: ut exanimaretur. T. Manlius consul filiũ suum, q̃d cõtra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quãuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus morte sua Romanis uictoriam restituit. Latini in deditionem uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidũ Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum comprehensum. quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent: uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello: & obsidione in deditionem uenerunt. Q. Publio, q eos obsederat: primum imperium prolatum: & per cõ-

sules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprum inferre uoluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitũ occasione rei bene gerendæ inuitatus contra edictum eius præliatus est: q̃ prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eã causam cum dictator de magistro eq̃tum suppliciũ sumpturus uideretur: Fabius Romã profugit: et cũ causa parũ proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea cõtra Sãnites prospere gestas cõtinet.

LIBRI IX.

Titus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locũ iniquum exercitu cum nulla spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis eq̃tibus romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt: ut omnes sub iugum mitterentur. iideḿq; authore Spu. Posthumio consule, qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus tri. plebis, & omnibus, qui per fœdus spopõderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo postea fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis eq̃tibus romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt: Vfentina, & Falerina. Suessa, & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiã perduxit: uiam strauit: quæ Appia uocata est: libertinorũ filios in senatu legit. ideóq;,

quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt: quemadmodũ ante p̃ proximos censores obseruatum fuerat.

Res præterea cõtra Appulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus. quæ, cũ comitia, & campum turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est: eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X.

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est: ut essent nouem: cum antea quaterni fuissent.

Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tunc primum lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Aniensis, & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cũ aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaretur: romanusq; exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua uictoriã eius pugnæ populo romano dedit. Papyrius cursor Samnitiũ exercitum, qui iureiurando astrictus suo: quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet: fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

c

Cum Fabius Gurges COS male aduersum Samnites pugnasset: et senatus de remouẽdo ab eo exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc filij ignominiam, eo maxime senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit. atq; eius consilijs, & opera filius COS adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitiũ ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret. missis legatis, ut Aesculapij signũ Romam ab Epidauro transferrent: anguem, qui se in nauem eorum contulerat: in quo ipsum numen esse constabat: deportauere: eoq; in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam, cum exercitui præesset, opera militum in agro suo usus esset: damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus COS Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, uictis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primũ creati sunt. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita CCLXXIII millia. Plebs propter æs alienum, & graues & longas seditiones ad ultimum secessit in Ianiculum: unde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isq; in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volscinienses gestas continet:

stas continet: item aduersus Lucanos: contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII.

c Vm legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent: bello ob id Gallis indicto, L. Caecilius praetor cum legionibus ab ijs caesus est. Cum à Tarentinis classis romana direpta esset, duce, qui praeerat classi, occiso: legati ad eos à senatu, ut de ijs iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellũ ijs indictum est. Samnites defecerunt. Ad uersus eos, & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot praelijs à compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum Rex, ut auxilium ferret Tarentinis: in Italiam uenit. Cum in praesidiũ Rheginorum legio Campana cum praefecto Decio Iubelio missa esset: occisis Rheginis, Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

u Alerius Leuinus COS parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit: elephãtorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id praelium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant: Pyrrhus inspiceret: omnia uersa in hostem inuênit: populabundusq; ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret: frustra ut patriam desereret à Rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à

Pyrrho ad senatum missus petijt: ut componendæ pacis causa Rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius, q. propter inualitudinem oculorum iandiu à consilijs publicis abstinuerat: uenit in curiam: & sententia sua tenuit: ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginensibus quarto fœdus renouatum est. Cum C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat: polliceretur se Regi uenenum daturum: cum indicio ad Regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, & Brutios, & Samnites prospere gestas continet.

LIBRI XIIII.

P Yrrhus in Siciliã traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum: caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius, qui citatus non responderat: bona uendidit. Pyrrũ iterum ex Sicilia in Italiam reuersum uicit: & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit: quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXI millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti Rege societas iuncta est. Sextilia uirgo uestalis damnata incesti uiua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia, & Consa. Carthaginen

siũ classis auxilio Mamertinis uenit. quo facto ab iis foedus uiolatum est. Res praeterea contra Lucanos, Samnites, et Brutios feliciter gestas, et Pyrrhi mortem continet.

LIBRI XV.

u Ictis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quae Rhegium occupauerat: obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidã iuuenes pulsassent: dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus uictis pax data. Coloniae deductae: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus romanus argento uti coepit. Vmbri, & Salerni uicti in deditionem accepti sunt. Quaestorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI.

o Rigo Carthaginensium, & primordia urbis referuntur: contra quos, & Hieronem Regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret: dissuadentesq; contentio fuisset: transgressis tum primum mare equitibus romanis aduersus Hieronem saepius bene pugnatũ. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII millia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatoriũ in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res

præterea contra Pœnos, & Volscos prospere gestas continet.

LIBRI XVII.

N. Cornelius COS à classe Punica circunuentus, & per fraudẽ ueluti in colloquium euocatus captus est. Cn. Duilius COS aduersus classem Pœnorum prospere pugnauit: primusq; omnium romanorum ducum naualis uictoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: ut reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur. L. Cornelius COS in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus COS, cum in locum iniquum à Pœnis circunsessum temere duxisset exercitum: M. Calpurnij tribuni militum uirtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorũ uicta classe, cui præfuerat: à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus COS, uictis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII.

Ttilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginenses pugnasset: successorq; à senatu prospere bellum gerenti non mitteretur: idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus in-

ter causas petendi successoris erat: quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quaerente deinde fortuna ut magnum utriusq; casus exemplum in Regulo proderetur: accersito à Carthaginensibus Xantippo Lacedæmoniorũ duce, uictus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus romanis omnibus terra mariq; prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Scopus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII senatu mouerunt. lustrum condiderunt. quo censa sunt ciuium capita CCCXVII millia, CCXVII. Regulus missus à Carthaginensibus ad senatum, ut de pace, & si eam minime impetraret: de captiuis commutandis ageret: iureiurãdo astrĩctus est rediturum se Carthaginem: si commutari captiuos non placuisset. utrunq; negandi author senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset: supplicio à Carthaginensibus de eo sumpto, perijt.

LIBRI XIX.

Caecilius Metellus, rebus aduersus Poenos prospere gestis, speciosissimum egit triumphum: XIII ducibus hostium, & centum uiginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher COS, qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos: qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginenses classe pugnauit: & reuocatus à senatu, iussusq; dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, po-

stea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cũ Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ de=ductæ sunt, Fregellæ in agro Salentino, Brũdusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI millia CCXXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs male pugnauerat: à ludis diuertens, cum turba premeretur: dixit. utinam frater meus uiueret: iterumq; classem duceret. ob eam causam multata est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus A. Po=sthumium consulem, quoniam idem & flamen Mar-tialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci uel=let: in urbe tenuit: nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam uictoriæ C. Luctatius COS, uicta ad Aegates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginensibus pax data est. Cum templum Vestæ ar=deret: Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incen-dio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die do-miti in deditionem uenerunt.

LIBRI XX.

s Poletum colonia deducta est. Aduersum Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent: subacti sunt. Tutia uirgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyricis propter unum ex legatis, qui ad eos mis=

sierant: occiso indictum est: subactiq; in deditionem uenerunt. Prætorum numerus ampliatus est: ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant: cæsi sunt. Eo bello populus romanus sociorũ, Latiniq; nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs in deditionẽ uenerunt. M. Claudius Marcellus COS, occiso Insubriũ Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Iterum Illyrici, cum rebellassent: domiti in deditionem uenerunt. Lustrum à censoribus conditũ est: ex quo censa sunt ciuiũ capita CCLXX millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt: cum antea dispersi fuissent: Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. * muniuit: & circum flamminiũ extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro à Gallis capto, Placentia, & Cremona.

LIBRI XXI.

IN ITALIA BELLI PVnici secundi acta narrãtur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginenses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent: bellum iis indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis, qui obsistere ei conati erant: ad

Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset: descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Appenninum per maximam militum uexationem propter uim tempestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII.

a Nnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius COS, homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidiis ab Annibale circumuentus ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant: fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperato receptis filiis, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Cum deinde Q. Fabius maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ committeret: & opponendo se tantum.

modo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem, effecit: ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu, cum in iniquum locum conflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idemq; milites facere commilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat: fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita ureret: agro peperat: ut illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemilio deinde Paulo, & Terentio Varrone COSS, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est: cæsaq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus LXXX, consularibus atque prætorijs aut ædilitijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturum eum: qui in uerba sua non iurasset: effecitq; : ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur.

Præterea trepidationem urbis, & luctum, & res

in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia, & Floronia uestales uirgines incesti damatæ sunt. Propter paucitatem uero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui, cum potestas esset redimendi: redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ: quod de Rep. non desperasset.

LIBRI XXIII.

C Ampani ad Annibalē defecere. Nuntius cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in uestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginensium: ut pacem à populo romano peterent: nec tenuit, obstrepente barchina factione.

Claudius Marcellus prætor ad Nolā eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit, Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: ut corporum uiribus, atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatum est: ut lora, & pelles scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumus prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegate sunt: ne recederent inde, ni=

si finito bello. Inter Philippum Macedonum Regem, & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit. Praeterea in Sardinia feliciter à T. Manlio praetore aduersus Poenos, Sardosq; res gestas continet: à quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus praetor Annibalis exercitum ad Nolam praelio fudit: & uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI XXIIII.

h Ieronymus Syracusanorum Rex, cuius auus Hiero amicus populo romano fuerat: ad Carthaginenses defecit: & propter crudelitatem, superbiáq; à suis interfectus est. T. Sempronius Gracchus proconsul prospere aduersus Poenos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus COS. in Sicilia, quae prope tota ad Poenos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonum Regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno praelio oppressus, fugatusq; , in Macedoniam cum prope inermi exercitu profugit. ad id bellum gerendũ Valerius praetor missus est. Res praeterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses gestas continet. Syphax Rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam Regem Masaesulorum pró Carthaginensibus pugnans, uictus, in Hispaniam * ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: ubi angusto freto Africa, & Hispania dirimuntur.

Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem romana castra habuerunt.

LIBRI XXV.

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcem, per tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatum ire simulauerant: cœpit. Ludi Apollinares ex Martis carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat: instituti sunt. A. Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus, à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset à senatu: ut sibi exercitus daretur: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset: de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militum dux factus conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio, & ab Ap. Claudio COS. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentem se uirum gessit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat: interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerum feliciter gestarum tristem exitum tule-

runt, propè cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quàm in Hispaniam iuerant. amissáq; eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martij equitis romani uirtute & industria contractis exercituum reliquijs, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent. ad triginta * septem millia cæsa: ex mille octingentis: præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

LIBRI XXVI.

a Nnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitum usq; ad portam Capenam, ut urbis situm exploraret: obequitauit. & cum per triduum in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset: certamen tempestas diremit. nam cum in castra redijssent: statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. principes campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS, quibus iubebatur parcere: antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. et suffragio populi, consensúq; omnium missus, Nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum: uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse, posteaquam togam ac-

ceperat: quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnânas, & Philippum Macedonum Regem.

LIBRI XXVII.

N. Fuluius proconsul cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello consule aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit: donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater COS. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit: & uicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus COSS. speculandi causa egressi à castris insidiis ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio prætore aduersus Philippum, & Acheos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret: cum millibus hominum LVI cæ

sus est M. Liuij consulis ductu, non minore opera Clau dij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita ut inimicum falleret: electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XXVIII.

r Es in Hispania prospere gestæ à Syllanos Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio proconsule, & ab Attalo Rege Asiæ aduersus Philippum Regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cũ M. Liuio, & Claudio Neroni COSS. triumphus decretus esset: Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat: quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegæ prouinciam, ut uictoriam eius adiuuaret: uenerat: equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia uirginis, quæ non custodierat: extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis bellauit XIIII anno eius belli, anno quinto, posteaquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem Regem Numidarum duobus nauigiis transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatoriũ in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus: sed ex iis: qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt.

Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt: se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa Rege Numidarum: qui illi quidem auxiliũ, si in Africam traiecisset: pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis. cui ex Carthagine scriptum erat: ut in Italiam traijceret. Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;: ut in Africam traijceret: si ex Rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hyemarat: in Italiam traiecit.

LIBRI XXIX.

E X Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentẽ prædam reportauit: & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerẽtis: quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam, & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ: quibus auxilia conduceret: præceptumq;: ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit.

Pax cum

Pax cum Philippo facta eſt. Idæa mater depor-
tata eſt Romam à Peſinunte oppido Phrygiæ: carmi-
ne in libris ſibyllinis inuento: pelli Italia alienigenam
hoſtem poſſe: ſi mater Idæa deportata Romam eſſet.
tradita autem eſt Romanis per Attalũ Regem Aſiæ.
Lapis erat: quem matrem deûm incolæ dicebant. ex-
cepit P. Scipio Naſica, Cn. filius, eius, qui in Hiſpania
perierat: uir optimus à ſenatu iudicatus, adoleſcens non
dum quæſtorius: quoniam ita reſponſum habebatur:
ut numen id ab optimo uiro reciperetur: conſecrare-
turq́;. Locrenſes legatos Romam miſerunt: qui de
impudentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pe-
cuniam Proſerpinæ abſtulerat: & liberos eorum, &
coniuges ſtuprauerat. Pleminius in catenis Romã per-
ductus in carcere mortuus eſt. Cum falſis rumor
de P. Scipione proconſule, qui in Sicilia erat: in urbem
perlatus eſſet: tanquam luxuriaretur: miſſis ob hoc lega
tis à ſenatu, qui explorarent: an ea uera eſſent: pur-
gatus infamia Scipio in Africam traiecit ſenatus per-
miſſu. Syphax accepta filia in matrimonium Aſ-
drubalis Giſgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipſe
iunxerat: renuntiauit. Maſaniſſa Rex Maſæſulo-
rum, dum pro Carthagine in Hiſpania militat: amiſ-
ſo patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum ſæ
pe repetito, aliquot prælijs à Syphace Rege Numidarũ
uictus, in totum priuatus eſt: & cum ducentus equiti-
bus exul Scipioni ſe iunxit: & cum eo primo ſtatim
bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla ma-
nu interemit. Scipio aduentu Aſdrubalis & Sypha
cis, qui prope cum centum millibus armatorum uene-

rant: ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit. Sempronius COS. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiũ capita CCXV millia. Inter censores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit: quod à populo romano damnatus, actusq; in exiliũ fuerat: & Liuius Claudio: quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit: & quod innocentem se damnassent: & postea consulem, censoremq; fecissent.

LIBRI XXX.

iN Africa Scipio Carthaginenses, & eundem Syphacem Numidarum Regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa: binaq; hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptiis factis uxorem habuit: castigatusq; à Scipione uenenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginenses in desperationem acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq; anno decimosexto Italia discedens in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non

conuenisset: acie uictus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua dextraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur: ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimum, nobilissimumq; egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictae à se nomine gentis nobilitatus est.

LIBRI XXXI.

b

ELLI aduersus Philippum Macedoniae Regem, quod intermissum erat: repetiti causae feruntur hae. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnânes, qui non initiati erant: Athenas uenerunt: & in sacrarium Cereris cum alijs pluribus suis intrauerunt. ob hoc, tanquam nefas summum commisissent: ab Atheniẽsibus caesi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebãtur à Philippo: legati auxilium à senatu petissent: & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gra

uis erat: dissentiente: tenuit authoritas patrum: ut sociae ciuitati ferre quoq; opem populus iuberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatum est: qui exercitu in Macedoniam ducto: equestribus praelijs cum Philippo prospere pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum suos, seq; occiderunt. L. Furius praetor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Poenum bellũ in ea parte molientem acie uicit. Amilcar eo in bello occisus est: & millia hominum XXXV. Praeterea expeditiones Philippi Regis, & Sulpitij consulis, expugnationesq; urbium ab utroq; factas continet. Sulpitius COS adiuuantibus Rege Attalo, & Rhodijs bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius praetor.

LIBRI XXXII.

Complura prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur: inter quae, in Macedonia in puppi longae nauis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius COS aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri: fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quae est uicina Macedoniae: socijs Aetolis, & Acarnanibus, uexauit. L. Quintius Flaminius consulis frater nauali praelio, Attalo Rege, & Rhodijs adiuuantibus, Euboeã, & maritimam oram coepit. Achaei in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obsidibus oppressa est. Praetorum numerus ampliatus est: ut seni crearẽtur. Cornelius COS Gallos Insubres praelio fudit. Cum Lacedaemonijs, et

tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Praeterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

LIBRI XXXIII.

Titus Quintius Flamminius proconsul cum Philippo ad Cynocephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flaminius frater proconsulis, Acarnânes, Leucade urbe, quae caput est Acarnaniae: expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tauditanus praetor à Celtiberis cũ exercitu caesus est. Attalus à Thebis ob subitam inualitudinem translatus decessit. Pax petenti Philippo, Graeciae libertas data est. L. Furius, & Claudius Marcellus consules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersae factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginensium senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum Regem Syriae se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBRI XXXIIII.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat: cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato author fuisset: ne ea lex aboleretur, Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporijs orsus est: citeriorem Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamminius bellum aduersus Lacedaemonios, & tyrannum eorum Nabidem prospere ge-

ſtum, data iis pace, qualem ipſe uoluit: liberatisq; Argis, qui ſub ditione tyrãni erant: finiuit. Senatus tunc primum ſecretus à populo ludos ſpectauit. ut id fieret, Sex. Aelius Pætus, & L. Cornelius Cethegus cenſores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ pleræq; deductæ ſunt. M. Porcius Cato de Hiſpania triũphauit. Res præterea aduerſus Boios, & Inſubres Gallos feliciter geſtæ referuntur. T. Quintius Flaminius, qui Philippum Macedonum Regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum uicerat: Græciamq; omnem liberauerat: ob hanc rerum factarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginenſium nuntiauerunt: Annibalem, qui ad Antiochum confugerat: bellum cum eo moliri. tentauerat autem per Ariſtonem Tyrium ſine literis Carthaginem miſſum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI XXXV.

P. Scipio Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho iunxerat: collocutus eſt: ut, ſi fieri poſſet, metum uitæ, quẽ ex populo romano conceperat: eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibalem: quẽ fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet: reſpondit: Alexandrum Macedonũ Regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq; ultimas oras, quas uiſere ſupra fidem humanam eſſet: peragraſſet: quærenti deinde quem ſecundum poneret: inquit: Pyrrhum: eo quod caſtra metari docuiſſet: ad hæc neminem elegantius loca cepiſſe: præſidia diſpo-

fuisse. exequenti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres: si me, inquit, uicisses? tunc uero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur: bouem, Cn. Domitio consule, locutum: Roma caue tibi: refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo romano sollicitabant: à populo romano desciuit: & bello aduersus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ Rex cum bellum Græciæ intulisset: complures urbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

LIBRI XXXVI.

MArcus Attilius Glabrio COS Antiochum apud Thermopylas, Philippo Rege adiuuante, uictum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica COS ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, uir optimus à senatu iudicatus: dedicauit: idemq; Boios, & Gallos uictos in deditionem accepit: & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi Regis referuntur.

c ORnelius Scipio COS, legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat: si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur: cum C. Lælio, qui multum in senatu poterat: ea prouincia dari uideretur: profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Attilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat: & de Aetolis triũphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene Rege, Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione: ut omnibus prouincijs citra Taurum mõtem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus uictus erat: regnum ampliatum. Rhodijs quoq;, qui & ipsi iuuerant: quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualẽ triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat: cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI XXXVIII.

m ARcus Fuluius COS in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem de-

dit. Cn. Manlius COS, collega eius Gallogræcos Tolistobogios Tectosagos, & Throcmos, qui Brenno duce in Asiam transierant: cum soli citra Thaurum montem minime parerent: uicit. Eorum origo, & cum eo loca, quæ tenent: occupauerantq;: referuntur. Exemplũ quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ, cum Regis Gallogræcorum uxor fuerat: capta centurionem, qui ei uim intulerat: occîdit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiũ capita CCLVIII millia, et CCCXVIII. Cum Ariarathe Rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se causa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt: à Petilio Acteo trib. plebis, ut quidam: à Næuio, quod præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies uenit: euocatus in rostra, hac die inquit, Quirites Carthaginem uici: & prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplîus tribunitijs iniurijs uexaretur: in uoluntarium exilium Liternum concessit, incertum ibi, an romæ defunctus. nam eius monimentum utrobiq; fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusq;, cum in uincula, & carcerẽ duceretur: T. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat: intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publicæ possidenda misisset: non modo in ijs nullum uestigium pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquam tantum in ærarium redactum: quantæ sum

mæ erat damnatus. collatam a' cognatis, & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit. quæ necessitati ei erat ad cultum: retenta.

LIBRI XXXIX.

Emylius COS Liguribus subactis, uiam a' Placentia usq; Ariminum perductam Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicunq; circa Apenninum erant: subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ coniurationem peruenisset: a' consule inuestigatum: & multorum pœna sublatum est. A' censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flaminius. T. Quintij frater: eo quod cum Galliam prouinciam COS optinuerat: rogatus a' Philippo Pœno, quem amabat: scorto nobili, Gallum quendam sua manu ociderat: siue, ut quidam tradiderunt: unum damnatorum securi percusserat, rogatus a' meretrice Placentina: cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tanquam iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum uirorum, Annibal a' Prusia Bithyniæ Rege, ad quem uicto Antiocho confugerat: cum dederetur Romanis: qui ad exposcendum illum T. Quintium Flaminium miserant: ueneno sibi mortem consciuit. Philopœmenes quoq;, dux Achæorum, uir maximus est a'

Messenijs interemptus ueneno: cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma, deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prospere gestas, & initia, causasq; belli Macedonici continet. cuius origo inde uenit: quod Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis: eo quod cogeretur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

LIBRI XL.

c VM Philippus liberos eorum: quos in uinculis nobilissimorum quidem hominum habebat: conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis, & sororis uerita admodum pueris regis libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat uenenum: suasit ijs: ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset: ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ Regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusationem parricidij, & affectationem regni, primum ferro petitus, ad ultimum, quoniam populi romani amicus erat: ueneno necatus est: regnūq; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuēnit. Item res in Liguribus, et Hispania contra Celtiberos à cópluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi et Græci, & latini inuenti sunt. in qbus plura, quæ dissoluēdarū religionū erant: prætor ad quē delati erāt: cū legisset: iurauit senatui cō

tra rēpub. esse, ut legerentur: seruarēturq;: & ex S.C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetriū filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: uoluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

LIBRI XLI.

i GNIS In æde uestæ extinctus est. T. Sempronius Gracchus procōsul Celtiberos uictos in deditionē accepit: monimentumq; operum suorum, Gracchorum oppidum in Hispania constituit. A' Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, q̃ patri defuncto successerat: ĩ regnū Syriæ ab urbe dimissus. Lustrū à censoribus conditū est. Censa sunt ciuiū capita CCLXIII millia, CCXCIIII. Q. Volumnius Saxa trib. pl. legem tulit: nequis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici: quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginenses legationem: & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solici-

tabat·qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ: uilissimum Regem egit.

LIBRI XLII.

f Vluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit: ut ædem, quam dedicauerat: tegeret. tegulæ ex S.C. reportatæ. Eumenes Asiæ Rex in senatu de Perseo Macedoniæ Rege questus est. cuius iniuriæ in populum romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS, cui Macedonia decreta erat: in Macedoniam transijt: leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginenses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & Reges rogandos: ut in fide permanerent: dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus códitũ est. Censa sunt ciuiũ capita CCLVII millia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos, & Ligures prospere gestas continet.

LIBRI XLIII.

p Rætores nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent: damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnauit: & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierant: ex S.C. po-

stea restituti sunt. A' præfectis classium Romanorum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo Rege in Thracia prospere gestas continet: & uictis Dardanis, & Illyrico: cuius Rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat: ipso interempto consedit. M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII.

C. Martius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniam: côpluresq; urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes: ut Perseo essent auxilio: nisi populus romanus cum eo pacem atq; amicitiam coniungeret. indigne id latum. Cũ id bellum L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset: Paulus in côcione precatus est: ut quicquid diri populo romano immineret: supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit: uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret: dixit exercitui: ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; Rex Illyricorum, cum rebellasset: à Licinio prætore uictus uenit in deditionem: & cum uxore, & liberis, & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho Rege Syriæ: quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene Rege Pergami, & Gentio Rege Illyricorum, quia ijs pecuniam, quam promiserat: minime dabat: ab eis relictus est.

PErseus ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ Rex Ptolemæum & Cleopatram, Aegypti Reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent: ab obsidione socij Regis absisteret: editisq; mandatis consideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorum Popilius uirga regem circũ scripsit: iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur: ut ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triũphi lætitia, ne solida ei contingeret: duorum filiorum funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphum præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII millia, DCCCV. Prusias Bithyniæ Rex Romam, ut senatui gratias ageret ob uictoriam ex Macedonia partam, uenit. & Nicomedem filium suũ senatui commendauit. Rex plenus adulationis libertum se populi romani esse dicebat.

EVmenes Rex Romam uenit. qui, quia Macedonico bello se medium egerat: ne aut inimicus iudicatus uideretur: si exclusus esset: aut liberatus crimine: si admitteretur: in comitio lex lata est: ne cuiquam Regi Romam uenire liceret. Claudius Marcellus COS alpinos Gallos, C. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ Regis conquesti sunt de Eumene: quod fines suos popularetur: dixeruntq;: eum conspirasse cum Antiocho contra populum romanum. Societas cum deprecantibus Rhodiis iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa eo sunt ciuiũ capita CCCXXVII millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorum Rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, in regnũ restitutus est. Ariarathe Cappadociæ Rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo romano renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos uario euentu gestas, & motus Syriæ, mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat: continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat: clam, quia minime dimittebatur à Romanis: interemit: et ipse in regnum receptus. L. Aemylio Paulo, qui Perseum uicerat: mortuo, cuius tanta abstinentia fuit: ut cum ex Hispania, & Macedonia maximas opes retulisset: uix ex auctione bonorum eius redactum est, unde

dos uxori

dos uxori eius redderetur. Pontinæ paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea prouincia euenerat: siccatæ: agerq́; ex ijs factus.

LIBRI XLVII.

N. Tremelio tribu. pl. multa dicta est: quod
c cum M. Aemylio Lepido, pontifice maximo, iniuriose contenderat. sacrorum quoq; magistratuũ ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCCXXVIII millia, CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant: fœdus ictum: ut alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ Rex consilio Demetrij regis Syriæ, & uiribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati: qui inter Masanissam, & Carthaginenses de agro iudicarent. C. Martius COS aduersum Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnauit. cum quibus bello confligendi causa fuit: quod Illyricos populi Romani socios uastauerant. eandemq́; gentem Cornelius Nasica COS domuit. Q. Opimius COS transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppidum Antipolim, & Nicæam uastabant: subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prospere res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab urbe condita magistratum, peractis comitijs, insequentisq; anni cõsulibus creatis, inire cœperunt. Mutãdi comitia causa fuit: quod Hispani rebellabant. Le

gati ad disceptandum inter Masanissam, & Carthaginenses missi nuntiauerunt: uim naualis materiae se Carthagine deprehendisse. Quidam praetores à prouincijs auaritiae nomine accusati, & damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuiũ capita CCCXXIIII millia. Semina belli tertij Punici referũtur. Cum in finibus Carthaginensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse: M. Porcius Cato suasit: ut Carthaginensibus, qui exercitum specie contra Masanissam Regem, sed re uera contra Romanos accitum in finibus haberent: bellum indiceretur. contradicente P. Cornelio Nasica, placuit: legatos mitti Carthaginem: qui specularentur: quid ageretur. Castigato senatu Carthaginensium, quod contra foedus exercitum, & nauales materias haberent: pacem inter Masanissam, & eos facere uoluerunt: Masanissa agro, de quo lis erat: cedente. sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat: cum senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset: ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit: ut legatis, quo minus uiolarentur, fugam explicuerit. Id nuntiantes infestum iam senatum Carthaginensibus infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filij in praetura tenuissimo, ut ualuit: (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, Regis quondam Macedoniae, ingenti asseueratione mentire-

tur: Romam missus. M. Aemylius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus: antequã expiraret: praecepit filijs: lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus quàm aeris denos consumerent. imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum uirorum funera solere.

De ueneficijs quaesitum. Publia, & Licinia nobiles foeminae, quae uiros suos necasse insimulabantur: cognita causa, cum praetori praedes, uadesq; dedissent: cognatorum decreto necatae sunt. Gulussa Masanissae filius denuntiauit Carthagine delectus agi: classem comparari: & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet: ut ijs bellum indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciundum, placuit: decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus COSS cum delectum seuere agerent: nec quenquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis uacationem impetrare nõ potuerunt: in carcerem coniecti sunt. Hispaniense bellum cum parum prospere aliquoties gestum ita confudisset ciuitatem Romanam: ut ne ij quidem inuenirentur: qui aut tribunatũ exciperent: aut legati ire uellent: P. Cornelius Aemylianus processit: & excepturũ militiae genus, quodcũq; imperatum esset: professus est. quo exemplo ad militandi studium omnes incitauit. L. Lucullus COS, cui Claudius Marcellus successerat: pacasse omnes Celtiberiae populos cũ uideretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiones, & iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, & adoptiuus

prouocatorem barbarum tribunus militum occidit: & in expugnatione captæ urbis maius multo etiam periculum adijt. nam murum primus omnium transcendit. Seruius Sulpitius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cũ legati ex Africa cũ Carthaginẽsium oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio redijssent: dicerẽtq́ue: & exercitũ & classem Carthagine deprehẽdisse: prorogari sententiam placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus: ut in Africam confestim transportaretur exercitus. quia uero Cornelius Nasica dicebat: nondum sibi iustam causam belli uideri: placuit: ut bello abstineretur: si Carthaginenses classem exussissent: & exercitum dimisissent: si minus: proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur: P. Cornelio Nasica authore, tanquam inutile & nociturum publicis moribus, ex S. C. destructum est: populusq́ue aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginenses tum aduersum fœdus bellum Masanissæ intulerunt. Victi ab eo nonagesimũ secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

t Ertij Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab urbe condita intra quintum annum, quàm erat cœptum: consummatum omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum uirum

in ciuitate habebant: alter uir optimus à senatu iudicatus erat: diuersis certatum est sententijs: Catone suadente bellum: & ut omnino deleretur Carthago: Nasica dissuadente: placuit nihilominus: eo quod contra fœdus naues haberent: & extra fines exercitum duxissent: quodq; socio populi romani, & amico Masanissæ arma intulissent: & quod filium eius Gulussam, qui cum legatis romanis erat: in oppidum minime recepissent: bellum ijs indici. Prius quàm ullæ copiæ in naues imponerentur: uticenses legati Romam uenerunt, se, suáq; omnia dedentes. Ea legatio, ueluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti. qui anno primo primi Punici belli quingentesimo & altero anno ab urbe condita facti erant. Legati triginta Romam uenerunt: p quos Carthaginenses se dedebant. Catonis sententia peruicit: ut decreto perstaretur: & ut consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, & armis, omnibusq; instrumentis belli, siqua Carthagine erant: tunc cũ ex authoritate patrũ iuberent: ut in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent: indignitate rei ad bellandum Carthaginenses compulerunt. Obsideri, oppugnariq; cœpta est Carthago à L. Martio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent: & ab oppidanis grauiter cæderentur: à Scipione Africano expliciti sunt. per quem & castellum Roma-

norũ, quod nocte expugnabant: paucis equitibus iuuãtibus liberatum est: castris'q;, quæ Carthaginenses omnibus copijs pariter ab urbe egressi oppugnabant: liberatis, is præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita oppugnatione Carthaginis COS (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalẽ uellet, qui cum altera manu iniquũ saltũ insederat: suasit primo consuli: ne tam iniquo loco confligeret. uictus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & uirtuti inuidebant: sententijs, & ipse saltum ingressus est. cum'q;, sicut prædixerat, fusus fugatus'q; esset romanus exercitus: & duæ cohortes ab hoste obsiderentur: cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus liberauit eas: & incolumes reduxit. Quam uirtutem eius & Cato, uir promptioris multo ad uituperãdum linguæ, in senatu sic prosecutus est: ut diceret: reliquos, qui in Africa militarent: umbris militare: Scipionem uigore: & populus romanus eo fauore illum complexus est: ut comitijs complurime eum tribus consulem scriberent: cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset: ut Lusitani, qui ex fœdere populo romano dediti à Sergio Galba in Galliam uenissent: in libertatem restituerentur: M. Cato acerrime suasit. extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior etiam ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba. ipse quoq; Galba, cum se damnari uideret: complexus duos filios prætextatos, & filium Galli Sulpitij, cuius tutor erat: ita miserabiliter pro se locutus est: ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duæ aduer

sum Libonem tribunum plebis, rogitionesq́; eius habetæ de Lusitanis: una contra L. Cornelium Cethegum: in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quod compertum habuerit: equo atq; homine suo immolatis per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam ultimæ sortis homo, Persei Regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus uocatus, cum ab urbe Roma, quò illum Demetrius Syriæ Rex ob hoc ipsum mendacium miserat: clam profugisset: multis ad falsam eius famam uelut ad ueram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut uoluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo Rege ortum, traditum educandum Cyrthesæ cuidam esse: ut in belli casus, quod ille cum Romanis ageret: aliquod uelut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Idramiti se educatum usq; ad duodecimum annum ætatis. patrem eius esse credentem, à quo educaretur: ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cum prope ad uitæ finem ultimum esset: detectam tandem sibi originem suam: falsæq; matri libellum datum signo Persei Regis signatum: quem sibi traderet: cum ad puberem ætatem uenisset: obtestationesq́; ultimas adiectas, ut res in occulto ad id tempus seruaretur: pubescenti libellum tradidit: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subditiuum se esse, ueram stirpem ignoranti edidisse genus: atq; obtestatam: ut prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum: excederet ijs locis: ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem ali

quod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atq; ibi primum quis ipse omnino esset, palàm expromere ausum.

LIBRI L.

t Hessalia, cum & illam inuadere armis, atq; occupare Pseudophilippus uellet: per Romanorum legatos auxilijs Achæorũ defensa est. Prusias Rex Bithyniæ omnium humillimorum fautor, atq; uitiorum, à Nicomede filio, adiuuante Attalo Rege Pergami, occisus est. Habebat alium filium: qui pro superiore ordine dentiũ enatum habuisse unum os continens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam romani misissent: & unus ex ijs multis cicatricibus sparsum caput haberet: alter pedibus æger esset: tertius ingenio secors haberetur: dixit Cato: eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tẽpore ex stirpe generis Persei regis Macedonũ inertia, secordiáq; similẽ Prusiæ Regẽ habebat: iacẽte eo ĩ ganeo & lustris, Ammonius regnabat. per quem & amici omnes Regis, & Laodice Regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numdiæ Rex maior nonaginta annis uir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad ultimum edidit: adeo etiam uersus in senectam uiguit: ut post sextum & octogesimum annum genuerit unum filium. Inter tres liberos, maximum natu Mycipsam, Gulussam, et Manastabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus: P. Scipio Aemylianus, cum commune eis pater regnum reliquisset: & diuidere eos ar-

bitrio Scipionis iussisset: administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himlconis præfecto equitum Carthaginensium, uiro forti, & cuius opera præcipua poeni utebantur: suasit: cum equitatu suo ad Romanos trãsire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginenses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorẽ habebant: proditionis suspectum, in curia interemerũt. quæ suspicio inde emanauit: quod propinquus esset Gulussæ, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Aemylianus cũ ædilitatẽ peteret: cõsul a populo dictus, quoniã ꝑ X annos consulẽ fieri minime licebat: cum maximo certamine suffragãtibus plebeijs, & repugnantibus aliquantulũ patribus, legibus solutus, & COS. creatus est. M. Aemylius nonnullas urbes circũpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cũ exercitu M. Iuuẽcio prætore, a Q. Cæcilio uictus, captusq́; est, relicta Macedonia.

LIBRI LI.

c

ARTHAGO uiginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primum a Mancino legato, deinde a Scipione consule: cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginenses portu nouo, quia uetus a Scipione erat obstructus: facta, & contracta exiguo tempore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt.

Asdrubalis quoq; eorum ducis castra ad Nesentum oppidum loco difficillimo sita cum exercitu deleta sunt à Scipione. qui tandem urbem expugnauit septingentesimo anno, quàm erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant: reddita. Vltimo urbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedidisset: uxor eius, quae paucis ante diebus de marito minime impetrare potuerat ut ad uictorem trāsfugeret: se flagrantis in medium urbis incendium duobus cum liberis ex arce praecipitauit. Scipio exemplo patris eius Aemylij Pauli, qui Macedoniam uicerat: ludos fecit: transfugas, atq; fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur haec: quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt. Corinthū missi erant: ut eas ciuitates, quae sub ditione Philippi fuerant: ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

CVm Achaeis, qui in auxilium Boeotios, & Chalcidenses habebant: Q. Caecilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit. quibus uictis, dux eorum Critolaus ueneno sibi mortem consciuit. in cuius locum Diaeus Achaici motus primus author ab Achaeis dux creatus, ad Isthmon à L. Mumio consule uictus est. qui, omni Achaeia in deditionem accepta, Corinthum ex S. C. diruit: quia ibi legati Romanorum uiolati erant. Thebae quoq;, & Chalcis, quae auxilio fuerant: dirutae. Ipse L. Mumius se abstinentissimum uirum egit. nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq;, quae praediues Corinthus habuit: in domum eius peruēnit. Q. Caecilius Metellus de Andrisco trium-

phauit: P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus de Carthagine, & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore uenator, & ex uenatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus, uniuersam Lusitaniã occupauit: M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit. post quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit. tantumq; terrorem is hostis intulit: ut aduersus eũ consulari opus esset & duce, & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter Reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat: cõtempta socordia inertiaq; eius, adiuuante Ptolemæo Aegypti Rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrĩmonium: bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter uulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt: expirauit: atq; in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat: successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat: à Diodoro quodam uno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat: bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mumius de Achæis triumphauit. signa ærea, marmoreaq;, & tabulas pĩctas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

P. Claudius COS Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in
A Macedonia à L. Tremelio quæstore cum

exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. A Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis urbibus, recepta est. C. Iulius senator græce res romanas scripsit.

LIBRI LIIII.

Q. Pompeius COS in Hispania Thermestinos subegit. cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrũ à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCXXVIII millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestum uenissent de Iunio Syllano prætore: quod acceptis pecunijs prouinciam spoliasset: & senatus de quærelis eorum uellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetrauitq;: ut sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filium condemnauit: abdicauitq;: ac ne funeri quidem eius, cum suspendio uitam finisset: interfuit: sedensq; domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus consilio Seruilij Cepionis interemptus est: & ab exercitu eius multũ imploratus, ac nobilissime tumulatus, uir duxq; maximus, per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit: frequentius superior.

P. Cornelio Nasicæ, cui cognomen Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno pl. impositum: & D. Iunio Bruto COSS delectum habentibus in cõspectu tyronum res saluberrimi exẽpli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis: quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusq; sub furca diu uirgis cæsus est: & sestertio Nummo uænijt. Tribuni pl. quia non impetrarunt ut sibi denos, quos uellent, milites eximere liceret: consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus COS in Hispania ijs, qui sub Viriato militauerant: agros, oppidumq; dedit: quod Valentia uocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam censuerat: cum exercitu fusus fugatusq;. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerũt. conscendenti deinde in nauim, ut in Hispaniã proficisceretur: accidit audiri. mane mane Mancine. Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. uictus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset: pacem cum ijs fecit ignominiosam: quã ratam esse senatus uetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorũ millibus quatuor uicta erant. D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usq; ad oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollent: raptum signifero signum ipse transtulit: & sic ut trãsgrederentur persuasit. Alex. filius, Rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur: tutore suo per fraudem occi-

sus est: corruptis quidē medicis: qui eūm calculi dolore cō sumi ad populum mentiti, dum secant illum: occiderūt.

LIBRI LVI.

D. Iunius Brutus in ulteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit dissimili euentu M. Aemylius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit: cladem'q; similem Numantiæ passus est. Ad exoluendum Numantini fœderis religione populum Mancinus, cum huius rei author fuisset: deditus Numantinis minime est receptus. Lustrū à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII millia. Fuluius Flaccus COS Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnauit. Cum uitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret: delatus est ultro Scipioni Africano à senatu, populo'q; romano consulatus. quem cum ille capere ob legem, quæ uetabat quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere: minime uellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minime ualuisset: C. Fuluio consuli mandatum est. Cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus: qui, contracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoq; alter seruus ad LXX millia seruorum contraxit. & copijs iunctis contra populum romanum, exercitum'q; eius bellum sæpenumero gesserunt.

S Cipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptum licentia, luxuriaq; exercitum ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit. omnia enim delitiarum instrumenta recidit. duo millia scortorum à castris eiecit: militem omni die in opere habuit: & triginta dierum frumentum, ac septenos uallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat. cum gladio recte uallare scieris: uallum ferre desinito. Alij nimirum parum habiliter scutum ferenti eum scutum amplius iusto ferre iussit. neq; id se reprehendere: quoniã melius scuto, quàm gladio uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit: si Romanus esset: uitibus, si extraneus: uirgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exoneraret milites: uendidit. multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho Rege Syriæ, cum celare alijs imperatoribus Regum munera mos esset: pro tribunali ea accepturum se esse dixit. eaq; omnia referre quæstori in publicas tabulas iussit. ex ijs uiris fortibus munera se daturum. Cum undiq; Numantiam obsidione clausisset: & oppressos fame uideret urgeri: hostes, qui pabulatum exierant: uetuit interimi: quod diceret: uelocius eos absumpturos frumentum, quod haberent: si plures quidem fuissent.

T. Sempronius Gracchus tribunus pleb. cum agrariam legem ferret aduersus uoluntatem senatus, & equestris ordinis: ne quis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret: in eũ furorẽ exarsit, ut M. Octauio collegæ causam diuersæ partis defendenti potestatem lege lata abrogaret: seq́;, & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidundũ agrũ crearet. Promulgauit & aliam legem agrariam. qua, si quis latius agrum patefaceret: ut ijdem omnino triumuiri iudicarent qua publicus ager, qua priuatus esset. Deinde cum minus agri esset, quàm quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modo sperandi incitauerat: legem se promulgaturum ostendit ob id: ut ijs, qui Sempronia lege agrum accipere deberent: pecunia, quæ Regis Attali fuisset: diuideretur. Hæredẽ autem populum romanum reliquerat Attalus, Rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignationibus commotus grauiter senatus: ante omnes C. Antonius COS. qui cum in senatu in Gracchum perorasset: raptus ab eo ad populum, delatusq́; plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterũ tribunus pl. creari uellet Gracchus: authore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est: ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant: insepultus: & in flumen proiectus. Res præterea in Sicilia uario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

Libri

Vmantini fame maxime coacti, ipsi se per
n uices trucidauerunt. Captam urbem Scipio
Africanus deleuit: & de ea triumphauit,
quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Atilius COS in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, Regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamento Attali regis legata populo romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus COS, cum idem pontifex maximus esset: quod nunquam antea factum erat: extra Italiam profectus, prælio uictus, & interemptus est. M. Perpenna COS uictum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus tunc primum uterque ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditum. Censa sunt capita CCCXIII millia, DCCCXXIII, præter pupillos & uiduas. Q. Metellus censor censuit: ut ducere uxores omnes cogerentur omnino liberorum creandorum causa. extat oratio eius, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret: uelut eo tempore scriptam in senatu recitauit. C. Attilius Labeo tribunus ple. Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat: de saxo deijci iussit. quod ne fieret, cæteri tribuni ple. auxilio quammaxime fuerunt. Cum Carbo tribunus ple. rogationem tulisset: ut eundem tribunum ple. quoties quidem uellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit: T. Gracchum iure cæsum uideri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio censuit. Bel

la inter Antiochum Regem Syriæ, & Phraatem Parthorum Regem gesta, nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia clam in Cyprum profûgit. & cum sorori eius Cleopatræ, quam eius uirgine filia per uim compressa, & in matrimonium ducta, repudiauerat: regnum à populo datum esset: infensus filium, quem ex illa habebat: in Cypro occîdit: caputq; eius, & manus, & pedes matri misit, Seditiones à triumuiris Fuluio. Flacco, C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur: fortisq; ac ualidus pridie domum se recepisset: mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam uenenum ei dedisset Sempronia uxor: hinc maxime, quod soror esset Gracchorum: cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen eius nulla quæstio acta. quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserũt. C. Sempronius COS contra Iapygas primo male rem gessit: mox uictoria cladẽ acceptã emendauit, uirtute D. Iunij Bruti, eius: qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX.

Vrelius COS Sardos subegit. Fuluius Flacchus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanios Gallos: qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant: in deditionem accepit: Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudĩ

ne locuſtarum, & deinde necatarum ſtrage fuiſſe traditur. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt ciuium capita CCCXC millia, DCCXXXVI. Gracchus, Tyberij frater, tribunus pl. eloquentior quàm frater, pernicioſas aliquas leges tulit: inter quas frumentariam, ut ſemiſſe & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam: quam frater eius tulerat: tertiam: qua equeſtrem ordinem cum ſenatu conſentientem corruperat: (trecenti ſenatores erant: ſexcenti equites) ut trecentis ſenatoribus admiſcerentur: id eſt: ut equeſter ordo bis tantum uirium in ſenatu haberet. & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit: ut complures coloniæ in Italia deducerentur: & una in ſolo dirutæ Carthaginis. quo ipſe triumuir creatus coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello conſule aduerſus Baleares geſtas continet: quas Græci Gymneſias appellant: quia æſtatẽ nudi exigant. Baleares à teli miſſu appellati: uel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc: cum Hercules ad Geryonen nauigaret. Motus quoq; Syriæ referuntur. in quibus Cleopatra Demetrium uirum ſuum, & Seleucum filium, multum indignata, quod occiſo patre eius à ſe, iniuſſu ſuo diadema ſumpſiſſet: interemit.

LIBRI LXI.

SEXTIVS PROCONSVL uicta Saluiorũ gente, coloniam Aquas
C. Seſtias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atq; à nomine ſuo ita appellatas. Cn. Domi

tius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugnauit. Quibus bellum inferendi causa fuit: quod Teutomalium Saluiorum Regem fugientem recepissent: & omni ope iuuissent. quodq́; Heduorum agros, sociorum populi romani uastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auẽtinum armata quoq; multitudine occupauisset: a L. Opimio consule, ex S. C. uocato ad arma populo, pulsus interemptusq́; est: & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus COS, Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum Regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum uiginti. & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset: Albæ custodiendus datus est: quia contra pacem uidebatur, ut in Galliam remitteretur. decretum quoq; est: ut Congentiatus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues in carcerem coniecisset: liberatus est.

LIBRI LXII.

c N. Martius COS Sarnios gentem alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum Rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio: quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt: quem uictum interemit: Adherbalem regno ex-

pulit: qui à senatu restitutus est. L. Caecilius Metellus, Cn. Domitius Aenobarbus censores, duos & triginta senatu amouerũt. Praeterea motus Syriae Regũ cõtinet.

LIBRI LXIII.

c Ato Porcius COS in Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII millia, CCCXXXVI. Aemylia Licinia, & Martia uirgines Vestales incesti damnatae sunt. idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatum sit, refertur. Cimbri gens uaga populabũdi in Illyricum uenerũt. ab ijs Papyrius Carbo COS cum exercitu fusus est. Liuius Drusus COS aduersus Scordiscos gentem à Gallis oriundã in Thracia feliciter pugnauit: magnumq; honorem tulit.

LIBRI LXIIII.

a Dherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthae bellum indictum. idq; etiam Calpurnius Bestia COS gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum cõsiliorum suorum authores, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur: Romam uenit. & propter caedem admissam in regulum quendam nomine Masanissam, qui regnum eius populo ro-

mano inuisi appetebat: interfectum. Romæ cum periclitaretur: causam capitis dicere iussus clàm profugit: & discedens urbe fertur dixisse. O urbem uenalem, & cito perituram: si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto conflixit: pacemq; etiã multum ignominiosam adiecit: quam quidem minime esse seruandam senatus cẽsuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus COS duobus prælijs Iugurtham fudit: & uniuersam Numidiam uastauit. M. Iunius Syllanus COS aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent: postulantibus senatus negauit. M. Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius COS à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum. qui à ciuitate secesserant: in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites, qui ex ea clade superauerant: obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

i Vgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bochi Muarorum Regis adiutus est. & cæsis prælio Bochi quoq; copijs nolente Bocho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, uinctus ab eo, & traditus Mario est, in qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quæstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII.

a Vrelius Saturus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus est. & cum in consilium ab ijs euocatus deterreret eos: ne alpes transirent Italiam perituri: eo quod diceret Romanos uinci minime posse: à Bolo Rege feroci iuuene occisus est. Ab ijsdem hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cepio pro consules uicti prælio, castris'q; binis exuti sunt. octoginta millia militum occisa: calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum Po. Romani iussionem, Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat: damnati bona publicata sunt. primo'q; post regem Tarquinium imperium ei abrogatũ. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs: & in carcere necatus. Marius triumphali ueste in senatum uenit: quod nemo ante eum fecerat: eiq; propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. consulatu secundo & tertio absens COS creatus, quartũ cõsulatũ dissimuláter captans cõsecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, uastatis omnibus, quæ circa Rhodanũ, & Pyreneũ sunt: ꝑ saltũ in Hispaniã trãsgressi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reuersi'q; in Galliam bellicosis quidem se Teutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

a Ntonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius COS summa ui oppugnata à Theutonis, & Ambroni-

bus caſtra defendit·duobus deinde prælijs circa Aquas
Seſtias eos hoſtes deleuit·in quibus cæſa traduntur ho
ſtium ducenta millia: capta nonaginta·Marius abſens
quintum COS creatus eſt·triumphum oblatum, donec
Cimbros uinceret: diſtulit· Cimbri repulſo ab alpi-
bus, fugatóq; Q. Catulo proconſule, qui fauces alpium
obſederat: & ad flumen Atheſim caſtellum editum in
ſederat: reliquerat'q;, ubi uirtute ſua explicata fugien-
tem proconſulem, exercitum'q; proſecuti in Italiam tra
iecissent: iunctis eiuſdem Catuli, & C·Marij exerciti-
bus, prælio uicti ſunt ab eis·in quo cæſa traduntur ho
minum centum quadraginta millia: capta ſexaginta·
Marius totius ciuitatis conſenſu receptus pro duobus tri
umphis, qui offerebantur: uno contentus fuit· Primores
ciuitatis, qui aliquantulum, ut nouo homini ad tantos
honores euecto, inuiderant: conſeruatam ab eo rempu
blicam fatebantur· P·Malleolus, matre interempta,
primus omniũ inſutus culleo in mare præcipitatus eſt·
Ancylia cum ſtrepitu mota eſſe, antequam Cimbricum
bellum conſummaretur, referuntur· Bella præterea
inter Syriæ reges continet·

LIBRI LXIX.

N·Apuleius Saturninus, adiuuante C·Ma-
rio, & per milites occiſo A·Numio competito-
re, tribunus plebis per uim creatus non mi
nus uiolenter tribunatum, quàm petierat: geſſit· & cũ
legem agrariam per uim tuliſſet: Metello Numidico, eo
quod in eam minime iuraſſet: diem dixit· qui cum à bo

nis ciuibus defenderetur: ne causa malorum certaminum esset, in uoluntarium exilium Rhodum profectus est. ibiq; legendo, & audiendo magnos uiros aduocabat. Profecto C. Marius seditionis author, qui sextum quidem consulatum per tribus sparsa pecunia emerat: aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatus petitorem maximum quem aduersarium actionibus suis timebat: interemit. quibus rebus concitato quamplurimum senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis, et uarij consilij, ingenij'q;, qui semper secundam fortunam transierat: cum eum tueri minime posset: oppressus armis cum Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius COS in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX.

c VM M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret: ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat: tunicam à pectore eius discidit: ut honestas cicatrices ostenderet. quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum Rex, cui cognomentum Appionis fuit: mortuus hæredem populum romanum reliquit. & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cap

padociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorũ legati à Rege Arsace missi ad Syllã uenerunt: ut amicitiã à populo romano peterent. P. Rutilius, uir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorũ iniurijs Asiam defenderat: inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant: repetundarũ damnatus in exiliũ missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet: omni ui niti cœpit: ut ad se iudicia transferrentur: sustinẽte causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis: qui, ut uires sibi acquireret: perniciosa spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

M. LIVIVS Drusus tribunus plebis, ut maioribus uiribus senatus causam susceptam tueretur: socios, & Italicos populos spe ciuitatis Romanæ solicitauit. ijsq; adiuuantibus, per uim legibus agrarijs, frumentarijsq; latis legem quoq; iudicialem tulit: ut æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorũ coitus, coniurationes, orationesq; in concilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, uelut socialis belli author, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus romanis, qui in eo oppido erant: occisus est. saga populus sumpsit. Seruilius Galba à Lucanis comprehensus, unius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia demum Latini nominis, exterarumq; gentium missa populo romano, & expeditiones inuicem, urbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

L. Cæsar COS male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore uenit: qui interemptus est. complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius COS parum prospere contra Marsos pugnasset: & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpitius Pelignos fudit. Q. Cepio legatus Rutilij cum obsessus prospere in hostes irrupisset: & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium: temerarius factus, & circumuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar COS feliciter contra Samnites pugnauit. ob eam uictoriam Romæ saga posita sunt. & ut uaria belli fortuna esset: Esernia colonia cũ

M. Marcello in potestatem Samnitium uenit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Hirnio Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes uicit.

LIBRI LXXIIII.

N. Pompeius Picentes prælio fudit: & obsedit. propter quam uictoriam Romæ prætextæ, aliáq; magistratuum ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primũ militare cœperunt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum uterq; populus defecisset: prælio uicerunt. Nicomedes in Bythiniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regnum reducti sunt. Cn. Pompeius COS Marsos acie uicit. Cum ære alieno oppressa esset ciuitas: A. Sempronius Asellius prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat: ab ijs, qui fœnerabantur: in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesq; continet.

LIBRI LXXV.

A. Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cum classi præesset: infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio uicit: & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L.

Porcius COS rebus prospere gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat: cecidit. Ea res hostibus uictoriam eius prælij dedit. Cosconius, & Lucceius Samnites acie uicerunt: Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt: compluraq; eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit: Samnites multis prælijs fudit: aliquot populos recepit: quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romã est profectus.

LIBRI LXXVI.

A. Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prospere gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus Marrucinos cecidit: uniuersamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos, et Pelignos in deditionẽ accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à Cn Pompeio captum est: cæsis à Mamerco Aemylio legato Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, author huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti Rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXVII.

C Vm P. Sulpitius tribunus plebis, authore C. Mario, Perniciosas leges promulgasset: ut exules reuocarentur: & noui ciues, libertiniq;

distribuerentur in tribus: & ut Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus COSS Q. Pompeio, & L. Syllæ uim intulisset: occisóq; Pompeij consulis filio, genero Syllæ: L. Sylla COS cum exercitu in urbem uenit: & aduersus factionem Sulpitij, & Marij in ipsa urbe pugnauit: eamq; expulit. ex quo duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater, et filius iudicati sunt. P. Sulpitius cum in quadam uilla lateret: indicio serui sui retractus, & occisus est. seruus, ut præmium promissi indicij haberet: manumissus est: & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. C. Marius filius in Africã traiecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret: extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus maiestate tanti uiri perterritus recessisset: impositus publicæ in nauim delatus est in Africam. L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius COS ad capiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti Rex Bythinia et Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciã populi romani cũ ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

m Ithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in uincula coniecit: iussúq; eius quicquid ciuiũ romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat: op-

pugnauit: & aliquot prælijs naualibus uictus receſſit. Archelaus præfectus Regis in Græciam cum exercitu uenit: Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium, inſularumq́;, alijs ad Mithridatem, alijs ad populum romanum ciuitates ſuas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

C. Cornelius Cinna cum pernicioſas leges per uim ferret: pulſus urbe à Cn. Octauio collega cum Sex. tribuno plebis: imperioq́; ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in poteſtatem ſuam redegit: & bellum urbi intulit: acerſito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt. & cum uictor mortuum ſpoliaret: agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipſe ſupra rogum ſe transfodit: & eodẽ igni conſumptus eſt. Et cum opprimi inter initia potuiſſet: Cn. Pompeij fraude, qui utrãq; partem fouendo uires Cinnæ dedit: nec niſi profligatis optimatium rebus auxilium tulit: & conſulis ſegnitie, confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio, & Carboni dati ſunt: urbem circunſederunt. Oſtiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

Talicis populus à senatu ciuitas data est. Sam
i nites, qui soli arma recipiebant: Cinnæ, & Mario se coniunxerũt. ab ijs Plancius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone et Sertorio Ianiculum occupauerunt: et fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum, & militum: qui corrupti aut pugnare nolebant: aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt. qui uelut captam eã cædibus et rapinis uastarunt: Cn. Octauio consule occiso: & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis: inter quos M. Antonio eloquentissimo uiro, & C. Cæsare: quorum capita in rostris posita. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. pater Crassus, nequid indignum uirtute sua pateretur: gladio se transfixit. Et citra ulla comitia consules in sequentem annum seipsos renuntiauerunt. eodemq; die, quo magistratum inierant: Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit: editisq; multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit: uir: cuius si examinentur cum uirtutibus uitia: haud facile sit dictu: utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo quam rempublicam armatus seruauit: eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis euertit.

Libri lxxxi.

LIBRI LXXXI.

L. SYLLA Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occupa rat: circunsedit: & cum maximo labore expugnauit. urbi libertatẽ, & ciuibus quæ habuerant, reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat: summa uirtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thraciis in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII.

s Ylla copias Regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliam uenerant: prælio uicit: cæsis hostium centum millibus: castris quoq; expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit: ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus COS collega Cinnæ missus, ut Syllæ succederet: propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, ultimæ audaciæ homine, occisus est: & imperium ad Fimbriã translatum. Præterea expugnatæ in Asia urbes à Mithridate: & crudeliter direpta prouincia: incursionesq; Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII.

C. Fimbria in Asia fusis aliquot copiis Mithridatis, urbem Pergamum cœpit: obsessumq; Regem non abfuit multum quin cæ-

peret: urbem Ilion, quæ se potestati Syllæ reseruabat: expugnauit: ac deleuit: & magnam partem Asiæ recæpit. Sylla multis prælijs Thracas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à seipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit: & per eos, qui concordiæ studebant: ut legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci: interemptus est. consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset: pacem cum Mithridate fecit: ita, ut his cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat: ipse se percussit: impetrauitq; à seruo præbens ceruicem: ut eum omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII.

s Ylla legatis, qui à senatu missi erant: futurum se in potestatem senatus respondit: si ciues, qui à Cinna pulsi ad se confugerant: restituerētur. quæ conditio cum iusta senatui uideretur: per Carbonem, factionemq; eius, cui bellum uidebatur utilius: ne conueniret, effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ obsides exigere uellet: ut fidem illorum contra Syllam obligaret: consensu senatus prohibitus. Nouis ciuibus S. C. suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat: cum in Africa bellum moliretur: à C. Fabio prætore pulsus est: senatusq; consultum per factionem Carbonis,

& Marianarum partium factum est: ut omnes ubiq; exercitus dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatũ contra Syllam, quod plurimum excitabatur: continet.

LIBRI LXXXV.

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit: missisq; legatis, qui de pace agerent: & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano uiolatis, eundem Norbanum prælio uicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo ꝑ omnia id egerat: ut pacem iungeret: nec potuerat: castra oppugnaturus esset: uniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset: dimissus est. Gn. Pompeius, Cn. F. eius, qui Asculum ceperat: conscripto quidem uoluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam uenerat: ad quem se nobilitas omnis conferebat: ita, ut deserta urbe ad castra ueniretur. Præterea expeditiones per uniuersam Italiam utriusq; partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

CVm C. Marius, C. Marij filius COS ante annos uiginti per uim creatus esset: C. Fabius in Africam propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo uiuus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne

timeretur ab iis uelut erepturus ciuitatem, & suffragii ius nuper datum: fœdus percussit. itemque ex fiducia iam certæ uictoriæ litigatores, à quibus adhibebantur uadimonia: Romam deferre iussit. Cum à parte diuersa urbs adhuc teneretur: L. Damascius prætor ex uoluntatem C. Marij consulis, cum senatum contraxisset: omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens ni uestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII.

Sylla C. Mariũ, exercitu eius fuso deletoq;, ad Sacriportum in oppido Præneste obsedit: urbem Romam ex inimicorum manibus recepit: Marium erumpere tentantẽ repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubiq; fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

Sylla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam, Fidentiamq; cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant: iuxta urbem Romam ante portam Collinam debellauit: recuperataq; rep. pulcherrimam uictoriam crudelitate, quanta in nullo homine unquam fuit: iquinauit. Octo millia de-

ditorum in uia publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: urbem, & uniuersam Italiam caedibus repleuit. inter quos omnes Praenestinos inermes interimi iussit. Marium senatorij ordinis uirum cruribus, brachijsq; fractis, auribus praesectis, & defossis oculis necauit. C. Marius Praeneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarum partium uiro, cum per cuniculum captaret euadere: septus ab exercitu mortem sibi consciuit in ipso cuniculo. cum sentiret se euadere minime posse: cum Pontio Telesino fugae comite stricto utrinq; gladio occurrit. quem cum occidisset: saucius à seruo impetrauit: ut se occideret.

LIBRI LXXXIX.

L. Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat: missus naue piscatoria Lilybaeum: ut exploraret: an ibi Pompeius esset: & circumuentus à nauibus, quas Pompeius miserat: in se mucrone uerso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit: captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat: cum fascibus uiginti quatuor processit: rebusq; nouis reip. statum confirmauit. tribunorum plebis potestatem minuit: & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliauit: ut essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit: & bona eo-

rum uendidit. ex quibus primo multa rapuit: redactum est sestertiûm ter millies quingentiesq;. Lucretiũ Asellam consulatum contra uoluntatem suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indigne ferret populus romanus: concione uocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitiũ proscriptum, et Hieram Regem Numidarum bellum molientes, uictos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidem nemini contigerat: ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in urbe Rhodo, cum comprehenderetur: se ipse interemit. Metellus ex proscriptis unus clàm capite adoperto ad posticum ædis Bastiæ uxoris cum accessisset: admissus minime est: quia illũ proscriptum diceret. itaq; se transfodit: & sanguine suo fores respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit: & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat: obsessum in deditionem accepit. Mitylenæ quoq; in Asia, quæ sola urbs post uictum Mithridatem arma retinebat: expugnatæ, dirutæq; sunt.

LIBRI XC.

SYlla decessit: honosq; ei à senatu habitus est: ut in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret rescindere: bellum excitauit. & à Q. Catulo collega Italia pulsus est: & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat: à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore

Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Antonius legatus ab Herculeio quæstore prælio uicti sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI.

N. POMPEIVS, cum adhuc quæstor esset: cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot urbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs uicit. Q. Metellus proconsul L. Herculeium quæstorem Sertorij omnino cum exercitu cecîdit.

LIBRI XCII.

N. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit: ita, ut singula ex utraq; parte cornua uicerint. Q. Sertorius Metellū, & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius uictoriæ partem cupiens auferre Pompeius parum prospere pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à P. Cursore proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis in simulatos interemit.

LIBRI XCIII.

P. Seruilius proconsul in Cilitia Isauros domuit: & aliquot urbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ Rex moriens populum romanum fecit hæredem: regnum'q; eius in prouinciæ formam redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualium'q;, & occuppata Bithynia. M. Aurelius Cotta COS ad Chalcedoniam prælio à Rege uictus est: Rex'q; à Pompeio, & Metello uictus. & ut contra Sertorium egerunt. qui omnibus belli militiæ'q; artibus par fuit. quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII.

L. Lucullus COS aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit: poscentes'q; pugnam milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.

LIBRI XCV.

C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt.

& congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso, & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Vorenum prætorem prælio uicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroq; deleuit: pulsumq; à Bithynia Regem uarijs belli ac naufragiorum casibus fractum coëgit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

Q. Arius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum uiginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus COS male aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie uicti sunt. Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno: magnus dux: & aduersus duos imperatores Pompeium & Metellum sæpe par: ut frequentius uictor, ad ultimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium tralatum est. quem Cn. Pompeius uictum, captumq; interemit: ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptũ erat bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor male aduersus Spartacum pugnauerunt: idq; bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII.

M. Crassus prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis, Germanisq; constabat: feliciter pugnauit: cæsis inimicorum

XXXV millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit: cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prospere gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit: cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius COSS facti sunt, sicut Pompeius: ante quàm quæsturam gereret: ex equite romano. tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoq; per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus ad Tigranẽ Armeniæ Regem confugit.

LIBRI XCVIII.

l Achares filius Mithridatis, Bospori Rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis. à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCL millia. L. Metellus prætor in Sicilia aduersum piratas prospere rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat: refectum à Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem, & Tigranem, & immensas utriusq; Regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prospere pugna

uit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem, ac Tigranem: summamq́; uictoriæ imponeret: seditio militum tenuit. qui sequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullũ reliquerũt.

LIBRI XCIX.

Q. Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit: ut equitibus romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant: intra quadragesimũ diem toto mari eos expulit: belloq́; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros & urbes dedit. Præterea res à Q. Metello aduersus Cretenses continet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteriri: qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbiũ deditiones. Pompeius Romæ rationẽ reddit hoc se facere debuisse.

LIBRI C.

C. Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit: ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ legem tulit. Cn. Pompeius ad ge-

rendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum Rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem uicit. Præterea bellum inter Phraatem Regem Parthorum, & Tigranem, Armeniorum Regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

LIBRI CI.

N. POMPEIVS Mithridatem nocturno prælio uictum coëgit Bosporon profugere: Tigranem in deditionem accepit: eiq;, ademptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant: facta de interficiendis COSS, oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur: in ultimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant: prælio uicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Hemochosq;, & res ab eo in Bosporo gestas continet.

LIBRI CII.

N. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus, in regia cum ueneno sumpto parum profecisset ad mortem: à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo ut ad-

iuuaretur petierat: interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum in Hierosolyma inuiolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore, & Cethego, & pluribus coniurauit de cæde cōsulum, & senatus, incendijs urbis, opprimenda republica: exercitu quoq; in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso, de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII.

Atilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus: quod in mulieris habitu sacrarium, in quod uirum intrare nefas est: intrasset: cumq; uxorem Metelli Pontificis stuprauisset: absolutus. Cn. Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant: ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoq; consulatus candidato, & captante rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu, & altero consule M. Bibulo latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauisset: in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliā profectus Heluetios, gentem uagam, domuit: quæ sedem quærens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere uolebat.

Praeterea situm Galliarum continet. Pompeius de libe
ris Mithridatis Tigrane, et Tigranis filio triumphauit:
Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII.

PRima pars libri situm Germaniae, moresq;
continet. C. Caesar contra Germanos, qui
Ariouisto duce in Galliam descenderāt: cū
exercitum duceret, rogatus ab Heduis, & Sequanis:
quorum ager possidebatur: trepidationem mulitum pro
pter metum nouorum hostium ortam allocutione exer
citus inhibuit: & uictos praelio Germanos Gallia omni
expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, &
T. Annio Milone tribuno plebis, ingenti gaudio sena=
tus, ac uniuersae Italiae ab exilio reductus est. Cn.
Pompeio per quinquennium annonae cura mandata
est. Caesar Ambianos, Suessiones, Viromanduos, Atre
bates, Belgarum populos, quorum quidem maxima mul
titudo erat: praelio euictos in deditionem accepit: ac de-
inde contra Neruios unam harum ciuitatum cum ma-
ximo discrimine pugnauit: eamq; gentem deleuit: quae
bellum gessit: donec ex sexaginta millibus armatorum
trecenti superessent: ex nonaginta quinq; senatoribus
tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigen=
da in prouinciae formam Cypro, & publicanda pecu-
nia regia, M. Catoni administratio eiusdem rei manda
ta est. Ptolemaeus Aegypti Rex ob iniurias, quas patie
bantur: à suis regno pulsus Romā uenit. C. Caesar gen
tem oceano iunctam, scilicet Venetos, nauali praelio ui=

cit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV.

c VM M. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur: senatus uestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulsam tulit. idem cum legem impediret: qua prouinciæ consulares in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur: à C. Trebonio tribuno plebis legis authore in uincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Aegypti: reiecto Archelao: quem sibi Regem asciuerant. Cæsar, uictis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit: proximam partem Germaniæ domuit: ac deinde oceano in Britaniam parum prospere tempestatibus aduersis traiecit: iterumq; parum felicius, maximaq; hominum multitudine cæsa, reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

i Vlia Cæsaris filia, Pompeij uxor, decessit: honosq; maximus ei à Populo habitus est: ut in Campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt. à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæsaris insidijs circunuenti, cum exercitu, cui præerant: cæsi sunt. & cum aliarum quoq; legionum castra oppu-

gnata maximo labore defensa essent: interq; eos, qui in Treuiris præerat: Q. Cicero: ab ipso Cæsare hostes prælio fusi sunt. M. Crassus bellum Parthis illaturus Euphratem fluuium transiuit. uictusq; prælio, in quo & filius eius cecidit: cum reliquias exercitus in collem recepisset: euocatus in colloquium ab hostibus, ut de pace acturus, quorum dux erat Surenas: comprehensus, & nequid uiuus pateretur: repugnans interemptus est: & ita perijt.

LIBRI CVII.

C. Cæsar Treueris in Gallia uictis, iterum in Germaniam transit: nulloq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quæ conspirauerant: uicit: & Regẽ Ambiorigẽ ĩ fuga persecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato consulatus, Appia uia ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus, Hypseum, Scipionem, & Milonem essent: qui armis ac ui contendebant: ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus: quod nemini unquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est: ut ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur: inuito, & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui propè uniuersi, Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt: & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergonis Aruernorum.

Libri c viii.

LIBRI CVIII.

C. Cæsar Gallos ad Alexiam uicit: omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerãt: in deditionem accepit. C. Cæsius quæstor M. Craßi Parthos, qui in Syriam trãscenderant: cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit: creatis COSS Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Prætereà contentiones inter COSS de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionem consulatus ueniret: cum is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias optinere deberet: resq; à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX.

c Causæ ciuilium armorum, & initia referuntur: contentionesq; de successore C. Cæsarũ mittendo: cum se dimissurum exercitum negaret: nisi à Pompeio dimitteretur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem actiones continet. Cum S. C. factum esset: ut successor Cæsari omnino mitteretur: M. Antonio, & Q. Caßio tribunis plebis, quoniam intercesßionibus id S. C. impediebant: urbe pulsis: mandatumq; à senatu consulibus, & Cn. Pompeio: ut uiderent nequid respublica detrimenti caperet: C. Cæsar bello inimicos persecutus cũ exercitu in Italiam uenit: Corphinum cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit: eosq; dimisit: Cn. Pompeium, uniuersosq; eius partium Italia omnino expulit.

C. Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clause-rat: obsedit: & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam L. Afranium, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij cũ septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit: omnesq; incolumes dimisit: Varrone quoq; legato Pompeij cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit. Massilienses duobus naualibus prælijs uicti, post longam obsidionem in potestatem Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit: & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius quàm in potestatem inimicorum uenirent: inter se occurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum aduersus Pompeianarum partium ducem Varronem pugnasset: à Iuba Rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciã traiecit.

LIBRI CXI.

C. CAECILIVS Rufus prætor cum seditiones in urbe quammaxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata: abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat: se coniunxit. uterq;, cum bellum molirentur: inter=

empti sunt. Cleopatra Aegypti Regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiam, crudelitatemq́; Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn. Pompeius ad Brundusium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie uictus est. Cicero in castris remansit: uir nihil minus, quàm ad bella natus. omnibusq́; aduersarum partium, qui se potestati uictoris permiserunt: Cæsar ignouit.

LIBRI CXII.

t Repidatio uictarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius, cum Aegyptum petisset: iussu Ptolemæi Regis pupilli, & authore Theodoro præceptore, cuius apud Regem maxima erat authoritas: & Photino, occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat: in nauicula: antequam in terram exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset: infensus est: & illachrymauit: sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit: & inferentem bellum ijsdem authoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat: cum maximo suo discrimine uicit. Ptolemæus, dum fugit: in Nilo nauicula

ſubſedit. Præterea laborioſum M. Catonis in Africa per deſerta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Parthũ proſpere geſtũ continet.

LIBRI CXIII.

Onfirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum eſt: Catone, cui ex æquo deferebatur imperium: cedente. Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæſarem deliberaretur: idq; ne fieret, M. Cato tenuiſſet: Iuba ſuadente, ut dirueretur, tutela eius, & cuſtodia mandata eſt Catoni. Pompeij Magni filius in Hiſpania contractis uiribus quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere uolebant: bellum aduerſus Cæſarem renouauit. Pharnaces, Mithridatis filius, Rex Ponti ſine ulla belli mora uictus eſt. Cum ſeditiones Romæ à P. Dolabella tribuno ple. legem ferente de nouis tabulis excitatæ eſſent: & ex ea cauſa plebs tumultuaretur: inductis à M. Antonio magiſtro equitum in urbem militibus octingentis, à plebe cæſi ſunt. Cæſar ueteranis cum ſeditione miſſionem poſtulantibus dedit. & cum in Africam traieciſſet: contra copias Iubæ Regis cum diſcrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII.

Ellum in Syria Cæcilius Baſſus eques romanus Pompeianarum partium excitauit. & relicto à legione Sexto Cæſare, qui ad

Bassum transierat: occisóq; eo Cæsar Scipionem prætorem. Afranium, Iubamq; uicit ad Tapsum, castris eorũ expugnatis. Cato audita re, cum se percussisset Vticæ: & interueniente filio curaretur: inter ipsam curationẽ rescisso uulnere expirauit, anno ætatis quadragesimo nono. Petreius Iubam, séq; interemit. P. Scipio in naue circumuentus honestæ morti uocem quoq; adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem, dixit. imperator bene se habet. Faustus, & Afranius occisi: Catonis filio uenia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes uicit.

LIBRI CXV.

C Aesar quatuor triũphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, & Africa. epulũ, et omnis generis spectacula edidit. M. Marcello cõsulari, senatu rogante. concessit redditũ. qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit, à P. Magio Chilone cliẽte suo Athenis occisus. Et censum egit. quo censa sunt ciuiũ capita centũ quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sex. Pompeium, utrinq; multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summã uictoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

C Aesar ex Hispania quintũ triumphũ egit. et cũ multi, quámaximiq; honores ei à senatu decreti essent: inter quos: ut pater patriæ

appellaretur: & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset: inuidiae causam aduersus eum praestiterunt: quod senatui deferenti hos honores, cum ante aedem Veneris genitricis sederet: minime assurrexit: & quod M. Antonio cōsule collega suo inter Lupercos currēte diadema capiti suo impositū in sella reposuit: & quod Epidio Marulo, & Caeseceo Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquā regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est. Ex ijs causis cōspiratione in eū facta, cuius capita fuerūt, M. Brutus, & C. Trebonius, & Cassius, & ex Caesaris partibus D. Brutus: in curia Pōpeij occisus est uiginti tribus uulneribus: occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde caedis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij, & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamēto Caesaris haeres ex parte dimidia istitutus C. Octauius ex sorore nepos: & in nomen adoptatus est. Caesaris corpus cum in campū Martium ferretur à plebe: ante rostra crematū est. Dictaturae honos in perpetuū sublatus est. Chamaces humillimae sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat: cum apud credulam plebem seditiones moueret: interfectus est.

LIBRI CXVII.

C. Octauius Romam ex Epiro uenit. eo enim illū Caesar praemiserat, bellū in Macedonia gesturus: omnibusq; prospere exceptis, etiá nomen Caesaris sumpsit. in confusione rerū, ac tumultu Lepidū pontificem maximū interemit. Sed M. Antonius COS, cum impotēter dominaretur: legēq; de pro-

uinciarum pmutatione tulisset per uim: & Cæsarem quoq; petenté, ut sibi aduersum auunculi pcussores adesset: magnis iniurijs affecit. Cæsar, ut sibi & reip. uires contra eum paraturus, deductos in colonias ueteranos excitauit. Legiones quoq; quarta, & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt. deinde plures sæuitia M. Antonij passim in castris suis trucidati: quia & suspecti erant: & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret: Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus utriusq; partis uirorum ad accipiendas prouincias, apparatusq; belli continet.

LIBRI CXVIII.

M. Brutus in Græcia sub prætextu reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat: cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus reipu. arma sumpserat pro populo romano: imperium à senatu datũ est cum consularibus ornamentis: adiectumq;: ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit: missiq; ad eum legati à senatu de pace parum ad eam componendam ualuerunt. Populus romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antoniũ prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX.

C. Trebonius i Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolobella à senatu inimicus iudicatus est. Cum Pansa COS ma

le aduersus Antonium pugnasset: A. Hircius COS cũ exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam utriusq; partis aequauit. Victus deinde ab Hircio & Caesare Antonius in Galliam confugit: & M. Lepidũ cum legionibus, quae sub ipso erant: sibi iunxit, hostisq; à senatu cũ omnibus, qui intra praesidia eius erant: iudicatus est. A. Hircius, qui post uictoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat: & L. Pansa è uulnere, quod in aduerso praelio exceperat: defunctus in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Caesarem, qui solus è tribus ducibus supererat: parum gratus senatus fuit. qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Caesare liberato, honore triumphi decreto, Caesaris, militumq; eius mentionẽ non satis gratam habuit. ob quae C. Caesar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cũ exercitu uenit: & pculsis aduentu eius ijs, q in eũ iniqui erant: cũ annos XVIII haberet: COS creatus est.

LIBRI CXX.

C. Caesar COS legem tulit de quaestione habẽda in eos: quorum opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Cum M. Antonio uires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent: & D. Brutus, cui senatus ut persequeretur Antonium, mandauit: relictus à legionibus suis profugisset: iussu Antonij, in cuius potestatem uenerat: à Capeno Sequano interemptus est. C. Caesar pacem cum Antonio, & Lepido fe-

cit: ita, ut tres uiri reipu. constituendæ quidem per quinquennium præessent. ipse Lepidus, & Antonius statuerunt: ut suos quisq; inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerant: & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi, M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cũ haberet annos LXIII: caput quoq; cum manu dextra in Rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI.

C. Cassius, cui mandatum à senatu erat: ut Dolabellam inimicum iudicatum bello persequeretur: authoritate reipub. adiutus Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant: in potestatem suam redegit: Dolabellam in urbe Laodicea obsessum mori coëgit. M. quoq; Bruti iussu C. Antonius captus occisus est.

LIBRI CXXII.

M. Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit: omnibusq; transmarinis prouinciis, exercitibusq; in potestate eius, & C. Caßij redactis, coierunt Smyrnæ uterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messallæ Publicolam fratrem iunctum communi consilio omnino condemnauerunt.

S Ex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cũ exercitu diu sine ulla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisóq; à Pompeio A. Bithynico prætore, Saluidenum legatum Cæsaris nauali prælio uicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum, & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium Cassianarum partium ducem prælio uicit.

LIBRI CXXIIII.

C. Cæsar, & Antonius apud Philippos uario euentu contra Brutum, & Cassium pugnauerunt: ita, ut utriusq; dextera cornua uicerint: & castra quoq; utrinq; ab ijs, qui uicerant: expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors quidem Caßij fecit. qui cum in eo cornu fuisset: quod pulsum erat: totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio uictus M. Brutus & ipse uitam finiuit: exorato Stratone fugæ comite: ut sibi gladium adijceret. annorũ erat circiter ætatis XXXX. Inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

C. Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam ueteranis agros diuisit. sedi-

tiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij uxore milites contra imperatorem suum concitauerant: cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius COS, M. Antonij frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis: quorum agri ueteranis assignati erant: et M. Lepido, q custodiæ urbis cum exercitu præerat: scisso hostiliter, in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

C. Cæsar, cum esset annorum XXIIII: obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumq; aliquoties erumpere, & repulsum fame coëgit in deditionem uenire: ipsiq;, & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit: redactisq; in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

Parthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat: duce, in Syriam irruperunt: uictoq; Didio Saxa M. Antonij legato, uniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius, cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur: uxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum indicio suo detexit: isq; damnatus mortem sibi consciuit. P. Ventidius Antonij

legatus Parthos prælio uictos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum uicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret: & annonæ commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar, & Antonius quidem fecerunt: ita ut Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

c Vm Sex. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat: præstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius legatus M. Antonij Parthos in Syria uicit: Regemq; eorum interemit. Iudæi quoq; à legatis Antonij interempti sunt. Præterea belli siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX.

a Duersus Sex. Pompeium uario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita, ut duarum classiũ, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat: uinceret, altera, quam Cæsar duxerat: deleta, expositi in terrã, in quammaximo periculo essent. uictus deinde Pompeius in Siciliam profũgit. M. Lepidus, q ex Africa uelut ad societatem belli contra Sex. Põpeium à Cæsare gerendi traiecerat: ei bellum cum Cæsar quoq; inferret: relicto exercitu, abrogato triũuiratus honore, uitã impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est. q honos nemini ante eũ habitus est.

LIBRI CXXX.

Arcus Antonius, dum cum Cleopatra luxu
m riaretur: Mediam prouinciã ingreſſus bellũ
cum legionibus XVIII, & XVI milli-
bus eqtum Parthis intulit. et cũ duabus legionibus amiſſis, nulla re proſpere cedente retro rediret: inſecutis ſubinde Parthis, et ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniã reuerſus eſt, XXI. die trecenta millia fuga emenſus. circa octo millia hominum tempeſtatibus amiſit. tẽpeſtates quoq; infeſtas ſup infeliciter ſuſceptũ Parthicum bellũ culpa ſua paſſus eſt: quia hyemare ĩ Armenia nolebat: dũ ad Cleopatrã feſtinat.

LIBRI CXXXI.

EX. Pompeius, cũ in fidẽ M. An
tonij ueniret: bellũ aduerſus eum in
ſ Aſia moliens à legatis eius oppreſ-
ſus eſt. Cæſar ſeditionem ueterano
rum cum magna pernicie motam in
hibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pan-
nonios ſubegit. Antonius Artauiridẽ Armeniæ Regem fide data perductum in uincula conijci iuſſit: regnũq; Armeniæ filio ſuo ex Cleopatra nato dedit: quam uxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

Cæſar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum
C. M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua
duos filios habebat, Philadelphum, et Ale-

xandum:neq; in urbem uenire uellet:neq; finito eius tẽ pore triumuiratus imperium deponere : bellum'q; mo liretur:quod urbi, Italiæ'q; inferret, ingentibus tam na ualibus, quàm terreſtribus copijs ob hoc contractis, re-miſſo'q; Octauiæ ſorori Cæſaris repudio, Cæſar in Epi rum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales, et prælia equeſtria ſecunda Cæſaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M. Antonius ad Actium claſſe uictus Alexã driam profugit:obſeſſus'q; à Cæſare in ulti ma rerũ deſperatione, præcipue occiſæ Cleo=patræ falſo rumore impulſus, ſe ipſe interemit. Cæſa ris Alexandria in poteſtatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium uictoris ueniret:uoluntaria morte occu-buit. In urbem reuerſus tres triumphos egit : unum ex Illyrico:alterum ex Actiaca uictoria:tertiũ ex Cleo patra: impoſito fine ciuilibus bellis altero & trigeſi-mo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat fi lius: coniuratione contra Cæſarem facta, bellum mo-liens oppreſſus, & occiſus eſt.

LIBRI CXXXIIII.

C. Cæſar rebus compoſitis, & omnibus prouin cijs in certam formam redactis, Auguſtus quoq; cognominatus eſt: & menſis Sextilis in honorem eius appellatus eſt. Cum ille conuentum Narbonæ egit: cenſus à tribus Gallijs, quas Cæſar pater

uicerat: actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

b Ellũ à M. Crasso aduersus Thracas, et à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur: & Salassi, gentes alpinæ, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

g Ræcia à Tyberio Neronæ, & Druso Cæsaris priuigno domita: Agrippa Cæsaris gener mortuus: et à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

c Iuitates Germaniæ cis Rhenum, et trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso: & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat: compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris et Rhodani dedicata: sacerdoteq; creato C. Iulio Vercondari dubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII.

t Hraces domiti à Scipione: item Cherusci, Cẽchrei, Cauci, aliæq; Germanorũ trans Rhenum gentes subactæ à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta: ante amisso filio Marcello. cuius monimenta sunt theatrum, & porticus eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX.

Bellũ contra Transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt, T. Senectius, & Anectius tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas, & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à Rege eorum, quæ sub Crasso, & postea sub Antonio capta erant: redditis.

LIBRI CXL.

Bellum aduersus Germanorum trans rhenũ ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso, XXX die, quàm id acciderat: mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuntio ualetudinis euocatus raptim occurrerat: Romam reuectum: & in G. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto uictrico, et supremus illius funeribus plures honores dedit.

FINIS.

LVCIVS FLORVS.

FRANCISCVS ASVLANVS RAYMVNDVM TVRRIANVM PATRICIVM VERONENSEM SALVERE IVBET.

d IVINA quædam res, & multo fortasse admirabilior, q̃ humano unquam pectore possit concipi, inter mortaleis est Amor. hunc non iniuria prisci sapientes, sed suo ipsius proprio nomine Pandamatora uere recteq; appellitarunt: ut pote uehementi cuius numine non humana modo, sed cœlestia etiã summa regantur æquitate. hic unus est, quo diræ belli portæ arctis claudũtur compagibus. hoc uno sæuientes in atrã rabiem furiæ q̃primũ mitescunt. hoc magnis fluctuãtes irarũ æstibus animi facillime restiguũtur. hoc uno discordia conciliantur pectora. hoc placida componimur pace, & securi grata fruimur quiete. hoc uno ad laudata disciplinarum munera, ad egregias animi uirtutes, & ad optima quæq; arduis assequenda laboribus, ardenti semper inflammamur studio. hoc detestata omnia fugimus uitia: & rectam nobis uiuendi rationem, probatis decorã laudibus, claroq; insignitam nomine, deligimus. hic demum is est Amor, magnis cuius uiribus, cœlũ, terras, maria, et omnia suo quæq; digesta loco, summa temperie, certoq; moderamne stare uidemus. Quæ quidem omnia mecum una dum reuoluto Raymunde Turrianorũ de-

eus, diuinum hunc Amorem magnis colo honoribus, reuereor, adoro: quin & deos supra omnis, maiori hunc præpollere numine, putare cogor. nam & hic ipsos cœlicolarum animos, æquis conciliatos fœderibus, lato regit imperio. Maximas uero huiusce Dei uires nunc ego uel ob id magis ac magis demiror, quod te Raymunde magnanime, tuumq; Io. Baptistam fratrem, unà cum Naugerio, ac Rhamnusio, ea coniunxit necessitudinis copula, eo deuinxit magni numinis uinculo, ut quatuor diuersis in corporibus, unum eundemq; inesse animum facile omnes cognoscant. sic uos ijsdem modesti uiuitis moribus: sic uos eodem concordes pectore idem appetitis: sic uno uos consensu idem renuitis: sic paribus decori elucetis uirtutibus: sic demum uos omnes rebus in omnibus adeo similes estis, ut alium ab alio disiungi non humanæ unquam sit opis. quæ faciunt omnia, ut uos iure delegerim omnes, felicibus quorum auspicijs optima priscorum monimenta, nostris elustrata laboribus, in medium prodeant. Superioribus igitur diebus, cum primam T. Liuij scriptoris grauissimi Decadem, Andreæ tuo dicarim Naugerio, uiro uirtutibus omnibus insigni, omni scientiarum disciplinarumq; genere prædito, omnibus animi dotibus cumulatissime referto: quem, ob felicissimũ ipsius dicendi genus, ob nectareum romani eloquij leporem, ob integram rerum omnium cognitionem, præclarus hic Senatus Venetus ad scribendos nostræ tẽpestatis annales, æquissimo delegit iure: mox uero cum tertiam eiusdem scriptoris partem tuo itidem uouerim Rhamnusio, uiro multis digno laudibus, egregijs omnibus ornato uirtutibus: quem ob maturam prudẽtis ani-

mi grauitatem, ob rectissimum summæ æquitatis iudici-
um, ob saluberrima fœcundi pectoris consilia, ob incre
dibilem diuinæ mentis sapientiam, felix idem hic Sena
tus à secretis uoluit: postea uero, cum quartum eiusdem
authoris, quod adhuc supererat unicum, fratri tuo Io.
Baptistæ uiro omni ex parte nunquam satis laudato,
nuncupauerim uolumen: tu mihi dignissimus occurristi
Raymunde, cui præclarum hoc Lucij Flori opus, mea
repurgatum opera dedicarem. en igitur diuinum hunc
Authorem, celebri tuo insignitum nomine, studiosis o-
mnibus damus legendum. hunc profectò felicissimam
unà cum T. Liuio sortem nactum esse uideo. felix ni
mirum uterq; suaui concinnæ orationis modulamine, at
longe feliciores, quorum laudata opera egregijs uiro-
rum illustrium nominibus munita sunt. Accipe igitur
Raymunde clarissime nostros hosce lubens labores. qui
meum in te, tuamq; omnem domum purum beneuoli
animi candorem aperta testantur fide. dabo in dies me
liora, si modo tot duris in laboribus me Deus Opt.
Max. grato foueat numine. Sis felix.

LVCII FLORI RERVM AB VRBE CONDITA LIBER PRIMVS.

P Opulus romanus à Rege Romulo in Cæsarem Augustum septingentos per per annos tantum operum pace, belloq; gessit: ut si quis magnitudinem imperij cum annis conferat: ætatem ultra putet: ita late per orbem terrarum arma circuntulit: ut qui res eius legunt: non unius populi, sed generis humani facta discant. Nan tot laboribus, periculisq; iactatus est: ut ad constituendum eius imperium contendisse uirtus, & fortuna uiderentur. Quare cum præcipue hoc quoq;, sicut cætera, operæpretium sit cognoscere: tamen, quia ipsa sibi obstat magnitudo: rerumq; diuersitas aciem intentionis abrumpit: faciam quod solēt, qui terrarum situs pingunt: in breui quasi tabella totam eius imaginem amplectar: non nihil (ut spero) in admirationem principis populi collaturus: si pariter, atq; in semet uniuersam magnitudinem eius ostendero.

Siquis ergo populum Ro. quasi hominem consyderet: totamq; eius ætatem percenseat: ut cœperit: utq; adoleuerit: ut quasi ad quendam iuuentæ florem peruenerit: ut postea uelut consenuerit: quatuor gradus, processusq; eius inueniet. Prima ætas sub regibus fuit prope CCL per annos: quibus circum ipsam matrem suam cum finitimus luctatus est. Hæc erit eius infantia. Sequens à Bruto, Collatinoq; consulibus in Appiū claudium, Quintumq; Fuluium consules CC annos habet: quibus Italiam subegit. Hoc fuit tempus uiris, armisq; incitatissimum. ideo quis adolescentiam dixe

rit. Dehinc ad Cæsarem Augustum CCL anni: quibus totum orbem pacauit. Hic iam ipsa iuuenta imperij, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto in sæculum nostrum sunt non multo minus anni CC. quibus inertia Cæsarum quasi consenuit: atq; decoxit: nisi quod sub Traiano principe mouet lacertos: & præter spem omnium senectus imperij quasi reddita iuuentute reuirescit.

DE ROMVLO PRIMO ROMANORVM REGE.

P Rimus ille & urbis, & imperij conditor Romulus fuit, a Marte genitus, & Rhea Syluia. Hoc de se Vestæ sacerdos grauida cõfessa est. nec mox fama dubitauit: cum Amulij imperio abiectus in aquam profluentẽ cum Remo fratre non potuit extingui. siquidem & Tyberinus amnem repressit: & relictis catulis lupa uagitum secuta, ubera admouit infantibus: matremq́; se gessit. Sic repertos apud arborem Faustulus regis pastor tulit in casam: atq; educauit. Alba tunc erat Latio caput, Iuli opus. nam Lauinium patris Aeneæ contempserat. Ab his Amulius iam bis septima sobole regnabat, fratre pulso Numitore: cuius ex filia Romulus. Igitur prima iuuentæ face patruum Amulium ab arce deturbat: auum reponit: ipse fluminis amator, & montium, apud quos erat educatus: mœnia nouæ urbis agitabat. Gemini erant: uter auspicaretur, & regeret, adhibuere piacula. Remus montem Auẽtinũ, hic Palatinum occupauit. Prior ille sex uultures, hic postea, sed duodecim uidit. Sic uictor augurio urbem excitat, plenus spei bellatricem fore. ita illi assuetæ sanguini & prædæ aues pollicebantur

tur. Ad tutelam nouæ urbis sufficere uallum uidebatur. cuius dum irridet angustias Remus: idq; increpat saltu: dubiũ an iussu fratris, occisus est. Prima certe uictima fuit: munitionemq; urbis nouæ sanguine suo cõsecrauit. Imaginem urbis magis, quàm urbem fecerat. incolæ deerant. Erat in proximo lucus. hunc asylum facit: & statim mira uis hominum, Latini, Tuscíq; pastores, quidam et transmarini, Phryges, qui sub Aenea: Arcades, qui sub Euandro duce: influxerant. Ita ex uarijs quasi elementis congregauit corpus unũ: populumq; Romanum ipse fecit. Res erat unius ætatis populus uirorum. Itaq; matrimonia à finitimis petita, quia non impetrabantur: manu capta sunt. Simulatis quippe ludis equestribus, uirgines, quæ ad spectaculũ uenerant: prædæ fuere. et hæc statim causa bellorum. Pulsi, fugatíq; Veientes. Ceninensium captum, ac dirutum est oppidum. Spolia insuper opima de Rege Feretrio Ioui manibus suis Rex reportauit. Sabinis proditæ portæ ꝑ uirginem: nec dolo: sed puella preciũ rei, quã gerebant in sinistris: petierat: dubium clypeos, an armillas. Illi ut & fidem soluerent: & ulciscerentur: clypeis obruere. Ita admissis intra mœnia hostibus, atrox in ipso foro pugna: adeo ut Romulus Iouem oraret: ut fœdam suorum fugam sisteret. Hic templum esto, inqt, Stator Iuppiter. Tandẽ sæuientibus interuenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio: fœdusq; percussum: secutáq; res mira dictu: ut relictis sedibus suis, nouam in urbẽ hostes demigrarent: et cum generis suis auitas opes pro dote sociarent. Auctis breui uiribus, hunc rex sapientissimus statum reipu. imposuit: ut iuuentus diuisa per tribus in equis, et in armis ad subita

bella excubaret: consilium reipu. penes senes esset: qui ex authoritate patres, ob ætatem senatus uocabantur. his ita ordinatis, cum repente contionem haberet ante urbem apud Capreæ Paludem: è conspectu ablatus est. Discerptum aliqui à senatu putant ob asperius ingenium. sed oborta tempestas, solisq; defectio consecrationis speciem præbuere. cui mox Iulius Proculus fidem fecit: uisum à se Romulum affirmas augustiore forma, quàm fuisset: mandare præterea: ut se pro numine acciperent. Quirinum in cœlo uocari placitum dijs: ita gentium imperio Roma potiretur.

DE NVMA POMPILIO.

Succeßit Romulo Numa Pompilius: quem Curibus Sabinis agentem ultro petiuere ob inclytam uiri religionem. Ille sacra, & cærimonias, omnemq; cultum deorum immortalium docuit. ille pontifices, Augures, Salios, cæterosq; per sacerdotia: annum quoq; in XII menses, fastos dies, nefastosq; descripsit. ille Ancylia, atq; Palladium, secreta quædam imperij pignora, Ianumq; geminum, fidem pacis ac belli, in primis focum Vestæ uirginibus colendum dedit: ut ad simulachrum cœlestium syderum custos imperij flamma uigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Aegeriæ: quo magis barbari acciperent. Eò deniq; ferocem populũ redegit: ut quod ui, et iniuria occupauerat imperiũ: religione, atq; iusticia gubernaret.

DE TVLLO HOSTILIO.

Excipit Pompilium Numam Tullus Hostilius: cui in honorem uirtutis regnum ultro datũ. Hic omnem militarem disciplinam, artemq; bellandi condidit. Itaq; mirumimmodum exercita iu-

uentute, prouocare ausus Albanos grauem & diu principem populum. Sed cum pari robore frequentibus prælijs utrinq; comminuerentur: misso in cōpendium bello, Horatijs Curiatijsq;, trigeminis hinc atq; inde fratribus, utriusq; populi fata commissa sunt. Anceps, & pulchra contentio, exituq; ipso mirabilis. Tribus quippe illinc uulneratis, hinc duobus occisis, qui superat Horatius, addito ad uirtutem dolo, ut distraheret hostem: simulat fugam: singulosq;, prout sequi poterant, adorsus exuperat. Sic (rarum aliâs decus) unius manu parta uictoria est. quam ille mox parricidio fœdauit. Flentem spolia circa se sponsi quidem, sed hostis sororem uiderat. hunc tam immaturum uirginis amorem ultus est ferro. Citauere leges nefas. sed abstulit uirtus parricidam: & facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide mansit Albanus. nam Fidenati bello missi in auxilium ex fœdere, medij inter duos expectauere fortunam. Sed Rex callidus ubi inclinare socios ad hostem uidet: tollit animos: quasi ipse mandasset. spes inde nostris: metus hostibus. Sic fraus proditoris irrita fuit. Itaq; hoste uicto, ruptorem fœderis Metium Suffetium religatum inter duos currus pernicibus equis distrahit: Albamq; ipsam quamuis parentem, æmulam tamen diruit: cum prius omnes opes urbis, ipsumq; populum Romam trāstulisset: prorsus ut consanguinea ciuitas non perijsse, sed in suum corpus redijsse rursus uideretur.

DE ANCO MARTIO.

Ncus deinde Martius, nepos ex filia Pompilij, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus est: & interfluentem urbi Tyberinum ponte commisit: Hostiamq; in ipso maris flu-

minisq; confinio coloniam posuit, iam tūc uidelicet praesagiens animo futurum: ut totius mundi opes, & commeatus illo ueluti maritimo urbis hospitio reciperentur.

. DE TARQVINIO PRISCO.

t Arquinius postea Priscus, quamuis transmarinæ originis, regnum ultro petens accipit ob industriam atq; elegantiam: quippe qui oriūdus Corintho, græcum ingenium italicis artibus miscuisset. Hic & senatus maiestatem numero ampliauit: & centurijs tribus auxit: quamuis Actius Nauius numerum augeri prohiberet, uir summus augurio. quem rex in experimentum rogauit: fieri'ne posset, quod ipse mente concœperat? ille rem expertus augurio, posse respondit. atqui hoc, inquit, agitabam: an cotem illam secare nouacula possem? & augur potes, inquit. & secuit. Inde Romanis sacer auguratus. Neq; pace Tarquinius, quàm bello promptior. XII nanq; Tusciæ populos frequentibus armis subegit. Inde fasces, trabeæ, curules, annuli, falere, paludamenta, prætexta, inde quod aureo curru quatuor equis triumphatur: togæ pictæ, tunicæq; palmatæ, omnia deniq; decora, & insignia, quibus imperij dignitas eminet: sumpta sunt.

DE SERVIO TVLLIO.

S Eruius Tullius deinceps gubernacula urbis inuadit. nec obscuritas inhibuit quamuis matre serua creatum. nam ob eximiam indolē uxor Tarqnij Tanaquil liberaliter educauerat: et clarū fore, uisa circa caput flāma promiserat. Ergo inter Tarquinij mortē, adnitente Regina substitutus in locū regis quasi ad tēpus. Regnū dolo partum sic egit industria: ut iure adeptus uideretur. Ab hoc populus Ro. relatus icen

sum digestus in classes de curijs, atq; collegijs distributus: summaq; regis solertia ita ē ordinata respublica: ut oia patrimonij, dignitatis, ætatis, artiū, officiorumq; discrimina in tabulas referētur: ac si maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur.

DE TARQVINIO SVPERBO.

Postremus omniū fuit regum Tarquinius: cui cognomen Superbo ex moribus datum. Hic regnum auitum, quod à Seruio tenebatur: rapere maluit, quàm expectare. immissisq; in eum percussoribus, scelere partam potestatem non melius egit: quàm acquisierat. Nec abhorrrebat moribus uxor Tullia: quæ ut uirum regem salutaret: super cruentum patrem uecta carpento consternatos equos egit. Sed ipse in senatum cædibus, in plebem uerberibus, in omnes superbia, quæ crudelitate grauior est: bonos grassatus cum sæuitiam iam domi fatigasset: tandē in hostes conuersus est. Sic ualida oppida in Latio capta sunt, Ardea, Otriculum, Gabij, Suessa, Pometia. Tū quoq; cruentus in suos. neq; enim filiū uerberare dubitauit: ut simulanti transfugā apud hostes hinc fides esset. cui Gabijs ut uoluerat, recepto, atq; per nuntios consulenti qd fieri uellet: eminētia forte papauerū capita uirgula excutiens, cum ꝑ hoc interficiendos esse principes intelligi uellet: qua superbia sic respondit: ut senserat. tamen de manubijs captarum urbiū templum erexit. quod cum inauguraretur: cedentibus cæteris dijs (mira res dictu) restitere Iuuenta, et Terminus. Placuit uatibus contumatia numinum. siquidē firma omnia, et æterna pollicebātur. Sed illud horrendū: quod molientibus sedē in fundamentis humanū repertū est caput. nec dubitauere cuncti: monstrū pulcherrimum

imperij sedē caputq; terrarū promittere. Tamdiu superbiam regis populus Ro. ꝑpessus est: donec aberat libido. hãc ex liberis eius importunitatē tollerare nõ potuit. quorū cum alter ornatissimæ fœminæ Lucretiæ stuprum intulisset: matrona dedecus ferro expiauit. Imperium tum regibus abrogatum.

ANACEPHALEOSIS DE SEPTEM REGIBVS.

h Aec est prima ætas populi romani, et quasi infantia: quã habuit sub regibus septem, quadã fatorū industria tam uarijs ingenio: ut reip. ratio et utilitas postulabat. nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit: ut inuaderet regnū. Quid Numa religiosius? talē res poposcit: ut ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus uiris quã necessarius: ut acueret ratione uirtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbē colonia extenderet: põte iungeret: muro tueretur. Iam uero Tarquinij ornamēta, et insignia, quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatē? Actus à Seruio census qd effecit: nisi ut ipsa se nosceret romana respublica? Postremo superbi illius importuna dominatio non nihil, immo uel plurimū profuit. sic enim effectum est: ut agitatus iniurijs populus cupiditate libertatis incenderetur.

DE MVTATIONE REIPVBLICAE.

i Gitur Bruto, Collatino'q; ducibus et authoribus, qbus ultionem sui moriens matrona mandauerat: populus romanus ad uindicandū libertatis, ac pudicitiæ decus quodã quasi instinctu deorū concitus regē repente destituit: bona diripit: agrū Marti suo consecrat: imperiū in eosdem libertatis suæ uindices transfert: mutato tamen et iure, et nomine. qppe ex perpe

tuo annuũ placuit: ex singulari duplex: ne potestas solitu
dine uel mora corrumperetur: Consulesq; appellauit pro
regibus: ut consulere se ciuibus suis debere meminissent.
tantumq; libertatis nouæ gaudiũ incesserat: ut uix mu
tati status fidẽ caperent: alterumq; ex consulibus Lucre
tiæ maritum tantũ ob nomen, et genus regũ fascibus ab
rogatis urbe dimitterent. Itaq; substitutus Valerius Pu-
blicola summo studio annisus est ad augendã liberi popu
li maiestatem. nam et fasces ei pro libera contione submĩ
sit: et ius prouocationis aduersus ipsos dedit: et ne species
arcis offenderet: eminentes ædes suas in plana submisit.
Brutus uero fauori ciuium etiam domus suæ clade, &
parricidio uelificatus est. quippe cũ studere reuocandis in
urbẽ regibus liberos suos comperisset: protraxit in forũ:
& contione media uirgis cecidit: & securi percussit: ut
planè publicus parens in locum liberorũ adoptasse sibi
populũ Ro. uideretur. Liber iam hinc populus Ro. pri
ma aduersus exteros arma pro libertate corripuit: mox
pro finibus: deinde pro socijs: tũ gloria, & imperio: la-
cessentibus assidue usquequaq; finitimis: qppe cum patrij
soli gleba nulla esset: sed statim hostile pomeriũ: mediusq;
inter Latiũ, et Thuscos quasi in quodam biuio colloca-
tus omnibus portis in hostem incurreret: donec quasi con
tagione quadam per singulos itum est: & proximis qui
busq; correptis totam Italiam sub se redigeret.

BELLVM HETRVSCVM CVM REGE PORSENNA.

p Vlsis ex urbe regibus, prima pro libertate ar-
ma corripuit. nam Porsenna rex Hetruscorũ
ingentibus copijs aderat: et Tarquinios manu
reducebat. Hunc tamen, q̃uis & armis, et fame urgeret:

occupatoq; Ianiculo ipsis urbis faucibus incubaret: sustinuit: repulit: nouissime etiam tanta admiratione perculit: ut superior ultro cum penè uictis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana pericula, atq; miracula, Horatius, Mutius, Clœlia. quæ nisi in annalibus forent: hodie fabulæ uiderētur. Quippe Horatius Cocles postq̄ hostes undiq; instantes solus submouere non poterat: pōte reciso transnatat Tyberim: nec arma dimittit. Mutius Scæuola regem ꝑ insidias ī castris eius aggreditur. sed ubi frustratum circa purpuratum eius ictū tuetur: ardentibus focis iniicit manū: terrorēq; geminat dolo. Vt scias, inq̄t, quē uirū effugeris: idē trecenti iurauimus. cum interim (immane dictu) hic interritus: ille trepidaret: tanq̄ manus regis arderet. Sic q̄dem uiri. Sed neq; sexus à laude cessaret: ecce et uirginum uirtus. Vna ex obsidibus regi data elusa custodia Clœlia ꝑ patriū flumen eq̄tabat. Et rex quidem tot, tantisq; uirtutum territus monitis, ualere, liberosq; esse iussit. Tarquinij tamdiu dimicauerunt: donec Aruntem filium regis manu sua Brutus occidit: superq; ipso mutuo uulnere expirauit: planè quasi adulterum ad inferos usq; sequeretur.

BELLVM LATINVM.

Atini quoq; Tarquinios asserebāt æmulatione, et inuidia: ut populus q̄ foris dominabatur: saltem domi seruiret. Igitur omne Latium Manilio Thusculano duce quasi in regis ultionem tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur, diu marte uario: donec Posthumius ipse dictator signum in hostes iaculatus est: nouum et insigne commentum: uti peterentur cursu. Cossus eq̄tum magister exuere frenos imperauit. et hoc nouum: quo acrius incurrerēt. Ea demū atrocitas fuit

citas fuit prælij: ut interfuisse spectaculo deos fama tradiderit. Duos in candidis equis, Castorem, atq; Pollucē, nemo dubitauit. Itaq; & imperator ueneratus est: nactusq; uictoriam, templa promisit: & reddidit, sanè quasi commilitonibus deis stipendium. Hactenus pro libertate, mox de finibus cum eisdem Latinis assidue, & sine intermissione pugnatum est. Sora, (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt: Satricum, atq; Corniculum, prouinciæ. De Veijs, & Bouillis pudet: sed triumphauimus. Tibur nunc suburbanum, & æstiuæ prænestæ delitiæ, nuncupatis in Capitolio uotis petebantur. Idem tunc Fesulæ: quod Taphræ nuper. idem nemus Aricinum: quod Hercinius saltus. Fregellæ: quod Gesoriacum: quod Tigris: quod Euphrates. Coriolos quoq; (prò pudor) uictos adeo gloriæ fuisse: ut captum oppidū Cn. Martius Coriolanus, quasi Numantiā, aut Africā, nomini indueret. Extant et parta de Antio spolia: quæ mœnibus in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit: si illa classis: nam sex fuere rostratæ. sed hic numerus illis initijs nauale bellum fuit. Peruicacissimi tamen Latinorum Equi, & Volsci fuere, & quotidiani (ut sic dixerim) hostes. Sed hos præcipue L. Quintius domuit, ille dictator ab aratro: qui obsessa, ac penè iam capta M. Minutij consulis castra egregia uirtute seruauit. Mediū erat forte tempus sementis: cum patricium uirum innixum aratro suo lictor in ipso opere deprehendit. Inde in aciem profectus, nequid à rustici operis immutatione cessaret: uictos more pecudum sub iugum misit. Sic expeditione finita, redijt ad boues rursus triumphalis agricola. Fides numinum: qua uelocitate intra XV dies

cœptum, peractumq́; bellum: prorsus ut festinasse dictator ad relictum opus uideretur.

BELLVM CVM HETRVSCIS, FALISCIS, ET FIDENATIBVS.

Assidui uero, & anniuersarij hostes ab Hetruria fuere Veientes: adeo, ut extraordinariam manum aduersus eos promiserit: priuatumq́; gesserit bellum gens una Fabiorum. satis superq; idonea clades. cæsi apud Cremeram trecenti & sex: patricius exercitus. & scelerato signatur nomine: quæ proficiscentes in prælium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata uictorijs: postq̃ p alios atq; alios duces robustissima capta sunt oppida: uario quidem euentu. Falisci se sponte dediderunt. cremati suo igne Fidenates. rapti funditus, deletiq́; Veientes. Falisci cum obsiderentur: mira uisa est fides imperatoris: nec immerito: quod ludi magistrum urbis proditorem cum his, quos adduxerat: pueris, uinctum sibi ultro remisisset. eam namq; Furius Camillus uir sanctus, & sapiens sciebat ueram esse uictoriam: quæ salua fide, & integra dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro: ad terrorem mouendum facibus armatæ, & discoloribus serpentum in modum uitis furiali more processerant. sed habitus ille feralis euersionis omen fuit. Veiẽtium quanta res fuerit, indicat decennis obsidio. Tunc primum hyematum sub pellibus: taxata stipẽdio hyberna: adactus miles sua sponte iureiurãdo, nisi capta urbe nõ remeare. Spolia de Larte To-

lumnio Rege ad Feretrium reportata. Deniq; non scalis, nec irruptione, sed cuniculo, & subterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea deniq; uisa est prædæ magnitudo: ut eius decimæ Apollini Pythio mitterentur: uniuersusq; populus ro. ad direptionem urbis uocaretur. Hoc tunc Veientes fuere: nunc fuisse quis meminit? quæ reliquiæ? quodq; uestigium? Laborat annaliũ fides: ut Veios fuisse credamus.

BELLVM GALLICVM.

hInc siue inuidia deorum, siue fato, rapidissimus procurrentis imperij cursus parum per Gallorum Senonum incursione supprimitur. Quod tempus populo romano nescio utrum clade funestius fuerit: an uirtutis experimentis speciosius. Ea certe fuit uis calamitatis: ut in experimentum illatam putem diuinitus scire uolentibus immortalibus dijs, an romana uirtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc, ipsa corporũ mole perinde ac armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit: ut planè nata ad hominum interitum, urbium stragem, uideretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, cum cingerentur omnia oceano: ingenti agmine profecti, cum iam media uastassent: positis inter Alpes, & Padum sedibus, ne his quidem contenti, per Italiam uagabantur. Tunc Clusium Tusciæ urbem obsidebant. Vbi pro socijs ac fœderatis populus Ro. interuenit, missis ex more legatis: (sed quod ius apud Barbaros?) ferocius agunt: mouent

exinde certamen. Conuersis igitur à Clusio, Romamq; uenientibus ad Alliam flumen cum exercitu Fabius consul occurrit. Non Cremeræ fœdior clades. Itaq; hũc diem, fastis Roma damnauit. Fuso exercitu Galli mœnibus urbis appropinquabant. erant nulla pene præsidia. Tum igitur, sic ut nunquam aliâs apparuit uera illa romana uirtus. Iampridem maiores natu amplissimis usi honoribus in forum coeunt. ibi deuouente pontifice, dijs se manibus consecrant: statimq; in suas quisq; ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus sellis sese posuerunt: ut cum uenisset hostis: in sua dignitate morerentur. Pontifices autem, & Flamines qcquid religiosissimi in templis erat: partim in dolijs defossa terra recondunt: partim imposita plaustris secum auferunt. uirgines simul ex sacertotio Vestæ nudo pede fugientia sacra comitantur. tamen excepisse fugientes unus è plebe fertur L. Albinus: qui depositis uxore & filijs, uirgines in plaustrũ recœpit. adeo tum quoq; in ultimis religio publica priuatis affectibus antecellebat. Iuuentus uero, quam satis constat uix mille hominum fuisse: duce Manlio arcem capitolini montis insedit, obtestata ipsum quasi præsentem Iouem: ut quemadmodum ipsi ad defendendum templum eius concurrissent: ita ille uirtutem eorum numine suo tueretur. Aderant interim Galli: apertamq; urbem primo trepidarunt: qui subesset dolus: mox ubi solitudinem uident: pari clamore & impetu inuadunt. Patentes passim domos adeunt. ubi sedentes in curulibus sellis prætextatos senes, uelut deos, geniosq; uenerati, mox eosdem postquam esse homines liquebat, alioquin nihil respondere

dignantes: pari uecordia mactant: faces'q; tectis inijciũt: & totam urbem igne, ferro, manibus solo exæquant. Sex mensibus barbari (quis crederet?) circa montem unũ pependerunt, nec diebus modo, sed noctibus quoq; omnia experti. Cum tamen Manlius nocte subeuntes clangore anseris excitatus à summa rupe deiecit: & ut spem hostibus demeret: quanquam in summa fame, tamen ad speciem fiduciæ, panes ab arce iaculatus est. & stato quodam die per medias hostium custodias Fabium pontificem ab arce demisit: qui solenne sacrum in quirinali monte conficeret. atq; ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio redijt: propicios'q; deos renunciauit. Nouissime cum iam obsidione sua barbaros fatigasset, mille pondo auri recessum suum uendicantes: id'q; ipsum per insolentiam cum ad iniqua pondera addito adhuc gladio superbe uictos increparent: subito aggressus à tergo Camillus adeo cecidit: ut omnia incendiorum uestigia gallici sanguinis inundatione deleret.

Agere gratias dijs immortalibus pro ipso tantæ cladis nomine libet. Pastorum casas ignis ille & flamma paupertatem Romuli abscondit. Incendium illud quid egit aliud: nisi ut destinata hominum, ac deorum domicilio ciuitas non deleta, non obruta, sed expiata potius, & illustrata uideatur? Igitur post assertam à Manlio, restitutam à Camillo urbem acrius etiam, uehementius'q; in finitimos resurrexit. ac primum omnium illam ipsam gallicam gentem non contentus mœnibus expulisse, cum per Italiam naufragia sua latius traheret: sic persecutus est duce Camillo: ut hodie nulla Senonum uestigia supersint. Semel apud Anienem trucidati: cum singula-

ri certamine Manlius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit: unde & Torquatus dictus est. iterum Pontino agro: cum in simili pugna M. Valerius insidente galeæ satyria alite adiutus retulit spolia: dictusq́; est ipse Coruinus. necnon tamen post aliquot annos omnes reliqas eorũ in Hetruria ad lacũ Vadimonis Dolobella deleuit: neqs extaret in ea gente: q incensam à se romanã urbẽ gloriaretur.

BELLVM LATINVM.

Conuersus à Gallis in Latinos, Mãlio Torquato, Decio Murena consulibus, semper q̃dem æmulatione imperij & magistratuũ infestos, tum uero contemptu urbis incensæ: cum ius ciuitatis, partem imperij, ac magistratuum poscerent, pari imperio, atq; iam amplius, q̃ congredi auderent. quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? cum alter consulum filium suum, quia contra imperiũ pugnauerat: q̃uis uictorẽ, occiderit: quasi plus in ĩperio esset: quàm in uictoria: alter quasi monitu deorum capite uelato primum ante aciem dijs manibus se deuouerit: ut in confertissima se hostium tela iaculatus nouum ad uictoriam iter sanguinis sui semita aperiret.

BELLVM SABINVM.

A Latinis aggressus est gentem Sabinorũ: q immemores factæ sub T. Tatio affinitatis quodam contagio belli se Latinis adiunxerunt. Sed Curio Dentato consule, omnẽ eũ tractum, qua Nar ambit, fontesq́; Velini Adriatico tenus mari: igne, ferroq́; uastauit. qua uictoria tantum ho

minum, tantum agrorũ redactum in potestatem: ut in utro plus esset, ne ipse posset existimare: qui uicerat.

BELLVM SAMNITICVM.

P Recibus deinde Campaniæ motus non pro se, sed, quod est speciosius: pro socijs Samnitas inuadit. Erat fœdus cum utrisq; percussum: sed hoc Campani sanctius, & prius omnium suorum deditione fecerunt. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omniũ non modo Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Cãpaniæ plaga ẽ. Nihil mollius cœlo: deniq; bis floribus uernat: nihil uberius solo. ideo Liberi, Cererisq; certamẽ dicitur. nihil hospitalius mari. Hic illi nobiles portus, Caieta, Misenus, et tepẽtes fontibus Baiæ, Lucrinus, & Auernus, quædã maris ocia. hic amicti uitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, et pulcherrimus oĩum Vesuuius, Aetnæi ignis imitator. urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneũ, Põpei, et ipsa caput urbiũ Capua, quõdã inter tres maximas, Romã, Carthaginemq; numerata. Pro hac urbe, ijs regionibus populus Ro. Sãnitas inuasit, gentẽ, si opulẽtiã quæras: aureis, et argẽteis armis, discolori ueste usq; ad ambitũ armatã: si insidiarũ fallaciã: saltibus fere, et mõtiũ fraude grassantẽ: si rabiẽ, ac furorẽ: sacratis legibus, humanisq; hostijs in exitũ urbis agitatã: si ptinaciã: sexies rupto fœdere, cladibusq; ipsis animosiorem. Hos tamen qnquaginta annis per Fabios, et Papirios patres, eorũq; liberos ita subegit, ac domuit: ita ruinas ipsas urbium diruit: ut hodie Sãniũ in ipso Sãnio reqratur: nec facile appareat materia

quatuor & uiginti triumphorum. Maxime tamen nota & illustris ex hac gente clades apud Caudinas furcas, Veturio, Posthumioq́; consulibus, accepta est. clauso enim per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset euadere: stupens occasione tanta dux hostium Pontius Herennium patrem consuluit. & ille, mitteret omnes, uel occideret, sapienter ut senior suaserat. hic armis exutos mittere sub iugum maluit: ut nec amici forent beneficio: & post flagitium hostes magis. Itaq; & consules statim magnifice uoluntaria deditione turpitudinem fœderis dirimunt: & ultionem flagitans miles Papirio duce (horribile dictu) subiectis ensibus per ipsam uiam ante pugnam furit: & in congressu arsisse omnium oculos, hostis author fuit. nec prius finis cædibus datus: q̃ iugum & hostibus, & duci capto reposuerunt.

BELLVM HETRVSCVM, ET SAMNITICVM.

h Actenus populus Ro. cum singulis gentium: mox aceruatim: tamen sic quoq; par omnibus. Hetruscorum XII populi in id tempus incitati, antiquissimus Italiæ populus Samnitium, reliqui in excidium romani nominis repente coniurant. Erat terror ingens tot simul, tantorumq́; populorum. Late per Hetruriam infesta quatuor agminum signa uolitabant. Ciminius interim saltus in medio, ante inuius planè, quasi Calydonius, uel Hercinius, adeo tunc terrori erat: ut senatus consuli denuntiaret: ne tantum perriculi ingredi auderet. Sed ni

hil horum terruit ducem, quin fratre præmisso explora ret accessus. Ille per noctem pastorio habitu speculatus omnia, refert tutum iter. Sic Fabius Maximus periculosissimum bellum sine periculo explicauit. nam subito in conditos atq; palantes aggressus est: captisq; superiori bus iugis, in subiectos suo more detonuit. ea nanq; species fuit illius belli: quasi in terrigenas e cœlo, ac nubibus tela mitterentur. Nec incruēta tamen illa uictoria. nam oppressus in sinu uallis alter consulum Decius more patrio deuotum dijs manibus obtulit caput: solēneq; familiæ suæ cōsecrationem in uictoriæ pretium redegit.

BELLVM TARENTINVM, ET CVM PYRRHO REGE.

Equitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo, & nomine, sed uictoria multiplex. hoc enim Campanos, Apulos, atq; Lucanos, & caput belli Tarentinos, idem totam Italiam, & cum istis omnibus Pyrrhum clarissimum Græciæ Regem una ueluti ruina pariter inuoluit: ut eodem tempore & Italiam consumaret: & trāsmarinos triumphos auspicaretur. Tarentum Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiusq; Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris portuq; nobili, tum mirabili situ. quippe in ipsis Adriatici maris faucibus positum in omnes terras, Histriam, Illyricum, Epyrum, Achaiam, Africam, Siciliam uela dimittit. Imminet portui ad prospectum maris positum urbis Theatrum: quod quidem causa miseræ ciuitati

fuit omnium suarum calamitatum. Ludos Forte celebra
bant: cum remigantes littori romanas classes inde uidēt:
atq; hostem rati, emicant: sine discrimine insultant: quī
autem, aut unde Romani, nec satis norant. Aderat sine
mora querelam ferens legatio. hanc quoq; fœdius per
obscœnam, turpemq; dictu contumeliā uiolant. et hinc
bellū. sed apparatus horribilis: cum tot simul populi pro
Tarentinis consurgerent: omnibusq; uehementior Pyr-
rhus: qui semigræcam ex Lacedæmonijs conditoribus ci
uitatem uindicaturus cū totis uiribus Epyri, Thessaliæ,
Macedoniæ, incognitisq; in id tempus Elephantis mari,
terra, uiris, equis, armis, addito insuper ferarū terrore
ueniebat. Apud Heracleam, & Campaniæ fluuium
Lyrim Leuino consule, prima pugna. quæ tam atrox
fuit: ut Ferentanæ turmæ præfectus inuectus in Re
gem, turbauerit: coegeritq; proiectis insignibus prælio
excedere. Factum erat: nisi elephanti conuerso in spe
ctacula bello procurrissent. quorum tum magnitudi-
ne, tum deformitate, & nouo colore simul, ac odore cō
sternati equi cum incognitas sibi belluas amplius quàm
erant, suspicarentur: fugam, stragemq; late dederunt. In
Apulia deinde apud Asculum melius dimicatum est,
Curio, Fabricioq; consulibus. quippe belluarum terror
iam exoleuerat: & C. Minutius quartæ legionis ha-
status unius proboscide abscisa mori posse belluas osten
derat. Itaque & in ipsas pila congesta sunt: & in
turres uibratæ faces tota hostium agmina ardentibus
ruinis operuerunt. nec alius cladi finis fuit: quàm nox
dirimeret: postremusq; fugientium ipse Rex à Satelli-
tibus humero saucius in armis suis referretur. Luct-

niæ ſuprema pugna ſub Aruſinis, quos uocant, cam-
pis, ducibus iiſdem, qui ſuperius. ſed tunc tota uictoria
exitum, quem datura uirtus fuit: caſus dedit. nam pro-
ductis in primam aciem rurſus elephantis, unum ex
his pullum adacti in caput teli grauis ictus auertit.
qui cum per ſtragem ſuorum percurrens ſtridore que-
reretur: mater agnouit: & quaſi uindicatura exi-
liit: tum omnia circa quaſi hoſtilia graui timore per-
miſcuit. ac ſic cædem feræ, quæ primam uictoriam
abſtulerant: ſecundam parem facerent: tertiã ſine con
trouerſia tradidere. Nec uero tantum armis, et in cam
pis, ſed conſiliis quoq;, & domi, & intra urbem cum
Rege Pyrrho dimicatum eſt. quippe poſt primam uicto
riam Rex callidus intellecta uirtute romana, ſtatim
deſperauit armis: ſeq; ad dolos contulit. nam in-
teremptos cremauit: captiuosq; indulgenter habuit: &
ſine pretio reſtituit: miſſisq; deinde legatis in urbem
omni modo adnixus eſt: ut facto fœdere in amicitiam
reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi omnem
in partem romana uirtus tum ſe probauit: nec alia ma
gis, quàm Tarentina uictoria oſtendit populi romani
fortitudinem, ſenatus ſapientiam, ducum magnanimita
tem. qui nam illi fuerunt uiri: quos ab elephantis pri
mo prælio obrutos accipimus? omnium uulnera in pe-
ctore: quidam hoſtibus ſuis immortui: omnium in ma
nibus enſes: et relictæ in uultibus minæ: et in ipſa mor
te ira uiuebat. quod adeo Pyrrhus miratus eſt: ut dice-
ret. O' q̃ facile erat orbis imperium occupare, aut mihi
romanis militibus, aut me Rege Romanis. Quæ autem
eorum, qui ſuperfuerunt: in reparando exercitu feſtina-

tio? cum Pyrrhus, uideo me, inquit, planè Herculis sydere procreatum: cui quasi ab angue lærneo tot cæsa hostium capita de sanguine suo renascuntur. Qui autem ille senatus fuit? cum perorante Appio Cæco pulsi cum muneribus suis ab urbe legati interrogati à Rege suo, quid de hostium sede sentirent? urbem templum sibi uisum, senatum regum esse confiterentur. Quales porro ipsi duces, uel in castris? cum medicum uenale Regis Pyrrhi caput offerentem Curius remisit? Fabricius oblatam sibi à rege imperij partem repudiauit? uel in pace? cum Curius fictilia sua samnitico præferret auro? Fabritius decem pondo argenti circa Ruffinum consularem uirum quasi luxuriam censoria grauitate damnaret? Quis ergo miretur his moribus, uirtute militum, uictorem populum Ro. fuisse? unoq; bello tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimasq; regiones in deditionem redegisse? Aut quid adeo fidem superet? quoniam, si principia belli cum exitu conferantur: uictor primo prælio Pyrrhus totam trementem Italiam, Campaniam, Lyrim, Fregellasq; populatus, propè captam urbem à prænestina arce prospexit: & à uigesimo lapide oculos trepidæ ciuitatis fumo, ac puluere impleuit. eodem postea bis exuto castris, bis saucio, & in Græciam suam trans mare, ac terras fugato, pax, & quies, & tanta adeo de opulẽtissimis tot gentibus spolia: ut uictoriam suam Roma nõ caperet. Nec enim ullus pulchrior in urbem, aut speciosior trimuphus intrauit: cum ante hunc diem nihil, nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma, uidis

ſet. Tum, autem ſi captiuos aſpiceres: Moloſſi, Theſſali, Macedones, Brutius, Apulus, atq; Lucanus: ſi pompas: aurum, purpura, ſigna, tabulæ, tarentinæq; delitiæ. Sed nihil libentius populus Ro. aſpexit: q̃ illas q̃ timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ nõ ſine ſenſu captiuitatis ſummiſſis ceruicibus uictores equos ſequebantur.

BELLVM PICENTE.

O Mnis mox Italia pacem habuit. quid enim poſt Tarentum auderet? niſi quod ultro ꝑſequi ſocios hoſtium placuit. Domiti hinc Picentes (ſed caput gentis Aſculum) Sempronio duce: qui tremente inter prælium campo Tellurem deam promiſſa æde placuit.

BELLVM SALENTINVM.

S Alentini Picentibus additi: caputq; regionis Brunduſium inclyto portu, M. Attilio duce. Et in hoc certamine uictoriæ pretium templum ſibi paſtoria Pales ultro popoſcit.

BELLVM VOLSINENSE.

P Oſtremi Italicorum in fide manſere Volſini, opulentiſſimi Hetruſcorum, implorãtes opem aduerſus ſeruos quondam ſuos: qui libertatem à dominis datam in ipſos erexerant: tranſlataq; in ſe rep. dominabantur. Sed hi

quoq; duce Fabio Gurgite pœnas dederunt.

DE SEDITIONIBVS.

h Aec est secunda ætas populi romani, & quasi adolescentia: qua maxime uiruit: & quodam flore uirtutis exarsit: ac fremuit. Itaq; quædam adhuc ex pastoribus feritas, quiddam spirabat indomitum. Inde est: quod exercitus Posthumium imperatorem inficiantem quas promiserat prædas, facta in castris seditione lapidauit: quod sub Ap. Claudio noluit uincere hostem: cum posset: quod duce Volerone detrectantibus plerisq; militiam, fracti consulis fasces: inde quod clarissimos principes, quod aduersarentur uoluntati suæ: exultatione mulctauit: ut Coriolanum colere agros iubentem: (nec minus ille ferociter iniuriã armis uindicasset: nisi quod iam inferentem signa filium mater Veturia lachrymis suis exarmauit) ut ipsum Camillum: quod iniq; inter plebem, & exercitum diuisisse ueientem prædam uideretur. Sed hic melior obsessis in capta urbe consuluit: et mox supplices de hoste gallo uindicauit. Cũ senatu quoq; de æquo bonoq; certatum est: adeo, ut relictis sedibus solitudinem, et interritũ patriæ suæ minarẽtur.

PRIMA VRBIS DISCORDIA.

p Rima discordia ob impotentiam fœneratorum. quibus inter gã quoq; seruiliter sæuientibus in sacrum montem plebs armata secessit: ægreq;, nec nisi tribunos impetras

ſet: Menenij Agrippæ facundi, & ſapientis uiri autho ritate reuocata eſt. Extat orationis antiquæ ſatis efficax ad concordiam fabula: qua diſſenſiſſe inter ſe quondam humanos artus dicitur: quod omnibus opere fungentibus ſolus uenter immunis ageret: deinde moribundos à ſeiũ ctione rediſſe in gratiã: quando ſenſiſſent: quod eius ope ra redactis in ſanguinem cibis irrigarentur.

SECVNDA VRBIS DISCORDIA.

s Ecundam in urbe decemuiratus libido con flauit. Allatas à Græcia leges decẽ prin cipes lecti iubente populo conſcripſerant: ordinataq; erat in XII tabulis tota iuſti tia. Cum tamen traditos faſces regio quodam furore re tinebant: ante cæteros Ap. Claudius eò inſolẽtiæ elatus eſt: ut ingenuam uirgnẽ ſtupro deſtinaret, oblitus et Lu cretiæ, et regum, & iuris, quod ipſe compoſuerat. Itaq; cum oppreſſam iudicio filiam trahi in ſeruitutem uide ret Virginius pater: nihil cunctatus, in medio foro manu ſua interfecit: admotiſq; ſignis commilitonum totam eã dominationem obſeſſam armis in carcerem, & cathe- nas ab Auentino monte detraxit.

TERTIA VRBIS DISCORDIA.

t Ertiam ſeditionem excitauit matrimonio rum indignitas: ut plebei cũ patricijs iun gerentur. qui tumultus in monte Ianiculo duce C. Canuleio Tribuno plebis exarſit.

QVARTA VRBIS DISCORDIA.

q Vartam honorum cupido: ut plebei quoq; magistratus crearentur. Fabius Ambustus duarum pater, alteram A. Sulpitio patricij sanguinis dederat: alteram plebeio, Stoloni. Hæc quodam tempore, quod lictoriæ uirgæ sonum ignotum penatibus suis expauerat: à sorore satis insolenter irrisa, iniuriam non tulit. Itaq; nactus tribunatum honorum & magistratuum consortium, quamuis inuito senatui extorsit. Verum in his ipsis seditionibus principem populum non immerito suspexeris. siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora, & insignia uindicauit. Inter omnia hæc, nullius acrior custos, quàm libertatis fuit: nulláq; in pretium eius potuit largitione corrumpi: cum ut in magno, & in dies maiore populo iterim perniciosi ciues existerent. Sp. Cassium agraria lege, Melium largitione suspectum regiæ dominationis præsenti morte mulctauit. Ac de Cassio quidem supplicium pater ipsius sumpsit. Hunc Quintij dictatoris imperio in medio foro magister equitum Seruilius Hala confodit. Manlium uero capitolij uindicem, quia plerosq; debitorum liberauerat: altius se, & inciuilius efferentem, ab illa, quam defenderat, arce deiecit. Talis domi ac foris, talis pace belloq; populus Ro. fretum illud adolescentiæ, idest secundam imperij ætatem habuit: in qua totam inter Alpes, fretumq; Italiam armis subegit.

Liber secundus.

d OMITA, subactaq; Italia populus Ro. prope quingentesimum annum agens, cum bona fide adoleuisset: si quod est robur, si qua iuuentus: tum ille uere robustus, & iuuenis, & par orbi terrarum esse coepit. Itaq; (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis domi luctatus est: adeo difficile fuerat dare Italiae caput: his ducentis annis, qui sequuntur: Africam, Europam, Asiam, totum deniq; orbem terrarum bellis uictorijsq; peragrauit.

PRIMVM BELLVM PVNICVM.

i Gitur uictor Italiae populus Ro. cum à terra fretum usq; uenisset: more ignis, qui obuias populatus incendio syluas, interueniente flumine abrumpitur: paulisper substitit. mox cum uideret opulentissimam in proximo praedam quodammodo Italiae suae abscissam, & quasi reuulsam, adeo cupiditate eius exarsit: ut quatenus nec ob mare iungi, nec pontibus posset: armis, belloq; iungenda, & ad continentem suam reuocanda bello uideretur. Sed ecce, ultro ipsis uiam pandentibus fatis, nec occasio defuit: cum de Poenorum impotentia foederata Siciliae ciuitas Messana quereretur. affectabat enim ut Romanus, ita Poenus Siciliam: & eodem tempore paribus uterq; uotis, ac uiribus imperium orbis agi-

tabat. Igitur specie quidem socios iuuandi, re autem uera sollicitante præda, quanquam territaret nouitas rei: tanta tamen in uirtute fiducia est: ille rudis, ille pastoritus populus, uereq; terrestris, ostendit nihil interesse uirtutis: equis, an nauibus, terra, an mari dimicaretur. Populus romanus Ap. Claudio consule primum fretum ingressus est, fabulosis infame monstris, æstuq; uiolentum. sed adeo non est exterritus: ut ipsam illam ruentis æstus uiolentiam pro munere amplectaretur: statimq; ac sine mora Hyeronẽ Syracusanũ Regẽ tanta celeritate uicit: ut ipse ille se prius uictũ, q̃ hostem uideret, fateretur. Duillio, Cornelioq; cõsulibus, ẽt mari congredi ausus est. Tum quidem ipsa uelocitas classis comparatæ uictoriæ auspicium fuit. intra enim sexagesimum diem, quam cæsa sylua fuerat: CLX nauium classis in anchoris stetit: ut non arte factæ, sed quodam munere deorum conuersæ in naues, atq; mutatæ arbores uiderẽtur. Prælij uero forma mirabilis: cum illas celeres, uolucresq; hostium naues hæ graues, tardæq; comprehenderent. Longe illis nauticæ artes: detorquere remos: & ludificari fuga rostra. iniectæ enim ferreæ manus machinæq; aliæ, ante certamen multum ab hoste derisæ. coactiq; hostes quasi in solido decernere. Victor ergo apud Liparas mersa, aut fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Cuius quod gaudiũ fuit? cum Duillius imperator non contentus unius diei triumpho, per uitam omnem, ubi à cœna rediret: prælucere funalia, & præcinere sibi tibias iussit: quasi quotidie triumpharet. Pro tanta uictoria leue huius prælij damnum fuit. Alter consulum intercœptus. Cn. Cor

nelius Asina. qui simulato colloquio euocatus, atq; oppressus, fuit perfidiae punicae documentum. Calatino dictatore fere omnia praesidia Poenorum Agrigento, Drepano, Panormo, Eryce, Lilybaeo detraxit. Trepidatum est semel circa Camarinensium saltum. sed eximia uirtute Calpurnij Flāmae tribuni militum euasimus: qui lecta trecentorum manu, infestum & insessum ab hostibus tumulum occupauit: adeoq; moratus hostes: dum exercitus omnis euaderet. ac sic pulcherrimo exitu Termopylarum & Leonidae famam adaequauit: hoc illustrior noster: quod expeditioni tantae superfuit: et superuixit: licet nihil scripserit sanguine. Lutio Cornelio Scipione, cum iam Sicilia suburbana esset populi Ro. prouincia: serpente latius bello, in Sardiniā, annexāq; ei Corsicam transit. ubi & hic Caralae urbis excidio incolas terruit: adeoq; omneis terra mariq; Poenos expugnauit: ut iam uictoriae nihil, nisi Africa ipsa restaret. M. Attilio Regulo duce iā in Africam nauigabat bellū. nec deerāt: qui ipso punici maris nomine, ac terrore deficerent: augente insuper Tribuno Mānio metu. in quē, nisi paruisset: securi districta imperator, metu mortis nauigandi fecit audaciam. mox deuentis, remisq; properatum est. tantusq; terror hostici aduentus Poenis fuit: ut apertis pene portis Carthago caperetur. Belli prima premium fuit ciuitas Clypea. prima enim à Punico litore quasi arx, & specula procurrit. Et haec, & trecenta amplius castella uastata sunt. Nec cum hominibus modo, sed cū monstris quoq; dimicatum est: cū quasi in uindictā Africae nata mirae magnitudinis serpēs posita apud Bragadā castra uexaret. Sed omniū uictor Regu

lus cum terrorem nominis sui late circumtulisset: cũq;
magnam uim iuuentutis, ducesq́; ipsos aut cecidisset:
aut haberet in uinculis: classemq́; ingenti præda onu=
stam, & triumpho grauem in urbem præmisisset: etiã
ipsam caput belli Charthaginẽ urgebat obsidione: ipsisq́;
portis inhærebat. Hic paulum circumacta fortuna est:
tanta: ut plura essent romanæ urbis insignia: cuius fe-
rè magnitudo calamitatibus approbatur. nam conuer-
sis ad externa auxilia hostibus, cum Xantippum illis
ducem Lacedæmon misisset: à uiro militiæ peritissimo
uincimur, cum fœda clade, Romanisq́; usu incognita.
Viuus in manus hostium uenit fortissimus imperator.
sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. nam nec pu
nico carcere fractus est: nec legatione suscepta. quippe di
uersa, quàm hostes mandauerant, censuit: ne pax fieret:
ne commutatio captiuorum reciperetur. Sed nec illo uo
luntario ad hostes suos reditu, nec ultimo siue carceris,
seu crucis supplicio deformata maiestas. immo his o-
mnibus admirabilior quid aliud, quàm uictus de ui-
ctoribus, quia Carthago non cesserat: de fortuna trium
phauit. Populus autem Ro. multo acrior, infestiorq́; pro
ultione reguli, quàm pro uictoria fuit. Metello igitur con
sule, spirantibus altius Pœnis, & reuerso in Siciliã bel
lo, apud Panormum sic hostes cecîdit: ut ne amplius ea
in ĩsula cõcitaretur. Argumentum ingentis uictoriæ, cen
tum circiter elephantorum captiuitas. Sic quoq; magnas
prædas egit: ut gregem illũ non bello, sed uenatione ce-
pisset. Claudius Pulcher consul non ab hostibus, sed à
dijs ipsis superatus est: quorũ auspicia contempserat: ibi
statim classe demersa: ubi ille præcipitari pullos iusserat:

quod pugnare ab his uetaretur. M. Fabio Buteone con
sule, classem hostium in africo mari apud Egimurũ iam
in Italiam ultro nauigantem cecidit. Quantus'q; tum
triumphus tempestate intercidit: cum opulenta præda
classis aduersis acta uentis naufragio suo Africam, &
Syrtes, omnium imperia gentium, insularum litora im
pleuit. Magna clades: sed non sine aliqua principis po
puli dignitate: interceptam tempestate uictoriam, et triũ
phum periisse naufragio. Et tamen, cum punicæ prede
omnibus promontoriis, insulis'q; fluitarent: populus Ro.
triumphauit. Luctatio Catulo consule tandem bello fi
nis impositus apud insulas: quibus nomen Aegateis. Nec
maior aliâs in mari pugna. aderat quippe commeati-
bus, exercitu, propugnaculis, armis grauis hostium clas
sis: et in eis quasi tota Carthago. quod ipsum exitio fuit.
Romana classis prompta, leuis, expedita, & quodam ge
nere Castrensis, ad similitudinem pugnæ equestris, sic
remis quasi habenis agebatur: & in hos, uel illos ictus
mobilia rostra speciem uiuentium præferebant. Itaq;
momento temporis laceratæ hostium rates totum inter
Siciliam, Sardiniam'q; pelagus naufragio suo operuerũt.
Tanta deniq; fuit illa uictoria, ut de excidẽdis hostiũ mœ
nibus nõ quæreretur. Superuacuũ uisum est in arcem, mu
ros'q; sæuire: cum iam in mari esset deleta Carthago.

BELLVM LIGVSTICVM.

p Eracto punico bello, secuta est breuis sanè,
& quasi ad recipiendum spiritum requies,
argumentum'q; pacis, & bona fide cessan
tium armorum. Tunc primum post Numã

clausa fuit porta Iani: sed statim, ac sine mora patuit. quippe iam ligures, iam Insubres Galli, necnon et Illyrici lacessebant. Sic de sub Alpibus, idest de sub ipsis Italiae faucibus gentes, deo quodam assidue incitante, ne rubiginem, ac situm arma sentirent: deniq; ita quotidiani, & quasi domestici hostes Tyrocinia militum imbuebant. Nec aliter utraq; gente, quasi cote quadam populus Ro. ferrum suae uirtutis acuebat. Ligures imis Alpium iugis adhaerentes inter Varum, & Macram flumen, implicitos dumis syluestribus maior labor erat inuenire, quàm uincere. Tutum locis, & fuga durum atq; uelox genus ex occasione magis latrocinia, quàm bella faciebat. Itaq; cum diu, multumq; eluderent saltu, uijs, latebris Deceates, Oxybij, Euburiates: incognitas tandẽ Fuluius latebras eorum ignibus sepsit: Bebius in plana deduxit: Posthumius ita exarmauit: ut uix reliquerit ferrum: quo terra coleretur.

BELLVM GALLICVM.

g Allis Insubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora plusquam humana erant. sed experimento deprehensum est: quippe sicut primus impetus eis maior, quàm uirorum est: ita sequens minor, quàm foeminarũ. Alpina corpora humenti coelo educata habent quiddam simile niuibus suis. cum mox caluere pugna: statim in sudorem eunt: & leui motu, quasi sole laxantur. Hi saepe & aliâs, sed Britomaro duce non prius soluturos se baltea, quàm Capitolium ascendissent, iurauerant. Factum

autem est. uictos enim eos Aemilius in Capitolio discinxit. Mox Ariobistone duce, uouere de nostrorum militũ præda Marti suo torquem. Intercœpit Iuppiter uotum. nam de torquibus eorum aureum trophæum Ioui Flãminius erexit. Rex quoq; eorum Viridomarus Romana arma Vulcano promiserat. aliorsum uota ceciderũt. occiso enim eo Marcellus tertius post Romulum patrem Feretrio Ioui spolia suspendit.

BELLVM ILLYRICVM.

i Llyrij, seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam, Tytiumq; flumen, longissime per totum Adriatici maris littus effusi. Hi regnante Teuca muliere populationibus non contenti, licentiæ scelus addiderunt. Legatos quippe nostros ob ea, quæ deliquerant, iure agentes, nec gladio quidem, sed ut uictimas securi percutiunt: præfectos nauium igne comburunt: idq; quo indignius foret, mulier imperabat. Itaq; Cn. Fuluio Centimalo duce late domantur. Strictæ in principũ colla secures legatorum manibus litauere.

BELLVM PVNICVM SECVNDVM.

p Ost primum punicum bellum uix quadriennis requies. Ecce alterum bellum, minus quidem spatio, (nec enim amplius q̃ XVIII annos habet) sed adeo cladium atrocitate terribilius: ut si quis conferat damna utri-

usq; populi: similior uicto sit populus: qui uicit. At pudebat nobilem populum: ablatum mare: raptæ insulæ: dare tributa, quæ iubere consueuerat. Hinc in ultionem puer Annibal ad aram patri iurauerat: nec remorabatur. Igitur in causa belli Saguntus delata est Hispaniæ ciuitas opulenta: fideiq; erga Romanos magnũ quidem, sed triste monumentum. quam in libertate communi fœdere exceptam Annibal causas nouorum motuum quærens, & suis, & suorum manibus euertit: ut Italiã sibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio est. Itaq; ad auditum sociæ ciuitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoq; fœderis, non statim ad arma procurrunt: dum prius more legitimo queri malunt. Interim iam nouem mensibus fessi fame, machinis, ferro, & igne, uersa deniq; in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum. tum desuper se, suosq; cum omnibus opibus suis ferro, et igne corrumpunt. Huius tantæ cladis author Annibal poscitur. Terguersantibus Pœnis, dux legationis Romanorum, Quæ, inquit, mora est? Fabius. in hoc ego sinu bellum affero, et pacem: utrũ eligitis, utrum placet, summite. Succlamantibus bellum, bellum igitur, inquit, accipite. et excusso in media curia togæ gremio non sine horrore, quasi planè sinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit. nam, quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio, incendioq; mandassent: ita manibus eorum uastatione Italiæ, captiuitate Africæ, ducum, & regum, qui id gessere bellum: exitio parentatum est. Igitur ubi semel se in Hispaniã mouit illa grauis, & luctuosa punici belli uis, atq; tempestas: de-

stinatumq; Romanis iam diu fulmen saguntino igne cō flauit: statim quodam impetu rapta medias perfregit Alpes: & in Italiam abillis fabulosæ altitudinis niuibus uelut cœlo missa descendit: ac primi quidem impetus turbo inter Padum, & Ticinum ualido statim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus. saucius & ipse uenisset in hostiũ manus imperator: nisi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. Et hic erit Scipio: qui in exitium Africæ crescit: nomen ex malis eius habiturus. Ticino Trebia successit. Hic secunda belli punici procella desæuit, Sempronio consule. tunc callidissimi hostes frigidum, & niualem nacti diem, cum se ignibus prius, oleoq; fouissent: (horribile dictu) homines à meridie, & sole uenientes nostra nos hyeme uicerunt. Trasimenus lacus tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. Ibi quoq; ars noua punicæ fraudis. qppe nebula lacus, palustribusq; uirgultis tectus equitum terga subito pugnantium inuasit. Nec de dijs possumus queri. imminentem temerario duci cladem prædixerant insidentia signis agmina, & aquilæ prodire nolentes, & commissam aciem secutus ingens terræ tremor: nisi illum horrorem soli, equitum uirorumq; discursus, & mota uehementius arma fecerunt. Quartum, idest pene ultimum uulnus imperij Cannæ, ignobilis Apuliæ uicus: sed magnitudine cladis emersit: & XL millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus dux, terra, cœlum, dies, tota deniq; rerum natura consensit. Siquidem non contentus simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderant: insuper callidissimus impera-

tor patentibus in campis obseruato loci ingenio, quod &
sol ibi acerrimus, & plurimus puluis, & eurus ab oriē
te semper quasi ad constitum: ita instruxit aciem: ut Ro-
manis aduersus hæc omnia aduersis, quasi secum cœlum
tenens, uento, puluere, sole pugnaret. Itaq; duo maxima
exercitus cæsi ad hostium satietatem: donec Annibal dī
ceret militi suo. parce ferro. Ducum effugit alter: Alter
occisus est: dubium uter maiore animo. Paulum puduit:
Varro non desperauit. Documenta cladis, cruentus alī
q̄diu Aufidus, pons de cadaueribus iussu ducis factus
in torrente Gelo, modij duo annulorum Carthaginem
missi, dignitas'q; equestris taxata mensura. Dubium de-
inde non erat: quin ultimum illum diem habitura fue
rit Roma: quintum'q; intra diē epulari Annibal in Ca
pitolio potuerit: si (quod pœnū illū dixisse Maharbalē Bo
milcaris ferunt) Annibal quemadmodū sciret uincere,
sic uti uictoria scisset. Sed tum quidē illū (ut dici uulgo
solet) aut fatū urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala,
et auersi à Carthagine dij in diuersum abstulerunt: cū
uictoria posset uti: frui maluit: relicta'q; Roma, Campa
niā, Tarētum'q; peragrare. ubi mox et ipse, et exercitus
ardor elanguit: adeo, ut uerū dictum sit: Capuā Anniba
li Cannas fuisse. siquidem inuictum Alpibus, indomi-
tum armis campani, (quis crederet?) sole, & tepentes
fontibus Baiæ subegerunt. Permissum est interim re-
spirare Romanis, & quasi ab inferis emergere. Arma
non erant: detracta sunt templis. deerat iuuentus: in
sacramentum militiæ liberata seruitia. egebant ærario:
opes suas libens senatus in medium protulit: nec præ-
ter quod in bullis, singulis'q; annulis erat, quicquam si

bi auri reliquere. eques secutus exemplum, imitatæq; equitem tribus. deniq; uix suffecere tabulæ, uix scribarum manus, Leuino, Marcelloq; consulibus: cum priuatæ opes in publicum deferentur. Quid autem in eligendis magistratibus, quæ centuriarum sapientia? cum iuniores à senioribus consilium de creandis consulibus petiuere. quippe aduersus hostem toties uictorem, tam callidum non uirtute tantum, sed suis etiam pugnare consilijs oportebat. Prima redeuntis, & (ut sic dixerim) reuiuiscentis imperij spes Fabius fuit: qui nouam de Annibale uictoriã commentus est: non uelle pugnare. Hinc illi cognomen nouum, & reipub. salutare, Cunctator: hinc illud ex populo: ut imperij scutum uocaretur. Itaq; per Samnium totum, per Falernos, Gauranosq; saltus sic macerauit Annibalem: ut qui frangi uirtute non poterat: mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi ausus est. Cominus uenit: et pepulit ex Campania sua: et ab obsidione Nolæ urbis exclusit. Ausus & Sempronio Gracco duce per Lucaniam sequi, & premere terga cedentis: quamuis tunc (o pudor) manu seruili pugnaret. nam hucusq; tot mala compulerãt sed libertate donati fecerant de seruitute Romanos. O horribilem in tot aduersis fiduciam: o singularem animum, ac spiritum populi romani. tam arctis, afflictisq; rebus cum de Italia sua dubitaret: ausus est tamen in diuersa respicere. cumq; hostes in iugulo per Cãpaniã, Apuliamq; uolitarẽt: mediãq; de Italia Africã facerẽt: eodẽ tẽpore et hũc sustinebat: et in Siciliã, Sardiniã, Hispaniã diuisa ꝑ terrarũ orbẽ arma mittebat. Sicilia mandata Marcello: nec diu restitit. tota enim In-

sula in una urbe superata est. Grãde illud, et ante id tẽpus inuictum caput, Syracusæ, q̃uis Archimedis ingenio defenderentur: aliquando cesserũt: longe illi triplex murus, totidemq; arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethusæ: nisi quod hactenus profuere: ut pulchritudini uictæ urbis parceretur. Sardiniam Graccus arripuit. nihil illi gentiũ feritas, insanorumq; (nam sic uocantur) immanitas montium profuere. Sæuitum in urbes, urbemq; urbium Caralim: ut gens contumax, uilisq; mortis saltem desyderio patrij soli domaretur. In Hispaniam uero missi Cn. & P. Scipiones penè totam Pœnis eripuerant prouinciam. sed insidijs Punicæ fraudis oppressi rursus amiserant. Magnis quidem illi prælijs cum punicas opes cecidissent: sed Punicæ insidiæ alterum ferro castrametantem, alterum cum euasisset in turrim: cinctum facibus oppresserunt. Igitur in ultionem patris, ac patrui missus cum exercitu Scipio, cui iam grande de Africa nomen fata decreuerant: bellatricem illam uiris, armisq; nobilem Hispaniam, illam seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam à pyrenæis montibus in Herculis columnas, & Oceanum recuperauit: nescias citius: an facilius. quam uelociter: quatuor anni fatentur. quam facile: uel una ciuitas probat. eodem quippe quo obsessa est die, capta est: omenq; africanæ uictoriæ fuit: quod tam facile capta est Hispanica Carthago. Certum est tamen ad profligandam prouinciam maxime profecisse singularem ducis sanctitatem. quippe qui captiuos pueros, puellasq; præcipuæ pulchritudinis barbaris restituerit: ne in conspectum quidẽ suum passus ad-

duci: ne quid de uirginitatis integritate delibasse saltem uel oculis uideretur. Hæc inter diuersa terrarum populus romanus. nec ideo tamen Italiæ uisceribus inhærentem summouere poterat Annibalem carthaginēsem. Pleraq; ad hostem defecerant: & dux acerrimus contra Romanos italicis quoq; uiribus utebatur. iam tamen eum plerisq; oppidis, & regionibus excusseramus. Tarentinus ad nos redierat. Iam & Capua, sedes & domus & patria altera Annibalis tenebatur. cuius amissio tantum pœno duci dolorem dedit: ut inde totis uiribus in Romam conuerteretur. O' populum dignum orbis imperio, dignum omnium fauore, & admiratione hominum, ac deorum. Compulsus ad ultimos metus ab incœpto non destitit: & de sua urbe solicitus, Capuam tamen non omisit: sed parte exercitus sub Appio consule relicta, parte Flaccum in urbem secuta, absens simul, præsensq; pugnabat. Quid ergo miramur? mouenti castra à tertio lapide Annibali iterum ipsos deos, deos inquam (nec fateri pudebit) restitisse. tanta enim ad singulos illius motus uis imbrium effusa est: tanta uentorum uiolentia coorta: ut diuinitus hostem summoueri, non à cœlo, sed ab urbis ipsius mœnibus, & Capitolio uideretur. Itaque fugit: & cessit: & in ultimum se Italiæ recipit sinum: cum urbem tantū non adortam reliquisset. Parua res dictu: sed ad magnanimitatem populi Ro. probandam satis efficax: quod illis ipsis, quibus obsidebatur, diebus ager, quē Annibal castris insiderat: uenalis Romæ fuit: hastæq; subiectus inuenit emptorē. Voluit Annibal contra fiduciam imitari: subiecitq; argētarias urbis tabernas: nec emptor

inuentus est. ut scias etiam præsagia fatis fuisse. Nihil actum erat tantæ uirtute sine tanto fauore deorũ. Siquidem ab Hispania Hasdrubal frater Annibalis cum exercitu nouo, nouis uiribus, noua belli mole ueniebat. Actum erat proculdubio: si uir ille se cum fratre iunxisset. sed hunc quoq; castrametantem Claudius Nero cum Liuio Salinatore debellat. Nero in ultimo Italiæ angulo summouebat Annibalem: Liuius in diuersissimam partem, & in ipsas nascentis Italiæ fauces signa conuerterat: tanto, qua omnis longissima Italia solo interiacet. Quo consilio, qua celeritate consules castra coniunxerint: inopinanterq; hostem collatis signis compresserint: neq; id fieri Annibal senserit: difficile dictu est. Certe Annibal re cognita, cum proiectum fratris caput ad sua castra uidisset: agnosco, inquit, infelicitatem Carthaginis. Hæc fuit illius uiri non sine præsagio quodam fati imminentis prima confessio. Iam certum erat Annibalem etiã ipsius confessione posse uinci: sed tot rerum prosperarum fiducia plenus populus romanus magni extimabat asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione in ipsam Africam tota mole conuersus imitari cœpit Annibalem: & Italiæ suæ clades in Africa uindicare. Quas ille (dij boni) Hasdrubalis copias? quos Syphacis exercitus fudit? quæ, quantaq; utriusq; castra facibus illatis una nocte deleuit? Deniq; iam non à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. sic factum est: ut inhærentem, atq; incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit maior sub imperio romano dies: quàm ille: cum duo omnium & antea, & postea ducum maximi, ille Ita=

liæ hic Hispaniæ uictor collatis cominus signis direxe re aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi. ubi de pa ce non conuenit: signa cecinere. Constat utriusq; confes= sione: nec melius instrui aciem, nec arcius potuisse pu= gnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicauerunt. Sed tamen Annibal cessit. præ miumq; uictoriæ Africa fuit, & secutus Africam sta= tim terrarum orbis.

BELLVM MACEDONICVM PRIMVM.

P Ost Carthaginem uinci neminem puduit. Secutæ sunt statim Africam gentes, Mace- donia, Græcia, Syria, cæteraq; omnia quo dam quasi æstu, & torrente fortunæ. Sic primi omnium Macedones, affectator quondam impe- rij populus. Itaq; quamuis tunc Philippus regno præsi daret: Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexan dro uidebantur. Macedonicum bellum nomine ampli- us, quàm spectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi: quo Rex iampridem dominantem in Italia Annibalem sibi sociauerat. postea creuit, implorantibus Athenis auxilium contra Regis iniurias. Cũ ille ultra ius uictoriæ in tẽpla, aras, et sepulchra ipsa sæuiret: Pla cuit senatui opẽ tantis ferre supplicibus. qppe iã gẽtiũ Re ges, duces, populi, natiões præsidia sibi ab hac urbe pete bãt. Primũ igitur Leuino cõsule populus romanus Ioniũ mare ĩgressus tota Græciæ litora ueluti triũphãti classe peragrauit. spolia quippe Siciliæ, Hispaniæ, Sardiniæ,

Africæ præferebat. Et manifestam uictoriam nata in prætoria puppe laurus pollicæbatur. Aderat sponte in auxilium Attalus Rex Pergamenorum: aderant Rhodij, nauticus populus. quibus à mari consul, à terris omnia equis, uiris'q; quatiebat. Bis uictus Macedonum Rex: bis fugatus: bis exurus castris, cum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit ipso uulnerum aspectu: quæ nõ spiculis, neq; sagittis, nec ullo græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladijs ultra mortem patebant. Enimuero Flaminio duce populus Ro. inuios antea Chaonum montes, Pindum'q; amnem per abrupta uadentem, & ipsa Macedoniæ claustra penetrauimus. Introisse, uictoria fuit. nam postea nunquam ausus congredi Rex, ad tumulos, quos Cynocephalos uocãt: uno, ac ne hoc q̃dem iusto prælio opprimitur. Et illi quidem consul pacem dedit: regnum'q; concessit. mox, nequid esset hostile: Thebas, & Euboeam, & grassantem sub Nabide suo Lacedæmona compescuit. Græciæ uero ueterem statum reddidit: ut legibus uiueret suis: & auita libertate frueretur. Quæ gaudia? quæ uociferationes fuerunt? cum hoc forte Nemeæ in Theatro quinquennalibus ludis à præcone caneretur? quo certauere plausu? quid Florum in consulẽ profuderunt? Et iterũ, iterum'q; præconẽ repetere illam uocem iubebant: qua libertas Achaiæ pronunciabatur. nec aliter illa consulari sentẽtia, quàm modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu fruebantur.

Bellum Syriacum

BELLVM SYRIACVM REGIS ANTIOCHI.

m Acedoniam statim, & Regem Philippum Antiochus excœpit: quodam casu, quasi industria sic gubernante fortuna: ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, ultro se suggerentibus causis, imperiũ procederet: & cum terrarum orbis situ ipse ordo uictoriarum nauigaret. Non aliud formidolosius fama bellum fuit: quippe cum Persas, et orientem Xerxem, atq; Darium cogitarent: quando perfossi inuij montes, quando uelis opertum mare nunciaretur. ut hos cœlestes minæ territabant: cum humore continuo Cumanus Apollo sudaret. sed hic fauentis Asiæ suæ numinis timor erat. Sed nec sane uiris, opibus, armisq; quicquam copiosius Syria. sed in manibus tam ignaui Regis inciderat: ut nihil fuerit in Antiocho speciosius: quàm quod à Romanis uictus est. Impulere Regem in id bellum, illinc Thoas Aetholiæ princeps, inhonoratam apud Romanos querens aduersus Macedones militiæ suæ societatem, hinc Annibal: qui in Africa uictus, profugus, et pacis impatiens hostem populo romano toto orbe querebat. Et quod illud fuisset periculum: si se consilijs eius Rex tradidisset? si Asiæ uiribus usus fuisset miser Annibal? Sed Rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum mouere. Europa iam dubio procul iure ad Romanos pertinebat. Hinc Lysimachiam urbem in litore Tracio positam à maioribus suis Antiochus hæreditario iure repetebat. Hoc uelut sydere Asiatici

belli mota tempestas, et maximus Regum conuentus fortiter indicto bello, cum ingenti strepitu, ac tumultu mouisset ex Asia: occupatis statim insulis, Græcisq; litoribus, ocia, & luxus tanquam uictor agitabat. Euboeam insulam continenti adhærentem tenui freto reciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis, sericisq; tentorijs sub ipso freti murmure, cum inter fluenta tibijs, fidibusq; concineret: collatis undiq; quamuis p hyemem rosis. ne cum aliquo ducum genere agere uideretur: uirginum, puerorumq; delectus habebat. Talem ergo Regem iam sua luxuria debellatum populus Ro. Attilio Glabrione consule, in insula aggressus, ipso statim aduentus sui initio coegit ab insula fugere. Tam præcipitem apud Thermopylas assecutus, locum CCC Laconum speciosa cæde memorãdum, ne ibi qdem fiducia loci resistentem mari ac terra cedere coegit. Statim, & euestigio itur in Syriam. classis regia Polixenidi, Annibaliq; commissa. nam Rex prælium nec spectare poterat. Igitur duce Aemilio Regillo à remigantibus Rhodijs tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ. in Antiocho uicimus Xerxẽ: in Aemilio Alcibiadẽ æquauimus. Ephesus Salamina pensauimus. Consule Scipione, cui frater ille modo uictor Carthaginis Africanus uoluntaria legatione aderat: debellari regem placet. et iam toto cesserat mari. sed nos imus ulterius. Meandrũ ad amnem, montemq; Sypilũ castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu quibus auxilijs, quibus copijs, consederat. Trecenta millia peditum, equitum, falcatorumq; curruum non minor numerus. elephantis ad hoc immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & suo ebore

fulgentibus aciem utrinq; uallauerat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine sua: ad hoc imbre: q̄ subito superfusus mira felicitate persicos arcus corruperat. Primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & supplici pacem atq; partem regni dari placuit, eo libentius: quod tam facile cessisset.

BELLVM AETOLICVM.

Syriaco bello successit, ut debebat, Aetolicum. uicto quippe Antiocho Romanus, faces Asiatici belli persequebatur. Ergo Fuluio nobilori mandata ultio est. Hic protinus caput gentis Ambraciam regiam Pyrrhi machinis quatit. Secuta deditio. Aderant Aetolorum precibus attici, Rhodij. et memineramus auxilij. sic placuit ignoscere. Serpit tamen latius in proximos bellum, omnem̄q; late Cephaleniam, Zacynton. & quicquid insularum in eo mari inter Ceraunios montes, iugumq; Maleum, ætolici belli accessio fuerunt.

BELLVM ISTRICVM.

Istri sequuntur Aetolos. quippe bellantes eos nuper adiuuerant. Et initia pugnæ prospera hosti fuerunt: eademq; exitij causa. nam cum Cn. Manlij castra cœpissent: opimæq; prædæ incubarent: epulantes, ac ludibundos plerosque, aut ubi essent, præ poculis nescientes Appius Pulcher inuadit. Sic cum sanguine, & spiritu

male portam reuomuere uictoriam. Ipse Rex apulo equo impositus, cum subinde crapula, & capitis errore lapsaret: captum sese uix, & ægre, postquam experrectus est: didicit.

BELLVM GALLOGRAECVM.

g Allogræciam quoq; Syriaci belli ruina cõuoluit. Fuerant inter auxilia Regis Antiochi. An fuisset cupidus triumphi Manlius: an eos inuisos simulauerit: dubium certe. Negatus est uictori triumphus: quia causam belli non approbauit senatus. Cæterum gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen inditio est: mixta, & adulterata est. Reliquiæ Gallorum, quibus etiam Brenno duce uastauerant Græciam: mox Orientem secuti, in media Asiæ parte etiam sedere. Itaq; ut frugum semina mutato solo degenerant: sic illa genuina feritas eorum Asiatica amœnitate mollita est. Duobus itaq; prælijs fusi, fugatiq; sunt: quamuis sub aduentu hostis relictis sedibus, in altissimos se montes recepissent: quos Tolostobogi, Tectosagiq; insederant. Vtrinq; fundis, sagittisq; acti in perpetuam se pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere: cum cathenas morsibus, & ore tentassent: cum offocandas inuicem fauces præbuissent. Nam Ortiagontis Regis uxor à Cẽturione stuprum passa memorabili exemplo custodiam euasit: Reuulsumq; militis caput ad maritum suum retulit.

BELLVM MACEDONICVM SECVNDVM.

d Vm aliæ aliæq; gentes syriaci belli sequũtur ruinam: Macedonia se rursus erexit. fortissimum populum memoria & recordatio suæ nobilitatis agitabat. Successerat Philippo filius Perses: qui semel in perpetuum uictam esse Macedoniam non putabat ex gentis dignitate. multo uehementius sub hoc Macedones, quàm sub patre consurgunt. quippe Thraces in uires suas traxerant. Atq; ita industria Macedorum, uiribus Thracum disciplinã macedonicam tentauere. Accessit his consiliũ ducis. qui situm regionum suarum summo speculatus Aemo, positis per abrupta castris, ita Macedoniam suam armis, ferroq́; uallauerat: ut non reliquisse aditum nisi à cœlo uenturis hostibus uideretur. Nam Marcio Philippo consule, eam prouinciam ingressus populus romanus exploratis diligenter accessibus, per Astrudem paludem, per acerbos dubiosq́; tumulos, illa, quæ uolucribus quoq; uidebantur inuia: accessit: regemq́; securum, & nihil tale metuentem subita belli eruptione terruit. cuius tanta trepidatio fuit: ut pecuniam omnem in mare iusserit mergi: ne periret: classem cremari: ne incẽderetur. Paulo consule cum maiora, & crebra essent imposita præsidia: per alias uias Macedonia depressa est summa quìdem arte, & industria ducis: cum aliâs minatus, aliâs irrepsisset. cuius aduentus ipse eò terribilis Regi fuit: ut interesse non auderet: sed gerenda ducibus bella mandauerit. Absens ergo uictus fugit in maria, insu-

lamq; Samothracem, fretus celebri religione: quasi templa, & aræ possent defendere, quem nec montes sui, nec arma potuissent. Nemo Regum diutius amissæ fortunæ conscientiam retinuit. Supplex cum scriberet ad imperatorem ab illo, quo confugerat templo: nomenq; epistolæ notaret suum: Regem addidit. Sed nec reuerentior captæ maiestatis alius Paulo fuit: cum in conspectu uenisset hostis: in templum recepit: & in conuiuijs adhibuit: liberosq; admonuit suos: ut fortunam, cui tantum liceret: reuererentur. Inter pulcherrimos hunc quoq; populus romanus de Macedonia duxit, atq; uidit triũphum. quippe cuius spectaculo triduum impleuerit. Primus dies signa, tabulasq;, sequens arma, pecuniasq; transuexit: tertius captiuos, ipsumq; Regem attonitum adhuc, tanquã subito malo stupentem. Sed multo prius gaudium uictoriæ populus romanus, quam epistolis uictoris perceperat. quippe eodem die, quo uictus est Perses in Macedonia: Romæ cognitum est. Duo iuuenes candidis equis apud Iuturnæ lacum puluerem, & cruorem abluebant. Hi nunciauere Castorem, & Pollucem fuisse: (creditum uulgo: quod gemini fuissent) interfuisse bello: quod sanguine maderent: à Macedonia uenire: quod adhuc anhelarent.

BELLVM ILLYRICVM.

m Acedonici belli contagio traxit Illyricos. Ipsi quidem ut Romanum à tergo distringerent, à Persæ Rege conducti pecunia militauere. Sine mora ab Anitio prætore

subiguntur. Loscordam caput gentis delesse suffecit. Statim secuta deditio est. Deniq; hoc bellum ante finitum est: quàm geri Romæ nunciaretur.

BELLVM MACEDONICVM TERTIVM.

q Vodam fato, quasi ita conuenisset inter Pœnos, et Macedonas: ut tertio quoq; uincerentur: eodem tempore utriq; arma mouêre. Sed prior iugum excutit Macedo, aliquanto, quàm ante grauior: dum conténitur. Causa belli prope erubescenda. Quippe regnum pariter, & bellum uir ultimæ sortis Andriscus inuaserat: dubium liber, an seruus: mercenarius certe. sed q̃a uulgo Philippus, & similitudine Pseudo Philippus uocabatur: regiã formam, regium nomen animo quoq; regio impleuit. Igitur dum hæc ipsa contemnit populus romanus: Iuuentio Prætore contentus, uirum non macedonicis modo, sed Thraciæ quoq; auxilijs ingentibus ualidũ temere tẽtauit. Inuictus quoq; nó à ueris regibus, sed ab illo imaginario, & scænico Rege superatus. Sed consule Metello, amissum cum legione prætorem plenissime ultus est. nam & macedoniam seruitute mulctauit: et ducem belli deditum ab eo, ad quem confugerat: Thraciæ Regulo in urbem in cathenis reduxit: hoc quoq; illi in malis suis indulgente fortuna: ut de eo populus Ro. quasi de Rege uero triumpharet.

BELLVM PVNICVM TERTIVM.

t Ertium cum Africa bellum, & tempore exiguum fuit. nam quadriennio patratum est: & in comparatione priorum minimũ labore. non enim tam cum uiris, quàm cũ ipsa urbe pugnatum est: sed planè maximo euentu. qp-pe eo tandem Carthago finita est. Atq; siquis trium tem porum momenta consyderet: primo commissum est bel-lum: profligatum secundo: tertio uero confectum est. Sed huius causa belli: quod contra fœderis legem ad-uersus Numidas quidem semel parasset classem, & ex-ercitum: frequens autem Masanissæ fines territaret. Sed huic bono, socioq; Regi fauebatur. Cum bellum sederet: de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio delen dam esse Carthaginem. & cum de alio consuleretur: pro nunciabat Scipio Nasica seruandã: ne metu ablato æmu læ urbis luxuriari felicitas urbis inciperet. Medium se-natus elegit: ut urbs tantum loco moueretur. nihil enim speciosius uidebatur: quàm esse Carthaginem: quæ non timeretur. Igitur Manilio, Censorinoq; consulibus, popu lus romanus aggressus Carthaginem, spe pacis iniecta, traditam à uolentibus classem sub ipso ore urbis incen dit. Tum euocatis principibus, si salui esse uellent: ut mi grarent finibus, imperatũ quod pro rei atrocitate adeo mouit iras: ut extrema mallent. Comploratum igitur publicæ statim: & pari uoce clamatum est ad arma: se-ditq; sententia quoquo modo rebellandũ: non quia spes ulla iam superesset: sed quia patriam suam mallent ho-stium, quàm suis manibus euerti. Qui rebellantum fue

rit furor, uel hinc intelligi potest: quod in usum nouae classis tecta, domusq; resciderunt: & in armorum officinis aurum, & argentum pro aere, ferroq; conflatum est: in tormentorum uincula matronae crines suos contulerunt. Mancino deinde consule, terra mariq; feruebat obsidio. Operis portus nudatus: & primus, & sequens iam murus: cum tantum Byrsa, quod nomen arci fuit: quasi altera ciuitas resistebat. Quamuis profligato urbis excidio, tamen fatale Africae nomen Scipionum uidebatur. Igitur in aliũ Scipionem conuersa res-pub. finem belli reposcebat. Hũc Paulo Macedonico procreatum Africani illius magni filius in decus gentis assumpserat: hoc scilicet fato: ut quam urbem concusserat auus: nepos euerteret. Sed quammaxime mortiferi esse morsus solent morientium bestiarum: sic plus negocij fuit cum semiruta ciuitate Carthagine, quàm integra. Compulsis in unam arcem hostibus, portum quoq; maris Romanus obsederat. Illi alterum ibi portum ab alia urbis parte foderunt: nec ut fugerent: sed quia nemo illos nec euadere posse credebat. inde quasi enata subito classis erupit. Tum interim iam diebus, iam noctibus noua aliqua moles, noua machina, noua perditorum hominum manus quasi ex obrupto incendio subita de cineribus flamma prodibat. Deploratis nouissime rebus, XL se millia uirorum dediderunt, (quod minus credas) duce Asdrubale. Quanto fortius foemina, et uxor ducis? quae comprehensis duobus liberis, à culmine se domus in medium misit incendium, imitata reginam: quae Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta sit: ut de caeteris taceam: uel ignium mora probari potest.

quippe per continuos decem & septem dies uix potuit incendium extingui: quod domibus, ac templis suis sponte hostes immiserant: ut quatenus urbs eripi Romanis non poterat: triumphis arderet.

BELLVM ACHAICVM.

Vasi sæculum illud euersionibus urbium curreret: ita Carthaginis ruinam statim Corinthos excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria, Ionium, & Aegeum quasi spectaculo exposita. Hæc (facinus indignũ) ante oppressa est: quàm in numero certorum hostium referretur. Critolaus causa belli. qui libertate à Romanis data aduersus ipsos usus est. legatos Romanos, dubium an et manu, certe oratione uiolauit. Igitur Metello ordinanti, cui tum maxime Macedoniæ mandata est ultio: & hinc Achaicum bellum. ad primam Critolai manum Metellus consul per patentis Elidis campos toto cecidit Alphæo. Et uno prælio peractum erat bellum: iam & urbem ipsam terrebat obsidio. sed fato rerum, cum Metellus dimicasset: ad uictoriã Mumius uenit. Hic alterius ducis dignitate exercitum sub ipsis Isthmi faucibus fudit: geminosq; portus sanguine infecit. Tandem ab incolis deserta ciuitas, direpta primum, deinde tuba præcinente deleta est. Quid signorum? quid uestium? quid'ue tabularũ raptum, incensum, atq; proiectum est? Quantas opes & abstulerit, et cremauerit, hinc scias: quod quicquid Corinthi æris toto orbe laudatur: incendio superfuisse comperimus. nam & æris notam precio

ſiorem ipſa opulentiſſimæ urbis fecit iniuria: quia incendio peruſtis plurimis ſtatuis, atq; ſimulachris, æris, auri, argentiq; uenæ in commune fluxere.

RES IN HISPANIA GESTAE.

u T Carthaginem Corinthos, ita Corinthum Numantia ſecuta eſt. nec deinde toto orbe quicquam tantum in armis fuit. Poſt illa duo clariſſima urbium incendia late atq; paſſim, nec per uices, ſed ſimul pariter, quaſi unum undiq; bellum fuit: prorſus ut inde quaſi agitantibus uentis diffudiſſe quædam belli incendia toto orbe uideretur. Hiſpaniæ nunq̃ animus fuit aduerſus nos uniuerſæ conſurgere: nunquam conferre uires ſuas libuit: neq; aut imperare, aut libertatẽ tueri ſuam publice. alioquin ita undiq; mari, Pyrenæoq; uallata eſt: ut ingenio ſitus ne adiri quidem potuerit. Sed antea à Romanis obſeſſa eſt: quàm ſeipſa cognoſceret: et ſola omniũ prouinciarum uires ſuas, poſtq̃ uicta eſt: intellexit. In hac propè ducentos per annos dimicatum eſt, à primis Scipionibus in primũ Cæſarem Auguſtum, nõ continue, nec cohærenter: ſed pro ut laceſſierant: nec cũ Hiſpanis initio: ſed cum Pœnis in Hiſpania. Inde contagio, et ſeries, cauſaq; bellorũ. Prima per Pyrenæũ iugũ ſigna Romana P. et Cn. Scipiones intulerunt: prælijsq; ingentibus Hannonẽ, et Haſdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt. raptaq; erat impetu Hiſpania: niſi fortiſſimi uiri ĩ ipſa ſua uictoria oppreſſi punica fraude cecidiſſent, terra mariq; uictores. Igitur quaſi nouam, integramq; prouinciam ultor patris, & patrui

Scipio ille mox Africanus inuasit. Isq; statim capta Carthagine, & alijs urbibus, non contentus Pœnos expulisse, stipendiariam nobis prouinciam fecit: omnem citra, ultraq; iberum subiecit imperio: primus Romanorum ducum uictor ad Gades, & oceani oram peruenit. plus etiam prouinciam retinere, quàm facere studuit. Itaq; per partes iam huc, iam illuc missi duces: qui ferocissimas, & ad id temporis iberas gentes adeo impatientes iugi multo labore, nec incruentis certaminibus seruire docuerunt. Cato ille Censorinus Celtiberos, idest robur Hispaniæ, aliquot prælijs fregit. Gracchus pater ille Gracchorum eosdē centum et quinquaginta urbium euersione mulctauit. Metellus ille, q ex Macedonia cognomen meruerat: & Celtibericus fieri: cum & contrebiam memorabili cœpisset exemplo: et Versobrigis maiori gloria pepercit. Lucullus Turdulos, atq; Vaceos. de quibus Scipio ille posterior singulari certamine, cum à Rege fuisset prouocatus: opima retulerat. D. Iunius Brutus aliquando latius Gallecos, Lusitanosq;, omnis Galletiæ populos, formidatumq; militibus flumen obliuionis: peragratoq; uictor oceani litore, non prius signa conuertit: quàm cadentem in maria solem, obruptumq; aquis ignem non sine quodam sacrilegij, metu & horrore deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis: nec inmerito. quippe solis gentium duces contigerunt. Fuisset & cum omnibus Celtiberis: nisi dux illius motus initio belli oppressus esset, summæ uir astutiæ, & audaciæ, si res cessisset: Salondicus. qui hastam argenteā quatiens uelut cœlo missam uatianant i similis omnium in

se mentes converterat. Sed cum pari temeritate sub nocte castra consulis adisset: iuxta tentorium ipsum pilo uigilis exceptus est. Cæterum Lusitanos Viriatus erexit, uir calliditatis acerrimæ. qui ex uenatore latro, ex latrone subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset: Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorum defendere, per XIIII annos omnia citra ultráq; Iberum, & Tagum igni, ferróq; populatus, castra etiam prætorum, & præsidium aggressus, cum Claudium Vnimanum pene ad internitionem exercitus cecidisset: insignia trabeis, & fascibus nostris, quæ cœperat: in montibus suis trophæa fixisset: tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat. Sed à successore Seruilio uiolata uictoria est. quippe qui conficiendæ rei cupidus fractum ducem, et extrema deditionis agitantem per fraudem, et insidias, et domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriã dedit: ut uideretur aliter uinci non potuisse.

BELLVM NVMANTINVM.

n Vmantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior: ita uirtutis nomine, et honore par omnibus: summúmq;, si uiros æstimes: Hispaniæ decus. Quippe quæ sine muro, sine turribus modice edito in tumulo apud flumen Durium sitata quatuor millibus Celtiberorum XXXX milliũ exercitum, per annos XIIII sola sustinuit: nec sustinuit modo: sed sæuius aliquanto pertulit: pudendis fœderibus affecit. Nouissime cum inuictam esse constaret: opus quoq; eo fuit: qui Carthagi-

nem euerterat. Nō temere (si fateri licet) ullius causa belli iniustior. Segedenses socios, & consanguineos Romanorum manibus elapsos exceperant. habita pro eis deprecatio nihil ualuit. cum se ab omni bellorum contagione remouerent: in legitimi fœderis precium iussi arma deponere. Hoc sic à Barbaris acceptum: quasi manus abscinderentur. Itaq; statim Megara uiro fortissimo duce, ad arma conuersi, Pompeium prælio aggressi, fœdus tamen maluerunt: cum debellare potuissent. Hostiliũ deinde Mancinũ, hũc quoq; assiduis cædibus ita subegerunt: ut ne oculos qdem, aut uocẽ Numantini uiri qsquã sustineret. tamen cum hoc quoq; fœdus maluere, contenti armorũ manubijs: cum ad internitionem sæuire potuissent. Sed non minus numantini, quàm caudini illius fœderis flagrans ignominia, ac pudore populus romanus, dedecus quidem præsentis flagitij deditione Mancini expiauit. Cæterum duce Scipione Carthaginis incendijs ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem exarsit. Sed tunc acrius in castris, quàm in campo nostro cum milite, quàm cum numantino præliandũ fuit. quippe assiduis, et iniustis, & seruilibus maxime operibus attriti, ferre plenius uallum, qui arma nescirent: luto inquinari, qui sanguine nollent: iubebantur. ad hoc scorta, et Calones, sarcinæ, nisi ad usum necessariæ, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, uere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies. quodq; nemo uisurum se unquam sperauerat: factum est: ut fugientes Numantinos quisquam uideret. dedere etiam sese uolebant: si toleranda imperarentur. Sed cum Scipio ueram uellet, et sine exceptione uictoriã:

eò necessitatum compulsi primum: ut destinata morte in prælium ruerēt: cum sese prius epulis, quasi inferijs im pleuissent: carnis semicrudæ, & Celiæ: sic uocant indigenæ ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium. itaq; non est permissa pugna morituris: cum fossa, atq; lorica, quatuorq; castris circundatos fame præmeret, ab duce orantes prælium: ut tanquam uiros occideret. sed ubi non impetrabant: placuit eruptio. Sic conserta manu plurimi occisi. & cum urgeret fames: aliquātisper inde uixere. Nouissime consilium fugæ sedit. sed hoc quoq; eruptis equorum cingulis uxores ademere summo scelere per amorem. Itaq; etiam exitu deplorato, in ultimam rabiem furoremq; conuersi, postremo mori hoc genere destinarunt. Duces suos, seq;, patriamq; ferro, et ueneno, subiectoq; undiq; igne peremerunt. Macte esse fortissimam, & meo iudicio beatissimam in ipsis malis ciuitatē asseruit: cum fide socios, populū orbis terrarum uiribus fultum sua manu ætate tam longa sustinuit. Nouissime maximo duce oppressa ciuitas nullū de se gaudiū hosti reliquit: unus enim uir numantinus non fuit: q in cathenis duceretur. præda, ut de pauperibus, nulla. arma cremauerunt. triumphus fuit tantum de nomine.

ANACEPHALEOSIS.

h Actenus populus Ro. pulcher, egregius, pius, sanctus, atq; magnificus. reliqua seculi ut grandia, æque ita, uel magis turbida, & fœda: cresentibus cum ipsa magnitudine imperij uitijs. adeo: ut, siquis hanc tertiam eius

ætatem transmarinam, quam ducentorum annorum fecimus: diuidat: centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniã domuit: aureos (sicut Poetæ canunt) iure, meritóq; fateatur: centum sequentes ferreos plane, & cruentos: & siquid immanius. quippe qui Iugurtinis, Cymbricis, Mithridaticis, parthicis bellis, Gallicis, atq; Germanicis, quibus cœlum ipsum gloria ascendit: graccanas, Drusianasq; cædes, ad hæc seruilia bella miscuerunt. et ne quid turpitudini desit: gladiatorijs deniq; in se conuersis marianis, atq; syllanis, nouissime Pompei, & Cæsaris manibus quasi per rabiem, & furorẽ, et nefas semetipse lacerauit. Quæ et si inuoluta inter se sunt omnia, atq; confusa: tamen quo melius appareant: simul & ne scelera uirtutibus obstrepant: separatim proferentur. priusquam cœpimus: iuxta illa memorabimus: ut et pia cum exteris gentibus bella, & magnitudo crescentis in dies imperij appareat. tum ad illa ciuium scelera, turpesq; & impias pugnas reuertemur.

BELLVM ASIATICVM.

u Icta ad occasum Hispania populus Ro. ad orientem pacem agebat: nec pacem modo: sed inusitata, et incognita quadam felicitate relictæ regijs hæreditatibus opes, & tota insimul regna ueniebant. Attalus enim Rex Pergamenorum Regis Eumenis filius, socij quondam, commilitionisq; nostri testamentum reliquit. Populus Ro. bonorum meorũ hæres esto. In bonis Regis hæc fuerũt.

Adita igitur

Adita igitur hæreditate prouinciam populus Ro. non quidem bello, nec armis, sed (quod est æquius) testamenti iure retinebat. Sed hanc difficile dictu est utrum facilius amiserit populus romanus: an recuperauerit. Aristonicus regij sanguinis, ferox iuuenis urbes Regibus parere consuetas partim facile sollicitat: paucas resistentes, Mindum, Samon, Colophonem ui recepit. Crassi quoq; prætoris cæcidit exercitum: ipsum quoq; cæpit. Sed ille memor & familiæ, & romani nominis custodem sui barbarum uirgula excæcat in exitiũ sui: quod uolebat. ita concidit. Mox à Perpenna domitus, et captus: & per deditionem in uinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit: mixtis (nephas) ueneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. quæ res ut maturam, ita infamen fecit uictoriam. quippe cum contra fas deũm, moresq; maiorum medicaminibus impuris in id tempus sacrosancta romana arma uiolasset.

BELLVM IVGVRTINVM.

h AEC ad orientem. Sed non ad meridionalem plagam eadem quies. Quis speraret post Carthaginem aliquod in Africa bellum? Atqui non leuiter se Numidia concussit. & fuit in Iugurtha: quod post Annibalem timeretur. Quippe Rex callidissimus populum romanum armis inclytum, & inuictum opibus aggressus est. & citra spẽ omniũ fortuna cessit: ut Rex fraude præcipuus fraude caperetur. Hic auo Masanissa, & Micypsa patre per adoptionem, cum interficere fratres statuisset, agitatus regni cupiditate: nec illos magis, quàm senatum, populumq́; romanum, quorum in fide, & clientela regnum erat: metueret: primum scelus mandat insidijs. potitusq́; Hiempsalis capite, cum se in Adherbalem conuertisset: isq́; Romam profugisset: missa per legatos pecunia, traxit in sententiam suam senatum. Et hæc fuit de nobis eius prima uictoria. Missos deinde qui regnum inter illum, Adherbaleq́; diuiderent, similiter aggressus, cum in Scauro ipsos romani imperij mores expugnasset: inchoatum nephas perfecit audacius. Sed diu nõ latent scelera. Corruptæ nephas legationis erupit: placuitq́; bello persequi parricidam. Primus ĩ Numidiã Calpurnius Bestia Consul ĩmittitur. Sed Rex præmonitus fortius aduersus Romanos aurum esse, q̃ ferrũ, pacem emit. Cuius flagitij reus cũ interueniente

publica fide à senatu accerseretur: pari audacia: et uenit: et competitorem imperij Masanissæ Massiuam immisso percussore confecit. Hæc altera contra Regem fuit causa bellandi. Igitur sequens ultio mandatur Albino. Sed huius quoq; (prò dedecus) ita corrupit exercitum: ut uoluntaria nostrorũ fuga uinceret Numida: castris'q; potiretur: addito etiam turpi fœdere in precium salutis: quẽ, quod prius emerat, dimisit exercitum. Eodẽ tempore in ultionem non tam imperij Romani, q̃ pudoris Metellus assurgit. qui callidissime hostem nunc precibus, nunc minis, iam quasi simulata uera fuga eludentem artibus suis aggressus est. Agrorum, atq; uicorum populatione non contentus, in ipsa Numidiæ capita impetum fecit: & Zamam quidem frustra diu uoluit. cæterũ Thalam grauẽ armis, thesauro'q; Regis diripuit. tunc urbibus exutũ Regem, etiam finium suorum, regni'q; fugitiuum per Mauros, atq; Getuliam sequebatur. Postremo Marius auctis admodũ copijs, cum pro obscuritate generis sui capite cẽsos sacramento adegisset: iam fusum, et saucium Regem adortus, non facilius tamen uicit: quàm si integrũ et recentem. Hic et urbem Herculi conditã Capsam in media Africa sitam, anguibus arenis'q; uallatam mira quadã felicitate superauit: et saxeo inditam monti Muluchã urbem per Ligurem aditu arduo, inaccesso'q; penetrauit. mox non ipsum modo, sed Bocchũ Mauritaniæ Regem iure sanguinis Numidiam uindicantem, apud oppidum Cirthã grauiter cecidit. Qui ubi diffisus rebus suis alienæ cladis accessionem fieri timet: precium fœderis, atq; amicitiæ Regem facit. Sic fraudulentissimus Regũ fraude soceri sui in insidias deductus est: & Syllæ in ma-

num traditus. Tandemq; opertum cathenis Iugurtham in triumpho populus romanus aspexit. sed ille quoque quamuis uictus, & uinctus uidit urbem: quàm uenalem, & quandoq; perituram, si habuisset emptorem: frustra cecinerat: tamen ut uenalis fuisset, habuit emptorem: & cum ille non euaserit: certum erit eam non esse perituram.

BELLVM ALLOBROGICVM.

Hic ad meridiem populus romanus. Multo atrocius, & multipliciter, & magis à septentrione (sæuiente nihil hac plaga infestius) atrox cœlum peruicaci ingenio. Omni igitur tractu uiolentus hostis à dextris, atq; læuis, & medio septentrionis erupit. Prima trans alpes arma nostra sensere Salyi: cum de incursionibus eorum fidissima, atq; amicissima ciuitas Massilia quereretur. Allobroges deinde, et Aruerni: cum aduersus eos similes Heduorum querelæ opem, & auxilium nostrum flagitarēt. Varus uictoriæ testis, Isara, et Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conspicuum in triumpho: quàm Rex ipse bis uisus discoloribus in armis, argenteoq; carpento: qualis pugnauerat. Vtriusq; uictoriæ quantum gaudium fuerit, uel hinc extimari potest: quod & Domitius Enobarbus, & Fabius maximus ipsis, quibus dimicauerant, locis saxeas erexere turres: & desuper exornata armis hostilibus trophœa fixere: cum hic mos inusitatus fue-

rit nostris. nunquam enim populus Ro. hostibus domitis uictoriam suam exprobrauit.

BELLVM CYMBRICVM, TEVTONICVM, AC TIGVRINVM.

C Ymbri, Teutoni, atq; Tigurini ab extremis Galliæ profugi cum terras eorum inundasset oceanus: nouas sedes toto orbe quærebant: exclusisq; ex Gallia, et Hispania, cum in Italiam remigrarent: miserunt legatos in castra Syllani, inde ad senatum, petentes: ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: cæterum ut uellet: manibus, atq; armis suis uteretur. Sed quas daret terras populus romanus, agrarijs legibus intra se dimicaturus? Repulsi igitur, quod nequiuerant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum impetum Barbarorum Syllanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cepio sustinere potuerunt. Omnes fugati: exuti castris. Actum erat: nisi Marius illo sæculo contigisset. Ille quoq; non ausus congredi statim, militem tenuit in castris: donec inuicta illa rabies, & impetus, quem pro uirtute Barbari habent: consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ urbis fiducia) consulentes siquid ad uxores suas mandarent. Nec segnius, quàm minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, idest claustra Italiæ ferebantur. Marius mira statim uelocitate occupatis cōpendijs, præuenit hostem. prioresq; Theutonos sub ipsis Alpium radicibus assecutus, in locum, quem aquas Sextias uocant: qua fide

numinum prælio oppressit? Vallem, fluuiumq; hostes tenebant: nostris aquarum nulla copia. consulto'ne id egerit Imperator: an errorē in consilium uerterit: dubium. Certe necessitate acta uirtus causa uictoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, uiri, inquit, estis: en illic habetis. Itaq; tanto ardore pugnatum est: eaq; cædes hostium fuit: ut uictor Romanus de cruento flumine non non plus aquæ biberit: quàm sanguinis. Barbarorum certe Rex ipse Theutobochus quaternos, senos'q; equos transilire solitus, uix unum, cum fugeret, ascendit: proximo'q; in saltu compræhensus insigne spectaculū fuit. quippe uir proceritatis eximiæ super trophæa ipsa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cymbros conuertitur. Hi iam (quis crederet?) per hyemem, quæ altius Alpes leuat: Tridentinis iugis in Italiam proueluti ruina descenderant. Athesim flumen non ponte, nec nauibus, sed quadam stoliditate barbarica primum corporibus aggressi, postquam retinere amnem manibus, & clypeis frustra tentauerant: ingesta obrutum sylua transiluere. et si statim infesto agmine urbem petissent: grande discrimen esset. sed in Venetia, quo ferè tractus Itallia mollissima est: ipsa soli cœli'q; clementia robur elanguit. Ad hoc panis usu, carnis coctæ, & dulcedine uini mitigatos Marius in tempore aggressus est. Iam diē pugnæ à Mario imperatore petierunt. & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Caudium uocant: campo procurrêre. millia deinde ad XL ceciderunt. Hinc campus tertio per omnem diem conciditur Barbaris. Isti quoq; Imperator addiderat uirtuti dolum, secutus Annibalem, artem'q; Cannarum. Primum nebulo-

sum nactus diem: ut hosti inopinatus occurreret: tum uentosum quoque: ut puluis in oculos, et ora ferretur: tum acie conuersa in orientem: ut, quod ex captiuis mox cognitum est: ex splendore galearum, ac repercussu quasi ardere coelum uideretur. Nec minor cum uxoribus eorũ pugna, quàm cum ipsis fuit: cum obiectis undique plaustris, atque carpentis, alte desuper quasi e turribus lanceis, contisque pugnarent. Proinde plus speciosa mors earum fuit: quàm pugna. nam cum missa ad Marium legatione, libertatem, ac sacerdotium non impetrassent: nec fas erat: suffocatis, elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidere uulneribus: aut uinculo e crinibus suis facto ab arboribus, iugisque plaustrorum pependerunt. Beleus Rex in acie dimicans impigre: nec inultus occubuit.

Tertia Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos: in diuersa lapsi, fuga ignobili, & latrociniis euanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem libertatis Italiæ, assertique imperii nuncium non per homines, ut solebat, populus accepit: sed per ipsos (si credere fas est) deos. quippe eodem die, quo gesta res est: uisi pro æde Castoris, & Pollucis iuuenes laureati prætori literas dare: frequensque in spectaculo rumor uictoriæ Cymbricæ feliciter dixit. Quo quid admirabilius, quidque insignius fieri potest? quippe uelut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset: quod in gladiatorio munere fieri solet: uno eodemque momento cum in acie Cymbri occumberent: populus in urbe plaudebat.

BELLVM THRACIVM.

P Ost Macedonas (sic dijs placet) Thraces rebellabant, ipsi quondam tributarij Macedonum. nec in proximas modo prouincias contenti incurrere, Thessaliam, atq; Dalmaciam, in Adriaticum mare usq; uenerunt: eoq; fine contenti quasi interueniente natura, contorta in ipsas aquas tela miserunt. Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captiuos saeuientibus. Litare dijs sanguine humano: bibere in ossibus capitum: & huiuscemodi ludibrio foedare mortem tam igni, quàm fumo. partus quoq; grauidarum extorquere tormentis. Saeuissimi omnium Thracum Scordisci fuere. Sed calliditas quoq; ad robur accesserat. syluarum & montium situs cum ingenio consentiebant. Itaq; non fusus modo ab his, aut fugatus, sed simili prodigio omnino totus intercoeptus exercitus: quem duxerat Cato. Didius uagos, & libera populatione diffusos intra suã repulit Thraciam. Drusus ulterius egit: & uetuit trãsire Dannubium. Minutius toto uastauit Hebro: multis quidem amissis: dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piso Rhodopẽ, Caucasumq; penetrauit. Curio Daciã tenus uenit: sed tenebras saltuum expauit. Appius in Sarmatas usq; peruenit. Lucullus ad terminum gentium Tanain, lacumq; Meotin. Nec aliter cruentissimi hostium, quàm suis moribus domiti. quippe in captiuos igne, ferroq; saeuitum est. Sed nihil barbaris atrocius uisum est: quàm quod abscissis manibus relicti uiuere superstites poenae suae uidebantur.

BELLVM MITHRIDATICVM.

P Onticæ gentes ad septentrionem in mare sinistrum iacent, a Pontico cognominatæ mari. Harum gentium, atq; regionum Rex antiquissimus Atheas: post Artabazes, a septem Persis oriundus: inde Mithridates omniũ longe maximus. quippe cum quatuor Pyrrho, XVII anni Annibali suffecerunt: ille per quadraginta annos restitit: donec tribus ingentibus bellis subactus, felicitate Sylle, uirtute Luculli, magnitudine Pompei consumeretur. Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatum: attrectari terminos suos a Nicomede Bithynio. cæterum elatus animus ingentibus, Asiæ totius, &, si posset, Europæ cupiditate flagrabat. Spem, ac fiduciam dabant nostra uitia. quippe cum ciuilibus bellis disiungeremur: inuitabat occasio. nudumq; imperij latus ostendebant procul Marius, Sylla Sertorius. Inter hæc Reip. uulnera, & hos tumultus repente quasi captato tempore in lassos simul, atq; districtos subitus turbo pontici belli ab ultima ueluti specula septentrionis erupit. Primus statim impetus belli Bithyniam rapuit. Asia inde pari terrore correpta est. Nec cunctanter ad Regem ab urbibus nostris, populisq; descitum est. Aderat: instabat: sæuitia quasi uirtute utebatur. nam quid atrocius uno eius edicto? cum omnes, qui in Asia forent, romanæ ciuitatis homines interfici iussit? tum quidem domus, templa, & aræ humana omnia, atq; diuina iura uiolata sunt. Sed hic terror Asiæ Europã quoq; Regi aperiebat. Itaque missis Archelao, Neoptolemoq;

præfectis, excepta Rhodo, quæ pro nobis firmius stetit cæteris: Ciclades, Delos, Euboea, & ipsum Græciæ decus Athenæ tenebantur. Italiam iam, ipsamq; urbem Romã regius terror afflabat. Ita L. Sylla festinat: uir armis optimus: parique uiolentia ruentem ulterius hostem manu quadam quasi ipsius reppulit. primũq; Athenas urbem (quis crederet?) frugum parentem obsidione, ac fame ad humanos cibos compulit. sic illos quoq; ante, mox subruto Pyrei portu, sex quoq; & amplius muris, postquam domuerat: ingratissimos hominum (ut ipse dixit) in honorem tamen mortuorum sacris suis, famæq; donauit. Mox cum Euboea, atq; Bœotia præsidia Regis dispulisset: omnes copias, uno apud Cheroniã, apud Orchomenon altero bello dissipauit. Statimq; in Asiam transgressus, ipsum opprimit. & debelltum etiam foret: nisi de Mithridate triumphare cito quãm uere maluisset.

Ac tum quidem hunc Asiæ statum Sylla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus: recepit Bythiniam à Rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam. ac sic erat Asia rursus nostra: ut cœperat. Mithridates tantum repulsus. Itaq; non fregit ea res Ponticos: sed incendit. quippe Rex Asia, & Europa quodammodo inescatus, non iam quasi alienam, sed quia amiserat: quasi captam belli iure repetebat. Igitur ut extincta parum fideliter incendia maiore flãma reuiuiscunt: ita ille de integro auctis maiorem immodum copijs, tota deniq; regni sui mole in Asiam rursus mari, terra, fluminibusq; ueniebat. Cizicum nobilis ciuitas arce, mœnibus, portu, turribusq; marmoreis asiaticæ plagæ litora illustrat. Hanc ille quasi alteram Romam toto inuaserat

bello. Sed fiduciam oppidanis resistendi nuncius fecit, docens aduentare Lucullum. qui (horribile dictu) per medias hostium naues utre suspensus, & pedibus iter ad gubernans, uidentibus procul, quasi marina pistris euaserat. Mox clade conuersa, cum ex mora obsidentem Regem, & ex fame pestilentia urgeret: recedentem Lucullus assequitur: adeoq; cecidit: ut Granicus, & Asopus amnes cruenti redderentur. Rex callidus, romanæq; auaritiæ peritus, spargi à fugientibus sarcinas, et pecuniam iussit: qua sequentes moraretur. Nec infelicior in mari, quàm in terra fuga. quippe centum amplius nauium classem, apparatumq; belli graue in Pontico mari aggressa tempestas tam fœda strage lacerauit: ut naualis belli instar efficeret: planè quasi Lucullus quodam cum fluctibus, procellisq; commertio debellandum tradidisse Regem uentis uideretur. Attritæ iam omnes ualidissimi regni uires erant. sed animus malis augebatur. Itaq; conuersus ad proximas gentes, totum penè orientem, ac septentrionem ruina sua inuoluit. Hiberi, Caspij, Albani, & utræq; sollicitabantur Armeniæ. perq; omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio sua fortuna quærebat. Qui ubi nouis motibus ardere Asiã uidet: aliosq; ex alijs prodire Reges: nihil cũctandũ ratus, priusq̃ inter se gentiũ robora coirent: statim ponte nauibus facto omnium ante se primus transit Euphratẽ: regemq; fugientem media nactus Armenia (quanta felicitas uiri) uno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit. & luna in partibus, quippe quasi commilitans, cũ à tergo hostibus, à facie Romanis se præbuisset: Pontici per errorem longius cadentes umbras suas quasi hostium

corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illa debellatus est. nihil enim postea ualuit, quanquam omnia expertus, more anguium: qui obtrito capite postremum cauda minantur. quippe cum effugisset hostem: Colchos, Siciliæ quoq; litora, & Campaniam nostram subito aduentu terrere uoluit: mox subruto Pyrei portu, Colchis tenus iungere Bosphoron: inde per Thraciam, Macedoniam, & Græciam transilire. Sic Italiam nec opinatus inuadere tantum cogitauit. Nam per defectionem ciuium, Pharnacisq; filij scelere præuentus male tentatum ueneno spiritum ferro expulit. Cn. interim Magnus rebelles Asiæ reliquias sequens, per diuersa gentium, terrarumq; uolitabat. Nam sub orientem secutus Armenios, captis in ipso capite gentis Artaxatis, supplicem iussit regnare Tigranem. At in septentrionem schyticum iter tanquam in mari stellas secutus, Colchos cecidit: ignouit Hyberiæ: pepercit Albanis: regem Colchorum Orodem positis etiam sub ipso Caucaso castris, iussit in plana descendere: Arthocen, qui Hiberis imperabat: & obsides liberos dare. Orodem etiam remuneratus est, ultro ab Albania sua lectulum aureum, et alia dona mittentem. Nec non et in meridiē uerso agmine, Libanum Syriæ, Damascumq; transgressus, per nemora illa odorata, per thuris & balsami syluas romana signa circuntulit. Arabes siquid imperaret, præsto fuere. Hierosolyma defendere tentauere Iudæi. Verū hæc quoq; & intrauit: & uidit illud grande impiæ gentis archanum patens, aureo uti cœlo. Dissidentibus de regno fratribus, arbiter factus, regnare iussit Hircanum. Aristobolo, quia renuebat eam rem: cathenas dedit.

Sic Pompeio duce populus Ro. totam, qua latissima est: Asiam peruagatus, quam extremam imperij habebant prouinciam: mediam fecit. exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt: & Indis, qui adhuc nos non nouerant: omnis Asia inter Rubrum, et Caspium, et Oceanum Pompeianis domita, uel oppressa signis tenebatur.

BELLVM PIRATICVM.

i Nterim dum populus romanus per diuersa terrarum distractus est: Cilices inuaserant maria: sublatisq; commertijs, rupto fœdere generis humani, sic maria bello quasi tempestate præcluserant. Audaciam perditis, furiosisq; latronibus dabat inquieta Mithrydatis prælijs Asia. Dum sub alieni belli tumultu, exteriq; Regis inuidia impune grassantur: ac primum duce Isodoro contenti, proximo mari Cretam inter, atq; Cyrenas, Pyreum, & Achaiam, sinumq; Maleum, quem à spolijs aureũ ipsi uocauere: latrocinabãtur: missusq; in eos P. Seruilius quamuis leues & fugaces myoparones graui, & martia classe turbaret: non incruenta uictoria superat. sed nec mari summouisse contentus, ualidissimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, Phaselim, & Olimpon euertit: Isauronq; ipsam, arcem Ciliciæ. unde conscius sibi magni laboris Isaurici cognomen adamauit. Non ideo tamen tot cladibus domiti terra se continere potuerunt: sed ut quædam animalia, quibus aquã terramq; incolendi gemina natura est: sub ipso hostis recessu impatientes soli in aquas suas resiluerunt: & ali-

quanto latius: quàm prius. Sic felix ille & dignus uictoria Pompeius uisus est: & Mithridaticæ prouinciæ facta accessio. Ille dispersam toto mari pestem semel, et in perpetuum uolens extinguere, diuino quodam apparatu aggressus est. quippe cum classibus suis, & socialibus Rhodiorum abundaret: pluribus legatis, atq; præfectis utraq;, Ponti, & Oceani ora complexus est. Gellius Tusco mari impositus: Plotius Siculo. Gratillius Ligusticum sinum, Pompeius Gallicum obsedit: Torquatus Balearicum: Tiberius Nero Gaditanũ fretum, quà primum maris nostri limen aperitur: Lentulus Libycum: Marcellinus Aegyptium: Pompei iuuenes Adriaticum: Varro Terentius Aegæum, & Ponticum, & Pamphylium: Metellus Asiaticum: Cœpio ipsas propontidis fauces. Portius Cato sic obditis nauibus, quasi portum obseruauit. Sic per omnis æquoris portus, sinus, latebras, recessus, promontoria, freta, peninsulas, quicquid Piratarum fuit: quadam indagine inclusum, et oppressum est. Ipse Pompeius in orignem, fontemq; belli Ciliciam uersus est. Nec hostes detrectauere certamen: non ex fiducia: sed quia oppressi erant: ausi uidebantur: sed nihil tamen amplius: quàm ut primũ ictum concurrerent. Mox ubi circumfusa undiq; rostra uiderunt: abiectis statim telis, remisq;, plausu undiq; pari, quod supplicantibus signum fuit: uitam petiuerunt. Non alia tam incruenta uictoria usi unquam sumus. sed nec fidelior in posterum reperta gens ulla est. Id'que prospectum singulari consilio ducis: qui maritimum genus à conspectu longe remouit maris: & mediterraneis quasi obligauit. Eodemq; tempore, & usum maris nauibus re-

cuperauit: & terræ homines suos reddidit. Quid pri us in hac mirere uictoria? uelocitatem? quod quadragesimo die parta est? An felicitatem? quod ne una quidem nauis amissa est? an perpetuitatem? quod amplius Piratæ non fuerunt?

BELLVM CRETICVM.

Reticum bellum, si uera uolumus noscere: nos fecimus: sola uincendi nobilem insulam cupiditate. Fauisse Mithridati uidebatur. hoc placuit armis uindicare. Primus inuasit insulam Marcus Antonius cum ingenti quidẽ uictoriæ spe, atq; fiducia: adeo, ut plures cathenas in nauibus, quàm arma portaret. Dedit itaq; pœnas uecordiæ. nam plerasq; naues intercepere hostes: captiuaq; corpora religata uelis, ac funibus pependere. ac sic uelificantes triumphantium in modum Cretes portubus suis adremigauerunt. Metellus deinde totam insulam igni, ferroq; populatus, intra castella, & urbes redegit: & Gnoson, & Eritream, & (ut Græci dicere solent) urbium matrem Cydonam. Adeoq; sæue in captiuos consulebatur: ut ueneno se pleriq; conficerent: alij deditionem suam ad Pompeium absentem mitterent. & cum ille res in Asia gerens, eò quoq; præfectum misisset Antonium: in illa prouincia irritus fuit. eoque infestior Metellus in hostes ius uictoris exercuit: uictis'que Iasthene, & Panare Cydonæ ducibus, uictor rediit: nec quicquam amplius tamen de tam famosa ui-

ctoria, quam cognomen Creticum reportauit.

BELLVM BALEARICVM.

Q Vatinus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus assueuerat altero ex liberis eius Cretico facto: mora non fuit, quin al ter quoq; Balearicus uocaretur. Baleares per idem tempus insulæ Piratica rabie corruperāt maria. Homines feros, atq; syluestres mireris ausos à scopolis suis saltem maria prospicere. Ascendere etiam inconditas rates: & prænauigantes subinde inopinato impetu terruere. Sed cum uenientem ab alto romanam classem prospexissent: prædam putantes, ausi etiā occur rere. & primo impetu ingenti lapidum, saxorumq; nimbo classem operuere. tribus quisq; fundis prælia tur. certos esse quis miretur ictus: cum hæc sola genti arma sint? id unum ab infantia studium? cibum puer à matre non accipit: nisi quem ipsa monstrante percus sit. Sed non diu lapidatione Romanos terruere. Postq̄ cominus uentum est: expertiq; rostra, & pila uenientia: pecudū in morē clamore sublato petierunt fuga litora: dilapsiq; in proximos tumulos, quærendi fuerunt: ut uin cerentur.

EXPEDITIO IN CYPRON.

A Derat fatum insularum. Igitur & Cypros recepta sine bello. Insulam ueteribus di uitijs abundantem, & ob hoc Veneri sa cram, Ptolemæus regebat. & diuitiarum

tanta erat

tanta erat fama: nec falsò: ut uictor gentium populus, & donare regna consuetus P. Clodio Tribuno duce, socij uiuiq; Regis confiscationem mandauerit. & ille quidem ad rei famam ueneno fata præcepit. Cæterum Portius Cato Cyprias opes Liburnis per Tyberinum hostiũ inuexit. quæ res latius ærarium populi romani, quàm ullus triumphus impleuit.

BELLVM GALLICVM.

a Sia Pompei manibus subacta, reliqua, quæ restabant in Europa: fortuna in Cæsarem transtulit. Restabant autem immanissimi gentium Galli, atq; Germani. & quamuis toto orbe diuisa, tamen qui uinceret, habuit Britannia. Primus Galliæ motus ab Heluetijs cœpit. qui Rhodanum inter, & Rhenum siti, non sufficientibus terris uenêre sedes petitum, incensis mœnibus suis. Hoc sacramentum fuit: ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, cum inter moras Cæsar Rhodani ponte rescisso abstulisset fugam: statim bellicosissimam gentem sic in sedes suas, quasi greges in stabula pastorum deduxit. Sequens longéq; cruentior pugna Neruiorum, quippe pro libertate pugnantium. Hic cum multa Romanorum militum insignia: tum illud egregium ipsius ducis: quod nutante in fugam exercitu, rapto è fugientis manu scuto, in primam uolitans aciem manu prælium restituit. Inde cum Venetis etiam nauale bellum. sed maior cum Oceano, quàm cum ipsis nauibus rixa. quippe illæ rudes, & informes, & statim naufragæ rostra

ſenſiſſent. ſed hærebat in uadis pugna: cum æſtibus ſolitis, cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello uideretur. Illæ quoq; acceſſere diuerſitates progentium, locorumq; natura. Aquitani callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: iuſſit includi: mox dilabebãtur in ſyluas: iuſſit incendi. nemo tantum feroces dixerit Gallos. fraudibus agunt. Induciomarus Treuiros, Ambiorix conuocauit Eburones. utrinq; abſente Cæſare coniuratione facta inuaſere legatos. ſed ille fortiter à Dolobella ſummotus eſt: relatumq; Regis caput. Hic inſidijs in ualle diſpoſitis dolo perculit. itaq; & caſtra direpta ſunt: & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato amiſimus. Nec ulla de Rege mox ultio. quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit. nec Rhenus ergo immunis. nec etiam fas erat: ut liber eſſet receptator hoſtium, atq; defenſor. Sed prima contra Germanos illius pugna iuſtiſſimis quidem ex cauſis. Hedui enim de incurſionibus eorũ querebantur. Quæ Arioui ſti Regis ſuperbia? cum legati dicerent: ueni ad Cæſarem: quis eſt autem Cæſar? & ſi uult: ueniat, inquit. & quid ad illum: quid agat noſtra Germania? num ego me interpono Romanis? Itaque tantus gentis nouæ terror in caſtris: ut teſtamenta paſſim, & in principijs ſcriberentur. Sed illa immania corpora, quo erant maiora: eo magis gladijs ferroq; patuerunt. Qui calor in præliando militum fuerit: nullo magis exprimi poteſt: quàm quod elatis ſuper caput ſcutis, cum ſe ueluti teſtudine barbarus tegeret: ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt: & inde in iugulos gladijs deſcendebant. Iterum ubi de Germanis Tenchateri que-

rebantur. Hic uero iam Cæsar ultro Mosulam nauali põ-
te transgreditur, ipsumq; Rhenum: & Heranijs hostẽ
querit in syluis. Sed in saltus, et paludes genus omne dif
fugerat. tantum pauoris incussit intra ripam subito ro-
mana uis. nec semel Rhenus, & iterum quoq;, & qui-
dem ponte facto penetratus est: sed maior aliquanto trepi
datio. quippe cum Rhenum suum sic ponte quasi iugo
captum uiderent: fuga rursus in syluas, & paludes.
sed, quod acerbissimum Cæsari fuit: non fuere, qui uin
cerentur. Omnibus terra mariq; captis, respexit Ocea
num: & quasi hic Romanis orbis non sufficeret: alte-
rum cogitauit. Classe igitur comparata, Britanniam pe-
tit. in Britanniam transit mira celeritate. quippe qui
tertia uigilia Morino soluisset à portu: minus quàm me
dio die insulam ingressus est. Plena erant tumultu hosti
co litora: et trepidantia ad conspectum rei nouæ carpẽ
ta uolitabant. Itaque trepidatio pro uictoria fuit. Ar=
ma, & obsides accepit à trepidis. & ulterius isset:
nisi improbam classem naufragio castigasset Oceanus.
Reuersus igitur ad Galliam classe maiore, auctis'que
copijs, in eundem rursus Oceanum, eosdemq; rursus
Britannos Calydonias secutus in syluas. Vnum quoq;
è regibus Cassiuellaunum in uincula dedit. Con-
tentus his (non enim prouinciæ, sed nomini stude-
batur) cum maiore, quàm prius, præda reuectus est:
ipso quoque Oceano tranquillo magis, & propicio:
quasi imparem se fateretur. Sed maxima omnium,
eademq; nouissima coniuratio fuit Galliarũ: cum omnes
pariter Aruernos, atq; Biturigas, Carnutes simul, Sequa
nos'que contraheret ille corpore, armis, spiritu'que

terribilis, nomine et quasi terrore composito Vercingentotrix. Ille festis diebus, et comitialibus, cum frequentissimos in lucis haberet: ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæsar, Rauennæ delectum agens. & ut hyeme creuerant Alpes: sic interclusum putabant iter. Sed ille qualis erat ad nuncium rei felicissimæ temeritatis ? Per inuios ad id tempus montium tumulos, per intactas uias, & niues expedita manu emensus occupat Galliam. ex distantibus hibernis castra contraxit: & ante in media Gallia fuit: quàm ab ultima timeretur. Tum ipsa capita belli aggressus urbes, Auaricum cum quadraginta millium propugnantium sustulit: Alexiam ducentorum quinquaginta millium iuuentute subnixam flammis adæquauit. Circa Gorgoniam tota belli moles fuit. quippe quam cum LXXX millia, muro, & arce, & abruptis defenderent. Maximam ciuitatem uallo, sudibus, & fossa, inductoq; fossæ flumine, ad hoc XVIII castellis, ingentiq; quasi lorica circundatam primum fame domuit: Mox audentem eruptiones, in uallo gladijs sudibusq; concidit: nouissime in deditionem redegit. Ipse ille Rex, maximum uictoriæ decus, supplex cũ in castra uenisset: tum et faleras, & sua arma ante Cæsaris genua proiecit Habes, inquit, fortem uir fortissime uicisti.

BELLVM PARTHICVM.

C Vm Gallos per Cæsarem in septentrione debellat: interim ad orientem graue uulnus à Parthis populus romanus accepit. Nec de fortuna queri possumus. caret sola=

tio clades. Aduersa & dijs, & hominibus cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro: strage XI legionum, & ipsius capite mulctata est: quod tribunus plebis Metellus exeuntem ducem hostilibus diris deuouerat. & cum Zeugma transisset exercitus: rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates. Et cum apud Nicesorum castra posuisset: missi ab Orode Rege legati denunciauere percussorum cum Pompeio foederum: cũ Syllaq;, quae meminisset. Regijs inhians ille thesauris nihil ne imaginario quidem iure, sed Seleuciae se responsurum esse respondit. Itaq; dij foederum ultores nec insidijs, nec uirtuti hostium defuerunt. Iam primum, qui solus & subuehere commeatus, & munire poterat: à tergo relictus Euphrates: dum simulato transfugae cuidam Mezerae Syro creditur: cum in mediam camporum uastitatem eodem duce ductus exercitus undiq; hosti exponeretur. Itaq; uixdum uenerat Carras: cum undiq; praefecti Regis Sylaces, & Surenas ostendêre signa, auro, sericisq; uexillis uibrantia. Tum sine mora circunfusi undiq; equitatus in modum grandinis, atq; nimborum densa tela pariter fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. ipse in colloquium sollicitus signo dato uiuus in hostium manus incidisset: nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari ferro occupassent. Sic quoq; relatum caput ludibrio hosti fuit. Filium ducis pene in conspectu patris eisdem telis operuere. Reliquiae infelicis exercitus, quò quenq; rapuit fuga: in Armeniã, Ciliciam, Syriamq; distractae uix nuncium cladis retulerunt. Caput eius recisum cum dextra manu ad Regem reportatum ludibrio fuit: neq; indigno. aurum

enim liquidum in rictum oris infusum est : ut cuius animus arserat auri cupiditate: eius etiam mortuum, et exangue corpus auro uteretur.

ANACEPHALEOSIS.

h Aec est illa tertia ætas populi romani trãsmarina: qua Italia progredi ausus, orbe toto arma circumtulit. Cuius ætatis superiores centũ anni sancti, pij, et (ut diximus) aurei, sine flagitio, sine scelere: dum sincera adhuc, & innoxia pastoriæ illius sectæ integritas, dumq́; Pœnorũ hostium immunens metus disciplinam ueterẽ continebat. postremi centũ, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæq́; excidijs, et Attali Regis in Asiatica hæreditate deduximus in Cæsarẽ, et Pompeium, secutũq; hos, de quo dicemus: Augustum: ut claritate rerum bellicarũ magnifici, ita domesticis cladibus miseri, et erubescendi. quippe sicut Galliã, Thraciam, Ciliciã, uberrimas ualidissimasq́; prouincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in usum ita ad imperij speciem magna nomina acquisisse, pulchrum, atq; decorum: ita eodem tempore dimicasse domi cum ciuibus, socijs, mancipijs, gladiatoribus, totoq́; inter se senatu, turpe, atq; miserandum. ac nescio an satius fuerit populo romano: Sicilia, et Africa contentũ fuisse: aut his etiam ipsis carere dominanti Italia sua: quàm eò magnitudinis crescere: ut uiribus suis cõficeretur. quæ enim res alia furores ciuiles peperit: quàm nimia felicitas? Syria prima nos uicta corrupit: mox asiatica pergameni Regis hæreditas. Illæ opes, atq; diuitiæ afflixere sæ

culi mores: mersamq; uitijs suis quasi sentina rem publi cam pessum dedêre. unde enim populus romanus agros, & cibaria flagitaret: nisi per famem: quam luxus fece-rat? Hinc ergo gracchana & prima, et secunda, et illa tertia apuleiana seditio. Vnde ut regnaret de iudiciarijs legibus diuulsus à senatu eques: nisi ex auaritia? ut ue ctigalia reipublicæ, atq; ipsa iudicia i quæstu haberētur? Hinc rursus & promissa ciuitas latio, & per hoc arma sociorum. Quid autem bella seruilia? unde nobis: nisi ex abundātia famliarium? unde gladiatorij aduersus dominos suos exercitus: nisi ad conciliandū plebis fauo-rem effusa largitio? cum spectaculis indulget: supplicia quondam hostium artem facit. iam ut speciosiora uitia tā gamus: non'ne ambitus honorum ab hisdem diuitijs in citatus? (Atqui inde mariana, inde syllana potestas) aut magnificus apparatus conuiuiorum, & sumptuosa lar gitio, non'ne ab opulentia paritura mox egestatem? Hæc Catilinā hostē patriæ suæ impegit. Deniq; illa ipsa prin cipatus, et dominandi cupido unde, nisi ex nimijs opibus uenit? Hæc Cæsarem, atq; Pompeium furialibus in exi tium reipublicæ facibus armauit. Hos igitur populi ro-mani omnes domesticos motus separatos ab externis, iu stis'q; bellis ex ordine prosequemur.

DE LEGIBVS GRACCHANIS.

Editionum omnium causam Tribunitia potestas excitauit: quæ specie quidem, ple-bis tuendæ, cuius in auxilium compara ta est: re autem dominationem sibi acqui

rens, studium populi, ac fauorem agrarijs, frumentatitijs, iudiciarijs legibus aucupatur. Inerat omnibus spes æquitatis. quid enim tam iustum: quàm recipere plebem ius suum à patribus? ne populus gentium uictor, orbisq; possessor, extorris laribus ac focis ageret? Quid tam æquum: quàm inopem populum uiuere ex ærario suo? Quid ad ius libertatis æquandæ magis efficax: quàm ut senatu regente prouincias, ordinis equestris authoritas saltem iudiciorũ regno niteretur? Sed hæc ipsa in perniciem redibant: & misera respublica in exitiũ suum marcesserat: & à senatu in equitem translata iudiciorum potestas, uectigalia, idest imperij patrimonium supprimebat: & emptio frumenti ipsos reipublicæ neruos exhauriebat, ærarium. reduci plebs in agros unde poterat sine possidentium euersione: qui sibi pars populi erant? & tamen relictas sibi à maioribus sedes ætate quasi iure hæreditario possidebant.

SEDITIO TYBERII GRACCHI.

PRimam certaminũ facem Tyberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic, siue Mancinianæ deditionis, quia sponsor fœderis fuerat: contagium timens, & inde popularis, siue æquo & bono ductus, quia depulsam agris suis plebem miseratus est: ne populus Ro. gentium uictor, orbisq; possessor laribus, ac focis suis exularet: aut quacunq; mente rem ausus ingentem, postquam rogationis dies aderat: ingenti stipatus agmine rostra conscendit. nec deerat obuiam ma

nu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. sed ut intercedentem legibus suis M. Octauium uidet Gracchus, contra fas collegij, ius potestatis iniecta manu depulit rostris: adeoq; praesenti metu mortis exterruit: ut abdicare se magistratu cogeretur. Sic triumuir creatus diuidendis agris, cum ad perpetranda coepta, die comitiorum prorogari sibi uellet imperium: obuia nobilium manu, eorumq;, quos agris mouerat: caedes à foro coepit. inde cum in Capitolium profugisset: plebemq; ad defensionem salutis suae manu caput tangens hortaretur: praebuit speciem regnum sibi, & diadema poscentis: atq; ita duce Scipione Nasica concitato in arma populo quasi iure oppressus est.

SEDITIO C. GRACCHI.

STatim & mortis, & legum fratris sui uindex non minore impetu incaluit. C. Gracchus. qui cum pari tumultu, atq; terrore plebem in auitos agros arcesseret: & recentem Attali haereditatem in alimenta populo polliceretur: iamq; nimius, & potens altero tribunatu secunda plebe uolitaret: abrogare auso legibus suis Minutio tribuno, fretus comitum manu fatale familiae suae Capitoliũ inuasit. inde proximorum caede pulsus, cum se in Auẽtinum recepisset: inde quoque obuia senatus manu ab Opimio consule oppressus est. Insultatum quoq; mortis reliquijs: & illud sacrosanctum caput tribuni plebis percussoribus auro pensatum est.

SEDITIO APVLEIANA.

Nihilominus Apuleius Saturninus gracchanas asserere leges non destitit. tantum animorum uiro Marius dabat. qui nobilitati inimicus, consulatu suo praeterea cōfisus, occiso palàm comitijs Annio competitore tribunatus, subrogare conatus est in eius locum C. Gracchum, hominem sine tribu, sine nomine: sed subito titulo in familiã ipse se adoptabat. cum tot, tantisq; ludibrijs exultaret impune: rogandis Gracchorum legibus ita uehementer incubuit: ut senatum quoq; cogeret in uerba iurare: cum abnuentibus aqua, & igni interdicturum se minaretur. Vnus tamen extitit: qui mallet exilium. Igitur post Metelli fugam omni nobilitate percussa, iam cum tertium dominaretur: eò uesaniae progressus est: ut consularia quoq; comitia noua caede turbaret. quippe ut Satellitem furoris sui Glauciam consulem faceret: C. Memmium competitorem interfici iussit. et in eo tumultu Regem ex satellitibus suis appellatum laetus accepit. Tum uero iam conspiratione senatus, ipso quoq; iã Mario consule, quia tueri non poterat: aduerso, directae in foro acies. repulsus inde Capitolium inuasit. sed cum abruptis fistulis obsideretur: senatuiq; per legatos poenitentiae fidem faceret: ab arce digressus cum ducibus factionis receptus in curiam est. ibi in eum facta irruptione populus fustibus, saxisq; coopertum in ipsa quoq; morte lacerauit.

DRVSIANA SEDITIO.

P Ostremo Liuius Drusus non Tribunatus modo uiribus, sed ipsius etiam senatus authoritate totiusq; Italiæ consensu easdem leges asserere conatus, dum aliud captat ex alio: tantum conflauit incendium: ut ne prima illius flamma posset sustineri: & subita morte correptus hæreditarium in posteros suos bellum prorogaret iudiciaria lege C. Gracchi. Diuiserant populum romanum: & bicipitem ex una fecerant ciuitatem equites romani, tanta potestate subnixi: ut qui fata, fortunasq; patrum, uitasq; principum haberent in manu: interceptis uectigalibus peculabantur suo iure rempublicam. senatus exilio metelli, damnatione Rutilij debilitatus, omne decus maiestatis amiserat. In hoc statu rerum pares opibus, animus, dignitate, unde & nata Liuio Druso æmulatio accesserat: equitem Seruilius Cœpio, senatum Liuius Drusus asserere. signa, & aquilæ, & uexilla aderant. Cæterum sic urbe in una, quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cœpio in senatum impetu facto, reos ambitus Scaurum, & Philippum principesnobilitatis eligit. His ut motibus resisteret Drusus: plebem ad se Gracchanis legibus, eisdem socios ad plebem spe ciuitatis erexit. Extat uox ipsius: nihil se ad largitionem ulli reliquisse: nisi si quis aut cœnum diuidere uellet: aut cœlum. Aderat promulgandis dies: cum subito tanta uis hominum undiq; apparuit: ut hostiũ aduentu obsessa ciuitas uideretur. Ausus tamen abro

gare de legibus consul Philippus. sed apprehensum fau cibus uiator non ante dimisit: quàm sanguis & in ora, & in oculos redundaret. Sic per uim datæ, iussæq; leges. sed precium rogationis statim socij flagitare: cum interim imparem Drusum, ægrumq; rerum temere motarum matura ut in tali discrimine mors abstulit. nec ideo minus socij promissa Drusi à populo Romano reposcere armis desierunt.

BELLVM: QVOD ADVERSVS SOCIOS GESTVM EST.

Ociale bellum uocetur licet: ut extenuemus inuidiam: si uerum tamen uolumus: illud ciuile bellum fuit. quippe cum populus romanus Hetruscos, Latinos, Sabinosq; miscuerit: & unum ex omnibus sanguinem ducat: corpus fecit ex membris: & ex omnibus unus est. Nec minore flagitio socij intra Italiam, quàm intra urbem ciues, rebellabant. Itaq; cum Tusciæ ciuitates, quas uiribus auxerant: socij iustissime postularent: ad quam spem eos cupidine dominationis Drusus erexerat: postquam ille domestico scelere oppressus est: eadem fax, quæ illum cremauit: socios in arma, & in expugnationem urbis accendit. Quid hac clade tristius? quid calamitosius? cũ omne latium, atq; Picenum, Hetruria omnis, atq; Campania, postremo Italia contra matrem ac parentem suã urbem consurgerent? cum omne robur fortissimorum, fidelissimorumq; sociorum sub suis quisq; signis haberent municipalia ista prodigia? Popedius Marsos, &

etiam Latinos, Afranius Vmbros, Totus senatus et consules Sannium, Lucaniamq; Thelesinus? cum Regum et gentium arbiter populus ipsum se regere nec posset: ut uictrix Asiæ, Europæq; a Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte consilium: ut festo die Latinarum Sex. Iulius Cæsar, & Martius Philippus consules inter sacra, & aras immolarentur. Postquam id nephas proditione discussum est: Asculo furor omnis erupit: in ipsa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab urbe, legatis. Hoc fuit impij belli sacramentum. Inde iam passim ab omni parte Italiæ, duce & authore belli discursante Popedio diuersa per populos, & urbes signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta uastatio. Ecce Otriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulæ, Carseoli reseratæ: Nuceriæ, et Picentij cædibus ferro, & igne uastantur. Fusæ Rutilij copiæ: fusæ Cæpionis. Nam ipse Iulius Cæsar exercitu amisso cum in urbem cruentus referretur: miserabili funere mediam etiam urbem peruiam fecit. Sed magna populi romani fortuna, & semper in malis maior, totis denuo uiribus insurrexit. aggressiq; singuli populos, Cato discutit Hetruscos: Gabinius Marsos: Carbo Lucanos: Sylla Sannites. Strabo uero Pompeius omnia flammis ferroq; populatus, non prius finem cædium: quàm Asculi euersione manibus tot exercituum consularium, direptarumque urbium dijs litaretur.

BELLVM SERVILE.

u Tcunq;,& si cum socijs nephas: cum liberis tamen,& ingenuis dimicatum est. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella seruorũ? Primum seruile bellũ inter initia urbis duce Herdonio Sabino ĩ ipsa urbe tentatum est: cum occupata Tribunitijs seditionibus ciuitate Capitolium obsessum est: & à consule captum. Sed hic tumultus magis fuit, quàm bellum. Mox imperio per diuersa terrarum occupato, quis crederet Siciliã molto cruentius seruili, quàm punico bello esse uastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana prouincia late fundis ciuium latinorum tenebatur. Hic ad cultum agri frequentia ergastula, cathenatiq; cultores materiam bello præbuere. Syrus quidã nomine Eunus (magnitudo cladium facit ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ cærimonias iactat: ad libertatem, & arma seruos quasi numinum ĩmperio concitauit. id ut diuinitus fieri probaret: in ore abdita nuce, quam sulphure, & igne stipauerat: leuiter inspirans flammã inter uerba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obuijs, mox iure belli refractis ergastulis, LX amplius millium fecit exercitum. regijsq;, nequid malis deesset: decoratus insignibus castella, oppida, uicos miserabili direptione uastauit. Illud quoq; in ultimum belli dedecus: capta sunt castra prætorum: (nec nominare ipsos pudet) castra Manilij, Lentuli, Pisonis, Hipsei. Itaq; qui per fugitiuos distrahi debuissent: prætorios duces profugos prælio ipsi sequebantur.

Tandem Perpenna imperatore supplicium de eis sumptum est. hic enim uictos, & apud Ennam nouissime obsessos cum fame quasi pestilentia consumpsisset: reliquas latronum compedibus cathenis religauit: crucibusq; puniuit. Fuitq; de seruis ouatione contentus: ne dignitatē triūphi seruili inscriptione uiolaret. Vixdum respirauerat insula: cum statim à seruis, & à Syro reditur ad Ciliciam. Athenio pastor interfecto domino familiam ergastulo liberatā sub signis ordinat. ipse ueste purpurea, argenteoq; baculo, et regium in morem fronte redimita non minorem, quàm ille fanaticus prior, conflat exercitum: acriusq; multum, quasi & illum uindicaret: uicos, castella, oppida diripiens, in dominos, in seruos infestius, quàm in transfugas sæuiebat. Ab hoc quoq; prætorij exercitus cæsi: capta Seruilij castra: capta Luculli. Sed Aquilius Perpennæ usus exemplo, interclusum hostem commeatibus ad extrema compulit: communitasq; copias armis, fame facile deleuit. dedissentq; se: nisi suppliciorum metu uoluntariam mortem prætulissent. Ac ne de duce quidem supplicium exigi potuit: quamuis in manus uenerit. quippe dum circa ad deprehendendum eum multitudo contendit: inter rixantium manus præda lacerata est.

BELLVM SPARTACVM.

e Nimuero seruilium armorum dedecus feras? nam & ipsi per fortunam in omnia obnoxij, tamen quasi secundum hominum genus sunt: et i bona libertatis

nostræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum quo nomine appellem, nescio. quippe cum serui militauerint: gladiatores imperauerint: illi infimæ sortis homines: hi pessimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crysus, & Oenomaus, effracto Lentuli ludo, cum septuaginta, aut amplius eiusdem fortunæ uiris eruperunt Capua: seruisq; ad uexillum, & ad auxilium uocatis, cum statim decem amplius millia coissent hominũ: non modo effugisse contenti, iam uindicari etiam uolebant. Prima uelut ara Iuris mons Vesuuius placuit. ibi cum etiam obsiderentur à Clodio Glabro: per fauces caui montis uitigineis delapsi uinculis, ad imas eius descendêre radices: & exitu in uno nihil tale opinantis ducis subito impetu castra rapuere: inde alia castra. deinceps Thoram, totamq; peruagantur Campaniam: nec uillarum, atq; uicorũ uastatione contenti, Nolam, atq; Nuceriam, Turios, atq; Metapontum terribili strage populantur, affluentibus indiem copijs. Cum iã esset iustus exercitus, è uimnibus pecudumq; tegumentis inconditos sibi clypeos, & ferro ergastulorum recocto gladios, ac tela fecerunt. ac nequod decus iusto deesset exercitui: domitis obuijs gregibus paratur equitatus: captaq; de prætoribus insignia, & fasces ad ducem detulere. nec abnuit ille de stipendiario thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore uirium gladiator: qui defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoris celebrauit exequijs: captiuosq; circa rogum iussit armis depugnare: quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus: si de gladiatore munerator fuisset. Inde iam consules quoq; agrressus, in Apennino Lentuli exercitum cecidit:

tum cecidit: apud Mutinam C. Crassi castra deleuit. quibus elatus uictorijs, de inuadenda urbe Romana, quod satis est turpitudini nostræ: deliberauit. Tandem etiam totis uiribus contra Mirmilonem consurgitur: pudorẽq; romanum Licinius Crassus asseruit. à quo pulsi, fugitiq; (pudet dicere hostes) in extrema Italiæ consurrexerunt. ibi circa Brutium angulum clusi, cum fugam in Siciliam pararent: neq; nauigia suppeterent: ratesq; ex cratibus, & dolia connexa uirgultis in rapidissimo freto frustra experirentur: tandem eruptione facta, dignam uiris obiere mortem. &, quod sub gladiatore duce oportuit: sine missione pugnatum est. Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans, quasi imperator occisus est.

BELLVM CIVILE MARIANVM.

hOc deerat unum populi romani malis: iam ut ipse intra se parricidiale bellum domi stringeret: & in urbe media, ac foro, quasi arena, ciues cum ciuibus suis gladiatorio more concurrerent. Aequiore animo utcunq; ferrem: si plebei duces, aut si nobiles mali saltem ducatum sceleri præbuissent. cum uero (prò facinus) qui uiri? qui imperatores? decora, & ornamenta sæculi sui Marius, & Sylla pessimo facinori suam etiam dignitatem præbuerunt: tribus (ut sic dixerim) syderibus agitatum est: primo & leui, & modico tumultu: maiore quàm bello intra ipsos armorum duces subsistente sæuitia: mox atrocius, et cruentius per totius uiscera sena

tus grassante uictoria. Vultimum non ciuicum modo, sed hostilem quoq; rabiem supergressum est: cum armorum furor totius Italiæ uiribus niteretur: eousq; odijs sæuientibus: donec deessent, qui occiderentur. Initiū, et causa belli, inexplebilis honorum Marij fames: dum decretam Syllæ prouinciā Sulpitia lege sollicitat. Sed impatiēs iniuriæ statim Sylla legiones circumegit: dilatóq; Mithridate, Exquilina, Collináq; porta geminum agmen urbi infudit. Vnde cum subito Sulpitius, & Albinouanus obiecissent cateruas: sudésq;, et saxa undiq; à mœnibus, ac tela iacerentur: ipse quoq; iaculatus incendio uiam fecit: arcémq; Capitolij, quæ Pœnos quoq;, Gallos etiam Senonas euaserat: quasi captiuam uictor insedit. Tum ex senatus consulto, aduersarijs hostibus iudicatis, in præsentem tribunum, aliósq; diuersæ factionis iure sæuitum est. Marium seruilis fuga exemit: immo fortuna alteri bello reseruauit. Cornelio Cinna, Cn. Octauio consulibus, male obrutum resurrexit incendium: & quidem ab ipsorum discordia: cum de reuocandis, quos senatus hostes iudicauerat: ad populum referretur. Cincta quidem gladijs concione. sed uincentibus quibus pax & quies potior: profugus patria sua Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius clade maior. siquidem carcer, cathenæ, fuga, exilium horrificauerant dignitatem. Itaque ad nomen tanti uiri late concurritur: seruitia (prò nephas) & Ergastula armantur: & facile inuenit exercitum miser imperator. Itaque ui patriam reposcens, unde ui fuerat expulsus: poterat uideri iure agere: nisi causam suam sæuitia corrumperet. Sed cum dijs, homi-

nibusq; infestus rediret, statim primo impetu cliens, & alumna urbis Hostia nefanda strage diripitur: mox in urbem quadruplici agmine intratur. Diuisere copias, Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic postquam manus omnis Octauij depulsa Ianiculo est: statim ad principum cædem signo dato aliquanto sæuius, quàm aut in punica, aut in Cymbrica urbe, sæuitur. Octauij consulis caput pro rostris exponitur: Antonij consularis in Marij ipsius mensis. Cn. Cæsar, & Fimbria in penatibus domorum suorum trucidantur. Crassi pater, & filius in mutuo alter alterius aspectu. Bebium, atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum. Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit. Merula flamem Dialis in Capitolio Iouis ipsius oculos uenarum cruore respersit. Acharius ipso uidente Mario confossus est: quia fatalem illam scilicet manum non porrexerat salutanti. Hæc tot senatus funera intra calendas, & idus Ianuarij mensis septima illa Marij purpura dedit. Quid futurum fuit: si annum consularis implesset? Scipione, Norbano'que consulibus tertius ille turbo ciuilis insaniæ toto furore detonuit: quippe cum hinc VIII legiones, inde quingentæ cohortes starent in armis. Inde ab Asia cum uictore exercitu Sylla properat. & sanè cum tam ferus in Syllanos Marius fuisset: quanta sæuitia opus erat: ut Sylla de Mario uindicaretur? Primum apud Capuam sub amne Vulturno signa concurrunt. & ibi statim Norbani fusus exercitus: statim omnes Scipionis copiæ ostentata spe pacis oppressæ. Tum Marius iuuenis, & Carbo consules,

quasi desperata uictoria, ne multi perirent: sanguine senatus sibi parentabant: obsessáq; curia, sic de senatu, quasi de carcere, qui iugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? nam Mutius Scæuola pontifex uestales amplexus aras tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius, atq; Thelesinus Sannitum duces atrocius Pyrrho, & Annibale Campaniam, Hetruriamq; populantur: & sub specie partium se uindicant Apud Sacriportum, Collinamq; portam debellatæ omnes hostium copiæ. Ibi Marius, hic Thelesinus oppressi. nec idem tamen cædium, qui bello, finis fuit. Stricti enim & in pace gladij: animaduersumq; in eos: qui se sponte dederant. Non minus est: quod apud Sacriportum, apud Collinam LXX amplius millia Sylla cecidit. Bellum erat. quatuor millia deditorum inermium ciuium inuia publica interfici iussit. isti tot in pace, non plures sunt. quis autem illos potest computare: quos in urbe passim quisquis uoluit, occidit? donec admoneret Fursidius uiuere aliquos debere: ut essent, quibus imperarent? Proposita est ingens illa tabula. et ex ipso equestris ordinis flore, ac senatu duo millia electi: qui mori iuberentur. noui generis edictum. Piget post hæc referri ludibrio abdita fata Carbonis, fata Sorani prætoris, atq; Venuleij: Bebium sine ferro ritu ferarum inter manus laceratum: Marium ducis ipsius fratrem apud Catuli sepulchrum oculis, manibus, cruribusq; defossis seruatum aliquandiu: ut per singula membra moreretur: positis singulorum hominum ferè pœnis. Municipia Italiæ splendidissima sub hasta uenierunt, Spoletum, Interamnum, Præneste, Fluentia. nam Sulmo-

nem uetus oppidum socium atq; amicum (facinus indi gnum) nondum expugnatum, ut obsides iure belli modo, morte damnati duci iubentur: sic damnatam ciuitatem iussit Sylla deleri.

BELLVM SERTORIANVM.

b Ellum Sertorianum quid aliud, quàm syllanæ proscriptionis hæreditas fuit? hostile potius, an ciuile dixerim, nescio. quippe quod Lusitani, Celtiberiq; romano gesserint duce. Exul, & profugus feralis illius tabulæ uir summæ quidem, sed calamitosæ uirtutis malis suis maria, terrasq; permiscuit, etiam Africæ iam, & Balearibus insulis fortunam expertus. missusq; in Oceanum fortunatas insulas penetrauit: tandem Hispaniam armauit. ubi uir cum uiris facile conuenit. nec aliter magis apparuit hispani militis uigor: quàm romano duce. quãquam ille non contentus Hispania, ad Mithridatẽ quoq;, Ponticosq; respexit: regemq; classe iuuit. & quid futurum fuit satis tanto hosti? uno imperatore resistere res romana non potuit. Additus Metello Cn. pompeius. hi copias uiri diu, & ancipiti semper acie atriuere. Nec tamen prius bello, quàm suorum scelere, & insidijs extinctus. Copias eius prope tota Hispania persecuti, diu et ancipiti semper acie domitauerunt. Prima per legatos certamina habita. Cum hinc Domitius & cohortes, inde Herculeij proluderent: mox his apud Segoniam, illis apud Anam flumen oppressis, ipsi duces comunus inuicẽ experti apud Lauronem, atq; Sucronem æquauere

clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia conuersis, misera inter romanos duces Hispania discordiæ pœnas dabat. donec oppresso domestica fraude Sertorio, uicto deditoq; Perpenna, ipsæ quoq; in romanam fidem uenêre urbes, Osca, Terme, Tutia, Valentia, Auxima, & in fame nihil non experta Calagurtis. Sic recepta in pacem Hispania, uictores duces externum id magis, quàm ciuile bellum uidere uoluerunt: ut triumpharent.

BELLVM CIVILE SVB LEPIDO.

m

Marco Lepido, Quinto Catulo consulibus, ciuile bellũ penè citius oppressum est, quàm inciperet. Sed quantum, lateq; fax illius motus ab ipso Syllæ rogo exarsit. cupidus nanq; rerum nouarum per insolentiam Lepidus, acta tanti uiri rescindere parabat: nec immerito: si tamen posset sine magna clade reipublicæ. nam cum iure belli Sylla dictator proscripsisset inimicos, q superãt: reuocante Lepido, qd aliud, quàm ad bellum uocabantur? cum damnatorum ciuium bona addicente Sylla, quàm uis male capta, iure tamen, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam ciuitatem. Expediebat ergo quasi ægræ, sauciæq; reipub. requiescere quomodocunq;: ne uulnera curatione ipsa rescinderentur. Ergo cum turbidis contionibus uelut classico ciuitatem terruisset: profectus in Hetruriam, arma inde, & exercitum urbi admouerat. Sed iam Miluium pontem, collemq; Ianiculũ

Luctatius Catulus, Cn. Pompeius, Syllanæ dominationis duces, atq; signiferi alio exercitu insederant. à quibus primo statim impetu retropulsus, hostisq; à senatu iudicatus incruenta fuga in Hetruriam, inde in Sardiniam recessit: ibiq; morbo, & pœnitentia interijt. Victores, quod non tenuere alijs in ciuilibus bellis: pace contenti fuerunt.

LIBER QVARTVS.

BELLVM CATILINAE.

CATILINAM Luxuria primum, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma romana peregrinabantur: in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ compulere: senatum confodere: cōsules trucidare: distringere incēdijs urbem: diripere ærariū: totam deniq; rempublicam funditus tollere: et quicquid nec Annibal uideretur optasse. Quibus id nephas socijs aggressus est? Ipse patricius: sed hoc minus est. Curij, Portij, Syllæ, Cethegi, Antonij, Varguntei, atq; Longini: quæ familiæ? quæ senatus insignia? Lentulus quoq; tunc maxime prætor hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus coniurationis sanguis humanus: quem circunlatum pateris bibêre: summum nephas: nisi amplius esset, propter quod biberunt. Actum erat de pulcher-

rimo imperio: nisi illa coniuratio in Ciceronem, et Antonium consules incidisset: quorum alter industria rem patefecit: alter manu oppressit. Tanti sceleris indicium per Fulviam emersit: uilissimum scortum: sed parricidij innocens. Consul Cicero habito senatu in præsentem parricidam reum perorauit. sed non amplius profectum: quàm ut hostis euaderet: seq; palàm professo, incendium suum restincturum ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Hetruria exercitum proficiscitur, signa illaturus urbi. Lentulus destinatum familiæ suæ sybillinis uersibus regnum sibi uaticinans, ad præstitutum à Catilina diem urbe tota uiros, faces, tela disponit: nec ciuili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant: in arma sollicitatis. Et isset ultra Alpes furor: nisi altera proditione Vulturij prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio iniecta est Barbaris manus. Palàm prætor in senatu conuincitur. De supplicio agentibus, Cæsar parcendum dignitati, Cato animaduertendum pro scelere, censebat. quam sententiam secutis omnibus, in carcere parricidæ strangulantur. Quamuis parte coniurationis oppressa, tamen ab incœpto Catilinam non destitit. sed infestis ab Hetruria signis patriam petens obuio Antonij exercitu opprimitur. Quàm atrociter dimicatũ sit, exitus docuit. Nemo hostium bello superfuit. quem quis in pugnando cœperat locum: eum amissa anima, corpore tegebat. Catilina longe à suis inter hostium cadauera repertus est: pulcherrima morte: si pro patria sic concidisset.

BELLVM CAESARIS: ET POMPEII.

IAm pene toto orbe pacato, maius erat imperium romanum: quàm ullis externis uiribus extingui posset. Itaq; inuidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armauit: ac mariana quidẽ, cinnanáq; rabies intra urbem præcluserat: quasi experiretur. Syllana tempestas latius intra Italiam tum detonuerat. Cæsaris furor, atq; Pompeij urbem, Italiam, gentes, nationes, totum deniq;, qua patebat, imperium quodam quasi diluuio, & cum inflammatione corripuit: adeo ut non recte tantum ciuile dicatur, ac ne sociale quidem, sed nec externum, sed potius commune quoddam ex omnibus, & plusquam bellum. Quippe si duces eius inspicias: totus senatus in partibus: Si exercitus: hinc XI legiones: inde XVIII: flos omnis & robur italici sanguinis: si auxilia sociorum: hinc Gallici, Germaniq; delectus: inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tharchon, Dimotus Corinthius, omne Thraciæ, Cappadociæq;, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Italiæ, totiusq; robur orientis: si moram belli: quatuor annis: & pro clade rerum breue tempus: si locum, & spacium, ubi commissum est: intra Italiam, inde se in Galliam, Hispaniamq; deflexit: reuersumq; ab occasu totis uiribus in Epyro, Thessaliaq; consedit: hinc in Aegyptum subito transilijt: inde respexit Asiam: Africæ incubuit: postremo in Hispaniam remigrauit: & ibi aliquando defecit.

Sed non & odia partium finita cum bello. non enim prius quieuere: quàm in urbe ipsa medio senatu eorũ, q uicti erant: odia uictoris sese cæde saciarent. Causa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium: nimia felicitas. Siquidem Q. Metello, & L. Affranio consulibus, cum romana maiestas toto orbe polleret: recentesq; uictorias Ponticos, & Armenios triumphos in pompeianis theatris Roma cantaret: nimia Pompeij potentia apud ociosos (ut solet) ciues mouit inuidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato aduersus potentes semper obliquus, detractare Pompeium: actisq; eius obstrepere. Hic dolor transuersum egit: & ad præsidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Crassus genere, diuitijs, dignitate florebat: uellet tamen auctiores opes. C. Cæsar eloquentia, & spiritu, & iam consulatu eleuabatur. Pompeius tamen super utrunq; eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibusq; pariter potentiæ cupidis, de inuadenda rep. facile conuenit. Ergo cum mutuis uiribus in suum quisq; decus niteretur: Galliam Cæsar inuadit: Crassus Asiam: Pompeius Hispaniam. Tres maximos exercitus. & iam sic orbis imperium societate trium principum occupatur. decem annos traxit ista dominatio. Exinde quoniam mutuo metu tenebantur: Crassi morte apud Parthos, & morte Iuliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi, socerique; concordiam matrimonij fœdere tenebat: statim æmulatio erupit. Iã Pompeio suspectæ Cæsaris opes: & Cæsari pompeiana dignitas grauis: nec hic ferebat parem: nec ille superiorẽ. (nefãs) sic de principatu laborabant: tanquam

duos tanti imperij fortuna non caperet. Ergo Lentulo, Marcelloq; consulibus, rupta prima Coniurationis fide, de successione Cæsaris senatus, idemq; Pompeius agitabat. nec ille abnuebat: si ratio sui proximis comitijs haberetur consulatus: absenti quem decem tribus fauente Pompeio nuper decreuerant. tum dissimulante eodem negabant. ueniret: & peteret maiorum more. Ille contra, flagitare decreta: ac nisi in fide permanerent: non se dimissurum exercitum. Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitatus, statuit præmia armorum armis defendere. Prima ciuilis belli arena Italia fuit: cuius arces leuibus præsidijs Pompeius insederat. sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima Arimino signa cecinerunt. Tum pulsus Hetruria Libo: Vmbria Thermus: Domitius Corfinio. & peractum erat bellum sine sanguine: si Pompeium Brundusij opprimere, ut cœperat, potuisset. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga euasit. turpe dictu: modo princeps patrum, pacis belliq; moderator per triumphatum à se mare lacerata, & penè inermi naui fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quàm senatus ab urbe fugatur prior. quàm penè uacuam metu Cæsar ingressus, consulem se ipse facit. ærarium quoq; sanctum, quod quia tardius aperiebant Tribuni: iussit effringi: censumq;, & patrimonium populi romani ante rapuit: quam imperium. Pulso, fugatoq; Pompeio, maluit prius ordinare prouinciã: quàm ipsum sequi. Siciliam, & Sardiniam Annone pignora per legatos habuit. Nihil hostile erat in Gallia: pacem ipse fecerat. Sed ad hispanienses Pompeij exercitus

transeunti per eam duci portas claudere ausa Massilia est. Misera, dum cupit pacem: belli metu in bellum incidit. sed quia tutis muris erat: uinci eam sibi iussit absenti. graecula ciuitas non pro mollicia nominis, et uallum caedere, & incendere machinas ausa: & congredi nauibus. Sed Brutus, cui mandatum erat bellum: uictos terra, mariq; perdomuit. mox dedentibus sese ablata omnia: praeter, quam potiorem omnibus habebant: libertatem. Anceps, uariumq;, & cruentum in Hispania bellum cum legatis Cn. Pompeij, Petreio, et Afranio. quos Ilerdae castra habentes apud Sycorim amnem obsidere, & ab oppido intercludere aggreditur. Interim ab undatione uerni fluminis commeatibus prohibet. sic fame castra tentata sunt: obsessorq; ipse quasi obsidebatur. Sed ubi pax fluminis redit: populationibus & pugna campos aperuit. iterum ferox instat. & cedentes ad Celtiberiam consecutus, aggere, & uallo, & per haec siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est. nec ulterior moram fecit. quid enim una post quinq; legiones? Itaq; ultro cedente Varrone, Gades, fretum, oceanus, omnia felicitatem Caesaris sequebãtur. Aliquid tamen aduersus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricum, & Africam: quasi de industria prospera eius aduersis raderentur. Quippe cum fauces Adriatici maris iussi occupare Dolobella, & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyraeo litore castra posuissent: iam maria late tenente Pompeio, repente castra legatus eius Octauius Libo ingentibus copijs classicorum utrunq; circunuenit. deditionem fames extorsit Antonio. Missae quoq; à Basilo in auxilium eius rates, qua

les inopia nauium fecerat noua pompeianorum arte Cilicum: actis sub mare funibus captæ quasi per indagnem· duas tamen æstus explicuit· una, quæ Opitergi=nos ferebat: in uadis hæsit: memorandumq́; posteris exitum dedit· quippe uix mille iuuenum manus circunfusi undiq; exercitus per totum diem tela sustinuit: & cum exitum uirtus non haberet: tamen, ne in deditionem uenirent: hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se concurrit. In Africa quoq; par & uirtus, & calamitas Curionis fuit: qui ad recipiendam prouinciam missus, pulso fugatoq; Varrone iam superbus, subitum Iubæ Regis aduentum, equitatumq́; Maurorum sustinere non potuit· Patebat uicto fuga· sed pudor suasit: ut amissum sua temeritate exercitum morte sequeretur. Sed iam debitum pari fortuna flagitante, sedem bello Pompeius Epiron elegerat· Nec Cæsar moratus· quipe ordinatis à tergo omnibus, quamuis hyems media prohiberet tempestate: ad bellum nauigauit· positisq; ad Oricum castris, cũ pars exercitus ob inopiam nauium cum Antonio dimissa Brundusij moram faceret: adeo impatiens erat: ut ad accerssendos eos, ardente uentis mari, nocte concubia speculatorio nauigio solus ire temptauerit· Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem uox ipsius· Quid times? Cæsarem uehis· Contractis in unum undiq; omnibus copijs, positisq; cominus castris, diuersa erant ducum consilia· Cæsar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem: prouocare: lacessere nunc obsidione castrorum: quæ erant sexdecim millium uallo obducta: (sed quid his obesset obsidio: qui patente mari omnibus copijs abundarent?) nunc expugnatione Dyr-

rachij irrita: quippe quām uel situs inexpugnabilem faceret: ad hoc assiduus in eruptionem hostiū prælijs. quo tempore egregia uirtus Scæuæ Centurionis emicuit: cuius in scuto centum, atq; uiginti tela sedēre. Iam uero direptione urbium sociarum cum Oricum, & Gomphos, & alia castella Tessaliæ uastarent: Pompeius aduersus hæc nectere moras: terguersari simul: ut hostem interclusum undiq; inopia commeatuum terreret: utq; ardentissimi ducis consenesceret impetus. Nec diutius profuit duci salutare consilium. Milites otium, socij moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis prælio functa est Thessalia: & Philippicis campis urbis, imperij, generis humani fata commissa sunt. Nunquam ullo loco tantum uirium populi romani, tantum dignitatis fortuna uidit. trecenta amplius millia hinc, & illinc, præter auxilia Regum, & senatus. nunquam imminentis ruinæ manifestiora prodigia. fuga uictimarum exanima: insignes interdiu tenebræ. Dux ipse, & nocturna imagine theatri sui audiens plausum in modum planctus circunsonare: & mane cum pullo amiculo (nefas) apud principia conspectus est. Nunquam acrior, neque alacrior exercitus Cæsaris fuit. Inde classica prius: inde tela. annotatum quoq; committentis aciem Crastini pilum: qui mox adacto in os gladio sic inter cadauera repertus libidinem ac rabiem, qua pugnauerat: ipsa nouitate uulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe cum Pompeius adeo equitum copia abundaret: ut facile circumuenturus sibi Cæsarem uideretur: circumuentus ipse est. nam cum diu æquo marte con-

tenderet:iussúq; Pompei fusus a cornu erupisset equitatus: repente hic signo dato germano cohortes tantum in effusos equites fecere impetum: ut illi esse pedites, ij uenire in equis uiderentur. Hanc stragem fugientis equitatus leuis armaturæ ruina comitata est. Tunc terrore latius dato, turbantibus inuicem copijs, reliqua strages quasi una manu facta est. Nec ulla res magis exitio fuit: quàm ipsa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæsar fuit: mediusq; inter imperatorem, & militem. uoces quoque obequitantis exceptæ: altera cruenta, sed docta, & ad uictoriam efficax: Miles, faciem feri: altera ad iactationem composita: Parce ciuibus. cum ipse sequeretur. Felicem utcunque in malis Pompeium: si eadem ipsum, quæ exercitum eius, fortuna traxisset. superstes dignitati suæ uixit: ut cum maiore dedecore per Thessalica Tempe equo fugeret: pulsus in deserto Ciliciæ scopulo fugam in Parthos, Africam, uel Aegyptum agitaret: ut denique in pelusiaco litore imperio uilissimi Regis, consilijs spadonum, & nequid malis desit: Septimij desertoris sui gladio trucidatus sub oculis uxoris suæ, liberorumq; moreretur. Quis non peractum esse cum Pompeio crederet bellum? atqui acrius multo, atq; uehementius Thessalici incendij cineres recaluere: & in Aegypto quidem aduersus Cæsarem sine partibus bellum. Quippe cum Ptolemæus Rex Alexandriæ summũ ciuilis belli scelus peregisset: fœdusq; amicitiæ cum Cæsare medio Pompeij capite sanxisset: ultionem clarissimi uiri manibus quærente fortuna, causa non defuit. Cleopatra Regis soror affusa Cæsaris genibus partem regni

reposcebat. Aderat puellæ forma: & quæ duplicaretur ex illo: quod talis passa uidebatur iniuriam: odium ipsius Regis: qui Pompeij cædem partium fato, non Cæsari dederat, haud dubie idem in ipsum ausurus: si expedisset. Quam ubi Cæsar restitui iussit in regnum: statim ab eisdem percussoribus Pompeij obsessus in regia, quáuis exigua manu, ingentis exercitus molem mira uirtute sustinuit. ac primum ædificiorum proximorum, atq; naualium incendio infestorum hostium tela submouit. mox peninsulam Pharon subitus euasit. inde depulsus in maria, mira felicitate ad proximam classem enatauit: relicto quidem in fluctibus paludamento, seu fato, seu consilio: ut illud ingruentibus hostium telis, saxisq; peteretur. Tamen receptus à classicis suis undiq; simul hostes adortus de imbelli, ac perfida gente iusta generi manibus dedit. quippe & Theodotus magister author totius belli, &, ne uirilia quidem portenta, Photinus, atq; Ganymedes, diuersi per mare & transfugio, & morte, consumpti. Regis ipsius corpus obrutum in limo repertũ est in aureæ loricæ honore. In Asia quoq; nouus rerum motus à Ponto: planè quasi de industria captante fortuna hũc mithridati regno exitum: ut à Pompeio pater, à Cæsare filius uinceretur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiducia, quàm uirtutis suæ, infesto in Cappadociam agmine ruebat. Sed hunc Cæsar aggressus, uno, et (ut sic dixerim) non toto prælio obtriuit: more fluminis: quod uno, eodemq; momento uenit, percussit, abscessit. Nec uana de se prædicatio est Cæsaris: ante uictum hostem esse, quàm uisum. Sic cum externis. At in Africa cum ciuibus multo atrocius, quàm in Pharsalia.

in Pharsalia. Huc reliquias partium naufragi quidam furoris æstus expulerat. nec reliquias diceres: sed integrum bellum. Sparsæ magis, quàm oppressæ uires erãt. Auxerat sacramentum ipsa clades imperatoris. Nec degenerabat ducum successio. quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis locum, Cato & Scipio. Accessit copijs Mauritanius Rex Iuba: uidelicet ut latius uinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliam, & Thapson: nisi quod amplior, eoq; acrior Cæsarianorum impetus fuit, indignantium post Pompeium creuisse bellum: denique quod aliter nunquam ante imperium ducis sua spõte signa cecinerunt. Strages à Iuba cœpit. Et elephanti bellorum rudes, & nuper à sylua consternati subito clangore: statim & exercitus in fugam: & duces fortius, quàm ut effugerent: non in conspicua tamen morte omnium. Iam Scipio naue fugiebat: & assecutis hostibus, gladium per uiscera exegit: & ubi esset quodam requirente, respondit hoc ipsum. Bene se habet imperator. Iuba cum se recepisset in regiam: magnifice epulatus, postero die cum Petreio fugæ comite, superq; mensas & pocula interficiendum se ei præbuit. Ille & Regi suffecit: & sibi: cum interim semesi in medio cyphi, & parentalia fercula regio simul, romanoq; sanguine madebant. Cato non interfuit bello: positisq; Bragadam castris, Vticam uelut altera Africæ claustra seruabat. sed accepta partium clade nihil cunctatus (ut sapiente dignum erat) mortem etiam lætus acciuit. Nam postquã filium, comitesq; ab amplexu dimisit: in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet: paulum quieuit. tum circa primam uigiliam stri-

cto gladio reuelatum manu pectus semel, iterumq; percussit. Ausi post hoc uirum medici uiolare fomentis. Ille passus, dum abscederent: rescidit plagas: secutaq; uis sanguinis moribundas manus in ipso uulnere reliquit.
Quasi non esset usquam dimicatum: sic arma rursus, & partes. quantoq; Africa supra Thessaliam fuit: tanto Africam superabat Hispania: plurimum quantum fauoris partibus dabat fraternitas ducum: et pro uno duos stare Pompeios. Itaque nusquam atrocius, nec tam ancipiti marte concursum est. Primum in ipso ostio Oceani Varus, Didiusq; legati conflixere. Sed acrius fuit cum ipso mari, quàm inter se, nauibus bellum. siquidem uelut furorem ciuium castigaret Oceanus: utranq; classem naufragio cecîdit. Quinam ille horror? cum eodem tempore fluctus, procellæ, armamenta confligerent? adde situs ipsius, formidinem uergentia in unum, hinc Hispaniæ, inde Mauritaniæ litora: mare & intestinum, & externum: imminenteisq; Herculis speculas: cum omnia undiq; simul prælio, & tempestate sæuirent. Mox circa obsidiones urbium utrinq; discursum est: quæ miseræ inter hos, atq; illos duces societatis romanæ pœnas dabant. Omnium postrema certaminum Munda. Hic non pro cætera felicitate, sed anceps, & diu triste prælium: ut planè uideretur nescio quid deliberare fortuna. sanè & ipse ante aciem mœstior non ex more Cæsar, siue respectu fragilitatis humanæ, siue nimiam prosperorum suspectam habens continuationem, uel eadem timens: postquam idem esse cœperat: quod Pompeius. Sed in ipso prælio, quod nemo unquam meminerat: cum diu pari marte acies nihil aliud,

quàm occiderent: in medio ardore pugnantium subito ingens inter utrosq; silentium. quasi conuenissent: hic omnium sensus erat. nouissime illud inusitatum Cæsaris oculis. (nephas) post XIIII annos probata ueteranorum manus gradum retro dedit. quod & si nondum fugerat: apparebat tamen pudore magis, quàm uirtute resistere. Itaq; ablegato equo similis furenti primam in aciem procurrit. Ibi prensare fugientes: confirmare: per totum deniq; agmen oculis, manibus, clamore uolitare. Dicitur in illa perturbatione, & de extremis agitasse secum: & ita manifesto uultu fuisse: quasi occupare manu mortem uellet: nisi cohortes hostium quinq; per transuersam aciẽ actæ, quas Labienus periclitantibus castris præsidio miserat: fugæ speciẽ præbuissent. Hoc aut ipse credidit: aut dux callidus attribuit in occasionẽ: et quasi fugientẽ inuectus, simul et suorũ erexit animos: et hostes pculit. nam ij, dũ se putant uincere: fortius sequi, inde pompeiani, dum fugere credunt suos: fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesq; uictoribus: sic existimari potest. Hoc à prælio profugi cum se Mũdæ recepissent: & Cæsar obsideri statim uictos imperasset: congestis cadaueribus agger effectus est: quæ pilis, iaculisq; confixa inter se tenebantur: fœdũ etiã inter Barbaros. sed uidelicet uictoriam desperantibus Pompeij liberis, Cneum prælio profugum, crure saucio deserta & auia petentem Cenonius apud Lauronem oppidum consecutus, pugnantem nondum desperantem interficit. Sextum fortuna in Celtiberia interim abscõdit: alijsq; post Cæsarẽ bellis reseruauit. Cæsar in patriã uictor inuehitur. Primũ de Gallia triumphũ transmiserat Rhenus,

Rhodanus, & ex auro captiuus Oceanus. Altera laurus Aegyptia tunc in ferculis Nilus, Arsinoe, & ad simulachrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Iubam, & Mauros, et his subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia, et Thapsos, & Munda nusquam. & quanto maiora erant, de quibus non triumphabat? Hic aliquando finis armis fuit. Reliqua pax incruenta: pensatumq; clementia bellum. nemo cæsus imperio: præter Afraniũ. satis ignouerat semel. & Faustum Syllam didicerat generosum timere: filiamq; Pompeij cum patruelibus ex Sylla. hic posteris cauebatur. Itaq; non ingratis ciuibus, omnes unum in principem congesti honores: circa templa imagines: in Theatro distincta radijs corona: suggestus in curia: fastigium in domo: mensis in cœlo: ad hoc pater ipse patriæ: perpetuusq; dictator: nouissime, dubium an ipso uolente, oblata pro rostris ab Antonio consule regni insignia. Quæ omnia uelut infulæ in destinatam morti uictimam congerebantur. quippe clementiam principis uicit inuidia: grauisq; erat liberis ipsa beneficiorũ potentia. Nec diutius dilatio donata est. sed Brutus, & Cassius, aliiq; patricij consenserunt in cædem principis. Quanta uis fati. Manauerat late coniuratio: libellus etiam Cæsari datus eodem die. nec perlitare centum uictimis potuerat. uenit in curiam, tamen expeditionem parthicam meditans. ibi in curuli sedentem eum senatus inuasit: tribusq; & uiginti uulneribus ad terram datus est. Sic ille, qui terrarũ orbem ciuili sanguine impleuerat: tandem ipse sanguine suo curiam impleuit.

CAESAR AVGVSTVS.

p Opulus romanus Cæſare, & Pompeio trucidatis, rediſſe in ſtatum priſtinæ libertatis uidebatur. & redierat: niſi aut Pompeius liberos, aut Cæſar hæredem reliquiſſet: uel, quod utroq; pernicioſius fuit: ſi non collega quondam, mox æmulus Cæſarianæ potentiæ, fax & turbo ſequentis ſeculi, ſuperfuiſſet Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit: trepidatum toto mari: dum Octauius mortem patris ulciſcitur: iterum fuit mouenda Theſſalia: dum Antonius uarius ingenio, aut ſucceſſorem Cæſaris indignatur Octauium: aut amore Cleopatræ deſciſcit in regem. nam aliter ſaluus eſſe non potuit: niſi confugiſſet ad ſeruitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione eſt: quod potiſſimum ad Octauiũ Cæſarem Auguſtum ſumma rerum rediјt: qui ſapientia ſua atq; ſolertia perculſum undiq;, & perturbatum ordinauit imperij corpus. quod ita haud dubie nunquã coire, & conſentire potuiſſet: niſi unius præſidis nutu, quaſi anima & mente regeretur. Marco Antonio, & Publio Dolobella conſulibus, imperium romanum iam ad Cæſares transferente fortuna, uarius & multiplex motus ciuitatis fuit: quodq; in annua cœli conuerſione fieri ſolet: ut mota ſydera tonent: ac ſuo flexu tempeſtatem ſignificent: ſic cum romanæ dominationis, id eſt humani generis conuerſione penitus intremuit: omniq; genere diſcriminum ciuilibus terreſtribus, ac naualibus bellis omne imperij corpus agitatum eſt.

BELLVM MVTINENSE.

P Rima ciuilium motuum causa testamentum Cæsaris fuit. cuius secundus hæres Antonius prælatum sibi Octauium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi iuuenis susceperat bellum. quippe cum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum iniuriæ iuuenum uideret: ipse planè & conuitijs Cæsaris dignitatem, et furtis hæreditatem lacerare: ipsum insectari probris. & cunctis artibus cooptationem Iuliæ gentis cum inhibere non desineret: deniq; ad deprimendum iuuenem palàm arma moliri: & parato exercitu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis Decium Brutum obsidebat. Octauius Cæsar ætate, & iniuria fauorabilis, & nominis maiestate, quod sibi induerat: reuocatis ad arma Veteranis, priuatus (quis crederet?) consulem aggreditur. obsidione Mutinæ liberat Brutum: Antonium exuit castris. Tum etiam manu pulcher apparuit. nam cruentus, & saucius aquilam à moriente signifero traditã suis humeris in castra referebat.

TRIVMVIRATVS.

C Vm solus etiam grauis paci, grauis reipublicæ esset Antonius: quasi ignis incendio Lepidus accessit: quia contra duos exercitus necesse fuit uenire in cruentissimi fœderis societatem. diuersa omnium uoto incendia, Lepidum diuitiarum cupido, quarum spes ex turba-

tione reipublicæ: Antonium ultiones de his, qui se hostem iudicassent: Cæsarem inultus pater, & manibus eius graues Cassius, & Brutus agitabant. In hoc ue lut fœdus pax inter tres duces componitur. apud confluentes inter Perusiam, & Bononiam iungunt manus: & exercitus consalutant. Nullo bono more trium uiratus inuaditur. Oppressa armis republica, redit syllana proscriptio: cuius attrocitas nihil in se minus habet: quàm numerũ CXL senatorum. exitus fœdi, truces, miserabiles toto terrarum orbe fugientium. pro quibus quis pro indignitate rei nõ ingemiscat? cum Antonius concedente Cæsare auunculum suum, Lepidus Lutium Paulum suum fratrem proscripserit? Romæ capita cæsorum proponere in rostris, iam usitatum erat. Verum sic quoq; ciuitas lachrymas tenere non potuit: cum rescissum Ciceronis caput in illis suis rostris uideretur: nec aliter aduidendum eum, quàm solebat ad audiendum concurreretur. Hæc scelera in Antonij, Lepidiq; tabulis. Cæsar percussoribus patris contentus fuit. Hæc quoq;, nisi multa fuisset: etiam iusta cædes haberetur.

BELLVM CASSII, ET BRVTI.

b Rutus, et Cassius sic Cæsarẽ, quasi Tarquinium Regem depulisse regno uidebantur. sed libertatẽ, quam maxime restitutam uoluerunt: illo ipso parricidio perdidere. Igitur cæde perfecta, cum ueteranos Cæsaris nec immerito timerent: statim è curia in Capitoliũ confugerant. Nec illis ad ultionem deerat animus: sed ducem non habe-

bant. Igitur cum appareret quæ strages reip. imminere: displicuit ultio cum consulis abolitione decreta. ne tamen publici doloris oculos ferrent: in prouincias ab illo ipso, quem occiderant, Cæsare datas, Syriam, & Macedoniam concesserant. Sic uindicta Cæsaris delata potius, quàm oppressa est. Igitur ordinata magis ut poterat, quàm ut decebat, in Triumuiros republica, relicto ad urbis præsidium Lepido, Cæsar cum Antonio in Cassium, Brutumq; succingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eãdem illam, quæ fatalis Cn. Pompeio fuit: arenam insederant. Sed nec tum imminentia cladis destinatæ signa latuere. nam & assuetæ cadauerum pabulo uolucres castra quasi iam sua circũuolabãt. In acie prodeuntibus obuius ethiops nimis aperte ferale signum fuit. ipsiq; Bruto per noctem cum illato lumine ex more aliqua secum agitaret: atra quædam imago se obtulit: & quæ, cum esset interrogata: tuus, inquit, malus Genius. hoc dixit: & sub oculis mirantis euanuit. Pari in meliora præsagio in Cæsaris castris omnia aues, uictimæq; promiserant. Sed nihil illo præsentius: quàm Cæsaris medicus somnio admonitus: ut Cæsar castris excederet: quibus capi imminebat: ut factum est. acie nãq; commissa cum pari ardore aliquandiu dimicatum foret: & quamuis duces non essent tunc præsentes: cum alterum corporis ægritudo, illum metus & ignauia sub duxissent: staret tamen pro partibus inuicta fortuna & ultoris, & qui uindicabatur: primum adeo anceps fuit, & par utrunq; discrimen: ut exitus prælij docuit. Capta sunt hinc Cæsaris castra: inde Caßij. Sed quanto efficatior est fortuna, quàm uirtus? & quàm uerum

est, quod moriens efflauit? non in re, sed & in uerbo tantum esse uirtutem. Victoriam illi prælio error dedit. Cassius inclinato cornu suorum cum captis Cæsaris castris rapido impetu recipientes se equites uideret: fugere arbitratus, euadit in tumulum. inde puluere & & strepitu, etiam nocte uicina eximentibus gestæ rei sensum cum speculator quoq; in id missus tardius renũciaret: transactum de partibus ratus, uni ex proximis auferendum præbuit caput. Brutus cum in Cassio etiã suum animum perdidisset: nequid ex constituti fide resignaret: (ita enim par superesse bello conuenerat) ipse quoq; uni comitum suorum confodiendum præbuit latus. Quis sapientissimos uiros non miretur ad ultimum non suis manibus usos? nisi hoc quoq; ex persuasione non defuit: ne uiolarent manus: sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumq; animarum iudicio suo scelere alieno uterentur.

BELLVM PERVSINVM.

a Lterum bellum concitauit agrorum diuisio: quos Cæsar ueteranis in castris preciũ militiæ persoluebat. Semper aliter Antonij pessimum ingenium gladio cincta uirilis militiæ uxor agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic uero iam non priuatis, sed totius senatus suffragijs iudicatũ hostem Cæsar aggressus intra Perusiæ muros redegit: cõpulitq; ad extrema deditionis turpi, & nihil non experta fame.

BELLVM CVM SEXTO POMPEIO.

Sublatis percussoribus Cæsaris, supererat Pompeij domus. Alter iuuenum in Hispania occiderat: alter fuga euaserat. contractisq; infelicis belli reliquijs, cum insuper ergastula armasset: Siciliam, Sardiniamq; habebat. Iam & classe medium mare insederat: o quàm diuersus à patre. Ille Cilicas extinxerat: hic secum pyratas nauales agitarat. Tanta mole belli penitus in Siculo freto iuuenis oppressus est. magniq; famam ducis ad inferos secum tulisset: si nihil tentasset ulterius: nisi, quod magnæ indolis signum est: sperare semper. perditis enim rebus profugit: Asiamq; uelis petit, uenturus ibi in manus hostiũ, & cathenas, et, quod miserrimum est fortibus uiris: ad hostium arbitriũ sub percussore moriturus. Non alia post Xerxem miserabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta nauium dominus cum sex, septem'ue fugiebat, extincto prætoriæ nauis lumine, annulis in mare obiectis pauens atq; respectans, & tamen non timens ne periret.

BELLVM PARTHICVM DVCE VENTIDIO.

Qvamuis in Cassio, & Bruto partes sustulisset: in Pompeio totum partium nomen abolesset: nondum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar: cum scopulus &

nodus, & in ora publicæ securitatis superesset Antonius. Nec ille defuit uitijs quin periret: immo omnia expertus, ambitu & luxuria primum hostes, deinde ciues, tandem etiam terræ seculum liberauit. Parthi clade Crassiana altius animos erexerant: ciuilesq; populi romani discordias læti acceperant. Itaq; ut prima affulsit occasio: non dubitauerunt erumpere: ultro quidem inuitante Labieno: qui missus à Cassio, Brutoq; (qui furor scelerum?) sollicitauerat hostes in auxiliũ. Et illi Pacoro duce, regio iuuene, dissipant Antoniana præsidia. Casca legatus ne ueniret in potestatem, à gladio suo impetrauit. Deniq; ablata Syria emanabat latius malum: hostibus sub auxilij spem sibi uincentibus: nisi Ventidius, & hic legatus Antonij, incredibili felicitate & Labieni copias, ipsumq; Pacorum, et omnem Parthicum equitatum toto inter Orontem, & Euphratem sinu late cecidisset. Viginti amplius millium fuit: nec sine consilio ducis. qui simulato metu adeo passus est castris succedere: donec assumpto iactus spacio adimeret usum sagittarum. Rex fortissime dimicans cecidit. Mox circumlato eius per urbes, quæ desciuerant, capite, Syria sine bello recepta. Sic Crassianam cladem Pacori cæde pensauimus.

BELLVM PARTHICVM CVM ANTONIO.

e Xpertis inuicem Parthis, atq; Romanis, cum Crassus, atq; Pacorus utrinque uirium mutuarum documenta fecissent: pari rursus reuerẽtia integrata amicitia. Et

quidem ab ipso foedus Antonio cum Rege percussum. sed immensa uanitas hominis, dum titulorum cupidine Araxem, & Euphratem sub imaginibus suis legi concupisset: neq; causa, nec consilio, ac ne imaginaria q̃dē belli conditione, quasi hoc quoq; ex arte ducis esset obrepere: relicta repente Syria in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciam simulat trepidationem, & in campos fugam. Hic statim quasi uictor sequebatur: cum subito nec magna hostium manus ex improuiso & in fessos uia sub uespere uelut nimbus erupit: & missis undiq; sagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis: quæ in posterum diem immunebat: nisi interuenisset deûm miseratio. Vnus ex clade Crassiana Parthico habitu castris adequitat: & salute latine data, cum fidem ipso fecisset: quid immineret docuit: iam affuturum cum omnibus copijs Regem: irent retro: peterentq; montes: sic quoq; hostem fortasse non defore. atq; ita secuta est minor uis hostium, quàm immunebat. Adfuit tamen: deletæq; reliquæ copiæ forent: nisi urgentibus telis in modum grandinis quadam sorte quasi docte procubuissent in genua milites: & elatis super capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit. deinde Romani cum se rursus extulissent: adeo res miraculo fuit: ut unus ex barbaris miserit uocem. Ite: & bene ualete Romani. merito uos uictores fama gentiũ loquitur: qui Parthorum tela fugistis. Non minor ex aqua postea, quàm ab hostibus excepta clades. Infesta primum siti regio: cum quibusdam Salmacidis fluuius infestior, nouissimeq;, cum ab inualidis & auide hauriebatur.

noxiæ etiam dulces fuere. Mox & ardores per Armeniam, & niues per Cappadociam, & utriusq; cœli subita mutatio pro pestilentia fuit. Sic uix tertia parte de XVI legionibus, reliqua cum argentum passim dolabris concideret: & subinde inter moras mortem à gladiatore suo flagitasset: egregius imperator tandem profugit in Syriam. ubi incredibili quadam mentis uecordia ferocior aliquanto factus est: quasi uicisset: qui euaserat.

BELLVM CVM ANTONIO, ET CLEOPATRA.

f Vror Antonij quatinus per ambitum nõ interiret: & luxu, & libidine extinctus est. quippe post Parthos cum exosus arma, in ocio ageret: captus amore Cleopatræ, quasi bene gestis rebus in regio se sinu reficiebat. Hæc mulier Aegyptia ab ebrio imperatore precium libidinum romanum imperium petit: & promisit Antonius: quasi facilior esset Partho romanus. Igitur dominationem parare: nec tacite: sed patriæ, nominis togæ, fasciũ oblitus, totus in monstrum illud, ut mente, ita animo quoq;, cultuq; desciuerat. Aureum in manu baculum, ad latus, & in acie purpurea uestis, ingentibus obstricta gemmis diadema aderat: ut Regina Rex ipse frueretur. Ad primam nouorum motuum famam Cæsar à Brundusio traiecerat: ut uenienti bello occurreret: positisq; castris in Epyro, Leucadem insulam, montemq; Leucadem, & Ambracij sinus cornua, in-

festa classe succinxerat. Nobis CCCC amplius naues: CC, non minus hostium. sed numerum magnitudo pēsabat. quippe à senis in nouenos remorum ordines, ad hæc turribus, atq; tabulatis alleuatæ castellorum et urbium specie, non sine gemitu maris, et labore uentorum ferebantur: quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naues à triremibus in senos nec amplius ordines creuerant. Itaq; habiles in omnia, quæ usus poscebat ad impetus, & recursus, flexusq́; capiendos illas graueis, & ad omnia præpeditas singulas plures adortæ missilibus simul, tum rostris, ad hoc ignibus iactis ad arbitriū dissipauere. Nec ulla re magis hostilium copiarum apparuit magnitudo: quàm post uictoriam. quippe immensa classis naufragio belli facto toto mari ferebatur: Arabumq́;, & Sabeorum, & mille aliarum gentium Asiæ spolia, purpuram, aurumq́; in ripam assidue mota uentis maria reuomebant. Prima dux fugæ Regina cum aurea puppe, ueloq́; purpureo se in altum dedit: mox secutus Antonius. Sed instare uestigijs Cæsar. itaq; nec præparata in Oceanum fuga, nec munita præsidijs utraq; Aegypti cornua, Parethonium, atq; Pelusium profuere. propè manu tenebantur. Prior ferrum occupauit Antonius. Regina ad pedes Cæsaris prouoluta tentauit oculos ducis frustra. nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de uita, quæ offerebatur: sed de parte regni laborabat. quod ubi desperauit à principe: seruariq; se triumpho uidit: incautiorem nacta custodiam, in mauseolum se (sepulchra Regum sic uocant) recepit. ubi maximo (ut solebat) induta cultu in differto odoribus solio iuxta suum se collocauit Antonium:

admotisq; ad uenas serpentibus sic morte, quasi somno soluta est.

BELLA ADVERSVS GENTES EXTERAS.

hIc finis armorum ciuilium. Reliqua aduersus exteras gentes: quæ districto circa mala sua imperio diuersis orbis oris emicabant. noua quippe pax: nec dum assuetæ frenis seruitutis tumidæ gentium, inflatæq; ceruices ab imposito nuper iugo resiliebant. Ad septentrionem conuersa fermè plaga ferocius agebat. Norici, Illyrij, Pannonij, Dalmatæ, Mysij, Thraces, & Daci, Sarmatæ, atq; Germani. Noricis animos dabant alpes, atq; niues: quod bellum non posset ascendere. Sed omnes illius cardinis populos Brennos, Senones, atq; Vindelicos per priuignum suum Claudium Drusum pacauit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facile uel mulieres ostendêre: quæ deficientibus telis infantes ipsos afflictos humo in ora militum aduersa miserunt. Illyrij quoq; sub Alpibus agunt: imasq; ualles earum, & quædam quasi claustra custodiunt, abruptis torrentibus implicati. In hos expeditionẽ ipse sumpsit: fieriq; pontem imperauit. Hic se & aquis et hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit: & in uia primus tunc agmine secuto, cum Illyricus multitudine pontem succidisset: saucius manibus, ac cruribus speciosiore sanguine, & ipso periculo augustior terga hostium cecìdit.

Pannonij duobus saltibus, ac tribus fluuijs, Dra-

no, Sauo, Histroq; uallantur. Populati proximos, intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vibium misit. cæsi sunt in utrisq; fluminibus. Arma uictorum non ex more belli cremata, sed capta sunt: & in profluentes data: ut cæteris, qui resistebant: uictoria sic nunciaretur. Dalmatæ plerunq; sub syluis agunt, inde ad latrocinia promptissimi. Hos iam quidem Marius incensa urbe Delminio quasi detrũcauerat. postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris mulctauerat. hic secundus Orator. Sed augustus perdomandos Vibio mandat. qui efferum genus fodere terras coegit: aurumq; uenis repugnare: quod alioquin gens omnium cupidissima studiosa diligentia acquirit: ut illud in usus suos seruare uideatur. Mysij quàm feri, quàm truces fuerint: quàm ipsorum etiam Barbarorum Barbari, horribile dictu est. Vnus ducum ante aciem postulato silentio, qui uos, inquit, estis? Responsum est. Romani, gentium domini. & ille, ita, inquit, fiet: si nos uiceritis. Accepit omen Martius Crassus. Illi statim ante aciem immolato equo concepere uotum: ut cæsorum extis ducum & litarent, & uescerentur. Deos audisse crediderim. nec tubam sustinere potuerunt. Non minimum terroris incussit barbaris Chonidius cẽturio, satis barbaris efficacis tamen apud pares homines stoliditatis: qui focum gerens super cassidem, suscitatam motu corporis flammã uelut ardenti capite fundebat. Ante hos Thracum maximus populus desciuerat. Ille barbarus & signis militaribus, & disciplina, armis etiam romanis assueuerat. Sed à Pisone perdomiti in ipsa captiuitate rabiem ostendẽre. quippe cum cathenas morsibus tentarent: feritatem suam ipsi puniebant.

Daci montibus

Daci montibus inhærent. Cotisonis Regis iperio, quotiens concretus gelu Danubius iunxerat ripas: decurrere solebant: & uicina populari. Visum est Cæsari Augusto gentem aditu difficillimam submouere. Misso igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citra præsidia constituit. Sic tunc Dacia non uicta, sed summota, atq; dilata est. Sarmatæ patentibus campis inquietant. Et hos per eundem Lentulum prohibere Dannubio satis fuit. nihil, præter niues, rarasq; syluas habent. Tanta barbaria est: ut pacem non intelligant. Germaniam quoq; utinam uincere tanti non putasset. magis turpiter amissa est: quàm gloriose acquisita. sed quatinus sciebat patrem suum Cæsarem bis traiecto ponte Rheno, quæsisse bellum: in illius honorem concupijt facere prouinciam. & factum erat: si barbari tam uitia nostra, quàm imperia ferre potuissent. Missus in eam prouinciam Drusus primos domuit Vsipetes: inde Tencatheros percurrit, & Cattos. nam Marcomanorum spolijs insignibus quendam editum tumulú in trophæi modum excoluit. inde ualidissimas nationes Cheruscos, Sueuos, & Sicambros pariter aggressus est. qui XX centurionibus crematis hoc uelut sacramento sumpserant bellum, adeo certa uictoriæ spe: ut prædam in antecessum pactione diuiserint. Cherusci equos, Sueui aurum, & argentum, Sicambri captiuos elegerant. Sed omnia retrorsum. Victor nanq; Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosq; præda diuisit, & uendidit. præterea in tutelam prouinciæ præsidia, atq; prouincias ubiq; disposuit. Per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim, per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius

castella direxit: Bonnam, & Gesoniam cum pontibus iunxit: classibusq́; firmauit: inuium, atq; inaccessum in id tempus Hyrcinium saltum patefecit. Ea deniq; in Germania pax erat: ut mutati homines, alia terra, coelum ipsum mitius molliusq́; solito uideretur. Deniq; non per adulationem, sed ex meritis defuncto ibi fortissimo iuuene, ipsi, quod nunquam alteri, senatus cognomen ex prouincia dedit. Sed difficilius est prouincias obtinere: quàm facere. uiribus parantur: iure retinentur. Igitur breue id gaudium fuit. quippe Germani uicti magis, quàm domiti erãt: moresq́; nostros magis, quàm arma sub imperatore Druso suscipiebant. Postquam ille defunctus est: Vari Quintilij libidinem ac superbiam haud secus, quàm saeuitiam odisse coeperunt. Ausus ille agere conuentum: & in castris se dixerat: quasi uiolentiam barbarorum & lictoris uirgis, & praeconis uoce posset inhibere. At illi, qui iam pridem rubigine oblitos enses, inertesq́; cernerent equos: ut primum togas, & saeuiora armis iura uiderunt: duce Arminio arma corripiunt. Cum interim tanta erat Varo pacis fiducia: ut ne praedicta quidẽ, & prodita per Segestem unum ducum coniuratione commoueretur. Itaq; improuidum, & nihil tale metuentem improuiso adorti, cum ille (o securitas) ad tribunal citaret: undiq; inuadunt: castra rapiunt: tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est, & animo secutus. Nihil illa caede per paludes, perq́; syluas cruentius: nihil insultatione barbarorum intollerantius: praecipue tamen in causarum patronos. alijs oculos, alijs manus amputabant. unius os su-

tum, recisa prius lingua: quam in manu tenens barbarus tandem inquit. uipera sibilare desiste. Ipsius quoq; consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat: effossum. Signa, & aquilas duas adhuc barbari possident: tertiam signifer, priusquam in manus hostium ueniret: euulsit: mersaq; intra baltei sui latebras gerens in cruenta palude sic latuit. Hac clade factum: ut imperium, quod in littore Oceani non steterat: in ripa Rheni fluminis staret. Hæc ad septentrionem.
Sub meridiano tumultuatum magis, quam bellatum est. Musulanios, atq; Getulos accolas Syrtium Cosso duce compescuit: unde illi Getulici cognomen. Latius uictoria patet. Marmaridas, atq; Garamantas Turmio subigendos dedit. Potuit & ille redire Marmaricus: sed modestior in æstimanda uictoria fuit. Ad orientem plus negocij cum Armenis. huc alterum Cæsar ex nepotibus suis misit. ambo fato breues: sed alter inglorius. Massiliæ quippe Lutius morbo soluitur: in Lycia Caius ex uulnere: cum Armeniam ad Parthos se subtrahentem recepit. Armenios enim uicto Rege Tigrane, in hoc unum seruitutis genus Pompeius assueuerat: ut rectores à nobis acciperent. Intermissum ergo ius per hunc recuperatum, non incruento, nec inulto tamen certamine. quippe Dones, quem Rex Artaxatis præfecerat: simulata proditione adortus uirum intentum libello: quem ut thesaurorum rationem continentem ipse porrexerat: strictus, at recreatus ex uulnere in tempus. Cæterum Barbarus undiq; infesto exercitu oppressus gladio, & pyra, in quam se percussus immisit: Cæsari etiam superstiti satisfecit. Sub occasu

pacata ferè erat omnis Hispania: nisi ea: quam Pyrenei desinentis scopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ ualidissimæ gentes, Cantabri, & Astures immunes imperii agitabant. Cantabrorum & peior, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit: qui non contenti libertatem suam defendere, proximis etiam imperitare tentabant: Vaceosq;, & Carmos, & Auriconas crebris incursionibus fatigabant. In hos igitur, quia uehementius agere nunciabatur: non mandata expeditio, sed sumpta est. ipse uenit Segisamam: castra posuit: inde partito exercitu totam in diem amplexus Cantabriam, efferam gentem ritu ferarum quasi indaginæ debellabat. Nec ab Oceano quies: cum infesta classe ipsa quoq; terga hostium cæderentur. Primum aduersus Cantabros sub mœnibus Belgicæ præliatus est. hinc fuga in eminentissimum Vinnium montem: quò maria prius Oceani, quàm arma romana ascensura esse crediderant. Tertio Arracillum oppidum magna ui repugnat. captum tamen postremo fuit. Medulli montis obsidionem, quem perpetua XV millium fossa comprehensum cinxit: undiq; simul adeunte Romano, Postquam extrema Barbari uident: certatim igne, ferro, inter epulas, ueneno'q;, quod ibi uulgo ex arboribus taxis exprimitur: percæpere mortem: seq; pars maior à captiuitate, quæ uidebatur: uindicauere. Hæc per Antistium, Firmum, & Agrippam legatos hibernans in Taraconis maritimus Cæsar accepit. ipse præsens hos deduxit montibus: hos obsidibus adstrinxit: hos sub corona iure belli uendidit. Digna res lauro, digna curru senatui uisa est: & Cæsar

tantus erat: ut possset triumphos contemnere. Astures per idem tempus ingenti agmine à montibus suis descenderant: (nec temere sumptus, ut Barbaris impares) & positis castris apud Asturam flumen, trifariam diuiso agmine tria simul Romanorum castra aggredi parant. Fuisset & anceps, & cruentum, & utinam mutua clade certamen cum tam fortibus, etiam subito, tam cum consilio uenientibus: nisi Drigecini prodidissent. à quibus præmonitus Carisius cum exercitu adueniens oppressisset consilia: sic tamen quoq; non incruento certamine reliquias fusi exercitus ualidissima ciuitas Lancia excepit. Vbi loci adeo certatum est: ut in captam urbem faces poscerentur. ægre dux impetrauit ueniam ut uictoriæ romanæ stans potius esset: quam incensa monumentum. Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit: idem rebellandi finis Hispaniæ. Certa mox fides, & æterna pax cum ipsorum ingenio in pacis partes promptiore, & cum consilio Cæsaris. qui fiduciam montium timens, in quos se recipiebant: castra sua, sed quæ in plano erant: habitare, & incolere iussit. in gentis esse consilij illud obseruari caput. Natura regionis circa se omnis aurifera, Minijq;, & chrysocollæ, & aliorum colorum ferax. Igitur exerceri solum iussit. Sic Astures latentes in profundo opes suas, atq; diuitias, dum alijs quærunt: nosse cœperunt. Omnibus ad occasum, & meridiem pacatis gentibus, ad septentrionem quoq; duntaxat intra Rhenum, atq; Danubium, item ad orientem intra Taurum, & Euphratem, Nilum quoq;, reliqui, qui immunes imperij erant: sentiebant tamen magnitudinem: & uictoriam gen-

tium populi romani reuerebantur. Nam & Scythæ misere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes: Seres etiam, habitantesq; sub ipso sole Indi cum gemmis, & margaritis, elephantos quoq; inter munera trahentes. nihil magis, quàm longinquitatem uiæ imputabant. quadriennium impleuerant: & tamen ipse hominum color ab alio uenire sole fatebatur. Parthi quoq;, quasi uictoriæ poeniteret: rapta clade crassiana ultro signa retulere. Sic ubiq; cuncta, atq; continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. ausúsq; tandem Caius Augustus septingentesimo ab urbe condita anno Ianum geminum claudere, bis ante se clausum, sub Numa Rege, & uicta primum Carthagine. hinc conuersus ad pacem pronum in omnia mala & in luxuriam fluens seculum grauibus, seuerisq; legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia Dictator perpetuus, et Pater patriæ dictus. Tractatum etiam in senatu: an, quia condidisset imperium: Romulus uocaretur? sed sanctius, & reuerentius uisum est nomen Augusti: ut scilicet iam tum, dum colit terras: ipso nomine, & titulo consecraretur. Finis.

POLYBII HISTORIARVM LIBRI QVINQVE IN LATIAM CONVERSÌ LINGVAM, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

FRANCISCVS ASVLANVS LECTORI. S.

e A semper humani generis est infelicitas, id infortunium, ea calamitas, ut siquid grato deorum munere, mortalibus nobis datum sit, eo nequaquam diutius frui possimus: sed simulac illius iucunditate oblectari cœpimus, id extemplo euanescat: ac ueluti rapaci quodam inuidentis fortunæ liuore nobis incautis auferatur. quo fit, ut, quò quid uel dignius, uel charius habemus, hoc citius eo priuemur miseri. hoc uero ipsum rebus in omnibus clara uidemus luce: nam quid in humanis adeo firmum est, in quo spem certam ponere possimus? quid adeo stabile, in quo placido securi ocio quiescamus? Dij boni, & ipsamet nobis tam dubia, tam fallax est uita, ut nemini, ne horulam quidem, uiuere certo sit exploratum. Sed ne pluribus ego exemplis rem manifestam prosequar, hoc uel in hisce Polybij libris, quorum causa hæc scribimus: facile cognosci potest. hi profectò, ut optimi erant, ita breuissimo, iniqua hac sorte, inter mortales tempore uiguerunt: & uix à priscis suæ tempestatis hominibus, semel, aut iterum fuerunt lecti. adeo nobis infestam tulit fortuna legem, ut optima quæq; tam raptim è nostris effugiant oculis. Id unum autem dira hac in pernicie nos potest solari, q, etsi maxima huiusce operis pars deperdita sit (erant enim quadraginta historiarum libri) quinq; tamen adhuc nobis supersunt concinno scripti stylo: qui celeberrimum Polybij nomen uulgatis passim testantur lau-

dibus. his hercle facile uidemus, præclarum hunc Scriptorem longe omnes alios, tum immensa uoluminum magnitudine, tum optimo dicendi genere excelluisse. hic profecto ille est, quem optimum scribendis in historijs ducem, grauissimus inter romanos Titus L. ubique ferè imitari uoluit. Huius igitur præclari authoris quinq; libros, quandò plures habere non possumus, in latium trallatos sermonem, tibi nunc damus bone lector. quos æquo si legeris animo, tumet his excudendis nos summa usos solertia fatebere. hos etenim innumeris, qui te passim interturbabant legentem: depurgauimus erroribus. quo in munere non paruā nobis exemplaria græca attulerunt opem. quibus unà semper collatis, id tandem effecimus, ut suum hoc opus saperet authorem. Accipe igitur Polybium nunc romana loquentem lingua: quem propediem patrio ipsius sermone historias enarrantem (fata adsint) audiueris. Sis felix.

NICOLAI PEROTTI IN POlybij historiarum libros procemium, ad Q. Pont. Max.

a Bsolui tandē aliquando delegatum mihi abs te munus Pontifex Maxime, conuersis in latinum sermonem quinq; libris Polybij: qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere. quare immortalem superis habeo gratiam: quorum maiestate suggerente mihi fauorem opus perfeci: ut optatum Sanctitati tuæ, ita, nisi me animus fallit: gratissimum futurum. tibi uero ingentes ago gratias: agamq; dum uiuam: quod me unum ex multis, cui hoc munus delegares: elegisti. nam per immortalem deum, quid mihi, uel impræsentiarum gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriosius iniungi potuit: quàm ut ueterem, atq; reconditam, sed tamen egregiam, ac luculentam præstantis, & sinceri authoris historiam in lucem proferrem: & quasi de nouo scribens, nostris hominibus, tanquam per manus traderem. mihi quidem ita iocundus hic labor fuit: ut maiorem mihi fingere uoluptatē, ne uoto quidem potuissem. primum, quod morem gerebā uoluntati tuæ: cuius maxima semper, ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia. deinde, quod tanta uarietate rerum, & copia mirumimmodum oblectabar. quis enim suauior animo cibus offerri potest, quàm lectio historiæ? huius præsertim, in qua cum magnitudine, ac diuersitate rerum gestarum, splendor quoq; uerborum coniunctus est: & suauitas orationis

quibusdã quasi luminibus sententiarum respersa: ut mihi uideatur uno in opere Polybius & summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse. postremo, q non mediocrẽ me apud nostros hoies gloriam consecuturũ sperabam: si mea opera tã præclarus author ex peregrino, aliquãdo Romanus factus esset: et ommissa gentili lingua, latine loq didicisset. uerũtamen omnem hanc meã uoluptatem, atq; hoc omne solatium non parũ ad extremũ conturbauit imperfectio operis: qđ ex quadraginta ab illo editis uoluminibus, uix quinque prima nobis supersunt: atq; hæc qdem ad apparatum cæterorũ scripta: ut mihi, certe uideatur quasi de industria, huius authoris sermo ĩterruptus, dũ cõparata, ueluti quodã exordio, auditorũ beneuolentia, atq; omnium auribus sibi conciliatis, rẽ ipsam aggressurus erat: de qua agebatur. ó grauẽ, detestabilemq; iacturã. ó cladẽ eò magis ab omnibus deplorandã, quo nemo nõ modo ex græcis, uerũ etiam ex latinis historicis, Romanorũ res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cũ diligentia complexus est. scripsit enim, ut facile ex his quinq; libris intelligi potest: quæcunq; à Romanis sunt gesta à tempore, quo primũ extẽdere manus extra Latium cœperunt: quousq; totius orbis imperiũ adepti fuere. atq; hæc ita scripsit, ut latini ferè oẽs eũ deinceps sint secuti. nam, ut de reliquis taceã, manifestissimus argumentis deprehendi potest Titũ Liuium Patauinũ, historicorũ apud latinos principẽ, hunc potius, q̃ Fabiũ Pictorem, aut Pisonẽ, quos ipse memorat: secutũ fuisse. quippe & in iis, in qbus Polybius illos reprehendit: Polybii sententiã haud obscure sequitur: & ita nonnunquã

illius uestigijs inhæret: ut mihi q̄dem uigesimus primus
liber Liuij, ex tertio Polybij libro ferè ad uerbū tralla=
tus eē uideatur. ac nihil sanè inter eos interest, nisi ꝙ Li
uius aliquanto breuius res gestas refert: Polybius diffu=
sius. Liuius portenta, ac prodigia plurima, & oracula,
ac uisiones deorū commemorat: Polybius his omnibus
dimissis præcepta quædā inserit, ad uitæ institutionē ne
cessaria. postremo Liuius conciones integras, atq; dire-
ctas: Polybius obliquas exponit. q̄bus in rebus uter eorū
magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis
iudicare: quippe q ne admirari q̄dem satis eorū uirorū
doctrinam pro merito possem. uerū equidē in Polybio
breuitatem non desydero: in Liuio interdū fortasse ali
quid latius. flosculi uero sententiā, quos operi suo Poly-
bius inserit: magis profectò mihi mentē implent, q̄ por=
tenta Liuij, atq; prodigia. q̄d enim dici minus credibile
potest, q̄ aut apparuisse deū Annibali? aut in genu in-
fantē semestrem: in foro olitorio triumphum clamasse?
aut bouē sua sponte in tertiā contignationē ascendisse?
aut in agro piceno lapidibus pluisse? aut aliud q̄ppiam
huiusmodi factū esse? quæ res ne ab eo q̄dem sunt cre-
ditæ: à quo scribuntur: nec dignæ sunt quæ in somnijs
uisæ referantur. nā de obliqua oratione manifestū est,
q̄d Trogus Pōpeius senserit. qui, ut Iustinus refert, in Li
uio, & Sallustio reprehendere solebat: ꝙ conciones dire=
ctas pro sua oratione, operi suo inserendo historiæ mo
dum excessissent. sed quo magis in hoc uagatur oratio
mea: eo magis augetur mihi luctus, et cōmiseratio quæ
dam de tanta clade, iacturáq; librorū. o' si reuiuisce-
ret Polybius: atq; hanc deformatā operis sui faciē agno=

ſcœret:uix octaua ſui parte ſuperſtitis, q̃ moleſte, q̃ gra-
uiter, q̃ acerbe ferret perlatos à ſe incaſſum tot labores,
tot fruſtra euigilatas noctes, tot à ſe ſuſceptas tã breui
tempore euanituras, atq; occaſuras cogitationes. quanq̃
eandem fortunã alij quoq; infiniti tã græci, q̃ latini au
thores ſunt experti. quantũ enim in utraq; lingua à do
ctiſſimis uiris relictũ legimus: quantulum eſt, quod ſu-
pereſt librorũ? quod uitio tẽporum accidiſſe manifeſtum
eſt. nam, quia homines longo iã tempore, optimarũ ar-
tium, ac diſciplinarũ rudes, atq; ignari erant: nullo in
precio habebantur libri: & aut ſitu ſqualoreq́; paula-
tim marceſcebant: aut aromatibus, ac penſis mulieribus
tegẽdis dilacerabãtur. omnẽ aũt huius rei culpã ĩ prin
cipes eius ſæculi refundendã arbitror. neq; enim idcirco
illiteratos fuiſſe eos hoĩes exiſtimo: ꝙ, aut tardiori inge
nio, aut ĩbecilliori memoria eſſẽt, q̃ uel præſentes ſint, uel
ueteres illi fuerint: ſed, quia ea tẽpeſtate ciuitatũ pricipes
nimio luxu ad ſegnitiẽ ſe, torporẽq; cõerterũt: ſimiles
quoq; reliquos ciues euadere neceſſe fuit. eſt enim ita cõ
paratum, ut qualeſcunq; ſummi ciuitatis uiri fuerint: ta
lis quoq; ſit reliqua ciuitas. & quæcunq; morũ immuta
tio in principibus extiterit: eadẽ ſemper in populo ſe-
quatur. quoniã ergo illiterati principes erãt: cæteri quoq;
rudes erant, atq; indocti. ꝙ ſi qui forte ad ſtudia ſe con
tuliſſent: nullus honor, nullũ præmium proponebatur.
quæ res in primis accẽdere, atq; inflãmare homines ad
ſtudia conſueuit. nam ſicuti. tẽperies, ac clementia aëris
copiã, atq; ubertatẽ frugũ, ita humanitas, et honor et be
neficentia principis bonas artes, excellentiaq́; ingenia
producit. quid tandẽ cauſæ fuiſſe arbitramur, ꝙ tẽpore

Alexandri regis multa clarissimorũ uirorum ingenia floruerunt? nẽpe quia, & ipse doctus erat: et doctos maximo in honore pretioq; habebat. ferunt enim, cũ interiecto post illius mortẽ tempore, Archestratus nobilis poẽta, præter modũ inopia premeretur: dixisse ei quẽdam: tu uero, si Alexandri ætate fuisses, in præmiũ cuiuslibet carminis Cyprũ, aut Phœnicẽ habuisses. Lycon uero Scarpensis comicus poẽta Alexandri æqualis cũ audiente illo comœdiã recitasset: in qua uersum quendam nescio quid æris petentẽ inseruerat: confestim decẽ talẽtis donatus est. hac eadẽ ratione Atheniensiũ, & Lacedæmoniorũ, & Romanorũ tempore multi clarissimi uiri floruerunt. sed ne ueterũ duntaxat exẽpla sectamur: quæ causa est, ꝙ impræsentiarũ ita uigeãt studia literarũ: et tot se ingenia hominũ proferant, atq; ostentent? profecto quia te principẽ habẽt Nicolaẽ Quinte Pontifex Maxime. qui, ut es in omni doctrinarum genere excellens: ita doctos, et studiosos omneis sustentas, suscipis, foueas, amplecteris. quando enim memoriæ proditũ est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse? quanta hoc tẽpore habentur: quo uel primi abs te, uel soli honorãtur. sub quo Rege, siue Imperatore, siue rep. tantã unq̃ liberalitatẽ, ac beneficẽtiã sunt experti? quantam sub te optimo, ac clementissimo Põtifice experiãtur? testes huius rei possem afferre quãplurimos: nisi excedere procemij modum uererer. quis est. N. nõ modo in Italia, uerum etiam in Græcia, atque adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hactenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit? ut iam uulgatum apud omnes gentes sit, munera tuæ Sã

ctitatis omnium ueterum principum, & imperato-
rum, & regum munificentiam non modo æquare, ue-
rum etiam longo, ut aiunt, interuallo excedere.

Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti,
ad studia literarum incumbunt: & pro sua quisque fa
cultate, aut componunt nouum aliquid, aut græcum
transferunt. multi ẽt uetera, & iã obsoleta, ac ferè de
perdita conquirunt. ex quo fit, ut ego maximas immor
tali Deo habeam gratias: quod mihi datum sit nasci tem
poribus uitæ tuæ: neq; desperem aliquando futurum, ut
sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt: quæ pri
us abdita erant, ac prorsus ignota: ita reliqui quoque
Polybij libri in lucem redeant. quod si nobis fata con-
cesserint: non recuso quantulumcunq; mihi uitæ dein-
ceps superûm uoluntate erit: quantumq; à cura, & ser
uitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum transla
tionem conferre: tuum modo mihi numen adsit Summe
Pontifex: tantumq; ingenij aspiret: quantum eius ope-
ris magnitudo uidebitur postulare. interea si quando te
à gubernaculis Ecclesiæ Romanæ ad ocium transtule-
ris: horum quinque uoluminum lectione animum ob-
lectabis. Vale.

POLYBII HISTORIARVM LIBER PRIMVS E GRAECO IN LATINVM CONVERSVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

I AB IIS, QVI RES gestas ante nos scripserũt: laudẽ historiæ prætermissam esse contingeret: fortasse necessarium uideretur: ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendamq; historiam hortaremur: cum nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, q̃ rerum ante gestarum cognitio. uerũ cum nõ aliqui, neq; aliquatenus, sed omnes (ut ita dicam) hoc principio, hocq; fine utantur: ut uerã disciplinam, exercitationemq;, ad res ciuiles historiæ cognitionem esse dicant: eamq; solam ob exẽpla alienorum incommodorum effectricem, et magistram, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre. profecto neminem puto iudicaturum necessarium fuisse: ut de ijs, quæ recte, & à multis dicta sunt: denuo sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus: satis superq; est, ad hortandos alliciendosq; omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorum, ad hanc nostram historiam animos. quis enim adeo est hominũ uel prauus, uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quoue regendi genere uniuersæ totius ferè orbis nationes domitæ, & intra triũ

& quinquaginta annorum spatium imperio populi Romani subictæ fuerint? id qđ ante id tẽpus uisum fuerat nũquam. aut quis rursus ita cæteris spectaculis, ac disciplinis deditus atq; affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendum ducat? at, quàm grande, quamq; excellens sit hoc nostrum opus, palàm erit: si principatus, qui maxime, & dignitate, & gloria floruerunt: de quibus amplissime scripserunt historia: Romani imperij excellentiæ comparabimus. digni autem hi tandem sunt, qui comparentur. Persarum quibusdam temporibus magna potentia fuit. sed quotiescunque transgredi Asiæ terminos ausi fuere: non in principatus solum, uerum etiam in proprij capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij cum diu de græcorum imperio certauissent: tandem desyderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare libere potuerunt. Macedones in Europa quidem dominati sunt ab Adria ad flumen Istrum: quæ exigua quædam eius regionis pars est. postea debellatis Persis Asiæ quoque principatum habuerunt. sed tamen hi quoque, & si complurium rerum, atque locorum domini sunt uisi: magnam tamen orbis partem intactam reliquerunt. nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem cœperunt: ferociores uero Europæ nationes, & quæ magis ad occidentem uergunt: uix (ut sic dixerim) cognouere. Romani non aliquam orbis partem, sed uniuersum ferè orbem subiugarunt. Cæterum initium nostri operis erit, à temporibus quidem, olympias centesima & quadragesima: à rebus uero gestis, apud græcos quidem, bellum sociale appellatum:

quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incœpit, Demetrij filius, ac Persei pater. apud eos uero, qui Asiam colũt: bellũ Syriacum, quod Antiochus, & Ptolemæus Philopater inuicem gesserunt. In Italia uero, & Africa bellum Romanorum, Carthaginensiumq́;, quod complures bellum Annibalis appellant. Hæc autem ea sequentur: quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt. Postea uero euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia: & res Italicæ Libycæq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerentur: & ad unum finem omnia tenderent. quapropter & exordium nostri operis ab eo tempore sumpsimus. etenim cum in eo bello Romani Carthaginenses superassent: maiorem à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent: eo primum tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere: & cum potentia, ac uiribus in Græciam, Asiamq́; traijcere. quod si eorum mores, atque instituta, qui de principatu orbis inter se contenderunt: cognita perspectaq́; haberemus: fortasse non esset opus altius repetere, quibus uiribus, quáue potentia freti tales tantasq́; res aggressi fuerunt. uerum cum neq; Romani populi, neq; Carthaginensium instituta compluribus græcorum nota sint: neque eorum uires, neq; res gestæ: necessarium arbitrati sumus hunc, & sequentem librum, antequam historiam ingrederemur, præscribere: ne quis forte, cũ ad lectionem nostri operis se contulerit: dubitare possit, qui consilio, quibusq́; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit: quo & or-

be terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur. cum potius ex his principijs, atq; hac nostra præparatione manifeste omnes intelligant necessarias Romanos facultates habuisse: quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desyderij sui compotes fieri potuerunt. nam & huius nostri operis, & rerum hac tempestate gestarum pulchritudo in primis hæc est: quod, quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis terrarum res, ad unam partem inclinauit: & omnia ad unum, eundemq; finem referri coëgit: ita etiam per historiam, uniuersa eo ordine, quo gesta sunt: facile scribi, & simul omnia cerni, atque uideri possunt. hoc autem uel in primis nos animauit ad scribendam historiam: simul, quod temporibus nostris nemo adhuc fuit: qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit. nam id multo minus nos fecissemus. uerum, cum plerosq; uideremus singllatim bella quædam perticularia, & res in illis gestas annotasse: uniuersalem uero, & dicam coniunctam rerum gestarum commemorationem, quando, aut unde inceperint: quomodo gestæ sint: quem finem habuerint: neminem prorsus, quod mihi notum esset: usque in præsentem diem attigisse: operæpretium fore censuimus: si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id, quod optimum simul, & utilissimum fortunæ opus fuit. nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna: nihil tamen usque in præsentem diem fecit: quod sit rebus nostri temporis comparandum: quæ res quidem ex ijs, qui priuatas scripserunt historias, minime intelligi posset. nisi forte quis sit: qui, cum præclaram aliquam ciuitatem tran

ſterit: aut ſeorſum pictam uiderit: putet ſe propterea uniuerſi orbis ſitum, figuram, atque ordinem intellexiſſe. quod nullo modo ueriſimile eſt. ac mihi quidem uidentur: qui per particularem hiſtoriam ſatis intelligi poſſe uniuerſe exiſtimant: non minus à uero deflectere: quam ſi quis, cum animati, atque formoſi corporis ſeparatas inuicem partes conſyderet: putet ſe propterea omnem eius animalis pulchritudinem, atq; ornatum intellexiſſe. etenim ſi quis diſtinctas illas, ac ſeparatas partes ſumat, coniungatq; inuicem: & animal adhibita forma, atque ornatu animi perfectum efficiat: deinde id rurſus illis oſtendat: profecto fateantur ſe longe antea aberraſſe: ſimilesq; ſomniantibus fuiſſe. quendam enim conceptum totius uiſis partibus facere certe licet: certam uero ſcientiam, ac cognitionem eius habere impoſſibile eſt. quapropter paululum conferre poſſe particularem hiſtoriam putandum eſt ad uniuerſi notitiam, ac cognitionem. ex commixtione uero rerum et ſimilitudine, & differentia accidere, ut nemo ſit, qui ea legens ſingularem non capiat ex hiſtoria fructum, ac uoluptatem. faciemus autem principium huius libri primam Romanorum ex Italia transfretationem: quæ eſt ijs continua: quæ Timæus ultimo loco ſcripſit. fuit autem olympiade centeſima & uigeſima nona. quamobrem dicendum quidem eſt: quomodo quo'ue tempore res italicas compoſuerint: quibus facultatibus freti in Siciliam transfretauerint. nam in eam terram primo extra Italiam ſunt profecti. & eius quidem tranſfretationis cauſa ſimpliciter, & (ut ita dicam) nude dicenda eſt: ne cauſa cauſam quærente, totius rei princi-

pium, & consideratio perplexa sit. sumendum etiam ta le principium, quod sic temporibus, ac rebus consentaneum, & uniuersit cognitum: quodq; ipsum ex seipso consyderari possit: etiam si opportuerit, temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summatim commemorare. nam principio quidem ignoto, uel per Iouem subobscuro, neque ea quidem, quæ sequuntur: persuadere, aut facere fidem possunt. quod si opinio de principio uera sit, tunc omnis quoque consequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus erat post eam naualem pugnam, qua Cimon Atheniensis Xerxen superauerat: decimusnonus: ante bellum uero in Leuctris gestum, quo Lacedæmonij pacem cum rege Persarum inierant: sextusdecimus: cum Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebant: circa Elleporum superatis, Rhegium Callabriæ ciuitatem obsidebat. Galli uero Romam, Capitolio duntaxat excepto, occupabant. quo tempore Romani percusso cum Gallis foedere, & præter spem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cum finitimis bella cœperunt: & mox Latinis omnibus superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodum Samnitibus intulerunt. non multo interiecto tempore, cum Tarentini ob ea, quæ in Romanorũ legatos patrarant: se non satis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad se uocassent: & simul ij, qui apud Delphos erant: bello superati in Asiam confugissent. Romani deuictis iã Tyrrhenis, atq; Samnitibus, Celtis uero in Italia cõplu ribus prælijs profligatis, tunc primum in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, ueluti iam non

de alienis,

de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contendentes, pugnandi artem ex bellis, quæ iam cum Celtis atq; Samnitibus gesserant: optime edocti. acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusq; copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quoque, qui cum Pyrrho senserant: persequebantur. ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis, qui Italiam habitabant: præter Celtas subiugatis, deinceps Romanos, qui Rhegium tenebant: obsidere cœperunt. proprium enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt: ea tempestate accidit Messanæ, & Rhegio. Messanam enim non multo ante hæc tempora Campani sub Agathocle in Sicilia militantes urbis splendorem, atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi opportunitatem uiderunt: per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciunt. ciues partim urbe eijciunt: partim trucidant. uxores, liberosq; eorum, prout cuiq; in ipso conflictu sors tulit: item postea fortunas, agrosq; inter se partiũtur. ita pulcherrimæ, opulentissimæq; urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repererunt. Rhegini enim tempore, quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam copias traiecit: aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant: populi romani opem, atque præsidium postularunt. missi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati fidem ciuitati seruauerunt. erant numero quatuor millia hominum. quibus duces præerant Decius & Campanus. sed tandem Mamertinorum exemplo

permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habentes, ipsi quoq; Rheginis fidem uiolant, tum rei opportunitate, tum Rheginorum opulentia pellecti. ciues alios ex urbe depellunt: alios cædunt. deniq;, ut Mamertini fecerant: ciuitatem detinent. Romani, et si hanc Rheginorũ calamitatem graui, & iniquo animo ferrent: superioribus tamen bellis occupati subsidium ferre non poterãt. confecto autem bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederunt: ac tandem expugnarunt. interfectis compluribus, qui in ipsa etiam uictoria præscij, quæ passuri forent, si superuiuerent, usq; ad extremum fortissime repugnarunt. trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam è uestigio missos consules in forum produci, ac uirgis cædi, & tandem, secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt: quo, & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem quantum fieri posset confirmarent. Vrbem, & agros, cæteráq;, quæ superfuerant, Rheginis continuo restituerunt. Mamertini (sic enim Campani se, capta Messana, nuncupabant) quandiu legio illa Romanorum Rhegium detinuit: præsidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suum tutabantur: uerumetiam finitimas plerasq; tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ciuitates magnopere infestabant. nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerant. mox uero restituta Rheginis urbe, romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoque à Syracusanis obsidionem passi sunt ob causas, quas dicemus. non multo ante tempore, Syracusanorum copiæ, cum inter se, atque eos, qui reipublicæ præerant: orta seditio foret:

duces sibi creauere Artemidorum, & eum, qui postea rex fuit: Hieronem, admodum quidem adolescentem, sed ita uniuersis naturæ, atque ingenij dotibus ornatum, ut nihil sibi regium, præter regnum, deesse uideretur. hic suscepto magistratu, cum tandem caterua amicorũ stipatus in urbem introijsset: ac diuersæ factionis ciues superasset: adeo clementer, moderateq; uictoria usus fuit: ut consentiente unanimi Syracusanorum omnium, qui non facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant: fauore dux iterato crearetur. Hieron igitur confestim maiora se, quàm ut dux esset, animo concipere manifestissimis argumentis ostendit. Principio enim cũ Syracusanos animaduertisset, quotiensunq; copias, ducesq; eorum extra urbem mitterent: seditionibus inter se uexari consuetos: Leptinem autem intellexisset fide, atq; authoritate inter cæteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudini gratissimum esse: non inutile futurum putauit, si affinitatem cum ipso contraheret: quo haberet, quem pro se in ciuitate posset relinquere: quotiens eum ad res gerendas exire, copiasque in expeditionem educere oporteret. Accepta itaque in matrimonium Leptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorum copias, quæ ex conductis militibus erant: instabiles esse, rerũq; nouarum auidas: dedita opera exercitum in barbaros, qui Messanam tenebant: educit: castrisq; iuxta Centoripam positis, ac strictis circa Cyamossorum fluuium aciebus, Syracusanos equites, peditesque secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus foret. gregarium uero, ac conducticium militem circumueniri ab hostibus ac profligari patitur. Ipse diuerso itinere

cum Syracusanis omnibus profectus incolumis in ciuitatem reuertitur. liberato per hunc modū ueteranis gregariisq; militibus exercitu, nouum ipse fidū militem iterato conducit. Itaq; rebus omnibus diligenter compositis, cum barbaros cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos: ipse cum armatorum, et iam satis à se exercitorum ciuium, manu extra urbē profectus, citato itinere ad Nyleum agrū peruenit. ibiq; iuxta Longani fluminis ripas ingens cum barbaris prælium collatis uiribus commisit. qbus tandē superatis, ducibusq; eorum captis, cum barbarorū petulantiam hac uictoria repressam cerneret: Syracusas cum copiis reuersus, consentiente omniū ciuiū fauore, rex à sociis appellatur. Mamertini primū romanæ legionis, ut supra diximus, præsidio destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cum iam ferè animis cecidissent: pleriq; ad Carthaginenses confugiunt: eisq; & sese, & arcem dedunt. alii ad Romanos legatione missa ciuitatem illis tradunt: præsidiumq; ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant. Romani diu inter se, quid faciendum esset, dubitarunt. per absurdum enim putabant se, qui paulo ante in proprios ciues, ob occupatum contra fidem Rhegium, tam grauiter animaduertissent: nunc Mamertinis, qui eiusdem sceleris rei essent: præsidium ferre. ueruntamen cum Carthaginenses cernerent iam non Africam modo, uerum etiam pleraq; Hispaniæ loca, insulas præterea omnes Sardonii, ac Tyrrheni maris ui, atque armis subegisse: periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur: si Siciliæ quoque domini fierent. hanc autem facile in Carthaginensium potestatem uenturam intelligebant:

nisi Mamertinis suppetias mitteret. etenim Messana capta, quæ eis à nonnullis, ut supra diximus, offerebatur: confestim Syracusas quoq; recuperaturos haud dubium erat: præsertim cum reliquum Siciliæ sub eorum ditione foret. hæc cum Romani cogitarent: seruare Messanam omnino necessarium putabant: neq; pati, ut Carthaginenses, quasi pontem quendam, sibi constituerent: per quem transire in Italiam pro libidine possent. diu tamen hæc res in senatu agitata: tandemq;, cum iuuare Mamertinos turpius esse, q̃ commodius ob patrata scelera uideretur: rem infectam senatus dimisit. at populus Romanus, cum tot bellis defatigatus, atq; contritus, iam quiete aliqua egere uideretur: & simul ostendentibus ducibus utilitatem & commodum, quod ex ea re prouenire poterat: præstandum Mamertinis subsidiũ iudicauit. atq; ea sententia per plebem confirmata, confestim alterum ex consulibus Appium Claudium traducere in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubẽt. Mamertini de Romanorũ præsidio certiores facti, Carthaginensium præfectum, quem superius positum in arce diximus: partim terrore, partim dolo ex urbe eijciũt. Appium Claudium ad se uocant: ciuitatem in eius manibus ponunt. Carthaginenses præfectum præsidij, quod formidine simul, atque ignauia arcem amisisset: cruci affigunt: ac repente terra marique coactis copijs, classeq; circa pelorum posita, terrestribus uero copijs circa Messanam castra metati, urbem diligentissime obsident. interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatem ratus ad expellendos, fugandosq; è Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant: percusso cum Cartha-

ginensibus fœdere Syracusis profectus, positisq; ad aliam partem castris iuxta montem, quem Galchidicum uocant: eum quoq; exitum Mamertinis abstulit. At consul per noctem non sine periculo traiecto freto Messanã peruenit. cumq; hostes cerneret acriter undiq; urbẽ prementes: quippe q non modo terra, uerũ etiam mari potẽtiores erant: obsidionem sibi partim turpẽ, partim periculosam ratus, primũ legatis ad utrunq; missis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret: experiri uoluit. sed cum neuter hostium consuli præberet aures: tãdem coactus subire periculũ, decernere primũ cum Syracusanis statuit. igitur copias aduersus Hieronẽ educit: hortatur milites: acies struit. nec Syracusanorum rex certamini moram facit. diu, acriterq; pugnatur. tandem uictoria penes Romanos fuit. quippe q magna parte hostium cæsa, Regẽ usq; in castra persecuti sunt. consul interfectorum corporibus spoliatis, se cum exercitu in urbem recipit. Hieron iã planè oibus rebus suis metuens, proxima nocte Syracusas properat. postridie eius diei Appius cum Syracusanorum fugam persensisset: auctis animis persequi eos decreuit. conuocatis itaq; militibus iubet, ut curent corpora: dein cũ prima luce è castris proficiscitur: collatisq; cum hoste uiribus partim trucidat: alios cogit ĩ proxima oppida se recipere. in hũc itaq; modũ soluta obsidione, per Syracusanorũ, atq; sociorũ agros intrepidus, nemine obuiã eunte incursiones facit: deuastat cuncta: tandemq; ipsas Syracusas obsidet. hæc prima populi Romani cũ exercitu extra Italiã profectio fuit ob eas quas diximus causas. q̃, cum iudicauissemus totius nostri propositi cõmodissimũ fore principiũ:

ab ea potissimum incœpimus, repetitis paulo altius, quæ necessaria uidebantur: ne quã in reddendis causis dubitationem relinqueremus. nam quo tempore, quóue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoq; urbem Romam amittendi: & quando rursus superata Italia exteros subiugare cœperint: necessariũ existimauimus ante omnia exponere: quò magnitudo imperij eorum, quæ postea secuta est, intellectis eiusmodi principijs, simillima ueri uideretur. qđ si insequẽtibus quoq;, cum de claris ciuitatibus loquamur: aliquid forte paulo altius repetimus: nemo sit, qui miretur. id enim eo consilio facimus: ut principia nostra talia sint. ex quibus aperte liceat intelligere, quomodo qbus'ue rationibus ad eum quisq; statum peruenerit: in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Romanis fecimus. Verum, his omissis, tempus est: ut iam ad id, quod propositum erat: reuertamur, ea primo breuiter summatimq; exponentes: quæ ante ea tempora, de quibus scribere præcipue intendimus: gesta sunt: quorum primum est bellum à Romanis Carthaginensibusq; in Sicilia gestum. proximum huic bellum Punicum, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis cum ijs, quæ sunt à Carthaginensibus gesta coniungit: quo tempore prima Romanorum in Illyrium, atque eas Europæ partes transfretatio fuit: præterea certamina Romanorum aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. eodem tempore apud Græcos quoq; bellũ gestũ, qđ Cleomenicũ appellatur: ad quod nostra hæc omnis præparatio tendit. nam singillatim res gestas omnis commemorare, neque nobis necessarium uidetur: neq; audientibus uti-

le. neq; enim historiam de illis scribere instituimus: sed summatim ea, quæ ad futuram historiam necessaria uibuntur: attingere. quapropter breuiter ea cômemorantes, quantum in nobis erit: enitemur finem eorum, quæ præparationis gratia referemus: cum principio nostræ historiæ coniungere. ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea, quæ à cæteris historia conscripta sunt: tetigisse: & discendi cupidis apertam, facilemq; ex omni parte uiam parauisse. uerum nobis uel in primis libuit primum hoc, Romanorum cum Carthaginensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere: q̄d neq; diuturnius bellum reperire facile foret: neq; maiores apparatus, neq; frequentiora facinora, neque plura certamina, neq; maiores utrinque rerum uarietates. quandoquidem ea tempestate uterque populus legibus suis integer erat: fortuna mediocris: uiribus par. unde siquis utriusq; ciuitatis uires, atq; imperium consyderare uoluerit: non tam ex sequentibus bellis, q̄ ex hoc facere cóparationem debebit. illud quoq; nos ad hoc bellum scribendum maxime impulit. quod ij, qui optime uidentur de eo scripsisse Philinus & Fabius: non parum à uero deflexisse mihi uidentur. q̄q̄ illos q̄dem de industria mentitos esse non ausim dicere. sed eos puto (ut amantes consueuerunt) suorum beneuolentia deceptos. nam & Philino quidem ex affectu, Carthaginenses oia bene prudenter fortiterq; egisse uidentur: Romani contra. Fabius uero sententiæ est planè diuersæ. quam modestiã in cæteris uitæ partibus nemo fortassis sit, q reprehendat. siquidem bonũ uirum amicorum patriæq; amicũ esse decet: & amicorũ amicos colere, ini-

micos odisse. at eum qui scribendæ historiæ munus susceperit: omnia huiuscemodi moderari decet: & nõnunq̃ summis laudibus extollere inimicos: cum res gestæ eorũ ita exigere uidentur: interdum amicos necessariosq; reprehendere: cum errores eorum digni sunt, qui reprehẽdantur. ac ueluti si quis oculos animanti effoderit: quicquid superest corporis inutile fit: ita dempta ex historia ueritate, narratio omnis inutilis est. quamobrem neq; à reprehensione amicorum, neq; ab inimicorum laudibus, cum ita res ferat: abstinendum: neq; turpe putandum, si eosdem aliquando reprehendamus, interim laudemus. siquidem eos, de qbus scribimus: neq; semper recte facere, neq; continue errare uerisimile est. quod aũt hæc ita sint, ex his, quæ Philinus scripsit: facile intueri licet. is enim statim in principio secũdi libri ita scribit. Carthaginenses atq; Syracusani Messanam obsidebant: quò cum Romani milites traiecto freto aduenissent: cõfestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab ijs uicti, ac profligati in urbem regressi sunt. rursusq; aduersus Carthaginenses profecti, non solũ fusi fuerunt: uerum etiã magna pars eorum uiui capti. statimq;, cum hæc dixisset: Hieronem inquit, post id præliũ adeo timore perculsum fuisse, ut ut non solum incensis castris, atq; tentorijs per noctem Syracusas fugerit: uerũ etiam munitissima quæq; loca, quæ inter Messanã ac Syracusas erãt: dereliquerit. Carthaginenses quoq; refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris, per Siciliæ oppida se diuisisse: neq; post eum diẽ educere exercitum fuisse ausos: quin duces eorum, cum populorũ animos adeo perculsos cernerẽt: suasisse, ne amplius res eorum fortunæ

belli committendas ducerent. Romanos autem Carthaginenses insecutos non solum prouinciā deuastasse Carthaginensium & Syracusanorum: uerum ipsas quoq; Syracusas obsedisse. quæ res adeo omni ratione caret, ut eā refellere sit protinus superuacuum. quos enim paulo ante Messanam obsidentes, collatis manibus uictores fecerat: eosdem mox in fugam conuersos castra reliquisse, & perculsis animis sese in ciuitatē recepisse, tandemq; obsidionem passos esse commemorat. quos uero prælio superatos à Carthaginensibus obsideri dixerat: eos sine mora uictores, factis per agros hostiū incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. hæc uero inuicem conuenire nequaquam possunt. aut enim, quod primo posuit: aut, quod mox subiecit: falsum sit necesse est. constat autem hoc uerum esse: cum neminem lateat Carthaginenses, atq; Syracusanos, relictis castris, se in urbē recepisse: Romanos uero citato gradu oppugnatum isse Syracusas. superest igitur quod primo posuerat falsum esse. & cum in eo prælio, quod propè Messanam gestum est: uictoria penes Romanos fuerit: authorem tamē illos bello à Carthaginēsibus superatos finxisse. talem frequēter reperias Philinū: neq; secus etiam Fabium: ut suis utrunque locis ostendimus. quapropter, ut eò reuertamur, unde discessimus: nos pro uirili nostra operam dabimus: ut studiosis nostri operis facile ueritas historiæ dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisque Romanis militibus bene strennuéq; gestarum, ex Sicilia Romam peruenisset: consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterque cum omnibus copijs in Siciliam missus est. erant in Romanorum

exercitu legiones quatuor. Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis a socijs accersebantur. harum singulæ continebant peditum quatuor millia, equites trecentos. Igitur aduentu consulum pleræque ciuitates tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ad Romanos defecerunt. Hieron cum iam Siciliæ populos cecidisse animis cerneret: & simul Romani exercitus multitudinem, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum. quàm, Carthaginensium partes sectari, legatos ad consules mittit: qui de pace atque amicitia tractarent. Romani, q̃d Carthaginenses undiq; maria tenentes cernebant: &, ne aliquando intercludi commeatus possent: uerebantur: commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis his ferè conditionibus firmauerunt. ut rex captiuos, quos in uinculis habebat: Romanis sine precio restitueret: argenti insuper talenta centum penderet: &, ut deinceps Syracusani socij atque amici, populi Romani appellarentur. Hieron rex iam sub Romanorum tutela sponte constitutus, auxilijs & commeatibus, quotiens necessarium fuit: populo Romano abunde subministratis, reliquum ætatis suæ felicissimus Græcorum omnium fortunatissimusq; peregit. etenim hic mihi inter cæteros clarissimus uidetur fuisse: & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cum publicis tũ priuatis in rebus. uerum, cum primum earũ rerũ fama Romam peruenit: populus Romanus approbatis conditionibus pacis cum Hierone initæ, post eum diem haud necessariũ putauit Romanos oẽs copias extra Italiã mittere, duas tantũmodo legiões satis supq; esse ratus, simul

quod ascito in societatem rege, leuius fore bellum existi mabat, simul qđ per eum modum maior futura erat co pia rerum exercitui necessariarũ. cæterum Carthagi= nenses, ubi Hieronem uident hostem sibi factum: Roma nos uero maiorem Siciliæ partem occupatam tenere: ua= lidiori ad resistendum potentia opus esse rati, Lygurũ, atq; Gallorũ multitudinẽ, præterea etiã plerosq; ex Hi= spania milites in supplementum scribunt. quibus in Sici liã traductis, cum Agrigentinorum urbem ad belli ap- paratum peropportunã esse cernerent: quod in fronte ad uersus hostes munitissima erat: contractis in eam undiq; copijs, & commeatu abundantissime parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos utuntur. consules fœdere cum Hierone percusso è prouincia decessere. post eos uero Lucius Posthumius, & Q. Aemylius consules creati in Siciliam cum exercitu ueniunt. hi primũ Car thaginensiũ rebus diligentissime cõsideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum facto audacius, quã superiores fecerant: Siciliæ rebus incumbendum cẽsue- runt. quamobrem coactis in unum omnibus copijs, ip- sum Agrigentum inuadunt: & non longius octo ab ur be stadijs castra metati, hostẽ mœnibus inclusum tenẽt. erat iam messis tempus: et longam fore obsidionem oẽs rebantur. quãobrẽ milites relictis castris audacius, q̃ res postulabat, colligendis frugibus intenti erant. Cartha- ginenses conspicati hostem palantem, & uagum per pro uinciã securũ discurrere, magnã in spẽ adducti Roma- norũ exercitũ eo die opprimi posse, magna ui pars in ca stra hostiũ, pars in ipsos frumentatores impetũ faciunt. sed diuersitas morum, cum sæpe aliàs, tum maxime eo

die rem Romanam tutata est. nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locum, in quo constituti sunt: reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint. quo factum est, ut, cum Carthaginensium longe maior numerus foret: Romani tamen fortissime resistentes, multis quidem ex suis amissis, longe plures ex Carthaginensibus interfecerint: tandemq; non solum hostes à castris auerterint: uerum etiam eos insecuti, partem trucidarint: reliquos ouantes ipsi redire in mœnia præcipites coëgerint. cæterum tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inuasit: ut deinceps, neque Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorum auderent: neque Romani temere suos frumentatum abire paterentur. cumq; Carthaginenses iam non amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes: consules, in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij templum posuerunt: altera ad eam partem, quæ ad Heracliam spectat: castra metati. quod uero inter duo castra medium erat: ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo. & unam quidem fossam inter se, ac mœnia urbis fecerunt: quò ab egredientibus tuti forent: alteram uero extrinsecus: ne aliunde uenire subsidia possent: quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus consueuerunt. locat inter fossas, atq; exercitum media præsidijs militum diligentissime firmarunt. commeatum cæteraq; exercitui necessaria socij omnes in Erbesum oppidum summo studio congerebant. hæc postea ex eo oppido (haud enim procul aberat) milites Romani commodissime ferebant in castra. quinq; in hunc modum menses Carthaginenses

Romaniq; manserunt, neutram ferè in partem inclinantibus rebus, tandem uero, cum fames premere Carthegnenses cœpisset, ob ingentem multitudinem: quæ inclusa mœnibus tenebatur (erant enim ultra quinquaginta millia hominum). Annibal, penes quem summa imperij erat: iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit: qui & circumuallationem urbis nuntiarent: & opem, atque subsidium peterent. quibus rebus permoti Carthaginenses instructo exercitu, magnoq; elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus, omnes ad Hannonem alterum Carthaginensium ducem in Siciliam miserunt. hic coactis omnibus copijs Heracleam profectus, principio rebus omnibus diligentissime consideratis, Erbesum oppidum, quod usque in eum diem horreum populi Romani fuerat: per proditionem recepit: & facultatem commeatuum, ac cæterarum rerum exercitui necessariarum hostibus ademit. quo factum est, ut Romani non minus obsiderentur, quàm obsiderent. eò enim, ob penuriam annonæ, & cæterarum rerum necessariarum redacti sunt: ut sæpenumero de dissoluenda obsidione consilium ceperint: quod tandem proculdubio fecissent: nisi Hieron Syracusanorum rex summo studio commeatum, & cætera necessaria exercitui suppeditasset. post hæc Hanno cum uideret Romanos morbo simul, atq; inopia rerum necessariarum grauiter urgeri (ingens enim exercitum pestilentia inuaserat) & suos promptos paratosq; ad prælium intelligeret: coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs exercitum omnem ex Heraclea

educit. iubet equitibus numidis, ut præcedant: & conserendo cum hostibus manus, eos irritent: & quantum in eis sit, hostium equites prouocare in prælium conentur: deinde insequentibus uertant terga: neq; prius desistant fugere, quàm ad se reuersi sint. Numidæ mandata Ducis exequi: collatis'q; cum altero exercituum manibus, hostes irritare. Romani equites confestim in eos erumpere: numidas temere insequi: Libes, prout eis mandatum fuerat, quousq; ad Hãnonem redirent: fugere. tum Romanis terga dantibus, insequi: complures eorum interficere: reliquos usq; in castra fugare. his rebus ita gestis, Carthaginenses cum exercitu profecti, collem occupant nomine Torum non amplius decem stadijs à castris hostium remotum. hunc in modum duobus mensibus commorati, nihil omnino faciunt: præterquam quod sagittis interdum, telis'q; eminus pugnant. interea Annibal multis, ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisq; nuntijs ad Hãnonem missis, multitudinem amplius famem perpeti non posse significat: multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse. his tandem causis permotus Hanno in aciem copias educit. nec segniores ad prælium Consules accedunt ob eas, quas diximus, difficultates. utrique copias in locum æquum deducunt. conferuntur uires: acriter inter se concurrunt. prælium diu atrox fuit. tandem Romani primam Carthaginensium aciem in fugam uertunt. fugientes in elephantos præcipites eunt. qua re conterritæ pecudes agmina conturbant. per earum stragem subsecuti centuriones ad extremum terga uertere Pœnos

cogunt. per hunc modum profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elephantis fere omnibus, qui in prælio fuerant: cæterisq; Carthaginensium rebus potiti in castra copias reduxerunt. adueniente uero nocte, cum propter ingentem lætitiam, quæ ex bene gestis rebus euenire frequenter consueuit: nec non ob laborem superioris prælij, negligentius à Romanis custodiæ fierent: Annibal desperatis rebus, commodissimum tempus ad suam, suorumq; salutem ob eas, quas diximus causas, adesse ratus, intempesta nocte cum copijs, quas Agrigenti habebat: egressus per medias hostium munitiones, manipulis palearum æquatis aggeribus, nemine pœnitus sentiente, cum suis omnibus incolumis euasit. Romani uero sub primam lucem re intellecta insecuti parumper uestigia hostium, mox omnes ad urbem capiendam reuersi, nullo iam repugnante, in portas ciuitatis impetum faciunt: exercitum omnem intra mœnia inducunt: urbem locupletissimam diripiunt, multitudine seruorum uarijsq; prædæ generibus potiti. postquam Romæ nuntiatum est Agrigentum profligatis Carthaginensibus in populi Romani potestatem uenisse: romani sublatis animis, maiora mente agitare cœperunt. neque iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant: insistentes, aut Mamertinos Messanamq; seruasse, aut Carthaginẽsium opes contriuisse in Sicilia contenti erant: sed longe maiorum rerum spe concepta, Carthaginenses omnino è Sicilia expellere cupiebant. ea re patrata, maximum sperabant incrementum res suas habituras. huic igitur rei, atque his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant,

teti erant, haud ignari pedestribus copijs Romanos sine dubio longe potentiores esse. igitur expugnato Agrigento, L. Valerius & T. Octacilius consules creati, magno militum delectu habito, in Siciliam mittuntur. ita Carthaginensibus mari sine controuersia dominantibus, quasi æquatum erat bellum. cuius rei argumentum est, quod post expugnatum Agrigentum, pleraque Siciliæ mediterranea oppida, ob metum pedestrium copiarum, ad Romanos defecerant. post uero aduentum classis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentiæ sese Carthaginensibus dediderant. sic par utrinque ratio belli constabat. sed Italia sæpenumero ob nauales copias, uarijs hostium incursionibus, uexabatur. Africa uero classis omnino expers erat. his rebus diligenter consyderatis populus Romanus mari quoque cum hostibus congrediendum statuit. quæ res me uel in primis hortata est: ut præsens bellum pluribus uerbis conscriberem: ne quis forte hoc quoque principium ignoraret, quomodo, quando, & quibus causis adductus populus Romanus parandam sibi classem, & naualibus quoq; copijs cum hostibus dimicandum censuerit. cum igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur: Romani centum & uiginti nauium classem ædificari curant. ex ijs centum quinqueremes faciunt: reliquas uero triremes. in huius classis apparatu perquam difficilis fuit quinqueremium ædificatio: quod nemo eiusmodi nauigijs per id tempus in Italia utebatur. quo magis admiranda est Romanorum excellentia, ac magnitudo animi. homines enim maritimarum re-

rum prorsus ignari, quiq; nullam prorsus cogitationem maris ante eum diem habuerant: ita intrepide pelagus ingressi sunt: ut prius nauali bello cum Carthaginensibus certarint, quàm ullum eius rei periculum fecissent: cum per id tempus Carthaginenses concessione omniũ, principatũ maris partũ olim à maioribus suis, et quasi hæreditario iure sibi relictum tenerent. quod singulare testimonium est & rerum à nobis scriptarum, & audaciæ Romanorum. Namcum primo Messanam traducere copias tentauerunt. non solum armatam nullam nauim habebant: sed ne paulo quidem longiorem, & ne lembum quidem ullum. at Tarentinorum, et Locrensium, et Neapolitanorum nauibus usi cum exercitu in Siciliam transfretarunt. erant eo tempore circa fretum Siciliæ cóplures Carthaginensium naues: quorum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur: casu fracta ad manus Romanorum peruenit. hæc exemplar eius generis Romanis præbuit: eius instar omnis eorum classis ædificata. dum uero quinqueremes parabantur: interea multitudo omnis ad remigium exercebatur per hunc modum. subsellijs in harena per ordinem dispositis, remiges insidentes ad uocem præcipientis, qui in medio eorum erat: omnes unà protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenam mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebant: simul desinebant. per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies uerum in undis periculum fecerunt. C. Cornelius consul, qui paucis ante diebus classi præpositus fuerat: omnibus nauibus ad fre=

tum perductis, ipse cum decem & septem Messanam proficiscitur: reliquas iuxta Italiae oram relinquit. paratis Messanae, quae ad classis usum necessaria erant: cum res ita poscere uideretur: iisdẽ cum nauibus Liparas nauigat. per id tempus Annibal dux Carthaginensium Panormi cum classe erat. Is audito consulis aduentu, Boodem quendam ex Senatu Carthaginensi, ad ea loca cum uiginti nauibus misit: qui eò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit. consul inopinato malo circumuentus, nescius quid consilij caperet: tandem sese hostibus dedit. Carthaginenses nauibus, & duce earum potiti, confestim ad Annibalem reuertuntur. non multis interiectis diebus, post adeo apertam, recentemq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortunae benignitas uidebatur: non dissimili iactura affectus audierat Romanorum classem secus Italiae littus nauigantem, haud procul à Sicilia esse. multitudinem hostium, atque ordinem, structuramq; nauium cernere mirum in modum ardebat. delectis igitur quinquaginta nauibus, Italiam petit. ibi, cum propter oram Italiae contrario, quàm Romani, cursu ferretur: in classem hostium bene instructam paratam'que ex improuiso incidit: subitaq;, atque inopinata ui oppressus, naues ferè omnes amisit. ipse praeter spem suam, atque opinionem omnium cum paucis suorum diffugit. Romani post haec Siciliae magis appropinquantes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu, ad C. Duellium alterum consulem, qui pedestribus copijs praeerat: mittunt. hunc aliquandiu praestolati, cum tandem ad eos per-

latum foret classem hostium non longe abesse: omnes nauali prælio se parant. sed quia eorum naues tardæ nimis, & ad celeritatem parum commodæ erant: singulis quibusque munimenta quædam aptant: quæ postea coruos appellauere. ea fuit machina huiusmodi. lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium. in eius apice rotam constituerant. huic præterea tabulæ inhærentes scalas conficiebant: quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. foramen tabulati per longitudinem erat. scalæ ab utroque latere usque ad genu munitæ. in ligni extremo ferrum erat instar malei peracutum: præterea anulus fune alligatus: ita, ut hæc machina machinis frumentarijs simillima uideretur. igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur: ferrum pondere, ac ui ligni super hostium nauim delapsum figebatur. si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebant, duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti. si uero obliqua erat, hostium nauis in eam ex tota pariter naui, desiliebatur. facto igitur huiusmodi apparatu, ad nauale prælium. C. Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat: quàm celerrime cognito, pedestrem exercitum tribunis militum relinquit. ipse ad classem maturat iter. hic, cum intellexisset Carthagnenses non longe à Mylis stationem habere: eò cum omni classe proficiscitur. Carthagnenses simulac aduentare hostem intellexerunt: magna spe adducti, quod maritimarum rerum rudes esse Romanos arbitraban-

tur: centum & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes in altum feruntur: nullum prorsus periculum timentes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent. dux eorum erat Annibal: quem noctu Agrigento eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus. Is septiremem habebat: quæ olim Pyrrhi Epirotarum regis fuerat. ut ergo appropinquare inter se classes cœperunt: corui in singulis quibusq; proris prospecti, ancipites pœnorum animos ob rei nouitatem, aliquandiu tenuerunt. tandem uero, quicquid id foret, re contempta, infestis signis in hostes feruntur. implicatis iam, ac simul colligatis nauibus, militibus'q;, romanis ex suis in hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginenses pleriq; trucidati, alij ob machinas hostilium nauium stupefacti, sese hostibus dediderunt. uisum est id certamen pedestri certamini q̃simillimum: nec periculum impar fuit. triginta Carthaginensium naues, quæ primæ aduersus Romanos impetum fecerant: captæ: inter quas fuit nauis prætoria, quam paulo ante Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atq; opinionem suam aduersantibus rebus, in scapham prosiliens, fuga saluti suæ consuluit. reliqua Carthaginensium multitudo pari modo aduersum classem hostiũ cum impetu ferebãtur. ut uero hostiliũ nauiũ machinis primas suorum naues per artem captas intellexere: ad ludificandi artem conuersi non iam contrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum, & per eum modum uiolentiam coruorum declinare se posse existimantes. uerum ita instructæ paratæq; erant machinæ: ut undecunq;

appropinquantes hostes facile colligare possent. quamob rem Carthaginenses nouitate coruorum perterriti, tandem in fugam uertuntur, quinquaginta nauibus in prælio ammissis. Romani iam præter spem in mari potentiam adepti, multo acrius bello insistere: factoq; in Segestanam oram itinere urbem obsidione liberare. mox inde profecti Macellam urbem expugnauerunt. post nauale bellum Amilcar Carthaginensium dux, qui tū pedestribus copijs in Sicilia præerat: cum audisset in exercitu Romanorum inter milites Romanos, atq; auxilia sociorum uarias de uirtute ac gloria pugnandi contentiones agitari: ob eamq; rem socios à Romanis superatos per seipsos castra metari: citato itinere ad socios profectus, eosq; ex improuiso aggressus circiter quatuor millia hominum interficit. his rebus ita gestis Annibal cum paucis illis, quæ à prælio superfuerant: nauibus Carthaginem redijt. inde non multis interiectis diebus, cum classe & quibusdam claris triremium ducibus in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus à Romanis in quodam portu inclusus classem ferè omnem amisit. ipse per hostium manus dilapsus, mox à Carthaginensibus captus, & crucifixus occiditur. Romani, ut pote qui iam pelago dominari ceperant: omni studio Sardiniam inuasere. proximo dehinc anno ab exercitu Romanorū, nihil sanè memoria dignū in Sicilia gestū. creati deinde consules C. Sulpitius, & A. Rutilius Panormū mittuntur: q̄d illic per id tēpus Carthaginensiū copiæ erant. hi confestim eò traiectis oībus copijs ante urbē aciē struere: Carthaginenses mœnibus inclusi pugnandi copiam hostibus non facere. quod cer-

nentes Romani rursus relicto Panormo Hippanam oppidum petunt: & breui post tempore expugnant. Myssistratum quoq; interiecto tempore, quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat: à consulibus capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulo ante à Romanis defecerat: ducto exercitu, ea quoq; urbs machinis atque tormentis expugnatur. capta est etiam ab iisdem consulibus Aetna, & alia pleraq; Carhaginensium oppida. Lipparæ quoq; ab eisdem obsessæ. per idẽ tempus Aulus Rutilius consul, qui classi Romanorum præerat: apud Tyndaritanos stationem habebat. hic Carthaginensium classem non longe à litore conspicatus mandat suis, ut sese quàm celerrime sequantur. ipse cũ decem tantummodo nauibus ante alteram classem in altum nauigat. carthaginenses, cum hostes cernerent alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrantes, primos longe à socijs remotos sibi propinquos esse: subito conuersi incredibili celeritate Romanorum naues circumsistunt: plerasque submergunt: parumq; abfuit, quin nauis prætoria cum omnibus, qui in ea erant: Carthaginensium in potestatem ueniret. remorum ac nimia celeritate freta tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Romanorum classis in altum delata obuia fit hostibus: carthaginensium naues decem onustas capit. octo mari submersæ. reliquæ arrepta fuga Lipparas se recepere. ex ea pugna hac opinione utriq; discesserũt: ut primas uictoriæ partes sibi ascriberẽt. quare ardẽtius multo sese ad nauale bellum parabant. maritimis rebus lõge magis intenti erant. pedestres uero copiæ per id tempus nihil memoria dignum fecere, paruis quibusdam,

& nullius momenti rebus immorati. adueniente uero æstate instructis paratisq; rebus, ut supra ostẽdimus: ad bellum exeunt. Romani quidem cum quinqueremibus trecentis & triginta Messanam conueniunt. unde postea mouentes præter dextrum Siciliæ latus, superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant: quo in loco pedestres copiæ classem præstolabantur. Carthaginenses uero cum trecentis & quinquaginta nauibus mare ingressi Lilybei consistunt. Romanorum consilium erat nauigare in Africam: & eo omnem uim belli transferre: quo Carthaginenses non in Sicilia solum, uerum etiam in propria domo periclitarentur. contra Carthaginenses cũ cernerẽt, quàm facilis esset in Lybiam descensus, quam imbelles populi, hostibus semel prouinciam ingressis pugnare protinus cum Romanis cupiebant: atq; ita eorum transitum in Africam impedire. per hunc modum his ad resistendum illis, ad inferendam uim paratis haud dubie ex utriusq; obstinatione futurum certamen apparebat. igitur Romani ijs, quæ ad nauale bellum, & ad transfretationem in Africam necessària uidebantur: diligentissime paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocant. classem omnem quadripartito diuidunt. Partes singulas duplici appellatione uocitant. prima quidẽ classis acies, & prima classis appellata. reliquæ eodẽ modo per ordinẽ præter quartã, quæ, ut in pedestri exercitu, triarij uocati. fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia hominũ. singulis quibusque nauibus trecenti remiges, & legionarij milites centum & uiginti imponebãtur. Carthaginenses duntaxat aptis ad

nauale bellum hominibus, classem refertam habebant. eorum omnis multitudo erat supra centum et quinquaginta millia hominum. quo fit, ut non modo præsentes uidentesq;, uerum etiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriusq; exercitus præclara facinora uirorumq;, & nauium multitudinem obstupescant. Romani cum animaduerterent necessarium fore, ut nauigatio obliqua fieret: simulq; intelligerent hostes peritia celeriter nauigandi plurimum pollere: firmum atq; insuperabile perficere agmen conantur. duas igitur sexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehebantur: æque distantes in fronte collocant. has prima, & secunda classis ab utroq; cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, sequebantur: ita, ut continue distantia, quæ inter duas classes media erat: amplior fieret. rostrum uniuscuiusq; nauis extra respiciebat. per hūc modum protractis, dilatisq; per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabant. ijs tertiam classem quasi basem pari modo addiderunt: ita, ut tres acies sic dispositæ, plenam trianguli figuram perficerent. post tertiam classem singillatim ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur. hæ tertiæ classi funem præbebant. post eas triarij sequebantur per ordinem: singulæ quæq; naues dispositæ adeo, ut ex utroq; latere antecedentes superarent. omnis Romanorum classis per hunc modum instructa. primæ partes, hoc est, duo latera triāguli in medio uacua erant: posteriores uero, id est, quæ basim sequebantur: solidiores. classis tota firma, ac prorsus indissolubilis erat. At Carthaginēsium duces per idem tempus conuocata multitudine, hor

tari milites: ut magno fortiq; animo essent: si uincerent bellum, deinceps pro Sicilia futurum ostendere: sin uictoria penes Romanos foret: nõ iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro laribus, pro liberis dimicaturos. in hunc modum hortati militum animos, naues conscendere iubẽt. quod cũ omnes alacri animo fecissent, per ea, quæ à ducibus cõmemorata fuerant: futura coniectantes, ad bellũ audacissime exeunt. duces interea ordinẽ Romanæ classis conspicati, in quatuor ipsi quoq; partes copias diuisere. harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem arcũdaturæ consistunt, proris omnibus in hostem conuersis. quarta ad sinistrum cornu propter littus firmatur. duces Carthaginensium erant Hãno, & Amilcar. Hãno cũ uelocioribus nauibus dextro cornu præerat. sinistri curã habebat Amilcar: quẽ apud Tyndaridas nauali bello profugisse diximus. is tũc cum omni robore in medio agmine uersatus, usus est huiusmodi consilio. consules primo statim congressu, tenuẽ Carthaginẽsium aciẽ conspicati, facto in mediũ agmen impetu, in hostes prorũpunt. illi, sicuti eis ab Amilcare mandatum fuerat: simulata fuga, quò Romanorum classem disiungerent: statim cedũt. Romani cupidius insequuntur. igitur prima, et secunda Romanorũ classis post hostes audacius profecta: tertia uero, quartaq; tardius sequebatur. q̃obrem duæ primæ classes statim à reliqs separãtur. qđ simulac Carthaginenses senserũt, facto è naui Amilcaris, quẽadmodum ante conuenerat: signo, repente simul omnes conuersi, insequentes Romanorum naues inuadunt. fit atrox prælium. ac celeritate quidem, & arte ambiendi, eludendiq; longe præ-

stabant Carthaginenses: robore uero, ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant: Romani plurimum excellebant. tale itaque naualis pugnæ principium fuit. dehinc Hanno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus: ubi pugnam cum prima Romanorum acie inceptam uidet: superato mari, triarios inuadit. hic quoque ingens fit prælium: dubioq; euentu belli aliquandiu certatur. interim quarta quoque Carthaginensium acies, quæ propter littus constiterat: conuersis in hostem proris, classem, cui hippagines alligatæ erant: à fronte aggreditur. illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant. tres totius certaminis partes, & tres pugnæ nauales, diuersis, longéq; disiunctis locis uno tempore cernebantur. &, quoniam numerus nauiũ in singulis pugnis erat pene par: certamen quoq; par erat. utriq; enim fortissime dimicare: omnia inter certantes quamsimillima esse. tandem superatus Amilcar, &, qui cum eo erant: fugam arripiunt. Lucius Manlius reliquias hostium persequitur. at M. Attilius, ubi triariorum, atq; hippaginum certamen uidet: cum integris secundæ classis nauibus, illis confestim succurrit. triarij, qui iampridem ab Hãnone oppressi, summo in discrimine uersabantur: aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant. ita ancipiti malo circumuenti Carthaginenses, quod à fronte simul, & à tergo hostes haberent, freti celeritate nauium, in altum proficiscuntur: atq; ita saluti suæ fuga consulunt. interea tertia classis Romanorum, quæ circa littus erat: à Carthaginensibus grauiter opprimi. L. Manlius, & M. Attilius triario-

rum, atq; hippaginum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere. illi iam ueluti obsidionem pati. res eorum in extremo sitæ esse. quippe qui procul dubio iampridem perissent: ni coruos ueriti Carthaginenses adhærere hostilij classi formidassent: tantum propellere hostes ad littus conati. uerum consules repente circumuentis Carthaginensibus, quinquaginta eorum naues plenas capiunt. paucæ ad littus adactæ fugiunt. singulatim igitur tria prælia à Romanis, Carthaginensibusq; uno die commissa huiuscæmodi fuere. tandem uero totius pugnæ uictoria penès Romanos fuit. fregerũt ipsorum naues quatuor & uiginti: Carthaginensiũ amplius triginta: plena nulla Romanorum nauis, à Carthaginensibus capta. Carthaginensium quatuor et sexaginta plenis Romani potiti. nõ multo post id prælium interiecto tempore, Romani instauratis, quas cæperant: nauibus, & ad classem adiunctis, commeatuq;, ac cæteris necessarijs rebus paratis, ueluti in Lybiam nauigaturi, discedunt. est in Africa locus: quod Mercurij promontorium uocatur: longe in pelagus contra Siciliam protendens. eò primum Romani peruenere. mox inde structis, ac reparatis nauibus, Clypeam nauigant. ibi non procul ab urbe expositis in terram copijs, naues subducunt: uallóq;, & fossa diligenter muniunt. ipsi obsidere urbem parant: nisi, qui urbem tenebant: sponte sese populo Romano dederent. Carthaginenses, qui paulo ante periculum naualis pugnæ fugientes, Carthaginem puenerant: rati classem Romanorũ re bene gesta, recto itinere, Carthaginẽ nauigaturã, equestribus, pedistribusq; copijs, ac necessarijs nauibus, opportuna urbis loca mu-

niuerant. uerum, postquam expositis in terram copijs, Clypeam urbem obsideri à Romanis intelligunt: deposito domi metu, copias ad terrestre, naualeq; bellum necessarias parare: domi forisq; intenti esse: nihil, quod ad urbis, prouinciaeq; custodiam pertineat: praetermittere. consules inter haec expugnata urbe Clypea, praesidioq; militum imposito, missis praeterea Romam legatis, qui Senatum, & de rebus gestis certiorem facerent: &, quid in posterum agendum foret, consulerent. postremo omnibus copijs in agrum Carthaginensem adductis, impetum in prouinciam faciunt. ac nemine obuiam procedente, regionem populantur. pulcherrima, ornatissimaq; aedificia incendunt. praedam omnis generis rapiunt. nexorum supra uiginti milia ad naues adducunt. interim nuncij Roma uenientes mandare Senatum dicunt: ut è duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret: alter cum classe Romam reuerteretur. cognita igitur Senatus uoluntate. M. Attilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditum, equitibus uero quingentis in Africa remanet. Manlius cum reliqua classe, atque omnibus alijs copijs, cumq; omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthaginenses diuturnum fore Romanorum apparatum ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant: Asdrubalem Hannonis filium, & Bostarum. praeterea ex Heraclea Amilcarem, missis ad eum nuncijs, accersunt. is confestim Heraclea soluens cum quinque millibus peditum, equitibus quin gentis, Carthaginem traijcit. tertiusq; ipse dux additur.

curam belli unà cum Aſdrubale, & Boſtaro ſuſcipit.
duabus igitur inter ſe de belli adminiſtratione conſul-
tantibus, placuit prouinciæ ſubſidium ferre: neq; tan-
tam regionis ſtragem populationemq́; amplius pati.
M. Attilius paucis interiectis diebus, ad urbem, quam
Adim uocant: profectus, obſidere illam, atq; expugna-
re nititur. Quod ubi Carthaginenſes ſentiunt, ſummo
ſtudio urbi ſuppetias ferre, eamq́; obſidione liberare cu
pientes, aduerſus Romanos cum omnibus copijs profe-
cti, proximum collem ad dextram hoſtium poſitum oc
cupauere: in eo, quoniam omni ex parte commodiſſi-
mus uidebatur: caſtra metati. uictoriæ ſpem omnem in
equitatu, atq; elephantis habebant. relicta itaque pla-
nitie, in altum, atq; præruptum locum exercitum du-
cunt: ueluti hoſtes, quid agendum eſſet, edocturi. quod
proculdubio fecerunt. nam Romani cum elephantos,
quibus maxime hoſtes confidebant: in prærupto mon-
te prorſus inutiles eſſe ad bellum conſiderarent: mini-
me expectandum cenſuerunt: donec hoſtium copiæ in
planitiem deſcenderent. uerum opportunitate temporis
uſi, ex utroq; latere montem cinxere. quo factum eſt, ut
equi, elephantiq́; Carthaginenſibus prorſus inutiles
forent. mercenarij tantum milites, ex ſuperiori loco egre
gie dimicabant. iamq́; legiones Romanas referre ali-
quanto pedem coegerant: cum repente ex alia parte
ſuperato monte, reliqui apparent. Carthaginenſes cin
ctos ſeſe undiq; ab hoſtibus animaduertentes, per abru
ptum montem derelictis caſtris, præcipites fugiunt.
beluæ quoque, atque equites, poſtquam planitiem tetige
re: tuto omnes inuadunt. Romani aliquantiſper pede-

stres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisque per uniuersam prouinciam incursionibus, agros, atque urbes populantur. interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circunsistunt, atque expugnant. ibiq;, quod peropportunum bello id oppidum uidebatur: eratq; Carthagini, & prouinciæ oppositum: castra locant. Carthaginenses paulo ante mari, nunc etiam terra, diuersis prælijs à Romanis superati, non quod multitudo hostium maior foret: sed, & quod duces illorum prudentia, & milites fortitudine præstarent: maximis præterea cladibus afflicti, exiguam spem salutis trahebant. post nouissimum enim prælium, quo fusi, fugatiq; à Romanis fuerant: Numidarum ingens multitudo acta spe prædæ, contra eos aduenit. ab ijs maiorem propè iacturam, quàm à romanis indies pati. gēs uaga, & rapax omnia populari. Carthaginenses metu Numidarum trepidantes, è prouincia ad urbem confugere. fame, atque mœrore, cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem diuturnæ obsidionis, pariter uexari. Marcus Attilius, tametsi Carthaginenses cerneret terra, marique grauiter oppressos: ac proinde non multo interiecto tempore, urbē in eius potestatem uenturam speraret: tamen ueritus ne nouus Consul, qui propediem uenturus in Africam credebatur: res à se egregie gestas, sibi tandem ascriberet: de fœdere agere cum Carthaginensibus cœpit. Carthaginenses eam rem lætissimo animo accepere. mittuntur igitur ad consulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. hi cum ad eum peruenissent, tantum abfuit, ne fœdus cum Romanis inirent: ut ne audire quidem responsum con-

sulis æquo animo potuerint. Etenim M. Attilius iam rerum omnium potitus, quicquid Carthaginensibus offerret, id eos loco beneficij, ac muneris accepturos sperabat. contra uero Carthaginensibus uidebatur nihil sibi etiam ad extremum uictis à consule grauius, nihil acerbius responderi potuisse. quapropter legati, non solum re infecta discordes discesserunt: uerum etiam responsum consulis, ut nimis graue, atq; superbum mirum immodũ detestati sunt. ea uero cum in Senatu Carthaginensium retulissent: tametsi Carthaginenses rebus suis iam pridem prorsus desperauerant: tantam tamen auditis cõsulis petitionibus indignationem simul, atque audaciam animo conceperunt: ut subire potius extrema omnia, mortem'q; ipsam prius experiri decreuerint: quàm aliquid, aut nomini suo ignominiosum, aut rebus à se antea præclarissime gestis indignum perpeti. redierat forte ea tempestate Carthaginem quidam ex ijs, qui principio ad conducendos mercenarios milites missi in Græciam à Carthaginensibus fuerant. hic secum magnum militum numerum adduxerat: inter quos fuit Xantippus quidam lacedæmonius uir rei militaris peritissimus, & in bello non mediocriter exercitus. is audito Carthaginensium conflictu, &, quemadmodum, quo'ue loco, aut tempore id accidisset: cognito, considerato præterea Carthaginensium apparatu, equitum'q;, atq; elephantorum multitudine, confestim ad amicos conuersus, minime, inquit, hanc à Romanis cladem accepẽrũt Carthaginenses: uerum ipsi à seipsis ob suorum Ducum imperitiam. ea uoce statim per uniuersam urbem, ac principes ciuitatis sparsa, Carthaginenses uocare uirum, atq;

rum, atque eius sententiam experiri decreuerunt. cum igitur ad eos uenisset Xantippus: rationem rerum à se dictarum, ante oculos eorum posuit. causam cladis, quã à Romanis acceperant: ostendit: si sibi audire uellent: &, relictis montibus, deinceps per loca æqua grassari: illicq; locare castra, atque acies struere: se eos docturum, quo pacto, & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. his Xantippi uerbis permoti Carthaginensium duces confestim omnem totius rei bellicæ summam in eius manibus ponunt. erat iam ob hanc Xantippi uocem per omnem exercitum coortus rumor: & quidã in ore omniũ spe, atq; lætitia plenus sermo. ubi uero eductis ex urbe copijs, per ordinem cuncta disposuit: tantam inter ipsum, atque superiores duces, qui rei militaris rudes, atque imperiti fuerant: differentia apparuit: ut mox omnis multitudo clamore indicauerit: nihil se magis, quàm prælium cupere: adeo nihil mali pati se posse existimabant duce Xantippo. his ita gestis, Carthaginensium duces cognito militum ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias dimisere. erant in exercitu Carthaginensium plus, quàm duodecim millia peditum: equitum quatuor millia: elephanti propè centum. M. Attilius cognito hostium aduentu, quanquam & Carthaginensium iter per loca æqua, & castra in planitie posita, præter consuetudinem uerebatur: tamen dimicandi cupidus obuiam hostibus processit: suaq; castra non amplius, mille ducentorum passuum interuallo, longe à castris hostium collocauit. postridie eius diei duces Carthaginensiũ quid, quo'ue modo agendum foret, in=

ter sese consulere: multitudo omnis Xantippum conuersa, nomine eum appellare: sese ad maxima quæq; pericula subeunda promptam paratam'q; ostendere: ut in prælium quamcelerrime copias educeret, hortari. duces Carthaginensium simul quod animatam, accensam'q; ad belligerandum multitudinem conspiciebant: simul Xantippo adesse iam prælio commodissimum tempus testante, & multitudini, ut se pararet, & Xantippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur: permisere. Xantippus accepta a' Ducibus Carthaginensium potestate, pugnandi copiam hostibus facit. in instruenda'q; acie elephantos singulos quosq; per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit. post hos aliquo interuallo legionem Carthaginensium collocat. dextro deinde, ac sinistro cornu mercenariorū multitudinem distribuit. expeditissimum quenq; militem, inter alas equitum ab utroq; cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, instructos'q; ad pugnam hostes conspicati, nullam prælio moram faciunt. aduersus elephantos expeditissimum quenq;, toto exercitu delectum militem opponunt. post hos multiplici subsidio aciem firmant. equitatum in utrunq; cornu distribuunt. signa militaria non in fronte, sed intra aciem continent. fit tota acies in fronte angustior: multiplici'q; subsidio firmatur: ne prærumpi medium agmen ab elephantis posset. Verum, ut ad uiolentiam elephantorum optime id a' Romanis prouisum, ita ad periculum circumuentionis inutiliter. nam cum longe multitudine equorum præstarent Carthaginenses: coarctatio ipsa aciei facilem hostibus circundandi facultatem præbitura erat. structis itaque utrinque aciebus,

uterque initium prælij ab altero expectabat. simulac uero Xantippus elephantos concitari in hostes iubet: equitatumq; ab utroque cornu in hostes infestissime ruere: Romani quoque, more patrio, tubas canere, & in confertissimos hostes acerrime concurrere iubent. ingens initur prælium. uerum equites Romani, multitudine hostilium equitum perterriti, confestim ab utroq; cornu fugam arripiunt. pedites uero in sinistro cornu positi, declinato elephantorum impetu, & simul multitudine mercenariorum contempta, in dextrum Carthaginensium cornu infestissime ruunt. conuersosq; in fugam usque in castra persequuntur. at ij, qui iuxta elephantos constiterant: fœda beluarum strage, cateruatim conculcantur. anceps aliquandiu obresistentium fortitudinem prælium fuit. sed postea quam extremæ Romanorum legiones ab equitibus undique circunuentæ, coactæ sunt Carthaginensibus resistere: ij uero, quos in media acie elephantis oppositos diximus: impetu ferarum in firmissimam hostium cateruam acti, fusi ab illis, oppressiq; fuere: tunc omni ex parte, laborantes Romani partim fœda immanium pecudum strage, conculcati, atq; oppressi, alij eodem in loco, quo initio constituti fuerant: ab equitibus occisi: Pauci ad extremum, nullam amplius rebus suis spem relictam cernentes, celeritate pedum salutem quæsiuere. sed ij quoq;, quoniam in hijs locis ubiq; planities erat: alij ab elephantis, equitibusq; profligati: alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatem uenerunt. in exercitu Carthaginensium octingenti mercenarij milites, qui aduersus sinistrum

Romanorum cornu constiterant: interfecti. e Romanis uero duntaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo ante diximus: salui cum militaribus signis euasere. reliqui omnes trucidati, præter M. Attilium, atq; alios paucos, quos unà cum eo fugæ se commisisse diximus. Carthaginenses spoliatis hostium cadaueribus, cum consule, cæterisq; captiuis in urbem læti, atque ouantes reuertuntur. Hic si quis recte considerare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emẽdationem utilissima. siquidem primo quam uanum, quamq; ridiculum sit, ob res secundas, atque exanimi sententia egregie gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere. singulare uniuersis exemplum præbuit, M. Attilius: qui, cum modo tot uictorijs gloriosissime partis, nulla erga Carthaginenses ad extremum redactos, misericordia moueretur: pacemq; suppliciter orantibus negaret: mox ipse eò redactus est: ut eadem illa suppliciter à Carthaginensibus petere cogeretur. præterea, quod olim ab Euripide sapientissime dictum fertur: unicum rectum consilium, magnam militum manũ uincere, hoc tempore, ex ijsdem operibus fidem accepit. siquidẽ unus homo, atq; una sententia multitudinem, quæ antea inuicta semper, atq; insuperabilis fuerat: uicit, superauitq;: ac profligatam urbẽ, & collapsos tot uirorum animos instaurauit, atq; erexit. equidem hæc libenter commemoraui: q me nõ latet, quàm utilia sint ad humanæ uitæ emendationem. nam cũ duo hominibus modi propositi sint: quibus facile mutari in melius queant: unus ob suã cuiusq; calamitatem: alter ob alienæ calamitatis exemplum: proculdubio primus efficax

quidem magis est, uerum non sine detrimento eius, cui accidit. secundus uero, etsi non habet in se tantum uirium, ideo tamen præstat, quod omnis damni prorsus est expers. quo fit, ut priorem quidem modum nemo sit, qui sponte eligat: quandoquidem absq; dolore, atq; periculo accidere id nemini potest: hunc uero libenter omnes uenantur: quod per eum sine aliquo suo detrimento id, quod melius est: cernere unicuiq; liceat. idcirco recte considerãti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse experientia: quæ fit ex commemoratione rerum ab alijs gestarum. Hæc enim duntaxat semoto prorsus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. sed de his hactenus. Carthaginenses rebus ex sententia felicissime gestis, nullũ lætitiæ genus prætermisere, siue in agendis Deo gratijs, uictimisq; patrio ritu immolandis, seu in faciendis ludis, dandisq;, atq; accipiendis muneribus. Xantippus restitutis in pristinum statum Carthaginensium rebus, nõ longe post in patriam reuertitur, optime rebus suis consulens. nam præclara facinora, & res à quoq; egregie gestæ, magnam plerunq; inuidiã, & graues calumnias conflare solent: quibus ciues quidem affinium, atq; amicorũ multitudine freti, facile resistunt: hospites uero oĩs præsidij expertes, utroq; malo quãcelerrime conteruntur. afferũt et aliã discessus Xantippi causam: quã suo loco latius referemus. Romani, ubi profligatũ in Africa exercitũ, captumq; consulẽ, ac reliquas copias in urbe Clypea obsideri nunciatũ est: confestim ad salutẽ eorum, qui relicti in Africa erant: conuersi, magnã classẽ parandã statuunt, & in Africã dimittendã. Carthaginenses interea Clypeã urbem obsidere, ac summa ui oppu

gnare nitebantur: sperantes se propediem compotes fore eorũ, qui prælio superfuerant. sed tanta erat propugnantium Romanorum uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostiũ conatus in irritum caderent. quamobrem desperata ad extremũ expugnatione, obsidionem soluerunt. nũciatur interea classem a Romanis parari: quæ rursum ĩ Africã mitteretur. quo rumore ꝑmoti Carthaginenses, ad ueterẽ classem reficiendã, nouamq́; parandã omni studio incũbũt. statim igitur instructis, armatisq́; ducentis nauibus, obseruare, atq; impedire Romanorũ nauigationem in Africã conabãtur. Romani facto apparatu trecentarũ et quinquaginta nauiũ. M. Aemylium, & Seruiũ Fuluium consules, principio ueris, cũ omnibus copijs traijcere in Africã iubẽt. igitur cõsules, qui Siciliã primo, deinde in Africam nauigaturi oras soluunt: iamq́; non lõge distant a Mercurij promontorio, cum ex improuiso classem Carthaginensiũ, quam obseruare hostium aduentum diximus: obuiã habuere. factoq; in eam repente impetu, centũ & quatuordecim Carthaginensiũ naues plenas cœpere. dehinc facto in Clypeã urbem itinere, susceptaq́; romana iuuẽtute, paucis diebus in Africa cõmorati, Siciliã repetunt. traiecto prospere pelago, quod Africã, Siciliamq́; interiacet: cum non procul a Camerina urbe constitissent, in tantã procellã calamitatẽq́; incidere, ut ne referri qdẽ satis, pro rei magnitudine possit. ex quatuor enim et sexaginta supra quadringẽtas, nauibus, uix octuaginta ĩcolumes a tẽpestate superfuere: reliquæ oẽs, aut submersæ undis, aut scopulis infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribusq́; cõplerunt. maiorẽ iacturam uno tẽpore

mari factam, nemo ante nostram ætatem meminit. quæ res non tã fortunæ culpa accidit, quàm consulum temeritate. nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externum Siciliæ latus, quod importuosum, atq; infestum esset, præsertim eo anni tempore, inter orionis enim, & canis signa nauigabant: illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarum uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, urbes quasdam hostiũ per id littus capere properant: exiguæ admodum spei gratia, in maximas calamitates inciderunt. ita rebus à se pauloante præclarissime gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. enimuero Romani cum uiribus in omni re utantur: & quod semel decreuerunt: omnino perfici necessariũ ducãt: nihilq; sibi ĩpossibile factu existimẽt, quod semel eis uisum fuerit: etsi plerũq;, ob eã animi obstinationẽ recte faciunt: interdum tñ in aptissimos errores dilabuntur: maximeq; in maritimis rebus. nã in terrestri prælio, cũ hominibus belligerãtes, qa certamẽ inter pares est: nõ ab re sæpenumero uictoria potiũtur: q̃q̃ hic quoq; superantur aliquando. in mari uero, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habentes, in maxima nunnunq pericula incidunt: quod, & nũc, et alias sæpenumero illis accidit: accideIq; posthac sæpius: quousq; eã animi temeritatẽ, qua sibi cuncta æque licere existimãt: represserint, ac cohibuerint. Carthaginẽses cognitis ijs, quæ Romanæ classi acciderant: quoniã nec terra inferiores se esse Romanis putabant, propter profligatum M. Attilij exercitum, nec mari, ꝑ ingentem iacturam, ex naufragio factã, maiori iã studio ad pedestres simul, atq; maritimas copias parandas incũbunt. mox

Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq; in-
super militibus, ac centum & quadraginta elephãtis, in
Siciliam mittunt. præterea ex ueteribus nouisq; rostra
tis, classem ducentarum nauium efficiunt. Asdrubal
igitur copijs omnibus tuto Lilybæi expositis, elephantos
militesq; continue exercere. Romanorum socios per Si=
ciliam infestare. deniq; omnibus rebus intentus esse. Ro
mani, etsi calamitas ex naufragio accepta, omnium ani=
mos fregerat: tamen, ne cedere Carthaginensibus uide=
rentur: nouam ducentarum & uiginti nauium classem
ædificandam curant. quod tanta celeritate factum est:
ut intra trium mensium spacium, ædificatæ naues fue=
rint, atq; in mare deductæ. quod uix credibile cuiquã
uideatur. cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius
consules petere Siciliam, bellumq; pœnis inferre iussi,
repente traiecto freto, Messanam peruenerunt. ibi acce=
ptis, quæ ex naufragio superfuerant: nauibus, totam si
mul classem trecentarum nauium fecere. hinc Panor=
mum profecti, quæ præcipua Carthaginensium ciuitas
erat: eam magna ui aggrediuntur: duobusq; è lateribus
castra metati, paucorum dierum interuallo, machinis, ac
ui tormentorum deposita arce, ingressisq; cũ impetu mi
litibus, eã partem urbis cœperunt: quæ Neapolis appel
latur. quo facto, reliqua pars urbis, quam urbẽ ueterem
uocant: metu exanimatis ciuibus, cõsulibus deditur. ca-
pto Panormo, consules relicto in urbe præsidio, Romam
reuertũtur. proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn.
Sẽpronius consules creati, accepta classe, in Siciliã traij=
ciũt: mox inde, in Africã profecturi. simulac uero in
prouinciã uẽtũ, diuersis locis copias exponũt: magnasq;

ubiq; inferunt clades: nihil tamen memoratu dignum
facientes. tandē in Lotophagorū insulam ꝑuenere: quæ
Mirmix dicitur: nec longe abest à parua Syrte. ibi igna
ri locorū, per quæ proficiscebantur: in arcta quædā loca
deuenere: ubi refluxu maris, in arido destituta classe, in
opes cōsilij aliquādiu cōstiterūt. mox cū penè desperata
iā salus foret, rediens unda eos recepit. uerū nō nisi eua
cuatis nauibus, omníq; onere abiecto, euadere incolumes
potuerūt. post eū diē perterriti tot ꝑiculis Romani, cōti-
nue ꝑ undas ita iter fecerūt: ut fugæ similis eorū na-
uigatio uideretur. interiecto tēpore, rursus in Siciliā re
uersi, superato Lilybæo, Panormū constiterunt. hinc cū
non longe post in Italiā nauigarent, tanta repēte coorta
tēpestas fuit, ut supra centū et quinquaginta naues, ex
ea classe, procella maris, ꝑ uaria loca, disiectæ tandem
naufragio ꝑierint. tātis calamitatibus acceptis, populus
Romanus, etsi honorem, ac maiestatem imperij sui cæ
teris rebus anteponendam existimabat: tamen magnitu-
dine miseriarum superatus, mari omnino abstinendum
decreuit. paratis itaq; duntaxat pedestribus copijs, L.
Cæcilius, & C. Curius consules, in Siciliam cum omni
exercitu mittuntur. his naues duntaxat sexaginta im-
portandi frumenti gratia, datæ quo facto, accidit Car-
thaginensiū rem denuo superiorē esse: quippe q, & ma
ri sine controuersia imperitabant, sublata romana clas
se, & in pedestribus copijs ingentem spē sitam habebāt.
neq; id iniuria: ꝑlata enim Romā fama, de bello in Afri
ca gesto, profligatísq; Romanis, cū cognouissent id in pri
mis ui, atq; impetu elephātorū accidisse: ꝙ illi acies dis
iecissent, ꝙ ordines perturbassent, ꝙ maximā in exer-

citu ſtragem feciſſent, tantus elephantorum terror poſt
eum diem Romanos tenuit: ut proximo biennio, cũ ſæ
pe in Africa, ſæpe etiam in alijs locis obuij hoſtibus fuiſ
ſent: nunquam tamen, aut congredi cum Carthaginenſi
bus, aut ĩ locis æqs caſtrametari auſi ſint, collibus ſem-
per, ac montibus, nullo alio, quam elephantorum metu
ſe tutantes. quamobrem Romani pauore exercitus cogni
to, parandæ claſſi rurſus omni ſtudio incumbunt. habi
tis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Mã
lius conſules deſignati, nouas quinquaginta naues ædi-
ficant: ueterem præterea claſſem, & neceſſarias copias
parant. Aſdrubal Carthaginenſium dux, cui nota Ro-
manorum formido erat: cum ex perfugis intellexiſſet
alterum conſulum, cũ parte copiarum in Italiã reuer
ſum: ſolumq; Metellum uix cum media exercitus parte
Panormi relictum, inſtante iam tempore meſſis, Lily-
bæo profectus, exercitum in panormitanum agrum in
duxit. Metellus, cognito hoſtium aduentu, cum Aſdru-
balem uolũtatem pugnandi habere intelligeret: intra
mœnia exercitum continebat. quibus rebus maiora fi-
dutia elatus Aſdrubal, quod Metellum cernebat paui-
dum ſeſe intra urbẽ continere: deuaſtato undiq;, atque
incenſo agro, tandem exercitum uerſus Panormum mo
uit. conſul tandiu in ſententia non educendi exercitum
permanſit, quoad hoſtem traijcere flumen, quod iuxta
mœnia urbis erat: coegit. poſtquam igitur elephantos, o-
mnemq; exercitum, appropinquantes uidet Metellus, ue
lociſſimum quemq;, et maxime expeditum militem exi
re, atq; irritare hoſtem iubet: quouſq; uenire ad manus
uniuerſi cogantur. animaduertentes itaq; non lõge poſt,

quæ cogitauerat, ex sententia successisse: quosdam ex ijs, qui maxime leues, atq; expediti erant: pro mœnibus supra fossam constituit: iubetq;, ut contra elephantos telisq;, uerubusq; eminus pugnent. quod si quando iratæ pecudes, cum impetu contra ipsos ferantur, in fossas se dimittant. inde rursus elephantos telis petant. mandat præterea ingentem telorum multitudinem extra urbem ferri, & in fossis collocari. ipse cum signis militaribus, diuersa regione urbis, quæ læuum hostium cornu spectabat: constitit. simul ac igitur pugnari cœptum: magistri elephantorum, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant: non expectato Asdrubalis mãdato, beluas in expeditos concitant. illi, sicuti eis à consule uisum fuerat: statim terga uertunt: infestiusq; insequentibus beluis, in fossas se dimittunt. beluæ cum primum ad aggerem fossarum peruenere, uno tempore, et à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis, telisq; multifariam feriũtur. cumq; ultra aggerem progredi non possent, necessario terga uertentes, in suos ruunt: agmina perturbant: magnam suorum stragem faciunt. inter hæc Metellus alia urbis parte, eductis repente copijs, in hostes impetum facit. illi iamprid\u0113 à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à consule oppressi, facile profligantur. pars eorum trucidatur: cæteri fuga salutem quærunt. elephanti cum indis decem capti: reliqui, disiectis indis, finito prælio, omnes in potestatem consulis peruenere. his rebus feliciter gestis, magna fuit gloria Metelli consulis: quippe qui confessione omniũ, solus fuisse causa uidebatur: ut Romani milites non iá per saltus, montesq; discurrerent: sed æqs locis

dimicare cum Carthaginensibus auderent. uerum cum fama eius uictoriæ Romam peruenisset: incredibili omnes lætitia affecti, non tam, ꝙ captis elephantis, longe iam inferiores essent hostium uires, quàm ꝙ sui, quia potiti beluis fuerant: audaciores iam facti ad bellum uidebantur. igitur, quemadmodum ab initio decreuerãt: parata rursus classe, consules in Siciliam mittunt: cupiẽtes aliquando bello finem facere. hi commeatu, cæterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traijciũt. erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postq̃ igitur in Siciliam uentũ, consules acceptis pedestribus copijs, quæ in insula erant: obsidere Lilybæum pergunt: ꝙ ea urbe expugnata, facile se sperabant bellum in Africam traducere posse. uerum Carthaginenses ijsdem planè, quibus Romani, rationibus moti, omni studio Lilybæum seruare constituerũt: haud ignari, amisso Lilybæo, nihil eis in Sicilia reliquum fore. nã præter Drepanum, reliqua ferè omnis insula, sub Romanorum ditione erat. cæterum ne cui forte, ob ignorationem locorum, quæ à nobis de Sicilia dicũtur: obscuriora uideantur: eius insulæ situm paucis referemus. Sicilia omnis eodem ferè modo se ad Italiã, atq; Italiæ terminos habet, quo Peloponnesus ad reliquã Græciam, ac terminos eius. uerum hoc inuicem differunt, quod hæc paruo admodũ freto, ab Italia diuiditur: illa exigua terra, cum reliqua Græcia coniungitur. siqdem ex Pelopõneso in Græciã pedibus iri, ex Sicilia in Italiã non, nisi nauibus traijci, potest. forma Siciliæ triquetra specie figuratur: quotq; eius anguli sunt, totidẽ promontoria ad extremũ efficiunt. horum, quod

in meridianam plagam dirigitur, abluiturq́; siculo pelago, Pachynus uocatur. quod uero ad septentriones uergit, fretiq́; terminus est, neque amplius ab Italia distat mille & CCCCC passibus, Pelorum appellatur. tertium, quod in Africam, ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamq́; Carthaginem spectat: neque amplius abest à littore Africæ, quàm millia passuum C & uigintiseptem, Lilybæum incolæ uocant: diuiditq́; sardonicum pelagus à siculo. in hoc promontorio urbs ē eiusdem nominis: quam Romani eo tempore obsederūt, mœnibus, fossisq́; munitissima, præterea etiā stagnis, q bus nauigantibus in portum iter est: difficilisq́; admodū ingressus, nec, nisi peritis, expertisq́;, obtinendus. Romani igitur Lilybæum obsidentes, binis castris ex utraque partæ urbem cingere. fossam, & aggerem, & crebra castella, per media loca excitare. machinas struere. nihil denique, quod ad expugnationem urbis conducere uideretur: prætermittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, africanumq́; pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediuntur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntq́; per ordinem. tandem sex turres ei, quam modo dixi propinquas: omnes uno tempore arietibus muros ferientibus euertunt. itaq; cum ardua, periculosáq; obsidio foret, turribus partim laborantibus, partim impetu tormentorum euersis, machinis præterea indies magis, magisq́; urbem infestantibus, ingens pauor, atque formido obsessorum animos occupat. erat eorum numerus, qui in urbe obsidebantur, præter urbanam multitudinem, ultra decem millia hominum. inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præ-

erat: obsidionem Romanorum magnitudine animi, & consilio sustinebat. ubicunq; Romani mœnia arietibus cõquassabant: noua ipse mœnia intra urbem sufficiebat. sicubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat. ita semper operam, atq; laborem hostium frustrabatur. interdum eruptiones faciebat: opera hostium turbabat: si quo modo incendere machinas posset experiebatur. sæpe etiam uel interdiu, uel per noctẽ hostes inuadebat: adeo, ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quam perire in ueris prælijs consueuerint. per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem in præsidio Carthaginensium ducebant: de prodenda Romanis urbe consilium ineunt: consensuq; commilitorium freti, per noctem mœnia prosilientes, in castra Romanorum proficiscuntur. consulibus rem omnem exponunt. erat ea tempestate Lilybæi achæus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbem tenentibus, Agrigentum à proditione liberauerat. hic cognitis ijs, quæ de proditione agitabantur: è uestigio rem omnem Imilconi pandit. ille celeriter omnibus, qui ordines in exercitu ducebant: conuocatis, præter eos, qui noctu mœnia transgressi fuerant: uniuersa, quæ de proditione intellexerat: eis aperit: rogat, obtestaturq; ne per ignominiã dedere sese, atq; urbem hostibus uelint. magna insuper præmia, si in fide permanserint, pollicetur. cum respondissent omnes nihil sibi esse antiquius fide: confestim unà cum ipsis, ad Gallorum quidem multitudinem placandam Annibalem mittit, Annibalis filium eius, quem in Sardinia post amissam classem, cruci à Carthaginensibus fixum dixi-

rus: gratissimum hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. ad cæteros uero merce-cenarios milites Alexona ire iussit: quod magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant. confestim, uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide, atq; beneuolentia erga Carthaginenses permanerent. quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogaréq; eos, & , quæ cum Romanis egerant, aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis: sed ne audire quidem eorum uoces uoluere. quin telis lapidibusq; eos insecuti, procul à mœnibus fugarunt. ita Carthaginenses ex manifesto proditionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit, quin in hostium potestatem uenirent. sed Alexon, qui superiori tempore, ob suam in Agrigentinos fidem, non solum urbem, uerum etiam patriam, leges, libertatem seruauerat: nunc quoq;, ne Carthaginenses ad extremam pernitiem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthaginenses, & si nihil ex ijs, quæ Lilybæi agebantur, intelligere poterant: suspicati tamen difficultates eorum, qui iampridem obsidebantur: quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis, decem millia militum imposuere. classi præficiunt Annibalem Amilcaris filium, eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæum penetrare: suisq; subsidium ferre iubent. Annibal cum decem millibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem, ac Lilybæum nauigat. nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces lilybetani portus fere-

batur: suos omnis instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. consules partim repentino aduentu hostium perculsi, partim ueriti, ne, si congredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum ui, suae quoq; naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt. armati tantum ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrunt. interea multitudo omnis, quae in moenibus erat, aduentum suorum conspicata animos erigere: spe simul, atque laetitia trepidare: aduenientes plausu, sublatisq; in coelum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus, cum suis nauibus aduolat: portumq; praeter spem, atq; expectationem omnium ingressus, incolumes copias Lilybaei exponit. accepto moenibus praesidio, incredibili omnes laetitia affecti: non tam aduentu nouarũ copiarum, quàm ꝙ Romani impedire Carthaginensiũ naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthaginensium, quoniam omnes suos promptos, animatosq; ad bellum cernebat: ueteres quidem milites, ob aduentum noui supplementi, nouos uero, quia anteactorum malorum expertes erant: minime praetereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur: eorum animos confirmat: praemia singulis quibusq;, qui se fortiter gesserint, pollicetur. Carthaginenses uniuersis gratiam relaturos affirmat. eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt. uociferantes praeterea rogant, ne cunctetur amplius: iam iam exire in hostes iubeat. dux exosculata militum fortitudine, confestim

eos dimisit,

eos dimisit, mandans omnibus, ut corpora curarent: dein præsto essent facturi, quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. paulo post conuocatis ducibus, quid facturus sit indicat: partes distribuit: suum cuiq; locum designat: iubet, ut ipsi ante omnes alios in conticinio, locis sibi designatis, adsint. illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copijs, pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere: arma capere: rebus omnibus quammaxime intenti esse. igitur ubi primum egredi Carthaginenses cœperunt, à Romanis occurritur: ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginenses circiter uiginti millia hominum erant: Romani etiam plures. quoq; magis relicto omni ordine, pugnabatur, eò apertiora pericula erant. in tanta enim multitudine militum, uir aduersus uirũ, quasi singulari certamine congressus depugnabat. uerũ maxima pugna, atque ingens tumultus circa machinas erat. nam q̃ ab utroq; exercitu in eo loco constituti fuerãt, illi quidem ad expugnandum, hi uero ad propugnandũ omni studio innixi, in tantum, tamq; atrox certamen deuenere, ut tandem in iisdem, in quibus constituti fuerant, locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant: tanta audacia contra Romanos ferri: eorum machinas ferro, igne, telis, cæterisq; huiusmodi rebus impetere: ut Romani eo die, cum nullo modo incœptis hostium resistere possent: res suas in extremo propè sitas uiderint. post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse in

telligebat: receptui canere iussit. Romani, et si eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatum amittendi: tamen incredibili fortitudine animi, hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt. post hæc Annibal cum ijs, quas secum adduxerat, nauibus, intempesta nocte, nihil sentientibus hostibus, Lilybæo soluens Drepanum ad Aterbalem Carthaginensium ducem proficiscitur. quoniam, tum propter loci oportunitatem, tum ob speciem, ac pulchritudinem portus, præcipua semper cura Carthaginensibus fuerat, eam urbẽ seruandi. distat autem à Lilybæo millia passuũ non amplius quindecim. Carthaginenses interea, & si quid Lilybæo ageretur, scire magnopere cupiebant: tamen, quia ita iam post discessum Annibalis, pressa obsidio erat: ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret: compotes desyderij fieri nullo modo poterant. per id tempus rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanè uir, cognito Carthaginensium desyderio, pollicetur se naui, inuitis omnibus, Lilybæum aditurum, inspectisq; omnibus rebus, Carthaginensibus renuntiaturum. id quanq̃ hilari animo audirent Carthaginenses: tamen, quia Romana classis, in ipsis propè faucibus portus erat: impossibile esse, eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepide deducta naui, proficiscitur. cumq; in proximam insulam, quæ contra Lilybæum est: applicuisset: nactus postridie secundam auram, Lilybæum nauigat: per diemq; spectantibus hostibus, atque omni conatu, profectionem eius impedire loborantibus, portum ingreditur: cuncta, quæ animo conceperat: perfecit. alter consulum tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere

abeuntem posset, per noctem decem uelocissimas naues, in faucibus portus continet: cum ijs discessum Rhodij ipse quamdiligentissime obseruat: itidem reliquum exercitum factitare iubet. naues igitur, quæ in faucibus portus erant: ex utraq; parte proxime paludem extensis remis, aduentum rhodiæ ratis expectabant: hanc è uestigio, in eorum potestatem futuram arbitrantes. at Rhodius non per noctem, neq; ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas, ac paratas, audacia simul, atq; celeritate fretus præteruectus est. nec euasisse contentus, ubi paululum hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit: nemine omnium, ob stupendam eius nauis celeritatem, adire eum auso. Rhodius unica rate quasi triumphatis hostibus, Carthaginem rediit. senatui omnia, quæ uiderat: curauit. eius exemplo moti postea complures, idem facere sunt ausi. quibus ex rebus accidebat nihil eorum, quæ Lilybæi agebantur: à Carthaginensibus ignorari. Romani eam hostium ludificationem grauiter, & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere temptauerunt. quamobrē primum onerarias naues quamplures sabulo onustas, in profundum mittunt. hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitantes. nam, & uasta profunditas cuncta simul absorbebat: & fluxus, refluxus'q; maris iniecta omnia passim diffundebat. ægre tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit. eò confestim uelocissima quædam Carthaginensium nauis, uasto impetu prorupit: qua confestim potiti Romani armatam, instructam'q; in portu tenentes, aduentum cæterarum,

& maxime illius Rhodiæ cupide expectabant. illa at= su per noctem adueniens, solita uelocitate portum ingreditur. sed dum redire uellet, secuta ex improuiso quadriremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio uelocitatem nauis admiratus, ubi eam diligenter perspexit: & quadriremem Carthaginensium à Romanis captam agnouit: iam desperata fuga, congredi cum hostibus statuit. postq̃ ad manus uentum, quia, & numero nauium, & præstantia militum, Romani longe superiores erant: nauis Rhodia nullo negocio expugnatur. Rhodius ipse capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas instructas, paratasq; continue in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere. urbs interea acriter à Romanis oppugnari: mœnia plerisque in locis ui tormentorum euerti. Imilcon nouum continuo murum, pro euerso sufficere. in eruptionibus, & machinarum incendijs, nullam amplius spem habere. in hunc modum cum aliquandiu perseueratum esset, tanta repente uentorum tempestas cohorta est: ut machinas omnes, atque opera stridore, ac procella conflictaret: quarundam etiam turrim tabulata alta deijceret. tantum uentorum turbinem græcus quidam miles ex ijs, qui intus erant: aptissimum fore ad incendia machinarum ratus, cogitationem sua duci aperit. dux probata militis sententia, necessarijsq; omnibus è uestigio paratis, confestim eruptionem facere suos, ac ignem machinis, tribus locis inijcere iubet. quo confestim à militibus peracto, ignis ui uentorum facile in opera depellitur. quæ, quia arrida erant, ac iam diu ad solem usta, igni facillime absumeban=

tur. & dominante uento, nulla humana ope resisti poterat. siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erãt: ut neq; uidere, quid agerent: nec consyderare quippiam possent. quin & cadentibus ex alto lignorum frustris percussi, & fumo obcæcati interdum cadebant: dum ferre præsidium machinis nitebantur. quoq; maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant: eo Carthaginensibus omnia commodiora erant. siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspicari facile poterant. & si quid aduersus Ramanos iactabant, id uiolentia uenti facillime ferebatur, maioremq; in machinas impetum faciebat. tandem uero tanta uis ignis fuit, ut, et bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarentur: & arietum capita liquefierent. post hæc consules in reficiendis machinis, operam ponere destiterunt. Aggere tamen, atq; fossa urbem undiq; cingentes lenta obsidione superare hostes decreuere: nec prius cum castris abscêdere, quàm Lilybæo potirentur. Lilybetani refectis, quæ conuenerant, mœnibus, ociose iam obsidionem tolerabant. hæc cum Romæ nuntiata essent: Senatus, q multi in obsidione interierant: & pene uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementum decem millia hominum in Siciliam mittit. hi primo Messanam traducti, inde pedibus in Lilybetana castra iter fecere. iam Appius Claudius consulatum inierat: prioribusq; consulibus Romam reuersis, ipse apud Lilybæum exercitui præerat. hic simulac aduenisse supplementum uidet: uocatis ad se centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginensium ducem, qui illic

erat, nihil tale suspicantem, ex improuiso aggrediatur: eum nouarum copiarũ in Siciliam aduentum ignorare: neque existimare classem Romanorum, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. post ea uerba consulis, omnibus consilium eius approbantibus, ex ueteribus nouisq; copijs milites delegit: naues optimis quibusq; è toto exercitu delectis uiris compleuit. nam quod, et nauigatio propinqua erat: & præmiorum spes maxima: omnes id munus hilari animo suscipiebant. paratis igitur omnibus, quæ necessaria uidebantur: nocte intempesta, nihil sentientibus hostibus, Drepanum uersus nauigat. adueniente uero luce, cum iam non longe à Drepano forent: nauibus Romanorum apparentibus, Adherbal, & si primum inopinato hostium aduentu perculsus fuit: statim tamen ad se reuersus, atque animo confirmatus, temptare omnino fortunam prælij constituit: & omnia potius experiri, quàm pati sese in portu, per ignominiam, ab hostibus obsideri. Quamobrem è uestigio turbam remigum ad littus cogit. mercenarios milites ex urbe, tuba conuocat. eos pro temporis angustia cohortatur. si fortiter dimicarint: spem uictoriæ, sin subire periculum recusarint: acerbitatem obsidionis ante oculos ponit. his dictis, omnibus præsto sese esse ostendentibus, uociferantibusq;, ne amplius tardaret: sed iamiam in hostes classem immitteret: Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet. admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. nihilo deinde commoratus ipse, uti pollicitus erat: primus nauigat

diuersa regione portus, quàm Romani aduentabant. consul hostes conspicatus præter opinionem suam, non solum non cedentes, neque ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conserere cupientes, naues suas, quarum aliæ iam intra portum erant: aliæ in ipsis faucibus: aliæ mox sequebantur: omnes referre gradum iussit. hic cum primæ naues iussu consulis iter uertissent: alijs, quæ ponè sequebantur: adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est exeuntibus pariter, atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasque in ordinem iuxta littus collocabant: proris aduersus hostes conuersis. at consul, qui ab initio post omnem classem sequebatur: tum in altum profectus, læuum cornu obtinuit. inter hæc Adherbal cum quinque nauibus supra læuum Romanorum cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmauit. idem, ut aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur facerêt: per nuncios imperauit. ita omnibus à fronte consistentibus, sublatis signis, à pelago in Romanos defertur: quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. hoc enim ideo à Romanis prouisum fuerat: ut exeuntes è portu Carhaginensium naues facilius opprimi possent. uerum id postea magnam Romanis iacturam intulit, ob causas, quas dicemus. nã ut primum appropinquare inter se classes cœperunt: signis è prætorijs nauibus, ab utraq; parte sublatis, inuicem cõcurrentibus hostibus, pugna cõmittitur. diu acriter certatũ: ita, ut æquale esse piculũ uideretur. erát

enim in utraq; parte ex omni exercitu delecti præstantissimi milites. semper tamen Carthaginenses præualebant: tum, quod naues eorum uelociores erant: tum, quod peritiores ad nauigandum remiges: tum uel maxime, quod pelagus tenebant: per quod longe, lateq; pro eorum libidine, discurrere poterant. siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur: confestim celeritate nauium freti, in altum euadebant. ac si forte insequebantur hostes: in eos plurimæ simul conuersæ, eadem celeritate circumueniebant: maximasq; inferebant clades. nonnullas interim naues submergebant. Siue aliqui ex socijs periclitabantur: confestim sine labore, atq; periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigantes. at Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat. siquidem in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; seipsos tutari, neq; laborantibus succurrere poterant. &, quod in bello nauali præcipuum haberi solet: per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impossibile Romanis erat: tum, quod naues eorum grauissimæ erant: tum, quod remiges maritimarum rerum rudes, & ad nauigandum inepti. consul igitur cum rem in deterius labi cerneret: nauibus partim in littore confractis, nonnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic forte propinquæ erant: eum secutæ. reliquæ omnes tres & nonaginta numero, in Carhaginensium potestatem uenere. præterea copiæ omnes captæ exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus, perierant. Adherbal magnam ijs rebus gestis, laudem apud Carthaginenses

meruit:ut, qui singulari prudentia, ac magnitudine animi, omnia fœliciter peregisset. Appius uero Claudius à Romanis iurgijs, contumelijsq; uehementer affectus, quòd adeo imprudenter se gessisset: quòd rem Romanam summum in discrimen adduxisset. ipse tandem consulatu abdicatus, summa cum ignominia, in iudicio concidit. Romani, et si ingens se accepisse uulnus intelligebant: nihil tamen pristinæ magnanimitatis immemores, confestim reperta classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs, qui Lilybæum obsidebant: subsidium ferre, commeatumq;, & cætera exercitui necessaria subministrare iubent. ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. hic contractis ab omni Sicilia, præterquàm à Lilybæo, nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, et, quas frumentationis causa secum habebat: numero circiter octingentas. earum mediam ferè partem, & quasdam ex rostratis quæstori tradit: ac ferre in castra commeatum iubet. ipse interea Syracusis manet: reliquas, quæ paulopost à Messana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione, à socijs imperatum, excepturus. per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues, quas prælio acceperat, Carthaginem misit. hinc Carthalonem præfectum triginta nauibus ei traditis exire in hostem iubet. ipse paulopost cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quascunq; naues hostium possit, integras capiat: reliquas incendat. Carthalo igitur per noctem impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorum, quæ in Lilybætano portu asseruabatur, superuenisset: maxime

in periculo rem Romanam posuit. nam cum inter eos, qui custodiæ gratia circa classem excubabant, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret: Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die, aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus, hostes inuadit. ita ex omni parte circumuentis Romanorũ copijs, in non mediocre periculũ deuenerunt. præfectus Carthaginensium, paucis Romanorum nauibus partim captis, partim incensis, non longe post Lilybæo soluens, uersus Heracliam nauigat: ut commeatum, qui ex ea parte in castra Romanorum ferebatur, intercluderet. iter facienti speculatoriæ naues Carthaloni nuntiant, magnum nauium numerum aduentare. quo nuncio accepto, Carthalo nequaquam cunctatus, ꝙ ob res paulo ante egregie gestas, Romanos spernebat: aduersus eas properauit. eodem modo Romani quoque adesse classem hostium, à speculatoribus cognouere. uerum ij, cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrarentur: in proximum forte littus naues subduxere. erant in ijs locis recessus quidam, atq; anfractus, quibus desuper rupes imminebant. in ijs consistentes Romani lapidibus, fundis'q; naues hostium arcebant. Carthaginenses, & si à principio tandiu obsidere illos, quoad eorum potirẽtur, decreuerant: tamen, cum propter naturam loci, nihil proficere se posse intelligerent: et Romanos acrius, quàm sperabant, resistere intuerentur: paucis tandem onerarijs nauibus acceptis, ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. interea loci consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promontorio, Lilybæum pete-

bat: ignarus earum rerum, quæ superioribus diebus suis acciderant. dux Carthaginensium aduentu consulis rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiens procul à cæteris Romanorum nauibus, illi occurrere. at L. Iunius cum de longe aduentum hostilis classis prospexisset: magnitudine eius perterritus, committere pugnam non audebat: fugere ob propinquitatem hostium non licebat. quare ad loca difficilia, atq; periculosa conuersus, in proximo portu stationem fecit: decreuitq; potius extrema omnia experiri, q̃ pati, ut exercitus Romanorũ in potestatẽ hostiũ ueniret. id conspicatus Carthalo præfectus Carthaginẽsiũ, proficisci aduersus hostes destitit. sed medium quendã inter utranq; Romanorũ classem, portum tenuit: ratus per eum modum utriq; classi abeundi facultatem ablatum iri. interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit: quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginensium nautæ, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumq;, in quibus erant, peritiam habebant: Carthaloni suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio, uim tempestatis euitaret. id cum ille fecisset, cum omnibus suis incolumis euasit. at Romanorum classis ui tepestatis agitata, quoniam loca importuosa erant, ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus, quod utile in posterum foret, superauerit. his Romanorum tot, tantisq; calamitatibus, rursus accidit Carthaginẽsiũ rem superiorẽ fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali prælio affecti, tunc uero omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spẽ habẽtes. contra uero Carthaginẽses, et maris impe-

rium sine controuersia tenebant: & in terra haud prorsus sine spe erant. igitur, & qui Romæ erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utriq; ob prædictas clades maxime afflicti forent: tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere. quare, et illi, quæ necessaria erant, suppeditabant: & hi, quantum pro uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius consul post amissam naufragio classem, curæ, ac solicitudinis plenus Lilybæum peruenit. ibi omni cogitatione quammaxime intentus, noui aliquid agere studet: quo acceptam ex superiori clade ignominiam minuat. quocirca non longe post, tenui quadam oblata occasione, Erycem per proditionem occupat: simulq́;, & templo Veneris, et oppido potitur. Eryx est Siciliæ mons mari imminens ex ea parte, quæ ad Italiam spectat, inter Drepanum, ac Panormum, magis tamen Panormo coniūctus. hic magnitudine omnes Siciliæ montes excedit, præter unū Aetnam. in eius uertice planicies est: ubi Erycianæ Veneris templū, quod sine controuersia omniū Siciliæ templorū opulētissimū, atq; ornatissimū ē. paulo infra uerticē urbs est eiusdē nominis, longissimū ac difficillimū undiq; habens aditum. hic consul uno in uertice, altero ad radices montis, qua aditus a Drepano erat, præsidio collocato, custodire utrunq; locū pergit: sperans se per eum modū, & urbem, & totum montē tuto tenere posse. Carthaginenses capto Eryce, Amilcarem cognomento Barcā, classi præficiunt. hic cū omnibus copijs in Italiā delatus, maritimā orā populatus est. erat aūt annus eius belli decimusoctauus. hinc uastatis Locrorū, ac Brutianorū agris, cū omni classe in Panormitanū agrū re-

uertitur. hic locum occupat bello gerendo aptissimum, inter Rhegium, ac Panormum alte mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum. est enim mons, quem præcise undiq; rupes cingunt: in summitate habens planiciem quandam non minori ambitu, quàm duodecim millium passuum, peruiã, & culturæ aptissimam. est præterea maritimis auris præclare expositus: mortiferarum ferarum omnino expers, à mari, & à mediterranea regione rupes habens inaccessas: eas uero, quæ inter has mediæ sunt, haud faciles peruias. in eo tumulus insurgit: qui speculæ simul, atq; arcis locum obtinet. portum habet amœnissimum, & ijs, qui à Drepano, uel Lilybæo Italiam petunt commodissimum: aquarum præterea copia insignem. aditus ad eum omnino tres sunt: & ij perdifficiles, duo à mediterranea regione, tertius à mari. in eo loco Amilcar castra posuit: ut qui neque propriam urbem neq; spem ullam habebat: sed medijs sese obijciebat hostibus. neq; tamen quiescere interea hostes permittebat. nam & mari sæpe ab eo loco delatus, in maritimam Italiæ oram omnia usque ad regionem Cumarum uastauit: & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormum positis, non longius ab exercitu Romanorum octingentis passibus, ibiq; tres ferè annos commoratus, multa & præclara facinora fecit: quæ particulatim commemorare difficillimum foret. Romanis igitur, quemadmodum supradiximus non solum in uertice, uerum etiam in radicibus montis Erycem custodientibus, Amilcar urbem Erycinam per fraudem capit: quæ media erat inter uerticem montis, & præsidia Romano

rum, quæ in radicibus erant. quo facto accidit Romanos, qui in uertice erant, à Carthaginẽsibus obsessos, summo in discrimine uersari: nec minus sanè Carthaginenses ipsos in Erycina urbe premi duobus Romanorum præsidijs, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos: nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam. ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa obstinatione animorum utriq; perdurabant: extrema omnia tolerantes, & maximis quibusq; periculis sese obijcientes. cum in hunc modum traheretur bellum, & Amilcar Romanos mari quammaxime infestaret: ꝙ illi iam annos ferè quindecim mari abstinuissent: commoti maiorem immodum Romani, ut pote qui bellum aliter finem nunquam habiturum uidebant: ad studium parandæ classis iterum conuertuntur. uerum, quia exinanitũ iampridem ærarium fuerat: priuatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures unam simul quinqueremem ædificabant: & necessarios ad eam sumptus subministrabant: tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumq; Romanum propagandum. in hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis rhodiæ, quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. huic classi præficiunt L. Lutatium cõsulem: eumq; adueniente iam uere, aduersus Carthaginenses mittunt. hic igitur cum omni classe ex improuiso in Siciliã delatus, primo aduentu Drepani portũ, cæterosq;, qui circa Lilybæũ erant, occupauit: uniuersis Carthaginensiũ nauibus sese ad ducem pauide recipientibus. hinc Drepanum instructis machinis, cæterisq; ad

obsidionem necessarijs, expugnare nititur. & quia non
longe aberat Carthaginensium classis: memor præterita-
rum rerum, quantum momentum bello maritimæ res
afferrent: haudquaquam per ocium, atq; socordiam tem
pus conterebat: sed remiges, ac nautas assidue exerce-
bat: neminemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur.
ita breui tempore factum est, ut Romani milites ad na
uales pugnas aptissimi forent. Carthaginenses cognito
aduentu Romanæ classis, confestim ipsi quoq; naues pa-
rant: frumento, ac cæteris necessarijs rebus onerant: ne
quid ijs, qui apud Erycem obsidebantur, è necessarijs re
bus deesset. Classi Hãnonem præficiunt. hic delatus ad
insulam, quam uocant Hieronesum, inde nihil sentien-
tibus hostibus, in castra ad Amulcarem nauigare, et eua
cuere naues, ac commeatum exponere properabat. at Lu
tatius aduentu hostium cognito, eorum consilium suspi-
catus (haud enim difficilis coniectura erat) optimis qui-
busque è pedestri exercitu militibus secum adductis, con
festim ad Egusam insulam nauigat. hæc insula non
longe abest à Lilybæo. hic hortatus pro tempore mili-
tum animos, ut in sequentem diem oẽs sese ad pugnam
pararent, edixit. postridie cum iam dilucescere dies cœ-
pisset: consul prosperum q̃dem, ac secundũ adesse hostibus
uentum cõspicatus, classi uero Romanæ planè aduersum,
præterea mare turbidũ esse, ac procellosum, q̃d agẽdũ fo
ret, aliquandiu dubitauit. mox uero considerans suos, si,
durante procella maris, ad manus cum hostibus ueniãt,
prælium duntaxat cum Hãnone, & cum naualibus
copijs, & cum impeditis, atque onustis nauibus inituros,
si uero prorogato pugnæ tempore, tranquillitatem ma-

ris expectent: iam necesse fore, ut cum euacuatis, ac maxime expeditis nauibus cum optimo quoque milite è pedestri exercitu, delecto, & quod maximum est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tempus audiebatur: in certamen descendant: statuit tandem q̃uis turbido, & aduersante mari cum hostibus congrediendũ. uenientibus igitur plenis uelis Carthaginensiũ nauibus, classem structam, atque paratam opponit. Carthaginenses ubi interceptum classis suæ cursum ab hostibus uident: nauesq́; illorum ad certamen paratas, dimissis uelis ipsi quoque se ad prælium comparãt. hic cõfirmatis animis utrinq; confligitur. quo in loco cum omnia è diuerso forent, q̃ olim in pugna apud Drepanum fuerãt, non immerito diuersum quoq; res exitum habuere. Romani naues quàm celerrimas habebant: onera omnia exceptis, quæ ad belligerandum necessaria uidebantur, deposuerant. remiges eorum diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant. optimi quiq; milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerãt. Carthaginensibus hæc oĩa contra euenerãt. eorum naues onustæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant: turba remigum, ac nautarum, ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis, milites noui, nec dum periculis assueti. nam ꝙ Romanos nunquam amplius mari quicq̃ molituros existimabant: omnem protinus rei naualis curam cogitationemq́; deposuerant. quamobrem simulac pugnari cœptum, à Romanis superantur. naues eorum quinquaginta uel fractæ, uel submersæ: septuaginta plenæ captæ: reliquæ sublatis uelis, subita uenti mutatione, facta mirabili celeritate, sese ad Hieronesum ex fuga receperunt.

receperunt. consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædam, & captiuorum corpora inter suos diuidit. fuerunt enim è Carthaginensibus uiui capti præter eos, qui inter certandū perierant, ultra decē millia hominum. Carthaginenses tali ac tanta clade perculsi, et si animo ad belligerandū promptissimi erāt: diuersis tamen rationibus impediebantur. siquidem neq; iis, qui in Siciliam erant, subministrare commeatum poterant, amissa classe, et hostibus mare undiq; tenentibus: et derelinquere ducem, ac milites optime de republica meritos, proditionis simile existimabant: quibus uero copiis, aut qbus ducibus contenderēt, non habebant. quapropter misso ad Amilcarem quamcelerrime nuntio, potestatem illi tradunt, quicqd de republica uisum fuerit, faciendi. Amilcar optimi simul, ac sapientissimi ducis officium fecit. quandiu enim aliqua Carthaginensium rebus spes superfuit, nullum unq̄ laborem, nullū periculū euitauit: sed summa industria, atq; audacia fretus, oīa pro adipiscenda uictoria haud secus, quàm cæteri duces, assidue subiit. ubi uero Carthaginiensium rebus nullam amplius relictam spem uidet, prudenter, ac moderato aīo cedens tempori, legatos, qui de fœdere agerent, ad consulē misit. enimuero optimi ducis officiū existimandū est, posse nō solum uincendi, uerumetiam cedendi tempora perspicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaq̄ aspernatus est, conscius difficultatū, qbus ex diuturno bello populus Romanus premebatur. ita tandē de fœdere conuenit, huiusmodi cōditionibus præscriptis: amicitiam esse Romanis, Carthaginensibusq;, si id populo Romano uideatur: excedere prorsus omni Sicilia Carthaginenses: neq; post-

hac Hieroni bellum inferre: neq; contra Syracusanos, Syracusanorum'ue socios mouere arma: Carthaginenses sine precio captiuos omnes reddere: insuper talenta argenti euboicæ duo millia & ducenta Romanis, annos uiginti, pendere. has conditiones Romam missas, populus Romanus comprobare noluit: uerum in Siciliam decẽ uiros cum authoritate publica legatos misit. hi in Siciliã delati summam rei haudquaq̃ immutarunt: tempore pẽdendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis. id præterea conditionibus addidere, ut nõ solum Sicilia, sed etiam omnibus insulis, quæ inter Siciliam, atq; Italiam mediæ sunt, Carthaginenses excederent. per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduersus Carthaginenses pro Sicilia gesserunt: finis impositus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium sanè, quæ nos audiuerimus longissimum, atq; maximum. in quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraq; parte amplius quingentis, iterum non multo minus, quam septingentis inuicem pugnatum fuit. amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas præter eas, quæ diuersis naufragijs perierunt. Carthaginenses uero circiter quingentas. itaque, qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni, & Ptolemæi, & Demetrij copias, & classem, & Bella naualia, merito posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginensibusq; gestarum, omnem admirationem deposuere. quod si quis considerare uelit, quantum intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursusq; Athenienses, & Lacædemonij bello inter se usi fuere: pro-

fectò nunquam maioribus copijs mari pugnatum intelliget. quibus ex rebus clare constat id, quod principio à nobis propositum fuit: Romanos neq; fortuna, quidam ut Græcorum putant, neq; casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi, tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint. quanquam erunt fortasse, qui dubitent, quæ causa sit, q cum longe magis polleant hac tempestate terra, mariq; Romani, quippe qui uniuerso iam orbi dominantur, non tamen, aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeant. uerum eius rei causam facile licebit intelligere: cum ad expositionem Romanæ reipublicæ morumq;, atq; institutorum eius uentum erit. nam de ijs præter propositum facere mentionem, neq; nobis commodum, neque lectoribus nostri operis utile foret. siquidē res ipsæ amplissimæ sunt: sed tamen usq; in hunc diem, ut id, qđ sentio, dicam, nemini notæ, culpa eorum, qui historias scripserunt. ij enim partim ignorarunt, quæ scriberent: alij, & si recte intellexerunt, obscure tamen, ac prorsus inutiliter scripsere. enimuero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusque populi animos, resq; omnes duarum maximarum ciuitatum inter se simillimas inueniet. principio desyderium utriusq; simile fuit: magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis: uiri apud Romanos longe quidem præstantiores: sed dux Carthaginensium Amilcar cognomento Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia, & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes fere

casus utrunq; populum excepere. Romani enim statim
cum gente Faliscorũ bellum gerere cœperunt: quod ta-
men intra paucos dies, ciuitate eorũ potiti terminarunt.
Carthaginenses uero per idem tempus finitimorũ, ac Nu
midarum, et aliorũ Africæ populorũ bello circunuenti,
in extremũ ferè discrimen deuenere: tandẽq; non mo=
do pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro libe-
ris, pro solo natali, coacti sunt dimicare. quod bellũ, cum
memoratu dignũ sit: summatim, breuiterq;, sicuti ab ini=
tio proposuimus: referemus. nã quale, quamq; atrox sit
id bellũ, quod omnes cruentũ uocant: facile quiuis ex re
bus gestis eorũ temporum suspicari poterit. q̃ uero multa
prouidere ducem exercitus, et lõge antea cauere oporteat,
quidq; Barbari mores differant ab ijs, q sub disciplina,
et legibus educantur, ex ijsdem plane rebus palàm fiet:
quodq; præcipuũ est, ex cognitione earũ rerũ, facile in-
telligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduer=
sus populũ romanũ gessit. quæ quoniam non modo apud
eos, q historias scripserunt: uerum etiam apud eos, qui in
ipso bello fuere: interdum dubiæ sunt, ac per obscuræ:
operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri ope
ris apertam faciemus. Amilcar post percussum cum
Romanis fœdus, copias ab Eryce, in Lilybæum dedu-
xit. hinc sese statim magistratu abdicauit. copias Ge-
stoni duci, qui Lilybæi erat: transmittendas in Africam
tradidit. Gesto, quod res nouas in tanta multitudine ho
minum, si simul in Africam delatæ forent, uereba-
tur: præsertim cum magna militibus stipendia deberen
tur: quæ propter inopiam ærarij, solui non poterant: pru
dentissime antea prouiderat, ne simul omnes, sed di-

uersis inter se temporibus, copiæ mitterentur: factis eti-
am de industria interuallis, ut facilius per partes pro-
uideri posset: primiq; ante domum abijssent, quam se-
cundi superuenirent. Carthaginenses partim negligen-
tia, partim inopia ærarij, non solum non dimittebant
copias, sed ut in urbe aduentum cæterarum expecta-
rent, iubebant: quò simul cum omnibus, de stipendijs
transfigeretur. cæterum cum multa in urbe, & per no
ctem, & interdiu à militibus maleficia committeren-
tur: intolerabilisq́; iam foret multitudinis intēperantia:
Carthaginenses accersitis ducibus, eos rogant, ut omnem
multitudinē, quæ in urbem conuenerat, ad oppidū Sic-
cam traducant: ibiq; tandiu expectent, quoad reliquæ co
piæ in Africam uehantur. præterea non nihil pecuniæ
singulis q̄busq; tradi iubent: quò facilius tolerare morā
possint. duces dicto Carthaginensiū obtemperantes, sine
mora multitudinē educere cœperunt. uerū cum singuli
quiq;, quēadmodū superiori tēpore fecerant: uellēt im
pedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopost eò
pro stipendijs reuersuri: Carthaginenses ueriti, ne, si id
eis ꝑmitteretur: alij amore liberorū, pars uxorū gratia,
uel non abirent: uel mox in urbē reuerterentur: & ita
cōditiones ciuitatis nihilo meliores fierent: tandē hostili
ter cū omnibus rebus suis, exire inuitos coegere. ut igi-
tur in Siccā traducti sunt milites: licentius iā per ociū,
atq; socordiam uitā agebant: id quod in exercitu ꝑnitio
sissimū est, & fons, atq; origo seditionū omnium. q̄dam
stipēdia insolentius, q̄ ante, ac longe maiora, q̄ prius po
stulabant: oēs memores munerū, quæ inter ꝑicula du-
ces, cū eos ad bellū hortarētur, sibi polliciti fuerant: etiā

præter stippendia longe maiora expectabant. uerum spes sua eos frustrata est. nam simulatq; omnes in Sicca oppido conuenere: missus ad eos Hāno Carthaginensiū prætor, non solum non attulit munera, quæ sperabant: sed de penuria ærarij multa locutus est: & aliquam sti pendiorum remissionem postulauit. quibus rebus commota multitudo, confestim insurgere cœpit: ingens tumul tus, magnáq; in oppido seditio orta: ut pote in tanta morum, atq; linguarum uarietate. nam Carthaginenses, ꝙ ex uarijs, diuersisq; hominum generibus, exercitum cōponerent: partim quidem recte faciebant: siquidē neq; conspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat: & mandatis ducum facilius uniuersi obtemperabant. at si quando tumultus, aut seditio in exercitu oriebatur: tunc neq; mulcere quenquam, neq; alicui modum imponere licebat. gens ignara cum impetu ferebatur. ubi semel ad iram uentum erat: more ferarum continue magis crudescebat: neq; ullus erat sæuitiæ modus. quod ea tēpestate in exercitu Carthaginensium, euenit. erant enim Hispani alij, alij Galli, quidā Lygures, itē Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi, fugitiuorum, et transfugarum ingens numerus. quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiq̄ licebat: neq; alius ad eam rē modus inueniri poterat. prætorē singulorum linguam nosse impossibile erat. plures uno tempore ad conuocādam multitudinē, adhibere interpretes, stultissimum ui debatur. reliquum erat, ut id per duces eorū fieret: quot Hāno è uestigio expertus, frustra laborauit. siquidē alij mandata ducū nequaq̄ intelligebant: alij aliter referebant, q̄ dicerentur: pars id ignorantia, pleriq; uitio facie

bant. quamobrem ira, impetu, tumultu, omnia plena erant. inter cætera querebantur, à Carthaginensibus neminem ex ijs, sub quibus in Siciliam militauerant: quiq; munera eis polliciti fuerant: ducem ad se missum. tandem uero raptis per iram armis, cõtempto Hãnone, & cæteris ducibus, Carthaginem uersus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus passuũ à Carthagine, castra locant. erant hi supra uiginti millia hominum. Carthaginenses tunc demũ se circũspicere, tunc errata sua recognoscere cœperunt: cũ nullũ amplius rebus suis remediũ erat. ingens enim Carthaginensium error fuit, tantã cõductorũ militũ multitudinẽ, finito bello, in unum locum coegisse: nec eo minor liberos, uxoresq; eorum, aut cætera impedimenta non retinuisse Carthagini: quibus, si res postularet, ueluti obsidibus uti possent. tamen cum tantam multitudinem hominum haud parum formidarent: nihil, quo illorum iram leniri posse arbitrarentur, prætermittere: iubere, ut in castra eorum à suis frumentum, & cætera necessaria portarentur, uiderenterq;, quo pretio illi uellent. crebras præterea legationes ad eos ex Senatu Carthaginensi mittere. at mercenarij milites, singulis diebus noui aliquid cogitare: audaciores iam facti, ꝙ timeri sese à Carthaginensibus senserant: quodq; bello Siculo exerciti erant: & Carthaginenses, nullas prorsus urbanas copias habere intelligebant. quãobrem, ubi prius debita sibi stipendia petere consueuerant: nũc ẽt interfectorum equorũ pretia exolui sibi postulabant. neq; ijs contenti, rursus multorũ annorum frumentum deberi sibi asserebant: pro eo, inauditum, ante eũ diem, pretiũ flagita-

bant. deniq; quotidie noui aliqd, quo bellum mouerent, reperiebant. pessimi quiq;, & maxime seditiosi milites, in exercitu præualebant. Carthaginensibus omnia sese facturos pollicentibus, tandem inter eos conuenit, ut omnia, quæ in dubio essent, unius arbitrio cōmitterentur: quo duce, illi in Sicilia usi forent. sed enim Amilcarem barcam, sub quo in Sicilia militauerant, non satis diligebant: ꝙ, neq; nunc in tanta dissensione, ad eos ijsset: & antea sponte sese magistratu abdicasset. Gestonem uero omnes unanimiter amabant: quoniam, & dux in Sicilia fuerat: & erga eos perhumaniter se gesserat, cum cæteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarū in Africam. huic igitur summam rei committendam omnes censuere. Gesto è uestigio cum pecunijs, mari profectus, simulac Tunes appulit, principio duces conuocat: deinde singulas quasq; nationes congregari iubet. hic eos partim præteritarum rerum increpat: partim præsentium admonet: in futurum, ut Carthaginenses, quorum milites longo tempere fuerunt: colant, longa oratione hortatur. tandem suadet, ut suum quisq; stipendium æquo animo capiat: id uero per nationes diuidere cupiebat. erat in exercitu campanus quidam, qui nuper seruus è Sicilia à Romāis trāsfugerat: uiribus corporis, atq; audacia in rebus bellicis insignis, nomine Spēdius. hic metuens, ne, si fœdus cum Carthaginensibus fieret, in domini sui potestatem deueniret, ac secundum leges populi romani cæderetur: summam audaciam uerbis, ac re ipsa quæcunq; moliri: quo oīa magis pturbarētur, seditionem, quàm fœdus, bellū, q̃ pacem, præoptare. præterea etiam Afer quidam nomine Matho, qui liber qui-

dem erat: atq; in Sicilia pro Carthaginensibus dimicauerat: sed quia multa in dissensione seditiose fecerat: supplicium formidabat. hic igitur conuocata Afrorũ multitudine, admonet, ut prudenter rebus suis consulant, neq; dubitent Carthaginenses, cum primum cæteri milites, accepto stipendio, in prouincias reuersi fuerint: omnem suam iram in Libyes conuersuros: ita illos sibi persuasisse, omnem seditionem initium habuisse ab Africanis: proinde uideant quid agant. quibus uerbis commota mirumimmodum multitudo, simul quod mentionem duntaxat de stipendio à Mathone factam intelligebant: nihil autẽ neq; de precio interfectorum equorum, neq; de frumento tot annorum ab eo commemoratum: extemplo omnes simul in contionem, deliberandi causa uenere. hic Spendio, ac Mathone uehementer in Gestonem, ac reliquos Carthaginenses inuehentibus, omnes facillime aures præstabant. quod si quis præterea aliter consulere nitebatur, non expectabant idem'ne, quod Spendius, an diuersum sentiret, intelligere: sed confestim iactis in eum lapidibus, interficiebant. multi in hunc modum non solum duces, uerum etiam priuati homines cæsi. nihilq; aliud in tanto tumultu, per totum exercitum audiebatur, quàm uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant. eoq; magis eorum animus sæuiebat, quod pauloante ebrij à cœna surrexerant. itaq; si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq; lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur. ita cum nemo amplius consulere in contione quippiam auderet: Spendium, & Mathonem unanimi consensu, duces sibi constituere. Gesto, & si tantumtum in multitudine tumul-

tum, ac seditionem cerneret: tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponendam existimabat. itaque cum intelligeret, crudescentibus indies magis multitudinis animis, res Carthaginensium summum in discrimen adduci, etiã cum sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit. & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorum animos precibus, pollicitationibus'q; mulcere conabatur. at illis non dum frumentum, quod petierãt: consecutis, et tamen deberi sibi affirmantibus, acriter'q; petentibus, Gescon sese id libenter daturum respondit: si Mathonem in eius manibus ponerent. at eã uocem indignata multitudo, in tantam insolentiam prorupit, ut confestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipẽdia parata erat: diripuerint: Gesconem'q; ipsum, ac cæteros, qui cum eo erant: Carthaginenses cœperint. Matho autem, ac Spẽdius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellum, immane aliquot patrare facinus properabant. quamobrem insolentia multitudinis collaudata, una cum pecuniis etiam sarcinas Carthaginẽsiũ rapuere. Gesconem, cæteros'q;, qui cum eo erant: post multas contumelias duci in uincula iusserunt. ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginensibus bellum gessere. ex huiusmodi igitur causis natũ est, tale'q; principium habuit bellum, quod Africanum dicitur. Matho, ac Spendius patratis iis, quæ supra memorauimus: confestim per omnes Africæ populos, legationes mittunt, ad libertatem eos prouocantes: &, ut sibi contra sæuum populi Carthaginensis, crudele'q; imperium adiumen-

to esse uelint: rogantes. omnibus ferè Africæ populis in=
cœptum comprobantibus, commeatuq; & copijs habun
de subministratis, duces diuiso inter se exercitu, pars V ti
cam, alij Hipponem, ꝙ hæ ciuitates in conspiratione dis
senserant: obsedere. Carthaginenses, qui rẽ q̃dẽ fami=
liarem duntaxat agricultura sustentare: publicas uero
pecunias ex tributis Africæ colligere: præterea cõductis
tantummodo militibus bella gerere consueuerant: tunc
ijs non modo priuati, sed ea omnia in capitis sui perni
tiem conuersa animaduertentes, multis uno tempore dif
ficultatibus premebantur: nec quo se uerterent satis scie
bant. tantoq; hæc grauiora eis uidebantur: quanto præ
ter spem acciderant magis. etenim longo, ac difficili in
Sicilia bello fatigati, percusso ad extremum cũ Romanis
fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere, ac respira
re posse. at id longe contra euenit. Bellũ enim subito ex=
arsit infestius multo, ac periculosius q̃ antea. siquidem
primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabãt: nũc
uero pro seipsis, pro liberis, pro patria, subire pericula
cogebantur. ad hæc nulla amplius arma, nullæ naua-
les copiæ, nullius classis apparatus, apud eos erant: ut,
qui tot naualibus prædijs uicti, ac profligati fuerant, nul
la præterea in posterũ tributa, nullũ amicorũ, aut socio
rũ præsidiũ expectabant. tunc demũ intelligentes quãtũ
inter externũ, ciuileq; bellũ interesset: cuius mali causa
profectò ipsi sibijpsis fuere: et .n. superiori bello, ꝙ iustas
se causas habere putarẽt: superbe nimiũ, atq; auare Afri
cæ populis imperauerãt: uniuersorũ fructuũ medietatẽ
abstulerãt: tributa duplicauerãt: nullũ ẽt ijs, ꝗ per igno
rantiam deliquerãt: remittere crimẽ uoluerãt. magistra

tuum eos duntaxat honestauerant: non, qui benigne, ac clementer se gessissent: sed, qui grandem ærario pecuniã cumulassent: quemlibet iniuste per eos in populum sæuitum foret: qualis fuit is, quẽ supra memorauimus Hanno. q̃bus rebus factum est, ut populi Africæ nõ solũ hortatu multorũ, uerum ẽt unico nuntio, facile ad rebellionẽ induci posse uiderentur. siq̃dem mulieres ipsæ, ꝙ superiori tempore uiros, liberosq́; earũ, ob nõ soluta uectigalia, duci in seruitutẽ uiderant, in singulis q̃busq; ciuitatibus conspirauere, nihil relictorũ sibi bonorũ occultantes: sed mundos ẽt mulieribres, quod dictu incredibile uidetur, ad soluenda stipendia sponte conferentes. q̃bus ex rebus tantũ Mathoni, ac Spendio facultatũ cõparatum: ut non solũ militibus, quæ principio coniurationis polliciti fuerant: abũde persoluerint: uerũ ẽt ad futuros belli apparatus satis superq́; habuerint. q̃obrẽ nõ præsentia solũ, uerũ etiã futura prospicere recte consulentem cõuenit. Carthaginenses, & si tot undiq; calamitatibus circumuenti forent: nõ tamen omnino animũ concidere: sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenariis militibus ducem præficiunt Hannonem: hinc urbanam iuuentutem armant: equites etiam urbanos exercẽt: reliquias nauium, triremesq́; partim ueteres instaurãt: partim nouas instruunt. interea Matho, & Spendius, cum iam septuaginta armatorum millia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quẽadmodum supra diximus, inter se copiis, Vticam, atque Hipponem obsidebant: nondum tñ desertis castris, quæ apud Tunes oppidum ante constituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginenses omni Africa excluderentur. siq̃dẽ Cathago

in promontorio sita est, in mare protendens, insulæq; spe ciem habet, nisi ꝙ arctissima tellure Africæ coniungitur. urbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur. Latitudo telluris, quæ eam cum Africa iungit, nó amplius, q̃ tria milia passuum continet. huius ab una parte, quæ in mare protenditur, non longe abest Vtica ciuitas: in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant: ac modo noctu, modo interdiu, ad mœnia usq; Carthaginis prorumpentes, tumultu, & trepidatione urbem complebant. inter hæc Hanno, quæ bello necessaria erãt, diligentissime parauit. erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. at paulo post aduersus hostes, cum exercitu profectus, quod recte discernere tempora nesciret: magnam ducis imperitiam præ se tulit. missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantorum multitudine perterritos, dissipauit: mox uero adeo imprudenter se gessit: ut ipsos obsessos, in quorum subsidium uenerat, maximum in discrimen, & extremam ferè pernitiem adduxerit. nam cum balistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarum urbium machinas, secum Carthagine detulisset: castris ante mœnia urbis positis, pugnam cum hostibus commisit. illi cum elephantorum uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis, in proximum collem natura, & arborum frequentia munitissimum se recepere. Hãno duntaxat aduersus Numidas bella gerere solitus, qui ubi semel fugam arripuere, uix ad ter

tiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus tantummodo curando corpori operam dabat. hostes uero sua Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simulatq; Hannonem Vticam ingressum cognouere, exercitumq; fiducia uictoriæ securum degere, repente castra hostium agressi, eorum partem interficere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coegerunt: machinis, & cætero belli apparatu, nemine iam contra dicente potiti. neq; hoc solum tempore Hannonis imprudentia Carthaginensibus obfuit. nam paucis interiectis diebus, cum castra hostium apud SorZam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus, quo hostes, bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto, superare facile potuisset, utrunq; tempus ignauia, atq; socordia prætermisit. Carthaginẽses itaq; cum Hannonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant: huic elephantos septuaginta tradunt: omnẽ præterea conductũ militem, & transfugas, item equites, peditesq; urbanos, ita, ut uniuersi essent circiter decem millia hominum. hic è uestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute, uno tempore, & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit: & dignus ea gloria, quam ex rebus gestis antea cõparauerat, eaq; expectatione, quæ de eo apud omnes erat, apparuit. fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita. Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniun

gitur. uiasq; habent ea loca perdifficiles, atq; inaccessas, & magna ex parte manu factas. igitur tumulos omnes, qui itineribus imminent, Matho occuparat: præsidijs ea loca diligentissime firmauerat. fluit præterea per hæc loca Machæra fluuius altis quidem ripis, ac prærapido gurgite, nec nisi unico ponte transmeabilis. supra pontem urbs est nomine Sephyra: hanc eodem modo Matho tenebat. quibus ex rebus accidebat, ut non modo exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus præclusus in Africã transitus foret. quæ cum animaduerteret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret: tandem hoc consilio usus fuit. animaduerterat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita distineri, ut stagnarentur ferè eius hostia, nec multum per id tempus in mare deflueret. itaque facilem fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit, duntaxat quæ exercitui ad profectionem necessaria erant, parat. hinc opportunum ei rei tempus expectat. quod simul atque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, præter fluuij ostia copias omnes traducit. orta uero luce, & hostibus, & ijs, qui in urbe erant, tantæ rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos, qui Sephyram custodiebant: exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, rapto confestim agmine, in subsidium suorum proficiscitur. ita sibi inuicem utriq; exercitus opitulabantur. erant autem Sephyræ ad decem millia hominum: Vticæ uero circiter quindecim

millia. hi facile à se circumueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utriq; aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt. at Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elephantos habens, deinde equites, ac leuis armaturæ milites, postremo legionarios. ubi uero hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, ac totum conuerti agmẽ iubet, ita, ut qui à fronte erant conuerso itinere de industria, quasi fugam facerent: qui uero postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent. quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur: statimq; ad manus ueniunt. simulac uero equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur: ac postremo se fugæ committunt. alij à legionarijs militibus, à latere inuadentibus magna cum cæde profligati: alij ab elephantis, equitibusq;, qui post legionarios ruebant: pessundati. ad sex millia hostium in eo prælio cecidere: capti circiter duo millia: reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra, quæ circa Vticam erant, se recepere. Amilcar his rebus felicissime gestis, hostes, qui Sephyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cæpit, militibus, qui in ea erant, ad oppidum Tunes è uestigio fugientibus: hinc per reliquã prouinciam grassatus, pleraq; oppida in potestatem redegit: alia tormentis, ac manu militari expugnauit

ex quo

ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo ante nullam rebus suis relictam spem cernebant: pristinum robur audaciamq; resumerent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat. hic Spendio, & Autarico gallorũ duci persuaserat: ut hostes insequerentur: & plana quidem loca, ob elephantorum, equitumq; hostilium multitudinem euitarent: radices uero montium tenerent: neq; ab hostibus, ob multa, quæ accidere poterant, longe secederent. præterea numidas, Libyesq; frequentibus nuntijs solicitabat: monens, atque orans, ut sibi præsidium ferrent: neq; paterentur tam opportuna. ad libertatem Africæ tempora. in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus, ex omni multitudine, quæ apud Tunes erat, assumptis, per radices montium, non longe ab hostibus castrametabatur. habebat præterea una gallos, qui sub Autarico militabant. erant hi circiter duo millia hominum: nam reliqua gallorum multitudo, bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos transfugerat. cum interea, Amilcar in quadam planitie undique montibus circunsepta, cum omni exercitu moraretur: auxilia Numidarum, Afrorumq; magna multitudine Spendio superuenire. quo factum est, ut exercitus Carthaginensium tribus undique hostium castris cingeretur: à fronte Afri, à tergo Numidæ, ab latere Spendius imminebat. in tam iniqua conditione, maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit, quid sibi agendum foret. erat per id tempus inter Numidas Narua quidã nobilitate generis clarus, ac in primis manu promptus. is semper Carthaginensibus affectus fuerat: & tunc in primis Amilcaris uirtutem admi-

rabatur. quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret: in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centum. cumq; iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. ille iccirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq; id credente, Numida equum, atq; hastam ijs, qui secum erant, tradit: ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. cuncti admirabãtur, obstupebantq; tam unius Numidæ audaciam. tandem uero in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginensibus mirificæ affectum semper fuisse, Amilcaris uero amicitiam iam pridem summopere optasse: proinde adesse nunc sese nunquam duci defuturum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo, sine fraude, communicaturum. ea re audita Amilcar, tantam animo lætitiam concepit, tum, ob audaciam adolescentis, q adeo intrepide ante eius conspectum profectus fuerat: tum, ob simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus: ut non modo eum rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem tradituram iureiurando affirmarit: dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. posthæc Narua ad suos reuersus, postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amilcarem transit. ea manu militum Carthaginensibus addita, Amilcar iam cum hostibus dimicare ausus fuit. Spendius item auctis suorum uiribus, aduentu Afrorum, ac Numidarum, exercitum in loca æqua deducit: ac sine mora cum hostibus congreditur. fit atrox prælium. tandem Carthagi-

nenses, & multitudine elephantorum freti, & Narua egregie operam nauante, uictores in eo prælio fuere. Autoritus, & Spendius desperatis rebus, fugam arripuerunt. ex reliquis ad decem millia hominum in prælio cæsi: capti uero circiter quatuor millia. post id prælium, Amilcar captiuis omnibus, qui secum militare uellent, licentiam concedit: armaq; ex defunctorum hostium spolijs præbet. cæteros uero ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthaginenses moueant: se omnium, quæ usq; in eum diem patrarant: impunitatem concedere: proinde si uelint, licere unicuiq; in patriam reuerti. per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant: Mathonem, ac Spendium imitati, Carthaginenses omnes, qui in insula erant: inuadunt. Bostarum ducẽ, ac reliquos, qui cũ eo erant: in arcẽ adductos, paulo post obtrũcant. Hannone rursus duce in Sardiniã cum nouis copijs misso, conducti milites, confestim simul cum ueteranis, contra eum conspirant: & mox excruciatum cruci affigunt. posthæc dignam tam atroci scelere pœnam ueriti, Carthaginenses omnes, qui in insula morabantur, passim interfecere: oppidisq; oĩbus, atq; arcibus potiti, ipsi post eum diem insulam tenuere: donec orta inter se, ac Sardiniæ populos seditione, ab illis expulsi, in Italiam uenerunt. per hunc modum Sardinia à Carthaginensibus defecit insula, & magnitudine, & multitudine hominum, & omni fructuum genere excellens. de qua, quoniam multi ante nos scripsere: non duximus necessarium ea repetere, quæ à multis tradita, omnibus notissima sunt. Matho, ac Spendius, & unà Autoricus Gallorum dux,

uereri ne Amilcaris benignitas, in dimittendis captiuis, præsertim oblata impunitate, apud Libyes, cæterosq; conductos milites præualeret: crudele aliquod facinus machinari conabantur: quo multitudinis animos à Carthaginensibus omnino alienos faceret. igitur concionem aduocare iubent: quò simulac omnis multitudo conuenit: tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos, ex Sardinia missus. tenor literarum fuit, ut Gestonem, cæterosq; captiuos diligenter custodirent: esse enim in exercitu nõnullos, qui Carthaginensium gratia, liberationem illorum quærant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primo hortatur milites, ne simulatæ Amilcaris clementiæ, in dimittendis captiuis, fidem adhibeant: nõ enim idcirco eos dimisisse, quò saluos eẽ cuperet: sed ut per illorum dimissionem, omnium simul potiretur: neq; de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. præterea admones, ut Gestonem, & cæteros Carthaginenses diligenter obseruent: neque abire per negligentiam permittant. nam si aliter fecerint, statim sese, & hostibus contemptui futuros, et in rebus gerendis maxima incommoda subituros. & enim quis dubitet, si tam egregius dux, tamq; præstans in re militari ex eorum manibus per socordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicissimum fore? adhuc eo dicente, alter à Tunete tabellarius aduenit, eiusdẽ planè sententiæ literas afferens: quibus in concione recitatis, Autoritus dux Gallorum assurgens, unam, inquit, salutis uiam sese rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthaginensibus habeant, præcedatur, quandiu quis ad illorum benignitatem respexerit, si

dum in bello socium esse non posse. itaque illis maxime credere opportere: illos audire: illis mētem adhibere, qui quam acerbissima contra Carthaginenses consulerent: qui uero aliter suaderent: proditores, atq; hostes iudicandos esse. hæc cum dixisset: hortatur, suadetq;, ut Gestonem, ac cæteros, qui cū eo in uinculis erant: item Carthaginenses omnes, qui postea capti forent: grauiter excruciatos necent. erat hic maximæ in concionibus authoritatis: q eius orationem plurimi intelligebant. nam homo longo tempore militiæ assuetus, Punica lingua utebatur: quæ iam ob diuturnitatem eius belli omnibus ferè notissima erat. igitur oratio eius fauore militari excepta à multitudine laudatur. uerum multis, ex singulis quibusq; nationibus: simul euntibus, consultātibusq; inter sese optimum fore, ut duriora illa supplicia tollerentur, præsertim in Gestone, cuius multa erga se beneficia extabant: nihil prorsus, quod ab illis diceretur, intelligi poterat, utpote multis simul, & singulis propria lingua consulentibus. cum uero tandem constaret, eos supplicia Carthaginensium deprecaturos, seditiosus quidam, qui tum forte aderat, sublato clamore, iniÿce, inquit: quo uerbo audito, continuo omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulopost eos, ueluti à feris lanitos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gestonem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt. ibi à Gestone incipientes, quem pauloante ex omnibus Carthaginensibus, ueluti de se optime meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorū manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremū fractis cruribus,

adhuc uiuos in scrobem quandam coniiciunt. Carthaginenses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent, non habebant, duntaxat quod in eis erat, supra modū affligebantur: ac tantam urbis ignominiam, tātam suorum ciuium calamitatem deplorabant. deniq; ad Amilcarem, atq; Hannonem alterum Carthaginensium ducem legatis missis rogant, obtestanturq;, ne tantam in cōciues suos crudelitatem inultam relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepulturam petant: ad crudelissimos hostes transmittunt. illi non solum cadauera eis negant, uerumetiā Carthaginenses admonent, ne posthac caduceatores ad se mittant, neq; etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis, quod nuper de Gestone, suppliciū sumptū iri: quod reliquum sit, sese unanimi consensu iam diu constituisse, fixumq; animis tenere, ut quicunq; è Carthaginensibus in potestatem suā ueniant, duris affecti supplicijs necentur: qui uero ex Carthaginensiū socijs capiantur, eos præcisis duntaxat manibus, Carthaginē remittant. quā postea rē diligentissime obseruarūt. quo fit, ut si quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, nō modo corpora hominū, & quædā in illis ulcera ita interdū crudescere, ut sanari nullo modo possint: sed id longe magis humanis animis accidere. ut enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentū curandi gratia adhibeas, ulcus ipsum ui medicaminis refricatū augescit: si uero curā eius negligas, longe magis sua ipsius natura extenditur: neq; prius desinit, q̄ omne subiectū corpus corruptū, labefactumq; sit: ita animis quoq; consimiles interdū morbi, ac tabes accidunt: ut nullū ex reliquis animalibus homine atro-

cius, atq; efferacius fiat: cui si interdum ueniã, aut im punitatem aliquã concesseris, aut aliter benignitate eum fueris prosecutus, id omne dolum, fraudemq́; existimãs deterior fit, & erga beneficium longe magis infidus: si uero te contra opposueris, nihil est adeo durũ, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eã temeritatẽ existimãs: donec ad extremũ omnino effera tus animus humanam naturã exuit. quarũ rerũ initiũ, ac sanè maiorem partem mali mores afferunt: & de= prauata à teneris annis educatio. additamenta postea multa sunt; sed in primis auaritia ducũ, atq; crudelitas, quæ omnia ea tempestate & multitudini, et in primis ipsis ducibus accidêre. inter hæc Amilcar Hannonem alterum Carthaginensium ducem ad se uocat, ratus cõ gregato simul omni exercitu, facilius perduci ad finem res bellicas posse: hostium uero quoscunq;, aut tunc capti uos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenê re, bestijs obiecit, unã tantum belli dissolutionẽ uidẽs, si aliquando posset hostes radicitus euertere. Per id tem pus cum uiderentur Carthaginenses longe meliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna, uerti in contra- rium res cœperunt. simulac enim in unum duces con- uenere, tanta inter eos dissensio orta est: ut non solũ cu- ram persequendi hostes omiserint, sed potius opprimen- di se facultatem hostibus præbuerint. quibus rebus pro moti Carthaginẽses iussere, ut è duobus ducibus alter in urbẽ reuerteretur: alter, quẽ milites mallẽt, in exercitu maneret. accessit ad hæc, ꝙ onerariæ ferè oẽs, qbus ad ferẽdũ in castra frumentũ, cæteraq́; necessaria ĩportãda utebãtur, aduersa tẽpestate correptæ, naufragiũ fecerãt.

præterea Sardinia, ex qua plurimum subsidij, ad res bellicas habere semper consueuerant, à Carthaginẽsibus, uti supradiximus, defecerat. & nequid eorum calamitati deesset, Hipponẽses, atq; Vticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis non solũ in eo bello, sed etiam Agathoclis, Romanorumq; temporibus continue Carthaginensibus fidem seruauerant: tunc mutata uolũtate ad hostes defecerunt: Carthaginensesq; omnes, qui præsidij causa apud illos erant, unà cum eorum ducibus crudelissime interfectos mœnibus præcipitauere: neq; eorum cadauera petentibus ad sepulturam ciuibus reddere uoluerunt. his rebus elati Matho, ac Spendius ipsam Carthaginem obsidere aggrediuntur. Amilcar tunc Annibalem Carthaginensium ducem collegam habebat: hũc enim miserant Carthaginenses repulso à cura belli Hãnone per milites, qbus in dissensione ducũ data fuerat à populo potestas, quẽ uellent retinendi. cum hoc igitur & narua coniunctus per prouinciam discurrebat, præcidens undiq; hostibus cõmeatum (maximã enim, cum in hac, tũ in cæteris rebus præsentia, naturá'ue operam nauabat) Carthaginenses undiq; ab hostibus circũuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur. qbus ꝑ ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia suppeditatis oĩbus, quæ à Carthaginensibus petebãtur. siqdẽ salutẽ illorũ plurimũ rebus suis cõducere sibi ꝑsuaserat, & ad imꝑium in Sicilia, & ad amicitiã cũ populo Romano conseruandã: ne Carthaginensibus omnino oppressis, liceret Romanis oĩa, quæ collibuissent, nemine iã contradicente, ꝑficere: prudẽter sanè, atq; astute. nũq̃ enim huiusmodi res cõtemnendæ sunt: neq; ꝑmittendũ

cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neq; de manifesta iusticia apud eũ dubitare liceat. Romani quoq; fœdere cum Carthaginẽsibus astricti, nihil industriæ, quo minus omnẽ illis opem præstarent: prætermisere. à principio enim orta inter utrunq; populũ quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis. Carthaginenses cum primũ obsideri ciuitas cœpit, circiter quingentos homines, q̃ ab Italia quæstus gratia nauigantes, frumentum in castra hostiũ deferebant, capi, et in carcerem conijci fecerunt. eã rem grauiter, & iniquo animo populus romanus tulit. uerũ cum paucis interiectis diebus, ob eã rem legatos Carthaginem misissent: Carthaginenses benigniter omnes, q̃ in uinculis erant, dimisere. quæ res usqueadeo grata Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginensium, q̃ ex bello siculo apud eos remanserant, sine pretio liberauerint: semperq; post eum diem Carthaginensibus subsidiũ petentibus, dederint: mercatoribus, q̃ sub eorum imperio erant, ut frumentũ Carthaginem exportarent, permiserint: cõtra uero ferre in castra hostiũ commeatum omnibus prohibuerint. præterea quo tẽpore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginensibus defecere, missos ad se legatos, q̃ insulam populo romano traderent, audire noluerunt. Vticenses uero paulopost se, ac sua pari modo illis dedentes respuere: nulláq; in re transgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginenses talibus amicorũ præsidijs sublevati, obsidionẽ tolerabant. Matho uero, ac Spendius nõ minus obsidebantur, q̃ obsidebant: siq̃dem in tantã rerũ necessariarũ penuriam eos Amilcar adduxerat: ut tãdẽ coacti fuerint obsidionẽ dissoluere. interiecto tẽpore opti

mis quibusq; ex omnibus copijs, militibus delectis, & quinquaginta millibus hominum, simul congregatis, confestim contra Amilcarem contendunt. cæterum planitiẽ ob elephantorũ, atq; equitum, q sub Narua erant, multitudine semper uitabant: loca duntaxat edita, ac nõ facile peruia præoccupare nitebantur. quo tempore, etsi uiribus, atq; audacia haudquaq̃ inferiores erant hostibus, ob imperitiam tamen rei militaris sæpenumero à Carthaginensibus superabantur. tum deniq; recte discernere licuit, quantum inter peritiam ducis, ac temeritatẽ imperitæ multitudinis interesset. nam cũ per singulos dies prælia committerentur: Amilcar nil temere, nil imprudenter gerendo, Spendij audaciam domuit. nonnunquã enim simulata fuga in insidias præcipitẽ traxit: interdum ex improuiso hostes aggressus magnũ eis terrorẽ iniecit. quicunq; uero uiui in eius potestatẽ uenere feris laniandos obiecit. tandem castris circum copias hostium positis, in locis, hostibus quidẽ prorsus incõmodis, Carthaginẽsibus uero cõmodissimis, eò difficultatis eos adduxit: ut neq; pugnare cũ hostibus metu equitũ, atq; elephantorũ auderent: neq; fugere tuto possent, fossa undiq; ac uallo circũsepti: et ad extremũ fame coacti, suis inuicẽ corporibus uescerentur: dijs eã ultionẽ dignã sceleribus, quæ in proximos patrarant, inferentibus. Igitur neq; ad manus cũ hostibus ueniebant: cũ et uictoria Carthaginensiũ, et genus supplicij in aptu forent: neq; de fœdere mentionem faciebant: cũ nullũ misericordiæ locũ sibi relictũ ob supiora scelera intelligerent. Præsidiũ duntaxat à Tunete singulis diebus expectantes omnia tolerabant. postquam uero & captiuorũ, & mi-

nistrorum corpora crudelissime absumpta. (hoc enim alimento diutius usi fuere) incerto consilio inter angorē famis, ac formidinem supplicij fluctuabnt: tandem uero adire hostes, ducemq; de fœdere alloqui decreuere. Misso igitur Caduceatore, petunt: ut liceat legatos ad Amilcarem mittere. cum id impetrassent: legati ad ducem ueniūt. cum quibus Amilcar ita paciscitur: ut liceat Carthaginensibus decem ex hostibus quos uelint eligere: reliqui cum singulis tunicis abire impune possint. Id cum firmatum inter eos esset: Amilcar inquit, eos sese, q̃ præsentes erant, secundū pactionem eligere. in hunc itaq; modum Spendius, et Autaricus, aliq́; exercitus primores Amilcari tradūtur. Lybies, ubi captos corū duces intellexere: rati fidem à Carthaginēsibus fractā, q̄d eius pactionis ignari fuerant: captis armis in parte castrorum se tutabantur. Eos Amilcar elephantis, ac reliquis copijs aggressus continuo oppressit: omnesq;, qui supra quadraginta millia hominum erant: trucidauit: iuxta locum, quem Serram uocant, à similitudine instrumenti, quod hac appellatione in præsentia notatur: ita appellatum. His rebus gestis Carthaginenses, qui pauloāte desperasse de salute uidebantur: confirmare animos, ac uires aliquātisper resumere cœperunt. Amilcar, & unà cum eo Narua, atq; Annibal p̄ prouinciā, urbesq; discurrūt. hinc magna Afrorū multitudine in Carthaginēsiū partes cōuersa, multisq; receptis urbibus, Tunes exercitum ducunt. Mathonē, ac cæteros, qui cū eo erant: obsidere aggrediuntur. Ab eo latere oppidi, q̄d ad Carthaginem spectat: Annibal castrametabatur: Amilcar uero ad eā partē, quæ huic opposita erat. Hic adducto Spē-

dio, cæterisq́;, qui in uinculis erant: omnes in conspectu hostium crucibus sustulerũt. Matho interea digressis hostibus, cum conspicaretur Annibalem temere nimiũ, atq; imprudenter in castra cum exercitu redeuntem: haud prætermittendam eiusmodi occasionem ratus, facto in Carthaginenses impetu, plerosq; eorum interficit: reliquos fugat: castra depopulatur: impedimenta omnia diripit. dux ipse Annibal uiuus capitur. Hunc è uestigio ad crucem Spendij tractum diuersis affectum supplicijs, illius corpore deposito uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthaginẽsi uiros circa Spendij corpus crudelissime trucidãt: fortuna utrinq; uicissim facultatem ulciscendi se præbente. Amilcar nec satis propere eruptionem hostium intellexit, ob distantiã castrorum: nec, postquam intellexit: ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. quamobrem Tunete profectus, exercitúq; ad Machæram fluuium ducto, iuxta fluminis Hostia secus littus castrametatus est. Carthaginenses clade suorum præter spem accepta, rursus rebus suis diffidere cœperunt: sed statim ad se reuersi, saluti ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta senatores ad Amilcarem legatos mittunt. cum his Andonem priorem ducem, nouo iuuentutis facto, proficisci iubent. Senatoribus mandant: ut priuatas ducum simultates omnino dissoluant: cogantq́; eas communi consilio bellum gerere: acerbitatem temporum, & præsentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq́; sermones tandem Hannonem, atque Amilcarem ignoscere sibi inuicem, & parere Carthaginensibus cogunt. Ita posthac omnia com-

muni duorum ducum consilio administrabantur. Quapropter bellum aduersus Mathonem gerentes post multos casus, quos & apud Leptem oppidum, & alijs in locis habuere: tandem ex composito decernere cum hostibus statuerunt. Vtriq; ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnis conuocant: copias undiq; contrahunt: præsidia etiam ex ipsis urbibus educunt, tanquam de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraq; parte omnia ad pugnam instructa, parataq; erãt: ex composito se inuadunt. fit atrox prælium. ad extremum uictoria penès Carthaginenses fuit. Hostium magna pars inter certandum cæsi. reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe post sese Carthaginensibus dedidere. Vticenses duntaxat, atq; Hipponenses conscij perpetrati à se sceleris, neque ullum ueniæ aut misericordiæ locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Vsqueadeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest: præstatq; nihil sponte uideri affectasse: quod cuiquam intolerabile futurum sit. Ad extremum Amilcare, atq; Hãnone quamproxime eos castra mouentibus sublata omni spe, dedere sese, atq; ea pacisci, quæ Carthaginensibus uiderentur, coacti fuere.
Per hunc modum finis africo bello impositus ita prospero Carthaginensium euentu: ut non solum omnem Africam recuperarint: uerum uniuersos rebellionis principes meritis tandem supplicijs affecerint. Siquidem Matho, reliqq; captiui in triumphum à iuuentute carthaginensi per urbem ducti dignas tandem sceleribus suis pœnas luère. Tribus ferè annis, & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium, quæ nos audiuerimus, crude

litate ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Cæterum Carthaginensibus id ægre ferentibus, quod ad se potius spectare insulam dicebant: & iā copias, quas in Sardiniam mitterent, parantibus, Romani eam nacti occasionem, bellum illis indixere: quærentes eum belli apparatum non tam contra Sardiniam, quàm contra se ipsos fieri. At Carthaginenses, quod se per id tempus minime idoneos esse ad bellum denuo cum Romanis gerendum intelligebant: cedentes tempori usqueadeo omnes belli causas auertere conati sunt: ut nonmodo insulam reliquerint: uerumetiam mille & ducenta talenta, ne se in præsentia bello infestarent: Romanis miserint. Hæc igitur ita gesta fuere.

POLYBII HISTORIARVM LIBER SECVNDVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SVPERIORI LIBRO EX posuimus: quando Romani compositis Italiæ rebus exterarum nationum res aggredi cœperunt: quomodo in Siciliam nauigarunt: quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthaginensibus gesserunt: quo primum tempore nauales copias pararunt: & breuiter quæcunq; in hoc bello utriq; ciuitati usq; ad finem accidêre. in quo Carthaginenses quidem prorsus Sicilia excesserunt: Romani uero omnem insulam præter ea loca, quæ Hierò Syracusanorum rex tenebat: imperio suo adiecere. Hinc à nobis commemoratum: quo pacto orta inter Carthaginenses, & conductos eorum milites seditione bellum exarsit: quod africanum nominatur: & quò tandem inaudita hominum crudelitas euasit: postremo quem finem eiusmodi res habuere. Nunc uero quæ hæc secuta sunt: summatī conabimur pscribere: singula quæq;, quēadmodum initio proposuimus, attingentes. Postquā Carthaginēses Africæ res cōposuere: confestim Amilcarē cū exercitu in Hispaniā mittunt. Hic cum omnibus copijs profectus Annibale filio comite, q tū ferè nonū ætatis suæ annū agebat: superatis colūnis Herculis magnā Hispaniæ

partem Carthaginensibus recuperauit. In ijs locis annos circiter IX commoratus, multis Hispaniæ ciuitatibus bello subactis, plerisq; etiã pacta salute atq; impunitate bonorum, in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandem rebus à se gestis mortem obijt. si quidem aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellum gerens, & maximis quibusq; periculis, intrepide sese, ac cum summa omnium admiratione subijciens extremum uitæ diem morte confecit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris socium præfecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atq; eas Europæ partes cum exercitu transfretarunt. quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs: qui uere & propositum nostrum, & originem atq; incrementum romanæ potentiæ intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit. hic equestres, pedestresq; copias longe plures habuit, quàm quispiam cæterorum regum: qui ante eum Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Medionijs, qui ab Aetolijs obsidebantur: subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent ut suis institutis, ac legibus uterentur: tandem uiribus aggredi eos cœperunt: positisq; circa urbem diuersis in locis castris, eam obsedêre, omnem uim atq; machinam adhibẽtes, quo urbe potirentur. Cæterum cum interea comitiorum dies aduenisset: essetq; dux alter exercitui præficiendus, obsessorum rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud, quàm deditione cogitare uiderentur: Asdrubal Aetolos adit: atq; æquum, inquit, esse, sese, qui tot labores periculaq;

res periculáq; in ea obsidione perpessus fuerat: fortunis quoq; hostium, si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures, ex ijs præsertim, ad quos peruenturus eiusmodi magistratus uidebatur: qui eam conditionem moleste ferentes, multitudinem rogarunt: ne quid noui decernerent: sed rem omnem integram ei, quem fortuna uellet, reseruarent. Tandem ab Aetolis decretum: ut quicunq; urbis potiretur: prædam omnem, fortunas, atq; arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent: essetq; postridie comitiorum dies: quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusq; creandus erat: per noctem circiter centum lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. in his erant Illyriorum decem millia. Vbi ad portum uentum est: ac iam dilucescere dies cœpit: clàm maturato gressu in terram descendunt: & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei, atq; audacia Illyriorum, omnium simul corda, mentesq; perstrinxerat: animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorem equitum, atq; armatorum partem ante castra in plano collocant: cum alia quadam equitum atq; expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quod agmen in medio densissimum erat: sine mora eos expulere: equites uero, qui unà erãt: recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coegerunt. hinc ex opportunis locis in eos, qui constituti in planitie fuerant: citato agmine irruentes è uestigio o-

mnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur. Aetolorum magnam partem cædunt: alios capiunt: armorum, atq; impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisq;, atq; omni præda nauibus impositis, solutis lembis è uestigio domum redeunt. Midionij recu perata præter spem salute, aduocatoq; concilio, cum de alijs rebus inter se consultant: tũ in primis de diuisione prædæ, armorumq; hostilium: fortuna quasi de industria uim suam ex ijs, quæ illis acciderant: cæteris quoq; hominibus ostendente. nam quæ propediem passuros se se ab hostibus uerebantur: eadem ipsi iubente fortuna in tra paucorum dierum spatiũ hostibus intulerunt. Aeto li uero eò calamitatis redacti omnibus documento extitere: nunquam futuris rebus ueluti iam factis confidendum esse: neq; spem in ijs collocandam: quæ euenire aliter possunt: sed continue partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent: reseruandam, cum omnibus in rebus (quando quidem homines sumus) tum uel maxime in bellicis. Agron rex, postq̃ lembi uictores affuere, cognitis suorũ rebus gestis incredibili lætitia elatus, ꝙ Aetolos tantopere uiribus suis confidentes à suis uictos intelligebat: intempestiuis conuiuijs, & ꝑpotandi peruigilandiq; insanæ dulcedini deditus, in ægritudinem inci dit: qua paucos post dies consumptus diem suũ obijt. Extin cto Agrone in locum eius Teucam uxorem suffecere. hæc regnum per fidem amicorum administrabat. Atq; muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primum omnibus suis concessit: ut, qui priuatim naui-

gare uellent: deprædari quoscunq; impune possent. post hæc parata ingenti classe, eam emisit, oppositam omnem prouinciam sibi inimicam esse ducibus asserens. hi primo impetu Elienses, Messeniosq; inuadunt. quippe eas frequenter regiones Illyrij populabantur. nam & propter longitudinem maris, et φ mediterraneæ erant præcipue earum regionum ciuitates: non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat. intrepidi per omnem prouinciam discurrebant: uastabant, diripiebantq; omnia.

Per idem tempus cum forte in Epyrũ proficisceren-tur exportandi commeatus gratia: phœnicem uenêre. Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti: qui mercede ab Epyrotis conducti urbem tutabantur. cũ his habito sermone de proditione ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terrã descendunt: statimq; et urbe, et omnibus, quæ intus erant, Gallis iuuantibus potiuntur. Epyrotæ ea re cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferunt: et non longe ab urbe iuxta, propinqui fluminis ripas castrametantur: tabulas, ut ab ijs, qui in urbe erant, tuti forent: è ponte diriniunt. Interea cum eis nũtiaretur: Scerdilaidũ cum quinq; millibus Illyriorum pedestri itinere per angusta Antigoniæ loca aduẽtare: exercitum diuidunt. partem in Antigoniam seruatum ea loca transmittunt: reliqui ibidẽ securi permanent: perinde, ac si nullũ ab hostibus periculũ metuerent. Illyrij, quos esse in ciuitate diximus: cognita et diuisione exercitus, et negligentia hostiũ, intempesta nocte urbẽ exeũt: pôti tabulas imponũt: flumẽ traijciunt: & munitũ natura locũ nacti, reliquũ noctis quieti pagunt. Vix dies aduenerat: cum instructis utrinq; aciebus prælium collatis

uiribus capessunt. victoria penes Illyrios fuit. Hostium paucos fuga seruauit: cæteri aut occisi, aut capti. His tot tantisq; obsessi calamitatibus Epyrotæ, desperata prorsus salute, legatos ad Aetolos, atq; Achæos mittunt: ab ijs opem precantur. Illi miserati eorum iacturam, præsidiumq; afferre cupientes, Helicranum proficiscuntur. Illyrij quoq;, quos Phœnicem cœpisse supra memorauimus: cum Scerdilaido coniuncti ad eundem locum uenêre. nec longe ab illis castrametati capessere prælium studebant: sed difficultas locorum id prohibebat. & allatæ interim à regina literæ: quibus amputari moras, & reuerti ad se omnes iubebat: quod nonnullæ Illyriorum ciuitates ad Dardanos defecissent. Quamobrem depopulati omnem prouinciam, inducias Epyrotis concessere. in quibus libera quidem corpora, & ciuitatem eis reliquerunt: multitudinem uero seruorum, & reliquam omnem prædam adduxerunt ad naues. Ita pars mari, alij terrestri itinere per angustias Antigoniæ domum reuersi, non paruum terrorem maritimus Græciæ ciuitatibus reliquerunt. nam cum munitissimam, potentissimamq; Epyrotarum urbem præter fidem atq; expectationem omnium deprædatam cernerent: non iam agris, ut antea, sed sibi ipsis, suisq; ciuitatibus timebant. Epyrotæ rebus suis præter spem compositis, tantum abfuit ut uel eos ulcisci conarentur: à quibus iniuriam acceperant: uel ijs referre gratiam, qui sibi opitulati fuerant: ut statim missis ad Teucam legatis societatem cum Acarnanibus, atq; Illyriis inierint. Quapropter Illyrios deinceps secuti Achæis, atq; Aetolis hostes fuere, non solum ingrati erga

beneficos, uerumetiam imprudentissimi rerum sua rum ab initio consutores. nam quod pleriq; interdũ, cum homines sint, ex insperato in grauissimas clades incidunt: non tam eorum, qui patiuntur, q̃ fortunæ, & eorũ, qui agunt, culpa euenit: quod uero sponte sese, & per imprudentiã nonnulli calamitatibus obijciũt: apertus eorũ, qui patiũtur, error est. Ideo si quos in grauiorẽ aliquẽ casum fortunæ sæuitia deductos intelligemus: nõ solum misericordia prosequimur, sed quantũ in nobis ẽ, ueniam, opemq; præstamus. quos uero per imprudentiã, aut peruersitatẽ suorum sibi malorũ authores cognosci mus extitisse: reprehendimus: culpamus: atq; odio habemus. quod merito Epyrotis ea tempestate à cæteris Græcis accidere debuisset. nã quis adeo rerum expers: qui non ueritus communẽ apud omnes de leuitate atq; inconstantia Gallorũ famam, urbem nobilissimã, & in qua totius rei summa constituta erat: fidei eorũ credere ausus foret? & præsertim eorũ Gallorũ: q primo proprijs laribus expulsi à suis fuerant: ꝙ infidi fuissent erga cognatos, atq; affines: hinc à Carthaginensibus recepti: ꝙ bello à Romanis infestarẽtur? Primo audita defectione conductorum militum, qui sibi deberi stipẽdia dicebãt: deprædari Agrigentũ urbem fidei eorum cõmissam cœperunt, numero circiter mille hominũ existentes. dehinc rursus in Erycinã urbem à Carthaginensibus præsidij gratia inducti, obsidentibus eã Romanis de prodenda hostibus ciuitate consiliũ cœperunt. quod cũ eis non successisset: ad Romanos transfugere. à qbus in fidẽ recepti, rursus Erycinæ Veneris tẽplũ depopulati sunt. Romani scelere, ac ꝑfidia barbarorũ cognita, cum primũ pacẽ

ficati cum Carthaginensibus fuere: inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epyrotæ legum, et reip. suæ custodes fecere: eorum fidei pulcherrimam ac felicissimam ciuitatem credidere. quis igitur eos non reprehendat? ac omnium suorum malorum causam ipsos sibi ipsis fuisse asseueret? Magna quippe stultitia est: tale præsidium præsertim barbarorum hominum in urbem inducere: quod aut uiribus, aut multitudine magis, quàm ciues polleat. Sed hæc de Epyrotarum imprudentia satis. Illyrij, & anteactis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestarant: et ex Phœnicæ, cum eam nuper urbem colerent: pleriq; interdum à classe diuisi italici generis mercatores deprædati erãt. Id ante eum diem Romanis sæpe ad eos relatum contempserãt. tunc uero cum plures simul de iniuria Illyriorum quæstum ad senatum uenissent: legatos in Illyriũ Caium, et Lucium Coruncanos misêre. Teuca, cum lembi è Phœnice incolumes reuertissent: speciem ac magnitudinem prædæ admirata (siquidem ea urbs inter omnes Epyri ciuitates felicissima erat) auxit contra Græcos animum: ac longe magis belligerandi studio exarsit. sed nequid tum noui tentaret: domesticæ seditiones impediebant. Cæterum compositis in Illyrio rebus, cum Issam obsideret: quæ sola ciuitas usq; in eum diem in pertinacia durauerat: legati Romanorum ad eam uenêre. quibus dato dicendi, quæ uellent, à regina tempore, de iniurijs sibi illatis disserebant. regina superbe nimium, atq; insolenter eos audiebat. cumq; illi dicendi finem fecissent: effecturam inquit sese: nequa ab Illyrijs iniuria publicæ Romanis hminibus inferretur. prohibere

uero Illyrijs ne priuatim è mari quam quisq; possit utilitatem capiat, haud esse regibus consuetum. Ad ea reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepide quidam magnanimum responsum, sed non satis pro tempore respondit. At quoniã, inquit, Romanis ò Teuca optimus mos est: priuatas iniurias publicæ ulciscendi, iuuandiq; iniuria affectos: dabimus operam dijs uolentibus: ut non longe post regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina temere sanè, ac muliebri ingenio eò iracundiæ prorupit: ut neglecto iure gentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos, qui iuniorem illum authorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani, fama tanti facinoris in urbem perlata, extemplo ad belli apparatum intenti esse. milites scribere: classem ædificare: nihil deniq; prætermittere, quod ad ultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longe plures, q̃ antea, lembos in Græciam mittit. eorum pars Corcyram nauigant. alij Dyrrachiensium portum petunt: & dum se aquæ, & commeatus gratia eò proficisci simulãt: consilium capiendæ urbis ineunt. Dyrrachiẽses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbẽ inermes p̃mittunt, aquæ et cõmeatus gratia uenire eos rati. At illi, ubi sese intra urbẽ admissos cernũt: nudatis, quos in aquarijs urceis abscõditos gestauerãt, gladijs, custodes portæ obtrũcãt: porta potiũtur. hinc ex cõposito irruẽtibus à littore reliq̃s magnã mœniorũ partẽ occupãt. Ciues, etsi tali, ac tã repẽtino casu nonnihil p̃territi fuere: acriter tñ, ac forti aĩo propugnãtes diu restiterũt: tandẽq; Illyrij excedere mœnibus coacti. Itaq; ui p̃ negligentiã in p̃iculo fuerãt et urbẽ, et patrios lares amit

tendi: per fortitudinẽ nihil mali perpessi, prudentius in posterũ rebus suis cõsuluere. Duces Illyriorũ solutis ex templo nauibus in altum profecti, & cum ijs, quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circumuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos, atq; Aetolos mittunt: præterea ex Apollonia, & Dyrachio petunt subsidium: rogantq;: ne expelli sese per scelus natali solo à barbaris patiantur. Ii casum Corcyrensium miserati, decem Achæorum cataphractas naues muniunt: ac paucis interiectis diebus Corcyram nauigant, sperantes sese primo aduentu obsidionem barbarorum soluturos. At Illyrij septem Cataphractis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus societatem inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt: nec longe ab insulis, quas Paxos appellant, eos nacti, ineunt prælium. Acarnanes, & naues Achæorum, quæ aduersus eos pugnabant: æquales erant in certamine: atq; integræ in congressibus permanebant: præterquam ꝙ uiri ex ipsis pugnantes uulnerebantur. Illyrij uero quaternis simul lembis connexis naues hostium implicabant: & undiq; circundatas impediebant: Hinc in eas cum impetu prosilientes facile ob multitudinem superabant. Per hunc modum quatuor Achæorum quadriremes ab Illyrijs captæ: quinqueremis una submersa cum omnibus, q̃ intentus erant: inter quos fuit Marcus Caryneus, uir maxime apud Achæos authoritatis: & quandiu uixit, omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnânes pugnabant: simulac Illyriorum uictoriam prospexere: freti celeritate nauium, uer

terunt terga: & omisso prælio, domum incolumes remi grarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata facilius, atq; audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses iam omni spe destituti, tolerata aliquandiu obsidione, ad extremum Illyrijs sese dederunt: præsidiumq; eorum, & ducem præsidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. His rebus gestis Illyriorum duces iterato Dyrrachium reuersi, urbem obsedere. Per idem tempus cõsules Romani C. Fuluius cum classe ducentarum nauium & A. Posthumus cum terrestribus copijs Roma profecti. Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obsidionem. sed cum sero uenisse se intelligeret, Illyrijs iã urbẽ adeptis: nihilominus nauigare in insulã statuit, tum intelligendi gratia quid actum foret: cũ ut ea, quæ de Demetrio senserat, experiretur. Quippe Demetrius, quoniam exhibitum sibi ab æmulis apud reginam negotium intellexerat: mulieris iram ueritus miserat Romam, qui & urbem, & cætera, quorum dominus erat: Romanis pollicerentur. Corcyrenses igitur aduentu Romanorũ hilares facti, cõsentiente Demetrio, & præsidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis: & urbem, ac postremo se ipsos fidei eorum commisere: ita demum se tutos fore contra scelera Illyriorum rati. Romani Corcyrensibus in amicitiam receptis, Demetrio duce itineris usi in Apolloniã nauigãt.
Eodem tempore A. quoq; Posthumius terrestres copias Brundusio trãsfretabat. erant circiter uiginti millia peditum: equtum duo millia. His simul omnes Apolloniam uenere: statimque urbe in fidem recepta, Dyrachium nauigarunt: ꝙ obsideri ab Illyrijs urbem intellexerãt.

Illyrij aduentu Romanorum cognito, præ timore soluta obsidione passim fugiunt. Romani Dyrrachio quoq; in amicitiam recepta ad loca magis intra Illyrium nauigant: multis in itinere receptis oppidis. Interea legati è Parthenia obuiam Romanis ueniunt, sese, & ciuitatem suam dedentes. quibus unà cum ijs, qui ab Atintanis mittebantur: in fidem receptis, iter uersus Issum faciunt: quod eam quoque urbem audiuerant ab Illyrijs obsideri. Qua, simili modo dissoluta mox obsidione, potiti, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugnauere. in quibus non solum plerosq; milites, uerumetiam tribunos militum aliquos, & quæstorem amiserunt. uiginti quoq; Illyriorum lembis potiti: qui commeatum uehebāt in castra. Ex ijs, qui Issam obsidebant: nonnulli, qui ex Pharo erant: Demetrij gratia salui permansere: cæteri omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca perquam paucis comitantibus Rhizonem se recepit, oppidum sanè munitissimum, & procul à mari in ipsa Rhizonis fluminis ripa situm. Posthæc consules plerisq; Illyriorum ciuitatibus Demetrio traditis, cum classe, atq; omni pedestri exercitu Dyrachium reuerterunt. Hinc C. Fuluius cum magna naualium ac pedestrium copiarum parte Romam nauigat. Posthumius uero Dyrrachij cōmoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuitatibus habito, statiua faciebat: Ardienses, cæterosq;, qui se fidei Romanorum tradiderant: secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanum misit: qui de fœdere agerent. tandemq; his conditionibus initum fœdus fuit. Vt Teuca quotannis tributum Romanis solueret: ut omni Illyrio

excederet: paucissimis quibusdam locis exceptis: &, quod maxime ad Græcos attinebat: ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque ijs inermibus. His peractis Posthumus ad Achæos, atque Aetolos legatos mittit: qui causam belli, & transfretationis Romanorum edoceant: res gestas referant: conditiones legant initi inter eos fœderis. Hi peracto consulis imperio, ab utroque populo humanissime recepti rursus Corcyram redierunt: magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cũ Illyrijs percussum. quippe ea tempestate Illyrij non aliquorum, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atque eas Europæ partes hæc, & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoque, atque Athenas misêre: quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus isthmios gerebant: participem esse populum romanum uoluerunt. Asdrubal ea tempestate (nam hic res hispanas supra dimisimus) incredibili uirtute imperium Carthaginensium in Hispania adauxerat. urbem condiderat: quæ à quibusdam Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ commodissimam. de cuius situ, &, quam præstare utrique prouinciæ potest, utilitate aliâs opportuniorem nacti locum differemus.

Romani, cum intelligerent uires Carthaginensium usqueadeo in Hispania creuisse: ne eam quidem partem negligendam putauere. sed ignauiã suam accusantes, q anteactis tẽporibus ꝑ socordiã quasi dormiẽtes adoleri

in Hispania Carthaginensium nomen permiserant: recuperare quod omissum fuerat, decreuerunt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorum multitudinem: quorum impetum in dies magis formidabant. Quamobrem componere primum cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos, et utcunq; cessura res esset, subire periculum statuerũt: haud dubij, se nõ solũ non dominari Italia, sed ne tuto quidem patriam, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gallis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniã legatis, percussum cum Carthaginensibus fœdus fuit. In quo inter cætera cautum: ne liceret Carthaginẽsibus Iberum fluuiũ cum armis traijcere: perreliquam Hispaniam impune progredi ualerent. His compositis, extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt. quod summatim exponere operæpretium duximus: quo præparatio ad reliquam historiam, quemadmodũ ab initio proposuimus: dilucidior fiat. repetemus autem paulo altius ab eo tempore, quo primum Galli obtinuerunt Italiam. quippe hanc historiam non solum iucundam, ac scitu & memoria dignã, uerumetiam necessariã putauimus ad intelligendum quibus postea uiris, aut quibus locis fretus Annibal imperiũ Romanorum ausus sit inuadere. Primũ uero de prouincia dicemus: quis eius situs sit: & quo modo se ad reliquã Italiã habebat. qppe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent, facilius poterunt intelligi: descriptis primo locorum, ac regionis proprietatibus. Omnis igitur Italia trianguli figuram habet. Latus, quod Orientem spectat: Ionio

mari, & sinu Adriatico terminatur. quod uero ad meridianam regionem, atq; occasum uergit: Siculo, & Tyrrheno clauditur pelago. hæc latera inuicem copulata apicem trianguli faciunt propositum Italiæ promontorium: quod Cocynthum incolæ uocant: & meridianam plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus, quod ad gelidissimum Septentrionis axē, & mediterranea loca prætenditur: terminat continuatio Alpium: qua à Massilia, & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continue extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Huic lateri, quod terminari Alpibus dicimus: & quasi trianguli basem intelligimus: à meridiana regione uersus Septentrionem subiacent campi extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atque uberrimi. horum etiam forma triangularis est. apicem trianguli facit Appennini, atq; Alpium copulatio non longe à mari Sardoo supra Massiliam. Latus, quod Septentrionem spectat: quemadmodum supra diximus: Alpes faciunt: quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uero, quod ad meridiem uergit: perficit Appenninus. hic ad tria millia & L X stadia protenditur. Basisq; locum tenet littus ipsum maris Adriatici. eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum. hæc duorum millium & quingentorum stadiorum spatio continetur. Ita omnis campორum circuitus X millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim. ita enim in omnia frugum genera fœcunda est: ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti siculus non amplius quatuor

obolis uenum erit: ordei uero non amplius duobus: dolium uini tantũdem. milij præterea, & farris tanta copia est: ut opinionẽ hominum superet. Quàm uero glandibus abũdet: quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producũtur: uel id in primis testimonio est: quod, cum infinitam penè porcorum multitudinem italici generis homines alant et ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatum: ijs omnibus abunde hæc regio alimenta subministrat. Iam uero q̃ta particulariũ etiam rerum, quæ ad uictũ hominum spectant: in ea prouincia copia sit: ex hoc licet intelligere: quod uiatores, cum in hospitia diuertunt: nunquam de rebus, quas sint accepturi particulatim paciscuntur: quod cæteris in locis fieri consueuit: sed quantum singuli quiq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt. hi uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abunde subministratis, non amplius, quàm siliquam capiunt. hæc oboli tertia pars est. id pretium raro excedunt. Hominum uero tanta copia: ea proceritas, ac pulchritudo corporum: tantum in rebus bellicis robur: ut facilius sit id ex eorum rebus gestis, quàm ex cuiusquam oratione intelligere. In Alpibus ab utroq; latere loca montuosa habitant, ad eã partem, quæ uersus Rhodanum, et Septentrionem spectat: Galli, q Transalpini appellantur: ad eã uero, quæ campis imminet: Taurisci, Agones, & alia pleraq; barbarorũ genera: à qbus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt: ideo Transalpini dicti: q trans montes colant. Sũma uero Alpiũ iuga tum propter locorum asperitatem, tum qa altæ niues premunt terram gelu,

et perpetuo penè rigore constrictæ: tantum abest ut ab ho
minibus colantur: ut nullũ quidem uestigium extet hu
manum. Apenninum uero à principio supra Massiliã,
ubi cum Alpibus coniungitur: Lygures colũt: præterea o
mne id latus, quod mare Tyrrhenum, & campos spe
ctat: uersus mare q̃dem usq; ad Pisanã urbẽ, quæ prima
Tyrrheniæ ciuitas ad occidentẽ uergit: uersus mediterra
neã uero regionem Arretiũ usq;. Post Lygures Tyrrheni
habitant: mox utrũq; Apẽnini latus Vmbri. Dehinc Apẽ
ninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia
dimissis campis cõuersus ad dexterã, et per mediã Italiã
transiens protendit in Siculũ pelagus. Campi uero, qui
ĩter Apẽninum, et Adriaticũ sinũ medij sunt: usq; ad ur
bẽ Senã extendũtur. Padus fluuius, quẽ poetæ Eridanũ
uocant: ortum habens in radicibus Alpiũ, ubi quasi api
cẽ trianguli esse supra memorauimus: in planitiem uer
sus meridiẽ defluit: hinc sese ad orientem flectens, duobus
ostijs prorumpit in Adriaticũ sinum. aquarum mul
titudine præter cæteros Italiæ oẽs abundat. quippe oẽs
aquæ, quæ ab Apennino, Alpibusq; descendũt: in unũ
coeũt Padi alueũ. Aestiuo, q̃ hyemali tẽpore maior fluit,
ob liquescentiũ niuiũ multitudinẽ. Nauigatur à loco, quẽ
incolæ Volanã appellant: uersus Alpes circiter duo mil
lia stadiorũ. Vbi primũ oritur: simplex est: mox in duos
alueos diuisus, binis in sinum Adriaticũ ostijs erumpit.
Padoam, Volanamq; incolæ uocant: Volana portum ef
ficit inter omnes maris Adriatici portus, tutissimum.
Padum eius loci habitatores olim Bodencum uocaue
re. Multa præterea de hoc fluuio Græci scriptores
referunt: utputa Phaetontem ex auriga patris præci-

pitem in eum decidisse: continuas Heliadum lachrymas: quas deinde arbor reseruat: incolas loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signum mœstitiæ gestare incœperant: assidue usos: atq; alia plurima: quæ nos in præsentia omisimus, superuacua fore rati ad nostri operis præparationem: posthac cum se locus offeret: quantum res postulare uidebitur, referemus: præsertim cum Timæum constet ea, quæ ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes, quos Apennino, atq; Adriatico mari terminari diximus: olim habitauere Tyrrheni: quo tempore Phlegræos etiam campos, qui circa Capuam, et Nolam sunt: tenebant. Cum ijs ob uicinitatem loci frequenter Galli conuersabantur. hi specie ac fœcunditate regionis pellecti, exiguam quandam nacti occasionem exercitum comparant: factoq; in Tyrrhenos impetu, finibus expellunt. campos deinceps ipsi tenent. Inter Padum, atq; Alpes habitant Laij: mox Lebitij: dehinc ingens Insubrum natio: post non longe à ripa fluminis Cenomani. Loca uero mari Adriatico uicina antiquum ex Paphlagonia genus colit. hi Veneti appellati. neq; moribus, neq; ornatu corporis, sed tantummodo lingua à Gallis differunt. Inter Apenninum rursus, & Padum primo Anânes: post Boij: inde Egones: postremo Senones: qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorum incoluerunt. Præcipuæ igitur authoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabantur: hi sunt. uillas habitabant nullis septas mœnibus: apparatuum omnium prorsus expertes erant. in terra super strato gramine dormiebant. uescebantur carne. bellicas solummodo res, atq; agriculturam exercebant: &

simplicem

ſimplicem uitam uiuentes neq; ſcientijs, neq; alijs artibus operam dabant. diuitias ſuas in auro, & pecudibus habebant: ꝙ hæc ſola, cum ferret neceſſitas, quocunq; libêret, facile transferri poſſent. amicitijs comparandis maximum quiſq; ſtudium adhibebat. q̄ppe is maxime pollens inter eos putabatur: qui factioſis abundaret. principio duntaxat eam regionem tenebant: poſtea pleroſq; ex uicinis audacia eorum deterritos ſibi aſciuere. Interiectis temporibus, cum bellum aduerſus populũ romanum gererent: ſuperatos prælio Romanos, ac turpiter in fugam conuerſos perſecuti, triduo poſt initam pugnam Roma, præter Capitolium, potiti ſunt. Sed Venetis per id tempus regionem eorum infeſtantibus retrocedere coacti, fœdere cum Romanis percuſſo, ac reſtituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc inteſtinis inter ſe bellis uexari cœpere. nam qui Alpes incolebant, animaduertentes uires iſtorum in dies ſummopere augeri, plerunq; aduerſus eos mouebant. Interea Romani inſtauratis uiribus, res Latinorum compoſuere. Annus erat poſt captam urbem trigeſimus: cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertuntur. Romani, ꝙ aduentus eorum repentinus fuit: et neq; exercitum cogere, neq; à ſocijs auxilia conuocare potuerunt: haudquaq̃ aduerſati Gallis fuere. Cæterũ poſt duodecimum annum cum iterum Galli eodem reuerterentur: è ueſtigio Romani aduentu eorum cognito, obuiam alacres cum exercitu proceſſere, nihil magis q̃ dari ſibi ab hoſtibus pugnandi copiam cupientes: qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorum perterriti, ſimul orta inter ſe ſeditione, per noctem terga

uertentes turpi fuga redierũt in patriam: atq; annos tre decim quieti permansere. postea cum uires populi romani in dies quammaxime augeri cernerent: de pace agere cœperunt: qua impetrata, ad trigesimum annum quieuere. Iam uero Transalpini iterato eos infestare. hi, ne utrinq; premerẽtur ueriti, per generis affinitatem precari: ne sibi inimici essent: munera præterea opima offerre: ut bellum in populum romanum conuerterent, hortari: se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi ꝑsuasum illis intelligunt: omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti (quippe magnus Tyrrhenorum numerus apud eos morabatur) facta ingenti præda domum incolumes reuertuntur. hic orta inter eos pro diuisione prædæ, seditio usqueadeo processit: ut non solum prædæ uerũetiam imperij magnam partem perdiderint. quod frequenter accidere Gallis consueuit, ob immoderatas eorum crapulas, atq; ebrietates. Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti denuo Romanos inuadunt: plurimos eorum cædunt. Non multis interiectis diebus eos iterato aggressi, iuxta Sentinatum regionem præliũ ineunt: plurimos obtruncant: reliquos ad suã quenq; domum fugere compellunt. Post decimũ annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriã profecti, Arretiũ obsident. Romani Arretinis auxiliũ ferentes non longe ab urbis mœnibus dimicarunt. In qua pugna superati Lucio consule amisso M. Curium in eius locũ suffecere. Hic statim legatos in Galliã ad redimendos captiuos mittit. qui cũ eò peruenissent: uiolato iure gentiũ à Gallis interficiũtur. Quo scelere indignati acriter Romani, nouo delectu habito penetrare in Galliã ag

grediuntur. Sed parũ processum erat: cum eis Senones occurrunt. Hos collatis signis è uestigio aggressi superant. magnã partem interficiunt: siqui superfuerant: sedibus fugant: regione potiuntur. nouã ipsi in urbẽ coloniam inducunt. eã ueteri nomine, ꝙ primo à Gallis habitata fuerat: Senam appellant. Est autem ea urbs, quemadmodũ supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita: ubi campi Italiæ terminãtur. Boij, cũ Senones proprijs finibus fugatos à Romanis itelligerẽt: ueriti ne ipsi quoq; idẽ paterentur, coacto exercitu, Tyrrhenisq; oĩbus in subsidiũ uocatis, arma aduersus Romanos mouent: nec multis interiectis diebus prælium ineunt. in quo Tyrrhenorũ magna pars cæsa: Boiorũ ad extremum ꝗpaucissimi fugêre. Nec tamen ob eam stragem cecidere animis. quin proximo anno iterũ aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuentute, quæ ad usum armorũ apta uidebatur: in Romanos exeunt. ubi adeo fusi, profligatiq; fuere: ut penè ad internitionẽ delerentur. Quamobrẽ mitigatis parũper animis, fœdus cũ Romanis ꝑ legatos percutiũt. Erat, dũ hæc gerebantur, tertius annus post traiectionẽ Pyrrhi in Italiã: et quintus post eam cladẽ: quã Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tẽpestate fortuna quasi pestis quædam hostilis in Gallos immissa passim omnes persequebatur. Verum enimuero ex ijs prælijs, quæ supra memorauimus: duplicem utilitatem Romani cepere. nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorum nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse consueuerat: præstantissimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt: & ita Gallorum audaciam paulatim contriuerunt: ut nõ longe post securi, primo cum Pyrrho de Italia,

deinde cum Carthaginensibus de imperio Siciliæ dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinq; et quadraginta annos qeuere: nõ uiolata pace, quam cũ Romanis habebant. Postq̃ uero senes, qui & conspexerant sæpe pericula: & uarias experti fuerant iacturas: naturæ concesserũt: insurrexere iuuenes ĩgenio prauo, rudes, & præteritarum rerum omnino inexperti. Hi (ut fert natura hominum) confestim nouis rebus studere coeperunt: & quocunq; res ferret, infesti Romanis esse: à Transalpinis etiam auxilium aduocare. Verum id principio duces tantum inconsulta plebe peragebant. quo factum est, ut uenientibus Ariminum cum exercitu Trãsalpinis, multitudo Boiorum, quæ cuiusmodi rerum ignara erant, aduentum Transalpinorum uerita, cum ducibus suis in dissensionẽ uenerit: ætati, atq; Gallo, regibus interfectis, prælium cum Transalpinis commiserint. Romani quoq; ea tempestate aduentu Transalpinorum deterriti, copias eduxerant. sed cum primũ Gallorũ inter se conflictum audiuere: domũ iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido consule, C. Flãminius legem ad ad populũ tulit: ut ea regio Galliæ, quã Picenum uocãt: unde Senones fuerãt expulsi: militibus romanis diuideretur. quæ res causa extitit: ut nouũ bellũ statim suscitatũ fuerit. nã pleriq; ex Gallis, ac præcipue Boij, q̃ proximi Romanis erãt: eã rẽ grauissime ĩdignabãtur: rati Romanos iã nõ amplius de prĩcipatu, aut gloria, sed de præda atq; interitu suo certaturos. Boios igitur, atq; Insubres in sententiã trahunt: cõmuniq; consilio trans Alpes legatione missa Cõgolitanũ, atq; Aneroestẽ Gallorũ reges, itẽq; alios eius prouinciæ circa Rhodanũ habitantes populos,

ac præcipuæ Gessatas, q ex eo, ꝙ mercede militare sole ant, ita appellãtur: aggrediũtur. Hortantur: ut coacto ex ercitu in Italiam trãſeãt. in præſentia utilitatẽ belli, in poſterũ magnitudinem romanæ felicitatis illis oſtendũt. quæ ſint parata commoda, ſi uicerint: ante oculos po- nunt. ſimul dant illis fidem: ſe ſocios belli futuros. res geſtas maiorum ſuorum in memoriam reuocant. eos nõ ſolum prælio fudiſſe olim Romanos iactant: uerum etiam poſt prælium incredibili celeritate urbem Romã cepiſſe. dehinc rebus omnibus, quarum ea urbs refertiſ ſima erat, potitos, cum in ea menſibus ſeptem imperaſ- ſent: ſponte reſtituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis ſuis feliciter in patriam reuerſos. Hæc iactan- do monendoq;, ita reges ipſos, populosq; Galliæ ad bel lum incenderunt: ut neq; maior unquam exercitus, neq; ex ualidioribus pugnacioribusq; militibus, neq; omnia apparatu inſignior ex iis Galliæ partibus deſcenderit.

Hæc ubi Romam delata fuere: tantus in urbe terror co ortus eſt: ut confeſtim nouos delectus facere cœperint: commeatum parare: interdum copias ad fines ſuos edu- cere: ueluti iam præſentibus Gallis: qui tamen nondum propriis ſedibus exceſſerant. quæ res non parum Car- thaginenſibus profuere ad imperium in Hiſpania pro- pagandũ. Siquidẽ Romani hæc, quẽadmodũ ſupradixi- mus, magis neceſſaria putãtes, ꝙ hi populi eorũ ceruici bus imminerẽt: negligere res hiſpanas coacti ſunt: quoad res Italiæ cõponerẽtur. Itaq; renouato cũ Aſdrubale du ce Carthaginẽſiũ, quẽadmodũ ſupra memorauimus, fœ dere, totis iã animis in bellũ gallicũ uerſi, id unũ ꝑ id tẽ pus maxime cogitabant: quo pacto aduerſus Gallorum

impetum resistere possent. Galli coacto circa Rhodanũ exercitu, & cum ingenti multitudine hoĩum superatis tandẽ Alpibus, in cãpos, q sunt circa Padũ, descenderũt. cum his confestim Insubres, Boijq; magna multitudine coniunguntur. Veneti uero, & Cenomani legationibus Romanorũ deliniti amicitiã populi romãi societati Gallorũ praetulerunt. Quãobrem reges ob suspitionẽ eorũ partem copiarũ Insubribus praesidij gratia relinquere coacti, ipsi cũ reliquo exercitu castra uersus Hetruriam mouerunt, ducentes peditũ circiter quinquaginta millia, equitũ uero, ac bigarũ duo millia. Romani, cũ primum supatas à Gallis alpes cognouere: L. Aemyliũ consulẽ cum exercitu Ariminũ miserunt: ut illic oppositus hostibus, transitũ eorum prohiberet. unus uero praetorũ proficisci in Hetruriã iussus: q alter cõsulũ C. Attilius principio consulatus sui in Sardiniã cum classe nauigarat. Ciuitas tota moesta, atq; solicita erat: nec sine ingenti metu tanti Gallorũ conatus expectabantur. ueniebat. in mẽtem uetustae cladis: & quasi fatalẽ Romanae urbi gentẽ oẽs formidabant. Itaq; maximus iãpridẽ exercitus paratus erat: noui insup delectus quotidie habebãtur. admonuerant socios: ut instructi, paratiq; forẽt. praeterea ut descriptiones oĩum copiarũ totius Italiae ad senatum referrẽtur, mandauerant: oẽm simul multitudinẽ italici exercitus nosse cupientes. frumenti insup, telorumq;, ac caeterarũ rerũ bello necessariarũ tantum apparatũ fecerant: quantũ nemo ante nostrã aetatem meminit. Nec sanè caeteri Italiae populi segniores. adeo enim aduẽtu Gallorũ perterrefacti omnes erant: ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorũ imperio certari, sed pro

sua singuli quiq; salute, pro ciuitate, pro patria existimarent. propterea omnes Italiæ populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatum populi romani, & magnitudinem copiarum, quas ea tempestate habebat: commemorare: quo manifeste omnes intelligant: quales, quantasq; res, quibus tunc uiribus aggredi Annibal fuerit ausus: & quibus copijs potentiæ Romanorum oppositus urbē Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum consulibus quatuor legiones urbanæ in expeditionem exiuerant. harum singulis quinq; millia & ducenti pedites, equites uero trecenti inerant. habebant ētijdem consules auxilia sociorū. horum numerus erat triginta millia peditum, eqtum uero duo millia. Erāt præterea tumultus gallici causa hæ copiæ paratæ: à Tuscis, atq; Sabinis peditū circiter septuaginta millia, eqtum uero ad quatuor millia. hi statim, ut Galli trāsire Apenninū nunciati sunt: uersus Hetruriā missi: atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Vmbri, & Sarsenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti item, atq; Cenomani circiter uiginti millia. hi oēs in Apennino cōsistere iussi erant: ac in Boiorū agros, cum facultas daretur, irrūpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerāt. Erant præterea in urbe Roma paratæ aliæ copiæ: quæ præsidiorū gratia tenebātur: et, si qd subitaneū accideret, iussa senatus expectabāt. Romanorū uiginti millia peditū, eqtes uero mille et qngenti: sociorū aūt triginta millia peditū, eqtū duo millia. In tabulis uero relatæ erant copiæ Latinorū octuaginta millia peditū, eqtum quinq; millia: Sānitiū septuaginta millia peditū, eqtum

septem millia: Lapigum, ac Mesapiorum peditum quin quaginta, equitum uero sexdecim millia: Lucanorũ peditum triginta, equitum tria millia: Marsorum autem, et Marrucinorum, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorũ peditũ uiginti, eqtum quatuor millia. Erant quoq; per id tẽpus in Sicilia, & circa Tarentũ legiones duæ præsidij gratia cõstitutæ. harũ singulæ habebãt peditũ quatuor millia & ducentos, equites uero ducẽtos. Insup̃ Romanorũ, ac Cãpanorũ multitudo erat circiter ducẽta et qnquaginta millia peditũ, eqtũ uiginti tria millia. Ita omniũ copiarũ, quæ senatui, populoq; romano subiectæ erant: numerus fuit peditũ supra centũ et qnquaginta millia, eqtum uero circiter sex millia. oĩum autem simul ex tota Italia armatorũ numerus septies centena millia peditũ, eqtũ ad septuaginta millia. aduersus quos Annibal uix uiginti millia hominũ habens in Italiam ausus est irrũpere. Sed de his aliâs latius. Galli tandem sup̃ato Apẽnini iugo, in Hetruriã descẽderũt, oĩa ferro, igniq; uastantes. cũq; iã circa urbẽ essent, q̃ Clusiũ appellant: distatq; ab urbe Roma non amplius triũ dierũ spacio: nũciatur eis: Romanorũ copias, quas præsidij gratia in Hetruria collocatas diximus: simul cõuenisse: ac se insequi. Quo nũcio accepto Galli, è uestigio iter in Romanos tumultuosius cõuerterũt. cũq; in conspectu essẽt, iã occidente sole: sua utriq; castra muniuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus eqtatum omnẽ in castris relinquũt, iubẽtes: ut cũ prima luce postq̃ hostibus cõspicui fuerint: iter post eos arripant. ipsi occulta fuga cũ omni multitudine peditũ Fesulas uersus iter faciunt, eo cõsilio: ut simul eqtes suos recipent: simul in-

ſequẽtes hoſtes circũuenirẽt. Romãi ſub prima luce Gallorum eqtes tumultuoſius abire cõſpicati, fugam & trepidationẽ exiſtimantes, rapto poſt eos agmine incautius ferũtur. quos ſimulatq; nacti fuere: conuerſantibus undiq; ex cõpoſito Gallis, atrox initũ eſt certamen. Tandẽ Gallis numero atq; ferocia animi longe præſtãtibus, Romanorum circiter ſex millia in ea pugna cecidere: reliqua oĩs multitudo ſalutẽ pedibus quæſiuit. eorũ magna pars recepit ſeſe in tumulũ, ſitu atq; natura loci munitũ. Hos principio Galli obſidere aggreſſi. ſed qm̃ & tranſactæ noctis uigiliis, & eius diei labore confecti erant: ad curanda duntaxat corpora uertuntur: relicto ibidem præſidio equorum: qui diligenter tumulum cuſtodirent, eo propoſito: ut, niſi poſtridie ſe ſponte dederent: totis uiribus eum locum expugnarẽt. Per idẽ tempus L. Aemylius conſul, quem Arimini cum exercitu fuiſſe memorauimus: cognito Gallorum in Hetruriam tranſitu, & quod uerſus urbem Romam cum exercitu properarent: præſidium ferre ſociis maturat. cumq; iam ſuperatis Apennini ſaltibus non longe ab hoſtibus caſtra poſuiſſet: q ad tumulũ confugerant: cognito aduentu conſulis (id enim ꝑ nocturnos ignes intelligebatur) auctis confeſtim animis, quoſdã è ſuis inermes per propinquã ſyluã ad eum mittunt: ac omnẽ rei geſtæ ſeriẽ nuntiant. Cõſul in tanto ſociorũ periculo minime cunctandũ ratus, tribunis militũ mandat: ut cũ prima luce pedeſtres copias educere maturent: ipſe cũ equitatu præcedens iter uerſus tumulũ facit. Gallorũ quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentũ conſulis coniectati, cõcionẽ aduocarunt: ut qd agendũ foret, cõmuni cõſilio decerneretur. Tũ rex Ane

roestes, stultum esse, inquit, antequam tantum prædæ abi gant, (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omnium rerũ copia in Gallorũ potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere: & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. proinde primo in patriam reuertendũ: relictisq; ibi sarcinis, atq; impedimentis, Hetruriam denuo, si uideatur, repetendum: ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroestis cum omnibus placuisset: Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda per littus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemylius consul susceptis copijs, quæ in tumulum confugerant: Gallos cum exercitu persequebatur. non enim pugnare ex composito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat: sed commoditatem aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam: qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædã ualeret. Per idẽ tempus C. Attilius alter consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat: expositis in terram copijs, contrario quàm Galli itinere per littus inferi maris Romam uersus ductabat exercitum. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate: cum quidam ex eis, qui exercitum antecedebant, in Romanos ex improuiso incidentes, captiq;, rem omnem consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nunciantes: Lucium uero Aemylium consulemponè sequi. Quibus rebus auditis, C. Attilius partim nouitatem rei admiratus, partim adductus in spem uictoriæ, quòd obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebatur: legiones tribunis militum tradit, iubens: ut aduersus hostes proce

dant quousq; locorum opportunitas sinat. ipse interea imminentem uiæ collem conspicatus ad rem gerendam peropportunum quò tendere iam Galli uidebantur: collectis equitibus, locum præoccupare constituit: & primum sese periculo obijcere, sperans per eum modum, si uictoria penès Romanos foret, summam totius rei sibi attributum iri. Galli principio aduentum consulis ignorantes, coniectatiq; ex his, quæ cernebant, L. Aemylium consulem per noctem cum equitibus præcessisse, quo loca bello opportuna præoccuparet: confestim equitatum omnem, ac partẽ expeditorum præmittunt ad eum collem occupandum. cum uero captum iã ab Attilio collem ex captiuis intellexissent: confestim pedites iubent præcedere: à fronte simul, atq; à tergo aciem struunt: quod hos quidẽ post tergum insequi uiderent: illos uero à fronte consistere, & ex captiuis, & ex ijs, quæ in præsentia acciderãt: scirent. Qui cũ L. Aemylio erant: etsi aduenisse Pisas ex Sardinia copias dicebatur: nondũ tñ eam rẽ compertã habentes, tunc è certamine, quod in colle fiebat. planè cognouerunt. iã enim ꝙproxime hostes accesserant. Quãobrẽ ingenti lætitia profusi eqtes æmylianiꝑ proximũ collem in subsidiũ eorũ, ꝗ pro colle pugnabãt: trãsiuere. Aemylius uero ipse cũ legionibus solito ordine post Gallos iter maturabat. Galli, ubi se ab hostibus utrinq; circũuentos uidère: contra Aemyliũ, ꝗ à tergo sequebatur: Gessatas, atq; Insubres constituerũt: à frõte aũt aduersus C. Attiliũ Taurinos, et ꝗ circa Padũ habitant, Boios: Carros, cæteraq; impedimenta unũ in locũ extra utrãq; aciẽ collocarunt: prædã uero omnẽ in proximũ tumulũ, relictis ꝗ eã custodirent equitibus,

exposuerũt. Ita cũ bifrontem aciẽ constituissent: accidit eã nonmodo terribilem aspectu, uerumetiam ad pugnãdum efficacissimam esse. Boij quidam, atq; insubres auratis fulgebant sagulis. Gessatæ uero ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiusmodi ornamentis abiectis, nudi tantũ cum armis ante omnes stabant, rati per eum modum aptiores sese, & magis expeditos ad bellum fore. siquidẽ densæ in ijs locis sentes implicarent uestes: & armorũ usum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conspicuum: simul hinc atq; illinc cõcursantibus eqtibus, et summa uirtute ab utroq; agmine pugnantibus. Hoc in loco C. Attilius consul fortissime dimicans occiditur. Caput eius ad Gallorũ reges delatum. Romanorũ equites haud ob eam rẽ cecidere animis: sed longe atrocius prælio incũbentes, tandẽ non solum collem tutati sunt: uerũetiam Gallorum eqtatum omnem fuderunt. Interea cum peditum inter se acies appropinquassent: præliũ commissũ nonmodo præsentebus uisu, uerũetiam cæteris auditu horrendũ, mirabileq; futurũ. Primo enim cũ ex tribus exercitibus pugna constaret: facile sibi quisq; persuadere potest, non solũ aspectum, uerumetiam usum eius prælij nouũ atq; horribilem aspicientibus fuisse. deinde quis nõ ambigat, uel in præsentiarũ, uel eo tempore, si interfuit: utrũ Galli peiores partes in eo prælio habuerint: quod non solũ à fronte, uerumetiã à tergo ab hostibus premebãtur? an meliores? simul ꝙ cũ utroq; exercitu pugnabant: simul ꝙ utraq; pars impetũ hostiũ ab altera propulsabat: ut sese inuicẽ uno tempore utriq; protegerent: &, quod præcipuũ est: à fronte qdem prærũ

pere, a tergo uero fugã ſperare minime poſſent. habẽt enim hunc in primis bifrontes acies uſum: q̃ nullã mili tibus uertendi terga ſpẽ præbent. Atq; Romani ſimul in ſpẽ uictoriæ ducebantur: q̃ medios hoſtes quaſi de indu ſtria ſibi oblatos cernebant: ſimul ordinẽ, ſtrepitũq; gal lici exercitus formidabant. Terribilis erat claſſicorũ ſo nitus: cum quibus omnis ſimul Gallorum multitudo tan- tum clamorem ululatumq; attollebat: ut incredibilis uo ciferatio audiretur: nec tubæ ſolum, militesq;, uerum- etiam circunſtantia omnia loca uocem emittere uide- rentur. Terribilis etiam præcedentium nudorum ho minum aſpectus. magna enim ac nuda corpora, & bel- lici quidam motus ſub clipeis, miraculo ſimul & for- midini erant. his accedebat ſplendor, & pulchritudo or namentorum. quippe tota acies torquibus aureis, & uir gatis ſagulis fulgebat. quæ aſpicientes Romani, partim obſtupebant: partim ſpe prædæ uehementius incende- bantur. Tandem uero ſagittarijs, qui aciem romanam ex more præcedebant: tela paſſim emittentibus, qui poſte riores erant, armis tecti facile ſe tutabantur. qui uero ante alios nudi pugnabant: re longe aliter, q̃ ſperarant, procedente, maxime infeſtabantur. prægrandia enim, ac nuda corpora ſcuto gallico protegere omnino nequi bant. itaq; ſpicula intro adacta facile cohærebant. De- niq; cum infeſtius ferirentur: & ſagittarios cum pro- pter diſtantiam loci, tum propter multitudinem uolan- tium undiq; telorum ulciſci nequirent: in deſperationem adducti, & quaſi rabie furentes, alij in hoſtes temere ob dolorem ruentes opprimebantur: alij pedem ad ſuos re- ferentes fœdati ſanguine terrebant cæterorum animos:

atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iactantia Gessatarum, qui antesignani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium excepere. Neq; iam sagittis eminus, ut ante, sed quominus pilis, & gladijs certabatur. Hic uero, quantum nũquam aliâs, atrox prælium fiebat: nec quicquam erat in tantis exercitibus segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant. quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad protegenda corpora ualidioribus utebantur: & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant. Stetit tamen immota eorum acies: donec equites romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur. pedites quidem in ijsdem locis, in quibus constituti fuerant: cæde re: equites uero in fugam se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum: decem millia dũtaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit: uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uero Gallorum rex Aneroestes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset: non longe post omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis, L. Aemylius consul spolia hostium Romam misit: prædam uero ijs, quorum fuerat, restituit. ipse cum omnibus copijs per Lyguriam in Boiorum agrum profectus, omnia uastat, populaturq;: & intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur. armis, torqui-

busq; (id genus ornamenti est ex auro: quod Galli circa collum gestare solent) Capitolium ornat: reliquam uero prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducat. Per; hunc modum tanti Gallorũ conatus, quos non solum populus romanus, uerumetiã tota Italia formidarat, in irritum deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium, & T. Manlium creatos nuper consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hi simulac prouinciam ingressi fuere: Boios in ditionem populi Ro. uenire compulerunt. Deinde cum in reliquos Gallos grassari cœpissent: multitudine imbrium, ac subinde pestilentia impediti desistere coacti sunt. Post hos creati consules P. Furius, & C. Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitiam Ananibus, qui non longe à Massilia habitant: mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant. à quibus nonmodo in trãsmittendo amne, uerumetiam in muniendis castris cum magna detrimenta Romani suscepissent: statim ex eo loco discesserunt: profecti'que in Cenomanorum regionem, & illorum copijs (erant enim socij Romanorum) ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad Alpes spectat: in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe lateq; uastantes. Principes Insubrum immutabile hoc Romanorum consilium animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decer-

nere statuerunt. Coacto itaq; exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersus Romanos intrepide profecti, non longe ab illorum copijs castrame tati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominum existentes. Romani cum se numero longe inferiores esse perspicerent: aduocare Gallorum, cum quibus societate iuncti erant: auxilia cogitabant. Cæterum quoniã cũ eiusdẽ generis hominibus dimicandũ illis esse intelligebant: periculosum uidebatur eiusmodi hominibus in eo discrimne, atq; ijs præsertim locis salutẽ suam committere. Ita ancipites consilij tandẽ periculosum consiliũ cœpiũt. Castra erãt apud Aduã amnem: ubi et pons erat ad ulteriorem fluminis ripam. uocatos igitur ad se Cenomanos transire amnem iubent, Cum omnis multitudo transisset: pontem rescindunt: uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes: & suis unam duntaxat spem salutis in uictoria relinquentes. quæ cum fecissent: copias in aciem educunt: potestatemq; pugnandi Insubribus faciunt. Vicerunt id prælium Romani prouidentia tribunorum. hi enim, ꝙ ex superioribus pugnis animaduerterant Gallorũ gentem primo impetu acerrime dimicare: mox uero labascere animis, atq; confringi: enses præterea illorum, quemadmodum supra memorauimus, unam duntaxat plagam uehemẽtem habere: sed esse ad crebriores ictus prorsus inutiles: cum structæ iam acies essent: acceptas à triarijs hastas antesignanis tradidere: admonentes ut Gallorum impetum tamdiu distinerent: quoad primus ille ardor animi efferuesceret: tum dimissis hastis, ensibus uterentur. Illi

tur. Illi tribunorũ imperio parentes ex cõposito ĩ Gallos irruunt: pectoráq; eorum hastis feriunt. Galli in præcidendis hastis omnem impetum effudere. tum deniq; Romani abiectis hastis, pedem pedi conferentes Gallorum conatum omnino inutilem fecere: quippe auferentes ijs spatium ex distantia pugnandi: quod proprium eius gẽtis est: propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum: nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uero breuioribus ensibus freti, nec cæsim, ut illi, sed punctim ora pectoráq; Gallorum crebris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecere. Tantum in eo prælio ualuit prouidentia tribunorum: nam consul haud sanè prudẽter locum ad pugnam elegerat. quippe structa acie iuxta ripam fluminis abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur: nihil loci eis relinquens ad referẽdos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere coẽgisset: incidere omnes in profluentem oportebat ob inscitiam consulis. præclaram tamen (ut diximus) uictoriã propria uirtute adepti fuere. & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti incolumẽ Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno Galli tantis cladibus afflicti pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius consules creati, ne id à senatu impetrarent, educere omni celeritate in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri iterato exercitum comparare. conductisq; XXX millibus Gessatarum, quos cis Rhenum habitare supra memorauimus: omnes in-

structos paratosq; in armis habere: Romanorum aduentum præstolari. Consules igitur adueniente uere, copijs in Insubres ductis, Aceras urbem, quæ est inter Padum, & Alpes: obsedere. Insubres, etsi ferre auxilium obsessis nequibant: propterea q media loca fuerant à Romanis præoccupata: ad dissoluendam tamen obsidionem toto animo intenti, partem copiarum trans Padum mittunt. hos obsidere Clastidium oppidum sociorum populi Ro. iubent: rati ea difficultate coactos consules urbem obsidione soluturos. Id simulac consulibus nunciatum fuit: M. Claudius cum equitatu, & parte expeditorum ferre obsessis auxilium properat. Galli postquam aduentum consulis cognouerunt: soluta mox obsidione, aduersus Romanos intrepidi fecerunt iter: structaq; acie in conspectu constitere. sed principio quidem Galli, incidentibus ex improuiso in ipsorum equites Romanis, meliores partes habuerunt. postea uero undiq; circunuenti ab equitibus romanis fusi passim, profligatiq; fuere. multi in fluuium metu hostium præcipitati, uorticibus absorpti periere. magna pars ab hostibus cæsa: reliqui uiui capti. At Galli, qui apud Acerras obsidebantur: simulac superatos apud Clastidium suos audiuere: fuga saluti suæ consulentes, Mediolanum præcipuam Insubrum ciuitatem petierunt. Cornelius urbe, quæ et frumento, & omni genere commeatus refertissima erat, potitus, Gallos persequitur: nec longe à Mediolano exercitum duxit. Cum uero obuiam Galli non prodirent: mediolanensem agrum populatus copias reducebat. Galli redeuntem insecuti extremum lacessere agmen cœpere: plerisque Romanorum obtruncatis: nonnullis

& in fugam conuersis: donec Cornelius cum legionibus conuersus omnes ad prælium cum hostibus capessendum cohortatus est. qui mandatum consulis alacri animo audientes, in Gallos audacissime irruunt. Galli maximus nuper detrimentis affecti, haud diu resistere: sed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos persecutus consul, simul prouinciam omnem populatus est: simul Mediolanum profectus, urbem per uim in populi romani ditionem redegit. Quibus rebus gestis duces Gallorum nullam amplius salutis spem sibi relictam uidentes, sese, resq́; suas omnis in populi romani potestate posuerunt. Hic tandem belli gallici finis fuit: quo nullum usq; in hunc diem uel obstinatione animorum, uel militum audacia, uel atrocitate præliorum, uel multitudine interfectorum, uel numero copiarum maius aut audiuimus, aut legimus: q̃q̃ & consiliis, & incœptis, & quotidianis deliberationibus prorsus inutile fuerit: propterea ꝙ Galli ira potius atque impetu mouentur, quàm ratione. De quibus cum consideraremus quàm breui tempore è natali solo expulsi à Romanis fuerint, paucis quibusdam locis sibi intra Alpes relictis: consentaneũ existimauimus, cum primos eorum conatus, tum omnem rerum successum ac postremo ultimum interitum ipsorum breuiter commemorarre: id maxime proprium historiæ existimantes, huiusmodi res casusq́; fortuitos posteris tradere: nec forte nostri homines eiuscemodi rerũ ignari uanas, ac frequentes barbarorum infestationes facile pertimescant: sed certi q̃ leuiter, quamq́; nullo negotio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur, & cor-

ruat: omnem potius fortunæ euentum experiri malint: quàm aliquid necessarium, ut Barbaris cedant, prætermittere. Equidē qui Persarum aduersus Græcos, Gallorumq; contra Delphos res gestas scripserant: plurimum profuisse arbitror ad certamina Græcorum pro communi patriæ libertate. Et certe nemo uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominum deterritus à patriæ & communis soli defensione desistet: si sibi ante oculos ponet res ea tempestate gestas: considerabitq; quot millia hoium, quas uires, quātos apparatus uirtus Romanorum cum ingenio & ratione pugnantium superarit: fregerit: profligauerit. Sed enim Gallorum terror non solum priscis temporibus, uerum & nostra ætate sæpenumero Græcorum animos inuasit. Quæ res me uel in primis animauit: ut eorum res gestas summatim quidem, sed tamen ab origine referrem. Verum ut aliquando eò reuertamur, unde discessimus: Asdrubal dux Carthaginensium annos octo in Hispania commoratus, tandē per insidias noctu à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum causa domi occiditur: uir non modo bellicis artibus, uerum & eloquentia ad mouendos hominum animos adeo pollens potensq;: ut magnā imperio carthaginensi accessionem fecerit. Copiæ, quæ in Hispania erant: Annibali filio eius adhuc satis adolescenti ob egregiā iuuenis indolē, et incredibilē in ea ætate magnitudinē animi, traduntur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi romani futurū declarauit. qđ nō longe post accidit. Ex eo tempore uariæ inter Romanos, Carthaginensesq; suspitiones oriri cœptæ. Quippe Carthaginenses, quod expulsi è Sicilia fuerant: se-

ereto Romanis insidias machinabantur. Romani uero è contrario consilia eorum intelligentes, non satis Carthaginensibus fidebant. quibus rebus facile intelligebatur: non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idē tempus Achæi, & Philippus Macedoniæ rex, cæteriq; eorum socij bellum aduersus Aetolos gerebāt: quod sociale appellatur. Nos igitur, cum bellum à Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atq; Africa gestum, cæteráq;, quæ id bellum secuta sunt, commemorauerimus: ac deinde secundum ordinem nostræ præparationis uentum sit ad principium socialis belli, & secundi belli carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant: atq; ex his temporibus nobis institutum sit nostræ narrationis initium facere: consentaneum est: ut iā ad res in Græcia gestas ueniamus: quo per hunc modum simili undecunq; præparatione facta, cum ad eūdem rerum omnium exitum uentum fueritis: institutam à nobis historiam inchoemus. cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodum cæteri scriptores fecere: uiputa Græcorum, siue Persarum, sed omnium simul totius orbis partium, quæ in nostram notitiam uenerunt, res gestas scribere præposuerimus: non absurdum erit: notissimarum gentium, locorumq; totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur, quæ in Asia, atque Aegypto gesta sunt: satis erit à nostris inde temporibus referre: quod multi ante nostram ætatem res gestas eorum scripsere: suntq; ferè omnibus in promptu: nec quicquam ex eo tempore immutatum est: quod sit à scriptorum commentarijs alienum. quæ uero Achæi, Mace-

cedonesq; gessere: breuiter nobis ab initio repetenda sunt: ꝙ earum rerum (quemadmodum supra memorauimus) incredibilis mutatio fuerit nostris temporibus, nam cum multi ante hæc tempora laborassent: ut Peloponnenses in unam ad uoluntatem redigerent: neque id perficere potuisset: ꝙ omnes suo potius commodo, quàm libertati patriæ studerent: tanta hac nostra tempestate immutatio facta est: ut non solum amicitiam, societatemque inter se inierint: sed etiam iisdem legibus usi sint, iisdem ponderibus, iisdem mensuris, iisdem nummis, præterea iisdem principibus, iisdem consultoribus, iisdem iudicibus: ut nulla alia res Peloponneso deesset quin omnis una ciuitas foret: nisi ꝙ non erant una mœnia habitantium: cætera omnia uel eadem, uel quamsimillima erant. Primum autem quomodo regnare inter Peloponnenses cœperit Achæorum nomen, haud absurdum erit ostendere. Nã hanc qui appellationem ab initio sortiti fuere: neque regione cæteris præstant: neque urbium multitudine, neque diuitiis, neque uirtute. siquidem Arcadesq;, atque Lacedæmonii multitudine uirorum, urbiumq; non parum cæteros antecellunt: uirtute ac rebus gestis nemini Græcorum secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hi, quos modo memorauimus: uel cæteri Peloponnenses pati æquo animo possunt: se non solum in rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorum transmutatos? Ac fortuna quidem hoc factum esse, stultissimum esset asserere. Causa potius huius rei per quirenda est: sine qua nihil nec eorum, quæ ratione fiunt: nec eorum, quæ præter rationem agi ui-

dentur: perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio: æqualitas, & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur: & quoddam quasi exemplar ueræ reipu. quippe sinceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosque Peloponnenses sponte sua æmulos, atque imitatores eius reipu. fecit: alios ad id rationibus, persuasionibusq; adduxit: nonnullos cum tempore paulatim coëgit: ita tamen: ut statim postea animos eorum sedaret. nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset: sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore: statim ad eam amplitudinem Achæos perduxit: duabus rebus ad id efficacissimis usa, æqualitate, atq; clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est: quæ Peloponnenses unanimes inter se, atque concordes ad eam felicitatem, in qua modo sunt, perduxit. Verum hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrādæ reip. longe ante hæc tempora apud Achæos fuit: quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tempore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur: cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit: magna rerum publicarum mutatione facta, ut pote principibus uniuscuiusque ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca, easque urbes maximis cædibus, seditionibusq; uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis, Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt. quin etiā non multo

interiecto tempore, omnino instituta illorum imitari, atque eam remp. effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimiter rebus, primo Omarij Iouis templum publicæ constituerunt: ubi & contiones fieri, & cum populo agi posset. præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs duntaxat uti, suamque rempu. componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incœpto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profligatis, Thebanis uero iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciam tumultus, atque incredibilis perturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios, atque Thebanos: cum et illi superatos se arbitrarētur: & hi nondum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterque populus cōmuni consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere: qubus rerum omnium, quæ in ambiguo erāt: iudicium permitteret: non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quàm fidem, atq; integritatem populorum: quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat: sed res gestæ nullæ: gloria dignæ forent. Itaque respu. eorum parum augebatur: ꝙ neminem uirtutibus suis dignum principem haberent: semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. at postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere: clari è uestigio, atque illustres facti sunt. perfecerunt

H, quod optimum omnium erat,: Peloponnesium inter se concordiam. cuius authorem, ac ducem fuisse nemo ambigit Aratum Sicyonium: qui uero rem coeptam confirmauit, atque perfecit: Philopoemenem Megalopolitanum: Tertium autem, qui eam auxit, amplificauitq;: Lycertam, & caeteros eius sequaces. Quae uero à singulis gesta fuerint: & quemadmodum, quo'ue tempore, hinc ostendere conabimur: quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus post hac summatim referemus: quod ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus uere, quàm aperte copioseq; complexus. De caeteris uero paulo diligentior, atque prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationem, & discentibus apertiorem historiam futuram arbitramur: si ab his temporibus repetemus: in quibus Achaeorum populi, qui à principibus Macedoniae per ciuitates diuisi fuerant: rursus in unum quasi corpus coaluerunt: & ita aucta confestim ea gens fuit: ut ad hanc amplitudinem peruenerit: de qua hactenus particulatim diximus: & quae durat usque in praesentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesimaquarta: cũ Patrẽses, et Dymensorina animis conuenere: tẽpore quo Ptolemaeus Lagi filius, & Lysimachus, et Seleucus, & Ptolemaeus Ceraunus uitã obiere. omnes enim sub hac olympiade diem functi sunt. Superioribus itaque temporibus hic erat Achaeorum status. Regnari apud eos coeptum: tempore quo Tisamenes Horestis filius post descensum Heraclidarum Lacedaemone expulsus loca, quae sunt circa Achaeiam: occupauit. Ab hoc continue

per successionem usq; ad Sygi tempora reges habuere. Postea uero moleste ferre regnum cœperunt: q filij Sygi iam non legitime, sed per tyrannidem prouinciam gubernarent. Igitur rempu. à regibus ad populum transtulerunt. et reliquum quidem tempus usq; ad Alexandri, Philippiq; ætatem uarie uarijs temporibus se gessere. conati tamen, quantum in se fuit, rempub. publice administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat: quæ nostra quoq; ætate extant, præter Olenum, & Elicem: quas solidas ante certamen Leuctricum terræmotus absorbuit. hæ sunt. Patræ, Dymæ, Phare, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carynia. Post Alexandri uero ætatem, & ante eam olympiadē, de qua modo locuti sumus: tanta inter eos maxime propter reges Macedoniæ dissensio orta est: ut diuisæ inter se ciuitates id demum conducere sibi arbitrarentur: si arma aduersus se inuicem hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit: alias Achaiæ ciuitates præsidium Demetrij, Cassandriq;, & non longe post Antigoni intra urbem recipere: plerasque à Tyrannis, qui tunc in Græcia complures erant: occupari. Centesima uero & uigesimaquarta olympiade (quemadmodum supra memorauimus) rursus conuenire inter se ij populi cœperunt: tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, & Tritenses, & Pharenses. postmodum uix elapso quinquennio Egirenses eiecto extra urbem præsidio illis adhæserunt: quos Burij interfecto tyranno, ac non longe post Ceraunij secuti. quippe Iseas Cerauniorum ea tempestate tyrannus cum eiectum Egira præsidiū,

interfectumq; a Burijs tyrannum, se uere bello undiq; circumuentum intelligeret: deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorum reliquit. Sed quamobrẽ hæc tam alte a nobis repetita sunt? Primo ut palàm omnibus fiat, quo pacto, quibus'ue temporibus, q primi Achæorum rursus hanc rem publicam, quã florere hac tempestate cernimus: instituerit: deinde ut non solũ historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum cognitis ipsorũ institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ rei publicæ mos, una ratio fuit: per quam seruata continue erga suos omnes æquabilitate, & ijs, qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur: frequenter bello profligatis, tandẽ opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab his secutis postea temporibus in ea prouincia gesta: ad Achæos referenda sunt. q cum multis, maximisq; in rebus socij Romanorum fuissent: nunquam sibi quicquam ex rebus gestis ascripsere: ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem, atque concordiam intenti. Verum hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinq; igitur & uiginti annos cum his pariter rem publicam administrarũt a principio hæ, quas modo memorauimus, ciuitates, quæstorem unum, & duos duces uicissim creãtes: postea rursus unum duntaxat ducẽ decernere statuerunt: cui summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Geryneus: post quem perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sycionius: cum esset annorum uiginti. Hic

statim singulari uirtute, ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit: & rei publicæ Achæorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat: adiunxit. Nec longe post cum octo annis imperasset: dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quàm tunc Antigonus tenebat, capere posset, animum intendere cœpit: qua mox potitus, perterritis omnibus, qui Peloponnesum colebant: Corinthijs uero tyrannide liberatis, eam quoq; urbẽ Achæis addidit. idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Hæc gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum: quo Carthaginenses omni Sicilia excedere, ac tributum populo romano pendere sunt coacti. Aratus huiuscemodi rebus intra breue tempus strenue peractis, reliquũ ætatis in administratione reipub. consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unum finem dirigens: ut Macedones Peloponneso eijceret: tyrannides infringeret: communemq́; ac patriam libertatem unicuique conseruaret. Itaque quandiu Antigonus uixit: facile & conatui, ac omnifariam machĩnis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit: utrisque alioquin eò temeritatis atque audaciæ prolapsis: ut fœdus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achæiæ facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaq; inter Achæos, atque Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarentur: dissensiones, atque discordiæ paulisper sedatæ: communisq;, & mutua quædam amicitia inter eos orta est. postquam uero Demetrius, qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit: tempore quo primum Romani Illyrium transfretarunt: incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes Ty-

ranni, qui in Peloponneso regnabant: in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrij mortem: quo duce, atq; imperatore uti consueuerant: tum q Aratum cernebant totis uiribus adniti: ut Tyrannides deponerentur: & ijs quidem, qui sese sponte imperio abdicarent: summos honores, premiaq; proponere: ijs uero, qui in pertinacia permanerent: metum, terroremq; inijcere: deniq; uniuersos hortari: ut tyrannides dimitterent: patrias in libertatem uendicarent: & in rempub. Achæorum conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat: confestim deposita tyrannide reipu. Achæorum ascribi uoluit. Aristomachus quoq; arguorum tyrannus, & Xenon Hermioniorũ, & Cleomnus Phliasiorum, depositis tyrannidibus in eandem remp. confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirumimmodum adoleuisset: Aetoli ob innatam eis cupiditatem Achæis inuidentes, sperantesq; se ciuitates, quæ unà coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant: Acarnanum ciuitates cum Alexandro, Achæorum uero cũ Antigono se diuisuros pollicentur. Ita simili spe in sententiam trahunt Antigonum: qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij Tutor: & Cleomenem regem Lacedæmoniorum. nam cum Antigonum ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob ammissam Corinthi arcem Achæis maxime infestum: facile sibi persuadebant: si Lacedæmonios quoq; eo bello adiutores haberent, se haud dubie eam gentem armis undiq; circunuẽtam oppressuros. quod proculdubio euenisset: nisi, quod

illi minime considerauerant: Aratum singulari uirtute, ac magnitudine animi uirum propugnatorem habuissent. Totis itaq; uiribus iniquissimum bellum aggressi, non solum quod sperabant, perficere nequiuerunt: sed econtrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat: & omnem illorum gentem robustiorem, audaciorem'q; fecere: duce callide omnia ac diligenter prouidente: quemadmodum ex sequentibus liquebit. Nam cum uir prouidus animaduerteret, pudere Aetolos palàm Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello demetriaco beneficia: proptereaq; Lacedæmonios, ut id ipsi factitarent, hortari: tanta deinde inuidia ob res Achæorum secundas premi: ut Cleomeni, qui Tegeam, Mantiniam, Orchomenum'q;, amplissimas Aetoliæ ciuitates sibi per fraudem sustulerat: non solum irati non fuissent: sed eas regi lætissime confirmassent: præterea nulla ab Achæis iniuria lacessitos, duntaxat immani cupiditate regnandi omnem bello occasionem quæritare: patiq; in præsentia haud inuitos ut fœdus sibi à rege uiolaretur: auferrentur'q; per fraudem amplissimæ ciuitates, ea tantum fine, ut auctæ per eum modum Cleomenis uires facilius Achæorum rempublicam labefactare possent: cum inquam hæc omnia Aratus, cæteri'q; Achæorum duces animaduerterent: statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendum: sed conatui Lacedæmoniorum totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se duces decreuere. interiectis uero temporibus cum animaduerteret Cleomenem oppidum quoddam, quod postea Atheniense appellatum: in regione Megalopolitarum intrepide ædi

ficantem, & iam sese apertum, atq; acerrimum Achæorum hostem indicantem: congregato concilio decernunt bellum aduersus Lacedæmonios non iam ex addito, sed palàm esse suscipiendum. Bellum igitur, quod cleomenicum appellatur: per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primum per seipsos sine cuiusquam subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt: simul quòd gloriosius nomini eorũ futurum arbitrabantur, per seipsos, quàm per alios ciuitates, patriamq; tutari: simul quòd seruare cũ Ptolemæo amicitiam totis uiribus adnitebantur: uer iti ne forte is ægre ferret, si ab alijs potius, quàm à se præsidia quæritarent. Iam uero procedente bello cum Cleomenes pessundata republica legitimum imperium in tyrannidem uertisset: & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur: Aratus quod futurum erat, longe prospiciens, quippe quem minime latebat consilium atq; audacia Aetolorum: sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerteret Antigonum industria atq; experientia rerum, præterea etiam fide præter cæteros præstantem: & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem: uel amicum habere: sed ex eorum commodo amicitias, inimicitiasq; metiri: conuertere se ad eum regem decreuit: omnemq; belli euentum illi ante oculos ponere: postremo unà belli societatem inire. Verum id palàm facere, complures causæ prohibebant. quippe ea re intellecta Cleomenes, atque Aetoli diligentius se paraturi ad bellum uidebantur: & Achiui nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostem confugere existimarent: magna ex parte bellum de-

deserturi. quamobrem nequid huiusmodi accideret: non modo nemini consilium aperiebat: sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturq;: quers contrariũ eius rei, quam moliebatur, ostenderet. Cum itaque Megalopolitanos cerneret ob uicinitatem, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter cæteros quammaxime affligi: neque ullum ab Achæis, qui eodem bello premebantur, expectare præsidium: fœdere præterea, atq; amicitia cum Macedonibus coniunctos esse: quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia: non dubitabat, eos, quamprimum infestari à Cleomene cœpissent: Antigoni, atque Macedonum præsidium imploraturos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani, & Cercidæ Megalopolitanis aperit. hi ei paterni hospites erant: ac præter cæteros ad componendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaq; Macedonas hortatur: legatos ad Achæos mittant: rogentq;: ut secum unà præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem, atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt: & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonum proficiscantur, iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant, referunt: et ex ijs q̃dem, quæ ad patriam eorum spectabant: duntaxat necessaria breuiter summatimq; exponunt. de uniuersa uero re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq; conatus quid possint: quo tendant, ante oculos ponunt. esse id bellum in præsentia quidem Achæis periculosum: sed posthæc, si illi uoti compotes fuerint: ipsi Antigono longe

pernitiosius

pernitiosius futurum. Nemnem quippe dubitare: Achæos uno tempore amborum uiribus oppressos, facile pessundatum iri: at Cleomenem, Aetolosq;, si ea uictoria potiti fuerint: haudquaquam in ijs finibus permansuros, longe minus dubium esse. quippe Aetolorum cupiditatem credendum non solum non Peloponnensium, sed ne totius quidem Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uero ambitionem, tametsi in præsentia Peloponnesi tantummodo principatum appetere uideatur: tamen si uoti compos fuerit: non prius ab incœpto desiturũ: quam omnem Macedoniam subiugauerit. His, atque alijs huiusœmodi rationibus regem admonent: ut futura diligenter prospiciat: consideretq; quid rebus suis magis conducere uideatur: uel unà cum Achæis, atq; Bœotijs bellum in Peloponneso pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere: uel derelicta maxima gente, non longe post aduersus Aetolos, Bœotios, Achæos, atque Lacedæmonios in Thessalia pro principatu Macedoniæ certare. Quod si Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur: in amicitia, quemadmodum in præsentia faciebant, persistere simularent: Achæos per seipsos satis superque esse ad Cleomenis iniurias propulsandas. Itaq; si fortuna secundis rebus secum ageret: nihil opus esse aliorum subsidio: sin uero rebus suis iniqua Aetolos potius respiceret: regem, ut sibi adesset, obtestabantur: neque opportunum tempus prætermitteret: Peloponnenses, antequam ad internitionem delerentur, conseruaret. De fide ac præmijs nullam in præsentia curam habendam dicebant. inuen-

turum esse Aratum in summa rerũ necessitate modum, quo utriq; rei satisfaceret. hunc ipsum, tempus, quo opus præsidio foret, regi indicaturum. Antigonus auditis, quæ relata per legatos fuere: Arati prudentiam summo pere commendauit: seq; ad omnem rei euentum paratum respondit. dedit præterea ad Megalopolitanos literas: quibus significauit: præsto fore à se subsidium: dum modo id uolentibus Achæis fieret. His peractis, Nicophanes, & Cercidas domum reuertuntur: redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinem regis ostendunt. Megalopolitani his rebus lætitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos: rogantes, ut fœdus cum Antigono ineant: ac totius rei summam fidei illius credant. Aratus intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio regis erga Achæos, seq; ipsum cognito, incredibilem cæpit animo uoluptatem: simul quod haud frustratum se spe sua esse intelligebat: simul quod Antigonus præter spem Aetolorum haud aspernari amicitiam suam uidebatur. Stabat tamen in sententia à nemine petendi subsidium: nisi summa rerum necessitudine cogeretur. quod si accideret: nequaquam id per se solum, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne, si forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremum aliquid noui contra rempublicam Achæorum tentaret: causam cuius rei sibi ascriberent: ꝙ regem sibi ob captam Corinthi arcem infensum admittendum intra patriæ limites per imprudentiam censuisset. Cum igitur legati Megalopolitanorum ad consilium uenissent: & recitatis primo literis regis be

benignitatem atque amicitiam ostendissent: ac postremo Achæos hortati forent ad res cum Antigono componendas: atque ad id prompta esse omnis multitudo uideretur: procedens in medium Aratus regis benignitatem facile amplexus est. dehinc multitudinis studium summis laudibus extulit. Verum pluribus eos hortatus est: ut per seipsos seruare ciuitates, & patriam conarentur. Si id fieret: nihil neq; præclarius, neq; utilius fore. Quod si rebus suis omnino fortuna aduersaretur: omnia prius experienda: & postquam nullam amplius intelligerent spem sibi relictam esse: tunc demum ad amicorum præsidia confugiendum. Id consilium facile multitudo omnis probauit. decretumq; à concilio fuit: nequid in præsentia noui tentaretur: sed per se ipsos Achæi præsens bellum administrarent. Cum uero interea Ptolemæus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellum suppeditare cœpisset, cupiens eum per hunc modum Antigono infestum facere: quod Lacedæmoniorum potius, quàm Achæorum uiribus Macedoniæ regnum consequi posse sperabat: Achæi autem primo iuxta Lyceum ex improuiso Cleomeni obuiam facti, cæsi, ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea non longe ab urbe Megalopoli cum ex composito ad manus uenissent, ingentem iacturam passi: tertio propè Dymeam in loco, quod Hecatombeum appellatur: adeo fusi, dissipatiq;: ut penè in extremum periculum incidissent: tunc demum tot malis circunuentus Aratus, moram omnem amputandam censuit: subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat, petendum. Filium itaque legatum ad regem

mittit ea confirmatum, quæ de subsidio inter se conuenerant. Verum anceps consilij, ac non parum solicitus erat: quod neque Antigonum cum præsidio uenturum sperabat: nisi arcem Corinthi, quam Acrocorinthium uocant: et ipsam Corinthiorum urbem fidei gratia accepisset: neque intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eam urbem Macedonibus tradere. Quamobrem dilatum consilium fuit: ut de modo dandæ fidei consideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter à se gestis elatus, intrepide per omnem prouinciam discurrere: ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi asciscere. Cum uero per hunc modum Caphyas, Pellenem, Pheneum, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurum, Hermionem, Tryzenem, & ad extremum Corinthum cepisset: castra non longe ab urbe Syciniorum posuit: pariterque Achæos ab ea, quam supra diximus, solicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simulatque nunciatum est: eiectum à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorum: missosque ad Cleomenem legatos, qui urbem ei traderent: optimam ad eam rem occasionem nactus, arcem, quæ ab Achæis tenebatur: Antigono restituit. quæ res & offensam, quam apud regem contraxerat, purgauit: & fidem ac munimentum quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli regi breuiter. Cleomenes, postquam conuenisse cum Antigono Achæos intellexit: arcemque illi sponte tradidisse: confestim soluta obsidione castra non longe ab Isthmo traduxit: Atque eum locum, qui medius est inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocant: uallo ac fossa diligentissime muniuit: ut qui iam animo spem conceperat,

totius se Peloponnesi imperio potiturum. Antigonus iampridem ad bellum paratus opportunitatem temporis præstolabatur. Cum uero ex his, quæ acciderant: appropinquare profectionem Cleomenis in Thessaliam, sicuti ab Arato didicerat, coniectaretur: missis ad Achæos de omni re nuncijs, ipse cum exercitu uersus Isthmum per Eubœam iter facit. Nam Aetoli aduentũ ipsius ægre ferentes, ei nunciarunt: ne intra Thermopylarum angustias exercitum duceret. quod si faceret: amotos inter se eius impedituros. Igitur Antigonus, atq; Cleomenes aduersus se inuicem castra posuere: ille animo ingrediendi Peloponnesum: hic studio arcendi eum à finibus suis. Achæi etsi maximam in uniuersum iacturam passi erant: haud tamen prorsus cecidere animis: sed quamprimum rebellasse contra Cleomenem Aristotelem Argiuum senserũt: in eius auxilium profecti Timoxeno duce, Argos cepere. Quæ res non mediocre momentum attulit uiribus Achæorum. siquidem et Cleomenis impetus ob eam rem non parum repressus: & animi militum prostrati fuere: ut res ipsæ facile ostẽderunt. nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atq; audacia militum longe præstaret Cleomenis exercitus: tanta repente facta est immutatio rerum, capta arguorum ciuitate: ut Cleomenes dimissis ijs omnibus fugæ similẽ profectionem fecerit: ueritus ne ab hostibus undiq; circumueniretur. Profectus autem est Argos. ubi facto in urbẽ impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortissime resistentibus, illinc Arguis ob pœnitentiam commissi erroris acerrime propugnantibus, ea quoq; spe frustratus,

facto per Mantiniam itinere, copias Spartam traduxit. Antigonus Peloponnesum ingressus, Acrocorinthum capit. Hinc citato gradu Argos contendit: Arguos pluribus uerbis laudat: res ciuitatis componit. dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis à Cleomene extructis extrahit praesidia: eaq; per egyptanam regionem profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egiũ, ubi Achaeorum conciliũ erat: se transtulit. Hic multa de rebus praesentibus loquitur: futurorũ etiã haud paucis admonet. postremo omniũ sociorum dux creatus, exercitũ p hyemẽ in agro Corinthiorũ detinet. Ineunte aũt uere copias educit. coniunguntur unà Achaei. Itaq; triduo Tegeã profectus obsidere urbẽ aggreditur. Tegetã conspicati Macedones, fossis, cuniculis, atq; omnifariã machinis ad expugnationẽ urbis intentos, desp̃ata prorsus salute sese hostibus dedunt. Antigonus cõpositis in urbe rebus, cõfestim Laconicen traducit exercitũ. Ita Cleomeni, q̃ se intra fines suos continebat, appropinquans, exiguis interdũ certaminibus manus cũ hoste conserit. Interea p exploratores nunciatur: milites ab Orchomeno in subsidiũ Cleomenis uenissẽ. Quamobrẽ conuerso itinere Orchomenũ contendit: urbẽq; nullo negotio capit. Post haec Mãtiniam ciuitatem obsidet: qua mox potitus, uersus Heream, et Thelphusam legiones ducit. & eas quoq; urbes per deditionem sine interuallo accipit. Post haec huiusmodi sunt tempestates insecutae: uti opus necessario intermitteretur. itaq; macedones domi in hibernis relinquit. ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium: ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes, cum animaduerteret Antigo

num relictis domi copijs Egij moram trahere: distantem Megalopoli amplius trium dierum spatio: eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuam esse: multis praesertim pauloante in ijs praelijs, quae iuxta Lycaeum, & Laodicyam facta memorauimus, inter certandum interfectis: praeterea eo tempore propter praesentiam Antigoni negligentius obseruari: facile est adductus in spem urbis capiundae. Eò itaq; repente profectus comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extorresq; Megalopoli uitam trahebant: ab ijs noctu intra moenia admittitur. Facta uero luce parum abfuit quin cum omni exercitu periclitaretur: Megalopolitanis fortissime resistentibus. ueruntamen ad extremum & multitudine militum, & quia opportunissima quaeque loca praeoccupauerat: uoti compos fuit. Vrbem captam, spoliatamq; funditus euertit: ut nulla in posterum spes ipsius denuo aedificandae relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse: ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stimphalijs, caeterisq; propinquis populis ostenderet nihil proditoribus aut ijs, qui res nouas molirentur: tutum esse. nam Clitoriorum uirtutem, ac gloriã unius hominis peruersitas foedauerat. Is fuit Thearces: quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt: dicentes eum aduenae cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Caeterum cum non desint, qui inter huius historiae scriptores Philarchum caeteris omnibus praeponant: cum tamen plerunque contraria Arato & dicat, & sentiat: utile, immo potius necessarium iudicauimus: nobis praesertim, qui sumus Aratũ secuti:

hanc partem nequaquam præterire silentio: ut facilius discerni à mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiam, prout libido animi tulit: locutus est, quæ refutare in præsentia superuacuũ duximus: rati ea duntaxat penès hunc authorem discu
* tiēda nobis esse: quæ ijs tēporibus, quopios meminimus: id est in bello cleomenico, gesta fuerunt. hæc sanè satis superq; erunt ad reliquos eius authoris errores intelligendos. Principio cum niteretur ostendere Antigoni, & Macedonum, præterea etiam Arati, atq; Achæorũ crudelitatem: Mantinienses inquit, cum primum in eorum potestatem uenêre: omnia sæua, crudeliáq; ab hostibus passos. antiquissimam, nobilissimamq; Archadiæ ciuitatem in tot erumnas, tot calamitates incidisse: ut uniuersam Græciam ad lachrymas mouerit. Post hæc dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad cõmiserationem studet: refert mulierũ mutuos amplexus: crines passos: nudatas papillas: uirorũ, et fœminarum gemitus, atq; ululatus: paruos liberos, & confectos ætate parentes circum se trahentium. Hoc uero homo in malis ambitiosus passim per uniuersam historiam facit, ubique uulnera gemitus, cruorem ante oculos ponens: ut nihil in operibus eius legi contingat non muliebre, atque effœminatum. Atqui scriptorem rerum gestarum decet, non mouere hominum affectus: neque orationem ad id aptam perquirere: neque calamitates mortalium insectari: quod tragœdiarum scriptores faciũt: sed dicta, factáq; hominum uere referre: etiam si mediocria fuerint. neque enim est idem historiæ, atque tragœdiæ finis: sed planè contrarius. quippe in hac elabo

randum: ut uerisimili oratione audientium animos in spem, metum, solicitudinem, uoluptatem, aut aliud huiuscemodi affectum trahamus: illic autem totis uiribus adnitendum: ut studiosis nostrorum operum dicta factaq; hominum uere referamus. quamobrem illic uerisimilibus rebus opus est: ut spectatores facilius decipiantur: hic ueris: quia in utilitatem legentium scribuntur. Adde q idem author plerunque inter scribendum nullam neq; causam, neque rationem earum rerum adducit: sine quibus neq; ad misericordiam, neque ad indignationem mouere quempiam iuste possumus in rebus mortalibus. nam quis est, qui non indignum putet: hominem liberum loro cædi? tamen si quis ob patratum à se delictum quid passus fuerit: iure eum id passum fatemur. porro si castigandi, emendãdiq; gratia q̃spiam hominem liberum uerberarit: non'ne honore, ac gratia dignus ab hominibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas est: idq; punitur acerrime. at si quis furem, aut adulterum interfecerit: non'ne insons est? Quod si proditorem patriæ, aut tyrannum quispiã obtruncarit: non ab omnibus laudabitur? commendabitur? extolletur? Ita in omni re finis, & intentio hominis spectari debet. Mantinienses igitur primo relicta republica Achæorum, Aetolis se patriamq; sponte tradiderunt: nec longe post Cleomeni. Inter hæc, dum sub republica Lacedæmoniorum uiuerent: anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto iterum ab Achæis duce Arato capti fuere. quo tempore tantum abfuit ut ob contractam offensam mali quippiam paterentur: ut incredibile omnibus apparuerit: quàm facile, quamq;

celeriter uterq; populus in unam denuo rempublicam coaluerit. quippe Aratus, simulatq; potitus est urbe: mandauit suis: nequid alienum tangerent: postea uocatos ad se ciues hortatus est: ut bono animo essent: suisque rebus fruerentur. futuros enim saluos: quandiu sub republica Achæorum manerent. Mantinienses, qui omni prorsus spe destituti uidebantur: Arati uerbis summopere recreati, è uestigio sententiam mutant: & quorum modo perniciosissimi hostes erant: in proprias domos admittunt: cum ijs res, fortunasq; suas comunicant: nihil deniq; prætermittunt: quod ad ineundam firmissimam amicitiã pertinere uideatur. Neq; id iniuria. nescio enim an aliqui unq̃ uel in manus mitiorum hostiũ uenerint: uel in maiores fortunæ casus lapsi cum minori detrimentu surrexerint. quod Arati, atq; Achæorum humanitas fecit. Post hæc cum & futuras inter se seditiones, & Aetolorum, ac Lacedæmoniorum machinas longe prospicerent: mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorum tradant: ac subsidium postulent. Achæi sine mora trecentos uiros ex suis forte deligunt: hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorum, relicta patria, fortunisq; suis omnibus, Mantiniæ moram trahebant: & libertatem, ac salutem urbis tutabantur. mercenarios præterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto tempore seditio inter Mãtinienses oritur. quamobrẽ aduocatis cõfestim Lacedæmonijs, urbẽ eis tradũt: et, ne quid sceleri desit: Achæos omnis obtrũcant. quo nescio an pniciosius aliquod facinus memorari possit. nã si recedere omnino à fœdere, atq; amicitia Achæorũ statuerãt: fuerat saltem præsidiũ

incolume in patriam remittendum. quippe hæc consue
tudo etiã cum hostibus iure gentiũ seruari solet. Sed hi
ut facilius facerent fidẽ sui erga Cleomenem & Lace-
dæmonios animi: eò immanitatis ac uecordiæ processe-
re: ut uiolato iure gentiũ ne amicis quidem parcerent.
Quod igitur tantopere in eos sæuierint, ꝗ etiam pauloãte
urbe eorũ per uim potiti oẽs ueluti insontes dimiserãt:
& in præsentia patriã, ac libertatem eorũ tutabãtur:
qua pœna, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudiciũ
par tanto sceleri excogitari poterit? an ut unà cum libe
ris, atq; uxoribus uenum eant? at hoc iure belli etiam
de his, qui nihil sæuum, nihil crudele commiserunt: fie
ri licet. Non igitur maiori pœna, & grauiori exemplo
digni putabantur? Quo circa si ea tantum passi fuere,
quæ scribit Philarchus: non solum non credendum,
Græcos ob eam rem miseratione affectos esse: sed potius
laudasse iudicium Achæorum: ꝙ tantam, tamq; inau-
ditam crudelitatem censuissent acerrime puniendam.
Quamobrem cum nihil aliud fuerint ea tempestate
Mantinienses passi, quàm quod spoliati fortunis suis,
& uenundati ab hostibus fuere: quis non uideat hunc
historiarum scriptorem nonmodo fuisse mendacem, ue-
rumetiam incredibilia dictu scripsisse: &, ut ignoran
tiæ cumulus accederet: ne id quidem animaduertisse: ꝙ
Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos
nihil tale moliti sunt. Atqui si eius rei causa crudelitas
Achæorum fuisset: profecto Tegeatæ quoq; eandẽ crude
litatẽ forent experti. Sed cum hæc diuersitas duntaxat
aduersus Mantinienses fuerit: manifestum: ipsam quoq;
causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rur-

ſus hic ipſe author Ariſtomachū Arguum refert cla
riſſima familia ortum Arguorum Tyrānum fuiſſe an
tiquam à tyrannis orignem ducentem. hunc ab Anti
gono, atq; Achæis captum, ac Cenchream adductum
iniuſtiſſimam, atq; iniquiſſimam omnium mortalium
necem tuliſſe. facit præterea eū ubiq; ſui ſimilis per no-
ctem uoces quaſdam in uinculis emittentem: quibus ui-
cinos partim crudelitate rei perterritos: partim, ut rem
certius intelligerent: nonnullos etiam grauiter indigna
tos ad eum locum curſitaſſe: & alia quædā muliebria,
atq; effœminata: quæ impræſentiarū omittimus: cōtēti
ijs, quæ hactenus cōmemorata à nobis fuere. Ego uero
Ariſtomachū arbitror, etiā ſi nihil aliud aduerſus A-
chæos deliquiſſet, præterq̄ ꝙ peſſūdata republica liber
tatem patriæ in tyrannidem conuerterat: quamlibet ma
gno cruciatu dignū extitiſſe. quanq̄ præclarus author
cupiens illius gloriam extollere, & cōmemoratione ma
lorum, quæ pertulerat, mendicare ab audientibus miſe-
ricordiam, non ſolum tyrannum fuiſſe ſcribit: uerum-
etiam è tyrannis genitum. quo ꝙd grauius, aut pernicio
ſius dici poteſt? hoc enim nomen quaſi ſeminariū in ſe
continet crudelitatis: & oēs hominum iniurias, ſcele-
ráq; cōplectitur. Atqui Ariſtomachus, ēt ſi grauiſſimos
cruciatus paſſus fuiſſet: ut Philarchus tradit: non tamen
dignas uel unius diei pœnas luiſſet. In quo cū Aratus Ar
gos cū Achæorum manu per inſidias ingreſſus uindica
re in libertatē Arguos niteretur: tandem nemine ob me
tum tyranni ſe mouente, exire urbe coactus eſt. Quā-
obrē Ariſtomachus occaſione ſumpta, quod conſcij ad-
uentus Achæorum fuiſſent: LXXX ciues trucidari in

conspectu necessariorum iussit: fœdum prorsus, miserandumq; spectaculum. Sed longum esset ipsius per omnem uitam crudelitatem referre. quippe hanc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis, ac cruciatibus affectus fuit: haud est indignum censendum. siquidem longe indignius fuisset: sceleratissimum hominem post tot uirorum cædes, tot rapinas ueluti insontem impunitum mori. Neq; Antigoni, atq; Arati sæuitiæ ascribendum est: q̄ tyrannum, quo bello potiti legitime fuerant: interfici in uinculis iusserunt: quem etiam tempore pacis capere, & summis afficere cruciatibus optimū simul, atq; honorificum fuisset. quod uero præter hæc Achæos & prodiderit: quibus supplicijs dignus iudicabitur? Deposuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrij mortem omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achæi eum nonmodo saluum fecere: uerumetiam ita humaniter, ac benigne susceperunt: ut & iniurias omnis, quibus usus in tyrānide fuerat: ei dimiserint: & in suam rempublicam acceptum maximis honoribus affecerint: ac demum ducem Achæorum creauerint. At homo omnium sceleratissimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, statim cogitare cœpit quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset. nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achæorum tempore maxime necessario ad hostes defecit. quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis ꝑ noctem in uinculis interfici dignum erat: quemadmodum Philarchus scribit: sed per omnem Peloponnesum circunductum post multa maximaq; supplicia tandem crudelissime trucidari. ueruntamen homo omni genere

sceleris præditus nihil grauius pertulit: q̃ quod in uincu
lis strangulatus est. Adde: ꝙ idem author Mantiniensium
calamitates pluribus uerbis prosequitur: quasi decere
scriptorem historiæ putet duntaxat res crudeles, atq; in
iustas legentibus exponere. De Megalopolitanorũ uero
uirtute, ac magnitudine animi, qua per id tẽpus usi fue
re: nullam prorsus mentionem facit: perinde, ac si ma-
gis proprium historiæ foret scelera atq; flagitia homi-
num, q̃ quæ iuste honesteq; facta sunt, commemorare:
præclari uiri minus laudis ex rebus egregie gestis as-
sequi, quàm ex sæuitia ac crudelitate uiderentur. Præ
terea quo pacto Cleomenes ciuitatem ceperit: integram
seruauerit: tabellarios Messenem ad Megalopolitanos cũ
literis miserit: ut in incolumen patriam reuerterentur:
sibiq; adessent, hortatus fuerit: quo deinde modo Megalo
politani literas, dum legerentur, absolui non ꝑmiserint:
et uix à tabellarijs manus abstinuerint: cæteraq; huius
modi leuia, atq; humilia consectatur. quod uero seque-
batur: quodq; maxime proprium erat historiæ, præter-
mittit: laudem uidelicet, atq; memoriam rerũ egregie ge
starum. At quid ei erat impedimento? nam si eos qui so-
lummodo uerbis, ac uoluntate bellum pro socijs sustinẽt,
bonos uiros putamus: qui uero populationem patriæ,
incendia, obsidiones patiuntur: non solũ laudamus, atq;
admiramur: uerumetiam gratijs, muneribusq; prosequi
mur: q̄bus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus
studijs complectemur? nõne maximis, atq; amplissimus?
Hi primo prouinciam Cleomeni reliquerunt: deinde o-
mnino se patria abdicarunt: ne ab Achæorum societate
recederent. postremo cum præter spem, atq; opinionem

omnium reuerti incolumes in patriam possent: maluerunt uitam in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus deniq; rebus necessarijs: q̃ aliqd uiolatæ socijs fidei signum præ se ferre. Quo qd maius, aut præclarius factum est unq̃? uel in posterum fiet? Cui igitur rei magis attentos reddere auditores scriptorem historiæ opportebat? aut quibus exemplis melius poterat hortari homines ad fidem seruandam? resq; egregie gestas imitandas? Ac Philarchus nullam huiusmodi rerum mentionem fecit, cæcus (ut mihi quidem uidetur) ubi pulcherrimæ res occurrunt, & inter cæteras maxime memoratu dignæ. Addit non longe post: cepisse Lacedæmonios Megalopoli prædam sex milliũ talentorum: ex quibus duo millia Cleomeni ex consuetudine dedisse. Vbi quis non statim admiretur inscitiam, atq; ignorantiam hominis de diuitijs, & potentia Græcorum? quæ maxime nota esse historico debent? Equidem ita affirmo: non ijs temporibus, quibus & à regibus Macedonibus oppreßæ & uarijs inter se bellis exhaustæ erãt Peloponnensium uires: sed ea tempestate, qua iunctæ unà cunctæ ciuitates secunda fortuna potiri uidebantur: haud tantum pecuniarum ex omni Peloponneso colligi potuisse. Nam quis ignorat: Athenienses, quo tempore cum Thebanis bellum aduersus Lacedæmonios gessere: ut exercitum decem millium hominum, & classem triremium centum pararent, facto censu, non solum ærarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem deniq; prouinciam exhausisse? & uix tandem congregare potuisse sex millia talentorum, ducenis quinquaginta exceptis? Ex quo haud absur-

dum uideri debet, quod modo de Peloponneso affirmauimus. At ijs temporibus in urbe Megalopoli nemo sit, qui audeat dicere amplius q̃ trecentorum talentorũ prædam potuisse capi: præsertim cum clare apud omnes constet: homines tam liberos, quàm seruos Messenem confugisse. Maximum uero huius rei argumentum est: ꝙ, cũ per id tempus Mantinienses, q neq; uiribus neq; fortunis inferiores Arcadibus erãt: ut hic ipse author testatur: cincti undiq; obsidione ita in manus hostium uenissent, ut neque fugere quispiam, neq; surripere quicquam potuisset: ad extremum tamen præda omnis etiam cum corporibus non amplius trecentis talentis æstimata ab omnibus fuit. Cæterum quod mox subiungit: quis non magnopere admiretur? Venisse inquit decimo ante id prælium die à Ptolemæo oratorem: qui Cleomeni nunciaret: negare Ptolemæum se ad belli impensas suppeditare aliquid uelle. proinde eum hortari: ut pacem cum Antigono faceret. qua re audita, Cleomenem statuisse de omni simul re confestim decernere, antequam id ad aures militum ueniret: ne forte indignarentur: nullam sibi amplius spem stipendij relictam intelligentes. At si nuper sex millia talentorum Megalopoli lucri fecerat: quid erat Ptolemæi præsidium necessarium? cui trecenta solummodo talenta satis superq; fuissent ad uires Antigoni confringendas? Simul igitur asserere Cleomenem omnem spem stipendij in Ptolemæo collocatam habere, simul tantum pecuniarum Megalopoli nactum affirmare, non'ne summa inscitia est? Longa mihi suppeditaret oratio: si cætera uitia, quibus egregius scriptor & hic, & ubique scatet: persequi uellem. sed hæc in

præsentia

præsentia satis esse existimaui. Post Megalopolis captiuitatem Antigono in ciuitatem Arguorum in hibernis commorante, Cleomenes, cum primum per anni tempus licuit, copias cogere cœpit. hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Arguorum regionem educit. Fuere pleriq;: qui cum ob hanc rem ueluti audacem nimis, ac temerarium reprehenderunt, propter situs locorum asperos, ac natura munitissimos. Alij id melius considerantes, sapienter eum fecisse existimauere. nam cum animaduerteretur Antigonum uictoriam in manibus, ut qui longe multitudine militum præstaret: dimisso domu exercitu paruam admodum mercenariorum manum secum habere: huiusmodi quædam cogitare cœpit: facile sibi fore prouinciam sine discrimine ingredi. quod si per eam ferro igniq; uastatam usq; ad mœnia urbis pergeret: necessario Arguos Antigonum, ꝙ talia per desidiam pateretur, increpaturos. qui si murmure multitudinis commotus aduersus hostem exire cogeretur: quidni esse sibi uictoriam in manibus? ut qui lõge in multitudine militum præstaret? sin uero fretus ratione in urbe permaneret: se, factis per omnem agrum incursionibus, ac non paruo terrore hostibus relicto, suorum uero animis confirmatis, tuto ad proprias sedes reuersurum. Quæ res ita planè, ut cogitauerat, euênit. nam cum passim uastari prouinciam multitudo cerneret: Antigonum reprehendere. ille nihilominus prudentissimi ducis officio fungi: sese intra urbem continere: Cleomenes per omnem regionem intrepide discurrere. Ita tandẽ rebus ex sententia gestis, deuastata prouincia, perterritis Arguis, suis uero ad futura bella audacio-

ribus factis, securus domum reuersus est. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuersi ex hibernis forent: Antigonus cum exercitu Laconicen proficiscitur: Macedonum intra phalangem habens circiter decem millia: sagittariorum ad tria millia: equites trecentos: præterea ferentarios mille: Gallos totidem: mercenariorum tria millia peditum: equites trecentos: Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonum armatos: quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex socijs uero Boiorum duo millia peditum: equites ducentos: Epyrotarum mille pedites: equites quinquaginta: Acarnânum totidem: præter hos etiam mille & sexcentos Illyrios: quibus præerat Demetrius Pharensis: ita ut omnis summa copiarũ esset octo & uiginti millia peditum: equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hostium per exploratores cognito, omnis aditus, qui in prouinciam patebant: militibus, fossis, ac sectis arboribus diligenter muniuit. ipse aditum, quem Sellasiam uocant: cum exercitu occupauit: ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos. erant eius copiæ circiter uiginti millia hominum. Duo colles huic loco imminebant: quorũ alterum Euam incolæ uocant: Olympum alterum. Via inter hos media est: quæ per ripam profluentis fluminis ducat Spartam. Cleomenes igitur occupatis collibus, uallóq; & fossa diligentissime munitis, in Eua gregarium militem, ac socios posuit. ijs ducem reliquit germanum suum Euclidẽ. ipse cum Lacedæmonijs, & mercenarijs in Olympo cõstitit. equites autem in planitie supra utranq; fluminis ripam cum parte mercenariorum collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus: uno tempore & diffi-

cilem locorum situm, & miram Cleomenis in disponendo exercitu industriam conspicatus, quippe qui nullum optimi ducis officium prætermiserat: abstinendum sibi prælio in præsens tempus existimauit. itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam castra posuit. Vbi paucis quibusdam diebus commoratus, loca omnia, atque exercitum hostium lustrabatur. postea lacessere ad prælium hostes tentauit. Sed cum nullum prorsus uacuum custodia locum offenderet: (siquidem Cleomenis prouidentia omnia diligentissime construxerat) ab incœpto destitit. Veruntamen ad extremum communi consensu prælio inimicitias dirimere statuerunt. ita prorsus uno tempore duos duces uirtute, consilio, ac sapientia pares fortuna coniunxerat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos diximus: Macedones scutatos opponit: item Illyrios, cohortesq;, in plures partes diuisas alternatim disponit. his Alexandrum Ameti filium, & Demetrium Pharensem duces præfecit. post hos Acarnânes, & Cretenses collocat. postremo duo millia Achæorum subsidij gratia subsequi iubet. Equites non longe à ripa fluminis aduersum hostium equitatum constituit: Alexandro duce cum duobus millibus peditum illis relicto. ipse cum mercenariorum, ac Macedonum manu contra Olympum constitutus, inire cum Cleomene prælium decreuit. Deductis igitur in aciem mercenarijs, Macedonum phalangem statim subsequi iussit. quippe locorum angustiæ ne secus fieret impediebant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis: cum primum ostensum ex locis, quæ circa

Olympum erant, linteum prospicerent. nam hi per noctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis constiterunt. Megalopolitanis quoq;, atq; equitibus signum ineundi prælij erat: cum primum à rege purpuream uestem erectam aspexissent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat: & Illyrij datum ab Antigono signum notauerunt. hortantur pro tempore socios: ut forti, magnoq; animo sint: uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Post hæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planitie relictos supra memorauimus: ubi animaduertêre cohortes Achæorum omni subsidio nudas esse: à tergo iam collem ascendentes insecuti, maximum in discrimen adduxerunt. siquidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præstabat: à læua uero mercenarij milites de tergo pertinacissime irruentes impressionem faciebant. Quibus ex rebus accidebat eos uno tempore ab utroq; hostium agmine circumueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus: statim quod optimum factu erat, excogitauit: idq; aperuit ducibus. Sed quia & adolescens admodum erat: nec ducatum unquam fuerat assecutus: parum ei adhibitæ aures fuere. Quapropter ad conciues suos conuersus, parta, inquit, nobis est uictoria fortissimi uiri: si me sequimini. factoq; contra hostium equitatum impetu, audacissime eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnantes collem infestabant: audito ingenti strepitu, simulque equorum certamen conspicati, retrahunt gressus: & ad equitum subsidium, ubi constituti ab initio fuerant: re-

uertuntur. Per hunc modum turbatis hostium ordinibus, Illyrij, atq; Macedones, cæteriq; unà ab Antigono constituti magno impetu in hostes feruntur. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit: Euclidem eo tempore Philopœmenis industria, ac magnitudine animi superatum. unde & Antigonum tradunt, cum postea Alexandrum interrogasset, quamobrem haud expectato, uti conuenerant, signo mouisset aduersus hostes equitatū? atq; ille respōdisset: id à se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano, se inscio, factum: dixisse: adolescentem quidem optimi ducis, Alexandrum uero ignari adolescentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant: ascendentes hostium cohortes conspicati, facile imperitiam suam ostendêre. neq; enim cunctandum erat: quoad hostes ad uirtutem collis integri peruenirent: sed fretos opportunitate locorum obuiam hostibus procedere: & ex superiori loco impetum in eos facere oportebat: postea, cum opus foret, ad dexteram conuersos confestim sese ad tuta recipere: dehinc rursus in hostes ferri. per hunc modum fractas tandem, dissipatasq; Macedonum copias facile uertissent in fugam. At hi, tanq̃ uictoriam in manibus haberent: planè contrarium fecere. siquidem immoti in loco, ubi collocati à Cleomene fuerant: aduentum hostium præstolantes constiterunt: rati eo maiorem fore hostium conflictum: quo ex altiori loco, & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq; essent. Verum mox inscitiæ suæ pœnas dedêre. quippe Macedones sine impedimento superato colle, postq̃ in æquum locum uenerūt: pedem pedi conserentes, tanta audacia in medios hostes

prorupere: ut eos statim in præcipitem ac pernitiosissimam fugã conuerterint. Atrox eodẽ tempore prælium etiam inter equites gerebatur: ubi operæpretium erat aspicere quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi concurrent: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipue tamen inter cæteros Philopœmenis uirtus clara, atq; illustris habebatur. Hic, cum eius equus telo grauiter confossus exanimus cecidisset: nihilo timidior factus, pedestri certamine diu atrocissime se exercuit. ad extremum utrunq; crus sagitta transfixus cum incredibili animi robore spirauit. Reges quoq; in Olympo cum mercenarijs, ac leuis armaturæ militibus prælium inierant. Erant hi circiter quinq; millia hominum: qui interdum priuatis certaminibus inuicem congressi, nonnunquam uniuersi simul fortunam belli tentantes, diu uariam uictoriam experti fuerant: eratq; ad extremum æquo marte discessum. At postquam Cleomenes relictum ab Euclide collem, sociosq; in fugam conuersos animaduertit: equites uero iam ad summam desperationem redactos: undiq; formidine circunstrepẽte, patefacere propinquum aditum, & fronte per unum ex lateribus aciei exercitum educere decreuit. Iubet itaq; tubicines receptui canere. ac statim per eum modum reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuersis hastis prælium capessunt. fit atrox certamen: tantisq; animis utrinq; concurritur: ut modo cedentibus Lacedæmonijs, modo facta impressione Macedones cedere compellentibus, diu anceps uictoria fuerit: & cuius laus prima esset, difficile iudicium uideretur. Ad postremum Lacedæmo-

nij superati, cum se fugæ commisissent: passim instar pecudum cæsi, trucidatiq; fuere. Cleomenes paucis quibusdam equis comitatus Spartam incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythium profectus, naues, quæ iam dudum ad necessarios usus paratæ erant: conscendit: atque Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam resistente Sparta potitus, cum cæteris in rebus magnanimiter se, ac perhumaniter erga Lacedæmonios gessit: tum uel in primis: ut salua integraq; re publica patrijs institutis uiuerent, permisit. Paucos deinde dies ibi commoratus, cum ei nunciatum esset: Illyrios Macedoniam ingressos, prouinciam deuastare: in patriam cum exercitu reuertitur. Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat. nam si uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius distulisset: uel saltem post fugam Spartæ commoratus, spem aliquandiu protraxisset: proculdubio discedente Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaque Tegeam Antigonus ijs quoque integram rem publicam permisit. postridie Argos aduenit: tempore quo omnis populus ad celebrandos Nemeæ ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit. in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit. hunc laudibus efferunt: hunc omnibus non humanis tantum, uerumetiam diuinis honoribus & commune Græcorum concilium, & per se singulæ quæq; ciuitate honorant. Demum Macedoniam properat. Vbi cum uagantes offendisset Illyrios structis utrinq; aciebus eos ador-

tus, post longum certamen superauit. Verum tantis inter certandum clamoribus usus est: ut pro fluxio sanguinis paucos post dies interierit: ingenti spe fraudatis Graeciæ populis: quàm de eo non tam propter armorum usum, quàm propter uirtutem atq; integritatem regiam conceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrij filio reliquit. Verum si quis forte à nobis quærat: cur præsens bellum tam longe repetitum tot uerbis scripserimus? sciat: nos illud consulto fecisse. nam cum hoc tempus in ea potissimum tempora incideret: de quibus scripturi in præsentiarum sumus: dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat: Macedonum, ac Græcorum statum, qualis ea tempestate extiterit: notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiã morbo consumpto, Ptolemæus Philopater regnum suscepit. Seleucusq; diem functus est Seleuci Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriæ successit: Ita simile quiddam his accidit: atq; superioribus illis, qui post mortem Alexandri ea regna obtinuerant: idest Seleuco, Ptolemæo, & Lysimacho. illi enim centesima & uigesima quarta olympiade, uti supra memorauimus: hi uero centesima & trigesima nona diem suum obierunt. Nos igitur, postquam totius nostræ historiæ præparationem exposuimus: satisq; abunde declaratum est, quo tempore, quo modo quibus causis populus romanus omni Italia potitus exterarum gentium in regna adortus fuerit: quis eo tempore Græciæ, ac Macedoniæ status, quis Carthaginensium extiterit: consentaneum arbitramur: cum

ad ea uentum sit tempora, uti ab initio fuerat institutum: in quibus Græci sociale, Romani Annibalis bellum gessere: reges uero Asiæ inferioris Syrio imperio contenderunt: præsentem librum unà cum huiusmodi rerum commemoratione, & hac permutatione regnorum terminare.

POLYBII HISTORIARVM LIBER TERTIVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SATIS EST À NOBIS IN primo libro ostensum: quod sociale, Annibalisq́; , & syriacum bellũ ueluti principia, ac fundamenta rerum à Romanis gestarum subiecimus. ubi etiam redditæ sunt causæ: quæ nos: ut repetitis altius principiis secundi libri historiam connecteremus, impulere. nunc uero ipsa bella, causasq́;, à quibus & orta sunt, & tam longe lateq́; diffusa: demonstrare conabimur: si prius conatum populi romani quàm breuius fieri potuerit, exposuerimus. nam cum unum opus, ac ueluti unũ spectaculum sit, quod scribere aggressi sumus: quo pacto, quando, aut quamobrem uniuersæ orbis partes in populi romani ditionem peruenere: idq́; & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum: profecto utile existimauimus: res etiam, quæ intra principium, ac finem huiusmodi bellorum gestæ sunt: duntaxat memoratu dignas summatim commemorare:

rati p hunc modū studiosos nostri operis totius historiæ cognitionem facilius adipisci posse. multa siquidem animus noster ex uniuersalis historiæ cognitione ad particularium rerum historiam necessaria percipit: nec parum etiam particularium rerum peritia ad uniuersalis historiæ scientiam confert. quod si utrunq; inuicem iunctum ueluti unam ex ambobus faciem præbeat: incredibilem sanè legentibus fructum affert. Verum nos quidem de summa totius operis satis superq; duobus superioribus libris diximus. particulariū uero rerum, quæ medio tempore gestæ fuerunt: principia quidem sunt hæc, quæ supra memorauimus, bella: finis uero regum Macedoniæ interitus: tempus inter principium finemq; medium, anni quinquaginta. intra quos tales, ac tantæ res gestæ sunt: quales quantasq; superior ætas intra tam breue temporis spacium nunquam tulit. de quibus nos à centesima & quadragesima olympiade scribere incipientes, hunc ordinem seruabimus. Principio ostendemus causas, unde id bellum, quod Annibalis appellatur: inter Romanos, ac Carthaginenses oriri cœpit. ut Carthaginenses Italiam ingressi, maximum in discrimen populum romanum adduxerunt: ut repente inciderunt in spem non solum reliqua Italia: sed ipsa etiam urbe Roma potiundi. post hæc exequi conabimur, quo pacto Philippus rex Macedoniæ post bellum cum Aetolis gestum compositis in Græcia rebus, in Carthaginensium quoq; spem deuenit: Antiochus uero, & Ptolemæus Philopater post longam dissensionem tandem pro inferiori Syria bellum inter se gessere: Rhodij autem, & Prusias illato By-

Zantiis bello, abstinere eos Ponto coegerunt. Hic huiusmodi narratione terminata, de institutis, atq; re publica Romanorum dicere aggrediemur: quod hæc ueluti peculiaris, populi Ro, in tantum uires eorum auxit: ut non solū Italia, Siciliáq;, præterea & Galliis, atq; Hispaniis incredibili celeritate potiti fuerint: sed tandem superatis bello Carthaginensibus, totius orbis imperium affectarint. Hinc ueluti per transgressionem narrabimus, quo pacto Hieronis Syracusani imperium dirutum, prostratumq́; sit: item uarias turbationes, quæ in Aegypto fuere: præterea quemadmodum post Ptolemæi regis interitum Antiochus, & Philippus iunctis inter se consiliis de diuisione regni puero relicti gerere bellum cœperunt: Philippus aduersus Aegyptum, ac Samum: Antiochus aduersus Syriam, atq; Phœnicem. Post hæc receptis summatim Hispaniæ, Libyæ, atq; Siciliæ rebus, sermonem protinus simul cum ipsarum rerum mutatione ad loca Græciæ transferemus. expositis enim naualibus præliis, quæ Attalus, & Rhodii aduersus Philippum gessere: item Romanorum, ac Philippè bello commemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit: quem finem habuerit: seruata serie rerum, ad indignationem Aetolorum ueniemus: qua indixere Romanis bellum: Antiocho ex Asia aduocato. cuius belli causas unà cum transfretatione Antiochi in Europam executi, primo ostendemus, quomodo Antiochus è Græcia fugerit: dehinc, quo pacto bello superatus, omni prouincia, quæ est citra Taurum: Romanis cesserit: tertio, quibus

uiribus freti Romani post Gallorum, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicauerint: omnesq; citra Taurum habitantes populos barbarorum timore, & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc commemoratis Aetolorum, ac Cophallinorum rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiæq;, & Gallorum bellum aggrediemur: item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnensium, & incremento reip. Rhodiorum breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus: repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit: in Aegyptum expeditionibus: itẽ bello persico, & interitu regni Macedoniæ. quibus ex rebus faciale intelligi poterit: quomodo Romani singula quæq; aggressi haud longo interuallo uniuersum: terrarum orbem subiugarunt. Quod si ex rebus prospere, siue infeliciter gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominem ab illaudato discernere: profecto hic finem facere opportuisset: narrationemq; ad ea, quæ nouissime explicare à principio proposueramus: conuertere. nam & tempus trium ac quinquaginta annorum in hæc desit: & imperium Romanorum ita propagatum est: ut in posterum omnes clare intelligerent: id factu necessarium fore: quod populus romanus iuberet. Verum quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non recte possunt: cum sæpenumero ea, quæ factu optima uidentur, nisi opportune fiant, ingẽtes afferant iacturas: & econtrario, qui in aduersum aliquem casum inciderunt: si id forti ac magno animo tolerent, plerunq; fortunam suã in melius uertant: dignum iudicauimus: his,

quæ scripta à nobis sunt, etiam illud addere: quæ conditio uictorum fuerit: quæ ratio administrandi imperij: quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos desciuerint: præterea qui mores, quæ'ue instituta apud omnes fuerint, tum uitæ priuatæ, tum in uniuersum totius reipublicæ. sic enim & præsentibus palàm fiet: fugiendum'ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi romani: & posteris: utrum laude & memoria dignæ: an econtrario uituperandæ omnino sint res gestæ Romanorum. in hoc enim consistet imprimis nostræ historiæ utilitas: siue ad præsentes, seu ad posteros respexeris. Quippe nec qui bella gerunt: nec qui de bellis iudicant: finem bellorum statuunt ipsam uictoriam: nec ut imperio suo cuncta subijciant. neq; enim prudens quispiam icirco cum finitimis bellum gerit: ut fusos, profligatosq; inspiciat hostes: neq; multa maria nauigat, duntaxat transfretandi gratia: neq; artes, & disciplinas illarum tantummodo causa sectatur. sed omnes ad hæc mouemur ob id, quod sequi exinde cernimus, uel iucundũ, uel utile, uel honestum. Quamobrem & finis nostri operis merito dicetur: nosse, quæ conditio omnium fuerit post acquisitum à Romanis imperium orbis terrarum: quousq; rursus noua rerum turbatio orta est. De qua quoniam multæ, maximæq; res memoratu dignæ acciderũt: quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerũ etiam hortator, atq; adiutor interfrui: haud inuitus facto quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit: in qua Romani quidem bellum aduersus Celtiberos mouerunt: Carthaginenses uero aduersus Masanissam Libyæ regem. quo tempore in Asia quoq; Attalus, & Pru

stas inuicem contendebant: Ariarathes autem Cappadociæ rex à Roferne per Demetrium regno expulsus, non longe post per eundem in paternum imperium restitutus est. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duodecim regnum Syriæ tenuisset: cæteris regibus aduersum se conspirantibus, uita simul, ac regno spoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello persico patrio solo extorres egerát: ciuitatibus suis restituerunt. ipsi non longe post Carthaginensibus bellum intulere ob causas, quas dicemus. Ita cum Macedones quidem ab amicitia Romanorum, Lacedæmonij uero ab Achæorum rep. desciuissent: secuta est communis totius Græciæ calamitas. Sed hæc de apparatu nostro satis. Vtinam mihi tantum uitæ deinceps deorum uoluntate sit: quantum ad perficiendum inceptum opus sufficiat. quanquam mihi persuadeam, etiã si longiora uiuendi spacia nobis negarentur: non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus nostrum ad finem perducerent: & quod nobis repentina mors uetasset, exeq conarentur. uerũ cũ res, quæ memoratu digniores uidebantur, abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus nostri operis omnia & in uniuersum et per species innotescant: tempus est: ut iam propositi nostri memores ad narrationem ueniamus. Ex his, qui res gestas Annibalis scripserunt: pleriq; cupientes causam eius belli ostendere, quod inter Romanos, Carthaginenses'q; exarsit: primam quidem asserunt: ꝙ Carthaginenses Saguntum obsederunt: secundam: ꝙ præter fœdus cum Romanis percussum Iberum amnem transgressi sunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuisse existimo: causas uero minime. multum enim inter principia

rerum, ac causas interest. nisi forte quispiam aut Alexādri transitum in Asiam causam fuisse dicat eius belli, quod aduersus Persas gessit: aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam, quod est cum Romanis incoeptum. quod neq; uerū est, neq; uerisimile. nam quis adeo rerum ignarus eas belli causas uocet: quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum persicum parauerat? siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendū? Sed haec hominum sunt non animaduertentium quantum inter principium, causamq; intersit: & quod causae omnibus in rebus primae sunt: principia uero ultima causarum. Equidem ita existimo: principia dici primas hominū actiones in rebus, quae iudicatae, ac deliberatae sunt: causas uero: quae iudicium, deliberationemq; praecedunt: quaeq; efficiūt ut ita iudicemus, deliberemusue: ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, caeteraq; huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palam fiet. Nam quae causae belli persici fuerint: aut unde id bellum ortum sit: facile erit cuiuis perspicere. Prima quidem fuit, Graecorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. in quo nemo barbarorum per tanta itineris spacia, totq; hostilium terrarum anfractus Graecos se opponere ausus fuit. Secunda, transfretatio Agesilai Lacedaemoniorum regis in Asiam. in qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum comperisset: ueluti triumphatis barbaris ob turbationes, quae in Graecia exarserant: retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus rex Macedonum ignauiam, atque segnitiem Persarum expertus, & simul fretus

sua atq; Macedonum in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cum primũ Græcorum sibi beneuolentiam haud dubie conciliatam intellexit: sumpta occasione, q Persæ in Græcos asperrime sæuissent: omni conatu bellũ contra eos mouit. Qua propter causæ quidem huius belli dicendæ sunt, quas primo memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus. principiũ autem transfretatio Alexandri in Asiá. eius uero belli, quod sub Antiocho contra romanis gestum est: causa extitit indignatio Aetolorum. Hi enim, cũ in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, spreti atq; contempti fuisse à Romanis uiderentur: non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt: sed omnia & facere, & perpeti decreuere. tanta eorum animos superioris temporis indignatio cœperat. occasio uero fuit Græciæ libertas: sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiam suam trahere conabantur. principium uero belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verum nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus: non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur: sed ut studiosorum utilitati consuleremus. nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt: si morborum causas ignorant: ita qui circa res gestas uersantur: omni prorsus utilitate carent: nisi & loci, & temporis, & causarum, atq; occasionum omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tantopere quærendum: quàm causas rerum omnium, quæ accidũt, nosse. siquidem ex opportunitate maxime interdum res oriri solent: facillimumq; est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius bel-

li, quod Annibale duce inter Carthaginenses, atq; Romanos exarsit: causam fuisse refert sæuitiam, atq; crudelitatem Annibalis in Saguntinos: & Asdrubalis ambitionem, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperium Carthaginensium in Hispania mirifice auxisset: paulopost Carthaginem delatum, remp. eorum pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse. Quod cum principes eius reip. intellexissent: facto inter se concilio ab Asdrubale dissensisse. Quare motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniam reuersum: res'q; Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine authoritate senatus Carthaginensiũ tractasse. Annibalem uero, ꝙ ab ineunte ætate sub eo imperatore meruerat: eiusdem planè consilij fuisse, refert. Quocirca tunc Hispaniensium rebus potitum Asdrubalis uestigijs planè institisse. ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum inuitis Carthaginensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reip. cura foret: qui facta Annibalis in Saguntinos non maxime improbarit. Hæc locutus, addit post captiuitatem Sagunti uenisse Carthaginem legatos romanis qui Annibalem in pœnam rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur: bellum Carthaginensibus indicerent. Si quis uero Fabium roget: quidnam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthaginensibus: quandoquidem ab initio (ut idem inquit) factum Annibalis ægre tulerant: quàm ipsum authorem culpæ & criminis reum poscentibus Romanis ad piaculum tradere? atque ita communem patriæ hostem per alios ulcisci? statumq; ci-

uitatis suæ quietum facere, authore bellorum eiecto: cum id duntaxat decreto fieri liceret? quidnam respondere possit? profecto nihil. At hi tantum abfuit ne quid tale agerent: ut decem & septem annos in bello continue cum Romanis perseuerauerint: neq; prius destiterint: q̃ omni spe nudati non solum in patriæ, uerumetiam in capitum suorũ discrimen deuenerint. Sed quorsum hæc de Fabio, & scriptis eius? Non quo fidem authori detrahamus: quandoquidem scriptorum ipsius uanitas facile per se ipsam legentibus apparet: uerum ut studiosos eius hortemur: ne tam authoris antiquitatem, q̃ ipsam rerum gestarum seriem animaduertant. sunt enim nõnulli: qui non tam scripta ab authore, q̃ ipsum amplectuntur authorem: &, quia ille tempore, quo hæc gerebantur, uixit: senatuiq; Romano interfuit: nihil ab eo dici posse non uerum existimant. Ego uero adhibendam quidem in multis huic authori fidem existimo: haud tamen usquequaq; credendum. siquidem res ipsæ, quæ, qualesq; fuerint, quomodo conueniant, considerandum. Cæterum ut eò reuertamur, unde discessimus: causa quidẽ eius belli, quod Romani cum Carthaginensibus gesserunt: prima existimari debet indignatio Amilcaris: cui Barcæ cognomen erat. fuit autem Annibalis pater. Hic enim in bello siculo haudquaquam à Romanis uictus est. nam exercitum omnem, cui præerat: iuxta Erycem singulari uirtute seruauit incolumem. Sed cum Carthaginenses nauali prælio profligatos cerneret: tempori consulendum ratus, pacem cum Romanis inijt: nequaquam tamen indignatione deposita. quin continue opportunitatem aliquam præstolabatur: qua Romanos

nlasci posset. & nisi turbulento mercenariorum militum motu res Carthaginensium uexari cœpissent: è ue stigio bellum renouasset: sed intestino malo impeditus rem in aliud tempus distulit. Romani uero periculum Carthaginensium animaduertentes in mercenariorum dissensione, bellum eis minati sunt. quod illi ut euitarent: nullam conditionem respuebant: sicuti superioribus libris ostendimus: sine quibus nec quæ in præsentia diximus: nec quæ relaturi posthac sumus, intelligi possunt. tandemq; cum Romani desistere à proposito aliter non uiderentur: consilij, atq; subsidij inopes Sardinia eis cesserunt: tributoq;, de quo primo conuenerant: mille & ducenta talenta addiderunt. quæ res secunda, & maxima causa extitit eius belli, quod postea ortum est. Amilcar enim, cum ad indignationem eius totius quoque Carthaginensis populi indignatio accessisset: simulatque extincto mercenariorum tumultu, res patriæ compositas, sedatasq; intellexit: bellum in Hispania aggressus est: studens hac ueluti præparatione uti ad bellum contra Romanos gerendum. Hæc uero tertia causa eius belli existimari debet: idest felix Carthaginensium in Hispania successus. his enim aucti Carthaginensium animi, audacius postea huic bello incubuerunt. quod autem Amilcar maxima causa extiterit secundi belli punici, quanquam decennio ante mortuus: multis quidem testimonijs comprobari potest. Sed satis in præsentia erit, quod sequitur, referre. quo tempore uictus à Romanis Annibal relicta Africa cursum ad Antiochum direxerat: Romani conatum Aetolorum animaduertentes,

legatos ad Antiochum miserunt: qui uoluntatem regis explorarent: & sub specie legationis apparatum eius specularentur. Hi simul ac fauere Aetolis Antiochum intellexerunt: paratumq; inferre Romanis bellum: omnibus diebus assidui circa Annibalem fuere: studentes eum assiduo colloquio suspectum inuisumq; regi facere. neque eos consilium suum fefellit. quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiam existimans, diu Annibalem suspectum habuit. uerum interiecto tempore accidit, ut in consilium uocatus à rege, liberiorem loquendi locum nactus sit. Tunc commemoratis multis tandem, ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit. Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hispaniam traiecturus erat: annum ætatis agebam ferè nonum. Tũc patre Ioui sacrificante, altaribus adhærebam. At pater meus sacrificijs rite peractis, secedere parumper ab aris cæteros iussit: meq; solum ad se uocatum perhumaniter, & blandienti similis, an uellem in expeditionem duci? rogauit. qui cum id non solum libenter acceptassem: uerumetiam pueriliter deprecatus forem: pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit, ut tactis sacris iureiurando assererem: me, cum primum per ætatem liceret, hostem populi romani futurum. Itaq; quandiu hostis romanis eris ô rex: licet in tuto credas omnia: nec quicquam de Annibale suspiceris. simulatq; uero uel fœdus cum Romanis percusseris: uel in amicitiam redieris: tunc noli expectare alium de me calumniatore: sed statim ueluti hostem populi Ro. cauendum puta. Semper enim quantum in me erit, illis ad-

uersus ero. Hæc cum intellexisset Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dici: confestim suspitionem omnem. Hoc itaq; apertissimum testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infestiq; aduersus Romanos animi. q̃q̃ id ex ipsis rebus intueri liceat. eiusmodi enim hostes populo romano reliquit Asdrubalem filiæ suæ uirum, & Annibalem filium: ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verum Asdrubal quidem morte interceptus, suum aduersus Romanos animum ostendere non potuit. Annibali uero tempora concesserunt, ut factus uoti compos paternum odium longe lateq; diffunderet. Iccirco eos, qui in publicarum rerum administratione uersantur: intueri hæc diligenter, & exactissimo studio examinare decet: ne eos lateat animus illorum, cum quibus uel iunguntur fœdere: uel pace conciliantur: quando id cedentes tempori faciant: quando animo non ulterius sæuiendi: quo ab ijs quidem, qui opportunitatem malefaciendi præstolantur: cauere assidue possint: ijs uero, quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint: quandocunq; res ferat, secure ac fideliter utantur. Causæ itaq; secundi belli punica hæ sunt, quas hactenus diximus: principia uero: quæ mox referemus. Carthaginenses grauiter, atq; iniquo animo ferebant iacturam ablatæ sibi à Romanis Siciliæ. hanc eorum indignationem (sicuti supradiximus) intercepta per fraudem inter motum Africæ Sardinia, & superimpositum stipendium augebat. quas ob res, simulatq; imperium in Hispania auxissent: ultro arma iniecturi Italiæ uidebantur. mortuo autem Asdrubale, cui post Amilcaris obitum summa imperij

commissa fuerat: anteq̃ nouum ducem crearent: expe-ctare exercitus uoluntatem decreuerant. ut uero è ca-stris nuncius aduenit Annibalem ingenti omnium cla-more, atq; assensu imperatorem appellatum: aduocata è uestigio concione, unanimi consensu electionem exer-citus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio ni-hil cunctandum ratus, exercitum in Olcadum fines, ueluti per transitum ducit. hinc discedens Carteiam ur bem, caput gentis eius obsidet: nec multis interiectis die bus expugnat. Quo metu perculsæ reliquæ ciuitates, ul tro se Carthaginensibus dederunt. Exercitus uictor præ da onustus Carthaginem Nouam in hiberna deduci-tur. Ibi Annibal prædam omnem inter milites liberalis sime partitus, mirifice omnium beneuolentiam sibi con-ciliauit: nec paruam futurarum rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitum ducit. Ermandicā mox potitur. Arbacalam uero ob magnitu dinem ciuitatis, & multitudinem, uirtutem'q; oppida-norum diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Posthæc repente in maxi mum periculum præter opinionem incidit: Carpetanis eum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis. quæ gens & ferocia, & multitudine hominum cæteros eius prouinciæ populos antecellit. Cum ijs etiam se con iuxerant profugi ab Ermandica: quos Olcadum exu-les in eam sententiam adduxerant. Quod si Carthagi-nenses aperto prælio unà concurrissent: profecto uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verū Annibal præ-lio abstinuit: & callide hostibus cedens, castris supra ri-pam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit: ut, cum

hostē aquā ingressum uiderint, adoriātur peditū agmen. in ripa elephantos præterea quadraginta disponit. ita cum & flumen, & feras ueluti concertantes haberet: omnia ex setentia processerunt. nam barbari metu cessisse Carthaginenses rati, sublato clamore passim in amnem ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis absumpta ab elephantis per ripam grassantibus: & ad se delatos inaniter conculcantibus obtriti: pleriq; autem ab equitibus in ipso flumine trucidati: q eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rem gereret: peditemq; uix uado fidentem infestaret. posteriores, quibus regressus in suam ripam facilis erat: retrocedebant. cum tandem Carthaginenses omnibus copijs amnem ingressi uniuersos in fugam uerterunt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus, atq; Vacceis ultra centum millia hominum. quibus superatis, nemo trans Iberum fuit: qui postmodum resistere Carthaginensibus auderet: præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat: ne prius causam aliquam belli Romanis præberet: q̃ cætera omnia iuxta Amilcaris parentis admonitionem sibi constantissime asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuntios mittebant, simul soliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorum: simul, ne Romanos laterēt felices Carthaginensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosq; de eadem re nuntios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem Nouam in hiberna secesserat. Vt primum uero

aduenisse legatos Romanorum nuntiatum est: ad se admitti iussit: & loquendi quae uellent, potestatem fecit. Hi primo Annibali denuntiant: ut à Saguntinis abstineat: esse enim socios populi romani: deinde, ne Iberum transgrediatur: id enim in foedere cum Asdrubale icto caueri. Quae cum audisset Annibal: ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quiq; facillime omnia per principes factionis suae in senatu Carthaginensi obtinebat: ac iam iam in bellum aduersus Romanos exarserat: legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorum: increpans populum romanum: quod nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab iis literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent: per iniuriam quosdam è principibus ciuitatis interfecissent: quos ulcisci se uelle minatus est. esse enim hunc ueterem Carthaginensibus morem: ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuntiis Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit: cum Saguntini societate Romanorum freti plerisq; Carthaginensium oppidis grauis iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantiae, atq; indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium: inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur. quod his accidit: qui uicti perturbationibus animi, officium deserunt. nam quanto melius erat id dicere? Optimo quidem iure petere à Romanis Carthaginenses: ut Sardiniam, stipendiumq;, quod iam tot annis in summa eorum necessitate per iniuriam abstulerant: restituerent. id ni facerent: bellum se eis indicturos. At nunc praetermissa uera causa, falsam hanc de Sagun-

tinis fingens, non solum præter rationem, uerumetiam per summam iniuriam moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessario suscipiendum esse bellum intelligebant: Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoq; denunciarunt. Verum Romani quidam non in Italia se, sed in Hispania dimicaturos, Saguntum'q; ueluti monumentum ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiæ habituros. Accidit per ea tempora: ut Demetrius Illyriorũ rex oblitus complurium populi romani erga se officiorum, cũ eos cerneret hinc Gallorũ, illinc Carthaginensium terrore pulsos: oẽm'q; suã spẽ in regibus Macedoniæ haberet: ꝙ particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenẽ Antigonus gesserat: oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorũ subiecta erant, uastaret: urbes expugnaret: terminos in fœdere nõiatos trãsgrederetur: plerasq; insulas è Cycladibus diriperet: & quasi tempestas quædam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt: uidentes florentem ea tempestate Macedonum principatum, componere omni studio res illyricas in præsentia nitebantur: sperantes id facile factu fore: se'q; paucis diebus & Illyriorum inscitiam castigaturos esse: & ulturos Demetrij ingratitudinem. Verum res longe aliter, ꝙ̃ sperabant, euenit. nam dum tempus huiusmodi rebus teritur: Annibal omnium spe celerius Saguntum capit. Quo factum est: ut bellum iam non in Hispania, sed propè urbem Romam, & per omnem Italiam exardesceret, Romani tamen hoc con-

filio freti, L. Aemylium in Illyrium cum exercitu misere: qui res eius prouinciae componeret. Anno primo centesimae & quadragesimae olympiadis Annibal Carthagine Noua cum omnibus copijs profectus, Saguntum petit. Ciuitas ea ultra Iberum sita est radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit: circiter mille passus distans à mari. Cuius incolae & copia terrestriũ fructuum, & multitudinis incremento, & uirtute militari caeteris Hispaniae populis praestant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, peruastatis passim agris, ad obsidionẽ urbis omnis machinas adhibet: commodissimum rebus suis fore ratus: si ea per uim poriretur. Primum enim ablaturum se Romanis spẽ gerendi in Hispania belli animaduertebat. praeterea, non paruum metum caeteris iniecturum. ex quo & ciuitates Hispaniae, quae iam in eius potestatem deuenerant: fideliores futurae, & quae adhuc in libertate uiuebant, è uestigio se dediturae uidebantur. tertio, ꝙ se deinceps tuto ad reliqua progredi posse intelligebat: nullo hostili loco post se relicto. Praeter haec, sperabat se ingentem pecuniam comparaturum: qua postmodũ in rebus agendis uteretur: militum uero animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisq; ex praeda urbis caperet. postremo etiam beneuolentiam ciuium, qui Carthagini morabantur: sibi conciliaturum, ob munera, quae de manubijs ad eos missurus foret. His rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhaeret: multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe praemiorum accendit. interim se ipsum exemplum praebet, tum in conficiendis, admouendisq; ad moenia machinis: tum

in adeundis locis, ubi magis imminens periculũ ostendebatur. omnia deniq; non secus agit: q̃ si nihil inter se, atq; militem interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum ui capit. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multisq; captiuis in potestatem redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiusq; partitus est. reliquam autem suppellectilem dono Carthaginensibus misit. Quibus peractis, haudquaq̃ opinione sua frustratus est: sed omnia ei ex sententia successerunt. siquidem & militum animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula: & Carthaginenses sibi obsequiosiores fecit: & ipse maiorem rerum gerendarum facultatem ob partam pecuniæ summam adeptus est. Dum hæc agerentur: Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atq; apparatu Romanorum, confestim Dimiliam urbem præsidio, & commeatu diligentissime muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrij, eiectis diuersæ factionis hominibus, suos tantum manere passus est. ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemylius consul in Illyrium applicuit integris omnibus copijs. ubi cum animaduertisset: hostes forti ac constanti animo esse: ꝙ situ ac munitionibus Dimale freti. irritum fore Romanorum aduentum opinabantur: eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere: ratus, id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas perculsas timore in potestatem Romanorum uenturas. hortatusq; milites, & admotis urbi ma-

chinis, Dimalam obsidet. qua intra septem dierum spatium ui capta, adeo animos hostium fregit: ut repente ex omnibus illyricis ciuitatibus legati aduenerint, se se fidei Romanorum dedentes. Quibus in amicitiam receptis, ictisq; cum singulis pro cuiusq; conditione foederibus, exercitum uersus Pharum mouet: ubi Illyriorum rex immorabatur. Hic, quoniam eam urbem & natura loci munitissimam esse intelligebat: & electorum ex omni numero militum præsidio firmatam: commeatu præterea & cæteris rebus ad bellũ necessarijs abundantẽ: ne difficilis, & perq̃ diuturna futura esset eius obsidio, uerebatur. quamobrem diu consilij anceps tandem hanc uiam ingreditur. Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarum intra syluam densissimis obsitam arboribus collocat. ipse orto iam die cum uiginti nauibus palàm propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrunt ad portum: ut Romanos à littore arceant. ubi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur: multis continue ex urbe in subsidium suorum exeuntibus. tandemq; omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant: audito clamore, per loca abdita tempestiue eodem concurrerunt: occupatoq; colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat: reditum hostium in urbem prohibent. quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt: atque omnes in unum congregati se inuicem hortantur, uelut ex composito cum his, qui collem occupauerant,

conflicturi. Romani uero iam appropinquantes Illyrios conspicati, instructis aciebus eos aggrediuntur: atq; alacres capessunt prælium. iam etiam pars altera à nauibus aderat: hostesq; premebat à tergo. Ita undiq; concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit. Illyriorum maxima pars cæsa. pauci se intra urbem receperunt: reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad Lembos, quos fugæ gratia, si qui tale accideret, tribus in locis parauerat: clã perlatus, insequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit. profectusq; ad Philippum Macedoniæ regem, reliquum ætatis suæ apud eũ egit: uir alioquin audax, atque robustus: sed temere, ac parum considerate in rebus bellicis se gerens. quapropter exitum quoq; talem habuit: qualis ante acta eius uita fuerat. nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset: nimia audacia profusus turpissime ab hostibus interfectus est. Verũ quæ de his particulatim dicenda erunt: cum ad ea tempora uentum fuerit, disseremus. Aemylius Pharo repente potitus, urbem funditus euertit. hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio romanorum additis, rebusq; omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam autumno Romam reuersus est: ubi cum summa gloria receptus triumphauit: iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerum etiam fortissime egisse. Cum interea nuncius de excidio Sagunti Romam peruenisset: haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum: ut quidam scripsere, addentes rationes & causas,

quæ animos eorum in utranque partem impellebant. quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim credibile est: ut, qui proximo anno bellum Carthaginensibus denuntiarant, ni Saguntinorum finibus abstinerent: ijdem nunc capto per uim Sagunto, an sit cum Carthaginēsibus belligerandum, an contra bello abstinendum, inter se consulant? quid uero minus credibile? quàm ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerum dubitaret: tristicia, atq; mœrore incredibili affectum? ex altera uero pueros omnes, qui duntaxat duodecimum annum trangressi essent: in senatum à parentibus perductos, & consiliorum omnium participes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse? Hæc profecto neq; uera sunt, neq; uerisimilia. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chereæ, & Solyli: satis. non tam enim historiæ, q̃ fabulæ anicularum uidentur: & ijs similes: quæ in tonstrinis memorari solent. Romam nuncio capti Sagunti, sociorumq; indigne peremptorum accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denunciaturos: quorum alterum ignominiam pariter, ac detrimentum allaturum Carthaginensibus uidebatur: alterum uero in summum discrimen imperium eorũ adducturum. Petebant enim: ut uel Annibalem in pœnam rupti fœderis senatui traderent: uel bellum sibi à populo romano indictum scirent. Legati, postquam Carthaginem uenerunt: datusq; eis est senatus: non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere. quo peracto, Carthaginenses elegerunt Annonem, qui de iure suorum dissereret. Is primo fœdus Asdrubalis ueluti nunquam cum Romanis ictum præterire: deinde etiam, si ictum fuerat: non

teneri eo Carthaginenses asserere: q absq; authoritate senatus, & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum: q fœdus à Luctatio consule in Sicilia ictum, quia id sine authoritate populi romani factum erat: infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationem insistere: id sæpius lectitare: in eo nullam de Ibero factam esse mentionem, asserere: sed tantummodo de socijs utriusque populi caueri. hoc uero ad Saguntinos nihil attinere: quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romonorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem ut alienam à dignitate populi romani atroci oratione respuerunt: dicentes, eam fucile tolerari posse: si res Saguntinorum integra foret. nunc uero excisa Sagunto, uiolatis'q; iniquissime fœderibus, uel patratorem sceleris Romanis dedant: quo manifestum omnibus sit: Saguntum publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum: uel, si id nolint: consilio'q; eorum expugnatam urbem fateantur: se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verum nobis quidem necessarium uisum est haud tacitam hanc partem præterire: ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur: quorum'q; interest hæc exactissime considerare: in rebus maxime necessarijs lateat ueritas: uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur: ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli punici usque in nostram ætatem inter Romanos, ac Carthaginenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrunq; populum initum est statim post eiectum urbe regũ nomen, L. Iunio Bruto, & M. Vale

rio consulibus. Sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum, duo detriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem. quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem: ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt: pleraq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo romano, carthaginensiq;: item Romanorum Carthaginensiumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorũ ultra promontoriũ Pulchri non nauiganto, nisi uel intempestatis, uel hostili impetu coacti. siquis ob huiusmodi causas eò applicuerit: nihil emito: nihil'ue sumito: nisi quantum ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintum inde abito. Iis, qui mercimonij gratia aduenerint: immunitas esto: præter scribam, & præconem. Quotcunq; præsentibus his in Africa, uel Sardinia uenum ierint: de his publica fides esto. Si quis Romanorum in Siciliam uenerit: ubi Carthaginenses imperent: æqua omnia sunto. Carthaginenses iniuriam non inferunto Ardeatibus, Antiatibus, Aricenis, Circeis, Terracinensibus, alijs'ue Latinis: quotcunq; imperio populi romani parent. Si qua ciuitas non pareat: aliena esto. Si Carthaginenses cæperint: populo romano integram reddunto. Præsidiũ in Latio nullum ædificanto. si perduelles prouinciam ingressi fuerint: non pernoctanto. Huiusmodi ferè primum fœdus fuit. Promontorium uero Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Vltra hoc meridiẽ uersus nauigare Romanos, Carthaginenses non permiserunt: ea causa: (ut mihi quidem uidetur) ne in eorum

notitiam

notitiã uenirent loca Syrtibus propinqua: quæ illi propter fertilitatẽ regionis Emporia appellantur. Si quis uero intempestatis, uel impetu hostium huiusmodi loca applicuisset: nihil sumere licebat: præter ea tantummodo: quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia opus forent. cæteris prorsus abstinebant: atq; intra quintum diem inde abire cogebantur. Carthaginem uero, & ad cætera Africæ loca, quæ cis promontorium erant: item in Sardiniam, atq; Siciliam, ubi Carthaginenses imperabant: nauigare mercimonij gratia licebat: dataq; ijs à Carthaginensibus de seruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidem fœdere Carthaginenses uidentur de Sardinia, atq; Africa ut de proprijs prouincijs sermonem facere: de Sicilia autem longe secus. addunt enim: in eam Siciliæ partem: ubi Carthaginenses imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt: de reliqua uero Italia nullam faciunt mentionem: quod nondum sub imperio foret ipsorum. Post hæc aliud fœdus initum est: in quo additi sunt Tyrij, et Vticenses. Cuius fœderis uerba hæc fuere. Amicitia esto populo romano, socijsq;, et Carthaginẽsibus, Tyrijs, atq; Vticensibus, eorumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorum ultra promontorium Pulchri nec prædæ, nec mercaturæ gratia nauiganto. Si quod oppidum in Latio Carthaginenses ceperint: quod populo romano non sit subiectum: prædam omnem ipsi habento: oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo: qui cum fœdus populo romano sit: in portum populi romani non adducito. Si quis adductus fuerit: atque à Romanis deprehendatur: dimittito. Idem Ro-

mani in locis, ubi Carthaginenses imperant: faciunto. Si aquam, uel commeatum sumpserit Romanus: iniuriam non inferto quibus amicitia, fœdus'ue cum Carthaginensibus fuerit. Si fecerit: publica iniuria esto. In Sardinia, atq; Africa nulli Romanorum, sociorum'ue negociantor: ne'ue oppidum possidento: nihil emunto: præter res ad sacra, & ad nauigia necessarias. Si quas naues eò tempestas detulerit: intra quintum diem abeunto. In Sicilia, ubi Carthaginenses imperent: item Carthagini, Romani omnia faciunto, negociantor'q;: quæ facere, negociari'q; ciuibus Carthaginensibus licet. Idem Romæ Carthaginensibus ius esto. In hoc quoq; fœdere Carthaginenses Sardiniam quidem, atque Africam suas prorsus ostendere uidentur: Siciliæ uero duntaxat eam partem: quæ ipsorum imperio pareat. À Romanis etiam cautum: ne Carthaginenses iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeijs, terracinẽsibus, cæteris'q; Latij ciuitatibus. de reliqua uero Italia nulla mentio facta est. Post hæc tertium fœdus inter Romanos, ac Carthaginenses ictum est: tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli punici. In eo fœdere eadem, quæ in superioribus, comprehendũtur: deinde adijciuntur hæc. Si cum Pyrrho fœdus percusserint: curato uterque populus: ut auxilium ferre alterutri liceat ijs, quibus bellum infere-tur. Si Carthaginenses, socij'ue auxilium Romanorum implorabunt: nauigia præbento ad traijciendum, belli gerandum'q;. Si Romani, socij'ue Romanorum postulabunt: mari Carthaginenses opitulantor. In terram uero ut descendant, nemo compellito. Suis quisq; stipendia sol-

uito. In primo fœdere iusiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginenses deos patrios iurati sunt. deinde Romani per lapidem secundum uetustissimum ritum, Martis, Quiriniq; numinibus additis, iusiurandũ præstiterunt. Ritus uero lapidis fuit huiusmodi. Fœcialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes conuenerat: hæc uerba dixit. Si recte, ac sine dolo malo hoc fœdus, atq; hoc iusiurandum facio: dij mihi cuncta felicia præstent. sin aliter aut ago, aut cogito: cæteris omnibus saluis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus: in proprijs templis, in proprijs sepulchris, solus ego peream: ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc cum ita sint, & in hodiernum diem tabulis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis: ubi ab ædilibus diligentissime custodiuntur: quis non magnopere admiretur: Philinum historicum, non ꝙ hæc ignorauerit: (nam multi nostra quoq; ætate Romanorũ, Carthaginensiũq; antiquissimi: quiq; huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt: hæc ignorant) sed ꝙ his planè contraria scribere fuerit ausus? contineri enim in fœderibus ait: ut Romani omnĩ Sicilia, Carthaginenses uero omnĩ Italia abstinerent: ideircoq; Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgressos: cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secundo libro aperte Philinus scribit. quæ nos breuiter in primo libro commemorata in hunc locum reseruauimus: ut de his particulatim dissereremus: rati id uel maxime necessarium fore: ne quis errorem Philini secutus, à ueritate

deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorum in Siciliam ideo reprehensione dignam censuerint: quod Mamertini ab iis in amicitiã recepti, præsidiumq; non longe post in summo discrimine laborantibus missum fuerit: cum paulo ante Messanam primo, deinde etiam Regium, opulentissimas Siciliæ ciuitates crudelissime diripuissent: fortassè id non immerito fecerint. quod uero præter fœdus ac iusiurandum in Siciliam traiecerint: non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello aliud fœdus ictum. cuius hæc ferè summa fuit. Excedere Carthaginenses non solum omni Sicilia, uerum etiam insulis omnibus, quæ inter Siciliam, atq; Italiam forent. Vtriusq; socios apud utrunq; populum tutos esse: neutrum in alterius locis imperare: aut ullũ munimentum ædificare: aut mercenarium militem conducere: alterius socios neutrum in amicitiam recipere. Carthaginenses duo millia & CC talenta in annos X pendere: in præsentia mille: captiuos præterea omnis sine precio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur: Romani indicto
* eis bello, ut nouum fœdus inirent, coegerunt. in quo continebatur: ut Carthaginenses Sardinia excederent: stipendioq; mille & CC talenta adderent. Post hæc omnia, ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale ictum. in quo cauebatur: ne liceret Carthaginensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera: quæ inter romanum, & carthaginensem populum inita sunt ab initio usque ad secundum bellum punicum: quod Annibale Carthaginensium duce gesserũt. Verum enimuero quemadmodum in transfretatione Si-

aliæ non uiolatum à Romanis iusiurandum ostendimus: ita post hæc per summam iniuriam indictum Carthaginensibus à populo Ro. bellū, facile quisq; perspexerit, tum: cum fœdus de Sardinia percusserunt. siquidem nulla ratio eius belli assignari potest. sed manifeste deprehenditur: Carthaginenses præter omniū fœderum iura, iniquitate temporū coactos & Sardinia excessisse, & auxisse stipendia. Nam quod Romani dissimulant: se propterea id facere compulsos: quod mercatores suos mari infestassent: iam antea dissolutum erat: captiuis oibus à Carthaginensibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus quando ea, quæ particulatim dicenda erāt, superiori libro memorauimus: nunc ad secundi belli punici causas ueniamus: atq; utri populo ascribendæ sint, perscrutemur. Carthaginenses igitur reddebant eas, quas supra retulimus, causas. Romani ob indignationem excisi Sagunti nullas in præsentia referebant. hæ uero sunt, quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primo quidem non fuit fœdus Amilcaris cū Luctatij fœdere comparandū: ut Carthaginenses dicere ausi. siquidem & in Luctatij fœdere additum: ita id ratum fore: si populus censuisset: in fœdere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum: ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo: ut socij utriusq; populi tuti forent. quibus uerbis non ij tantum comprehensi: qui tunc essent. additum enim in fœdere fuisset: uel, ut neutri liceret nouos socios asciscere: uel, ut nouiter in societatem asciti fœdere non comprehenderentur. hoc uero nemo sane mentis affirmarit. nam præterq̄ quod ante id tempus obseruatum semper fue-

rat: ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat: duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate uel recipiendi in amicitiam, quos uellent: uel receptos in fidem defendendi? enimuero intentionem eorum in fœdere ineundo hanc in primis fuisse reor: ut præsentes socij tuti forent: nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum: ne mercenariũ militem conducere, ne imperare quicq̃ in alterius prouincia liceret: omnesq́; apud utrunq; populũ tuti essent. Hæc cum ita sint: illud quoq; manifestum est: Saguntinos compluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum commendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumentum ne à Carthaginensibus quidem negari potest: ꝙ Saguntini orta intra ciuitatem seditione, non ad Carthaginenses, q̃q̃ finitimos, & iam summam in Hispania obtinentes, sed ad populum Ro. se uerterunt: quo authore ciuilis dissensio sedata, atq; restincta est. Si quis igitur excidium Sagunti causam huius belli fuisse dixerit: idem Carthaginenses per iniuriam bellum gessisse cum Romanis, fateatur necesse est, tum ex fœdere Luctatij: in quo continebatur: ne quis alterius socijs iniuriã inferret: tum ex fœdere cum Asdrubale icto: quo cautum: ne Carthaginenses Iberum flumen armati transirent. si uero propter ablatam Sardiniam, auctumq́; stipendium exarsisse eos in id bellum existimet: profecto non immerito id ab illis factum uidebitur: qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerunt fortasse: qui hæc parũ considerantes, me superuacuo censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirẽ

re. Ego uero ita sentio: si qs omnibus necessarijs ita instructus sit: ut nulla re extrinsecus egeat: huic iucundā quidē, nō tamen fortassis necessariā fore præteritarum rerū cognitionē. si qs aūt id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit: cū hō sit: ac præsentē felicitatē, ut sunt res humanæ fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat: nonmodo iucundā: uerūetiam necessariā rerū gestarū ꝑitiā dixerim. Etenim quo pacto qspiā uel illata sibi, aut patriæ iniuria, socios, atq; adiutores ad eā propulsandā inuenerit? uel nouis rebus studēs, alios in sententiā suā traxerit? uel prospere cedētibus cūctis, suorū aīos recte confirmauerit? nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitum, perspectum'q; habuerit? Ita.n. in rebus præsentibus paratus semꝑ, atq; instructus ea loqui, atq; agere poterit: quibus & consilia cunctorum intelligantur: & ueritas oībus patefiat. præteritæ quippe res optima gerēdarum rerū documenta sunt: facileq; nobis ostendūt uniuscuiusq; rationes, consilia, machinas: qd nobis gratiā, opē, beneficium parere possit: qd quēq; aduersus nos mouere: qd ad misericordiā, qd ad indignationem, qd ad iustitiā atq; æquitatē impellere. quæ oīa & publice, & priuatim plurimū in uita mortaliū momenti habēt. Quaꝑꝑ ego qdē ita censeo: scriptores historiarū, eosq;, q in earum lectione uersantur: nō tam res gestas, q̄ qd eas sequatur, atq; antecedat, aīaduertere oportere. nam siqs ex historia tollat, qd, qūo, cuius gratia actū sit: q finis fuerit: quod superit, ueluti cōtentio quædā, nō doctrina erit: & in præsentia qdem iucunditatis fortasse aliquid, in posterum uero nullam prorsus ad uitam humanam utilitatē afferet.

At enim dicerent aliq, nec facile haberi huiusmodi histo ria, nec ullo modo perspici atq; uideri poterit, ob multitudinem, magnitudinemq; librorum. Verum hi quidem ignorant, quanto facilius sit habere, atq; perdiscere quadraginta libros recte in ordinem digestos: ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam, usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uero orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorum cum Achæis iuxta Isthmum comprehensæ sint: q̃ tot particularium historiarum uolumina uel tenere, uel legere. nam præterq̃ ꝙ & numero, & magnitudine librorum nostra superant: difficile est quicq̃ apud eos certi comprehẽdere: primo, ꝙ non idem omnes de iisdẽ rebus scribunt: tum, ꝙ res simul gestas prætereunt: quæ si inuicem conferantur: longe clarius discerni ueritas potest: deniq;, ꝙ id, quod maxime proprium est historiæ: ne attingere quidem possunt: hoc est ea, quæ res gestas præcesserunt: quæq; secuta sunt: & præsertim quæ ad causas attinent. Nos autem ita bellum Antiochi consideramus: ut à philippico causam sumpsit: philippicum: ut à punico: punicum: ut à Siculo. ubi, quæcunq; interea rerum sunt gesta: & ad idem caput referri possunt: diligentissime rimantur. quæ omnia apud eum quidem, qui uniuersalem historiam scribat: facile intelligere licet: apud eos uero, qui de particularibus bellis disserunt: utputa persico, aut philippico: impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summam se putet posse intelligere. quod fieri non potest. Itaq; quanto præstat didicisse aliquid perfecte, q̃ id tantummodo audiuisse: tanto historia nostra particularibus bellorum

descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum ut ad id, unde in hoc diuerticulum excessi, reuertar: legati romanorum ubi terguersantes Pœnos animaduertere: nullum amplius uerbum fecerunt. sed qui inter eos natu grãdior erat: sinum è toga factum senatui ostendens, hic, inquit, uobis bellum, pacemq; portamus. utrũ placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. cumq; is, excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset: accipere se, alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthagini Nouæ in hibernis erat: militibusq;, si qui forte suos inuisere uellent: redeundi in patriam potestatem fecerat: quo post tot labores exhaustos corpora, animosq; ad omnia deintegro patienda renouarent. præterea fratrem Asdrubalem instruit: quo pacto Hispaniã, si eum decedere prouincia oporteret: regere, tueriq; ab omni populi romani conatu debeat. Dehinc Africam quoq; ualido præsidio firmat: aduocato ex Hispania supplemento. nam afrum militem in Hispaniam acciuerat: callide nimirum partitus copias: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Africam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos: pedites ad XIII millia octingentos quinquaginta: præter hos etiam Baleares funditores octingentos septuaginta. horum maiorem partem distribui per Africam iubet: reliquos Carthagini præsidio esse: simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuentutis peditum quatuor millia: eos non tam præsidium, q̃ obsides Carthaginem duci. In Hispania

uero Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinq;: sed aptas instructasq; remigio duas & triginta quinqueremes, triremes quinq;. addit deinde eqtes lybiphœnices, mixtum punicum Afris genus, circiter quadringentos quinquaginta: Ilergetes trecentos: Numidas, Maurosq; accolas Oceani ad mille octingentos: pedites autem ex Africa XI millia octingentos quinquaginta. Ex Lyguribus trecentos: ex Balearibus quingentos: &, ne quod terrestris auxilij genus deesset: elephantos unum & uiginti. Nec admirari quispiã debet: si non minori diligentia hæc à nobis memorãtur: q̃ si ab imperatore exercitus census militum fieret: neq; nobis succensere: ꝙ mendaciũ instar minuta quædã ac leuia sectemur: quo facilius scriptis nostris adhibeatur fedes. Nos enim, cũ apud Lacinium tabulã æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat: positã in eo loco ab Annibale, quo tp̃e per Italiam grassabatur: adhibendã ei omni ex parte fidẽ duximus. ideoq; hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal, cum rebus Africæ, atq; Hispaniæ prouidisset: reditum eorum præstolabatur: quos ad sciscitandos Gallorũ aios, quà traducendus erat exercitus, miserat. nam q̃a & fertilissimam esse eã regionem intelligebat: & multitudinem hoium refertam: qui uirtute atq; experiẽtia in rebus bellicis plurimum pollerent: essentq; ob bellũ gallicum, quod sup̃iori libro huius rei gratia memorauimus: populo Ro. infensissimi: præmiserat eò qui illorũ animos donis conciliarent: & transitum Alpiũ specularentur. sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendũ: si per angustos Alpium saltus fauentibus Gallis

incolumem traducere exercitum posset. Reversis itaque nuncijs, ubi expectationem, ac desyderium Gallorum intelligit: transitumq; Alpium difficilem sanè, ac laboriosum, non tamen usquequaq; inaccessum esse: instante iam uere, copias ex hibernis aduocat. Allatum per idem tempus de his, quae Carthagini gesta erant, ad eũ nuncius indignationem eius aduersus Romanos auxerat: spem uero de fide ac beneuolentia suorum mirifice con firmauerat. Itaq; quamprimum copiæ omnes in unũ conuenerunt: Annibal aduocata concione, non iã occulte, sed palàm milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat. ut ipse pauloante, ut cæterĩ Carthaginensium duces, ob expugnatum Saguntum postulati ad supplicium fuerint, edocet. fertilitatem, opesq; prouinciæ, ad quàm profecturi sint: præterea amicitiam, atq; societatem Gallorũ ostentat. Quibus dictis cũ animos oĩum alacres, & nihil magis, q̃ discessum expectantes aĩaduerteret: fidem ac uirtutem eorum laudat: dieq; profectionis indicto, concionem dimittit. Paratis interea oĩbus, quæ ad iter necessaria erant: ut primum statutus dies aduenit: cum nonaginta millibus peditum, eqtum XII millibus profectus, Iberum traiecit. nec multis ĩteriectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos, Aqtaniã, cæteraq; usq; ad Pyreneũ montẽ oppida subegit: ut oĩum opiniõe celerius: ita nõ sine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorum militum cæde. Ore huic omni præfecit Hannonem: quẽ Bargusiis etiam dominum constituit: q magis huic populo diffideret: ob amicitiam, qua astricti cum Romanis erant. decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendæ regionis dedit:

& equites mille. omnia eorum, qui cum Annibale pro ficiscebantur: impedimenta eidem reliquit. Totidem fe- rè ex Hispanis militibus domum remisit: tum quia gra uari eos longinquitate uiæ, insuperabiliq; Alpium trã- situ senserat: tum ut cæteris quoq; præberet spem in pa triam quandoq; reuertendi: nec minus ut hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat: alacriori animo, si quan do supplementi usus foret: in Italiam proficiscerentur. Ipse cum reliquis copijs numero CCCCC millibus pe ditum, equitum ferè nouem millibus, Pyreneum trans gressus, ad proximum Rhodani hostium tendit, non tam multitudine, q̃ uirtute militum stipatus: utpote qui triũ & uiginti annorum durissima militia inter Hispanas gentes exercitati uictores semper extiterant. Verum ne ob ignorationem locorum hæc pars obscurior fo- ret: referendum breuiter censuimus unde discedens An- nibal, quibus, quantisq; locorum spacijs superatis, quas Italiæ partes ingressus fuerit: neq; ipsas locorum appel lationes adiecimus: ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfecte intelligi: si nomina lo- corum in notitiam uenerint. Atqui ego quidem ita cen seo: in relatione locorũ, quorum cognitionem habemus: plurimũ momẽti nomina afferre: & ut facilius intelli gantur res ipsæ: & pertinacius memoriæ hæreant. ubi uero loca ipsa ignota sunt: similem esse appellationem eorũ ijs uocibus: quæ, præterq̃ ꝙ aures percutiunt, nul lam prorsus significationẽ habent. ita fit ut, cum mens nostra nihil omnino ex eo nomine comprehendat: neq; id referre ad aliquid sibi cognitum possit: uana penitus, atq; inutilis narratio fiat. quamobrem inuestigandus

modus est: quo de locis incognitis loquentes, quatenus li ceat, auditores in notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus communis notio est diuisio huius, quo claudimur, mundi: per quàm omnes etiam inerudlti, Ortum, Occasum, Meridiem, Septentrionem nouimus. secunda est: per quàm unicuique supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorum, quæcunq; uidimus, quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarum multæ partes sint: quædam inhabitabiles: aliæ contrario q̃ nos situ ab Antichtonibus habitæ: in præsentia de situ duntaxat eius plagæ, quam nos incolimus: dicendũ. Hæc cum in tris partes diuidatur: unam Asiam uocant: Africam aliam: tertiam Europam. Hanc diuisionem mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt: Tanais, & Nilus. His Asia ab reliquis partibus diuiditur: ingenti perpetua fronte uersa ad Orientem, tamen Meridiem atq; Septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uero ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur: uersaq; ad Meridiem nihilominus ad Iberum Occasum usq; ad columnas Herculis protenditur. Itaque hæ duæ partes, si quis in uniuersum consideret: Meridiem ab Oriente interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem Septẽtrionem uersa ab Oriente utriq; opponitur: extenditurq; usque ad Occasum. Eius præcipua pars Septentrionem spectat intra Tanaim, & Narbonem fluuium: qui non longe distat ab ora Massiliæ, ac Rhodani Hostijs: quæ in Sardoum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usque ad Pyreneum montem: extenditurq; à mari no

ſtro ad Oceanum. Reliquam uero Europæ partem à Pyreneo ad occaſum, hoc eſt uſq; ad columnas Herculis, ab latere circuit mare noſtrum: ab altera Oceanus. Ora, quæ mari noſtro abluitur: uſq; ad columnas Herculis Hiſpania uocatur: pars, quæ Oceanum ſpectat: cõmune quidem nomen non habet: ut quæ recens in cognitionem noſtram uenit: ſed longe lateq; à barbaris colitur. de quibus ſuo loco particulatim dicemus. nam quemadmodum ea regio, quæ iuxta Aethiopiam eſt: ubi Aſia, atq; Africa iunguntur: uſq; in noſtrã ætatem ignota eſt: neſciturq; utrum perpetua ſit, et continens: an claudatur pelago: ita omne id, quod intra Tanaim, atq; Narbonem ad Septentrionem uergit uſq; in præſentem diẽ ignoratur. ſomniantq;: ſi qui de ijs uel loquuntur aliqd, uel ſcribunt. Enimuero hæc referre operæprecium fuit: ne ijs, qui eorum locorum ignari ſunt: obſcura omnia forent, quæ ſcripturi ſumus: ſed per eas cœli ac terræ regiones, quatenus fieri poſſet, in cognitionem ueri traherentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginenſes ea tempeſtate omnem Africæ oram tenebant, quæ mari noſtro abluitur: ab aris Philenorum haud multum diſtantibus à magna ſyrte uſq; ad columnas Herculis. continet ea longitudo ſexdecim millia ſtadiorum. tranſgreſſiq; paruum fretum, quod inter Africam, atq; Europam interiacet: omni Hiſpania potiti erant uſq; ad Pyreneum montem: qui eam prouinciam à Gallis diuidit. diſtat autem hic locus ab anguſtijs freti, ubi ſunt columnæ Herculis: circiter octo millia ſtadiorum: inde ad Nouam Carthaginem, unde Annibal in Italiam tranſiturus mouerat: ſtadiorum tria millia. hæc ab Ibero duobus

millibus & sexcentis stadijs distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimensa ea loca per Romanos fuere. exitus uero Rhodani à radicibus Alpium, unde in Italiam transitur: mille & trecentis. reliquæ Alpes mille & ducentorum stadiorum spacio continentur. quibus transactis, statim obuia fit ea pars Galliæ, quà Padus fluit. itaq; à Noua Carthagine usq; ad Italiæ fines nouem millium stadiorum iter facere Annibalem oportebat. quod si longitudinem uiæ animaduertas: iam ferè dimidium itineris confecerat: si uero difficultatem locorum aspexeris: maior pars profectionis supererat. Annibal igitur omni conatu Pyreneum transgrediebatur, non sine metu Gallorum: ne forte situ locorum freti transitum eius in Italiam prohiberent. Interim Romam de ijs, quæ Carthagini dicta, actaq; per legatos fuerant: perlatum: & simul Annibalem omnium opinione celerius Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. quæ res non paruũ metum patribus iniecerunt: eo maxime: quod concitaturum aduersus se auidas semper armorum gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam consulibus prouincias nominant: P. Cornelio Hispaniam: T. Sempronio Africam cum Sicilia. his sex legiones in eum annum decernunt: sociorum quantum ipsis uideretur: classis, quantũ parari posset. Dum Romæ scribuntur milites: classisq;, & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur: omni studio ad perficiendas colonias incumbunt: quas circa Padum in Gallia nuper inchoauerant. iam ædificata erant oppida: oppidanis

ut intra triginta dierum spacium adessent, mandatum: decreta singulis colonijs sex millia hominum. quae citra Padum aedificata: Placentia, quae ultra, Cremona appellata. eam rem grauiter & iniquo animo ferentes Boij, nec ueterum irarum immemores, ubi Carthaginensiũ aduentum compertum habuere: à Romanis defecerunt: dimissis obsidibus, quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant. arreptisq; repente armis, & ad id ipsum sollicitatis Insubribus, tantum tumultum in agrũ supradictis colonijs assignatum fecerunt: ut perterrita ita omnis multitudo unà cum triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant: Mutinam confugerit. quos persecuti Boij, urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper obsidio durasset: simulari coeptum de pace. euocatiq; à Gallorum principibus ad colloquium legati, contra ius gentium, ac uiolata fide comprehenduntur: negantibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimisuros. Cum haec de legatis nunciata essent: L. Manlius praetor, qui tum in his locis cum copijs erat: ira accensus, subsidiũ ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere: in sylua, quae uiae propinqua erat: insidias ponunt: uenientemq; inexplorato hostem aggressi, magnam partem Romanorum caedunt. Reliqui aegre in apertos campos emersere. ubi refectis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduerterent: praecipiti fuga Cannetum uicum contendêre. Qui tumultus postquam est Romam perlatus: patres ueriti ne diuturna obsidione praesidium Romanorum periclitaretur: Attilium praetorem cum copijs delectu nouo consulis conscriptis auxilium ferre obsessis iubent.

ſis iubent. conſuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit gallicarum rerum uſq; ad aduentum Annibalis ſtatus. Conſules interea paratis omnibus neceſſarijs, Roma profecti, P. Cornelius in Hiſpaniam cum ſexaginta longis nauibus, Sempronius in Africam cum centum & ſexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggreſſus tantum in Lilybæo apparatum undiq; congreſſit: ut mox ipſam Carthaginem obſeſſurus uideretur. Cornelius uero per orã Hetruriæ, ac Lygurum profectus, quintõ die peruenit Maſſiliam: proximumq; Rhodani oſtium (nam pluribus diuiſus amnis in mare decurrit) cum claſſe ingreſſus eſt. Hic cum Annibalem ſuperare iam Pyrenæos montes didiciſſet: ſatis tamen adhuc eum putabat abeſſe, tum propter difficultatem loci: tum ob multitudinem Gallorum: qui frequentes circum ea loca habitabant. Verum Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim precio, partim metu pacatis, ad Rhodani tranſitum per maris Sardoi littus cum exercitu properabat. Quod poſtquam conſul intellexit: etſi inops conſilij erat ob celerem Annibalis aduentum: nullum tamen optimi ducis officium prætermiſit. Eductos e nauibus milites ab iactatiõe maritima reficit. tribunos quonam in loco occurrendum hoſtibus foret, edocuit: trecentos delectos equites ducibus Maſſilienſibus, & auxiliatoribus Gallis ad ex explorãda hoſtium conſilia præmiſit. Annibal iã Rhodano propinquus transfretare quamcelerrime feſtinabat. Itaq; aduocatos omnes fluminis accolas muneribus ſibi conciliat. ab his lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum uſum lembos emit: nouas

item lintres cauari ex singulis arboribus iubet. quod etiam milites ipsi & copia materiæ, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spacio tantum nauium, lintriumq; comparatum est: ut abunde ad traijciendum sufficeret: singulis laborantibus ne sociorum auxilio indigerent: sed proprijs lignis se, suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorem ripam fluminis maximus barbarorum numerus confluxerat: quo Carthaginenses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neque ui traijcere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tuto ibi consistere, ne undique à barbaris circunuenire tur: prima noctis uiglia Hannonem Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. his duces itineris nõ nullos ex incolis loci tradit. qui per ripam Rhodani ad uerso flumine ad ducenta stadia profecti, supra paruæ insulæ circunfusum amnem constiterunt. Nam quia illic diuidebatur aqua: non immerito minus altus esse alueus existimabatur. cæsis igitur è uestigio arboribus, rates fabricatæ: quæ ad uirorum, cæterarumq; rerum transfretationem sufficerent. Ita impediente nemine, tuti Rhodanum traiecerunt: nactiq; locum natura munitissimũ, corpora nocturno itinere, ac labore operum confecta quiete unius diei refecerunt: omnibus ad consilium opportune exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traijciendorum elephantorum: qui numero septem & triginta erant. Igitur insequenti nocte qui fluuium transierant: cum primum lucescere aurora cœpit: per ripam fluminis profecti aduersus barbaros,

quod conueniſſe ad eum locum diximus: contendunt. Annibal autem paratas habens copias, omnis iubet ut ad traijciendum ſe præparent, lembos equitibus impleant, paratis inſtructisq; ad bellum: ut, ſi ita res ferret, extemplo egreſſi uſui forent. lintres uero expediti occupent: peditesq; ut maiori tranquillitate fluminis tutius traducerentur: undarumq; impetum firmius ſuſtinerent: ſuperiori parte fluminis ad dexteram lembos ponit: quo uehementiorem illum, ac præcipitem aquæ fluxum exciperent. equos à puppibus nantes loris trahi iubet tris & quatuor ſimul: duobus uiris ad utrunq; latus puppis ſedentibus. Quo factum eſt ut maior pars equorũ in prima transfretatione traduceretur. Hæc autem conſpicati barbari, ingenti tumultu relictis caſtris, paſſim temereq; in ripam concurrunt: ueluti nullo negotio tranſitum hoſtibus prohibituri. Annibal aliquandiu cõmoratus, ubi appropinquare ſuos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit: dat ſimul omnibus ſignum ad traijciendum. Quo uiſo, repente Carthaginenſes ingenti clamore facto traijcere amnem, atque impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur: certantq; inter ſeſe: qui primus ad ulteriorem ripam perueniat. ita cum iam utraq; ripa à Carthaginenſibus teneretur: omnesq; cũ ingenti uociferatione flumen traijcerent: Galli cum uarijs ululatibus more ſuo pæana canentes, arcere ſummo impetu hoſtem nitebantur. Terribilis aliquãdiu tumultus, uiſuq; horrendum certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hanno cum ſuis aderat. horũ pars in caſtra impetum faciebat. reliqui à tergo pugnantes premebant. Galli noui-

tate rei obstupefacti, pars in castra, ut ea ab hostibus tutarentur, recurrunt: alij nihilo segnius pugnæ insistunt. Annibal ubi consilium sibi ex sententia successisse animaduertit: hortatur suos: ut pristinæ uirtutis memores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium irrumpunt. Tandem Galli, & quia nullo ordine prælium inchoauerant: & improuisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos recæperunt. Dux Carthaginensium uno tempore flumine, atq; hostibus superatis, reliquas copias per otium traijcit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripā peruenissent: spernens iá gallicos tumultus, castra locat. atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postri die cum audisset consulem Romanorū cum classe ostia Rhodani ingressum: numidas equites quingentos misit speculatum: ubi, & quantæ copiæ hostium essent: quid' ue pararent. Interim traijciendis elephantis per magistros dari operam iubet. ipse aduocata concione, regulos, qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant: acciri fecit. hi per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum Alpium hortantur: se, cæterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur. iter fore tutum, & nulla re necessaria egens. nec difficilem sanè Alpium transitum esse: loca, ad quæ profecturi sint: omni genere rerum opulentissima habituros præterea eiusmodi socios: quorum uirtus non parum præteritis temporibus populo romano formidolosa fuerit. His, atq; alijs huiusmodi dictis, reguli discessere. Post quos Annibal ingressus, primum quidem præteritas res gestas multitudini commemorant. in quibus eos per tot discrimina bel-

lorum consilium, ac sententiam suam secutos, uictores sæpenumero fuisse refert: nunquam minus prospere rẽ gessisse. Dehinc hortatur: ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorem partẽ laborum iam emensam esse, superato difficillimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquant: ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obediẽtes sint, pristinæ uirtutis, rerumq; à se fortissime gestarum memores. His dictis cum multitudinem alacri uultu animi audaciã præ se ferentem uidisset: uniuersos laudauit. dehinc deos secundum morem precatus: abijt: indicto militibus, ut corpora curarent: seq; in posterum ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat: cum Numidæ, quos speculatum missos supra diximus: fusi, profligatiq; ab hostibus redeunt. etenim cum non longe à proprijs castris equitibus romanis, qui ex eadẽ causa missi à Scipione fuerant: occurrissent: tanto ardore utriq; conseruerunt manus: ut ex Romanis, & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint: ex Numidis plus quàm ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissime omnibus, ad consulem reuersi sunt: præsentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitum indicarunt. Quibus auditis, P. Cornelius Scipio haud cunctandum ratus, impedimenta nauibus imposuit. ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat: tum prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit. peditum uero multitudinem è castris motam

paulatim procedere iubet: ipse ut elephanti otius traijciantur, omni solicitudine intendit. Eorum traijciendorum consilium huiusmodi fuit. Compluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt, latas pedes quinquaginta. his alias duas à parte ripæ adijciunt: quas, ne secunda aqua deferrentur: compluribus retinaculis ualidis ad arbores parti ripæ superiori eminentes alligant. erat earum longitudo ad ducentos pedes. post hæc alias duas rates, quæ reliquis longe maiores erant: extremis illis leuiter adnectunt: quo haud difficulter solui possint. Ab his pendebant funes aliqui: quibus ab actuarijs nauibus, postquam dissolutæ à cæteris ratibus essent: trahi in ulteriorem ripam ualerent. postremo eas omnes humo tegunt: ut beluæ per eas sine pauore, ueluti per solum progrederentur. Hoc apparatu facto, elephanti, qui Indis ubique, præterquam in undis, parere consueuerant: per stabilem ratem tanquam per uiam prægredientibus duabus fœminis aguntur. qui, ubi in extremas rates applicatas transgressi sunt: extemplo resolutis, quibus leuiter adnexæ erant, uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil sanè trepidantes, donec continenti agebantur. ubi uero soluta à cæteris rate in altum se uehi cernebant: undique formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant. quietem tamen timor ipse faciebat: omni ex parte aquam circunspicientibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectique sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt: qui tamen peremptis rectoribus, incolumes euasere. siquidem & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominen-

tium extra aquam narium, quibus emittere, si quid ebiberant, ac respirare poterant: pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Traiectis itaque elephantis, Annibal, cum his, atque omni equitatu aduersa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimum sinum. deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum: seq; per medium inter agens egreditur: & inde in Occidentem ablatus aliquandiu Gallias dirimit: post cursu uersus Meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad Septentrionem uergit: incolunt Galli: quos Druentes uocant. Latus uero, quod Meridiem spectat: terminant Alpium saltus, qui ad Septentrionem eriguntur. Campos autem circa Padum, de quibus supra memorauimus: à Rhodano diuidunt Alpes, quæ à Massilia incipientes usque ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur. Has tunc prætergressus Annibal à locis, qui circa Rhodanum sunt: in Italiam uenit. Hoc loco scriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student: non animaduertunt labi se in duo ab historiæ lege alienissima. Siquidem & falsa scribere, & planè inter se repugnantia coguntur. simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino imitabilem uolunt: omnis prorsus consilij, atque rationes expertem ostendunt. simul nullum exitum mendacio reperientes, ad deos, & deorum filios confugiunt. nam cum iter Alpium adeo immensum, atq; asperum faciant:

ut non ſolum equitibus, impedimentis, atq; elephantis, uerumetiam ipſis leuis armaturæ peditibus inuium, inacceſſumq; ſit: præterea etiam tantam in eo ſolitudinem: ut, niſi quis deus, aut heros ducem ſe itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditum: apertiſſime in utrunq; labuntur errorem. Primum enim quis ducum Annibale imprudentior erit? qui tot copijs, taliq; exercitui præfectus, in quo ſpem omnem benegerendarum rerum repoſuerat: neq; uias, neq; loca, ut ipſi aſſerunt: nec quà iret omnino, nec ad quos tenderet, ſciebat? nam quod cæteri poſt maximos conflictus etiam in ſumma deſperatione rerum non faciunt: id iſti feciſſe Annibalem in tanta ſpe, ita florente exercitu uolunt. quo quid ineptius dici poteſt? At quod de ſolitudine, atq; aſperitate locorum dicunt: apertius etiam mendacium indicat. neq; enim referunt ut Galli Rheni accolæ, non ſemel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint: neq; ut olim cum magno exercitu ſupatis Alpibus in ſubſidium Ciſalpinorum contra populum romanum uires aduocarint: neq; ut ipſis etiam in Alpibus multorum hominum gens habitet: ſed hæc oĩa ignorantes, deum quendam inquiunt apparuiſſe Annibali: iterq; mõſtraſſe. Quo fit, ut tragœdis potius, quàm hiſtoricis ſimiles uideantur. nam ut illi frequenter dramata ſua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant: quod falſa, irrationabiliaq; principia ſumpſerunt: ita hi rerum geſtarum ſcriptores ſimile quiddam patiuntur: &, dum falſa ſumunt exordia: tandem ad deos aliquos, ſiue heroas confugere coguntur. nam qui fieri poteſt: ut ex falſis initijs ueri fines ſequantur? Atqui An-

nibal non talem se, qualem hi tradunt: sed callidum simul, ac prudentem ducem præstitit. quippe & fertilitatem regionis, ad quam festinabat: & incolarum aduersus Romanos odium diligentissime scrutatus est: & in ascensu Alpium, quod asperum difficileq; iter erat: duces habuit accolas locorum: quos iam ad bellum contra Romanos in sententiam suam traxerat. Quibus de rebus nos quidem eo audacius scribimus: quod & ab his didicimus: qui ea tempestate rebus interfuerunt: & ea loca ipsi uidimus, ob eam solummodo causam eò profecti: ut Alpes conspicaremur. P. Scipio consul Romanus, triduo postq̃ Carthaginenses à ripa Rhodani mouerant, ad castra hostium animo præliandi profectus, ubi deserta munimenta uidet: obstupefactus aliquandiu constitit. quippe sibi persuaserat: hostem nunquam per ea loca in Italia facturũ iter, tum ob asperitatem uiarum, tum ob incolentium barbarorum multitudinem. At ubi audaciam Carthaginensium perspexit: extemplo ad mare, ac naues reuersus, conuocari copias iubet. & fratrem quidem in Hispaniam, ne ea pars nuda præsidio foret: cum parte copiarum mittit. ipse rursus in Italiam reuertitur: facilius per eum modum, tutiusq; descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. Annibal quartis castris ad Insulam peruenerat, locum & multitudine hominum, & feracitate regionis prædiuitem. Cui propterea Insulæ nomen inditum: quod ibi Arar, Rhodanusq; ex Alpibus decurrentes aliquantum agri amplexi defluunt in unum: faciuntq; insulam & figura, & magnitudine similem ei, quæ in Aegypto Delta appellatur: nisi quod illic latus unum mare efficit: cum

quo duo amnes coniunguntur: hic uero difficiles, atq; aspe ri montes, & planè inaccessi. Eò cum applicuisset Annibal: repperit duos fratres inuicem de regno dissidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppositum. uocatusq; ab eo, qui natu grandior erat: rogante ut sibi paternum Imperium restitueret: haud minus paruit, peropportunum id rebus suis fore arbitratus. Excluso igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito, non solum commeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit: uerumetiam arma omnia renouata: & additæ uestes: quas infames frigoribus Alpes præparare cogebat. præterea, quod maximum fuit: commutante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris oibus copijs ad Alpes usq; perductus est. Ita cum intra decem dierum spatium à Rhodano profectus circiter octingenta stadia confecisset: conscendere Alpes cœpit. ubi mox maxima pericula oblata sunt. nam quãdiu campestri itinere progressi Carthagnenses fuerãt: duces Allobrogum cum bona pace transire omnes permisere, partim equites ueriti, partim præsidium commutantiũ Gallorum. ubi uero & illi domum reuersi: & hi loca aspera, difficiliaq; conscendere cœperunt: congregata Allobrogum multitudo ingens opportuna præoccupat loca: per quæ necessario transire Annibalem oportebat. qui si in ualles occultiores insedissent: occurti repente in pugnam, magnam profecto stragem Carthaginensibus dedissent. Sed uisi procul ab Annibale non tam hostibus, q̃ sibiipsis obfuere. etenim cum aspexissent Annibal opportunissima quæq; loca tenere barbaros: consistere signa iussit: castrisq; inter confrago-

sos, ac præruptos saltus locatis, quosdam ex Gallis, quos secum habebat: ad uisenda loca, explorandamq; hostium intentionem, atq; omnem apparatum præmisit. per quos cum comperisset: hostes interdiu tantum in his locis consistere: nocte uero in propinquam urbem ad sua quenq; tecta dilabi: tali consilio usus est. Prima luce aperte cum omnibus copijs subijt tumulos, tanquam ui interdiu per medios hostes erupturus. cum uero hostibus appropinquasset: castra eo in loco diligentissime muniuit. tum ubi primum facta nocte digressos tumulis montanos sensit: plurimis ignibus accensis maiorem partem exercitus ibi reliquit. ipse cum expeditis acerrimo quoq; milite raptim angustias euadit: & in ijs tumulis, quos hostes tenuerant: consedit. Quo facto, ubi primum orta luce id conspicati sunt barbari: immobiles parumper constitere. deinde uidentes iumentorum, equitumq; multitudinem in angustijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adiecissent, satis fore ad perniciem arbitrati, per inuias rupes diuersis è locis concurrunt. Tum uero non tam ab hostibus, q̃ ab iniquitate locorum Carthaginenses oppugnabantur: equis maxime, iumentisq; ingentem stragem hominum, ac rerum facientibus. nam cum præcipites, & diruptæ utrinque angustiæ forent: multa iumenta ex immensa altitudine cum sarcinis instar maximæ ruinæ deciderunt. siquidem icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerum consternati incredibilem turbationem in tanta locorum angustia faciebant. Quæ conspicatus Annibal, cum nullam in fuga spem sa-

lutis repositam intelligeret, iumentis, qui sarcinas ferebant, ammissis: ex superiore loco cum his quos secum per noctem tenuerat: ingenti impetu decurrit. Quo facto etsi magnam partem hostium fuderit: tamen è suis quoq; multos interemit. siquidem auctus ex utrisq; tumultus multos passim praecipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpissime fugatis, Annibal quod reliquum fuit impedimentorum, atq; equitum, uix, & non sine graui labore traduxit: coactisq; copiarum suarum reliquijs, ad castellũ, unde Allobroges exierant, profectus, quod uacuum custode erat: nullo negotio cepit. Id ei magnam non solum in praesens tempus, sed etiam in futurum rerum necessarium commoditatem praestitit. nam in praesentia quidem magnam equorum, atq; iumentorum multitudinem, praeterea etiam captiuorum tulit. in futurũ uero frumento ac pecoribus ꝑ triduũ exercitũ aluit. &, quod fuit pluris faciendum: caeteros Alpium accolas ꝑterruit: ne quid tale moliri in posterum auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit. deinde cum copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantum uiae confecit. quarto dehinc die rursus in maximum periculum prolapsus est. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populum. hi ut dolo circũuenirent Poenos: unà conspirauerant. Aduenienti igitur Annibali obuiam procedunt, florentes capiti corollas gestantes. quod ferè apud barbaros pacis, atq; amicitiae signum est: quemadmodum apud Graecos caduceus. Annibal haud temere credendum barbaris arbitratus, uoluntatem intentionemq; eorum callide ꝑquirit. Hi pla-

cere sibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduersantium Gallorum responderunt: seq; obedienter posthac imperata facturos: ut qui nec facere, nec pati iniuriam uelint. & ad finem promissorum obsides se Annibali daturos pollicentur. Quod etsi diu Annibalem consilij dubium fecerit: suspicatus tamen hæc, si æquo animo accipiantur, mitiores fortasse barbarorum animos facere posse: si uero repudientur, eosdem aperte hostes sibi futuros, benigne illis respondendo accipere se eorum amicitiam simulauit. Illi, cum iam non solum obsides dedissent: uerum abunde subministrassent commeatum: & denique seipsos in Carthaginensium manibus posuissent: tantum fidei ab Annibale meruerunt: ut ijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cum igitur biduo iter fecissent: uentum'q; esset in angustiorem uallem, et ex parte altera iugo subiectam: barbaris undiq; ex insidijs prorumpentibus, in tantum periculi Carthaginenses inciderunt: ut ad extremam penè perniciem peruẽturi fuerint: nisi Annibal nondum satis fidei Gallorum credens, ac futura planè prospiciens, elephantos, equitesq; in primo agmine collocasset: ipse post cum robore peditum circunspectans, sollicitus'q; omnia, à tergo secutus esset. his enim ita in præsidio dispositis, minorem contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominum, & equorum, iumentorum'q; numerus perijt. quippe hostibus imminens iugum tenentibus, & nunc saxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipsis percutientibus, in tantum periculum uentum est: ut necesse fuerit Annibalem noctem unam cum medietate copiarum sine equitibus atq; impedimentis agere. Poste=

ro die iam segnius intercursantibus Gallis, cum equitibus atq; impedimentis iunctus saltum superat: barbaris quidem iam aperto bello minime occursantibus: sed latronum more, modo primum, modo nouissimum agmen infestantibus: prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magnum Carthaginensibus usum elephanti præbebant. nam quacunq; incederent: quia insuetis adeundi propius metus erat: eum locum tutum ab hostibus faciebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est. Ibi biduo statiua habita: partim ut incolumes milites labore fessos reficeret: partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraq; iumenta, quæ delapsa rupibus in præceps ierant: sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam uix ea omnia oppleuerat loca: occidente uergiliarũ sydere: & fessos tedio tot malorũ militũ animos ueluti in desperationẽ adduxerat Annibal id cõspicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eã rẽ unam tantum occasionem habebat: propinquitatem Italiæ, felicitatemq; ostendere. ea enim ita Alpibus subiacet: ut, siquis utrunq; consideret: ueluti arx totius Italiæ esse Alpes uideantur. Hanc igitur ẽ promonrio, unde longe lateq; prospectus erat: ostentat: inde subiectos Alpibus circumpadanos campos. post hæc amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. His uerbis recreatis paulisper militum animis postridie eius diei deducere agmen cœpit. nihil iam hostibus quidem, nisi per latrocinium tentantibus: sed nõ paucioribus ob locorum, niuiumq; asperitatem ammissis: q̃ in ascensu Alpium propter hostium incursiones fuissent. nam cum natura locus angustus, præcepsq; foret:

tum uero recenti niue omnia usqueadeo obruta: ut nullum prorsus uestigium callis appareret: neq; sustinere se à lapsu poterant: & qui parum titubassent: continuo in præceps ferebantur. Verum hanc quoq; difficultatem æquo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus assueti. Interea uentum ad rupem alteram: quá neq; elephanti, neque iumenta pertransire poterant. quippe angustam natura uiam recens terræ lapsus circiter ducentos passus angustiorem fecerat. Hic rursus turbari, affligiq; multitudo cœpit. Dux Carthaginensium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita circunducere agmen conatus, quoniã iter id niues insuperabile faciebant: à proposito destitit. Sanè supra ueterem niuem intactam. noua præsentis anni nix deciderat. in ea, quod recens lapsa permollis erat: & nullam ferè adhuc altitudinem habebat: facile ingredientium pedes insistebant. ubi uero tot hominum, iumentorumq; incessu dilapsa erat: per nudam infra glaciem, & fluentem liquescentis niuis labem ingressi, ambobus simul pedibus ruebant: quemadmodum in locis cœno lubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere. &, quod longe miserius erat: homines cum sistere in lubrico uestigium non possent: proni decidentes, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur: tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per præcipitia uolutabantur. Iumenta uero interdum quidem prolapsa glaciem secabant. sed pressa oneris magnitudine, pedibus'que eorum indurata glacie perstrictis, moueri postea inde non poterant. Tum Annibal iumentis, atque homi-

nibus nequicquam fatigatis, omissa præsenti spe, castra in iugo montis collocat: ægerrime ad idipsum purgato loco. dehinc multitudinẽ ad eam rupem, qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur eqs, atq; iumentis uno die sufficienter parata, confestim eos traducit: & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua disponit. Numidas interim parare elephantis uiam iubet. Hi uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt: & eas quidem propè fame consumptas. nuda enim sunt iuga montium herbis, atq; arboribus: ꝗ continuis rigeant niuibus hyberno æstiuoq; tempore. Mediæ uero conualles ab utroq; Alpium latere læta pascua, atq; apricas arbores habent: & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copiis, prosequi iter cœpit: & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planum peruenit: magna parte exercitus amissa: partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copiis: partim asperitate montium in transitu Alpium absumptis: neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquã Carthagine Noua discesserat, ingressus, Alpibusq; quintodecimo die superatis, circumpadanos campos, & Insubrũ gentẽ audacissime petit: ex afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia et ducentos, ex hispanis ad octo millia: equitum ad summam sex millia. hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est: apud Lacinium testatur. Per eadem tempora (quemadmodum supra diximus) P. Cornelius consul, fratre in hispaniam cum exercitu ad re-

sistendum

sistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis naui-
gauerat. Hic igitur facto per Tusciam itinere, & à Man
lio, Attilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus
Boios tenebant: ad Padum festinat: ut cum hoste non-
dum refecto manum consereret. Verum nos quidem,
quando & narrationem nostram, & utriusq; populi du
ces, & bellum ipsum in Italiam traduximus: antequã
ad res in ea prouincia gestas ueniamus: breuiter nõnul
la haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existi
mauimus. Erunt enim fortasse, qui à nobis quærant: quo
modo, cũ libycas, hispanicasq; res pluribus superius uer
bis attigerimus: nihil tamen dictum à nobis fuit, neque
de columnis Herculis, & ꝙ inter Africã, Europamq;
interiacet paruo freto: neq; de exteriori Oceano, rebusq;
ad eum pertinentibus: neq; de Britannicis insulis: neq; de
stanni, auriq;, & argenti copia: quorum metallorum Hi
spaniæ feracissimæ sunt? his enim de rebus multa, ua-
riaq; inter se dissidentes historici ueteres commemorãt.
À nobis autẽ non ideo hæc omissa sunt: ꝙ ea ab histo-
riæ lege aliena putaremus: sed eo consilio factum: ne in
singulis partibus narratio nostra diuideretur: ne'ue au-
dientes frequenter ab ipsa rerũ gestarũ serie auocaremus:
iudicantes præterea huiusmodi res nõ diuisim, neq; præ
ter propositũ, sed suo loco ac tempore quamuerissime fieri
possit, cõmemorari oportere. Quamobrẽ nemo admira
ri debet: si etiã in sequentibus libris, cum ad eiusmodi lo
ca uentũ fuerit: hanc partem prætermittemus. id enim
consulto à nobis fit: et ob eas, quas diximus, rationes. Si
quis autem id protinus in singulis locis, singulisq; parti-
bus audire uelit: nescit se guloso conuiuæ merito compa-

rari posse. nam quemadmodum ille, ubi primum discu bitũ uenit: appositos singulos quosq; cibos degustans, neq; in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurum utilitatis potest: quando nec saporem ullum perfecte sentit: & omnia simul congesta stomachum, digestionemq; impediunt: ita qui hoc ipsum legendis authoribus faciunt: nec præsentem aliquam percipiunt uoluptatem: nec utilitatis quippiam retinent in posterũ. Quod uero hæc potissimum pars historiæ præter cæteras omnes ueriori correctione egeat: cũ ex pluribus aliis, tũ ex eo maxime liquet: quod omnes ferè antiqui scriptores conati situs, et propietates extremarum orbis regionum referre, multis in locis longe abberrarunt à ueritate. Proinde non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra eos dicendũ: neq; reprehendendi ignorationem eorũ gratia: sed potius laudandi, corrigendiq;. quippe quos nõ dubitamus, si hac tempestate fuissent: ipsos errorem suum fuisse emendaturos. siquidem superiori ætate raro quispiã inter Græcos reperiri potuit: q extremas orbis partes scrutatum proficisci uoluerit, ob periculosum atq; insuperabile iter. multa enim, ac penè innumerabilia mari terraq; pericula erant. quod si qs uel necessitate actus, uel sponte extrema orbis petiisset: haud tamen facile erat locorũ situm, resq; in his partibus indagatione dignas pquirere: quod partim efferatis barbarorũ nationibus occupabantur: partim loca deserta, & uastæ solitudines erãt. Adde, quod rem longe ẽt difficiliorem diuersitas linguarũ faciebat. neq; enim petere quippiam, neq; discere haud se inuicem intelligentibus licebat. nec minus laboriosum erat res uisas modeste postea referre: singulis qui-

búsq́;, ut res nouas augendo mirabiliores facerent, nõ parum à ueritate recedentibus. Quapropter si non solum difficile, sed pene impossibile fuit ante hoc tempus uerã huiuscemodi rerum historiam haberi posse: nequaquam succensendũ est antiquis rerũ gestarũ scriptoribus: si quid uel omiserint, uel deliquerint. quin potius, ꝙ inuestigare aliquid potuerint: laudandi sunt, atq; admirandi. Nostra uero ætate cum & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis orbis partibus Romanorum imperium cuncta nobis terra mariq; accessu facilia fecerint: liberatis præsertim hominum animis bellorum cura, studióq; atq; ambitione publicarũ rerum: ex quo maxima scrutandæ, indagandǽq; in huiusmodi rebus ueritatis opportunitas accidit: profecto operæpretium foret diligentius, uerius'q; ea inuestigare: quæ maiores nostri ignorauerunt. Quod nos quidem omni studio conabimur facere: cum primum opportunum huic rei locum nacti erimus. nihil enim nobis iucundius accidere potest: quàm si intellexerimus studiosos huiusmodi rerum nostra opera ueritatis compotes fieri: cum præsertim non aliam ob caussam tot labores, atq; pericula in peragranda Africa, et Hispania, præterea et Gallis, et hæc omnia circueunte oceano, suscæperimus: q̃ ut ueterũ scriptorũ ignorantiã emendantes, eas orbis partes hoĩbus nostris q̃notissimas faceremus. Nũc uero propositi nostri memores ad prælia, quæ inter Romanos, Carthaginenses'q; in Italiam sunt: reuertamur. Quantæ igitur copiæ transgresso in Italiam fuerint Annibal, superius ostensum. post descensum Alpium in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum cœpit. erat enim non

Polybij.

solum longo labore ascendendi, descendendiq́; præterea inauditis locorum difficultatibus fatigatus: uerumetiã ex inopia commeatus, & corporum illuuie ac tabe squa lida diuturna maciem contraxerat. pleriq; ex inopia, et labore intolerabili prorsus defecerant. neq; enim per tot millia passuum, perq́; loca adeo aspera ac difficilia uehe re tanto exercitui necessariam stipem licuerat: &, si qd erat uectum: maiori ex parte cũ iumentis perierat. Quo factum erat, ut qui pauloante à Rhodano cum triginta octo millibus peditum, equitum uero circiter octo millibus discesserat: ei nunc uix medietas eiusmodi copiarum superstes foret. Horum corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod eum dux Carthaginensium animaduertisset: peropportune in recreandis animis, corporibusq́; non solum militum, sed etiam equorum reficiendis omne studium adhibebat. Post hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ gentis (hi tum forte aduersus Insubres bellũ mouerant: neq; satis credere fidei Carthaginensium uidebantur) primo in amicitiam, societatemq́; prouocare tentauit: deinde cum id parum Taurinos moueret: ualidissimam eorum ciuitatem aggressus, triduo expugnauit. interfectisq́; aduersæ partis hominibus, tantũ propè ea loca habitantibus barbaris terrorẽ iniecit: ut mox omnes se sponte Carthaginensibus dediderint. Cæteri uero Galli Padi accolæ libẽter se, uti principio statuerant, Annibali iunxissent: ni eos defectionis tempus operientes, subitus romani consulis aduentus oppressisset. Porro ea re commoti, quietem agebant. Nõnulli se exercitui Romanorum comites addiderãt. Quæ conspicatus Annibal, haud cunctandum amplius, sed

procedendum audendumq; aliquod praeclarum facinus existimauit: quo reliquos ad sequendas Carthaginensium partes audaciores faceret. interea haec animo uersanti nuntiatur: P. Scipionem Padum iam cum exercitu transgressum, non longe abesse. Id principio ueluti parum credibile contempsit: ut qui meminerat: eum à se paucis ante diebus in Gallia propè Rhodani hostia relictum: à Massilia uero in Tusciam transitum longum, ac perdifficilem esse intelligebat: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad Alpes asperrimum, ac uix exercitui peruium iter. uerum cum id certius multis eandem rem nuntiantibus comperisset: industriam, ac celeritatem consulis maxime admiratus, obstupuit. Nec minori sanè admiratione affectus cõsul. nam cum Annibalem existimasset haud ausurum cum alienigenis copijs Alpibus iter facere: aut, si id foret ausus, manifeste in itinere periturum: postquam eum non solum transcendisse Alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiae ciuitates expugnasse comperit: uix satis admirari audaciã hominis potuit. Romani quoq; simile quiddam ea tempestate passi fuere. Hi ultimo loco de excidio Sagunti audiuerant. Quamobrem factis comitijs, duo consules creati. eorum alter in Africam ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hispaniam aduersus Annibalem missus fuerat. Tum uero repente ad eos perlatum: adesse cum exercitu Annibalem: & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuntio adeo obstupefacti perculsiq; sunt: ut statim Lilybaeum ad Sempronium miserint aliquos, qui aduentum hostium in Italiam significarent: hortarenturq;,

ut dimissis prouinciæ rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimisit classem: & ut cursum in Italiam teneret, imperauit. pedestres uero copias tribunis militum dedit: præstituta die, qua omnes simul conuenire Arimini deberent. Ea est ciuitas in littore Adriatici sita: ubi Eridani planities terminat, ad Meridiem spectans. Per hunc modum rebus ex omni parte motis, cum omnia accidisse præter spẽ atq; opinionem omnium uiderentur: se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propè in conspectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus: & dux uterq; adhortari suos pro conditione temporum nitebatur. Annibal principio circumduci ad spectaculum omnem multitudinem iubet. Tum captiuos omnes montanos in medij uinctos constituit. Hi partim diutino labore uiæ squalidi, & inculti erant: partim ducis opera macie supra modum confecti. is enim, ut quod animo conceperat, perficere melius posset: grauissimos eis compedes adhibuerat: tum fame propè ad extremum afflixerat: postremo detractis tunicis cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igitur in medio captiuis, gallica arma ante pedes eorum proijcit: qualia se induere Gallici duces in singulari certamine consueuerunt. addit equos, sagosq; multiplici arte perfectos. hinc captiuos rogat: qui eorum singulari certamine contendere inuicem uelint? uictori præmium ea, quæ supra diximus, munera proponit: uicto: ut defunctus uita præsentium malorum liberetur angustijs. Cum omnes ad unum paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent: Annibal deijci sortes facit: & quos sors tetige-

rat, armatos in pugnam iubet descendere. Id audientes captiui, eleuatis quisq; in cœlum manibus deos ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur sortibus ij, quos fortuna in id certamen legerat: incredibili efferri lætitia: cæteri mœsti, soliciti q; esse. Vbi uero pugnatum erat: qui supererant ex captiuis: non minus morientis, quàm uictoris fortunam laudabant: ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebantur: liberatum esse intelligebant. Idem habitus animorum inter Carthaginenses erat. facta nanq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq;, qui alacriter dimicando bene occiderant: horum quidem miserabantur: illorum uero fortunam præcipue probabant. Cum igitur dux Carthaginensium Annibal eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset: confestim contionem ingressus,

Icirco se inquit captiuorum eiusmodi spectaculum in præsentia præbuisse: ut alienæ sortis exemplo in extimanda fortuna sua uterentur. simile nanq; ipsis certamen, similia tempora fortunam attulisse: præmia etiã similia proposita. necesse enim uel uincere Carthaginenses, uel mori, uel uiuos in potestatem hostium uenire. Si uincerent: non equum, aut sagum præmia habituros: sed omnium mortalium beatissimos futuros esse: felicitate Romanorum adepta. si uero inter certandum fortiter mortem oppeterent: omnium eos malorum expertes. quod si uicti cupiditate fortassis diuturnioris uitæ fugæ se committerent: uel alio modo uiuendum sibi statuerent: omne genus miseriæ, & calamitatis experturos. Neminem esse adeo

rationis inopem: qui, si longitudinem emensi itineris, si multitudinem commissorum in uia præliorum reuocet in memoriam: tot præterea uiarum amphractus, tot fluminum insuperabiles meatus contempletur: speret se aliquo modo incolumem in patriam reuerti posse. Quã obrem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuerant: eundem mox in rebus suis retinere. nam quemadmodum illic & uictoris, & morientis fortunam laudabant: superstitum uero conditionem putabant miserrimam: ita de seipsis iudicari censeant oportere. Omnes igitur magno fortiq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclarissimam uictoriam adepturos: aut, si id infesta Carthaginensium rebus fortuna neget: in acie fortiter morituros. Victis spem ullam salutis repositam haudquaquam putandum esse. Si eo animo in prælium descenderint: proculdubio & uictoriam, & salutem cõsecuturos. quippe neminem unquam ea mente uel sponte, uel impulsum necessitate pugnasse: quin uictoriam ab hostibus reportarit. id uero tum maxime facile factu fore: cum hæc ipsa hostibus contraria eueniũt: uti nunc Romanis accidit. quibus non parua spes est rebus haud prospere gestis, suo agro suaq; terra per tuta ac pacata itinera fugiendi. His adhortationibus cum militum animi ad certamen accensi essent: & comparatio ducis grata omnibus fuisset: Annibal laudatos in præsentia milites dimittit: & ut sequenti die cum prima luce omnes adsint: iubet. At P. Scipio consul, cum iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnem mouisset: quos ad opus faciendum aptos norat: construere pontem iu-

bet. reliquos in contionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus est de maiestate populi romani, ac maiorum suorum rebus gestis: sed quæ in præsens tempus attinebant, fermè hæc fuere. Oportere eos inquit, etiam si nullam in præsentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent: tamen hoc ipso, quod cum Carthaginensibus bellaturi forent: spem uictoriæ certam habere: neq; putare ausuros illos cum Romanis congredi: à quibus totiens priori bello terra mariq; superati fuerant: quibus tanto tempore tributa pependerant: quorum imperium tot annis fuerant experti. Iam uero, quandoquidem præsentium etiā uirorū periculū fecissent: eos ne inspicere quidem ora Romanorum ausuros: quid in posterum sperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginensium equitibus obuiassent: nō solum discessisse incolumes: uerumetiam hostes turpi fugæ commissos usq; in castra persecutos esse: Annibalem, omnemq; Carthaginensium exercitum, simulac Romanorum præsentiam cognouerunt: in modum fugientium raptim discessisse: & secus, q̄ statuerant, trementes pauidosq; per Alpes fecisse iter. Atqui adesse nūc Annibalem, duabus partibus equitum peditumq; in transitu Alpium amissis, residuum adeo labore, fame, frigore, squalore contusos ac debilitatos: ut uix sustinere se possent. Eodem modo equos quoq; magna ex parte amissos. si qui superfuerant: labore atq; itinere confectos penitus inutiles esse. proinde satis fore Romanis: si se tantum hostibus ostendāt. quinetiam audaciores sua præsentia fieri non immerito debere: qui neq; classem,

& cõmissas sibi res hispanicas reliquisset: neq; tanta cele ritate, tanto maris, terrarumq; circuitu eò se cõtulisse: nisi & patriæ p necessarium id fore, & uictoriã sibi indubiæ partam intellexisset. Hac oratione excitatis militum animis, cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderent: Scipio solertiam, ac promptitudinem eorum laudans, dimittit, hortatus: ut corpora curarent: &, simulac uocarẽtur, præsto cum armis essent. Postridie eius diei uterq; dux per ripam fluminis ad partem Alpium cum exercitu procedit. Romani amnem ad læuam habebant: ad dexteram Carthaginenses. Cum uero insequenti die per exploratores proximos esse exercitus cognouissent: utrunq; agmen constitit. tertio die ambo imperatores cum omni equitatu, Scipio etiam cum iaculatoribus, aduersum se proficiscuntur: quo ex propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent, specularentur. Simulac uero appropinquare inuicem cœperunt: & ex incessu tot hominum equorumq; ingens in altum puluis euectus: repente prælio se expediunt. Scipio iaculatores, & gallos equites in fronte locat: reliquos in subsidijs disponit. Annibal uero firmatos equites in medium accipit: utrunque cornu Numidis firmat. Ita cum exercitus uterque alacri animo prælium inire cœpisset: uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidem emisso telo fugiunt: & inter subsidia ad secundam perueniunt aciem. Inde equitum certamen erat. utrinque magnis animis agebatur. pugna aliquandiu anceps extitit. erãt
* equitibus interempti pedites militis uel equo lapsi, uel inter ea tantum, ubi suos primi circumuentos uide-

rant, ex equis desilientibus. Inter hæc Numidæ perio * circuitu à tergo egrediuntur. iaculatores, qui principio impetum equitum effugerant: nunc à Numidis undique circumuenti funduntur: prosternunturq; cateruatim. Ii quoque, qui in prima acie aduersus Carthaginenses dimicabant: multis ex suis, pluribus è Carthaginensium numero interfectis, tandem occursantibus à tergo Numidis referunt gressum: plerique eorum passim fugiunt. Alij uulneratum consulem in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducunt in castra. Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem, quem supra Padum fecerat, ducit: ut sine tumultu atque periculo traijceret copias. nam cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse: Pœnum longe equitatu meliorem: se uero uulnere, quod acceperat, grauatum: tutius fore existimauit: si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal aliquandiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. ubi uero eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit: haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant: custodes uero loci adhuc in ripa morabantur. his numero circiter sexcentis extemplo captis, Annibal, cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret: conuersus rursum in castra redijt, mature perquirens locum, qui faciendo ponti aptus uideretur. quo uix post biduum comperto, iungendo ratem flumini pontem fecit. Tum traijciendi exercitus curam Asdrubali tra-

dit. ipse interea dat operam audiendis Gallorum legationibus: quæ uariæ è locis propinquis ad eum confluxerant. Quippe simulac uulgari fama cœpit, fusos à Carthaginensibus Romanos: propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerāt, iungere se Annibali maturabant. Quos Pœnus humane amplexus, traiectis omnibus copijs per ripam fluminis diuerso, quam antea, itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) traductis copijs, simul curandis uulneratorum corporibus intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum à Placentia castra communiuit: & in conspectu hostium directa acie, potestatem pugnandi fecit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant: potiores Carthaginensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium iniunt: & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent: in suisq; tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit: exeunt: obuiosq; sibi Romanos magna ex parte cædunt: reliquos obtruncant: ad extremum cæsorum ceruicibus abscissis Carthaginenses adeunt, numero ad duo millia pedium, equites ferè ducenti. Quos Annibal benigne susceptos, & spe ingentium donorum accensos in suas quenq; ciuitates dimisit: quo res hactenus gestas indicarent: suosq; ad societatem cum Carthaginensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessario fore defectionem: tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant dedentes Annibali triumui-

ros: quos à Romanis ad diuidendos agros missos ab his per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorum beneuolentia laudata, dat simul, accipitq; societatis, atq; amicitiæ fidem: triumuiros restituit: ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam proditione supradictorum Gallorum ac militum suorum cæde turbatus, quàm quod ex eo defectionem totius gallicæ gentis iandiu populo Ro. infensæ secuturam augurabatur: consulendum rebus suis opportune iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebeiam amnem, eminentioresq; eo in loco colles castra mouet, fretus tum loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primo Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet. nec longe post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua romana castra statim diuertentes, cuncta igni absumunt. quæ res non parũ Romanis profuit. nam si continue dimissis castris secuti nouissimum agmen fuissent: magna romani exercitus clades erat futura. nunc, dum incendendis castris tempus terunt: milites magna ex parte Trebiam incolumes trãsgressi: pauci moratorum intercepti à Carthaginensibus, partim cæsi sunt: partim uiui in potestatem hostium uenêre. Scipio propinquos flumini colles, quæ statiuis tutissimi uidebantur: delegit: quibus uallo fossáq; diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat. & uulneri quo maiore studio poterat, medebatur: ut imminenti periculo rerum gerendarum particeps belli fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinq; millia passuum consedit: uicinis Gallis abunde non solum

commeatum, uerumetiam cætera necessaria subministrantibus: & pericula quæcunq; cum Carthaginensibus subire paratis. Iam fama profligati romani exercitus peruenerat Romam. quod quanquam præter spem omnium acciderat: ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur. dissimulabantq; equites romanos nō tam uiribus à Carthaginensibus uictos: quàm uel temeritate ducis, uel Gallorum, qui ad Annibalem transfugerāt, proditione. deniq; integris pedestribus copijs, spes quoq; suas de rebus omnibus integras esse rebantur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbē Romam transeunte, omnes eum, palàm ad suscipiendū cum Carthaginensibus prælium hortati fuere. Sempronius Ariminum profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerant: accipit. inde facto ad Trebiam itinere, cum collega coniungitur. Hic exercitum longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybæo quadraginta continuis diebus pedestri itinere Ariminum peruenerat: reficit: necessaria ad prælium capessendum omni studio parat. ipse anxie Scipioni assistit: discendo quæ hactenus acta essent: quid postea agendum foret, consulendo. Per idem tempus Annibal Clastidium oppidum, quò magnum frumenti numerum congesserant Romani: per insidias capit: brundusino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant: frumentoq; omni potitus, hoc quidem in præsentem necessitatem utitur: illos uero secum incolumes ducit: ut fama clementiæ uulgata, cæteri se in posterum liberius Carthaginensibus dederent. proditorem quoq; summis honoribus efficit. Post hæc cum comperisset Gal

los, qui parum id quod inter Trebiam, Padumq; agrũ est, incolebant: secum societate iunctos, missis ad duces Romanorum legatis, ab his quoq; amicitiam petisse: ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusq; gratiam sibi conciliarent: ira simul, atq; indignatione percitus, duo millia peditum, & circiter mille equites numidas gallosq; inter se mistos grassari per eorum agrum populabundos iubet. quibus peractis, ingentiq; abacta præda, Galli è uestigio missis ad consules legatis, orant auxilium. Sempronius, qui iamdiu causam conserendi prælij dari sibi cupiebat: eã tunc occasionem nactus, magnam partem equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admistis, trans Trebiam mittit. hi Gallos incompositos, inopinatosq; adorti (quippe de diuisione prædæ ortum inter eos certamen erat) ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ad castra hostium fecere. unde effusa confestim eorum, qui castris præerant, multitudine, & instauratis Gallorum uiribus, dare terga coacti reuertebantur in castra. Quod cernens Sẽpronius, equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se recipere coegit. Annibal, etsi continue erat ad dimicandum promptus: non tamen quacunq; etiam leui occasione sumpta sine maturiori consilio descendendum in prælium arbitrabatur. quamobrem prudentissimi ducis officio functus, receptui canere iussit: suosque in præsentia intra uallum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquã lacessitis hostibus, in castra rediere: paucis ex suis amissis: Carthaginensium uero quãplurimis trucidatis. At Sempronius re prospere gesta hi-

laris, atq; elatus animo, de summa totius rei simul decer nere cupiebat: occasione maxime uertendæ in se unum gloriæ: dum æger collega erat. igitur consilium suum Scipioni aperit. Illi nondum agendæ rei tempus uidebatur: uerum differendũ censebat esse prælium: ut nouus romanus miles interea exercitatior fieret: ut Galli protractis longius rebus, ut est gens leuis atq; infida, à Carthaginensibus deficerent: deniq; ut ipse, quem modo uulnus inutilem faciebat: interesse possit. Sempronius, etsi uera loqui Scipionem intelligebat: tamen ambitione stimulatus, ne uel ille interesset: uel bellum in nouos consules (erat enim comitiorum tempus) differretur: omnino solus committere prælium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem, cuius Scipio, sententiæ) intentus, soliciatus'q;, occasionem prælij quærebat: dum fides Gallorum integra foret: dum tyro hostium miles: dum melior ex ducibus uulnere inutilis: dum suus exercitus ad res gerendas recens: nihil tantopere ueritus: quàm ne pugnam detrectãtibus hostibus, tempus terere cogeretur. nec iniuria. nam ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti unus modus salutis erat: socios in fide retinere. Cum igitur Sempronij desyderium animaduerteret: aui de se ad pugnam parabat. erat in medio duorum exercituum locus quidam planus, atq; campestris: sed ad struẽdas insidias aptissimus. habebat enim præaltum riuum utrinq; clausum ripis: & circa uirgultis, uepribus'q; obsitum. Eum cum primum circunuectus Annibal oculis perlustrauit: tendere hosti insidias statuit. Enimuero Romani syluas ob frequentes in ijs regionibus Gallorũ insidias suspectas habebant, campestribus tantum, atq;

apertis

apertis locis freti. ignorabant sanè planiciem ad tegendos, tutandosq; insidiatores interdum syluis oportuniorem esse. siquidem & de longe prospicere aduenientes hostes licet: & latebras interim necessarias habet. nam & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calamu, & herbæ palustres, & uepres, aliáq; huiusmodi multa non solum peditem tegere, uerumetiam equitem sæpenumero possunt: si quis fulgentia magis arma parumper supina ponat: & galeas, aut in ijs eminentes cristas capiti detractas contegat. Annibal igitur prædicto, quibus uidebatur futuro certamine, cum omnis alacres reperisset: cœnantibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtuti atq; audacia iuuenem, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatum. huic addit equites centum, & totidem pedites ex omni exercitu electos. quos, simulac refecti cœna essent, ad tentorium uocatus pro tempore hortatur: & quid facere eos uelit, ostendit. iubet præterea: ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq; similes sui eligant: & ad certum locum castrorum omnes conueniant. Hi sedulo mandata ducis pegere. Ita Mago cum mille equitibus, ac totidem peditibus accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce numidas equites laboris apprime patientes uocari ad se iubet: quibus pro tempore adhortatis, oblatisq;, si fortiter fecissent, muneribus, consilium aperit. transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis: iaculandoq; lacessere ad pugnam hostem: cupiens eum imparatum, improuidumq;, &, quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris dein

de ducibus similiter ad prælium hortatis præceptum: ut prandere omnis suos iuberent: armisq;, atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit: primum omnem equitatum, deinde sex millia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tempore certaturus: ut qui & multitudine copiarũ, & pridie initi certaminis felici exitu fretus, uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus: & niualis, ac præfrigidus dies. adhæc tumultuarie eductis militibus, atque equis, nullo capto ante cibo parum caloris inierat. Itaq; milites romani, qui principio prompti, atq; alacres erant: ubi flumen ingressi ob auctam nocturno imbri aquam pectoribus tenus madidi exiuere: usqueadeo rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi cœperunt: ut uix tenendorum armorum potentia militibus foret. Carthaginenses interim ignibus ante tentoria factis uncti, ciboq; per ocium refecti, instructos paratosq; equos habentes, mandatum ducis expectabãt. Annibal uero ad omnia intentus, & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes: locatis ante signa Balearibus, ac leuis armaturæ militibus numero ferme octo millibus, copias in aciem educit: prægressusq; a castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis erant: in cornibus circunfundit: equites etiam in utrunq; cornu distribuit. ij cum socijs, quos propinquæ Galliæ ciuitates miserant: ultra X mil. erant. Hinc elephanti a cornibus in utranq; partem constituti. Tum Sempronius signo receptui dato, equites reuocat: ne incaute persequentes a

resistentibus subito Numidis exciperentur. est enim hic Numidarum mos: ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus: hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. hinc pedites secundum Romanorum morem dispo nit. hi ex Romanis quidem circiter XVI millia, ex socijs uero latini nominis ad XX millia erant. quippe perfectus apud eos numerus copiarum, ubi de summa rerũ agebatur: conueniebantq; simul duo consules: ex tot millibus constabat. post hæc ad tria millia equitum ĩ utroq; ponit cornu. His ita dispositis, in hostem graui, ac penè immota acie ferebatur. Iam uero appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierãt præliũ. Quo facto, extemplo Romani multis modis premi cœpere: Carthaginensibus uero omnia secunda, prosperaq; succedere. Quippe peditibus romanis ieiuna, fessaq; corpora, & rigentia gelu torpebant: præterea multitudine iaculorum à Numidis coniecta obruebantur. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebantur. Contra, Carthaginenses integris uiribus, ut qui pauloante curatis corporibus recentes, nouiq; erant: incredibili robore pugnæ insistebant. Itaq; cum primum facto interuallo grauioris armaturæ milites concurrere inuicẽ cœpere: carthaginensiũ equites ex utroq; cornu ruentes fundunt passim, prosternuntq; hostem. nam & numero equitum inferior Romanus erat: & uires militibus ob laborem, inediamq; defecerant. Iamq; uersis in fugam equitibus, pedites animis magis, quàm uiribus pares resistebant. cum Numidæ, quorum latebras improuida præterlata acies erat: exorti à tergo ingentem tumultum ac

terrorem fecere. Tamen tot undiq; circunstantibus malis immota aliquandiu acies mansit. tandem uero, cum utrunq; cornu premeretur, à fronte quidem ab elephantis, in orbem uero à leuis armaturæ militibus: uerterũt se in fugam, ad propinquũ flumen directo cursu. Quo facto, Romani, qui in medio pugnabant: ut fusa auxilia sua uiderunt: partim ab ijs, qui in latebris fuerant, circunuenti cæsi, profligatiq; sunt: alij media Gallorum acie, ubi Afri quoq; permulti erant: cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neq; suis subsidium ferre, neq; in castra reuerti possent, tum multitudine hostiliũ equitum, tum fluminis atq; imbris magnitudine impediti, Placentiã conferto agmine contenderunt, numero ad X mil. hominum. reliqui magna ex parte circa flumen ab elephãtis, equitibusq; oppressi. pauci expeditibus, eqtibusq;, qui passim fugiendo sparsi per agros erant: uestigia agminis secuti, Placentiam perrexere. Penè usq; ad flumen Trebiam hostes persecuti, cum magnitudine imbrium progredi ulterius nequirent: in castra redire, uictoria quidem læti: quod pauca ex Afris, Hispanisq;, plurimi ex gallis perierant: sed usqueadeo imbre & intolerabili ui frigoris afflicti: ut elephanti omnes uno excepto, iumenta magna ex parte, hominum quoq; atq; equorum ingens numerus perierit. His peractis, Sempronius tegere apud populũ Ro. tantam cladem cupiens, misit Romam qui nunciarent: uictoriam sibi è manibus imbris magnitudinem sustulisse. Id statim Romani credidere. interiectis uero diebus, ubi compertum est, teneri à Carthaginensibus suorum castra: Gallosq; omnis ad eos defecisse: Romanis copias, quod non satis tutæ in

castris uiderentur mœnibus contineri: commeatumq́; per Padum ex mari quærere: tantus terror, tantáq; admiratio inuasit animos: ut iam ad urbem Romam uictorem Pœnum crederent uenturum. Igitur parare nouas copias: auxilia in Siciliam, ac Sardiniam mittere: Tarentum, & cætera Italiæ oppida munire: L quinqueremium classem ædificare: omni deniq; studio ad bellum intenti esse. Per id tempus Cn. Seruilius, & C. Flaminius consules creati, nouo delectu habito, excitisq́; sociorum auxilijs, alter Ariminum, alter in Tusciam cõuenire suos iubet. in ijs locis, in Galliam decreuerant copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronem, qui præsidiũ peterent: missi. Hiero quingentos Cretenses, & mille scutatos ad eos misit. tum quicquid Romanorum uirium erat, aduersus Annibalem parabatur. nec publice tantum, sed priuatim quoq; terror omnium animos occuparat. Dum hæc in Italia geruntur: Cn. Cornelius, quem à fratre cum classe in Gallia relictũ supra memorauimus: ab ostio Rhodani profectus Emporijs appulit: orsusq́; inde usq; ad Iberum flumen maritimam omnem oram partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, ditionis populi Ro. fecit. Post hæc maritimis rebus compositis, &, ubi erat necessarium, relicto præsidio, ad mediterranea loca ducit exercitum. iam enim aliquot auxiliorum cohortes ex socijs ciuitatibus contraxerat. urbes igitur partim deditione partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis præsidium reliquerat: obuiam eundum hostibus ratus, castra in conspectu hostium posuit, iuxta oppidum, quod Cissam incolæ uocant. Nec

Scipioni differendum certamen uisum. Quamobrem uictoria potitus, castrisq; hostium captis, ingentem pecuniam cepit. qui enim cum Annibale in Italia militabant: suas res omnes ne grauia impedimenta ferentibus essent: apud hos reliquerant. dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginensium Hanno, alter Hispanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, semper tamen cum Carthaginensibus sentiens. Hac re comperta Asdrubal, Iberum trangressus exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nunciatur: milites, naualesq; socios insolentia adeptæ uictoriæ securos, & negligentes per agros sparsim uagari. quamobrem cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eò profectus, magnam partem eorum cæcidit: reliquos recipere se ad naues compulit. nec diutius his locis permanere ausus, trans Iberum rediit. Hic diligenter dispositis, ubi opus erat, præsidijs, Carthagini Nouæ in hibernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuntio accepto, raptim facto agmine classem petit: in eos, qui causa cladis fuerant: iuxta morem patrium animaduertit. dehinc pedestribus, naualibusq; copijs coactis, Taraconem in Hiberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites præda, omnium beneuolentiā sibi conciliat: & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciam profectus paucis diebus Arretium puenit. Seruilius uero copijs Ariminum traductis, motū hostilis exercitus opperiebatur. Annibal, cum in Gallia hiemaret: Romanos captiuos uinculis custoditos tenebat,

nix præbens necessaria ad uictum. socios autem primo quidem tractauit humane. post uero in concionem uocatos pluribus uerbis hortatus est: uenisse se inquiens, non ut bellum Gallis inferret: sed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret. quamobrem debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatem cum Carthaginensibus inire. adesse se: ut in libertatem Italiæ populos uindicet: ut ijs, q̃ per iniuriam à Romanis domo pulsi essent: patriam, ciuitatesq́; restituat. His atq; alijs huiusmodi dictis, oẽs sine pretio dimittit, cupiens per hunc modum simul Italiæ populos sibi conciliare, simul alienos à populo Ro. facere: tum siqui oppidis, aut portibus priuati à Romanis fuerant: contra eos irritare. Verum enim uero dũ in hibernis ageret: insidijs sæpenumero à Gallis petitus, eadem leuitate, qua consenserant, crimen indicantibus, punico ingenio se defenderat crines diuersarum ætatum artificiose compositos parari iussit. his assidue mutatis, uarijs ẽt uestibus utebatur: adeo, ut non solum his, q̃ raro eũ uiderant: sed ẽt familiaribus ignotus eẽt. ita demũ oĩbus quẽ pro Annibale peterẽt ignaris, tutus erat. Ad hæc ægre ferẽtibus Gallis terras suas sedẽ belli esse, ob id'q; uti exercitus in alienũ agrũ trãsferretur, cupidos se certaminis ostendẽtibus, maturius mouendũ ex hibernis iudicauit. Iã uer appetebat: cũ uocatis, q̃ docti itinerũ erãt, uias, quæ in agrũ hostilem tenderẽt, ꝑquirit, cũ cæteras & longas, & notas hostibus ĩtellexisset: unã, quæ ꝑ paludes ĩ Tusciã duceret: tametsi difficilẽ, ꝑ breuẽ tñ cognouit eẽ: et qua haud opinãtibus hostibus traduci exercitus posset. Hãc igitur cũ oĩbus copijs ĩgressus, Hispanos, et Afros, et q̃cq̃d robustioris exer

catus erat, primos ire iussit: admixtis ipsorum impedimentis: ne alicubi consistere coactis necessaria ad usus deessent. nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat: quod intelligeret Carthaginensibus, si uincerentur, omnia superuacua fore: si uero campos obtinerent: nihil prorsus defuturum. post eos collocauit Gallos: nouissimo loco equites posuit: quibus praefecit Magonem fratrem: ob id maxime: ut Gallos, si tedio laboris, ut sunt molles & effoeminati, referrent gradum: praesidio equitum cohiberent. Hispani igitur, atque Afri per integras paludis uoragines praeeuntes, mediocri labore loci iniquitatem superabant, homines iamdudum huiuscemodi malis assueti. Galli uero neque substinere se pro lapsi, neque ex uoraginibus assurgere poterant. dolorem laborum inexperientia maiorem faciebat: referre gradum insequentes equites prohibebant. omnes itaque anxii & soliciti fatigata aegre trahebant corpora. moerorem uigiliae augebant, per quatriduum iam, & tres noctes tolleratae. sed inter caeteros Galli maxime angebantur. iumenta passim per argillam prostrata magna ex parte defecere: utrum duntaxat fessis militibus usum praebentes: quod iis, sarcinisque extarent aqua super incumbentes. per exiguam noctis partem necessarium quieti locum dabant. equi plerique ob continuatum per argillam iter, ungues amisere. Ipse Annibal elephanto, qui unus superfuerat: quod altius ab aqua extaret, uectus, aegre tamen emergebat paludes: praesertim morbo oculorum, quem ex intemperie aeris contraxerat: non parum grauante. ex quo tandem, cum nec tempus, nec locus medendi foret: altero oculo captus est. Superatis ad

extremum præter omnium opinionem paludibus, cum certum per exploratores habuisset : Flaminium circa Arretij mœnia esse: castra propter ipsas paludes posuit: partim ut fessum tot laboribus exercitum reficeret: partim ut consilia, & uires hostium, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postquam uero compertum habuit: eam regionem in primis Italiæ fertilem esse: camposq;, qui Fesulas inter, atq; Arretium iacent, frumento, & omni copia rerum opulentos: præterea consulem ferocem quidem, & popularem, sed rerum bellicarum inexpertum, & rebus suis nimis confidentem : cogitauit optimum fore: si à læua relicto hoste, Fesulas peteret: ac prædabundus per Hetruriæ agros grassaretur : ratus consulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatem, haud passurum uastitatem per prouinciam fieri: &, ut neminem bene gestæ rei socium haberet: nequaquam expectaturum collegam: sed ipsum suis uiribus dimicandi animo quacunq; intrepide secuturum. Quibus ex rebus optimas sibi ad capessendum prælium oblatum iri opportunitates præuidebat: prudenter sanè, & callide de rebus futuris ratiocinatus. Errat enim: si quis putat aliquod magis proprium optimi ducis officium esse: q̃ consilia, & naturam hostis intelligere. nam quemadmodum in singulari certamine oportet locum, ubi aduersarium ferias, speculari: & quæ pars corporis nuda, quæ inermis sit, diligenter animaduertere: ita, ubi de summa rerum agitur: inuestigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes: sed unde natura, seu mores ducis hostium detegi queant. Multi siquidem per ignauiam, atq; socordiam non so-

lum cõmunes actiones, sed etiã quæ ad priuatam uitam
spectant, sæpe prætereunt. alíj uino dediti, nisi ebríj ac
temulenti sint, somnum capere non possunt. nonnulli
res uenereas præter modum sectantes, nonmodo ciuita
tes, atq; resp. euertunt: uerumetiam dedecore uitam per-
agunt. Ad hæc timiditas, atq; formido in priuatis qui-
dem hominibus opprobríj, ac turpitudinis plena: at in
duce exercitus maximarum aliquando iacturarũ cau-
sa est. Petulantia uero, & temeritas, & iracundia, præ
terea etiam fastus atq; iactantia, ut hostibus ꝓcommoda,
ita suis exitio sunt. facile enim huiusmodi homines ad
omnes machinas, atq; insidias hostium patent. Quam-
obrem si quis inuestigatis aduersariorum uitíjs occasionẽ
aliquam præstiterit: qua postmodum ducis hostium com
pos fieri ualeat: è uestigio rerum potietur. quemadmo-
dum enim nauis sublato gubernatore facile in potestatẽ
hostium uenit: eodẽ modo, si quis in bello rationibus atq;
consilíjs ducem è medio sustulerit: statim reliqui quoq;
exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligenter Anni
bal de consule Romano ratiocinatus foret: nequaquam
opinione sua frustratus est. Quanta enim potuit celeri-
tate, per fesulanum agrum profectus, relicto post se ho
ste, campos Hetruriæ cædibus, atq; incendíjs uastare cœ
pit. Quibus rebus accensus consul, simul contemni se ab
hostibus putans, simul res sociorum in conspectu suo fer
ri, agiq; sibi dedecus ratus, nullum quietis locum cape-
re poterat. Quocirca multis suadentibus, neq; insequi
Pœnum oportere, neq; manus cum hostibus conserere,
sed equitatum, peditatumq; omnem integrum seruare,
expectare collegam, ut coniunctis exercitibus omnia

cōmuni consilio gererentur: nequaq̄ persuasus est: neq; ad id quippiam respondit: sed tantummodo est hortatus: ut mentibus considerarent q̄d populus Ro. diceret, intuens Pœnum per mediam iam Italiam uagari: & obsistente nullo ad ipsa romana mœnia contendere: ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit: coactisq; repente copijs, insequi hostem cœpit, nullam aut temporis, aut loci rationem habens: sed dūtaxat conferendi prælij auidus: tanquam uictoria in manibus eius foret. usqueadeo enim spe bene gerēdæ rei animos multitudinis accenderat: ut plures essent, q̄ uincula, & compedes, aliumq; huiusmodi apparatū, quàm qui apta ad dimicandum ferrent arma Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbē, Thrasimenumq; lacum, omni genere cladis peruastat. Simulac uero insequi Flaminium cum exercitu intellexit: peropportuna esse insidijs ea loca conspicatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atq; undiq; circūseptus campus: qui ab utroq; latere per longum altissimis, perpetuisq; cingitur montibus. in latum uero ad interiorem partem colles assurgunt, asperi atq; difficiles. partem posteriorem alluit Thrasimenus lacus: inter quem, & montes uia perangusta: per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus, in his castra locat: ubi ipse cum Afris modo, atq; Hispanis consideret. Baleares, omnemq; leuem armaturam post montes circumducit. equites cum Gallis in ipsis angustijs locat: ut, simulac intrassent Romani: obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus forent. His ita

per noctem dispositis, Annibal quietem agit. Flaminius hostem summo studio insecutus, cum pridie prope solis occasum ad lacum peruenisset: postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies orta ex lacu proximisq; montibus nebula caliginosus ualde, ac perobscurus. Annibal, ubi maiorem partem copiarum campos ingressum, & iam propinquantes sibi primos animaduertit: dat simul omnibus inuadendi signum. quo facto undiq;, ut proximi quiq; erant, decurrerunt. Romani subito ac improuiso malo perterriti, densissima caligine impediente prospectum, hostibusq; ex pluribus locis eodem tempore concurrentibus, neq; acies instruere, neq; expedire arma, & uix quid actu foret, intelligere poterant: alijs a fronte, alijs a tergo, alijs ab utroq; latere prorumpentibus. Quibus rebus factum est: ut multi in ipsa profectionis specie, cum opẽ sibi inuicem ferre nequirent: instar pecudum trucidati fuerint: ante oppressi ab hostibus, q̃ quid agendum esset, consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione a Gallis quibusdam circumuentus occiditur. Desyderata sunt in eo prælio quindecim millia hominum: qui magna ex parte immota acie ad extremum, ut romani moris est, persititerunt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingressi fuerant, facta, fœde ac turpiter ab hostibus oppressi: ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiuntur: partim se capitibus tenus aquæ immergentes, aliquandiu ita permansere. tandem uero ingressis aquam equitibus, cum uitam suppliciter eleuatis in cœlum manibus precantes non exaudirentur: uel trucidati sunt ab ho-

stibus: uel ipsi se inuicem hortati manus sibi adhibuere. Sex millia fermè primi agminis per medios hostes eruptione facta, & si suppetias ferre suis, & circumueni re hostes poterant: ignari tamen omnium, quæ post se agerentur: ac continue ut alicui obuiarent procedentes, è saltu euasere. cumq; in tumulo quodam constitissent: ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret: omni spe salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicarentur: citato cursu in propinquum uicum se recepere. Annibal confecto prælio, Maharbalem persequi eos iubet. Hic cum Hispanis, ac leuis armaturæ militibus profectus, uicum obsidet. Romani, cũ extremis omnibus premerentur: tandem depositis armis, ac salute pacta, Pœno sed idderunt. Hæc fuit Romanorum, Carthaginensiũq; apud Thrasimenum lacum memorabilis pugna.

His peractis Annibal, uocatis, quos Maharbal in deditionem acceperat: cæterisq; captiuis, qui numero supra quindecim millia erant: primo non potuisse Maharbalem inquit, se inconsulto salutem paciscentibus polliceri. deinde grauiter in Romanos inuectus, eorum captiuos omnis inter milites diligenter in uinculis asseruandos distribuit: socijs omnibus sine precio dimissis: uenisse se inquiens, sicuti in Gallia dixerat, non ut populus latini nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellum inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera interfectorum, qui clariores fuerant: mandare sepulturæ iubet. hæc circiter triginta erant. nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille & quingenti, atq; hi magna ex parte Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq; amicis de rebus gerendis consultat: usqueadeo elatis præ

ſenti uictoria animis: ut nihil iam Carthaginenſibus dif ficile factu fore uideretur. Iam nuntius tantæ cladis peruenerat Romam. patres occultare id diutius, aut minuere apud populum ob magnitudinem facinoris nõ poterant: ſed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid eſſet cogebantur. Cum primum igitur prætor è roſtris, pugna, inquit, magna uicti ſumus: tantus terror, ac tumultus ortus eſt: ut qui in utroq; loco fuerunt: maiorem dixerint hoc tempore Romæ, quàm paulo ante in prælio, fuiſſe conſternationem animorum. Neq; id quidem diſſimile ueri eſt. nam qui longo iam tempore non ſolum non re, ſed ne uerbo quidem inſignem aliquam cladem experti fuerant: moderate ferre tantam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatem ſeruauit, conſultando de rebus futuris: quó nam duce, aut quibus copijs reſiſtendum Carthaginenſibus foret. Dum hæc, quæ ſupra memorauimus: in Tuſcia gerebantur: Seruilius conſul, cognito Annibalis in Hetruriam tranſitu, iungere ſe cum copijs collegæ decreuerat. ſed quia difficile erat tantam hominum multitudinem ſimul traducere: C. Centronium proprætorẽ cum quatuor millibus equitum præmiſit: ut, ſi ante aduentum eius aliqua neceſſitas urgeret: mandatis collegæ præſto eſſet. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hoſtium aduentu, Maharbalem cum expeditis, & parte equitum procedere obuiam iubet. Hi, ſimulac ad eos peruenere: primo ſtatim congreſſu maiorem partem ociderunt. reliqui fuga in proximum collem recepti, poſtridie uiui in poteſtatem hoſtis peruenere. Hac clade triduo poſt primam Romæ

nunciata, mœstis adhduc cunctorum animis, usque-adeo iam non populus modo, uerumetiam senatus afflictus est: ut, tota ciuitas ueluti quædam imago luctus uideretur. quapropter dimissis annuis magistratibus, ad creationem dictatoris confugerunt: quod temporis, ac præsentium rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset: requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis elatus animo, non dum tamen adeundi Romam adesse tempus putabat. Quo circa passim uastata ferro igniq; prouincia, per Vmbriam, & Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionem, adeo omni genere prædæ refertus: ut neque uehendo, neque ferrendo oneri exercitus sufficeret. in itinere uero ingentem hominum multitudinem interfecit. iusserat enim militibus per præconem, ut obuium quenque idoneæ ad res bellicas ætatis non secus, atque in expugnatis ciuitatibus fecerant, obtruncarent. tantum enim aduersus Romanos genitum erat odium: ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in littore Adriatici maris omni generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot dies statiua habuit, omni studio intentus, ut militum corpora reficeret, curaretq;: nec minus etiam equorum. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerāt: & ex assiduis laboribus, quos proxime in transeundis paludibus durauerant: diuturno præterea situ ac squalore armorum, in morbum, ac ueluti scabiem quandam & equi, & homines inciderant. interea etiam Afros militaribus ar-

mis iuxta Romanorum consuetudinem instruit: quorum
copiam ex tot hostium spolijs maximam adeptus erat.
Misit præterea mari Carthaginem, qui res feliciter ge-
stas populo nunciaret. nam tum primum post ingres-
sum Italiæ littus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenses
lætitia affecti, ardentiori studio Italicis, hispanisq; re-
bus incubuere. Romani dictatorem crearunt Q. Fa
bium, singulari uirtute ac prudentia uirum: qui ob res
egregie gestas Maximi cognomentum adeptus est: & usq;
in hunc diem in familia eius durat. Dictator autem eo
differt à consule: ꝙ consulem duodecim secures præce-
dunt: dictatorem uero quatuor et uiginti. præterea, illos
necesse est multa referre ad senatum: at huius est summū
liberumq; imperium: sub quo mox cæteri magistratus
cessant: exceptis tribunis. Sed de his aliâs latius. Dicta
tori quoq; addiderunt M. Minutium Ruffum magistrū
equitum: qui magistratus imperio dictatoris subiectus
est: tenetq; in exercitu eius locum: si quando abesse illum
necessitas reip. cogit. Annibal breuibus itineribus per
littus Adriatica motis castris, opulenta ac fertili prouin
cia exercitum alebat: ueteribus uinis, quorum per ma-
gna est copia, pedes equorum abluens: quo facilius sca-
bie liberarentur. ex militibus quoq; si q̃ uulnerati erāt:
curari diligenter iubebat: cæteros instaurari uiribus,
parariq; ad res futuras. Hinc per brucianum, atq; adria
num agrum profectus, Marsos, Marrucinos, & Peli-
gnos deuastat: præterea Arpos, & Luceriam Romano
rum Coloniam, atq; omnem Apuliæ regionem. Per id
tempus Q. Fabius magistratu inito, peractisq; rite sa-
crificijs, cum magistro equitum, & quatuor ex tempore

conscriptis

conscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit. ubi accepto à Cn. Seruilio consule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romam cum praesidio remisit, iussum, ut parata Ostiæ classe, si quid interim Carthaginenses mari tentarent, littora Italiæ ab hostibus tutaretur. ipse cum omnibus copijs profectus, castra haud procul Arpis in conspectu hostium posuit. Annibal, cognito dictatoris aduentu, nulla mora facta educit in aciem exercitum: copiamq; pugnandi hostibus facit. sed ubi aliquantum commoratus neminem prodire in certamen uidet: in castra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius statuerat haud tentare fortunam belli: neq; manus cum hostibus conserere: id tantummodo salutiferum populo romano ratus: si oppida ab hostium uiribus tueretur. & in hac sententia usq; ad extremum constanter permansit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomen habere cœpit: ut qui ignauia, atq; socordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uero temporibus coëgit omnes fateri: neminem potuisse uel constantiorem, uel sapientiorem rebus gerendis imperatorem præfici. quod non longe post res ipsæ ostendêre. Intelligebat profecto prudentissimus dictator quantum inter Carthaginensium, ac Romanorum exercitus interesset: cum illi ab ineunte ætate continue in rebus bellicis alti, educatiq; essent: & ducem haberent unà cum ipsis in castris, ac sub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris annis edoctum: præterea tot præliorum in Hispania uictores fuissent: in Italia aduersus Romanos, sociosq; bis hostium potiti essent: &, quod maius momentum habebat

in tanta rerum extremitate: nullam, nisi in uicto-
ria repositam spem haberent: Romanis uero contra
hæc omnia accederent. Igitur abstinendum omni-
no prælio Numidarum decreuerat: atq; in proposi-
to perseuerandum. Id erat: ut exercitus populi roma-
ni & multitudine hominum, & copia commeatuum
assidue refertus esset. quapropter per loca alta conti-
nue agmen ducere: exercitum hostium paruo inter-
uallo quacunque iret, sequi: opportunos semper col-
les præoccupare: neque relinquere unquam hostes: neq;
copiam pugnandi facere: commeatum abunde post se ha
bere: milites ne semel quidem permittere ab exercitu di
uidi: sed confertos semper, conglobatosq; tenere. per hũc
modum suis quidem tuta omnia: hostibus uero, si quando
populandi gratia ab exercitu diuiderentur: infesta præ-
buit: multis sæpenumero captis: pluribus etiam interfe-
ctis. Id autem eo consilio faciebat: ut simul paulatim im-
minueret hostium uires: simul exiguis uictorijs territum
pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtu
tis, aut fortunæ suæ pœnitere. cæterũ ut in aciem descen
deret, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hãc
Fabij cunctationem ægre ferens, timiditatis eum, atque
socordiæ arguebat: homo ferox, atq; in consilijs rapidus:
& cui nihil longius, quàm pugnæ tempus uidebatur.
Pœni, deuastatis prædictis locis, superatoq; Apennino,
Samnium transeunt, infœcundissimam Italiæ oram,
& longo iam tempore bellorum expertem. ubi tantam
commeatus, rerumq; necessariã copiã nacti sunt: ut nec
quotidiano usu, nec continua deuastatione absumere præ
dam possent. hinc & Beneuentum Romanorum colo-

niam depopulantur. Telesiam urbem capiunt, & moenibus & commeatu, cæterisq; necessarijs rebus munitissimam. Romani continue hostes unius aut duorum dierum interuallo sequebantur. Annibal, cum animaduerteret Fabium aperte præliandi occasionem fugitare: neq; tamen excedere campis: sed per edita, atq; opportuna loca continue insequi: citato cursu proficisci Capuam, et in falernum agrum descendere decreuit: ratus alterum è duobus necessarium fore: uel ut Romani in prælium descenderent: uel ut mox uniuersis appareret: Carthaginenses castra obtinere: Romanis se in munimenta recipiẽtibus. quo facto perterritas prouinciæ ciuitates confestim se Carthaginensibus dedituras sperabat. nam usq; in eũ diem, quanquã duobus maximis prælijs profligatis Romanis, nullum omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat: multis alioquin existentibus: quibus graue romani imperij iugum uidebatur. Quibus ex rebus facile coniectari licet: quantæ apud socios authoritatis foret romanæ reip. maiestas. Nec sanè imprudens Annibalis consilium fuit. est enim campanus ager & copia rerum, & fertilitate regionis, & amœnitate ac pulchritudine loci excellentissimus. nam & in littore maris positus est: et eò ex uniuerso terrarum orbe uenientes in Italiã innumeræ gentes confluunt. sunt præterea in eo sitæ nobiliores Italiæ ciuitates. siquidem oram maritimam incolunt Suessani, Cumani, Dicæarchitæ, Neapolitani, et ad extremum Nucerini: mediterraneã uero à Septentrione Calatini, & Calleni, ab Oriente & Meridie Daunij, & Nolani. in medijs autem campis sita est omnium olim felicissima ciuitas Capua: cuius campi fabulosis

etiam poetarum carminibus inclyti sunt: quos illi Phlegræos appellant. præterea situs ipse natura munitissimus, ac ferè insuperabilis est. hinc mari, illinc maximis, perpetuisq; montibus cinguntur. tris tantum aditus habent perangustos, atq; difficiles: unum à Samnio: reliquos ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in theatrum quendam descensuri Carthagnenses uidebantur: ex quo fugientes hostes spectarent: soliq; de cætero castra obtinerent. His itaque rationibus motus Annibal, exercitum Samnio per angustias Eribiani collis deducit: castra ad Vulturnum amnem ponit. Exurebatur amœnissimus Italiæ ager: uillæq; passim ferro, atq; incendijs uastabantur. Quibus rebus etsi non mediocriter turbabatur Fabius: nihilominus in proposito perseuerabat. At M. Minutius, omnesq; tribuni equitum amputandam omnem moram iudicabant: factoq; impetu totis uiribus ruendum in Carthagnenses: neq; permittendū, ut sub oculis romani exercitus felicissima regio deuastaretur. Fabius per paucos dies celerius solito motis castris, festinare ad prohibendam populationibus Campaniam uisus erat. ut uero Falerno appropinquauit: tantummodo in iugis montis ostendit exercitum: ne socij reliquisse eum castra existimaret. in equum uero educere copias noluit, ueritus prælium cum Pœnis committere, tum propter supradictas causas: tum quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal, cum sæpius hostem nequicquam tentasset: tandem deuastata passim regione, abductaq; ingenti præda, hibernis locum spectabat. Fabius, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat, rediturum: ratus ea loca peropportu

na esse Romanis (sed quid aduersus Pœnum moliri uellet?) circiter quatuor millia hominum in ipsis angustiis ponit, hortatos, ut magno fortiq; animo, cum res ferret: opportunitate loci uterentur. ipse cum reliquis copiis collem iisdem angustiis imminentem occupat, quid quaq; in re agendum esset, consultans: unde primum, uel a quibus in hostem ruendum: haud dubius, se uel profligaturum omnino hostium exercitum: uel saltem quicquid uehebant prædæ, ablaturum. Verum non fefellit Annibalem suis se artibus a Fabio premi. sed his omnibus ante consideratis, singulari astutia hostis conatum frustratus est. Collectis undiq; sarmentorum fasciculis, & omni genere materiæ aridæ alligari boum cornua, quos domitos indomitosq; multos abegerat: iussit. ad duo millia ferè boum parata. Datum Asdrubali negotium: ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros ageret in propinquum saltum: qui medius inter castra, atq; angustias, queis futurum erat iter: eminebat. inde cũ primum illi dari a se signum animaduerterent: rapide, factoq; impetu boues in aduersum montem concitarent: donec ad iugum actum foret armentum. His paratis, cœnare omnes, & quiescere aliquantum iubet. nocte intempesta, quibus datum erat negotium, quamcelerrime exeunt. boum cornua, uti præceptum erat, accendunt. quo facto Annibal mature duci armentum, atq; ad iugum montis agi nunciat. Expeditos usq; ad certum locum sequi iubet, admonitos, cum primum facto impetu discurrere per montes pecus cœpisset: opportuna loca occuparent: unde transeuntibus suis opem ferre, hostemq;, sicubi obuius fieret, infesta-

re possent. inter hæc ipse omnem exercitum educit: positisq; primo grauioris armaturæ militibus, postea equitibus deinde præda, postremo Gallis, atq; Hispanis, ad angustias tendit. Romani, qui ad eos transitus insidendos locati fuerant: ubi in summus montibus ignes conspexere: uenire per ea loca Annibalem rati, præsidio excesserunt, iuga montium petentes. & primo cum in quosdam boues se paratos à cæteris incidissent: micantes eorum capitibus flammas aspicientes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid existimantes, constiterunt. deinde ubi milites quoq; apparuere: iaculatis aliquandiu aduersus se inuicem telis, cum tandem boues interuenirent: utriq; in iugo montis perstitere, auide lucem, ut rem omnem apertius cognoscerent, expectantes. Fabius cognito tumultu, insidias esse ratus, tum à certamine, sicuti statuerat, abhorrens, suos munimento tenuit. Iterea Annibal rebus ex sententia succedentibus, per saltum traducit agmen: prædamq; omnem nemine iam impediente integram conuehit. Luce prima conspicatus Romanos in iugo montis suis oppositos & numero hominum, & genere armaturæ ualidiores esse, Hispanorum cohortem suppetias mittit. hi primo statim congressu circiter mille hostium cæsis, suos in castra saluos reduxere. Annibal hoc astu angustijs falerni agri liberatus, tutioribus in posterum ad castrametandum locis electis, hibernis locum quærebat. Inter hæc pleriq; dictatorem timiditatis arguere: q hostem intra angustias clausum euadere tam facile permisisset. ille nihilominus constanter in proposito perseuerare. Interiectis uero diebus, Romam sacrorum causa reuocatus,

curam exercitus, rerumq; cæterarum magistro equitum reliquit, pluribus eum hortatus, ne tam hostes offendere, q̃ suos tutari studeret. At Minutius nequicquam hæc à dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur: Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus: decemq; huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine mouit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo propè terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusq; copijs ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio, ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit: primo idem consilij habuit: deinde propter famam nouorum auxiliorum, ac bellici apparatus, mari potius, q̃ terra concurrendum statuit. Parata itaq; quinq; & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimum quenq; militem, & ad naualem usum aptissimum delegit. quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pgit. ac postridie Taraconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus peruenit. inde duæ Massiliensium naues speculatum missæ. nam ea gens societate astricta erat populo romano: & cum sæpe aliâs, tum maxime tempore secundi belli punici aperte cum Romanis sentiebat. Renuntiantibus speculatorijs classem punicam stare in ostio fluminis, sublatis anchoris in hostem ruit, cupiens ex tempore improuidum, atq; imparatum offendere. Verum Asdrubali datum è specula signum aduentum romanæ classis indicauerat. quamobrem repente dispositis in lit-

tore terrestribus copijs, remigibus uero conscendere naues iussis, arma capere omnes iubet. Iamq; Romanis non appropinquantibus modo, sed dirigentibus in pugnam naues, bellicum cecinere. Carthaginenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriæ sunt uisi. postea inclinare res cœpit. nam qui in littore erant: non tam audatiam pugnantibus, quàm spem salutis fugere uolentibus præbebant. duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Pœni cœpere. Tum uero insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere: relictisq; nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes, quæ moueri poterant: ualidius religatas funibus, extraxere. atq; ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decessere. Ad quinq; & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani, auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbebant. Carthaginenses accepta suorum clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere: haud ignari quantum momenti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delatæ: uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani, simul ac aduentum punicæ classis intellexere: centum & uiginti quinqueremibus missis, tantum Carthaginensibus terrorem iniecerunt: ut confestim in Sardiniam, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui romanæ classi præerat: ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit: classem Lilybæo appulit: hinc non longe post ad propinquas Africæ insu-

las nauigauit. acceptaq; ab incolis, ne prouinciam de-
uastaret, pecunia, iter conuertit: & capta inter naui-
gandum Coßyro insula, oppidoq; præsidio firmato, Li-
lybæum reuersus est. hic posita in statione classe, post
paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea sena-
tus, cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria,
nonmodo utile, uerumetiam necessarium iudicauit: bel
lum in Hispania prosequi: & quàm maximis possent
uiribus, Carthaginenses terra mariq; infestare. quam-
obrē paratis extēplo uiginti longis nauibus, P. Scipionē
prorogato post consulatum imp̄io, in Hispaniā mittunt:
ut unà cum Cn. Scipione fratre coniunctis uiribus oīa
communi consilio tractarentur. nihil enim magis ue-
rebantur Romani: quàm ne potiti hispanarum rerum
Carthaginenses imp̄iū maris obtinerent: propter quod
& nauigare eis in Italiam liceret: & commeatum, pe
cuniamq; libere Annibali subministrare. Profectus
itaq; in Hispaniam P. Scipio Cn. Scipioni fratri coniun
gitur: ac deinde communi consilio gerebant bellū. Quā-
obrem, quod ante eum diem non fuerant ausi: Iberum
haud cunctanter transgrediuntur. Hic statim fortuna
fauere Romanis cœpit. Superatis, qui circa Iberi transi-
tum habitabant: nemine deinde obuio, Saguntum ue-
nēre. ubi distantes à fano Veneris quinq; millibus pas
suum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad
commeatum ex mari habendum opportuno. accidit ut
eodem non longo post classis quoq; appelleretur. Enim-
uero quo tempore Annibal in Italiam uenit: obsides ex
singuli Hispaniæ ciuitatibus nobiliorum filios accepe-
rat: eosq; omnis Sagunti iusserat custodiri: ꝙ & muni-

tissimus erat hic locus: & qui custodiæ relinquebãtur, Carthaginensibus fidi. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidam nomine Acedux claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthaginensibus uero inter primos fidus. sed tum, ut sunt pleraq; barbarorum ingenia: cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduerteret: de obsidibus tradendis cogitauit: eam potissimum rem conciliaturam sibi Romanorum beneuolentiam ratus. Circunspectis igitur omnibus, quæ desyderij sui compotem possent facere: tandem Bostarem præfectum Carthaginensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret: cum id non fuisset ausus: castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud satis callidus. Eum itaque nihil prorsus de fide sua erga Carthaginenses uerentem, in secretum adducit. quo in statu res sint: admonet. Carthaginenses, inquit, metu ad eam diem continuisse in fide Hispaniarum populos: quod Romani procul abessent. nunc uero castra Romanorum Iberum transisse: datam unicuiq; moliendarum nouarum rerum opportunitatem. quamobrem oportere, quos metu non liceat, eosdem beneficio, & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagunti Romanos instructos, paratosq; terrestribus & naualibus copijs: urbem periclitare. censere se: obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit: frustraturum se primo Romanorum spem: qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitebãtur: q̃ ut obsidibus potirentur: deinde fidem, ac beneuolentiam Hispa

norum Carthaginensibus conciliaturum. Proinde rem consideret: & obsidum saluti consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit: non parum se quoq; gratiam aucturum: neq; solum remissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos: uerumetiam uniuersis positurum ante oculos quanti facienda sit benignitas, & clementia Carthaginensium. Post hæc expectare eum iubet munera quãplurima ab ijs, quos filiorũ cõpotes fecisset. neminẽ tanti beneficij immemorem futurum. Hæc, atq; alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostarim persuasit: Saguntum reuersus est: statuto die, quo adesse cum ijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clàm profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, ad duces perducatur. His effatus pluribus uerbis quanta hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur: tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animus, dant simul, accipiuntq; fidem: munera præterea amplissima pollicentur. constituto deinde loco, ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent: domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur: ad Bostarem uenit: acceptisq; obsidibus nocte, perinde ac hostium custodias fallere uellet: Saguntum proficiscitur: cumq; castra hostium paululum pertransisset: ueluti ignarus eius rei omnes in præparatas insidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo usi sunt ad reducendos in ciuitates, sicuti cum Bostare statuerat, obsides: missis cum eo, qui ad eã rem aptiores uidebantur. Acedux cum no-

biliorum filijs profectus, & per eam restitutionem humanitatem ac magnitudinem animi Romanorũ omnibus ante oculos ponens, contra uero Carthaginensium suspitiones atq; superbiam detestans, ac sui ipsius exemplum præbens, plures Hispaniæ populos ad societatem Romanorum hortatus est. Bostarẽ, puerili consilio amissis obsidibus, sero facti pœnituit. Verũ iã instans anni tẽpus utrunq; exercitũ prodire hyematum coëgit. Hæc in Hispania secunda æstate belli punica gesta. Annibal, ut eò reuertamur, unde discessimus: cum per exploratores cognouisset: maximam frumenti copiam esse Luceriæ, ac Geryone: præterea Geryonem commodissimum stationi locum esse: eò traducere exercitum in hiberna decreuit. facto itaq; ꝑ Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonem uenisset, urbẽ quinq; & uiginti millibus passuum Nuceria distantem: primo uerbis hortari ad deditionem populum cœpit: multis pollicitationibus adhibitis: data etiam fide. postea cum id frustra à se fieri intelligeret: urbem obsedit. qua mox potitus, ciues atq; habitatores omnes interfecit: ædificia uero ad usum horreorum magna ex parte integra seruauit: castra ante oppidum posuit: loco uallo, fossáq; munito. His pactis, duas exercitus partes frumentatum mittebat. cum tertia expedita ipse in statione erat: simul ut castris præsidio foret: simul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cũ igitur lata, & fertilis ea regio eẽt: & multitudo hoĩum penè innumerabilis: præterea tẽpus messis instaret: ingẽs quotidie frumenti multitudo in urbẽ cóuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorũ præerat: principio ꝑ saltus ac iuga

montiū Carthaginēſes ſequebatur, ſperans ſe aliquādo in locis difficilibus hoſti occurſurum. poſtquam uero expugnato Geryone, caſtris'q; ante oppidum poſitis, frumentationi dari operam cognouit: in planum defertur: imminentem uiæ tumulum occupat. ubi caſtrametatus, callidioribus conſilijs agitat, quomodo aut in frumentatores, aut in ſtationes hoſtium relictas impetus fieret. Annibal, cum Romanis propius iam adeſſet: tertiam partem militum frumentatum, duabus in caſtris retentis, dimiſit. deinde caſtra ipſa propius hoſtem mouit, duo ferè à Geryone paſſuum millia: ut intentum ſe oſtenderet ad frumentatores, ſi qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunq; exercitum tumulus apparuit, peropportunus Carthaginenſibus, ſi caperetur, et ipſis Romanorum imminens caſtris. Hunc igitur miſſis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cū tenentes locum Minutius uidiſſet: eductis leuis armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum eſt. tandem uictores Romani collem obtinuerunt. in eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, ꝙ aduerſa ſemper erant hoſtium caſtra: apud ſe militem continuit. interiecto uero tempore adegit eum neceſſitas alios cum iumentis in paſcua, alios frumentatum per agros tranſmittere: ut, ſicuti initio conſtituerat, neq; abſumeret iam partam prædam: et frumenti multitudinem ad uſum hibernorum colligeret: ſollicitus uehementer, nequid per hyemem exercitui deeſſet: ac præſertim equis, iumentis'q;: quod maximam ſemper in equitatu repoſitam ſpem habuerat. Minutius uagos, palantes'q; per agrum hoſtes conſpicatus, me

dio diei tempore copias educit: profectusq́; aduerſus ho-
ſtium caſtra, grauiorem armaturam in aciem diſponit:
equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iuſſos,
ne quem caperent uiuum: ſed omnes paſſim interfice-
rent. Annibal repentino malo circumuentus, neq; pu-
gnare acie ob paucitatem ſuorum, neq; ſparſis per agros
militibus opem ferre poterat. Romani equites, expeditiq́;
late cædem ac fugam palatorum hoſtium fecere. Qui
uero cum Minutio erant: tantum ea re audaciæ concepe
runt: ut & prorumpere in caſtra hoſtium, & ferè Car
thaginenſes obſidere auderent. Annibal conſilij atq; au
xilij inops, intra uallum ſe continebat, ægre iam caſtra
ipſe cuſtodiens: cum Aſdrubal collectis militibus, qui ſe
in priora caſtra pro Geryonis mœnibus fugā receperāt,
numero ad quatuor millia hominum: Annibali ſuppe-
tias tulit. Tunc Annibal erectis parumper animis egreſ
ſus caſtris uix tandem præſenti periculo exercitum libe
rauit. Minutius maxima cæde ante hoſtium ſtationem,
minori etiam in agris facta, in præſentia abijt: ingen-
ti ſpe de rebus futuris animo concepta. poſtridie uero de
ſerta hoſtium caſtra occupauit. nam Annibal ueritus ne
Romani occupatis per noctem caſtris, quæ uacua pro
Geryonis mœnibus erant: totius prædæ potirentur: cita-
to itinere eò cum omni exercitu redierat. Poſt id tempus
Carthaginenſes in paſcuis, ac frumentationibus mode-
ratiores fuere. contra, Romani ad omnem euentum au-
datiores facti. Interea uictoria Romæ (ut fit) longe ma
iore, quam fuiſſet, nunciata, magna omnium animos læ
titia cœpit: primo ꝙ poſt tot clades hoc ueluti initium me
lioris fortunæ arbitrabantur eſſe: tum ꝙ ſegnitiem, ac

timiditatem, quæ hactenus in romano exercitu apparuerat: non militum, sed dictatoris culpa euenisse ex eo ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium sperne re: eum ut socordem, formidolosumq; reprehendere. Contra Minutium usqueadeo extollere in cœlum laudibus: ut, quod ante eum diem factum fuisse nulla memoria habebat: dictatoris imperio eius imperio æquauerint, sperantes eum quamcelerrime finem bellis Italiæ impositurum. Iam duo dictatores uno tempore uno exercitu erant: res ante eum diem inaudita. Minutius secundis rebus ac fauore uulgi plusquam credibile est, animo elatus, iam ueluti deuictis prostratisq; hostibus gloriabatur. Fabius nihil prorsus ob acceptam contumeliam diminuto animo, & eodem tenore consiliorum obstinatus ad exercitum rediit. Hic, cum animaduerteret collegam anxie occasionem certandi quærere: ueritus nequid temere committeret: dedit ei optionem: ut uel partitis temporibus, diebus alternis, aut maiore etiam interuallo summum ius atq; imperium unius esset: uel legiones, sicuti consulibus mos erat, inter se diuiderent: suoq; uterq; arbitratu proprio exercitu uteretur. Minutio diuisio legionum magis placuit. Igitur partitis copiis, castra quoq; separata sunt mille & quingentorum passuum interuallo. Annibal, cum nonmodo per fugitiuos, sed ex ipsis quoq; rebus & simultatem ducum, & Minutii temeritatem intellexisset: optimum id intentioni suæ fore ratus, causam certaminis cum Minutio quærebat, sperans se facile impetum atque audaciam eius posse comprimere. Tumulus erat inter Minutii, ac Pœnorum castra: quem qui occupasset: haud dubie iniquio-

rem hosti locum facturus uidebatur. Eum cum capere Pœnus properaret, certus Minutium, sicuti alibi fecerat, sibi ad obsistendum occursurum tali consilio usus est. Ager omnis medius prima specie, quod nudus arbustis uepribusq; esset: inutilis insidijs uidebatur. erant tamen in amphractibus plures & cauæ rupes: queis facile celari milites poterant. In has latebras, ut quenq; locum maxime aptum intelligebat: ducentos simul, & trecentos, & quingentos equites noctu misit: pedites uero ad quinq; millia. qui ne forte mane à discurrentibus per pascua hostibus conspicerentur: cum primum lucescere dies cœpit expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum misit. Quod ubi primũ Minutius uidit: contempta hominũ paucitate, ad pellendos inde hostes exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iussos, ut manus cum hoste consererent: deinde mittit equites. postremo ipse cum grauiore armatura sequitur, haud mutato ordine, quem superioribus certaminibus tenuerat. Iam sol terram radijs illustrauerat: omnibusq; animo atque oculis tumulo intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis continue mittebat auxilia: hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaque utrinq; uiribus certabatur. tandem oppressi multitudine equitum expediti romani milites, refugere ad grauiorem armaturá cœperant. Tum uero exorti repente insidiatores: & circũquaq; cum clamore, & tumultu ruentes noniam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summum discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius: ueritus ne omnino romana acies profligaretur: motis repente castris, collegæ suppetias tulit. Cuius aduentu

recreati Romanorum animi, quanquam solutis ordinibus uage dissipati erant: confestim ad signa refugerunt: multis expeditorum cæsis: pluribus etiam legionarijs strenuis, ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus, receptui cecinit. Tunc demum Romani omnes, qui bello interfuerunt: temeritate Minutij prostratum, deletumq; romanum imperium, Fabij uirtute ac prudentia seruatum palam profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama: manifeste omnes intellexere, quantum inter temeritatem atq; inscitiam militum, & prudentissimi ducis consilium ac rationem interesset. Romani posthac unis castris contenti fuere: omnesq; unius Fabij imperio paruerunt. Carthaginenses loco, qui inter tumulum & castra medius erat, fossa circundato, tumuliq; ipsius uertice uallo præsidioq; munito, parare hibernis locum cogitabant. Cum interea comitiorum dies aduenisset: consulibus L. Aemylio, & C. Terentio creatis, dictatores magistratum deposuerunt. Prioris anni consules Cn. Seruilius, & M. Attilius Regulus, qui in Flaminij locum suffectus fuerat: proconsules ab Aemylio facti, accepta copiarum, quæ in castris erant, potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito, exercitum instaurant: proconsules per literas admonent: ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant: breuibus tantum modo, assiduisq; certaminibus exerceant militem: tyronemq; ad res futuras uiribus atq; audacia instruant: quod præteritarum cladiũ causam magna ex parte inscitiam, atque socordiam militum fuisse existimarent. L. Posthumus prætor crea-

tus cum exercitu in Galliam mittitur: ut Gallis, qui cum Annibale militabant: uices redderet. Classis, quae Lilybaei per hyemẽ steterat: instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant: necessaria mittuntur. Dũ haec Romae agitantur: Cn. Seruilius, & collega eius Atilius, acceptis consulum mandatis, nihil praeter particularia certamina committunt. Itaq; scribere de his in praesentia supersedebimus. nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu consulum, & anni tempestate uetiti gessere: prudenter alioquin, callideq; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris hiberna transegit. Ineunte uere, cum primum pabulum suppeditare agri coeperunt: Annibal ex hibernis mouit. relictoq; Geryone, cum statuisset usqueadeo premere Romanos: ut necessario in praelium descendere cogerentur: Neapolitanam arcem occupat, frumento & omni commeatus genere munitissimam. nam in eam Romani ex Cannusio, alijsq; circunstantibus locis frumenti multitudinem reposuerant: qua deinde ad quotidianos castrorum usus utebãtur. Quo facto, ingens solicitudo Romanos cepit, non tã ob amissam commeatus copiam: quàm quod iam tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romam nuntij: qui id senatui significent: quid agendum sit consulant. statuisse se, si hostes appropinquarint: ablata spe fugae, prouinciaq; passim deuastata, & nutantibus sociorum mentibus, in praelium descendere. Senatus, nequid adhuc noui moliantur, renuntiat: sed aduentum consulum expectent. post haec parari ad discessum consules iubet. Omnes Aemylium Paulum respicere: in eo spem omnem

situm habere, tum ob uitæ probitatem: tum quod ante-actis temporibus aduersus Illyrios strenue ac fortiter se gessisset. decretum præterea: ut octo legionibus rem gererent: quod ante eum diem inusitatum erat: legiones singulæ hominum V millia haberent. Romani enim, sicuti supra memorauimus: IIII legionibus exercitum complent. singulæ quæq; legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentenis: aut, si quando ingens aliqua necessitas urget: quinis millibus peditum, trecentenis equitibus. his ex socijs totidem pedites adduntur: equites ferè triplicati. copiæ omnes æque inter consules diuiduntur. in prælium frequenter unus duntaxat consulum descendit cum duabus legionibus, & auxilijs sociorũ. raro simul omnes congrediuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium ceperat: ut non quatuor, sed octo simul legionibus romanis dimicandum iudicarint. Quapropter hortatis consulũ animis, et magnitudine rerũ, in q̃cunq; partem fortuna inclinaret, ante oculos posita, maturare iter in castra iubent: precati, ut magno fortiq; animo, et sicuti maiestatẽ populi Ro. decebat, res bellicas administrarent. Consules cum in castra peruenissent: permixto nouo ac ueteri exercitu, copias coniungunt. Senatus uoluntatem pluribus exponunt. multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemylio Paulo orationẽ habente. cuius hæc ferè sententia fuit. Ne recentibus cladibus perterriti animis deficerent. quippe superioribus bellis non unã, aut alteram, sed plures causas fuisse rerum infeliciter gestarum. nunc autem, si uiri sint: nihil obstare, quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquã ante

eum diem utrunq; consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse: neq; ueteranis exercitatis'q; militibus, sed ignaris inexpertis'q; rei militaris tyronibus usos fuisse. & , quod maximi momenti, est usqueadeo consiliorũ hostilium, locorum situs, & naturæ regionis ignaros extitisse: ut sæpe uixdum ferè conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint. nam qui apud Trebiam fluuium in Gallia profligati fuerant: postridie quàm ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostium exploratis, in aciem descendisse. qui iuxta Thrasimenum ceciderant: ante oppressos ab hostibus fuisse: quàm eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contra , inquit, omnia nobis adsunt, ô milites. nam & duo consules uobis adsumus animis atq; copijs iuncti: & præteriti anni consules nobiscum retinemus. Vos uero nonmodo quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis: sed hæc omnia experti continue exercendo, pugnando'q; secundum iam annum agitis. Quocirca cum omnia contraria uobis adsint, q̃ superioribus prælijs acciderunt: uerisimile est: exitum quoq; pugnæ nobis contrarium futurum. Neq; credibile est: immo prorsus impossibile: qui totiens particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militum congressi uictores discessistis: nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitũ habeatis: ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis ô milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est. Qui de rebus pluribus uos hortarer: nisi id alienum huic loco intelligerem. quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent: qui aut mercede conducti, aut ex socijs ac-

cati exercitui præsunt: quibus nihil grauius, q̃ ipsius prælij tempus euenire potest. Apud eos uero, quales nos sumus: quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur: commemoratio fortasse, adhortatio uero nequaquam necessaria est. quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere? uel, si id fieri non possit, prælio occumbere? q̃ miserrimam trahendo uitã, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites: uosmet uobis ipsis ante oculos ponite: quid inter uincere, uinciq; intersit, & quæ ex utroq; sequantur, uobiscum cogitate. ita uos ad prælium parate: ut non exercitum populi romani, sed patriam, atq; adeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis. quid enim superest populo romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit: spem omnem salutis in uobis repositam habet. qua nolite p deos immortales eum fraudare. Reddite patriæ quas decet gratias. manifestum omnibus facite: anteactas clades non idcirco accidisse, q Romanis præstarent Carthaginenses: sed q tunc romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc, atq; alia huiuscemodi locutus L. Aemylius, contionem dimisit. Postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia passuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemylius, cum circum ea loca animaduerteret planos, ac latos esse campos: quod superiores equitatu hostes erant: haud conserendum in his prælium existimabat: sed eò præuertendum hostem: ubi peditatus utilior foret. Contra Varro, inexpertus rerum bellicarum, haud differendum putabat certamen: ne ho-

stes è manibus elaberentur. Itaq; duo consules dissimules discordesq; erant. quo nihil accidere in exercitu perniciosius potest. Ea die (nam alternis imperitabant) Varronis imperium erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat: indignante, ac reclamante Aemylio.

Annibal cum expeditis, equitibusq; obuiam profectus, tumultuario prælio ac præcursu magis militum, q̃ ex præparato eos aggreditur. Romani primum impetum acerrime sustinuere. nox prælium diremit. Carthaginenses, cum non prospere dimicatio successisset: in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemylius cũ & abstinere pugna decreuisset: & tuto traducere exercitum nequiret: trifariã castra diuisit. duas partes citra Aufidũ amnem cõmuniit: q solus diuidit Appenninum: oriẽsq; in parte, quæ mare Tyrrhenum respicit: in Adriaticum defluit sinum. tertiam partem trans Aufidum posuit, distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uero hostium ferè tantundem. Annibal spẽ nactus loci ad equestrem pugnam aptissim, & facturos copiam pugnandi consules ratus, dirigere aciẽ cœpit. ueritus autẽ ne superiori casu timidior facta multitudo esset: hortari milites statuit. Aduocata igitur contione, aspicere omnes circunstantia loca iussit: rogauitq;: qd maius optare à dijs immortalibus potuissent: q̃ oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen: ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent: uti libere ualerent? quod cum uniuersi alacres approbarẽt: Proinde, inqt, primo dijs immortalibus gratias agite. illi enim præparantes nobis uictoriam hostes in eiusmodi locum adduxerunt: secundo nobis: qui nostra industria pugnare ho

stem compulimus. neq; enim fugere amplius, neq; detrectare certamen Romanus potest. & pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in praesentia, ut strenui ac fortes sitis: superuacuũ mihi uidetur. id enim tum factu necessarium erat: cum Romanorum uirium expertes eratis: quo tempore nos saepenumero id uerbis, exemplis'q; praestitimus. nunc uero cum tribus continuis praelijs tales à Romanis uictorias reportaueritis: quae tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, q̃ ipsae res gestae? superioribus praelijs regione potiti estis, & copia rerum omnium: sicuti uobis polliciti fueramus. neq; enim fraudati à nobis hactenus promissis estis. praesens uero certamen pro ciuitatibus est: eorum'q; fortunis. Hac uictoria potiti, statim totius Italiae domini eritis: tandem'q; tot laboribus, ac periculis unica pugna liberati, adipiscemini Romanorum felicitatem: omnium duces, atque imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus non longe post seruata à me promissa omnes experiemini.

His, atq; alijs huiusmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id latus fluminis posuit: ubi maiora hostium castra erant. sequenti die curare corpora omnes iubet: & ad priuilegium in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen trãsgressus, copias acie locat. L. Aemylius, q animaduertebat in ijs locis haud aequas esse suorum uires: & Annibalem ob penuriam rerum necessario moturum castra intelligebat: suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra lacessere se hostem intelligeret: in castra caeteras

recepit copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. quibus impedita aquatione, usq; ad uallum cum tumultu ac clamore prosecutis, indignatus Varro, ab tumultuario auxilio romana castra turbari, longe magis ad prælium capessendum inflammatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat. adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romæ nunciatum esset: exercitus, q̃q̃ non æquis locis, tamen aduersus se inuicem oppositos esse: & singulis quibusq; diebus unà congredi: ingens mœror ac solicitudo animos omniũ cepit. Affectus enim grauibus, ac recentibus cladibus populus Ro. nimium in futura uerebatur. unusquisq; intra se, quæ futura ciuium romanorum fortuna esset, deleto profligatoq; exercitu, cogitabat. quæ libri sibyllini minabantur, in ore omnium erant. prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuatæ etiam ædes scatebant. Quamobrem precibus, sacrificijs deorum, cærimonijs uniuersa urbs erat intenta. obseruantissimi nanq; eiusmodi temporibus sunt Romani publicarum, ac priuatarum religionum: nec quicquam, quod ad ius fasq; pertineat, prætermittunt. Varro, cui postero die sors imperij obuenerat: cum prima luce inconsulto collega ex utrisq; castris copias educit. ipse cum ijs, quæ in maioribus castris erant: flumen transgressus, eas quoq;, quas in castris minoribus habuerat: suis adiungit. Atque ita instructa acie, romanos equites in dextro cornu (id erat flumini propius) locat. post hos continuato agmine pedites ponit. sociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie

colloc at. erant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia. Annibal eodem tempore transgressus fluuium, Baleares, leuemq; armaturam præmittit. hinc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur. gallos, hispanosq; equites propè ripam læuo in cornu aduersus Romanorum equitatum disponit: post hos pedites inter grauiorem Afrorum armaturam medios colloc at: deinde Gallos, atq; Hispanos. postremo reliquam Afrorum multitudinem. ad dextrum uero cornu numidas equites constituit. Afri ita planè armati erant: ut Romanorum aciem crederes: armis ad Trebiam, & Thrasimenũ captis. Gallis, hispanisq; scuta eiusdem formæ erant: dispares ac dissimiles gladij. nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim, q̃ cæsim feriebant. gallici uero prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentium aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudi pugnabãt. Hispani linteis purpura prætextis, & candidissimis tunicis præliabãtur. Equitũ ad decem millia, peditum supra XL millia cũ auxiliaribus Gallis constiterant. Dextrũ Romanorum cornu L. Aemylius, sinistrum Terentius Varro regebat. medijs prioris anni consules M. Attilius, & Cn. Seruilius præerant. Carthaginensium uero duces erant, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. hic secum Magonem fratrem habebat. Romanis in Meridiem, Carthaginensibus in Septentrionem uersis, neutris sol prospectum offendebat. Clamore orto, & leuibus primum armis incœpta pugna, par aliquandiu periculum fuit. postea facto à Gallis atq; hi-

ſpanis equitibus ex ſiniſtro cornu in Romanos impetu, non ſolum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur. neq; enim equeſtris moræ pugnæ conuertere ſe, atq; iterum in hoſtem procurrere licebat: ſed aduerſis frontibus pugnare omnes cogebantur: nullo circa ad agendum ſpatio relicto: hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acrius tamen, q̃ diutius pugnatum. Victi Romani magna ex parte in acie cæſi: reliqui in flumen proiecti, obrutiq; ſunt. Sub equeſtris finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli, atq; Hiſpani primo acriter uiribus, atq; animis hoſti reſtiterunt. poſtea denſitate romanæ aciei oppreſſi, diſſolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius inſecuti facile mediam aciẽ, ꝙ tenuis inualidáq; de induſtria erat inſtructa: perruperunt. Ita audacius inſiſtentes, nullo reſiſtente ad ſubſidia Afrorum ꝑuenere. hi utrinq; deductis alis conſtiterant. Galli interim diſpoſitis rurſus in ſinum militibus, & quaſi lunari ſpecie facta, nitendo agmen refecerunt. Quo factum eſt, ut Romani calliditate Annibalis à fronte ſimul, atq; à tergo clauderẽtur: hinc Afris, illinc Hiſpanis, Gallíſq; prementibus. L. Aemylius, quanquam primo ſtatim prælio grauiter ictus fuerat: adhuc tamen integris uiribus confertis equis in mediã aciem diſcurrit, partim premendo hoſtes, partim ſuos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à ſiniſtro in dextrum Romanorum cornu irruentes, inſigne aliquid neq; fecerunt: neq; paſſi ſunt: tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraq; acies propugnabat. Romanos tamen diuiſos, atq; undiq; circũdatos milites ad præliũ reddiderunt. Inter hæc Aſdru-

bal emissis, qui propè ripam erant, equitibus, à læuo cornu subsidium Afris ferebat: quod conspicati Romanorum sociorum equites repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertos, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat: ad persequendos passim fugientes misit. ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit: aggressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit uires: simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemylius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit: uir omni officio usq; ad extremum diem in patriam functus. Romani longa, atq; acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos M. Attilius, & Cn. Seruilius prioris anni consules interfecti: uiri præstantes, & romano nomine digni, Eodem tempore Numidæ quoq; fugientem equitatum nacti, maiorem partem interficiunt: reliquos equis deijciunt. pauci Cannusium incolumes peruenere: inter quos Varro consul: cui detestanda anima ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris uictoribus simul, ac uictis nobilitata. Cuius rei argumentum est: ꝙ ex sex millibus equitum romanorum duntaxat septuaginta cum Varrone Venusiam euaserunt. è socijs circiter trecenti palantes, uagiq; in proximas ciuitates profugere. ex pedestribus autem copijs circiter decem millia in potestatē hostium uiui puenere: uix tria millia fugerunt. reliquē numero ad septuaginta millia in prælio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex his

Galli circiter quatuor millia desiderati: Afri, atq; Hispani ferè mille & quingenti: equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis: extra periculum fuere. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio: ut, si Annibal omnes suos in prælium educeret: facto impetu castra hostium diriperent: omnibusq; in pugna occupatis impedimenta, atq; omnem apparatum Carthaginensiũ depopularentur. si uero præsidium necessarium in castris dimitteret: tunc longe minores essent Carthaginensium uires: Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij, in castris reliquerat. Romani, ubi primum exarsisse prælium intellexere: eò, uti statuerant, ueniunt: castra obsident. haud segniter Carthaginenses resistunt. uerum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes castra impetum facit: Romanos fugat: ad uallum usq; persequitur: duo millia eorum interficit: reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites romanos, qui sparsi fuga per agros fuerant: ad Annibalem perduxerunt. Ita tandem finito prælio, neuter expectatione sua fraudatus est. Siquidem Carthaginenses statim omni prouincia sunt potiti: Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditionem acceptis: cæteris uero omnibus populis iam ad Annibalem respicientibus. nec deerat spes ipsa urbe Roma mox potiundi. Romani uero in summam rerum desperationem adducti, nonmodo de suo, sed de totius patriæ interitu dubitabãt, iamiam ferocissimũ hostem ad ipsa romana mœnia expectantes. Cũ ciuitas in hoc tumultu esset: ut oĩa ad Ro-

manorum calamitatem quadrarent: nuncius ex Gallia peruenit: L. Posthumum praetorē, qui exercitui praeerat: in insidias lapsum, fusum profligatumq́; fuisse. Senatus tamen tot undiq; circumuentus malis, dignitatem suam seruare: hortari populum: munire praesidijs urbem: de rebus praesentibus magno ac forti animo consultare. quod non longe post res ipsae manifestum fecerunt. nam qui modo uicti à Carthaginensibus fuerant: & rerum bellicarum gloria cessisse illis uidebantur: non multo interiecto tempore uirtute, ac constantia reipublicae, & consilio sapientiaq́; senatus, in id euasere: ut uictis, prostratisq́; Carthaginensibus, nonmodo Italiae, sed totius orbis imperio potirentur. Quamobrem huic libro simul cum rebus hispanis, atq; italis, quae centesima & quadragesima olympiade gestae fuerunt: extremam imponemus manum. Cum uero ad res sub eadem olympiade in Graecia gestas uentum erit: latius de Romanorum rep. disseremus. id enim nonmodo ad cognitionem historiae necessarium, uerumetiam ad emendandas, instituendasq́; res publicas utile studiosis futurum arbitramur.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVARTVS, NICOLAO EROTTO INTERPRETE.

a BVNDE (VT nobis quidem uidetur) secundi belli punici causas secundo libro ostendimus. tum Annibalis in Italiam aduentum, uariaq; Romanorum, ac Carthaginensium certamina usq; ad cannẽsem pugnã sumus executi. nunc res eadem tempestatate in Graecia gestas aggrediemur: repetitis primo breuiter ijs, quae in secundo praeparationis nostrae libro à nobis relata fuere: praesertim de rep. Achaeorum: quod eam non parum momenti rebus nostri temporis attulisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi, uno ex Horestis filijs, ab hoc usq; ad Gigi tempora uixisse Achaeos sub eius familiae regibus diximus: postea cum his expulsis gubernationem ciuitas ad populum transtulisset: non multis interiectis annis ducum Lacedaemoniorum opera dissidere inter se coepisse. Post haec narrauimus: ut rursus inter se idem Achaei conuenerint: qui primi eius rei authores fuerint: quomodo Peloponnesi omnes in Achaeorum cognomen deuenerint. Commemoratae praeterea à nobis sunt particulares eorum res gestae usq; ad Cleomenis Lacedaemoniorum regis conflictum. Hic praeparationem nostram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemaei morte con

clusimus. omnes siquidem (ut à nobis dictum est) sub eadem olympiade diem suum obierunt. Nunc superest: ut reliqua scripturi, hinc maxime primordium faciamus. optima enim hæc in primis nobis materia uidetur: primo, q ea, quæ sunt ab Arato scripta: in hæc tempora desinunt: ut quasi continuata græcarum rerum narratio uideatur: deinde q posteriora tempora ita inuicem connexa sunt: ut partim nostra, partim parentum nostrorum ætate fuerint. ex quo fit, ut partem ipsi uiderimus: partem ab ijs, qui uiderunt, audiuerimus. Enimuero altius res gestas repetere, & auditum (ut ita dicam) ex auditu referre, consilium non fuit: quod nullam ex ijs prouenturam legentibus utilitatem intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus: quibus fortuna quoq; per uniuersum terrarum orbem renouasse omnia uidetur. Philippus igitur Demetrij filius adhuc puer iam Macedoniæ imperium susceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum est, imperans, nonmodo nomen, sed uires quoq; regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit: Seleuco fratri non multo ante tempore defuncto, in regno Syriæ quamuis adolescẽs successerat Ariarates quoq; Cappadociæ regnum inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe post Lycurgus rex à Lacædæmonijs appellatus fuerat. Carthaginenses Annibalem ad res, quas supra memorauimus, gerendas ducem elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum esset imperium: nouum quoq; rerum initium futurum uidebatur: quod & natura frequenter accidit: & eo potissimum tempore euenit. nanq; Romani, &

Carthaginenses id, quod supra memorauimus, bellum, Antiochus, & Ptolemæus Syriacum gesserunt: Achæos uero, & Philippus aduersus Aetolos & Lacedæmonios contendere. Cuius belli huiusmodi causæ feruntur. Aetoli iamdiu pacem, & necessarias rerum suarum impensas ægre ferebant: homines semper rapinis, & piratica uiuere assueti. auaritiam eorum augebat naturalis ambitio: cui seruientes crudelem semper, ac ferinam uitam degunt, nulla omnino amicitiæ aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hi tamen, quandiu Antigonus uixit: Lacedæmoniorũ uires ueriti, quietem egerunt. mortuo uero Antigono, cum Philippus in regno successisset: ætate pueri contempta, belli occasionem cum Peloponnesijs querere cœperunt: tum quod infestando ex ueteri consuetudine mari, & assiduis rapinis assueti erant: tum quod se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent: non longe post fortuna quoq; conatui eorum fauente, huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichoneus Nicostrati filius erat. hic adhuc ferè adolescens ætolicæ insolentiæ ac temeritatis plenus, Phigaleam publice missus fuerat. ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorum montium sita. & tunc forte in societatem cum Aetolis iuncta erat. ostendebant autem hunc iccirco à se missum: ut urbi, regioniq; præesset: uerum eo factum erat consilio: ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleam ob res necessarias uenientibus, cum ex fœdere præbere commeatum non posset, durante adhuc pace, quæ sub

Antigono firmata fuerat: tandem piratis persuasit: ut Messeniorum, qui amici, & socij Aetolorum erant: pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta cœperunt: postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoque per agrum diripere: omnia populari, atq; uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachũ questum de piratarum iniurijs mittunt. ille principio id contemnere, partim suorum utilitati consulẽs, partim suæ: qui prædæ omnis particeps erat. postea uero frequentantibus sæpius legatis ob continuationem iniuriarum, se inquit propediem Messenem uenturum: ut expostulãtibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset: multis, quibus illatæ iniuriæ fuerant, se adeuntibus, alios per derisum reijcere: insultare alijs: nonnullos iurgijs, conuitijsq; terrere. Dum hæc Messene agerentur: piratæ in suburbanum, quod Chironis nominãt: noctu uenẽre: & admotis scalis loco potiti, uastant, populanturq; omnia. homines partim propugnantes trucidant: reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante magistratus iubent. Scyron tum forte urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. hic haud dimittendum urbe Dorimachum consulit: nisi prius prædam omnem à piratis abactam Messenijs restituat: domorum, agriq; uastationem instauret: pro ijs, qui interfecti fuerant: nocentes tradat. Id consilium cum omnes approbassent: profusus itaq; in iram Dorimachus stultos inquit eos esse: si talia facientes, Dorimacho se, & non Aetolis inferre iniuriam credant. se quidem per

summum scelus uexari: at illos non longe post dignas pœnas daturos. Erat tum Messene extremæ sortis homo, Babyrtas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce deniq; similis: ut si quis ei capitis ornatum, chlamydéq; illius addidisset: haud facile fuisset uter eorum foret, discernere. idq; haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium, atq; insolenter in Messenios inueheretur: iratus Scyron putas'ne, inquit, nobis te, seu temeritatem tuam curæ esse Babyrthæ? Quæ cum dixisset: Dorimachus ipsi cedendum ratus, prædã omnem Messenijs restituit. Hinc Aetoliam profectus adeo grauiter, ac moleste Scyronis uerba tulit: ut non alia expectata occasione, ob id duntaxat bellum Messenijs excitarit. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston. Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualitudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopæ, & Dorimacho affinitate iunctus esset: huic summam imperij tradidit. Dorimachus publice in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat: quod nullam eius rei satis dignam causam posset afferre. quippe indignatione tantummodo illatæ sibi contumeliæ mouebatur. quamobrem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopam aggreditur. Suadet: ut sibi contra Messenios adesse uelit. se in præsentia à Macedonibus ostendit tutos esse, ob pueritiam regis: cum uix decimumseptimum ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse. in amicitia præstare se cum Græcis. propter quod neminem sibi transitum Messenem impediturum. Post hæc quanta secutura sit uti-

litas, ante oculos ponit. quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore cleomenici belli integram permansisse. Aetolos uero id tandem gratissimum habituros: seq; beneuolentia, & honore prosecuturos. Achæos autem, si profectionem suam impedierint: sponte occasionem bello daturos. si permiserint: libere se Messenem usque transituros. Atqui Messenios belli causam tandiu præstitisse: cum societatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc, et alia in hanc sententiã plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorẽ iniecit: ut neq; Aetolorum contione aduocata, neq; expectato magistratuum iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epirotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellũ intulerint. Statim igitur piratas emisere. Hi mox regiæ naui ex Macedonia obuij facti, onustam Aetoliam perduxerunt: nautas, uectoresq;, & nauem denique ipsam uendidere. Hinc per maritimam Epiri oram discurrere: obuium quenq; prædari: Cephaleniorum nauibus ad iniuriam uti: oppida per insidias capere. quippe in Acarnania Oreum ceperunt. postea quibusdam occulte in Peloponnesum missis, in media Megalopolitanorum regione, castello, quod Clarium uocant: potiti fuere. quo postea receptaculo usi, latissime piraticam exercebant. Ea tempestate Timoxenes Achæorum dux Taurionem oppidum, quod tempore peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat: intra paucos dies expugnauit. Siquidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat: secuti supra, cum de cleomenico bello tractaremus, ostendimus. Or-

chomenum uero ui captum non reddiderat Achæis: sed ditioni suæ subegerat: cupiens (ut mihi quidem uidetur) non solum aditum in Peloponnesum habere: uerum etiam mediterraneam oram, dispositis Orchomeni præsidijs, custodire. Dorimachus, & Scopas obseruato tempore, quo pauci dies magistratui Timoxeni supererant: & Aratus sequentis anni dux nondum inire magistratum debebat: congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephalleniorum nauibus, in Peloponnesum transfretarunt: factoq; per Patrensium, & Pharensiũ, & Tritensium oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat: ne qua intereundum Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini statuat modum? Vastant, diripiuntq; omnia, tandem Phigaleam perueniunt. Hinc facto in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitiæ habita, neglectoq; diuino & humano iure, populabundi per agrum discurrunt, omnia ferro, igniq; uastantes: Messenijs, ꝙ impares uiribus essent, se se intra mœnia continentibus. Achæi, instante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrensium, & Pharensium legati de iniurijs Aetolorum quererentur: illinc Messenij præsidium miserabiliter peterent: Achæij partim indignatione illatæ socijs iniuriæ, partim commiseratione Messeniorum permoti, tum grauiter ferentes, ꝙ se inscijs Aetoli exercitum per Achæiam traduxissent: ferre Messenijs præsidium statuerunt. Timoxenes Achæorum dux (nondum enim magistratu excesserat) ꝙ Peloponnesij post Cleomenicum bellum pacatis tranquillisq; rebus dedisse se ocio, & neglecta militari disciplina desides fa-

ctos esse intelligebat: moliri quicquam nulla spe, nisi multitudinis fretus uerebatur. Contra uero Aratus suorum iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflammatus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ simultatis immemor, quamprimum armare Achæos, & cum Aetolis congredi festinabat. Quamobrem ante diem quintum, quàm inire magistratum debebat: accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit: quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio, antequam reliqua exequar: pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit. nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat: in tolerandis ciuilibus discordijs initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uero fallere hostem, moliri insidias, machinas intendere, postremo hæc omnia perducere ad finem, idoneus erat: uir cum singulari audacia fretus: tum tolerandis laboribus, atque periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia: tum ea in primis: quod Sicionem, & Mantineam Achæis tradidit: Pællenem fugatis Aetolis cepit: Corinthi arce, quam Acrocorinthum uocant: potitus est. Hic ipse, si quando acie dimicare cogebatur: in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat. Quamobrem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Usqueadeo natura hominum non solum corpora, uerumetiam animos sui dissimiles finxit: ut sæpenumero unus idemq; homo nonmodo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat: sed in simullimis quoq; rebus modo inauditam ce-

leritatem, aliâs incredibilem ignauiam ostendat. & aliquando quidem fortissimus, nonnunquam uero timidissimus uideatur. quippe multos in uenationibus cernimus aduersus sæuissimas feras audacissimos esse: quos si ad arma, hostesq; transtuleris: ignaui, socordesq; apparebunt. in rebus uero bellicis plerique singulari certamine acerrimi sunt: qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat. eosdem, si per partes attentaueris: lacerare, carpereq; facillimum erit. De Aetolis uero contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimi sunt. in prælio uero dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. His Achæi, atq; Macedones planè contrarij. Hæc iccirco breuiter memorauimus: ne quis forte miretur: ac propterea historiæ detrahat fidem: siquando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc eò, unde discessimus: reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus, quibus apta ad res bellicas ætas erat: Messenij rursus ad Achæos uenêre: rogantes, ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos. uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat: inter socios eorum ascribi. nihil in posterum, quod ad cõmunem societatem pertineat, recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatem attinet: nihil à se fieri posse respondent. neque enim sibi licere inconsulto Philippo, ac socijs quenquam in societatem admittere: durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli duce Antigono inter Achæos, Epirotas, Pho

tenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros: si ipsi liberos suos obsides Lacedæmonijs tradant: spondeantq;, nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis fœdus, aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, q̃ ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, legatos ad Aetolos mittit: qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere: neque deinceps illos infestare: neque Achæorum agrum attingere. si secus fecerint: se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, auditis legatorum mandatis, & Achæorum apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerunt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonem Aetolorum ducem literis, nauigia exposcunt. ipsi biduo post præmissa præda discessere: itinere uersus Elienses facto. quippe ea gens semper in fide Aetolorum permanserat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uero omnibus dimissis, in suam cuique domum abeundi potestatem fecit. ipse duntaxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est ijs, qui sub Taurione erant: Patras contendit: quo se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea re cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur: prædam quidẽ addito sufficienti præsidio ad naues mittit: iussis, quos ad eam uehendam destinauerat: ut sibi ad Rhium, unde soluere statuerat: occurrerent. ipse prædam parumper comitatus,

non longe post conuerso itinere Olympiam uenit. Hic, cum per exploratores cognouisset: Taurionem cum iis, quas supra diximus, copiis iuxta Clitoriam esse: ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo solue re posset: optimum factum existimauit: si omni amputata mora cum Arato decerneret: quod Aratus & paucis admodum copiis stipatus, & futuræ rei ignarus erat. cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur: uastata undiq; prouincia tutum, quà decreuerat, discessum facere posse. si uero Achæi ꝑ formidinem pugna abstinerent: libere se, quà uellet, sine ullo discrimine transitum habiturum. His rationibus permotus, castra non longe à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo imprudenter præsentibus rebus usi sunt: ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint. primo enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt. postea, Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus, in Caphiensium agrum copias deduxere:: præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli, tum propter loci iniquitatem (siquidem ante id flumen multæ, & profundissimæ fossæ erant) tum, ne forte inter hæc Achæorum copiæ cogerentur, relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus eo, quo constiterant, ordine procedunt, callide omnia obseruantes: ne quo intereundum periculo afflictarentur. Aratus, cum Aetolorum pedestres copiæ ferè ad iugum montis peruenissent: nec longe post equitatus omnis per campos insequeretur: equites, ac leuioris armaturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus

congrederetur: & fortunam belli tentarent. quod sanè imprudenter factum est. nam si capessendum praelium fuit: non cum posterioribus congredi oportebat: cum iam à montibus non longe abessent: sed cum primis: antequam ad summa conscenderent. sic enim futurum fuerat omne in campis certamen. quae res & Aetolis ob genus armaturae, atq; adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio cladem, & Achaeis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci, & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit. siquidem Aetoli, simulac uenientes Achaeos perspexere: omni, qua possunt, celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspicatus, nec consilium hostium intelligens, cum primum currentes uersus montem equites animaduertit: fugere eos ratus, ferentarios ab utroq; cornu dimittit. hos expeditis, atq; equitibus ferre suppetias iubet. ipse cum reliquis copijs longo cornu facto eodem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est: remissius aliquanto procedere, peditesq; ingenti clamore reuocare coeperunt. quibus repente in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt: in equitatum Achaeorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci opportunitate praestarent: impetum in eos faciunt. Maximis utrinq; uiribus certatur. uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uero Achaeorum equites repulsi. Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui in eorum subsidium missi fuerant, obuiassent: partim nouitate rei perterriti, partim impetu

fugientium suorum reiecti, ipsi quoq; idem facere sunt coacti. Quibus ex rebus accidit: ut qui in acie uicti sunt, uix quingenti, qui uero fugæ se commisere: supra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendũ foret ab ipsa re edocti, cum clamore atq; lætitia Achæos insequuntur. illi eodem in loco, atq; eo, quo dimiserant ordine, consistere suos rati, ad Aratum confugiunt. quare fuga eorum & honesta principio, & salutaris uidebatur. ubi uero illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conspexerunt: alij per diuersa itinera fugientes salutem quæsiuere: alij cursu in suos facto, ipsi se inuicem non expectatis hostibus profligarunt. itaq; tandem omnes in fugam uersi, in propinquas se urbes receperunt. siquidem Orchomenus, & Caphiæ non longe aberant. quod nisi accidisset: omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hostibus fuissent. Hæc igitur clades Achæorum propè Caphias fuit. Megalopolitani, cum eis nuntiatum esset: Aetolos iuxta Methydrium castrametatos esse: omnes una uoce congregati postridie eius diei, quo gestum id bellum fuerat: in subsidium Achæorum contendêre. & cum quibus uiuentibus pugnaturos se aduersus hostes sperabant: eosdem sepelire ab hostibus interfectos sunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda fossa, ac mortuorum corporibus congregatis, iusta eis more patrio persoluerunt. Aetoli præter spẽ uictoria potiti, libere iam per mediam Peloponnesum iter facere. Quo tempore tentata Pellenesium fide, & àgro Sicyoniorum deuastato, tandem per Isthmi angustias abierunt Causæ igitur socialis belli hæ, quas supra diximus: fuere. Initium uero ex de-

creto ortum: quod postea inter socios factum fuit: & Corinthi: quo omnes ob eam causam conuenerant: Philippo quoque Macedonum duce approbante confirmatum. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati publice, & priuatim Aratum detestabantur: ut qui tantæ cladis, ac iacturæ author fuisset. quapropter augentibus factum diuersæ in repu. factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primo uidebatur ab eo grauiter peccatum: quod magistratu ante tempus suscepto, sublatisq; alterius partibus, res eat aggressus: quas antea quoque sæpenumero infeliciter gesserat. deinde etiam grauius: quod commorantibus adhuc in medio Peloponneso Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiserat. tertio: quod ita paucis stipatus copijs prælium susceperat: præsertim nulla urgente necessitate: cum tuto se in proximas ciuitates recipere potuisset: quousque denuo Achæi congregarentur: & tunc, si id omnino commodum foret: prælium inire. postremo: quod ita imprudenter rebus bellicis usus fuerat: ut omissa per ignauiam camporum opportunitate, ubi sui sine dubio præualuissent: hostes in montibus per leuioris armaturæ milites esset aggressus. quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportunius potuerat. Veruntamen simulatque Aratus redijt: & concilium ingressus commemorare cœpit res ante eum diem à se pro salute reipu. gestas: ac proxime cladis rationes attulit: seq; non fuisse eius causam, ut falsò inimici calumniarentur, exposuit: postremo etiam ueniam petijt: & si quid à se erratũ esset: debere Achæos

ostendit non tam acriter & seuere, q̃ pie atq; humaniter euentum rei considerare: tanta repente mutatio animorum facta est: ut plebs, quæ modo ita infensa Arato uidebatur: mox omne odium in diuersæ factionis homines transtulerit: ac iam de cætero quibuscunq; in rebus Arati consilium, atq; sententiam secuta sit. Hæc igitur centesima & trigesimanona olympiade gesta sunt. quæ uero sequutur: centesima & quadragesima. Decretum igitur erat ab Achæis: ut legati ad Epirotas, Bœotios, Phocenses, Acarnanes, & Philippum Macedoniæ regem mitterétur: qui ostenderent: quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achæiam ingressi forent: peterent'q; ab eis ex fœdere præsidium: præterea ut Messenios in societatem asciscerent: ut dux Achæorum peditum quinq; millia & quingentos equites pararet: & Messeniis, si iterum ab Aetolis infestarentur: subsidium ferret. Præterea cum Lacedæmoniis, Messeniis'q; componeret, quibus copiis pedestribus, atq; equestribus ad communes usus deberent esse instructi. Quæ postq̃ decreta sunt: Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neq; Messeniorum rem, neq; propositum suum destituere. Legati mandata diligenter prosequi: dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere: cum Lacedæmoniis, Messeniisq; componere ut peditum utriq; duo millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent: quo multitudo omnis ad bellum instructa ad duo millia peditum forent: equites mille. Aetoli, cum iam concilii tempus aduenisset: congregata multitudine, pacem agere cum Lacedæmoniis, ac Messeniis, cæteris'q; propinquis populis statuerunt: partim angu-

stiã rerum coacti: partim ut socios, atq; amicos Achæorum debilitarent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt: si à Messeniorum societate desisterent. sin uero in proposito ꝑmanerent: bello aggrediendos iudicauere. Quo quid dici irrationabilius potest? nam cum Achæi cum Messenijs societate iuncti essent: si quidem in ea persisterent: bellum Achæis indicebant: si uero Messeniorũ hostes fierent: pacem eis pollicebantur. Quãobrem aduersantibus sibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorum nequiuere. Epirotæ, & Philippus rex auditis, quæ relata per legatos fuerant: Messenios in societatem acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum, etsi non nihil sunt indignati: nullam tamen suscipere admirationem uisi: ꝙ illi huiusmodi rebus assueti nihil noui moliti uidebantur. Itaq; non inuiti cum eis in pace perseuerabant. Ita interdum inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius, quàm nouæ & insolitæ ueniam consequũtur. Aetoli igitur his modis usi, deuastata frequentibus incursionibus Græcia, et illatis sæpenumero prius, quàm indictis bellis, ne respondere quidem de iniurijs quærentibus dignabantur: sæpe etiam petentes à se gestarum, siue gerendarum rerum rationem aspernabantur, atq; irridebant. Lacedæmonij, etsi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant restituti: Philippóq;, & Macedonibus promiserant, nihil se aduersum eos molituros: missis tamen clàm ad Aetolos legatis, secretam cum ijs amicitiam, ac societatem firmauerunt. Congregato interea Achæorum exercitu, Lacedæmonijsq;, ac Messenijs, uti statutum fuerat, ad subsidium paratis, Scerdilaidas, & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illy-

rio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percussum Lissum transgressi sunt. qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu urbẽ oppugnauissent: tandem non sine dedecore sunt repulsi. Post hæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur: nõ nullas per proditionem capit. Scerdilaidas uero cum reliquis quinquaginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amynæ Athamanorum regis: cui affinitate coniunctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æque diuisa præda, unà cum eis in Achæiam proficisceretur. Quod postquam inter Scerdilaidam, & Agelaum, Dorimachum, ac Scopam conuenit: congregatis undiq; Aetolis unà cum Illyrijs in Achæiam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerum ignarus esset: domi in quiete permanebat: pacem sibi, non bellum cum Achæis asserens esse: imprudenter sanè, ac planè pueriliter. quid enim stultius: quàm res claras, atq; euidentes putare uerbis diuitius posse celari? Posthæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynethã uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant: maximis continue odijs, ac seditionibus uexabantur. uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant. Accidit tandem: ut qui Achæorum partes sequebantur: principatum in urbe obtinerent. quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achæia habebant. Quæ cũ ita essent: non multis annis ante Aetolorum aduentum, cum exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent: & de receptione in gratiã, atq; concordia precati essent: præsides ciuitatis eorũ uerbis persuasi legatos ad Achæos misère,

eam concordiam cum consilio atq; sententia eorum perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quòd utriusq; fidem ac beneuolentiam constantem erga se futuram arbitrabantur: cum & hij, qui intra urbem erant: omnis spes suas in Achæis haberent: & illi beneficio Achæorum se conseruatos existimaturi forent: Cynethenses & præsidium, & ducem Achæorum ex urbe emisere. exules uero numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt: recepta ab ijs fide, &, quibus religiosius astringi mortales possunt, adhibitis sacramentis. Verum illi, nulla causa, siue occasione moliendi res nouas expectata, simulatq; intra urbem admissi: consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendiq; conseruatores suos inierunt: ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant: tunc maxime de impietate in deos, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse. uix enim intra mœnia recepti Aetolos, quibus urbem proderēt: aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex ijs, qui ab exilio fuerāt reuersi: polemarchi sunt creati. qui magistratus claudēdarum portarum urbis curam habebat: & claues nocte detinebat: & interdiu ad custodiam portarum commorabatur. Aetoli, paratis scalis, cæterisq; rebus necessarijs, tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi, interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto repente Aetoli alij per portam ingredi: alij admotis scalis mœnia conscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere. omnia terrore, tumultuq; compleri: cum neque portæ succurrere possent: hostibus certatim è muris prosi-

lientibus: neq; mœnibus subuenire: eisdem per portam cateruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli è uestigio urbe potiti, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iustissime fecerunt: q interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen postea in cæteros quoq; patratum. siquidem substantia omnis ablata. homines, ut, si quid celatum esset, confiterentur, grauissimis affecti tormentis: multi etiam interfecti. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti præsidio, cum exercitu uersus Lusas discesserunt. Ubi, cum templo Dianæ appropinquassent: quod est inter Clitorium, et Cynethā: ac ueluti asylum à Græcis habetur: populari greges, atq; armenta deæ, ac omnis diuitias fani expilare uoluerunt. Sed Lusiatæ ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, non longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorum legatos ad Philippum miserat: qui auxilia accersirent: delectos undiq; aduocarat: à Lacedæmonijs, atq; Messenijs eos, qui ex fœdere debebantur: petierat. Aetoli primo hortari Clitorienses cœperunt: ut dimissis Achæis secum inirent societatem. quos deinde abnuentis uarijs certaminibus infestabāt: & admotis scalis transcendere urbis mœnia nitebantur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremum destituti, obsidionem dissoluēre: ac rursus Cynethā reuersi, direptis deæ gregibus atq; armētis tradere urbem Eliensibus uoluēre. quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerunt: Euripide duce in ea constituto.

ea constituto. Posthaec fama aduenientis è Macedonia praesidij, & apparatu Achaeorum praeterriti, urbem incenderunt: & uersus Rhium denuo profecti, illac facere trãsitum statuere. Taurion, intellecto Aetolorum progressu, & Cynethae excidio cognito, cum nunciatum esset Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse: hortatus est eum ad ferendam Achaeis opem, & Aetolorum transitum transportatis per Isthmum lembis impediendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectione facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant: libenter Taurioni paruit, praesertim sumptus ad transportationem lemborum necessarios suppeditanti. Quamobrem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo ante transisse intellexisset: maritima quaedam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedaemonij, rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clàm compositis, auxilia, uti ex foedere conuenerat, mittere differebant: paucis quibusdam equitibus, peditibusq; dissimulandi gratia missis. Aratus ut ciuium potius, quàm ducum officium exerceret: suos admonebat. tandiuq; in quiete permansit, acceptae cladis memor: quoad Scopas, & Dorimachus deuastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententia peractis domum sunt regressi. quanquam haud difficile fuisset per aspera interdum atq; angusta proficiscentes loca opprimere. Cynetenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam: & ferè ultimis affecti supplicijs: tamen merito luisse poenas ab omnibus iudicati. Quoniam uero Arcadum gens quandam omnes uirtutis famam habet, non solum propter facilitatem mo-

rum & benignitatem naturæ, summamq; erga omnes hospitalitatẽ, uerumetiam ob pietatem atq; obseruantiã in deos: operæpretium existimauimus aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre: & quo pacto, cum cõfessione omnium Arcades forent: tantum à reliquis Græcis ea tempestate scelere ac crudelitate differrent: exponere. Mihi profecto uidetur: ideo hoc eis accidisse: quia id, quod à maioribus suis sapientissime fuerat inuentum: & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim (de uera nunc musica loquor) uniuersis hominibus utilem esse constat: Arcadibus uero etiam necessariam. Neq; uerum est: quod Ephorus in proœmio historiarum scribit: musicam ad fallendos, ac deludendos homines inuentam esse. neque est existimandum: ueteres Cretenses, ac Lacedæmonios superuacuo tibiam, ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse: neq; antiquissimos Arcadas tanto in honore musicam in eorum rebus publicis habuisse: ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes, & iuuenes usq; ad trigesimum annum exerceri uellent: homines alioquin uitæ difficilis, atq; austeræ. haud enim est obscurum: apud solos ferè Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorum, pæanum assuefieri. quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consuerunt. Posthæc Philoxeni, & Timothei disciplinis instructi cum cantibus, & choreis annuos ludos Libero patri faciũt: pueri quidem, quos pueriles uocant: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur: non tam quod audiendis modulis delectentur: quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad

hæc, si quis aliquid in cæteris artibus ignoret: nulla apud eos ignominia habetur. musicam uero neque ignorare quisquam eorũ potest: quia necessario discitur: neq; fateri nescire: quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremo spectacula, ac ludos in theatris cum cantibus, & choreis singulis quibusq; annis adolescentes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorũ maioribus sapientissime fuisse institutæ, non delitiarum, aut lasciuiæ gratia: sed cum animaduerterent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atq; asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem: quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit: cui nos similes gigni necessario oportet: (non enim obscurum est: plagas cœli esse: quæ gentes moribus, & forma, & colore, & plerisq; disciplinis inter se dissimiles faciunt) uolentes mitem, atq; tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur: primo ea omnia, quæ supra memorauimus, introduxerunt: deinde conuentus communes, & sacrificia plurima: in quibus uiri, ac mulieres congregarentur: postremo uirginum ac puerorum choros. quæ omnia ad eum finem fecere: ut id, quod in animis hominum natura durius erat: consuetudine placaretur: ac mitius fieret. Verum Cynethenses, cum interiecto tempore hæc spernere cœpissent: quæ eis præter cæteros necessaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte commorantibus: ad cupiditatem, ambitionemq́; conuersi in tantam breui tempore feritatem deuenere: ut in nulla Græciæ ciuitate maiora scelera, aut frequentiores crudelitates committerentur. Est autem apertissimum testimonium peruersi-

tatis eorum: quod caeteri omnes Arcadiae populi mores, uitamq; eorum detestabantur. nam quo tempore Cynethenses post ingentem illam seditionem legatos Spartam misêre: in quancunq; ciuitatem Arcadiae eundo sunt ingressi: ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi: & reditus ad eam interdictus. Mantinienses etiam post eorum discessum expiationibus, ac sacrificijs ciuitatem, & circunstantia quaecunq; loca purgauere. Haec autem propterea à nobis commemorata sunt: ut ciuitates Arcadiae admoneremus: ne à communi patriae instituto discederent: tum, ne quis lasciuiae gratia usqueadeo indulsisse musicae eam gentem arbitraretur: & propterea consuetudinem eorum irrideret: postremo & Cynethensium causa: ut, siquando dij permiserint: ad disciplinam conuersi mores induant meliores: & musicam amplectantur: qua relicta, in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam satis superq; de Cynethensium moribus, atq; interitu diximus: rursus ad id, unde discessimus, reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut supra diximus, Peloponneso, atq; omni regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regressi. Philippus autem Macedoniae rex cum exercitu in subsidiũ Achaeorum Corinthum uenerat. Verum cum se peracta re uenisse intellexisset: missis ad socios tabellarijs, unumquenq; hortatus est: ut ad se Corinthum mitterent, qui de communibus rebus consulerent, quae uiderentur. ipse Tegeã uersus mouit exercitũ: quod Lacedaemonios intellexerat maximis inter se seditionibus uexari. Lacedaemonij enim, cum longo tempore sub regibus esse consueuissent: tunc recuperata duce Antigono libertate, nemunem, cui omnes parerent, haben-

tes, dum æquam in repu. partem obtinere singuli cupiunt: in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidibus urbis consilium suum ita occultabant: ut à nemine posset intelligi. Reliqui tres aperte cum Aetolis sentiebant, existimantes Philippum nihil adhuc per ætatem in Peloponneso posse innouare. Postquam autem præter spem atq; expectationem suam nunciatum est de fuga Aetolorum è peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu: tres urbis præsides, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat; qui consiliorum omnium conscius haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur: ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur: consilium suum quibusdam iuuenibus aperuerunt: deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iussere: tanquam Macedonibus aduersus Spartanos uenientibus. Quibus è uestigio ob nouitatem rei congregatis. Adimantus id grauiter ferens, in publicum processit. Atq; antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominum congregationes fieri oportebat: cum Aetolos hostes Lacedæmoniorum audiebamus montibus nostris appropinquare: non nunc: cum Macedonas benefactores, & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuersis uulneribus eum confodit: & unà Sthenelaum, Alcamenem, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures. Polyphontes autem cum suis, iamdiu præuisis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent: præsides Lacedæmoniorum legatos ad regem miserunt: qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcirent.

præterea regem hortarentur: ne ultra progredi uellet: antequam res in urbe componerentur: Lacedæmonios fidem atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam seruare ostenderēt. Legati, cum Philippo obuiassent: iuxta Parthenium montem mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus: eos hortatus est: ut quamcelerrime domum reuerterentur: nunciarentq; præsidibus: se mox Tegeā exercitum reducturum: debere ipsos ad se quamprimum uiros primarios Corinthum mittere: qui de præsentibus rebus consultarent. Per hunc modum reuersis oratoribus, & responso Philippi nunciato, præsides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt. qui Tegeam profecti: cum concilium regis ingressi forent: in Adimantum, ac sequaces eius grauissimis sunt uerbis inuecti: tanquam eius seditionis causa extitisset. deinde nihil prætermisere, quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiam pertinere arbitrarentur: omnia se facturos polliciti: quibus manifestum fieret se in societate, atq; amicitia cum rege permanere. His, atq; alijs huiuscemodi expositis Lacedæmonij ex concilio abierunt. Macedonum uariæ de his rebus sententiæ fuere. Alij enim cognitis, quæ Spartani clàm cum Aetolis moliebantur: & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, consulere regi cœperunt: ut de Lacedæmonijs exemplum cæteris præberet: quemadmodum Alexander non magno ante tempore de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant: q̃ facta eorum mererentur. admonendos esse dũtaxat eiusmodi rerum authores: & ab administratione reip. remouendos: gubernationem ciuitatis amicis

suis tradendam. Post omnes rex sententiam dixit: si tamen regis fuisse eam sententiam putandum est. neque enim uerisimile uidetur: puerum, qui uix decimumseptimum ætatis annum excessisset: de talibus, tantisq; rebus potuisse iudicare. Sed scriptorem historiæ decet firmatas in concilijs sententias principibus tribuere: quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero historiam aut legunt, aut audiunt: existimare debent: eiusmodi sententias eorum esse: qui sunt cum prudentiores, tum proximiores principibus. ut siquis hanc Arato tribuerit: cuius tum maxima erat apud regem authoritas. Philippus igitur, si quid aduersus se priuatim socij molirentur: sua inquit interesse: illos duntaxat uerbis, aut literis admonere. si quid uero publicæ in socios committerent: publica pœna, atque animaduersione esse plectendos. A Lacedæmonijs nihil contra communem societatem patratum esse. immo sponte sese illos obtulisse omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil esse aduersus ipsos grauius consulendum: cum iniquum sit: quibus hostibus pater pepercisset: eosdem se leuissima ex causa ulcisci. Confirmata regis sententia mox Petreus philippi amicus eligitur: qui Lacedæmonem cum legatis proficiscatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiam Spartanos: & iusiurandum de societate fideq; seruanda dare simul, atq; accipere. Posthæc Philippus motis castris rursus Corinthum redijt: optima spe præstantissimæ indolis socijs relicta: q tam benigniter se erga Lacedæmonios habuisset. Compertis Corinthi sociorum legatis, qui eo, uti iussum fuerat, omnes conuenerant: de

communibus Graeciae rebus consulere coeperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus, Boeotijs, quod pacis tempore Mineruae templum depopulati essent: Phocensibus, quod positis iuxta Ambrysum, & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus consultassent: Epirotis, quod omnem regionem ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, quod opulentissimum oppidum per insidias admotis noctu scalis occupare uoluissent: Postremo Achaeis, quod Carium cepissent: Patrensium, ac Pharensium fines populabundi percurrissent: Cynetham armis, atq; incendio deleuissent: Dianae templum expilassent: Clitorienses obsedissent: deniq; Pilum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicauere. Facto igitur concilio, sanxerunt: ut ij omnes in societatem admitterentur: quorum urbes, aut prouincias post mortem Demetrij, qui pater Philippi fuerat: Aetoli occupassent. Praeterea, si qui conditione temporum coacti societatem cum Aetolis inuiti fecissent: & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent permitteretur. Postremo ut Amphictyonibus templum, quod ablatum ab Aetolis fuerat: redderetur. Cum igitur haec ita decreta essent, centesimae & quadragesimae olympiadis anno primo: subito sociale bellum exarsit, ex Aetolorum iniurijs, quas supra memorauimus, iustissime ortum. Qui in concilio fuerant: subito legatos ad socios mittunt: qui nunciarent: ut, sicuti decretum erat, ex sua quisq; regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoq; literas ad Aetolos dedit: ut, siquid obiectis respondere uellent: ad se uenirent. quod si absq; consen

sii sociorum propria authoritate moti, uastando ac populando omnia nemini se putent facere iniuriam: aut si, quibus iniuriam faciant: illos existiment diutius posse bello abstinere: profecto omnium esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperantes, certum diem constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarent. post uero cognitis, quæ acta in concilio fuerant: tabellarios ad regem misere: qui nunciarent: se antequam Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achæi congregato ægii, ut mos erat, concilio, simul decretum confirmarunt: simul Aetolis indixerunt bellum: & paruis illos infestare incursionibus cœpere. Interea Philippus, Egium cum uenisset: & multa humaniter atque amice locutus esset: Achæi eius dicta summa beneuolentia sunt complexi: & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset: ducem elegerunt Scopam: qui omnium superiorum motuũ princeps, atq; author fuerat. Philippus, accepta ab Achæis pecunia, in Macedoniam cum copiis rediit: ut delectum militum haberet: pararetq; quæ ad bellum opus essent. Maximam autem non solum sociis, uerumetiam uniuersæ Græciæ clementiæ ac magnanimitatis spem reliqt, ob decretum ex sententia omniũ firmatum. Hæc eo tempore gesta sunt: quo Annibal dux Carthaginensium omnibus, quæ ultra Iberum erant, in Hispania potitus, Saguntum obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorum tempora incidunt, quæ sunt in Græcia gesta: manifestum est: nos

non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse: cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res italicæ, & græcæ, & asiaticæ propria quidẽ principia haberent: exitus autem communes: necesse fuit narrationem quoq; earum tãdiu propriam uniuscuiusq; esse: quoad in ea tempora uentum foret: quibus res prædictæ unà implicatæ quasi ad unum finem dirigi cœperunt. sic enim & singularum expositio fit manifestior: & coaceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtæ, & ad unum conuersæ finem anno III centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Quamobrem ea, quæ deinde secuta sunt: communiter exponemus. quæ uero ante id tempus fuere: priuatim suo quæq; loco superiori libro demonstrauimus: quo non solum tempora se inuicem sequerẽtur: sed etiã rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hibernis esset: nouum militum delectum habuit: quæ ad bellum necessaria erant, parauit. Oppida à barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant: communiuit. Posthæc ad Scerdilaidam profectus, agere de societate cœpit: pollicitusq; ei opem ad res illyricas componendas, & simul Aetolos calũniatus, facile quod cupiebat, Scerdilaidæ persuasit. est enim ita comparatum: ut etiam malorum societas, nisi æquitas, atq; iustitia fuerit seruata: facillime infringatur. quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit. Nam cũ ita cum Scerdilaida composuissent: ut æque inter utrosq; præda omnis diuideretur: si unà in Achæiam irrueret: persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynetham profectus est. qua capta, atq; direpta Aetoli ingentem

auri, pecudumq; multitudinem abduxere: & diuisa inter se praeda, Scerdilaidam omnino excluserunt. Quãobrem ira, atq; indignatio inuasit animum. cuius memoriam cum renouasset Philippus: subito cum eo societatem firmauit, his legibus: ut uiginti talenta annua acciperet: cum triginta lembis nauigaret: Aetolos mari infestaret. Philippus igitur haec, atq; alia huiusmodi moliebatur. Legati, qui ad socios missi fuerant: primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenue confirmarunt: & Aetolis mouerunt bellum. quanquam dari eis uenia poterat id praeter caeteros differentibus: cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderentur: experti praesertim nõ multo ante tempore quantum sibi obessent inimicitiae Aetolorum. Sed mihi uidentur boni uiri, atq; praestantes nihil pluris facere debere: q̃ ut necubi officium praetermittatur. Quod Acarnanes praeter caeteros Graecos ubiq; semper seruauere, quãuis ab exiguis profecti initijs. Quo fit: ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas. habet enim naturaliter nescio quid in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetens. Contra Epyrotae auditis, quae exposita per legatos fuerant: decretum quidem approbauere: bellum autem non prius se moturos Aetolis responderunt: q̃ id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliam miserunt legatos: q nũciarent, se pacem cũ Aetolis seruare: timide sanè: atq; inconstanter rebus usi. siquidem & ad Ptolemaeum regem missi legati: qui precarentur: ne uel pecuniã, uel cõmeatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum

& socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat: legatis, cum ad eos uenissent, responderunt: non ante se bellum Aetolis moturos: q̃ Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant: opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes, & Nicippus urbis præsides tulerunt: paucis quibusdam ex optimatibus eam approbantibus. In quo mihi uidentur ignorasse quid se maxime deceret: & suæ reipublicæ conduceret. Equidem ita existimo: fugiendum quidem esse bellum: non tamen ita fugiendum: ut omnia, ne in id incidamus, sustinere, perpetiq; uelimus. quid enim uel æquabilitatem in republica, uel fidutiam, uel libertatis iucundissimum nomen laudaremus: si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neq; Thebanos laudamus: quod tempore medici belli, ut à communi Græciæ periculo essent immunes: ea per formidinem elegere: de quibus postea periclitati sunt. neq; Pindaro assentimur: qui in poëmatibus suis ciues hortatur: ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat, & tranquillitatem amplectantur. Pax enim, si iusta, & honesta sit: res est certe omnium rerum pulcherrima, atq; optima. nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter: ut pace frui ualeamus. Atqui præsides Messeniorum, atq; optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper, quàm decebat, animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones, atq; opportunitates temporum nacti, aliquando uero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur: semperq; idem propositum seruandæ

pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse: q̃ cum duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent: Arcadibus, ac Lacedæmonijs: quorum his semper inimici fuerant: illis fœdere, amicitiaq́; coniuncti: nec Lacedæmoniorũ tamen se hostes aperte ostendebant: nec Arcadũ amicos. ex quo fiebat: ut cũ prædictæ ciuitates uel inuicẽ, uel aduersus alios bella gererent: Messenij pace fruerẽtur. Lacedæmonij uero pace cum cæteris facta, in Messenios ĩpetum facientibus, cũ neq; ipsi per se resistere illorũ potẽtiæ ualerẽt: neq; Arcadũ auxilio, quorũ amicitiam cõseruare nesciuerant, se tueri: uel seruire turpiter Lacedæmonijs cogebantur: uel, ut seruitutem euitarent: cum coniugibus, filijsq́; patriã relinquere. Quod eis nõ multo ante hæc tempora sæpenumero accidit. utinamq́; deorum uoluntate sit: ut hic status rerum, quo in præsentia fruimur: diutissime permaneat. Si qua tamen unquã præsentium rerum mutatio acciderit: unam uideo tuendæ patriæ spem Messenijs, ac Megalopolitanis fore: si iuxta Epaminondæ sententiam omnibus in rebus, atq; adeo omni tempore inuicem consenserint: consiliáq;, & res suas omnis unanimiter tractarint. Quod uerum esse, etiam uetustitissima eorum monumenta indicant. Messenij enim tempore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere: in qua hoc epigramma erat inscriptum. Inuenit tandem tempus impio regi pœnam: Inuenere Messenij proditorem duce Ioue. Difficile est latere deos periurum hominem. Salue rex Iupiter: & Arcadiam serua. Nam quia proprijs sedibus expulsi erant: ueluti de secunda patria

precari deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt: quod mihi quidem merito uidentur fecisse. Siquidem Arcades non solum hos exules, & bello aristomenico patrio solo eiectos intra urbem receperunt: & donatos ciuitate, concilio, opibusq; iuuerunt: uerumetiam eorum filias nubere adolescentibus suis permisere. Praeterea inuestigata Aristocratis regis proditione, nonmodo eum grauissimis affectum cruciatibus interfecere: sed ex omni eius genere impij sanguinis poenas sumpserunt. Verũ omissis ueteribus, ea, quae recentiora sunt: & post eam duarum urbium coniunctionem acciderunt: satis magnam his, quae diximus, fidem praestare possunt. Nam quo tempore post magnam illam uictoriam, qua Graeci iuxta Mantiniam ob mortem Epaminondae potiti sunt: Lacedaemonij Messenijs à foedere exclusis, erigere spẽ ad res eorum occupandas coepere: usqueadeo Megalopolitani, atq; omnes sociae ciuitates in fauorem Messeniorum animos intenderunt: ut eos statim in societatem acceperint: Lacedaemonios uero solos ex omnibus Graecis à communi foedere excluserint. Quae cum ita sint: quis est, qui non recte à nobis dictum existimet, quod paulo ante memorauimus? Haec ideo pluribus uerbis de Arcadibus, ac Messenijs sumus prosecuti: ut hi memores cladium, quas ciuitatibus suis Lacedaemonij saepe intulerunt: in fide, amicitiaq; permaneant, nunquãq; uel timore alicuius rei, uel desyderio pacis: ubi de salute agitur: se inuicem deserant. Nunc eò, unde discessimus, reuertamur. Lacedaemonij nunquam à moribus suis recedentes, legatos sociorum, nullo eis dato responso, dimiserunt. tantum apud eos inscitiae, ac temeritatis inua

lerat. Quo fit: ut ego id esse uerum existimem, quod dici solet: temeritatem sæpenumero hominis ad insaniã, & ad nihilum adducere solere. Post hæc tamen, cum noui magistratus essent creati: hi, qui principio seditionem in republica excitarant: & memoratarum cædium causa fuerant: missis ad Aetolos nuntijs, ut legatos ad se mitterent, petierunt. Quod cum facillime impetrassent: paucisq; interiectis diebus Machatas Aetolorum legatus Lacedæmona uenisset: subito ciuitatis præsides petunt, aduocandam esse concionem dicentes ad legatum Aetolorum audiendum: & regem iuxta institutum patriæ creandum: neque diutius patiendum, præter leges ciuitatis Heraclidarum imperium dissolui. Præsides, etsi hunc statum rerum ægre ferebant: tamen quia resistere illorum uiribus non poterant: & iuuentutem formidabant: responderunt: de regibus quidem se postea consulturos: ad audiendum uero Machatam concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine, ingredi Machatas iussus, pluribus hortari cœpit ad societatem cum Aetolis ineundam: acerbe nimium & iniuste criminatus Macedonas: multaq; in Aetolorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionem iniuisset: diu res inter populum uersa. Sententiæ uariæ, atque ancipites fuere. Quidam enim Aetolorum partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatem, affirmare. Alij his contradicere: & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uero seniorum quidam cum surrexissent: reuocatis in memoriam Antigoni, & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni, & Timæi tempore accepe-

rant, commemorata, quando Aetoli Spartanum agrum ingressi omnia ferro igniq; uastarant: & ui ac dolo reductis exulibus ciuitati insidiati fuerant: plurimorum sententiam mutauere: & ad extremum multitudini persuasum: seruandam esse cum Philippo, ac Macedonibus amicitiam. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re, propter quam uenerat, infecta, Aetoliam rediit. Principes eius, quam supra memorauimus, seditionis factum id ægre ferentes, rem denuo moliri cœperunt omnium crudelissimam. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebant ad sacrificium annuum ex more patriæ peragendum. id in templo Palladis fiebat. Præerant autem huic sacrificio ciuitatis præsides: qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex his, qui armati interesse ludis debebant: præmiis corruperunt. Hi constituto inter se tempore, dũ præsides sacrificiis intentos uident: repente eos aggressi, instar pecudum trucidant: & quamuis in templo erãt: quod ueluti asylum Lacedæmonii uenerabantur: & in quo nocentes omnes etiam capitis damnati salui esse consueuerant: eò tamen sæuitiæ audacia hominum processit: ut ante aras, & in ipsis deæ mensis magistratus omnes interfecerint. Post hæc de senioribus, qui cum Hyrida senserant: simili modo supplicium sumpsere. Et iis, qui Aetolis aduersabantur, urbe eiectis, nouos magistratus ex suis crearunt. præterea societatem cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achæos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderũt. Maximam autem spem habebant in Cleomenis beneuolentia. cuius aduentum incredibili desyderio præstolabantur.

bantur. tantum mansuetudo, atq; benignitas principum potest: ut non solum cum sunt præsentes, uerumetiam maximo interuallo distuncti: quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominũ relinquant. Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenem in administratione reipublicæ uersati, nunquam de creandis Lacedæmone regibus quicquam cogitauere. ubi uero de obitu Cleomenis nunciatum est: repente ad creationem regum animos intenderunt. Primi autem in hac re fuere hi, qui principes seditionis extiterant: nuperq; cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regum legitime: & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim adhuc ætate puerum, filium autem Agesipolidis filij Cleombroti. huic tutorem dedêre Cleomenem, Cleombroti filium, Agesipolidis germanum. Ex altera uero familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent: qui Eudemidæ filius fuerat: Hippomedonte quoq; ipso adhuc uiuente, Agesilai filio, & Eudemidæ nepote, præterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorũ genere, ijsq; omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem. ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat. Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Spartæ creatus est. Adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore, non filij, aut nepotes eorũ: sed ipsimet huius criminis authores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerunt. Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant, edoctus, rursus Spartam redijt: magistratusq;, & reges hortatus

est ad bellum Achæis mouendum: per eum modum ini quiens facile restingui posse Lacedæmoniorum ambitionem: qui diuersæ factionis forent: & Aetolorum societati aduersarentur. Quibus uerbis cum persuasi magistratus, ac reges essent: Machatas Aetoliam rediit: facile quod cupierat, ob Lacedæmoniorum inscitiam consecutus. Lycurgus, coactis mercenariis copiis, urbana quoque multitudine aduocata, Arguorum fines ingressus est: adortusq; improuisos, & nihil tale à Lacedæmoniis expectantes, repente Polichnam, Parsiam, Leucam, Cyphantem, & alia quædam eorum oppida cepit: agrum omnem argiuum ferro, igniq; uastauit. Quo facto, Lacedæmonii bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus, idem quod Lacedæmoniis fecerat, persuasit. Per hunc modum Aetoli, cum sibi omnia prospere, atq; ex sententia accidissent: bellum magno ac forti animo sunt ingressi. Achæis uero contraria omnia euenere. Siquidem Philippus rex, in quo omnis spes suas habebant: adhuc in cogendis copiis uersabatur. Epyrotæ nondum bellum Aetolis mouerat. Messenii quietem agebant. Aetoli tractis in sententiam suam Eliensibus, ac Lacedæmoniis, undiq; Achæos premebant. Per id tempus Aratus forte imperium deposuerat: duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uero exercitui præerat Scopas: qui tamen parum in magistratu erat permansurus. quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctium comitia faciebant. Achæi uero circa ortum Vergiliarum. Peracta igitur æstate, cum Aratus Iunior imperium accepisset: uniuersæ res quasi unum principium sumpse-

re. Annibal enim per hæc tempora se ad obsidionem Sagunti accingere: Romani L. Aemylium in Illyrium cum copijs aduersus Demetrium Pharium mittere: de quibus superiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidem, ac Tyrum per proditionem tradēte, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduersus Antiochū exercitum parare: Lycurgus, ut Cleomenem imitaretur: Athenæum Megalopolitanorum oppidum obsidere: Achæi equitum ac peditum multitudinem cogere: Philippus è Macedonia cum copijs proficisci: legionarios milites habens circiter decem millia: scutatos ad quinq; millia: præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodij aduersus ByZantios bellum mouere: ob tales quasdam causas. ByZantij urbem incolunt, cum natura loci munitissimam, tū ad fertilitatem omniū rerū, quibus humana felicitas perficitur: opportunissimam. ita enim in ostio ipsius ponti sita est: ut neque ingredi negociator quisquam, neque egredi sine ByZantiorum consensu ualeat. Cum uero pontus multa ferat ad uitam hominum commodissima: eorum omnium domini sunt ByZantij. nam & ad necessarios usus coria, ac multitudinem ceruorum, quæ circa pontum sunt loca, eis abundatissime suppeditant: & ad delicatiorem uitam mel, ceram, salsamenta, aliaq; huiusmodi. ipsi uero negotiatoribus præbent oleum, & omne uini genus. frumentum interdum dant: interdum accipiunt. His omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari: uel in fide atque amicitia cum ByZantijs permanere. Siquidem ByZantijs malignari uolentibus, gallisq;, aut alijs circunstantibus bar-

baris adhærere, ob angustias loci, & multitudinem barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex situ loci habent commoditates: educendo, quæ apud eos abundant: quæ uero desunt, sine labore ac periculo inducendo. maximas etiam, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. quamobrem ut communes omnium benefactores merito à Græcis coluntur: & digni existimantur, non solum quibus habeatur gratia, uerumetiam auxilia aduersus barbarorum impetum præstentur. Quoniam uero pleriq; sunt naturam eius loci ac proprietatem ignorantes: nostrumq; desyderium semper fuit: ut huiusmodi res in multorum notitiam deuenirent: & si fieri posset, perspicerentur oculis: sin minus: quoad liceret, intellectu comprehenderentur: dicendum existimauimus quæ sit causa, quæ tantam huic urbi felicitatem pariat. Igitur qui appellatur Pontus: circiter XXII mil. stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita: alterum ex Propontide defluens, alterum ex Meotide palude. Meotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusq; alueum cum multi, ac magni amnes ex Asia defluant: pluresq;, & maiores ex Europa: euenit, ut repleta Meotis per ostium suum in Pontum effundatur: Pontus ipse in Propontidem. Meotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur. latitudinem quidem XXX stadiorum, longitudinem LX habens. Ponti uero ostium Bosphorus Thracius appellatur. Huius longitudo ad CXX stadia extenditur. latitudo non est eadem ubique. nam à propontide quidem, quod

inter Calchedonem, ac Byzantium spatij est: XIIII continet stadia: à Ponto uero, quod Fanum appellatur: ubi primum Iason, cum ex Colcho rediret, XII dijs fertur sacrificasse: in Asia positum, X stadijs distat ab Europa. Quod uero Meotis, ac Pontus continue effluāt: duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota: ꝗ scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cum continue humor augeatur: nec aliunde exitum habeat: necesse est in tantum crescere: ut tandem efferri per ostia opus sit. Altera: ꝗ multitudine harenarum, quas continue defluentes amnes in Pontum, atq; Meotidem uehunt: usqueadeo aluei replentur: ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atq; hæ quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorum relatione fidem merentes: sed ex ratione naturali: qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locum uenimus: nihil omittendum: quod ad naturæ inuestigationem pertineat: ut pleriq; scriptores faciunt: sed quatenus fieri potest, demonstratiua narratione utendum: ne quid dubium discendi cupidis relinquatur. Hæc enim in primis est nostris temporibus conueniens: quibus cum nihil relictum sit innauigabile, atq; inaccessum: indecens est de rebus ambiguis à poetis, & fabularum scriptoribus testimonia quærere. quod superiores historiographi fecerunt. Dicimus igitur: Pontum harenis, quas amnes assidue deuehunt: continue adimpleri: uenturumq; aliquando tempus: quo eius alueus terræ prorsus æquetur. idem etiam de Meotide affirmamus: dummodo hic ordo locorum, quem in præsentia cernimus: permaneat: nec cessent causæ defluentium ha-

renarum. nam cum tempus infinitum sit: aluei uero, de quibus loquimur, certis claudantur terminis: manifestum est, quantulumcunq; materiæ deferatur, etiam si perexiguum esset: dum tamen id fiat assidue: longo temporum spatio futurum, ut omnino repleantur. quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est: sed infinita penè multitudo: perspicuum est, hoc, quod dicimus, nō longe post futurum: quod etiam ex parte iam factum apparet. quippe Meotis iam ferè repleta est. nam profundissima pars eius quinque, uel ad summum septem ulnis extenditur. unde fit, ut maioribus lignis nauigari non possit: nisi nautis ui malum trahentibus. Cumq; à principio mare fuerit sapore quamsimillimum ponto: in quo ueteres omnes consentiunt: nunc palus est quamdulcissima: utpote salo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminum superato. quod olim de ponto quoque eueniet: & nunc fit, sed non facile perspici potest propter aluei profunditatem. si quis tamen diligentius inspexerit: perspicue id fieri animaduertet. Danubio enim multis ostijs ex Europa in pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluuie deuectæ materiæ: quos nautæ pectora appellant: unius diei itinere à littore distantes: in quos sæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant: hæc traditur causa. quatenus enim impetus decurrentium fluminum præualet: & superatis fluctibus ingreditur mare: eatenus harenam, & omne genus materiæ ferri in altum necesse est. ubi uero profunditate maris im-

petus ipsi fluminum dissoluuntur: tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur: fundumq́;, quo consistat, inuenit. Ex quo fit: ut maiorum, ac rapidiorum fluminum aggeres magis protendantur in mare: maiorq́; profunditas iuxta terram appareat: minorum uero, ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentes materiae, lignisq́;, & lapidibus, & harena, quae in Pontum uehuntur: nulla admiratio est: cum saepenumero intra breuissimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materiae, & terrae, & lapidum ferentes. qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit: ut non longe post ea uidentes, uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum: si tot, ac tanti amnes continuo in Pontum fluxu aliquid ex ijs faciant, quae supra memorauimus: tandemq́; impleant Pontum. hoc enim non solum uerisimile, uerumetiam necessarium uidetur: si quis eius rei rationem diligenter inquirat. Verum futuri argumentum est: ꝙ quanto Meotis Pontico mari dulcior est: tanto Pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palàm fit: cum Pontus tanto plus temporis, q̃ Meotis peregerit: quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum, ut instar Meotidis & dulcis sit, & palustris: quin eo celerius, quo plures, maioresq́; in Pontum amnes defluunt. Haec à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleri Pontum non posse arbitrantur: nec futuram paludem existimant: ubi nunc pelagus est: praeterea nauigantium etiam gratia, multa ac diuersa mendacia referentium: ne

illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob inexperientiam locorum: sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere possimus quid uere, quid falsò narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantiorũ reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum, Propontidemq; coniungit: longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur: Fanumq; eam partem terminet: quæ est à Ponto: eam uero, quæ à Propontide est, Byzantium: inter utrũq; locum templũ est, quod Hermeum Europæ uocant: in promontorio supra ostium Ponti situm: quod ab Asia distat circiter qnq; stadia. est autem in angustissima parte freti: ubi Darium memorant pontem struxisse: quo tempore aduersus Scythas profectus est. À Ponto usq; in hunc locum unda æqualiter fluit: utpote locis, q freto imminent ab utroq; latere æque inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeum Europæ uentum est: quo in loco angustissimum esse fretum memorauimus: ruens ex Ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur: agiturq; in opposita Asiæ loca: inde rursus uersus Europæ promontorium cursum tenet. huc denuo acta fertur in eum locum, quem incolæ Bouem uocant. est autem in Asia: ubi primum constitisse idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoq; repulsa Byzantium fluit: ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur: diuiditq; eum locum, quod Cornu appellatur: partim rursus retrogreditur. Neq; tamen agi hic impetus potest in oppositam regionem: ubi est Calchedon. nam cum totiens huc, atq; illuc flectatur: sinusq; non mediocris latitudo sit: iam propè hoc loco deficiens haud am-

plius ad rectum angulum in oppositum pergit: sed potius ad obtusum. ex quo fit: ut relicta Calchedone per sinum fluat. Atq; hoc quidem est, quod Byzantijs, maximas præbet commoditates: Calchedonensibus uero è cõtrario. licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusq; urbis situs pæque cõmodus uideatur eẽ: tamen nauigare uolentibus, ad hãc quidẽ difficilis transfretatio est: ad illam uero undarũ uiolentia etiam nolẽtes feruntur. Cuius rei argumentũ est: quod à Calchedone proficisci Byzantiũ uolẽtes nequeunt rectà cursum tenere, ob interfluentis impetũ aquæ: sed & ad Bouẽ contendũt: & ad eam urbem, quam Chrysopolim uocant: Ex qua deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam commoditas ad alterutrum locum nauigandi Byzantijs adest: siue austro ab Hellesponto ferantur: seu ex Ponto in Hellespontum nauigent. ex Byzantio enim rectus, ac frequens cursus est ad Propontidis angustias per Abydum, & Sestum, indéq; byzantium similiter. Calchedonensibus autem omnia è contrario accidunt, ob eas, quas memorauimus, rationes, & distantiam regionis Cysicensorum. quippe ab Hellesponto Calchedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantium sunt, appropinquantes Calchedonem declinare ob felicitatem currentium undarum difficile est. Rursus uero ex eodem loco in Thraciam proficisci, omnino impossibile: tum propter impetum interfluentium undarum: tum uentis utrinq; sibi inuicem repugnantibus. ingredientibus enim Pontum Auster fauet: egredientibus Aquilo. atq; his duntaxat uentis ad utrunq; cursum uti necesse est. Quæ

igitur à mari tales tantasq; Byzantio commoditates præbent: hæc sunt, quæ supra memorauimus. quas uero à parte mediterranea ea urbs in commoditates patiatur: sequentia indicabunt. Thracia ita arcuit Byzantiorum agrum: ut omnem eorum regionem à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit: ut Byzantij graui ac perpetuo bello à Thracibus infestentur. nam si semel, atque iterum immanem gentem ac barbaram uincant: non tamen propterea restinguere bellum possunt. tanta est & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo. uno siquidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt: & populabūdi per eorum prouinciam grassantur. ac ne inito quidem fœdere, aut rebus pace compositis, aliquid agunt. mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaque difficili, atq; aspero bello assidue conficiuntur. quid enim magis infidum: q̃ uicinus hostis? aut quid barbarico bello periculosius? præterea ad tot mala, quibus undique à mediterranea parte premuntur: id accedit: quod Tantali pœna cruciantur: ut Poëta inquit. nam cum regionem habeant omnium fertilissimam: postquam agros diligentissime coluerunt: paratiq; sunt fructus pulchritudine, copiáq; mirandi: tum uenientes in prouinciam barbari, populantur, deuastántq; omnia. Byzantij amissis laboribus atque impensis, tantam stragem rerum suarum uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt. nihilominus bellum cum Thracibus ob consuetudinem tolerantes, in antiquo fœdere cum Græcis permanebant. Appropinquantibus uero ad eas partes Gallis, in maximum discrimen deuenere. Galli enim,

qui sub Brenno duce militauerant: ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Hellespontum uenissent: nequaquam in Asiá transiuerunt: sed opportunitate locorum pellecti, circa Byzantium constitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle rege constituto, Byzantijs intulerunt bellum. Hi principio muneribus lenire illorum animos cœpere: datis modo tribus, modo quinq;, interdum decem millibus aureorum: ne eorum prouinciam deuastarent. ad extremum octuaginta talenta singulis annis pendere coacti, usq; ad Clyari tempora. quibus Gallorum imperium defecit: omnisq; ea gens uicissim à Thracibus superata funditus extincta est. Ea igitur tempestate magnitudine tributorum exhausti, primo legatos in Græciam misêre: qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, Byzantij decreuere: ut ab omnibus, qui in Pontum nauigarent: uectigalia exigerentur. quod cum graue ob nouitatem facti omnibus uideretur: uniuersi eius rei culpam, quod id paterentur: in Rhodios refundebant: ut pote maris principatum eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij enim cum proprijs, tum uicinorum damnis commoti, primo aduocatis socijs, legatos Byzantium misêre: qui dimissionem uectigalium peterent. Hi eò, uti iussum fuerat, profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent: Hecatondoro, & Olympiodoro contradicentibus: qui tum in republica Byzantiorum principatum obtinebant: re infecta discesserunt. nec longe post eodem reuersi Byzantijs indixerunt bellum

ob caussas, quas supra memorauimus. Mox igitur Rhodij legatos ad Prusiam mittere: qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur. sciebant enim regem certis ex caussis Byzantijs infensum. Byzantij similiter Attalum, & Achæum crebris legationibus precari: ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat: sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omnium, quæ sunt citra Taurum, dominus, & se palàm regem appellans, auxiliaturum se Byzantijs pollicebatur. Quæ res his quidem spem maximam, Rhodijs uero, & Prusiæ non paruum terrorem addidit. erat enim Achæus Antiochi propinquus: qui regnum in Syria obtinuerat: fueratq; eum principatum consecutus ex talibus quibusdam caussis. Mortuo Seleuco patre Antiochi, cum regnum ad Seleucum filium, qui cæteris fratribus maior natu erat, peruenisset: Achæus cum hoc propter generis propinquitatem Taurum transcendit, biennio ferè ante hæc, de quibus scribimus, tempora. Seleucus enim simulac regnum ingressus fuit: cum audisset Attalum loca oĩa, quæ sunt citra Taurum montem, occupasse: rebus suis consulendum ratus, maximis uiribus Taurum transcendit. ubi paucis interiectis diebus, ab Apaturio Gallo, & Nicanore dolo circũuentus, atq; extinctus est. Achæus propinqui mortem ulciscendã ratus, extemplo Apaturium, atq; Nicanorẽ interfecit. Tum copijs, reliquisq; omnibus rebus prudenti ac magno animo usus est. nam cum & opportunitas temporis & unanimis militum cõsensus eum ad suscipiendum diadema hortaretur: id fa-

cere noluit: sed, tanquam regnũ Antiocho iuniori fratrĩ seruaret: diligenter omnia administrans, omnem, quæ citra Taurum est, regionem subigere decreuit. Rebus autem feliciter succedẽtibus, cum ad extremum Attalo nihil præter Pergamum reliquisset: insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit: seq; regem salutari iussit. Ex quo factum est: ut eius nomen longe magis, quàm cæterorum regum, seu principum, qui citra Taurum sunt: terrori omnibus, ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantij haud inuiti bellum aduersus Rhodios, ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primo Byzantios: quod, cum decreuissent imagines eius erigere: rem postea segniter obliuioni tradidissent. deinde longe magis indignari: quod ijdem omni studio bellum, quod inter Achæum, Attalumq; exarserat: dirimere contendissent: cum neminem lateret: pacem illorum rebus suis diuersis rationibus periculosam esse. postremo illis obijcere: quod, cum ad Attalum in ludis, quos in honorem Mineruæ fecerat, legatos misissent: ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaq; cum legatis composuit: ut illi mari Byzantios aggrederentur: se idem terra non minoribus uiribus facturum pollicitus. Belli igitur, quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt: hoc principium, atq; hæ causæ fuere. Byzantij principio incredibili audacia inierunt bellum sperantes Achæum, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Tibete, eum Prusiæ opposuerunt: quo huic ad defendenda sua occu-

pato aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu in Byzantios profectus, e uestigio Fanum cœpit, locum natura munitissimum, & supra ipsum Ponti hostium situm: quod Byzantij non multo ante tempore ingenti pecunia mercati fuerant, opportunitate loci pellecti: ne quam alicui commoditatem relinquerent in Pontum, uel ex Ponto nauigandi: nisi id cum Byzantiorum uoluntate facerent. Præterea eam omnem partem Asiæ, quam Byzantij multis ante annis tenuerant: ferro, ignique uastauit. Rhodij, ædificatis sex nauibus, quatuorque à socijs acceptis, & Xenophanto duce constituto, cum decem nauium classe in Hellespontum nauigarunt. ubi nouem ex his iuxta Sestum constitutis, quo uniuersis aditum in Pontum prohiberent: cum reliqua dux secundante uento Byzantium aduolauit, tentandi gratia illorum animos: an exardescente iam bello consilij pœniteret. quos cum eodem animo reperisset: ad suos reuersus, cum omni simul classe Rhodum redijt. Inter hæc Byzantij legationibus agebant: alios ad Achæum mittentes rogatum, ut succurrere rebus suis maturaret: alios in Macedoniam: qui Thibetem adducerent. uidebatur enim Bithyniæ regnum non minus ad Thibetem, quàm ad Prusiam spectare: quod Thibetes Prusiæ patruus foret. Rhodij obstinatione Byzantiorum cognita, callide ac prudenter se gesserunt. cum enim Byzantios intellexissent omnem spem suam in Achæo sitam habere: patremque Achæi scirent à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri: Achæum autem saluti patris cæteris omnibus posthabitis intentum esse: de mittendis ad Ptolemæũ

legatis, & Andromacho petendo agere cœperunt: quo Achæum sibi hoc tanto beneficio facerent obnoxium. Ptolemæus auditis, quæ relata per legatos fuere: haud facile inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur: sperans se illo uti in tempore posse: quod nondum compositæ res cum Antiocho erant: & Achæus iam sine controuersia regnum adeptus longe lateq; uires suas extenderat. erat enim Andromachus Achæi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Verumtamen ut Rhodijs gratificaretur: Andromachum eis tradidit: quo eum, si uideretur, filio restituerent. Rhodij per hunc modum uoti compotes facti, & simul alijs rationibus conciliato sibi Achæo, præcipuam spem Byzantijs abstulerunt. Accidit præterea aliud quoq;, quod non parum Byzantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Macedonia aduocatum supra memorauimus: repente morbo correptus diem suum obijt. Quæ cum accidissent: Byzantij omnino animus cecidere. Prusias contra, aucta spe rei bene gerendæ, simul ipse bellum ex Asia mouit: simul conductis in Thraci mercenarijs militibus, usqueadeo Byzantios oppressit: ut ne exire quidem portas urbis, quæ in Europam aspiciūt, auderent. Byzantij omni spe nudati, bellumq; undique asperrimum patientes, exitum aliquem rerum honestum quærebant. Quamobrem appropinquante ad urbem Cauaro Gallorum rege, & dirimere id bellum omni studio conante, Prusias simul, & Byzantij rem omnem in manibus eius posuerunt. Quod cū intellexissent Rhodij: propositum suum perducere ad finem cupientes, Legatū ad Byzantios Aridicen misêre: & cum eo Polemoclen

cum tribus triremibus, uolentes (id, quod in prouerbio est) hastam simul, & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur Legati Byzantium uenissent: percussum est fœdus cum Rhodijs quidem simpliciter: ut Byzantij à nemine in pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij socijq; eorum pacem cum Byzantijs agerent: cũ Prusia uero his uerbis. Esse Prusiæ, atq; Byzantijs pacem atq; amicitiam perpetuam. Neq; Byzantios aduersus Prusiam aliquo modo exercitum ducere: neque Prusiam aduersus Byzantios. Restituere Prusiam Byzantijs oẽs prouincias, oppida, populos, mancipia absq; mercede aliqua. Præterea naues, sagittas, ac reliquam prædam, quã principio eius belli Byzantijs abstulerat: item ligna, tegulas, laquearia, quæ ex Fano abduxerat. siquidem Prusias aduentum Thibetis formidans, oppida omnia è medio sustulerat: in quibus se recipere hostes potuissent. Postremo obligari Prusiam, cæterosq; Bythiniæ milites, quicquid ex Misia abstulissent: quæ sub ditione Byzantiorum erat: incolis restituere. Belli igitur Prusiæ, ac Rhodiorum aduersus Byzantios hoc principium, atque hæc finis fuit. Sub idem tempus Gnosij, missis ad Rhodios legatis, triremes, cum quibus Polemocles nauigarat: & tris cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerant. Quo facto, cum classis in Cretam appulisset: Eleuternei eam rem suspectam habentes, quod paucis ante diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchum eorum ciuem occiderat: primo de iniurijs questi, mox Rhodijs intulerunt bellum. Non multo ante hæc tempora Lyttij quoq; uarijs cœperant affligi difficultatibus. Deniq; omnis Cre

ta in motu

ta in motu erat. Gnosij, Gortinij'q; inito inter se fœdere, & omnia communi consilio agentes, omnem insulam subiugarunt: urbe Lyttiorum excepta. Hanc, quoniam sola iugum abnuerat: omnibus uiribus oppugnare nitebantur: æquare eam tandem solo cogitantes: ut hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur. principio igitur Cretenses omnes bellum aduersus Lyttios gerebant. mox orta inter eos ex leui causa contentione, quod huic genti frequentissime accidit: dissidere inuicem cœperunt. Et Polyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atq; Arcades, relicta Gnosiorum amicitia, cum Lyttijs sentiebant. Gortiniorum uariæ erant sententiæ. antiquiores enim Gnosiorum, iuniores uero Lyttiorum partes sequebantur. Gnosij, mutatis repente sociorum uoluntatibus, cum res præter opinionem accidisset: mille homines societatis iure ex Aetolia accersiuere. Quo facto, seniores Gortiniorum extemplo occupata arce Gnosios simul, atq; Aetolos introduxerunt: iuuenibus'q; partim in exilium missis, partim crudelissime interfectis, urbem Gnosijs dedidere. Eodem tempore cum forte Lyttij in hostilem agrum uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbem custode uacuam occuparunt: pueros'q;, & mulieres Gnoson misere. dehinc incensa per iram, ac funditus euersa urbe, domum remearunt. Lyttij ab expeditione ad urbem reuersi, ubi omnia incensa, ac diruta conspexere: adeo animis consternati sunt: ut ne ingredi quidem urbem quisquam ausus fuerit: sed omnes eam cateruatim circumeuntes, gemitu ac lamentis & patriam, & fortunam suam sunt prosecuti. Post hæc

conuerso itinere se ad Lampeorum urbem receperunt: à quibus humaniter, & summo studio suscepti fuere. ac iam pro ciuibus profugi, atq; hospites intra unius diei spatium facti, bellum cum socijs aduersus Gnosios gerebant. Lyttos Lacedæmoniorum colonia, & omniũ Cretæ urbium antiquissima ita repente, & miserabiliter extincta est. Pollyrenei, & Lampei, cæteriq; omnes eorum socij uidentes Gnosios quidem Aetolorum socios esse: Aetolos uero Philippi, & Achæorum hostes: legatos ad regem, atq; Achæos mittunt: qui de ineunda societate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi, & Philippus in communem illos societatem accepere. deinde suppetias eis miserunt Illyrios circiter quadringentos: quorum dux erat Plator: Phocenses uero circiter centum. Qui cum uenissent: maximum momentum Pollyreneis Achæorum socijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus, Eleuterneos, Cydoniatas, Aptereos, aliosq; complures à Gnosiorũ societate deficere, sibiq; adhærere cõpulerunt. Quibus peractis Pollyrenei, socijq; qngentos Cretenses Philippo, & Achæis miserunt. Gnosij non multo ante tempore circiter mille Aetolis miserant. Ita utriq; alterius gratia bellum inuicem gerebant. Gortiniorum exules Pheastiorum portum per insidias ceperant: ex quo eos, qui erant in urbe, crebris incursionibus infestabant. Hic igitur erat cretensium rerum status. Sub idem tempus Mithridates rex bellum Sinopẽsibus intulit. In quo cum Sinopenses subsidium per legatos à Rhodijs petiissent: Rhodij tris uiros ad eam rẽ elegere. His ad CXXXX mil. drachmarum tradita: ut Sinopensibus de rebus ad bellum necessarijs prouide-

rent. Igitur quibus datum hoc onus fuit: utres uini pararunt circiter X millia: crinium laboratorũ CCC talenta: neruorum laboratorum C talenta: armaturas integras mille: aureorum signatorum III millia: naues onerarias IIII: balistas præterea, ac tormenta omnium generum magno numero. Legati his acceptis Sinopem remearunt. Ingens inuaserat Sinopenses timor: ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationem aggrederetur. Sinope sita est in parte dextra Ponti: ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autem in quadam Cheronneso protendente in pelagus: cuius collum Asiam contingens, & longitudinis fere duorum stadiorũ prædicta urbs claudit. reliqua pars Cheronnesi in pelagus protenditur: estq; plana, & ad ambulandum in urbem commodissima: à mari uero uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quampaucissimos. Quamobrem ueriti Sinopenses ne Mithridates tormentis, machinisq; non solum ab ea parte, quæ Asiam contingit: uerumetiam ab aliis lateribus, dimissis in terram copiis, urbem oppugnaret: omnem eam partem, quæ mari clauditur: uallo diligentissime munierunt: constitutis militibus: qui hostes, si uenirent, sagittis à terra arcerent. quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigens. Hæc tum Sinope gerebantur. Philippus rex è Macedonia cum copiis profectus (hinc enim superius digressionem fecæramus) in Thessaliam, atque Epirum exercitum ducebat, maturans per eas regiones transitum in Aetoliam facere. Alexander autem, & Dorimachus eodem tempore de capienda per proditionem Aegi-

ra cogitantes, congregatis Oeanthiæ mille & ducentis Aetolis (quippe ea urbs Aetolorum est huic, de qua loquimur, opposita) nauibusq; ad transfretandũ paratis, opportunitatem perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidam ex Aetolia iamdiu apud Egiratas moram traxerat. Hic cum sæpenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegium, per ebrietatem negligentius se habentes: eam rem Dorimacho retulit: et ad urbem noctu capiendam hortatus est: hominem alioquin huiusmodi rebus assuetum. Est autem Egira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiacum sinum inter Aegium, & Sicyonem sita in quodam colle aspero atq; difficili, ad Parnassum uergens, distansq; à mari circiter septem stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset: Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strennue prouisis, antequam dilucesceret, ad amnem peruenit, propter eum collem, in quo urbs sita est, defluentem. Hinc ipse, & Alexander, atq; Archidamus Pantaleonis filius maxima multitudine Aetolorũ comitati ad urbem feruntur ea uia, quæ ab Aegio ducit. Perfuga cum XX aptioribus militibus aliquanto cæteros ob experientiam loci præcesserat: ac per saltus penè inuios peruenerat ad mœnia. ubi per cloacam urbẽ ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. qbus interfectis, uectibusq; securi abscissis, nemine sentiẽte portã Aetolis reclusit. Quod conspicientes Aetoli magno impetu in urbẽ ferũtur, temere nimiũ, atq; inconsyderate se gerentes. Quæ res Egiratis quidẽ uictoriam, ipsis uero cladem simul, atq; ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Egiratis existimantes, cum primũ ipsi intra mœnia consisterent: hunc

in modum se gessere. Congregati aliquandiu in foro constiterunt: mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatiq; per urbem alij alias domos aggredi: fortunas ciuium diripere: urbem totam populari: deniq; nulli rei, præterquam prædæ, intenti esse. Egiratæ magnitudine, ac nouitate facti commoti, hi quidem, ad quorum domos grassati hostes fuerant: timore perculsi, extra ciuitatem fugere: Aetolis iam manifeste urbem tenentibus. qui uero auditis tubarum clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerant: omnes sese in arcem recipere. quamobrem hi quidem continue plures ac fortiores fieri. Aetoli contra rariores, debilioresq;: illis se iugiter ad defensionem urbis in arcem congregantibus: his se per domos prædandi gratia diuidentibus. Dorimachus, etsi imminens periculum animaduertebat: nihil tamen ob eam rem commotus, incredibili audacia in arcem impetum facit: ratus qui eò conuenerant, aduentu suo perterritos mox se Aetolis dedituros. Sed nó defuit Aegiratis animus in propulsando periculo. quin incredibili constantia, ac fortitudine animi persistentes hostem arcebant. Vtrinq; igitur acerrime pugnabatur. & quoniam arx nullis erat circundata mœnibus: pugna singulari certamini quamsimillima committebatur. Aliquandiu atrociter. atq; æquo marte pugnatum est: his de patria ac liberis, illis de propria salute dimicantibus. Ad extremum tamen Aetoli fugere turpiter cœperunt. qua capta occasione Aegiratæ, auctis animis eos insequebantur. Ex quo accidit: ut plurimi Aetolorum, dum præ timore tumultuarie fugerent: in ipso exitu portæ à se inuicem

oppressi extinguerentur. Alexander in prælio strennue dimicans, occisus est. Dorimachus in tumultu, dum portam egredi contenderet: occubuit. reliqui aut in eodem loco oppressi: aut per præcipitia ruentes occiderunt. pauci admodum salui, armis tamen turpiter in bello amissis, ad naues peruenere. Per hunc modum Aegiratæ perditam ferè per segnitiem patriam incredibili animi magnitudine recuperarunt. Sub idē tempus Euripides, qui dux ab Aetolis missus Eliensibus fuerat: populatis Dymensium, & Pharensium, & Tritensium agris, ingentem abigens prædam, iter in Eliensem terram tenebat. Quod cum Micus Dymensis audisset: qui forte ea tempestate in locum ducis Achæorum suffectus fuerat: auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus, abeuntes hostes insecutus, dum inconsultius ruit: in hostium insidias lapsus profligatus est: multosq; ex suis amisit. siquidem quadraginta pedites desiderati: capti uero ducenti. Euripides re feliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copijs, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit: quod incolæ Murum appellant: feruntq; ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bellum gereret: ædificatum fuisse: quo ueluti munimento, ac receptaculo belli uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses supradicta clade affecti, & futura propter captū ab Euripide castellum formidantes, primo literas ad ducem Achæorū dedēre: quibus eum de rebus gestis certiorem facerent: peterentq; aduersus Aetolos subsidium. Post hæc nonnullos ex principibus ciuitatum suarum legatos ad eundē miserunt. Aratus neq; mercenarium militem contra-

here poterat, ob non solutum ab Achæis tempore Cleomenici belli militibus suis stipendium: & rebus omnibus timide, atq; imprudenter utebatur. Quamobrem & Lycurgus Athenium Megalopolitarum oppidum cepit: & Euripides præter id, quod supra memorauimus, alijs quoq; circũstantibus oppidis potitus est. Dymenses, Pharenses, & Tritenses spe, quam in duce Achæorum habuerant, frustrati, inter se decreuere: ne qua deinceps pecunia in bellicos usus Achæis solueretur: sed ipsi per se mercenarios contraherent: pedites circiter trecentos: equites quinquaginta: quibus se, patriamq; tuerentur. Quo facto priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere: nullam autem rerum publicarum rationem habuisse. pessimum enim cæteris exemplũ dederunt quantulacunq; ex causa res nouas moliendi. Cuius rei culpam merito quis in ducem transtulerit, per segnitiem atq; ignauiam expectationem suorum fraudantem. Est enim ita comparatum: ut omnes, qui in periculo sunt: quandiu spem subsidij in amicis, ac socijs habent: tãdiu cum ijs amicitiam putent seruandam. ubi uero spes omnis sublata est: tunc ipsi per se proprijs rebus consulere coguntur. Quamobrem danda quidem uenia est Dymensibus, Pharensibus, & Tritensibus: q in summo ciuitatum suarum discrimine mercenarios conducerent: duce Achæorum segniter se habente. quod uero erogare in communes usus pecuniam noluerint: haud quaquam ignoscendum. ut enim decebat non prætermittere proprias necessitates: ita erat turpissimum ea relinquere: quæ ad salutem communis reipublicæ ptinerẽt. Hic igitur erat peloponesiacarũ rerũ status. Rex Phi

lippus, peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat. hinc accepta multitudine Epirotarum unà cum Macedonibus, quos secum duxerat: & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat: item trecentis Cretensibus, qui missi à Messenijs fuerant: in Ambraciotarum regionem peruenit. ubi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset: hic finis totius belli erat futurus. Verum persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracum expugnaret: occasionem Aetolis præbuit ad resistendum, & quicquid necessarium foret ad res suas tuendas, prouidendum, atq; parandum. Epirotæ enim priuatum commodum publicæ sociorum utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere, Philippum hortati sunt ad eum locum obsidendum, & antequam ulterius progrederentur, capiendum. percommodum enim futurum rebus suis arbitrabantur: si Ambracia Aetolos priuarent. uenturam autẽ eam urbem q̃ facillime in potestatem suam: si prius hoc loco potirentur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus: ita undiq; paludibus clausus: ut unum duntaxat à terra aditum habeat: eumq; arctissimum, ac manu factum: præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarum quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracum castris, necessaria ad obsidionem parabat. Eodem tempore Scopas, congregata Aetolorum multitudine, per Thessaliam profectus in Macedoniam irruit: omnemq; regionem iuxta Pieriam montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Dium abijt. Vnde cum ij, qui locum in-

colebant, aufugissent: uicenia, domos, gymnasium funditus diruit: nec his contentus, porticus quoq; ingenti sumptu circa templum instructas incendit. præterea omnia, quæcunq; uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita: uastauit. postremo regum imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu non solum homines, uerumetiam deos aggressus discessit: reuersusq; in Aetoliam non ut impius, ac nepharius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de repu. meritus atq; honoratus est: magna spe futurarũ rerũ Aetolis addita. ex hoc enim rebantur, ut nemo quidem in posterum appropinquare regioni suæ hostiliter auderet: ipsi uero populabundi non solum in Peloponnesum grassari, ut consueuerant: uerumetiam in Thessaliam, & Macedoniam libere possent. Philippus auditis, quæ in Macedonia gesta erant: statimq; ignorantiæ, atq; auiditatis Epirotarum pœnas luens, Ambracum obsidebat. ubi omni genere machinarum, ac tormentorum usus intra quadraginta dierum spatium eo loco potitus est: dimissoq; ibi, fide prius ab ijs accepta, Aetolorum præsidio, desiderio Epirotarum satisfecit: Ambraco eis quasi per manus tradito. Post hæc motis castris iter per propinquam uallem direxit: festinans Ambrachæum sinum quamcelerrime transfretare: qui arctissimus est iuxta Acarnanum templum: quod Antium appellatur. Fluit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum, & Acarnaniam, faucibus quamarctissimus. uix enim ad sexcentos passus in latitudinem patet. ubi uero in mediterraneam partem diffunditur: latitudinem habet ferè centum stadiorum: longitudinem incipiendo à mari

Siculo trecentorum stadiorum: diuiditq; Epirum ab Acarnania, à Septentrione Epirum habens, Acarnaniam à Meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniam ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit: quam Poëtiam uocant: ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibus ducentis. Hic dispositus circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perendie q̃ eò uenerat, urbem pactionibus cepit: relicta in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum præsidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes, in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partem illorum occidit: reliquos cepit. pauci fuga salutem quæsiuere. Posthæc distributo inter milites triginta dierum frumento (maximam enim ea urbs frumenti copiam habebat) in stratensem profectus est agrum: castraq; iuxta Acheloum amnem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciam grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idem tempus Achæi bello præter cæteros afflicti, nec longe iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum occurrunt: expositisq;, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat, multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus, legatos quidem in præsentia dimisit: consulturum se de rebus huiusmodi pollicitus. ipse uero motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod

ſentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incenſa Metropoli, iter proſecutus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in tranſitu fluuij ei occurrere ſtatuiſſent, loco ad XX ſtadia ab urbe remoto: & aut omnino prohibere eum tranſitu, aut, ſi tranſiret, cum eo confligere: Philippus, intellecto eorum conſilio, mandat ſcutatis: ut primi omnium flumen ingrediantur: collectiq; in unum immota acie exitum tentent. qui cum dicto paruiſſent: Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, fruſtra tentatis, item poſtea ſecundis, & tertijs, tandem deſperatis rebus, in urbem reuerſi ſunt: ac iam de cætero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnem prouinciam diſcurrens populabatur, uaſtabatq; omnia: compluribus ditioni ſuæ ſubactis oppidis & ſitu, & mœnibus munitiſſimis: caſtelliſq; omnibus, quæ in ea regione plurima erant: funditus demolitis. Poſt hæc remiſſius, ac placidius faciebat iter: facta ſuis poteſtate in priuatas utilitates, qua uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uerſus Eniadas mouit: poſitiſq; iuxta Peanium caſtris, id primum decreuit expugnare: nec longe poſt multis commiſſis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam: quippe quæ minus mille paſſibus in circuitu patet: ſed omni apparatu murorum, turrium, domorumq; haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus: domos deuaſtauit: ligna, tegulaſq; ratibus tranſuehi per flumen ad Eniadas iuſſit. Aetoli primo ad

defendendam Ceniadarum arcem accingere ſe cœperunt, muro ac foſſa, præterea rebus ad propugnandum neceſſarijs eam munientes. poſtquam uero appropinquare Philippum intellexerunt: timore perculſi fugam omnes arripuere. Philippus, nemine iam reſiſtente, hoc quoque oppido potitus exercitum in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitiſſimum, cui Claos nomen eſt: & mœnibus, & omni apparatus genere tutiſſimum. Macedones hoc quoque oppido per uim potiti, paſſim deuaſtando Calydoniam diſcurrunt: deinde rurſus ad Eniadas reuertuntur. Philippus conſiderata loci opportunitate cum ad alias res gerendas, tum uel maxime ad tranſeundum in Peloponneſum, inſtaurare urbem mœnibus decreuit. Primo igitur arcem ſeparatim muniuit: deinde portu naualibusq; muro circundatis, hæc quoque cum arce coniunxit: uſus ad id opus peragendum materia, quam ex Peanio uectam ſupra memorauimus. Cum in his uerſaretur Philippus: literæ è Macedonia afferuntur, ſignificantes, Dardanios, quia de tranſitu eius in Peloponneſum dubitarent: ſummo ſtudio delectum habere: parareq; ad bellum neceſſaria: ut mox in Macedoniam tranſirent. Quæ cum rex intellexiſſet: extemplo ſuccurrendum Macedoniæ ratus legatos Achæorum remiſit: dato eis reſponſo, ꝙ cum primum macedonicas res collocare in tuto potuiſſet: nihil ſibi magis curæ foret: q̃ cum omnibus uiribus in Achæorum ſubſidium uenire. Poſthæc motis caſtris ſumma celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium ſinum ex Acarnania in Epirum in una

lembo Demetrius Pharius occurrit: quem Illyrio expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benigne, atq; humaniter amplexũ iussit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam in Macedoniam proficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus mox, uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellã.

Dardani, cum per Thraces quosdam perfugas aduentum regis intellexissent: timore perculsi subito exercitum dissoluere: quanquam non longe iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum pœnitentia, potestatem suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuiq; regionem abeundi. ipse in Thessaliam profectus, reliquam partẽ æstatis Larissæ egit. Sub idem tẽpus Aemylius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triũphauit. Annibal Sagunto per uim potitus in hiberna copias dimiserat. Romani nuntio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Carthaginensem mittebant: simulq; necessaria ad bellũ parabant: P. Cornelio, & Ti. Sempronio creatis consulibus. quibus de rebus, quæ particulatim dicenda erant, superioribus libris exposuimus. nunc autem summatim memoriæ gratia repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante oculos legentibus ponantur. Primus igitur eius olympiadis annus perfectus est. Aetoli, cum tempus comitiorũ adesset: Dorimachum ducem belli elegerunt. Hic subito magistratum ingressus, collecto armatorũ numero in superiorem partẽ Epiri impetum fecit: omnemq; eam regionem fœde nimiũ, atq; hostiliter depopulatus est: ut nõ tam utilitatis suæ, quàm excidij Epirotarũ gratia id facere uideretur. Tum ad templum Dodonæi Iouis profectus

porticus incendit: ornatum oēm templi deuastauit: ipsam deniq; ædem euertit. adeo nullum uel pacis, uel belli modum seruare Aetoli sciunt: sed in utroq; communem hominum morem, & quasi naturalem legem transgrediū tur. Hæc tot, taliáq; cum Dorimachus patrasset: domum reuersus est. Durante autem adhuc hyeme, omnibusq; & aduentum Philippi ob tempestatem anni desperantibus, rex acceptis tribus millibus clipeatorum, & scutatorum duobus millibus, Cretensibus item trecentis, præterea quadringentis ferè equitibus, Larissa profectus est: & facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit. inde per Bœotiam, & Magaridam tempore æquinoctij hyemalis Corinthum uenit, ita clam facto itinere: ut nemo Peloponnesiorū id senserit. clausis deinde Corinthij portis, et custodijs itineri adhibitis, sequenti die Aratū seniorem ex Sycione ad se uocauit. Tū literis ad ducem Achæorum, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quando, & quo loco conuenire armati deberent. His rebus hunc in modum constitutis, iter cœptum prosecutus, castra iuxta Dioscorium Philiasiæ oppidum posuit. Per idem tempus Euripides cum duabus legionibus Eliensium, & Piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducenti essent: præterea cum equitibus ferè centum Psophide discedens, per Phenicem, & Stymphaliam terram iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastari ac depopulari Sicyniorum agrum cupiens. Accidit: ut, qua nocte Philippus iuxta Dioscorium castrametatus est: Euripides cum prima luce eum locum prætergressus Sicyoniorum agrum intrauerit. Cretenses quidam ex ijs, qui cum Philippo erant: cum forte reli-

ctis ordinibus pabulatum proficiscerentur: in eum incidere. ex quibus cum præsentiam Macedonum cognouisset: nihil cuiquam locutus, eadem, qua uenerat, uia domum copias reduxit: intendens, sperans'q; se facile, postquam Stymphaliam terram prætergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minime intellecta cum prima luce, uti statuerat, exercitum mouit, iter sub ipso Stymphalo uersus Caphyras facturus. eò enim conuenire in armis Achæos per literas iusserat. Cum primi milites Macedonum ad summitatem eius collis peruenissent: quem incolæ Apeaurum uocant: distatq; à Stymphaliorum urbe circiter decem stadia: forte furtuna accidit: ut Eliensium quoq; primi ad eandem summitatem peruenirent. Qua re cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugam cum paucis arripuit: & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliensium simul deserta à duce, simul nouitate rei perculsa, aliquandiu quid agendum foret, dubitauit. post hæc ex genere armaturæ (galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos esse rati, conserta acie, & seruatis ordinibus aliquantum processere, salute haud quaquam desperata. ubi uero propinquiores facti sunt Macedones: ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterunt. Ex his ferè mille & ducenti uiui in potestatem hostium peruenere. reliqui aut à Macedonibus instar pecudum trucidati: aut per præcipitia lapsi mortem obiere. pauciores centum fuga seruauit. Philippus, præda, & captiuis Corinthum missis, iter prosequitur.

Peloponnesijs id factum mirabile uisum: fama eodem tẽpore & aduentum regis, & uictoriam nunciante. Cum per Arcadiam iter rex faceret: multis in itinere niuiũ, ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intempesta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs, quas habebat, secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominum: Psophidem per Cletoriam uenit: congregata ex ciuitatibus, per quas transiuit, telorũ ac scalarum multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadũ oppidũ in medio Peloponnesi situm, eam partem Achæiæ cõtingens: quæ ad occidentem uergit: & Eliensium regioni peropportune imminens: per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus, tertio postquam Caphyis discesserat die, profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit: ex quibus urbem, & circunstantia omnia loca tutò cernere poterat. Hinc igitur cum monumenta urbis animaduerteret: aliquandiu anceps consilij fuit. Ab occidente enim iuxta mœnia urbis uelocissimus torrens defluit: qui, cum magna hyemis parte intransfretabilis sit: aditum ad urbem ex eo latere prohibet. ab oriente uero Erimanthum habet, magnum ac præcipitem fluuium: de quo multa à poetis, atq; historicis narrantur. Torrẽs ipse, de quo supra diximus: in Erimanthum defluens, tertium quoq; à meridie latus tutissimum reddit. quarto autem, quod ad Septentrionem uergit: collis superstat asper, atq; difficilis: & quasi opportunissimæ arcis locum tenẽs. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle. præterea ex omni parte mœnibus clauditur, magnitudine atq; opere excellentibus. Postremo erat

in ea Eliensium præsidium: & Euripides fuga seruatus proxime se eo receperat. His omnibus consideratis Philippus, partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei: partim ob loci opportunitatem ad eam obsidendam inflammabatur. nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis, atq; Arcadibus afferebat: cum munimentum quoddam, & quasi receptaculum belli tutissimum Eliensibus foret: tantum è contrario, si caperetur, allaturam Eliensibus detrimenti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem sententiam inclinatus, Macedonibus nunciauit: ut cum prima luce refectis cibo corporibus omnes instructi, ac parati forent. post hæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediente, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, cæterosq;, qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit. nam neque ui expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant: neq; diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quamobrem ne proditionem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium, uerebantur. ubi uero nihil eiusmodi in ciuitate tentari uident: magna pars ad defendenda mœnia concurrit. Mercenarij Eliensium per portam castris superemmnentem eruptione facta, in hostes feruntur. Philippus tribus in locis, qui scalas mœnibus admouerent, constitutis, & sufficiēti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto incredibili ardore omnes pugnam capescunt. Obsessi principio acerrime propugnantes resi-

stebant: multis ex scalis, cum transcendere mœnia cona rentur, deiectis. ubi uero & tela, & omnis necessarium rerum apparatus propugnantibus defuit: ut pote qui ex improuiso ad mœnia concurrerant: nec perterriti Macedones retrahebant gressum: sed in deiecti locum proximus quisq; scalas ascendebat: conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs, qui cum rege erant: Macedones quidem mœnia transgrediuntur. Cirtenses uero cum his, qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capesserent fugam. quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unà in urbẽ irruêre. Ex quo accidit: ut eodem ferè tempore undiq; capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs, & uxoribus in arcem confugêre. Idem ab Euripide factum: reliquisq;, qui id periculum euaserant. Macedones urbem ingressi publica, priuataq; omnia diripuere. dehinc quietem agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant: cum & commeatu, & omnibus necessarijs carerent: prospicientes futurum, de ditione agere cœperunt. Misso igitur ad regem caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum his Euripidem ad philippum mittunt. hi cum rege composuere: ut dedita arce liceret ciuibus simul, atque aduenis libere abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iussi à rege, ne prius inde discederent: quàm ipse ex urbe copias eduxisset: ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessario in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus

uocatis in contionem Achæis, qui in exercitu erant: multa locutus est de situ, atque opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum. & fidem, ac beneuolentiam suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbem Achæis: quo palàm intelligerent hoc sibi propositum esse: omnibus in rebus gratificari Achæis: nihilque in rebus illorum studij ac próptitudinis omittere. Quæ cum dixisset: agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiam regis amplexantibus, Philippus contionem dissoluit. nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitum mouit. Psophidij relicta arce, in ciuitatem uenêre: omnesq; in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliam abijt. Duces Achæorum præsentes Proslaũ Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere: urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat: perspecta Macedonum præsentia, & his, quæ Psophidi gesta erant, per nuntios cognitis, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factum est: ut Philippus simul & uiderit eam, & ceperit. Hanc quoq; Achæis in eadem beneuolentia permanens dono dedit. Simliter Straton ab Eliensibus captum Telphusijs tradidit. His gestis post eius diei diem quintum Olympiam uenit. Hic peractis deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto, recreatisq; triduo militibus, postridie educit copias: & in eliensem agrum profectus prædandi copiam militibus facit. ipse iuxta Artemisum castrame-

tatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscorium rediit. Vbi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta. plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos recepere.

Est enim Eliensium regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones refertissima. quippe magna pars habitantium ita agriculturæ dediti sunt: ut secundam, & tertiam ætatem ruri agentes, multis alioquin diuitiis præditi, nunquam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit: quia optimates ciuitates cultores agrorum curare habent: magnaq; diligentia, ac studio obseruant: ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant: uel per iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse: tum ut allicerent homines ad hác regionem habitandam: tum potius, q olim sacram uitam uiuebant: cum Græcorum omnium propter certamen olympicum concessione, sacram & tutissimam regionem habebant, omnium malorum, & omnis bellica tumultus expertes. postquam uero orta inter Arcades de Lasione, & Pisa contentione coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere: ac pristinam uitæ rationem mutare: nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæreditariam à Græcis libertatem: sed in eodem statu permansere, haud rectam futurarum rerum prouidentiam facientes. nam si quod omnes à diis immortalibus precamur: quodq; ut assequamur, omnia sustinemus: & quod omnium confessione indubitatum est apud homines bonum: pacem uidelicet, atque concordiam: si hoc, inquam, ser-

uato officio, atq; iustitia, consequi à Græcis aliqui in perpetuum possint: & uel contemnant id, ac pro nihilo habeant: uel aliquid pluris æstiment: non'ne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed per Iouem, dicet aliquis: si q hanc uiuendi rationem custodiant: inutiles erunt ad resistendum: siquando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certo prarum est. quod si aliquando acciderit: communi Græciæ auxilio defendi poterunt. aut, si priuatim ab aliquo offendentur: haud difficile erit per se ipsos mercenarios cogere ex pecunijs, quas longa pace ac tranquillitate rerum comparauerint. Nunc autem id timentes, quod rarissimum est, & præter omnium opinionem accidit: continuis bellis, ac turbationibus seq;, & regionem suam conficiunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus: quoniam nulla unquam tempora maiorem eis, q̃ hæc nostra, opportunitatem præstitere consequendi eam, de qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim, ac secure populi habitabant. Quamobrem innumerabilis multitudo hominum à Macedonibus capta: multis alioquin in tutiora se recipientibus. quippe ingens hominum, & beluarum, ac plurimarum deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla: quæ uulgo Thalamus dicitur: ꝙ regio, quæ eam amplectitur: arctissima est, ac perdifficilis aditu: & uilla ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam multitudinem eò conuenisse: nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs militibus loca præoccupat, in aditum eius peropportuna. ipse relictis castris, impe=

dimentis, ac magna parte copiarũ, cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loca angustias procedit: ac nemine iter impediente, ad uillam peruenit. Cuius rei magnitudine, qui eò confugerant, deterriti, & simul imparati ad bellicos usus atq; insueti, præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum habentes, confestim se dediderunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducenti: q̃bus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinq; millibus hominum potitus, præterea quadrupedum infinita penè multitudine, in præsentia quidem in castra redijt. postea uero, cum honustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur: motis castris rursus Olympiam remeauit. Appelles unus erat ex tutoribus ab Antigono puero relictis: & tunc authoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere: in quo Thessali erant: nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges suas uiuere, multumq; differre à Macedonibus uidebantur. tantum autem aberat ut ab his quicquam differrent: ut omnia instar Macedonum paterentur: atq; ea omnia facerent: quæ regibus uiderentur. Quamobrem ad hoc intentus Appelles, eorum, q̃ in castris erant, tentare animos cœpit. Primo igitur Macedonibus mandauit: ut semper Achæos, si qui forte loca præoccupassent, ex stationibus expellerent: item prædam ab his auferrent. post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat. si quis uero aut de huiusmodi iniurijs quererentur: aut auxilium uapulantibus ferrent:

ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex consuetudine uideretur: quod regi libitum esset. Cæterum cum congregati quidam Achæici iuuenes ad Aratum uenissent: & consilium Appellis patefecissent: Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductisq; secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit: ut pote quibus nihil tale in posterum contingeret. Appelli in mandatis dedit: ne quid amplius sine ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certe & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atq; audatia, non solum militum, sed omnium Peloponnesiorum iudicio præstabat. nec facile fuisset regem reperire pluribus naturæ dotibus ornatum. Solertia qdem, & memoria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspectus imperio dignus, regia potẽtia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisq; uirtutibus cum imperij fundamenta iecisset: quæ tandem causa naturam eius peruerterit: & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit: haud facile esset disserere. quamobrẽ hoc in aliud tẽpus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex Olympia castris, primo Phariam uenit: deinde Ereã: ubi uẽdita præda, de qua supra memorauimus: pontẽ supra Alphiũ struxit: uolẽs illac iter in Triphaliã facere. Per idẽ tẽpus Dorimachus Aetolorũ dux petẽtibus subsidiũ Eliẽbus, cũ ager eorũ deuastaretur: circiter sexcẽtos Aetolos, & ducẽ Philidã misit. Hic

in eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs numero ferè quingentis, præterea urbanis mille, item unà Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quæ à Triphalo Arcade nomen habens in Peloponneso sita est inter Eliensium, ac Messeniorum regiones. uertitur autem in Lybicum pelagus, Achaiã contingens ad occidentem hyemalem: continetq; has urbes: Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phryxan. Quas cum paucis ante temporibus Elienses tenerent: Alphirensium quoq; urbem acceperant: quæ antea Arcadiæ erat: Alliado Megalopolitano, quo tempore tyrannidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliam ingressus est Philidas: Elenses quidẽ Lepreon, mercenarios Alphiram misit. ipse Aetolos secum habens Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimentis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereæ urbis fluit mœnia: Alphiram uenit. quæ in colle quodam sita ex omni parte prærupto plusquam X stadiorum iter in ascensu continet. habet aũt in summitate collis arcem, & æneam Mineruæ statuam, longe à cæteris specie ac magnitudine differentem. Quæ à quo. aut cuius sumptibus, quó ue tempore erecta fuerit: etiam apud eius loca incolas dubitatur. Hoc inter omnes constat: opus esse inter omnia opera Hecatodori, & Sostrati excellentissimum. Cum igitur clarus, ac serenus aduenisset dies: Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant: & ante eos mercenariorum ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primum ortus est sol, omnibus mandat: ut

facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbē maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirenses ad eum semper locum omnes concurrerent: in quo magis eniti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens clàm per prærupta quædam loca ad arcis moenia deuenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; moenibus admouentibus, Philippus quoq; receptaculum, quod circa arcē erat, aggredi cœpit: eoq; statim, quia uacuum militibus erat: potitus est. Quod ubi Alphirenses ex mœnibus perspexere: recenti periculo deterriti, timentesq; ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur: confestim omnes desertis mœnibus ad arcē confugere. quo facto Macedones subito & mœnia, & urbem occuparunt, Posthæc qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis salutem pacti, arcem quoq; dedidere. His rebus peractis, perterriti Triphaliæ populi de sua ac patriæ salute consultabant. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lopirum fugit. Talis tunc merces Aetolorum socijs persoluebatur: ut non solum in summo rerum discrimine destituerentur: uerumetiam ea paterentur à socijs: quæ uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneatæ urbem è uestigio Philippo dediderunt. Idem Hippanan habitantes fecere. Inter hæc Phialenses auditis quæ gesta in Triphalia fuerant: Aetolorum societatem detestantes, locum iuxta polemarchum armati cepere. Piratæ Aetolorum, qui tum forte Messeniorum gratia in ea urbe morabantur: principio resistere Phialensibus conati sunt. postea

cum animaduerterent uniuersam ciuitatem unanimiter conuenire: à proposito destiterunt: & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phialenses missis ad Philippum legatis, seq; & urbem in potestatem regis posuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de eijciendo ex urbe Eliensiũ, & Aetolorũ, & Lacedæmoniorũ præsidio consilium inierunt. Philiadas principio nihil ob eam motus, in ciuitate ꝑmanebat. cum uero in terra rex Taurionem cum parte copiarũ in Philidam misisset: ipse autem reliquo cũ exercitu Lepreon ueniens iam non longe abesset: philidas, cæteriq;, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt. quippe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijs CC, præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere: ut minime deserendam in tam aspera rerum conditione patriæ salutẽ existimauerint. Cum igitur Philidas animaduerteret Lepreatas forti animo inceptum prosequentes: & iam appropinquãtes urbi Macedonas intueretur: nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus, & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Messenen itinere domum redierunt. Aetoli uero cum duce Philida Samnicum uersus profecti. Lepreatæ ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Quibus auditis, rex exercitus sui partem Lepreon misit. ipse cum scutatis, & leuioris armaturæ militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimentis omnibus potitus est.

Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreo cæteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Quare perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remedium, præter manus habebant: agere cum rege de salute cœperunt. A' quo accepta fide, inde profecti Elim abiere. rex Samico e' uestigio potitus est. Post hæc alijs quoque ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epitalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit: uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Lepreatas pro tempore hortatus, ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit: Ladico Acarnane duce in Triphalia relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset: prædam omnẽ inter milites distribuit: postea accepto inde commeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur: Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum consilium agitare animo cœpit. Ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendæ spem inijceret: se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduerteret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum, & magistratus, per quos rex fuerat creatus: huic primum rei prouidendum existima-

uit. Magistratus igitur, cum forte omnes cœnarent: ex improuiso aggressus, crudelissime interfecit: fortuna illis dignam rebus à se patratis pœnam subministrante. Etenim à quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi: merito quis illos dicet perpessos esse. Chilon hoc facinore patrato confestim se ad Lycurgi domum contulit: & q̃q̃ ille domi erat: fieri tamen eius compos non potuit. nam per domesticos quosdam, & uicinos clàm abductus occultis, ac pene inuijs locis Pellenē migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus, rem grauiter & acerbe ferens, quod consequens erat, facere coactus est. profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit. amicos, ac familiares hortatus est: reliquos in spē nouarum rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius irritatis in se ciuium animis timens quod futurum erat, clàm ex urbe abijt: solusq; in Achæiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij, cognito Philippi regis aduentu, omnia, quæ dispersa per prouinciam erant: in oppida reduxerunt. Oppida ipsa præsidijs, ac reliquis necessarijs rebus muniuere: Athenæo Megalopolitanorum, quia peropportunus locus hostibus uidebatur: funditus diruto. Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per tegetanum agrum contendit: & in ea urbe residuum hyemis commoratus est: cum reliquæ uitæ genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis maximum apud omnes nomen consecutus. Appelles nequaquam iussu regis à proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac cæteros, qui cum eo

erant, animaduerteret: regemq; his, & præsertim seniori plurimum tribuere: q plurimum apud Achæos authoritatis haberet: uirtuteq; & prudentia præstaret: hos primum aggredi iniurijs cœpit. Scrutatus quinam diuersæ Arato factionis in Achæia forent: singulos quoq; uocari ad se iussit. Hos benigne atq; humaniter amplexus, suadendo atq; hortando ad amicitiam suam prouocabat. deinde singulos regi commendans, ostendebat eũ, si Arati partes foueret: secundum scriptum societatis fœdus Achæis usurum: si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet: de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurum. Ad hæc, cum comitiorum tempus appropinquaret: de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quamobrẽ hortari regem cœpit: ut ad cõmune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in eliensem agrum iter facturus. Quibus uerbis persuasus rex, constituto tẽpore Egij affuit: et partim p seipsum hortando, partim p suos deterrendo, uix tandem uoti cõpos euasit. Itaque dux electus est Eperatus. Timoxenus uero, quem Aratus nominauerat: repulsam habuit. Post hæc Philippus motis Egio castris, factoq; per Patras, et Dynen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocant: in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod dum cupide reddere Dymensibus festinat: instructo, paratoq; exercitu aggressus, usqueadeo præsidium Eliensium terruit: ut confestim seq;, & castellum dediderint: haud magnum qdem situ, sed et natura loci, & mœnibus munitissimum. quippe minorem quam quatuor stadiorum circuitum continet: mœnia uero in

altum plus XXX ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciam prædabundus discurrit. Qua passim ferro igniq; deuastata, omni genere prædæ onustus Dymen remeauit. Appelles assecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententia sua fuerat electus: rursus se ad Aratum uertit: cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autem est calumniã ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant: sicuti supra memorauimus: captus simul, atque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit. tentare per quosdam regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset: posse se inquit Elienses in amicitiam, ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus rex sine mercede Amphidamum dimisit, iussum nunciare Eliensibus: si inire secum societatem uellent: omnis se captiuos gratis dimissurum: prouinciam ab omni periculo tutam seruaturum: permissurum præterea, ut in libertate uiuerent: nullum præsidium apud eos positurum: nullum tributum exacturum: potestatem conducendi mercenarios, cum res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cum audiuissent Elienses: quanquam magna, atq; utilia offerebantur: conditionem tamen renuerunt. Ex quo Appelles sumpta occasione calumniæ ad Philippũ profectus, Aratum inquit, cæterosq; eiusdẽ factionis Achæos ueram amicitiam cũ Macedonibus nequaquam seruare: nec in uera societate cum eo permanere. siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent. nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympia olim miserat:

priuatim hominem allocutos suasisse: nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret. ob eam causam Elienses spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare: bellumq; Macedonum pati. His auditis Philippus, accersiri Aratum cũ Achæis iubet: & in eorum conspectu Appellem eadem omnia referre. Qui cum ad præsentiã regis uenissent: Appelles ea omnia audacter, atq; intrepide locutus est. ac postremo rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos rex O Arate, ac fraudulentos reperit: statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere inquit regem nemini quicquam temere credere. sed, cum aduersus socios, atque amicos aliquid narratur: rem omnem prius discurrere, quàm calumniæ fidem adhibeat. hoc enim regium esse: & in omni genere rerum utile. Quamobrem in præsentiarum in hac calumnia Appellis uocandos esse, qui rem audiuerunt: ipsum Appellem unà introducendum: nihil deniq; omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat: antequam conuocati Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum regi placuissent: & se respondisset diligenter rem uestigaturum: in præsentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Appelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset: fortuna optimum innocentiæ testimonium Arato subministrauit. Etenim Elienses, quo tempore Philippus prouinciam deuastabat: Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant: ligatumq; Aetoliam mittere. quod sentiens Amphidamus fuga clàm facta,

primo Olympiam uenit: deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispensandam prædam commorari: summa celeritate ad eum profectus est. Aratus, cum primum nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse: lætitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum: regem adit: & ut Amphidamũ uocet, precatur. hunc enim optime reddere rationem posse de ijs, quæ sibi ascribebantur: ut pote cui hæc fuissent dicta. Præterea hunc uera facile elocuturum: cum Philippi gratia exul, atq; extorris patria sit: omnemq; in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamum ad se uocasset: inuenit Aratum falsò ab Apelle calumniatum fuisse. quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit: Apellis uero factum tulit molestissime: sed propter summam uiri authoritatem hoc, ut alia pleraq;, pati æquo animo cogebatur. Apelles nequaquam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem, qui peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, magistratum sub laudis specie id
* consecutus. hunc enim dicebat aptissimum esse: qui cum rege in castris uersaretur: uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs præficere. nouus quippe modus calumniæ inuentus est, non uituperando, sed laudando, famæ ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usqueadeo inoleuit: ut ea loca tanquã proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat: remouere ab eius officio nitebatur: uolens custodiam corporis regij ipse habere: ac omnem deniq; ordinem à Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime,

dum uixit, de filio & de regno meritus, optime et moriens futuris rebus prouidit. etenim reliquit testamentum: in quo Macedonibus iussit, quid quisq; facere, cuius rei habere curam deberet: studens omnis causas ambitionis, ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent: è medio tollere. Ex his igitur, qui secum militabant: Appellem filij tutorem constituit: Leontium scutatis militibus præposuit: Mægaleam scribis præfecit: Taurioni Peloponnesiorum, Alexandro regij corporis curam reliqt. Leontiū quidem, et Megaleam prorsus iam sub se Appelles habebat. Alexandrum uero, & Taurionem mouere locis suis constituerat: quo per se, & suos amicos administrarentur. quod profecto facillime perfecisset: nisi ab Arato fuisset impeditus. nunc autem imprudentiæ, & cupiditatis suæ pœnas luit. nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur: id ipse ab illis breui post tempore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponentes. in sequentibus uero singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit. ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est: copias uero in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVINTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

a ANNVS IMPERII Arati circa ortum pliadis perfectus est: ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quamobrem hic quidem dimisit, Epyratus uero suscepit imperiū. dux Aetolorum erat Dorimachus. Eodem tempore, ineunte iam æstate, Annibal exardescēte iam inter Romanos, & Carthaginenses bello copias è noua Carthagine deduxerat: & traiecto Ibero festinabat in Italiam transire. Romani Titum Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hispaniam mittebant. Antiochus, & Ptolemæus syriacum bellum inceperant. Philippus rex, cum summa egestate commeatus & pecuniarum eius exercitus premeretur: uocari Achæos ad concilium per magistratus iussit. Postquam multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat: uidēs rex Aratum ob iniuriam, quam in comitijs passus ab Appelle fuerat: grauiter esse afflictum: Eperatum uero hominem natura ignauum, ac desidiosum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi: intellecta ex hoc imprudentia Appellis, & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasis igitur magistratibus ut Sicyonem concilium transferrent: seniorem, ac iuniorem Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Appellem refundens, hortatus est eos: ut in ea,

qua primo erant, uoluntate permanerēt. Quibus assentientibus, confestim ingressus concilium, cum prædictorum fauore quæcunq; ad res præsentes necessaria uidebantur: peregit. siquidē decretum est ab Achæis: ut mox quinquaginta talenta, hoc est trium mensium militibus stipendium regi persoluerentur: modij frumenti ad decem millia: post hac uero quandiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraretur: X & VII talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuersi. Regi autem postquam copiæ ex hibernis redierunt: optimum factu uisum: si maritimo itinere hostes aggrederetur. uidebat enim hoc modo se quidem ex improuiso undecunque irrumpere in hostilem terram posse: hostes uero minime sibi inuicem posse opitulari, simul magno spacio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos. cum Aetolis enim, & Lacedæmonijs, & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc sententiam inclinasset animum: naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorum portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur. Enimuero Achæi & interrestribus prælijs, cum instructa acie dimicant: præstantissimi sunt: & in bellis naualibus ad repentina certamina paratissimi: præterea uallis, ac fossis faciendis nemini secundi, nullum in his rebus laborem formidantes: ac denique tales: quales Hesiodus Aeacidas introducit bello potius, quàm conuiuio gaudentes. Rex itaque cum Macedonibus Corinthi morabatur, inapparatu rei naualis occupatus. Appelles cum neque mutare regis animum posset: impa=

tiensq; superioris foret: coniurationem cum Leontio, & Megalia facit: ut hi duo praesentes, cum temporis opportunitatem nacti forent: consilia, & progressus regios impedirent: ipse Caladem profectus, undiq; regio exercitui commeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chaladem proficiscitur. ubi adeo constanter iuramentum seruauit: ut tandem coegerit regem propter inopiā rerum necessariarum uasa argentea, & reliquam supellectilem pignori deponere. Congregata autem classe, et Macedonibus remigio instructis, Philippus frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit: ac tertio post die Patras appulit, habens Macedonum sex millia, mercenarios mil. & CC. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorum dux Agelaum, & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Cyllenes Philippus ueniret: conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operā dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis Philippus mercenarios Achaeorum, & Cretenses, quos secum habebat: praeterea gallorum equitum aliquos, & delectorum ex Achaeia circiter duo millia peditum Dyme reliquit: ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruaret. ipse, cum pauloante Messenijs, & Epyrotis scripsisset, item Acarnanibus, et Scerdilaidae: ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent: patris profectus, in Cephaleniam ad castellum Pronnos nauigauit. Hic cum et castellū ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset: cum classe progressus, Paleam appulit. uidensq; eā regionem refertam frumento, & ad nutriendum exer-

citum opportunissimam, demissis in terram copijs, circa urbis moenia castrametatus est. naues in terram subduxit: valloq́; & fossa circũdedit. Macedones frumentatum dimisit. ipse circum urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq́; rebus ad expugnationem loca necessarijs cogitabat: uolens simul & praestolari aduentum sociorum: & urbem hanc ditionis suae facere: tum ut praecipua commoditas, quam e mari habebant: Aetolis eriperetur: (siquidem Cephaleniorum nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant: & Epyrotarum, & Acarnanensiũ littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita Siculum aspicit pelagus: immunetq́; ijs partibus Peloponnesi, quae ad Septentrionem, & Occidentem uergunt: & praesertim Eliensium prouinciae: Epyri uero & Aetoliae, & Acarnaniae, ijs partibus, quae ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quam rem cum hic locus & ad congregationem sociorum esset commodissimus: & ad offendendas hostiũ ciuitates, ac sociorum tuendas peropportune positus: omni studio subijcere ditioni suae insulam decreuit. cum autem animaduertisset, omnis alias partes ciuitatis partim mari, partim praecipitijs esse circũdatas: breuem uero quendam locum, qui Zacynthum aspicit: planum esse: hic erigere machinas decreuit: omniaq́; ad obsidionem necessaria parare. Philippus itaq; in huiusmodi rebus uersabatur. Interea XV lembi à Scerdilaida uenerunt. plures enim missurum se in praesentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas.

Venit & ab Epyrotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorum. Rex, paratis rebus ad obsidionem necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet. per quas factis cuniculis, e uestigio non parua pars muri fracta: & adhibitis trabibus sustentata est. tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cœpit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnem eam partem muri funditus euertit. Quo facto primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant: iussos, ut per eum locum facto impetu in urbem irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant: admonuit: ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corrumpentes, partim ipsi ueluti ex formidine ignauiter se habentes. Ita tandem ex urbe turpiter eiecti sunt: multis uulneribus acceptis: q̃q̃ facillime consequi uictoriam potuissent. Rex & formidinem ducum, & sauciorum multitudinem conspicatus, obsidionem dissoluit. Posthæc uocatis ad se amicis, quid in posterum agendum foret, consulebat. Interea Lycurgus Messenem cum exercitu uenit. Dorimachus medietatem Aetolorum habens, in Thessaliam copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & à Messenijs uenêre: ab Acarnanibus quidem precantes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret: quo & Dorimachum accepto itinere reuocaret: & omnem hostilem agrum depopularetur, atq; ua

staret: à Messenijs uero præsidium petentes, & simul docentes, flante tunc borea, unius diei iter è Cephalenia Messenem esse. Quamobrem Gorgon Messenius repentinam, atq; ob id summe utilem fore profectionem dicebat. Leontius nequaquam immemor coniurationis factæ, Gorgoni assentiebatur: manifeste uidens per hunc modum futurum, ut toto ueris tempore nil à Philippo fieret. siquidem transitus Messenem q̃ facillimus erat: digressio uero ab ea urbe, adhuc durãtibus uentis, omnino impossibilis. ex quo manifestum fiebat: Philippum, si eò cum exercitu transfretaret: reliquam ueris partem ociosum futurum: Aetolos uero interea Thessaliam, atq; Epirum pagrantes, omnia ferro igniq; uastaturos. Hic ergo hæc, & alia huiusmodi consulebant. Aratus uero sententiæ erat planè diuersæ. quippe in Aetoliam nauigandum esse existimabat: & illis primum rebus incumbendum. nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho essent profecti: optimum esse tempus rebatur ad populandã, deuastandamq; prouinciã. Rex partim nihil iam Leontio credẽs ob rẽ male in superiori obsidione gestam, partim Arati prudentiã expertus, huius sequi consilium decreuit. Quamobrẽ Epato Achæorum duci scripsit: ut subitarijs legionibus paratis, Messenijs suppetias ferret. ipse è Cephalenia profectus, pendie nocto Leucadem cum classe appulit. inde iter tenuit per Ambraciũ sinum: q, ut supra diximus, è Siculo mari defluens in mediterraneã Aetoliæ partẽ extẽditur. Cum autẽ ad paludes appulisset: paululũ ibi ante lucẽ cómoratus, refici cibo milites, & depositis sarcinis expeditos imposterũ esse iussit. ipse conuocatis ducibus uiarum,

de locis, ac ciuitatibus, quæcunq; necessaria erant, scrutatus est. Sub idem tempus Aristophantus cum multitudine Acarnânum uenit. quippe Acarnânes multa, ac difficilia superioribus temporibus ab Aetolis perpessi, ulcisci iniurias suas cupiebant. Quamobrem libenter susceptis hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, non solum quibus lex iubebat: uerumetiam seniorum pleriq;. Nec minori studio ad hoc ipsum moliēdum erant Epirotæ, ob similes causas: sed propter magnitudinem prouinciæ, & repentinum Philippi aduentum mouere se in tempore nequiuerant. Aetolorum mediam partem, ut supra diximus, Dorimachus habebat: reliquos in prouincia dimiserat: ut siquid noui accideret, præstò essent. Rex relicto ad custodiam impedimentorum sufficienti præsidio, à palude post Meridiem profectus, progressusq; ad LX stadia, castra ponit. Vbi cum aliquantulum constitisset: refectis cœna militum corporibus, iter prosequitur: continuatoq; per noctem labore ante diluculum ad flumen Acheloum uenit, inter Conopem, & Straton, studens repentino atq; improuiso itinere Thermum aduenire. Leontius, & Megalias duabus rationibus præuidebant regem uoticompotem futurū: Aetolos uero peiores partes habituros: una: quod repentinus foret & omni spe celerior Macedonum aduentus: altera: ꝙ Aetoli minime unquam existimantes Philippum per loca adeo aspera ac difficilia iter facturum, improuidi, atq; imparati manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur: ut positis iuxta Acheloum castris, exercitum à nocturno labore reficeret:

futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli spatium aduocandi auxilia haberent. At Aratus id tempus opportunissimum esse ad exequendum consilium regis existimans, Leontium uero, & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. A quo persuasus rex, & iam Leontium, ac Megaliam stomachari incipiens, iter prosequitur: & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro igniq; inter eundum prouinciam deuastans. A sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thestiam: a dextra uero Conopem, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapam: quæ est inter Trichonium, & paludem: distatq; a Thermo circiter LX stadia: uersis repente in fugam Aetolis, locum occupat: & CCCCC militum præsidium intus ponit: ut hac urbe ueluti quodã receptaculo in adeũdis, atq; egrediẽdis angustijs uti posset. est enim oĩs circa paludẽ locus montuosus, atq; difficilis & densissimis syluis undiq; circundatus. quamobrẽ & uiam habet asperam, ac pene inuiam. Posthæc mercenarios in fronte collocat: postea Illyrios: deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit: sequentibus a tergo Cretensibus, & a dextra Thracibus, præsidij gratia collocatis. nam a sinistra tutos palus faciebat fere per spatium XXX stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, adhuc magna nocte Thermum uenit. ubi castris positis, copiam suis fecit grassandi in habitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi refertas non solum frumento,

& omni genere commeatus, uerumetiam preciosissima Aetolorum supellectile. nam quia singulis quibusq; annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabant: unusquisq; ad huiusmodi apparatum preciosiores res suas deferebat: tum etiam quia eum locum præter cæteros tutissimum arbitrabantur: quippe quem nemo unquam ingredi fuisset ausus: & natura talis erat: ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium non solum propinquæ templo domus: uerumetiam circunstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietem egerunt. sequenti die preciosissima quæq; bona eligentes asportauere: reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant: optima quæq; sustulerunt: nonnulla permutauere: reliqua incendio consumpserunt. erant autem ultra quindecim millia. Et hucusq; quidem omnia secundum leges belli iuste, integreq; sunt gesta. quæ uero sequuntur: quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant: porticus omnes demoliti sunt: ornamenta, quæ maximo studio, atq; impensa adhibita fuerant: deiecerunt: neq; solum superiorem partem incendio concremarunt: uerumetiam mœnia ipsa funditus eruêre. euerterunt statuas numero ultra duo millia: quamplurimas etiam fregerunt: ab his duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorum habebant. Quæ quibusdam recte, meritoq; Philippus, & cæteri facere uidebantur. ego autem contra existimo. quod an recte sentiam: facile est unicuiq;

considerare: non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus, cum bello Cleomonem Lacedæmoniorum regem fugasset: Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit ut quicquam sæuius in populum committeret: ut non moderatus solum: uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit: restitutaq; Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs & publice, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs: uerumetiam post mortem saluator appellatus est: nec apud Lacedæmonios tantum, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atqui Philippus, qui primus Macedoniæ regnum auxit: nomenq; familiæ suæ longe lateq; propagauit: cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset: non tantum armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate consecutus est. armis enim eos tantummodo superauit: qui sibi in prælio obstiterunt: mansuetudine uero, atque clementia omnes Athenienses, atque adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit: non ira, aut indignatione aliqua prosecutus uictos: sed tamdiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendendæ benignitatis, ac uirtutis suæ. enimuero Atheniensibus, quos passus fuerat infestissimos: & captiuos gratis remisit: & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidit: reliquiasq; funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrent, ultro hortatus est. posthæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum ijs, amicitiamq; iungeret: Athenas misit. ex quo consecutus est:

ut elati Atheniensium animi magnanimitate eius uicti sibi in posterum obsequentissimi fuerint, semperq; ad * omnia regis iussa promptissimi. Quid Ale. Huius ira adeo in The. incruduerat: ut habitatores omnes in seruitutem adegerit: urbem funditus euerterit: principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit: bona omnium occuparit: non tamen usqueadeo indignatio eius processit: ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur: quin omnem curam, studiumq; adhibuit: ne qui uel inuiti aliquomodo fana uiolarent. Idem cum in Asiam transisset: ut Persas male de Græcis meritos ulcisceretur: de hominibus quidem dignas rebus ab ijs patratis pœnas sumpsit: à templis uero deorum prorsus abstinuit: quanquam Persæ circa hãc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc considerare Philippus debebat: ne tam principatus, quã uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atq; hæres existimaretur. hic uero ut Alexandri, ac Philippi affinis uideretur: summum per omnem uitam studium, industriamq; adhibebat: ut uero æmulus, atq; imitator haberetur: ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerso uitæ genere à supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat. sicuti hoc tempore fecit. nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur: uelutimalum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat. obijciensq; Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua usi in templo Dodonæi Iouis fuerant: in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profecto à ueritate aberrans. etenim sæuire quidem in hostes, & eorum castella, ortus, ciui-

tates, uillas, naues, fructus deuastare, aliaq; his similia facere, per quae hostium uires debilitentur, confirmentur, atq; augeantur: suae unicuiq; leges, ac iura belli permittunt: ea uero destruere, quae nec propriis rebus emolumenti aliquid afferunt: nec hostibus detrimenti: ut sunt templa, porticus, statuae, aliaq; huiusmodi: rabiosi hominis est, ac planè furentis. neque enim ad internitionem usq; pugnare cum hostibus bonum uirum decet: sed quo ad eorum, qui delinquerunt, malefacta purgata sint, atq; correcta. quippe tyranni opus est, malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantis: regis uero contra, benefaciendo uniuersis cum liberalitate atq; clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolētia ac charitate cum ciuibus uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoscet: si ante oculos posuerit, quod de ipso iudicium uerisimile erant habituri Aetoli: si contraria fecisset: & neq; porticus, neq; statuas deiecisset: neq; ornamenta è templo sustulisset. Equidem optimum, ac sincerissimum puto: ut qui conscij essent, quae in templo Iouis Dodonaei gessissent: & aperte intuerentur Philippum facere quid ē, quae uellet, potuisse: etsi crudelissime fecisset, merito id uideri fecisse: tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluisse illorum impietatem imitari: manifestum est eos errorem suum damnaturos fuisse: Philippum uero laude, atq; admiratione prosecuturos: quod regie ac magnanimiter & pietate erga deos, & ira aduersus se usus fuisset. enimuero benignitate atq; clementia hostem uincere, quàm armis praestat. hic enim necessitate ut pareant homines, inducuntur: illic uoluntate: & hic q-

sæpe iactura errata corriguntur: illic sine aliquo detrimento emendantur delinquentes. præterea, quod maius est, hic magnam laudis partem commilitones sibi uendicant: illic omnis uictoria tribuitur duci. Ex quo fit: ut non desint fortassis, qui magnam partem rerum à Philippo gestarum non illi propter ætatem tribuant: sed iis, qui unà militabant. è quorũ numero erat Aratus, & Demetrius Pharius. de quibus non difficile esset affirmare, etiam si quis tunc non interfuissent: hoc, de quo loquimur: impietatis consilium alterius illorum fuisse. nam præter totius uitæ institutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter fecisse cognoscitur: Demetrius uero ferè omnia è contrario: multa quoq; sunt particularia hoc ipsum indicantia: de quibus suo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digressi sumus) omni genere prædæ onustus Thermo proficiscitur: & per eam per quam uenerat, uiam iter facit: præmissis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uero, & mercenariis in extremo ordine collocatis: festinans angustias loci celeriter pertransire. siquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos à tergo aggrederentur: quod mox factum est. etenim Aetoli ferè ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit: minime illi appropinquarunt: sed in quibusdam locis occultis Alexandro duce permansere. simulac uero extremi moueri cœperunt: repente impetu facto, ultimos aggrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes, audacius illos persequebantur. Philippus, cum callide futura præuidisset: sub quo-

dam colle Illyrios, & plerosq; scutatorum occulte reliquerat. Ii insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruperunt: ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint: totidem ferè capti: reliqui fœda ac turpi fuga salutem quæsierint. Acarnanes, & mercenarij, re feliciter gesta, mox Paphium incenderunt: deinde angustias summa celeritate prætergressi ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Metapam castrametatus, aduentum suorum expectabat. sequenti die destructa Metapa, castra mouit: peruenitq; ad urbem, quam Atras uocant. postridie iter prosecutus, omnem regionem deuastauit: positisq; iuxta Conopem castris, omnē sequentem diem ibi permansit. adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit: traiectoq; Acheloo castra per iactum sagittæ, procul ab urbe posuit: crebris certaminibus alliciens oppidanos. audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia: equites ferè quadringentos: Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primo ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit. cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent: pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos aggrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret: in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capessunt. Diu uaria uictoria fuit. ad extremum Illyrijs a Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugêre. magnam partem eorum regij milites usque ad portas

urbis, & ad mœnia sunt persecuti: centum ex his inter sequendum interfectis. reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tuto ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias dijs egit: q res prospere atque ex sententia successissent. parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Megaleas, & Leontius regiam felicitatem grauiter & iniquo animo ferebant: ut qui Appelli iurauerant se omnis regios progressus impedituros. tantum aũt aberat ut id efficere possent: ut continue omnia Philippo magis secundarent. Venerũt igitur ad cœnam adeo tristes, & soliciti: ut facile regi, & cæteris, qui aderant: animum suum ostenderent. soluto uero conuiuio, cum crebris poculis uterq; incaluisset: Aratum querentes, ad tentoria reuertebantur. quẽ cum forte in itinere offendissent: primo maximis conuitijs eum affecere: deinde lapidibus aggredi cœperunt. Multis autem in utriusq; partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus, audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent: tumultumq; inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum, qui intererant, testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleã, et Crinonem uocatos ad se Philippus grauiter, atq; acerbe allocutus est. qui cum superbe regi respondissent, dicentes se non prius ab incœpto destitutos, quàm dignam mercedem Arato persoluissent: indignatus rex subito uiginti talentis mulctatos custodiri in uinculis iussit. postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset, rogauit: opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius, ubi nuntiatum

est: Megaleam

est: Megaleam in uinculis esse: armata manu ad regis tentorium uenit, ratus adhuc pene adolescentem regem timore perculsum e uestigio sententiam mutaturũ. ubi ante regis conspectum fuit: rogat: quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset? & quis eum in uinculis posuisset? rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius, & quasi gemens abijt. Rex inde cũ classe profectus, extemplo Leucadem uenit. ubi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent: ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiam rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repetente, cladem, quam tempore Antigoni intulerat: item coniurationem, quam cum Appelle fecerat: & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & adhæc omnia testes adducente, cum Megaleas, & Crinon nihil, quod responderi posset, haberẽt: omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uero fideiussione Leontij dimissus est. Appellis igitur, & sociorum conditio hæc erat: longe secus, quàm sperauerant, succedentibus rebus. nam qui iniecturos se regi formidinem putabant: & per eũ modum facile, quicquid uellent, consecuturos: omnia plane contraria sunt experti. Dum hæc gerebãtur: Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit. posthæc rursus Lacedæmona cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit. cuius ciues cum in arcem omnes confugissent: hanc obsidione cinxit. ubi aliquandiu commoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret: rursus Spartam reuersus est. Elienses, cum p Dimensium agrum grassarentur: in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant: facile in fugam uerterũt:

& Gallorum quidem non paucos interfecere: ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus principio in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse: ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum. ubi uero Chrysogonum, & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse: nequaquam est ausus descendere in campos: sed per summitates montiũ exercitum ductabat. postquam autem allatus est nuntius de Macedonum profectione in Aetoliam: motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidiũ uenit. ubi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset: consilij, inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, solicitudineq; permãsit. Rex Leucade cũ classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis loca, Corinthum descendit: nauibus in Lecheo relictis, copias eduxit. tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit: significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis, nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt: factoq; per Argium agrũ itinere, postridie q̃ discesserat, Thegeã uenit. ubi acceptis, q eò conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm p montes procedebat: studens Spartanum agrũ prius ingredì, q̃ quicq̃ Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta qua tridui iter fecisset: in oppositos urbi colles peruenit. idéq; Menelaium ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti

manebant ob ea, quæ pauloante à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur: & nescio quis rumor apud eos increuerat: Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti. de aduentu uero eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino nemo adhuc quicquam cogitarat: præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quaproter rebus ita præter opinionem succedentibus, merito omnes dubitabant. etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat. quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambraciū sinum traiecit: ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit. posthæc continuato itinere die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaiū: ut uix id cernentes crederēt. Lacedæmonij igitur magnitudine ac nouitate rerum perterriti, consilij atq; auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est i agro spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus: distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia: ubi est Apollinis templum inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit. ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinqs locis, ac ferro igniq; deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est. unde mox profectus iuit Assinem. quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset: obsidionem dissoluit.

ac reliquũ iam recta uia progressus prouinciam omnẽ usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit: quod Gythium appellatur: habetq; portum tutissimum: et ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dextram relicto, iuxta Eleam castrametatus est. quæ est, siquis separatim consideret: maxima atq; optima pars spartani agri. hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro igniq; uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere. quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosq; ad regem miserunt: pedites circiter duo millia, equites ducentos. uerum lõginquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam rex inde discesserat, peruenerint. quamobrẽ principio quid agerent ancipites, ueritiq; ne de industria tardiores fuisse uiderentur: ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in spartanum agrum decreuere: ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cum ad Clympes castellum appropinquassent: quod est iuxta Arguorum, ac Lacedæmoniorum montes situm: stulte, ac negligenter castra in eo loco posuere. nam nec fossa, nec uallo circundederunt: neq; locum ad id aptum elegere: sed incolarum beneuolentia freti, temere se iuta mœnia collocarunt. Lycurgus, nuntiato Messeniorum aduentu, mercenarios secum, & partem Lacedæmoniorum accipiens, aduersus hostem procedit. cumq; ad eum locum diluculo peruenisset: instructa acie in Messenios fertur. Messenij simulatq; apparentes hostes conspexere: relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis, atq; impedimentis magna ex parte potitus

est: militem uiuum neminem cœpit: duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam rediisset: delectui habendo, parandis'q; rebus, quæ ad bellum opus essent: operam dabat: omni studio enitens, ne Philippus per spartanum agrum prælij. atq; periculi expers reuerti posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciam grassari: ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus, facta cum ducibus atq; amicis deliberatione de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes, qui circa Melelaium locum erant: secum accipit: ut essent circiter duo millia hominum. his uero, q in urbe erant: mandat: ut tempus diligenter obseruent: & , quamprimum erectum à se signum conspexerint: summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant: iterq; uersus Eurotam teneant: qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planicie sita esse uideatur: habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos: nec procul uersus Orientem defluit flumen: quod Eurotas appellatur: & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile est. colles, in quibus est Menelaium: trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hibernum. sunt autem asperi atq; difficiles, & præter modum alti: imminent'q; ei spatio, quod est à flumine ad urbem: per quod flumen ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessario transire rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atq; instructos:

a dextra flumen, & eos, qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cum ita essent: Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt. Rupto aggere in supiori parte fluminis, adeo imbribus id spacium, quod est inter urbem, & colles, impleuere: ut nec equites transire, nec pedites possent. sic enim necessario futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur. quod non sine periculo facere poterat: cum necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq; procedere. Quæ cum animaduerteret Philippus: uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit: Lycurgum primo ex his locis, in quibus erat, expellere. Quamobrem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus, intellecto regis consilio, milites, quos secum habebat, paratos esse iussit: & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uero signum, uti conuenerat, ostendit. quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus, cum Lycurgo appropinquasset: primo mercenarios in eum emittit. quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio: ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant. postquam uero scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit: tanta rerum mutatio facta est: ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedæmonij uero impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum:

paulo plures sunt capti: reliqui se in urbem recepe- re. Lycurgus, itinere per saltus penè inuios facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus, Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est.

Sub idem tempus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. rex igitur transfretato fluuio cum ijs se coniungit. in equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedæmonij equites, cum facto in Macedonas impetu pugnam conseruissent: scutatis fortissime dimicantibus, & rege ipso strenue se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Posthæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit. mox nocte superueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & spartano agro imminenti. ubi breui tempore commoratus, paulo post Thegeam uersus exercitum mouit. cumq; ad ea loca uentum esset, quibus Antigonus, & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt: ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant: iter prosecutus est. cum deinde Thegeam appulisset: aliquantum ibi ad diuisionem prædæ commoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum, & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benigne, atque humaniter allocutus, paratum se ad id inquit iandiu fuisse: & in præsentia esse: si id Aeto-

lis libuerit. proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi. ipse Lecheum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam rex in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus, adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant: commemorare eis cœperunt: quomodo semper in summis periculis uersantes, nullū unquam præmium consequantur: nec prædæ partem ex ueteri, & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem: ut impetu facto, domos præcipuorum regis amicorum depopularentur: quin & regiā ipsam aggressi, deijcerent portas: & tecta undiq; deuastarent. Quæ cum illi fecissent: ingens seditio in ciuitate orta. Philippus, audito tumultu, ex portu in urbem proparat: uocatisq; in contionem Macedonibus, partim ut bono animo sint, hortatur: partim de anteactis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant: alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec sæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus, rex dissimulato in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens: sed rem in aliud tempus differendā ratus. Leontius, & socij, desperatis rebus, quod nullum sibi ē tot cōsilijs prospere succederet: ad Appellem confugēre: eumq; ex Chalcide aduocarunt: nihil se absq; eo facere posse significantes: q̄ rex à se in omnibus dissentiret. Appelles

liberius forte, q̃ officium eius decebat, in Chalcide se habuerat. siquidem regem adhuc adolescentem eẽ, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat: dominium atq; administrationem omnium rerum duntaxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniæ, atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant. & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti regis erant. solus Appelles omnia administrabat. Quæ cum iam diu rex intellexisset: grauiter & iniquo animo ferebat: præsertim Arato eum ad hoc continue stimulante. adeo tamen prudenter factum dissimulabat: ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Appelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset: Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis, & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant: magno studio eum accepere: hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium ducum, & militum pompa commitatus recto itinere in regiam uenit. Cum autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet: ianitor quidam expectare eum iussit: occupatum esse in præsentia regem dicens. Appelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquandiu constitit. mox mœstus, atq; inops consilij, inde profectus est. reliqui omnes repente ab eo discesserunt: ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quam parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant? & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem

redigunt? atq; eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt? Hi enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent. nam ut illic pro eorum, qui consu-lunt, uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur: ita qui regias principum sequuntur: pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiunt. Megaleas, cum frustra se Appellis opem quæsisse intelligeret: timore ple nus, ad fugam se parabat. Appelles post eum diem ad contiones, & alios huiusmodi honores uocabatur: in con silia uero, & quotidianas rerum deliberationes admit-tebatur nunquam. Paucis post diebus rex in Phocidem ducto secum Appelle reuersus est: ubi uoti compos repen te factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Me galeas Athenas fugit: relicto Leontio uiginti talentorum fideiussore. Inde ducibus, qui Athenis erant, recipere eũ
* *nolentibus, Thebas reuersus est. Rex circa cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit. ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est ut bono animo essent: ipse apud Aratum diuertit: continuéq; posthac moram cum eo traxit. Appellem nauigare Co-rinthum iussit. Cum interea de fuga Megaleæ nuntia-tum esset. scutatos, quibus Leontius præerat: in Tripha-liam cum Taurione misit: tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente. mox cum discessissent: duci Leontium in uincula iussit. Quod cum scutati per nuntios cogno uissent: misere ad regem legatos precatum: ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset: non prius iudicium de eo ferret: q̃ ipsi uenissent: aliter existimaturos se contẽni à rege, ac pro nihilo haberi. si uero propter fideiussio-nem, qua pro Megalea se astrinxerat: ex publico sti-*

pendio sese regi satisfacturos. Rex importunitate militum stimulatus celerius, quàm statuerat, Leontium interfecit. Inter haec Rhodiorum, & Chiensium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti: & paratos esse illos dicentes ad pacem cum rege componendam: constituto praeterea die, quo rex occurrere eis iuxta Rhium deberet: polliciti q; Aetolos omnia libenter facturos: ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent: qui secum agerent de conditionibus pacis. ipse ex Lecheo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatae ad eum sunt ex Phocide literae: quas Megaleas Aetolis scripserat. in quibus hortabatur eos: ut bono animo essent: acriter q; in bello persisterent. regem enim propter inopiam commeatus, ac rerum necessariarum, non posse diutius bellum tolerare. multa praeterea in regem maledicta, & contumeliae in ijsdem literis continebantur. His lectis rex cum sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atque initium esse Appellem: capi eum statim iussit: ac Corinthum duci unà cum filio, & Exoleto, quem in delitijs habebat. ad Megaleam uero Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret: quo fideiussor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet: non expectauit id Megaleas: sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem ferè diebus Appelles, & filius, & Exoletus extincti sunt: dignam tandem factis eorum poenam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacē cupiebant, diuturno bello ue-

xati, rebusq; omnibus longe aliter, quam sperarant, eue nientibus: (siquidem cum puero atq; infante pugnaturos se existimantes ob ætatem, atq; inexperientiam regis, uirum & consilio & opere præstantissimum experti fuerant) cognito tamen scutatorum tumultu, & Leontij, atq; Appellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die non uenêre. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum, qui eò conuenerant: non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati: sed ad bellum hortatus est. deinde cum classe discedens, Corinthum appulit: & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia domum remisit. ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Appellis, & Leontij supererat: cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal, superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat.

Antiochus, multis locis Syriæ subiugatis, in hiberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum rex timore magistratuum in Aetoliam fugerat. magistratus enim, cum falsus quidam rumor increbuisset: Lycurgum nouis rebus studere: congregata iuuentute ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset: cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset: Eperatus uero Achæorum dux simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur: nec iussis quispiam obtemperabat: nec aliquid

ad patriæ defensionem perabatur. Quod cum animaduerteret Pyrreas, dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos: ut essent omnes ad tria millia hominum: non solum Dymensium, ac Pharensium, uerũ etiam Patrensium agrum deuastabat. positisq; ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui Patris imminet: omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cum in hoc statu res achæicæ forent: iamq; comitiorum tempus adesset: Eperatus principatũ deposuit. Achæi ineunte iam uere ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uero, postquam distinctionem temporũ, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus: ad res in Asia sub eadem olympiade gestas transeamus: & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti: syriacum bellum referamus: quod Antiochus, & Ptolemæus inuicem gessere. Cum primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit: extincto patre, & fratre, ac se quacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit: ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictũ facinus, forisq; omnia sibi fortunam tutissima præparasse, Antigono, & Seleuco uita functis, receptisq; in regna Antiocho, & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant: uelut rebus omnibus sibi felicissime succedentibus, luxuriæ se tradidit: regisq; morem omnis secuta est regia. quamobrem nulla eius inter suos autho-

ritas erat. externi reges contenebant eum: ac pro nihilo habebant: de quibus ueteres non minorem semper solicitudinem habuerant, quàm de ijs, qui in Aegypto dominabantur. enimuero Syriæ regibus & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebát. ijs uero, qui in Asia, atq; insulis dominabantur: adiacebant ij, qui nobiliores ciuitates & loca, & portus tenebant per uniuersum littus à Pamphilia usq; ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uero, & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno, & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerant. Et per hunc modum extensis manibus procul à regno suo externos principes aggressi, nunquam de Aegypti imperio soliciti erant. propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uero, de quo loquimur, rex negligentius in his rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentissimas ebrietates uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorũ primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim, quãdiu is uixit, cui cognomentum benefactor fuit: nihil noui tentauit: ut q sibi persuaserat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem. mortuo uero illo, cum interiecto tempore Græci duntaxat Cleomenem uocarent: Antigono quidem defuncto: Achæis autem bellum gerentibus: & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atq; Macedones cum Aetolis sentiẽtibus: hoc maxime tẽpore de discessu suo ex Alexandria solicitus esse cogebatur. Quamobrem primo regem hortari: ut se cum decenti commeatu, & copijs emitteret: deinde ob-

audiente rege, rogare eum, atq; precari: ut se duntaxat cũ domesticis dimitteret. tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternũ regnũ recuperandum. Rex igitur nec præsentia cogitans, nec futura propter supradictas causas præuidens, temere sanè atq; imprudenter Cleomenẽ semper contempsit. Sosibius autem cum suis (hic enim potissimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter consultandũ de eo cogitabant: Dimittendũ quidem cum classe, et commeatu Cleomenem non censebant: ueriti externa: ne scilicet defuncto pauloante Antigono facilis ad moliendas res nouas uia foret. Timebant præterea: ne, cum mortuo Antigono nemo amplius Cleomeni obstaret: ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur: ac mox sibi formidinẽ incuteret, præsentes res sibi ante oculos ponens: & uitã, ac mores regios expertus: uidens præterea diuisas, lõgéq; iter se distantes regni partes, et multas moliendarũ nouarum rerũ opportunitates habentes. erant enim circa Samum nõ paucæ naues: & militum iuxta Ephesum ingẽs multitudo. quamobrẽ cũ classe, et cõmeatu mittendũ Cleomenẽ ob supradictas cãs nõ putabãt. Solũ uero, aut cum paucis, nõ sine cõtumelia talẽ uirũ dimittendũ haud tutũ rebus suis arbitrabantur: ut q̃ sibi repente manifestus hostis esset futurus. Reliquũ erat: ut inuitus retineretur. hoc itidem omnes damnabant: piculosum existimantes intra eosdẽ caules Leonẽ, atq; oues continere. Huius præcipue sententiæ erat Sosibius, ob talem quandã cãm. Quo tempore de Magna, atq; Beronicæ capiendis agitabatur: * timentes ne cœptis frustarentur, maxime ob audatiã Beronices: coacti sunt uniuersos, qui regiam sequebantur: in

unum conuocare: omnibusq; ingentem spem proponere: si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius, intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore regis indigere, eundemq; prudentem atq; astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes, quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat: bono animo esse iussit. mercenarios enim non solum impedimenti nihil allaturos: sed potius ad perficiendam rem plurimum auxilij praestituros pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur: non'ne uides, inquit, quod circiter tria millia sunt pelloponnesiorum militum? Cretenses ferè mille? quos omnes uno nutu, quocunq; libuerit, nos soli trahemus? his propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quae cum Sosibius libenter audisset: longe audacius id factum aggressus est. Posthaec uero, cum saepius ignauiam atq; segnitiem regis animaduerteret: continue dictum illud memoria repetebat: & audaciam Cleomenis, summaq; mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maxime considerans, de capiendo, tenendoq; in uinculis Cleomene regem caeterosq; amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius Archidami Lacedaemoniorum regis paternus hospes. inter hos superiori tempore parua quaedam amicitia fuerat. quo'uero tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit: non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepi: sed postea durante exilio ita cum eo

uersatus

uersatus est: ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cũ Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret: Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit. firmato itaq; fœdere, et fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat. cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagorã autem, cæterosq;, qui eum comitabantur: dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat: quod saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauiter & iniquo animo id factum ferebat: ꝙ ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui ante tẽpore equos uehens in Alexandriam nauigarat. ubi cum è naui egrederetur: inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes. quem conspicatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit. percunctatus deinde quid eò uenisset? uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, cinædos, sambucasq; uexisses. his enim magis in præsentia rex delectatur. tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis uero interiectis diebus, cum forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset: rettulit id, quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus. quod cum libenter audire Sosibium intellexisset: omnẽ deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat: commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni præter modum infensum: partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit: ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret: quam post

discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nica-
gora missam. Quare à Nicagora diligenter pera-
racta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie
quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat: Sosibius
puerum, atque epistolam secum habens, ad regem pro-
perat: asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tra-
didisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in
literis: Cleomenem, nisi statim cum classe & com-
meatu dimitteretur: statum regis in periculo positurum.
Qua occasione sumpta Sosibius, regi, atque amicis
persuasit: haud contemnendam esse hanc rem: sed Cleo
menem capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo fa-
cto, amplissima domus ei tradita est: in qua custo-
diens diuersabatur, hoc à cæteris captiuis differens: q
in ampliori carcere degebat uitam. Quæ anima-
duertens Cleomenes, & perexiguam de futuro spem
habens, omnia experiri decreuit: nihil tamen ut in
summa desperatione perficere se posse existimans: sed
potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; per
peti, quod magnitudine animi sui indignum uidere-
tur. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum pro-
fectione, famam inter custodes sparsit: se à rege pro-
pediem liberatum iri. quare suis quidem epulum pa-
rauit. custodibus autem uictimas, & coronas, & cum
his simul uinum misit. Quibus id affatim assumen-
tibus, cum tandem omnes ebrietas cepisset: acceptis se-
cum amicis, seruisq;, qui ei ministrabant: medio die
nihil sentientibus custodibus cum strictis ensibus do-
mum exiuit. procedentes itaq;, cum in platea Ptole-
mæum, qui tum relictus in urbe fuerat: offendissent:

omnibus, qui unà erant, magnitudine rei perterritus, Ptolemæum quidē quadriga deiectum interfecere: multitudinem uero ad libertatem hortati sunt. uerum nemine ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum, impetum in arcem fecere: tanquam deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, quod hi, qui arci præerant, præuidentes periculum, portam diligenter muniuerant: adhibitis sibi manibus honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit: uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus: cui nihil nunquam regum præter regnum deesse uisum fuit. Post hunc non longe postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat: natione Aetolus, partim regem ob incuriam, atque segnitiem uitæ contemnens, partim iis, qui regiam sequebantur, diffidens, quod non multo ante tempore, cum rem perquam utilem regi proposuisset, cum ad alia, tum ad obsistendum Antigono Syriæ regnum perturbare uolenti: nonmodo nihil gratiæ consecutus erat: sed contra uocatus in Alexandriam, de uita fuerat periclitatus: conuenire Antiochum decreuit: eique inferioris Syriæ urbes tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iunior filius erat Seleuci: cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset: principio quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fra-

tre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto, imperium ipse adeptus, regnauit: omni, quam citra Taurum tenebat, prouincia Achæo commendata: superioribus uero regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro: ut Molo quidem Mediæ, at frater uero Persidi præesset. hi regem ob ætatem contemnentes (uix enim quintumdecimum ætatis annum excesserat) & conspiraturum secum Achæum existimantes timentes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat: deficere à rege, & statum prouinciæ, cui præerant, mutare decreuerunt. Hermias quidem è Caria erat. hunc regno præfecerat Seleucus frater: fide eius fretus, quo tempore cum exercitu Taurum pertransiuerat. Quamobrem in summo fastigio cõstitutus omnibus, qui in regia aliquid poterant: inuidebat: homo natura sæuus atq; crudelis. insontes, prout libido ferebat, acerrime damnabat: nocentes, ac facinorosos homines non solum patiebatur: uerumetiam fouebat: deniq; in iudicijs immanis, atq; asper erat. Præcipue uero insidiabatur uitæ Epigenis: qui Seleuci copijs præerat: ꝙ eum uirum cernebat & oratione, & operibus plurimum pollere: maximamq; habere in exercitu gratiam, & authoritatem. & quanquam hoc continue uersaret animo: continebat se tamen, aliquam ad patrandũ facinus occasionem quærens. Cæterum congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisq; quo modo his rebus prouidendum uideretur, diceret: cum primus Epigenes sententiam dixisset: haud contemnendam sibi eam rem uideri: sed appropinquare regem ijs locis

oportere: paratumq; in tempore esse: ita enim uel omnino destiturum ab incœpto Molonem, præsente rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito: uel, si omnino perficere incœptum auderet: multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis posituram: tunc indignatus Hermias, cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris ó Epigenes: tandem perfidia tua detecta hoc concilio est: q corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cum dixisset: perstitit in sententia sua: ut copias aduersus Molonem ducere ob inexperientiam militum, periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum: tutissimum esse hoc bellum existimans ob segnitiem, atq; ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xeonē, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est: ut mox rex syriacas aggrederetur: ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undiq; bello circumueniretur: neq; se præteritorum malefactorum luere pœnas posse: neque præsentem authoritatem amittere ob assiduos belli usus, continueq; instantia regi pericula. Quamobrem conscriptam & ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam regi attulit. in qua significabatur: Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari: pecuniamq;, & commeatum in omnes usus offerre: si diadema assumeret: & manifeste omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam ducere. Interea, dum in Seleucia moraretur; aduenit Diognetus dux

classis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxi-
num: uehens Laodicē Mithridatis regis filiam uirgi-
nem regi desponsam. Qua magnifico apparatu, & re-
gia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias pegit.
dehinc subito in Antiochiam profectus, administratio-
ne regni uxori relicta, omni studio ad apparatum belli
intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam
ad quodcunq; facinus multitudinem cerneret, partim
magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis &
adulterinis à rege literis perterritis ducibus: haberet
præterea concertatorem Alexandrum fratrem: & pro
pinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfecto-
rum tutas reddidisset: educto ingenti exercitu, castra nō
longe à castris ducum regis posuit. Xenon, & Theo-
dotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquas ciui
tates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus
factus, ac libere iam per omnem prouintiam discur-
rens, affatim omni genere commeatus potiebatur. omnes
enim regiorum equorum greges in media erant: præte-
rea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumerabi-
lis multitudo. Rex audita Molonis profectione, & fuga
ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Pto
lemæo exercitum aduersus Molonem ducere. sed Her-
meas haud immemor propositi sui, ad Molonem quidē
Xencetam Achæum ducem cum copijs misit: dicens ad-
uersus eos, qui defecerant, pugnare duces oportere: ad-
uersus uero reges regem ipsum decertare. ipse igitur re-
gem propter ætatem in manibus habens Apamiam pro
ficiscitur: ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam conten
dit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta

heremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant: inter Libanum, & Antilibanum promontoria situm: qui locus & natura angustissimus est: & in angustiore sui parte uadosus, atq; palustris. imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant: ex altera uero Gerra. arduissimus inter utrunq; oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit. Vbi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs potitum comperisset: quicquid uero penès paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum: præterea & sufficientes custodias adhibitas: primo quidem uim inferre conatus est. posthæc uero cum plus pati malorum, q̃ facere uideretur, ob difficultatem loci: & ꝙ Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur: ab incœpto destitit. Allato deinde de Xencete conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum putauit. Xencetas dux aduersus Molonem, ut supradiximus, missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur: aduersus uero hostes audacius se gerebat. enimuero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat: exercitum aduersus hostes eduxit: castráq; non longe ab eorum castris posuit: Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibus'q;, si flumen traijceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram: ꝙ omnis ferè

multitudo huic quidem inuideret: regi uero amica, atq; beniuola esset: persuasus eorum uerbis Xencetas, se ad traijciendum Tigrim accinxit. ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat. ex quo accidit: ut Molo quidē inceptum eius contemneret: multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se, atq; instrueret. Xencetas aptissimo quoque equite, ac pedite ex omni exercitu delecto, Zeuxiq;, & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumē exercitum traiecit: & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: quippe qui magna ex parte flumine claudebatur: quod supererat: contiguæ paludes, ac stagna tutum faciebant. Molon, cum id nuntiatum interea foret: equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros: aut, si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hi, cum Xencetæ appropinquassent: ob locorum ignorantiam plus ipsi à se ipsis, q̃ ab hostibus detrimenti sunt passi. siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt. multi & in ipsis stagnis periere. Xencetas ratus, si hostibus appropinquaret, multos ad se ex ijs, qui cum Molone erant, transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue ꝙ copijs diffideret: relictis in castris impedimentis, noctu inde discessit: itinere uersus Mediam facto. Xencetas terrore aduentus sui, & ꝙ non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis hostium castris, equites

ſuos, omnemq́; apparatum, quem cum Zeuxi reliquerat: accerſiuit. deinde conuocata multitudine, uniuerſos, ut bono animo eſſent, optimamq́; de futuris ſpẽ haberent, hortatus eſt: ut poté conuerſo iam in fugam, & in ſumma deſperatione rerum conſtituto Molone. Quæ cum dixiſſet: curare ſingulos corpora iuſſit: paratosq; in poſterum diem ad inſequendos hoſtes eſſe. Multitudo auctis huiuſmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam ſe, ebrietatemq́; conuertit: & eá, quæ ex huiuſmodi rebus conſequi ſolet: ſegnitiem, atq; ignauiam. Molon, cum oportunum quendam locum nactus cœna militem refeciſſet: conuerſo mox itinere in hoſtes redit. quos cum ſomno uinoq; ſepultos comperiſſet: ſummis uiribus caſtra eorum ſub auroram inuadit. Xencetas nouitate, ac magnitudine rei perterritus, nec ſuos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hoſtes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipſis caſtris ceciderunt. reliq̨ ſe in flumen proijcientes natare in ulteriorem ripam conati. uerum hĩ quoq; ad extremum magna ex parte periere. Miſerabilis erat trepidantium aſpectus. omnes enim ſe nullo reſpectu in undas proijcientes tranſnatare in ulteriorem partem nitebãtur: iumenta, ſarcinasq́; in flumen agebant: tanquam tuto ferri in ulteriora caſtra aquis ſecundantibus poſſent. Ex quo accidit, ut uno tempore unà cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera per flumen ferrentur: res ut uiſu horribilis, ita etiam dictu ſtupenda. Molon repente caſtris hoſtium potitus, & tuto deinde tranſportatis copijs, cum nemo impedire ei tranſitum poſſet: Zeuxi uix iam appropinquantibus hoſti-

bus in fugam conuerso: ea quoq;, quæ ultra flumen erāt, castra occupat. His rebus feliciter gestis, Seleuciam cum exercitu uenit. qua mox potitus, ꝙ ij, qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti unà cum Diomedonte Seleuciæ præfecto urbem dereliquerant: peragrata prouincia, superiores omnes ciuitates nemine resistente in fidem accepit. Posthæc totius Babyloniæ, & locorum omnium, qui sunt circa mare Rubrum, imperium consecutus, Susa uenit: & urbem quidem è uestigio debellauit. arcem uero, cum crebris certaminibus tentasset: ꝙ Diogenes dux in eam se receperat: expugnare non ualens, ab incœpto destitit: solutáq; obsidione rursus Seleuciam cum copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exteras deinde res magno animo aggressus est: omnemq; citra & ultra Tigrim prouinciam usq; ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus subegit. Antiochus, cum hæc, ut supra diximus, nuntiata forent: relictis Syriacis rebus, summa celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rursus concilio cum dicere singulos sententiam suam de Molonis bello iussisset: insurgente Epigene, ac oportuisse olim huic rei prouideri dicente, antequam hostes tantis rerum successibus audaciores fierent: & nihilominus in præsentia quoque huiusmodi rebus totis uiribus incumbendum: indignatus rursum Hermeas ad iurgia, & contumelias se conuertere: temerarieq;, atq; insolenter nimium se efferens, falsas in Epigenem calumnias fingere. obtestari regem: ne tam imprudēter contemneret, ne'ue desereret Syriacum bellum. deniq; ita excandescere: ut

facile odium, quod in Epigenem conceperat: uniuersis ostenderet. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis sententia uideretur: decretum in concilio fuit: ut copiæ aduersus Molonem ducerentur: omnisq; furor belli eò conuerteretur. Hermeas mutasse se statim sententiam simulans, & oportere inquiens decretum ab omnibus seruari, quæcunq; necessaria ad bellum uidebantur, strenue parabat. Congregatis tandem Epamiæ copijs, cum forte seditio quædam de diuisione frumenti orta inter milites fuisset: perculsum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum se militum animos, frumentumq; inter omnes concorditer diuisurum promisit: si rex data fide astringeretur nunquam se posthac Epigenem secum in expeditionem ducturum. nihil enim in exercitu dignum fieri posse, ipsis ita inter se dissidentibus atq; infestis. Rex, etsi id grauiter, & iniquo animo ferebat: q Epigenem consilio atq; industria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat: circumuentus tamen Hermeæ promissionibus suæ spontis non erat. quamobrem præsentibus rebus medendum ratus, confestim Epigenem dimisit. Quo facto ingens repente omnes, qui de consilio regis erant, pauor cepit. copiæ autem id, quod concupiuerant, in diuisione frumenti adeptæ, mutata mox sententia Hermeæ adhæserunt: exceptis Cytrastis. hi enim numero circiter sex millia hominum facta seditione à rege defecerunt: nec paruum diuersis temporibus impedimentum rebus eius præbuere. tandem uero à quodam è ducibus regis bello superati, magna ex parte perierunt: reliqui se fidei regis commisere. Hermeas

amicis quidem terrore, copijs uero beneficio sibi conciliatis, motis castris cum rege proficiscitur. aduersus uero Epigenem tale quiddam machinatus est: conscio, atq; adiutore Allexi: qui tum arci Epamiæ præerat. Conscriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur: puerum quendam Allexis subornauit, maximarum rerum spe proposita: qui ad Epigenem profectus huiusmodi literas clàm cum cæteris literis illius misceret. quo facto, repente Allexis ad Epigenem uenit: & an aliquas literas à Molone accepisset, percunctatus, cum ille pertinacius negaret: inuenturum se affirmauit. mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interficit. Hæc cum accidissent: rex quidē merito hunc luisse pœnas arbitrabatur. cæteri uero, qui in aula regis erant: etsi graui animo ferebant id facinus: timore tamen langorem animi dissimulabant. Antiochus, cum usq; ad Euphratem uenisset: motis denuo castris, in Antiochiam profectus in Michdonia constitit: ubi circiter quadraginta dies commoratus mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte, quà iter esset aduersus Molonem faciendum, disputaretur: item quo modo, aut unde quærendi commeatus: (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uero sentētiæ erat planè diuersæ: sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabat. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorantia uideretur: uix ad extremum consulere ausus est: traijciendum esse Tigrim, cum pro=

pter reliquas difficultates uiæ, quæ est citra amnem: tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent: sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionẽ, quæ Diorex dicitur: peruenire: quam cum iam hostes præoccupasset: tuto pertransiri non posse. quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maxime ob inopiam commeatus. traiecto uero Tigri omnes Apolloniæ populos pœnitentia ductos regem aduocaturos esse: quippe qui in præsentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent. copiam præterea commeatus ob fertilitatẽ regionis maximam futuram: &, quod maioris momenti erat: reditum Moloni in Mediam interclusum iri. ex quo necessario erat futurum: ut, uel Molon in prælium descenderet: uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententia, mox copias tribus locis traijcientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarũt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt. siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam cœperat. continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Apolloniam descendêre. Sub idem tempus Molon, cognito regis aduentu, & populis susiani, ac babylonij agri diffidens, quippe quos recenter, inopinateq; subegerat: timens præterea ne reditus sibi in Mediam intercluderetur: ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs transfretandum censuit, festinans, si posset, saltus, qui in apolloniatem agrum ducunt, præoccupare: ꝙ maximam in funditoribus, quos cyrtias uocant: spem habe-

ret. cum igitur ijs locis appropinquasset: & rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longe abesset: accidit, ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroq; fuerant: in quodam iugo unà concurrerint. Hi primo quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt. postea appropinquantibus utrinq; copijs reuocarunt gressum: & ad suos utriq; reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdiu cum rege conserere: ut pote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte aggredi Antiochũ decreuit. quamobrem optimo quoq; milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans. sed cum in itinere intellexisset: decem iuuenes ex suis clàm noctu ad Antiochum iuisse: ab incœpto destitit: statimq; mutato itinere, in castra reuersus, cum surgente aurora eò peruenisset: ingenti tumultu exercitum compleuit. experrecti enim subitario aduentu suorum qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere: ut parũ abfuerit, quin turpi fuga è castris discesserint. at Molon patefacta re inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit. Rex autem, cum instructus paratusq; esset ad prælium capescendum: cum prima luce omnis copias è castris educit. equites lanceas ferentes in dextro cornu locat. his præficit Ardym, uirum bellicarum rerum expertissimum: quibus addit socios Cretenses: post quos deinde Gallos: postea mercenarios milites: postremo equitum phalangem constituit. sinistrum uero cornu dat socijs. Hi omnes equites erant. ele-

phantos in fronte ponit, inter utrunq; cornu constitutos. hi numero decem tantummodo erant. Auxilia peditum equitumq; in utroq; cornu distributa circundare hostes iubet, simulatq; in prælium descenderetur. Post hæc hortatur milites, percurrens breuiter quæcunq; ei tempori conuenientia uidebantur. & Læuo quidem cornu Hermeam, & Zeuxim præficit: dextrum ipse tenet. Molon contra nec libenter educit copias: temereq; ob tumultum, qui nocte in exercitu fuerat: milites disponit. Veruntamen equites in utroq; cornu diuidit, ratus hostes eo ordine, quo fecerant, exercitum distribuisse. clipeatos uero, & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit. sagittarios, et funditores, cæterosq; id genus, ab utroq; latere extra equitum ordines, falcatrios, carpentariosq; ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri commendat: dextro ipse præest. Post hæc paulatim procedente utroq; exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem seruauit: magnoque ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, simulatque in conspectum regis uentum est: ad hostes transiuit. quo facto, repente qui cum Molone erant, animus cecidere: regiæ uero copiæ duplo audaciores factæ. Molon, postquam proditum se à suis, & circunclusum ab hostibus intellexit: agitans animo quas pœnas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostium perueniret: mortem sibi consciuit. Itidem cæteri quoque, qui à rege defecerant, fecere. ad suos enim singuli quiq; ministros conuersi mortem exorarunt. Neolaus, cum è prælio incolumis fugisset: in Persidem ad Alexan-

drum Molonis fratrem profectus, matrem Molonis, & pignora interfecit. post quorum mortem idem factitasse. Rex castra hostium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iussit. Post hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data, misit, qui eos in Mediã reducerent, resq; eius prouinciæ componerent. ipse Seleuciam profectus, circunstantium ciuitatum res composuit: mansuete, ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, è uestigio Seleucensibus, quod à fide defecissent: mille talentorum mulctam irrogauit: optimates quamplures in exilium misit: multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius se in ciues egit: & duntaxat centum quinquaginta talenta patrati facinoris pœnam à Seleucensibus exegit. His rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Apollodorum uero Susianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem scribarum principem copijs præfectũ ad Rubri maris loca transmisit. Defectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde sunt secuti: hunc finẽ habuere. Rex felici rerum successu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterrere cupiens, ne in posterũ auxilijs aut commeatu adiuuare à se deficientes auderent: castra aduersus eos mouit: & primo aduersus Artabazanem: qui & principatu, ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus suis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas ascendere quidẽ in superiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio statuerat, exercitum aduersus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nunciatum interea esset, ortum regi esse filium: cogitans secum, si forte Antiocho accide

ret, ut à

ret, ut à barbaris opprimeretur, se filio tutorem relictum facile totius regni dominum fore, utilem sibi tandem esse eam profectionem existimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, profecti superato Zagro, Artabazanis prouinciam inuadunt. Artabazanes aduentu regis perterritus, maxime propter ætatem, ut qui iam ferè senio confectus erat: tempori cedendum ratus, cum rege fœdus inijt: pactis conditionibus, quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato fœdere, Apollophanes medicus, quem tum rex uehementer amabat: uidens Hermeam authoritate, quam habebat, nimis insolenter utentem, et de rege timere cogebatur: sed longe magis de his, q̃ cum rege erant. Quamobrem expectata temporis opportunitate, regem adit. hunc precatur: ne Hermeæ audaciã contemnat: ne'ue illam tandiu ferat: quoad in fratris calamitates incidat. certe id periculũ iam non longe abesse. proinde debere eum celeriter suæ, amicorumq; saluti consulere. Antiocho consilium eius probante: quod & grauiter ferret, & formidaret Hermeam: magnas autem illi gratias agente, ꝙ de rebus, quæ ad salutem suam pertinerent, secum loqui non dubitasset: Apollophanes quidem audacior in posterũ factus est, uidens haud fraudatum se opinione, quam de rege conceperat. Antiochus autem Apollophanem hortatus est: ut non modo uerbis, uerumetiam operibus suæ, amicorumq; saluti prouideret. Illo paratum se ad omnia asserente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulantes regem morbo oculorum grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt: quo spatium haberent rẽ interea componendi. Potestatem quoq; à rege accipiunt priuatim quibus uidere

tur, exhibendi pecuniam: ut facilius ad patrandum facinus accederent. subornatis igitur, qui apti ad eam rem uidebantur: ut pote nemine id propter odium in Hermeã non libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbũt. Asserentibus igitur medicis oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermeas constituto tempore ad eum uenit unà cum amicis, qui participes huius consilij erant. reliqui uero in castris remansere: ut qui nihil de profectione regis audiuerant. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locum deduxere: ubi mox, rege id nutu significante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur: haud satis digna rebus à se gestis pœna affectus. Rex non paruo mœrore, ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur: omnibus per uniuersam prouinciam consilia, & res gestas eius in cœlũ extollẽtibus: maxime postquam de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cũ domũ peruenisset Antiochus: dimissis in hiberna copijs, legatos ad Achæũ mittit, questum primo quidẽ, quod diadema assumere, & se regem appellare ausus fuisset: deinde quod palàm Ptolemæi partes sequeretur. Enimuero Achæus quo tempore rex aduersus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut periturum in ea prouincia regem, aut, si non periret, se ante reditum eius propter longitudinem itineris impetum libere in Syriam facturum, & Cyrrastarum, qui nuper à rege defecerant, auxilio repente id regnũ occupaturũ, cũ maximis uiribus è Lydia profectus est. cumq; Laodiceam in Phrygiam uenisset: diadema assumpsit: et tũc

primum se regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est: Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cum deinde cœptum iter continuaret: & iam non lõge à Lycaonia abesset: dissidere ab eo milites cœperũt, moleste ferentes aduersus primum eorum regem exercitum duci. Quamobrẽ Achæus uoluntatem illorũ cernens, à cœpto itinere deflexit: & uolens militibus psuadere, se ab initio quidem habuisse animum ducendi in Syriam exercitum, conuerso gressu Pisidicam omnem regionem depopulatus est: distributaq; inter milites innumebili præda, omnium sibi beneuolentiam concilians domũ remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut supra diximus, ad Achæum misit: omnia interea prouidens, quæ ad bellum aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebantur. Congregatis tandem Apamiæ copijs, & iam ineunte uere, amicos in consilium uocat: et quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria disserentibus, & de locis, & de apparatu, & de classe conficienda, insurgens tandem Apollophanes, de quo supra memorauimus: qui genere Seleucensis erat: omnes eorum, qui ante se dixerãt, sententias damnauit: stultum esse inquiens, in inferiorẽ Syriam exercitum ducere: Seleuciam autẽ pati à Ptolemæo teneri: quippe quæ origo, & causa esset principatus eorũ: quam præter dedecus, quod regno suo afferebat: regum Aegyptiorũ præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas cõmoditates habere. etenim possidentibus hanc hostibus, maximum sibi ad omnes conatus impedimentum esse: cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda sua ob formidi-

nem eius urbis: quàm ad loca hostium offendenda: ipsis uero eam tenentibus, non solum tuto posse tueri sua: uerumetiam maximum quodq; facinus mari terráq; aggredi ob summam loci opportunitatem. Omnibus Apollophanis sententiam approbantibus, hanc primum urbẽ recipere decreuerunt. nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præsidio custodiebatur à tempore, quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentũ fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram, q̃ ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitum duxit: hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollophanis sententia, Diogneto præfecto classis iubet: ut amputata mora Seleuciam nauiget. ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distans ab urbe castra iuxta Hippodrorum ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit: qui loca angustias præoccupet: & omni conatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciæ, & circunstantium locorũ situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem, cum in littore maris posita sit, inter Cilitiam, & Phœnicem: altissimus mons eis subiacet: quem Corypheum uocant. cuius latus, q̃d ad Occidentem uergit: abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprum, & Phœnicem: quod uero Orientem spectat: Antiochenorum, & Seleucensium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundissima, & prorsus inaccessa. hæc ad mare usq; protenditur, compluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circundata. Sub latere, quod mare aspicit: sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutissimo muro septa est. præ

terea nauibus, & omni genere apparatus amplissime ornata. Aggressum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum. siquidem per scalas conscendere oportet. Non longo ab hac Orontes fluuius in mare delabitur: qui à Libano, & Antilibano ortum habens in Antiochiam fertur: per quam iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarum humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant: misit pecuniam: & spes in futurum amplissimas pollicitus: si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autem principes urbis corrumpere non ualeret: quosdam è mediocribus ducibus subornauit: cum quibus re composita instruit acies: tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uero ab ea parte, quæ Epyrum aspicit, aggressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militum oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidem, & his, qui cum eo erant, eum locum dedit: in quo est porta urbis in Antiochiam ferens: Hermogeni uero locum, per quem Dioscuriam itur: Ardyi autem, & Diogneto suburbium, & maritimas partes. quippe ita cum proditoribus conuenerat: ut quamprimum ui suburbanum cepissent: urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem aggrediuntur: audacissime uero, qui cum Ardye, & Diogneto erant. nam cætera loca neq; inuadere quisquam poterat: neq; scalas mœnibus admouere: emporia uero, & suburbium facile & aggressionem hostium & scalas

recipiebāt. Quamobrem naualibus quidē copijs emporia, qui uero cum Ardye erant, suburbium aggredientibus, & frequentes mœnibus scalas admouentibus, cum ij, qui intra urbem erant, ferre suppetias non possent: q̄ urbs undiq; ab hostibus claudebatur: accidit ut suburbium repente in potestatem hostium peruenerit. Quo facto. mox priuati duces à rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat: concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt: antequam ui ab hostibus expugnaretur. Leontius, etsi proditionis ignarus erat: trepidatione tamen suorum perterritus, repente ad Antiochum misit: qui pacta omnium, qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est. hi circiter sex millia hominum erant. ingressus autem ciuitatem nonmodo liberis pepercit: uerum & reuocatis in urbem seleucensium exulibus, & remp. & proprias fortunas omnibus restituit. portum, atq; arcem urbis sufficienti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleuciæ moraretur: literæ à Theodoto afferuntur. in q̄bus eum hortabatur: ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps consilij fuit: & quomodo his rebus utendum foret, anxius, atq; solicitus. Enimuero Theodotus, cum genere Aetolus esset: & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstitisset: ac sæpenumero illius gratia de uita periclitatus fuisset: quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitum duxit: comtempto rege, & ijs, qui in aula erant, diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Ty-

ro', Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem, quod prius fecerat, itinere copias mouit. cumq; ad eum locum peruenisset, quem Marsyam incolæ uocant: castra circa angustias, quæ sunt iuxta Gerra, posuit, non longe à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuntios cognouisset. Nicolaum ducem Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat, obsideret: relictis grauioris armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent: ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionem maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione mox inde abijt. Lagoram autem Cretensem, & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset: in ipsis angustijs castrametatus est. dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus, cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, rex benigne atq; humaniter illos suscipiens, Tyrum, ac Ptolemaidem, omnemq;, qui in his erat, belli apparatum accepit. Erant autem in his ciuitatibus quadraginta naues: quarum XX erant cataphractæ, omniq; apparatu necessario diligentissime instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes: reliquæ uero triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nuntiaretur: Pto-

lemæum latenter Memphim confugisse: omnes uero copias eius iuxta Pelusium congregari: & aquarum aditum ex omni parte intercludere: à proposito inuadendi Pelusium destitit: & per prouinciam grassatus, ciuitates partim ui, partim persuasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatum quidem aliæ præsidio uacuæ, in timore regiæ potentiæ confestim se hostibus dedidere: aliæ uel apparatu rerum necessariarum, uel situ locorum fretæ, impetum eorum tolerarunt. quas rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio ob impotentiam mentionem nullam faciebat. ita semper res omnes ad bellum pertinentes contempserat. Agathocles, & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant: non tam quid deceret, quàm quid fieri posset, considerandum in præsentia existimantes, legatos ad Antiochum de pacis conditionibus misêre: missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cum è uestigio ad utrunq; regem missæ fuissent: maximam eis opportunitatem præbuerunt parandi interim, quæ ad bellum necessaria forent. Ptolemæus enim susceptis humanitèr cum cæterorum, tum præcipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat: Alexandriæ congregare: alios, qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere: commeatum abunde omnibus parare: deniq; dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse: Alexandriam continue aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset: transmittere. Præ-

parandorum armorum, & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoridæ Melitensi dederat: item Eurylocho Magneti, & Socrati Bœotio: cum quibus etiam erat Cnopias Alorites. aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat: qui, quoniã cum Demetrio etiam, atq; Antigono militauerant: bellicarum rerum peritissimi habebantur. Hi ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenue prouidebant. primo enim pro generis, atq; ætatis cuiusq; differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoq; distribuentes, & eas, quibus prius utebantur, improbantes, posthæc peculiariter unumquenq; ad futuros usus ordinabant: milites continue exercebant: non solum præceptis, uerum & fictis certaminibus eos assuefacientes. deinde conciones armatorum aduocabant: & ad futurum bellum milites hortabantur: in quibus maximam uim habebant Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus: qui nuper è Græcia aduenerant: homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi: Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hi copias publice ac priuatim hortantes ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant: prout quisq; maxime in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominum præerat: quos reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorum sub se habebat. Phoxidas autẽ Achæus, ac Ptolemæus Thrasensis, & cum his Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant

autem phalangi Andromachus, & Ptolemæus: mercenariis Phoxidas. Phalanx circiter uigintiquinque millia hominum continebat: mercenarii haud pauciores erant octo millibus. equites regios, qui ferè septingenti erant: Policrates instruxerat: item eos, qui acciti ex Libya fuerant: item qui ex prouincia delecti. horum omnium ipse dux erat, numero trium millium. græcos uero, ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assue faciebat. hi erant circiter duo millia hominum: quibus ipse præfectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Allorites. Hic cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum: in quibus erant tyrones mille: quibus Philonem Gnosium præfecerat, Armata præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum: quibus Ammonius Barcæus præerat. Ad hæc Aegyptiorum circiter duo millia sub Sosibio duce erant. Deniq; Thracum, & Gallorum multitudo ex his quidem, qui iamdiu militauerãt: ad quatuor millia: ex his uero, qui nuper fuerant congregati: duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæ tum Ptolemæi copiæ erant. Antiochus autem, cum Duram urbem obsidione cinxisset: nihilq; ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Nicolai subsidio impeditus: adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit: & decessurum se à prouincia, omniáq;, quibus illi gratificari posset: sponte, libenterq; facturum promisit. quanquam longe hic animus à rege aberat. festinabat enim copias in hyberna Seleuciam ducere: ꝙ Achæus esse quidem in societate

secum uideretur: sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs Antiochus repente legatos emisit iussos, ut quid Ptolemæo uideretur, statim nuntiarent: sibiq; Seleuciæ occurrerent. ipse relicto in locis, quibus erat opus, sufficienti præsidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitum uersus Seleuciam mouit. Cum eò peruenisset: copias in hiberna dimisit. curam exercendorum militum iam inde ab eo die negligere incœpit: ratus haud necessarium sibi posthac prælium fore: q iam pleraq; loca Syriæ, & Phœnicis occupasset: reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret: præsertim non audente Ptolemæo secum in prælium descendere. Accidit forte, ut legati eundem animi conceptum haberent: q Sosibius benigne, atque humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatum uero, quē Alexandriæ fiebat: nemo unquam eorum, qui ad Antiochum mittebantur: cernere potuisset. Verum enim uero dimissis tunc legatis Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratissimus erat: Antiochus uero maximum adhibebat studium ut non tam armis, quàm iure ciuitates sibi asciscere uideretur. Cum tandem legati Seleuciam uenissent: & in particularem sermonem de pace secundum Sosibij mandata descendissent: rex quidem manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ locis: minime grauem, aut iniustam existimabat: nihilque à se non iure factum affirmabat esse. Antigonum enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca occupauerant: uerissimos, ac iustissimos dominos

fuisse dicebat. quamobrem ad se, non ad Ptolemæum Syriæ regnum quasi hæreditario iure pertinere. quippe Ptolemæum aduersus Antigonum pugnasse, non sibi, sed Seleuco eorum locorum imperium quærentem. Præterea communem omnium regum concessionem in medium afferebat. nam quo tempore superato Antigono diuidere inter se regna Cassander, & Lysimachus, & Seleucus uoluerunt: Seleuci esse omnem Syriam iudicauere. Hæc, atq; alia huiusmodi rex Antiochus. At legati Ptolemæi his contraria afferre conabantur. siquidem & præsentem iniuriam augebant: & rem longe, q̃ fuerat, grauiorem faciebant: uiolatum esse fœdus dicentes & in proditione Theodoti, & in hostili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præterea Ptolemæi Lagi possessionem: dicentes idcirco Ptolemæum unà cum Seleuco aduersus Antigonum gessisse bellum: ut totius Asiæ imperium Seleuco uendicaret: Syriam uero, & Phœnicem sibi asciscceret. Hæc, atq; alia huiusmodi sæpius ab utrisq; dicebãtur: tandemq; nihil prorsus concludi poterat: quanquam res per communes amicos tractarentur. maximã quippe difficultatem utrisq; afferebant Achæi partes. nam Ptolemæus quidem includere eum in fœdere summopere studebat. Antiochus uero ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire: graue existimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per proditionem à rege defecissent. Ad extremum igitur re infecta legati discessere. Appetente deinde uere, Antiochus omni studio copias cogit, ueluti terra mariq; Syriam aggressurus: & cætera eius prouinciæ loca subditurus. Ptolemæus uero haud segnius augere Nicolai uires co-

natur: commeatumq́; in loca Gazæ propinqua abundã tiſſime mittit: terreſtres naualesq́; copias, & cætera ad bellum neceſſaria ſuppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo in bellũ deſcendit: adiuuã te Perigene claſſis præfecto: quem cum naualibus copijs Ptolemæus miſerat, habentem cathafractas naues triginta, onerarias ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aetolus erat, uſu atq; audacia in rebus bellicis nemini eorum, qui cum Ptolemæo erant, ſecundus. Hic, præoccupatis cum parte copiarum anguſtijs, quæ ſunt circa Platanum: ipſe cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingreſſum regi in prouinciam prohibet: naualibus copijs ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem, cum Marachum ueniſſet: accedentibus ad eum de conditionibus ineundæ ſocietatis Aradibus, non ſolum ſocietatem eorum libenter, cupideq́; amplexus eſt: uerumetiam omnem, quæ inter illos iamdiu fuerat, diſcordiam ſedauit: reconciliatis Aradibus, qui inſulam colebant: cum ijs, qui habitabant Epirum. Poſt hæc in prouinciam per eum locum, quem incolæ dei Proſopũ uocant, ingreſſus, Berytum uenit: Botra urbe in itinere capta: Triereq́;, & Calamo incenſis. Hinc Nicarchum, & Theodotũ permittit, iuſſos, ut anguſtias, quæ ſunt circa Dycum amnem: præoccuparent. ipſe cum reliquis copijs profectus, iuxta Damurã flumen caſtrametatus eſt: Diogneto præfecto claſſis haud procul nauigante. Hinc rurſus acceptis leuioris armaturæ militibus, quos cum Theodoto, & Nicarcho præmiſerat: ſpeculatum proficiſcitur anguſtias, quæ à Nicolao præoccupatæ fuerant. ubi notato diligenter locorum ſitu, in præſentia quidem

in castra reuertitur. postridie uero relictis ibi grauioris armaturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cũ reliquis copiis gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in iis forte locis littus intra breuem atq; angustum locum claudat: accidit ut ipse quoq; breuis sit, et difficilis, ac penè inaccessus: breuẽq; & diffilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum præoccupasset: partim machinis, ædificiisq; tumultuarie factis muniuisset facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex, diuisis in tris partes copiis, uni quidẽ Theodotum præficit, iussum, ut facto impetu hostes, qui callẽ montis tenebant, aggrederetur. aliam Menedemo assignat: pluribus eum uerbis hortatus, ut per mediũ montem iter facere conaretur. tertiam partem duce Diocle in littore collocat. ipse cum calonum multitudine medium locum tenet: quo & cuncta aspicere, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus, & Perigenes instructi nauale prælium ingrediebantur, terræ, quantum fieri poterat, nauigiis appropinquantes: ut quasi unus aspectus foret terrestris, naualisq; certaminis. Cum igitur uno signo, & una uoce præconis præliũ omnes essent ingressi: in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est: nullam in partem inclinante uictoria: ꝙ & hominum multitudine, & apparatu belli pares utriusq; classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuere: ꝙ nõ parũ opis ex situ locorum consequeretur. mox uero prorũpentibus ex supe periore parte montis iis, qui cũ Theodoto erant: & acerrime impetum in hostes facientibus: Nicolaus, cæteriq;, q

una erant: turpissime se in fugam uertuntur. Circiter duo millia eorũ interfugiendũ sunt cæsa. reliqui se Sidonem recœperũt. Perigenes, etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur: conspecto tamen terrestriũ copiarũ conflictu, ipse quoq; eodẽ tuto confugit. Antiochus congregatis co-pijs profectus, castra iuxta Sidonem posuit. Veruntamẽ tentare in præsentia eã urbẽ inutile putauit, tum ob co-piã commeatus, quæ intus maxima erat. tum propter ho minum multitudinẽ partim incolentiũ prius hunc locũ, partim eorum, qui nuper accepta clade eò confugerant. Quamobrem motis castris ipse quidẽ uersus Philoteriã abijt. Diogneto uero præfecto classis mandauit: ut Tyrũ nauigaret. Philoteria quidem iuxta paludẽ sita est: in quã Iordanes fluuius defluens rursus in agrum eius urbis exit: quam Scytharũ uocant. His duabus urbibus è ue-stigio potitus, animum ad res futuras mirũ immodũ au-xit: ꝙ ager illarum satis superq; esset ad præbendũ uni-uerso exercitui commeatum, ac cætera bello necessaria suppeditanda. Imposito igitur his urbibus sufficienti præ sidio, superatis mõtibus, Atabyrũ uenit: quæ urbs in Ma stodie colle sita ferè XV stadiorũ ascensum habet. hic collocatis propè urbẽ insidijs, urbanos in certamẽ prouo cat. quos cũ pugnando sui quasi cedentes longius protra-xissent: rursus in eos conuersus, insurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cæcidit: ac reliquos deinde perse cu tus, eos et unà eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemæi præfectis, ab eo defecit. cuius opera usus Antiochus, plerosque ex illius ducibus si-bi asciuit. quippe Hippolochus Thessalus non longe post cum trecentis equis ad eum uenit. Imposito Ata-

byrij quoq; præsidio, iter cœptum prosequitur: & in itinere Pella, & Camum, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unum conuenientes unanimiter regi adhæsere. qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs commeatu, in interiora loca progreditur: & mox Galatem capit, unà cum Abilitarum præsidio: quibus dux præerat Nicias Nemnei necessarius, atq; affinis. Cum adhuc Gadara superessent: quæ tum uidebantur natura loci inexpugnabilia esse: castris iuxta ea positis, & erectis machinis, hanc quoq; è uestigio ciuitatem occupat. Post hæc cum ei nunciatum esset, in urbē Arabiæ Rabbatamassanam magnam multitudine hostes conuenisse: omnemq; agrum Arabum, qui ei adhæserant, depopulari, atq; uastare: eductis repente copijs eò uenit: castráq; iuxta eos colles, in quibus ea urbs sita est, posuit. deinde circum collem profectus, cum animaduertisset, è duobus tantummodo locis impetum in urbem fieri posse: in his machinas, cæteráq; ad expugnationē eius necessaria parauit: operum cura Nicarcho, & Theodoto data. ipse cætera exequitur. Nicarchus, & Theodorus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deijceret, contendebant. ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. quo facto, assidua noctu & interdiu certamina committebantur: omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisset: nihil tamen ob multitudinem propugnātium militum perfici potuit: donec ostenso per unum ex captiuis riuo, per quem aquatum obsessi proficiscebantur: eum clauserunt: lignisq;, & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepsere.

bus sepsere. tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, confestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandẽ modum rex urbe potitus, Nicarchum cum sufficienti præsidio in ea collocat. Hippolochum autem, & Ceream, quos defecisse à rege diximus: cum quinq; millibus peditum Samariam mittit, iussos, ut ibi consisterent: ac omnis sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. Post hæc cum exercitu profectus, Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æstate Pednelissenses, cum à Selgensibus obsiderentur: summoq; in discrimine res eorum essent: legatos ad Achæũ de petendo subsidio miserunt. Quos cum Achæus libenter audisset: seq; omnia facturum esset pollicitus: hi quidem magno, ac forti animo obsidinem tolerabant, spe futuri præsidij audaciores facti. Achæus uero Garsyeri ducem cum sex millibus peditum & quingentis equitibus misit, iussos, ut amputata omni mora Pednelissensibus suppetias ferrent. Selgenses, aduentu illorum per exploratores cognito, angustias, quæ sunt circa locum, quem Scalam incolæ uocant: cum maiori parte copiarum præoccupant: uias, aditus omnes destruunt. Garsyeris facto impetu Milyadem ingressus, & castris circa urbẽ, quæ Cretensium dicitur, positis, quia ob præoccupatos à Selgensibus locos non posse se ulterius procedere animaduertebat: huiusmodi dolum machinatus est. Motis castris referre gessum cœpit, simulans se ablatam sibi omnino ferendi subsidij potestatem existimare: quod præoccupatæ ab hostibus locorum angustiæ forent. Selgenses ueluti desperata ferendæ opis facultate abijsse eum rati, alij in castra redierunt: alij in urbem commeatus gratia migra-

uere. Garsyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset: præsidium suorum imposuit: Phaylo duce illis præfecto: ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquandiu cómoratus, legatos Pamphiliam, & ad alias ciuitates misit: qui insolentiam Selgensium ostenderent: & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarentur. Selgenses sub idem tempus duce cum copijs misso sperabant eijcere se ex angustijs Phaylum posse. cum autem id longe præter opinionem succederet: multosq; ex suis inter certandum amitterent: à proposito destiterunt: nihilominus tamen, immo longe magis, quàm prius, obsidioni, et erigendis machinis intenti. Garsyeri Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt: octo millia armatorum misêre: Aspendij quatuor. Sidetæ, tum quia in amicitia cum Antiocho erant: tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerunt. Garsyeris suis, & sociorum copijs acceptis, Pednelissum uenit: ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. uerum cum Selgenses aduentu suo nequaquam perterritos animaduertisset: castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur: ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrem Garsyeris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumenti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenses intellexissent: repente illos aggressi, milites quidem magna ex parte interfecere: frumenti quantitatem omnem abstulerunt. quibus rebus animo præter modum elati, iam nonmodo ci

nitatem, uerumetiam castra hostium obsidere nitebantur. ita semper nimia audacia Selgenses efferri consueuere. Relicta itaq; in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq; periculum immineret: & iam quibusdam in locis labefactari castra cœpissent: Garsyeris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguam salutis spem habens, per quendam locum incustoditum equites emittit. quos Selgenses timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti: sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitantes, moxq; à tergo hostes aggressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tum congregati Garsyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur: conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undiq; circunuenti Selgenses tandẽ se in fugam uerterunt. Pednelissenses uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta eos, qui ad custodiam castrorum relicti fuerãt: expulere. Quos omnes Garsyeris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit. quippe ultra decem millia hominum desyderati. ex reliqs socij qdẽ omnes ad suã qsq; domũ remearunt. Selgenses, itinere per montes facto, in patriã refugêre. Garsyeris postridie eius diei cũ exercitu profectus, transcendere montes festinat: et, anteq̃ Selgenses recenti adhuc fuga soliciti aliqd prouiderent: urbi appropinquare. Selgenses tum paruã in auxilijs sociorũ ob cõmunem cladem spem habentes, tum recenti casu deterriti, formidine & anxietate pleni de sua, patriæq; salute dubitabant. Quamobrem aduocata concione de mittendo legato consultabãt uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi: cui maxima

amicitia, ac familiaritas fuerat cum Antiocho: qui mortem in Thracia obierat: præterea Laodicem Achæi uxorem sibi in adolescentia traditam, tanquam filiam educauerat: & uirginem egregie istituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptissimum existimantes, legatum misêre. At is ad Garsyerim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur: ut è contrario Garsyerim hortatus sit: uti ad Achæum mitteret, dediturum se eis urbem pollicitus. Garsyeris spe consequendæ urbis erectus, confestim ad Achæum misit: qui eum prouocarent: ac de præsentibus rebus certiorem facerent. Cum Selgensibus uero factis inducijs, percutiendi fœderis tempus sub prætextu longioris considerationis continue differebat: quo interea expectaret Achæum: & Logbasi perficiendæ rei opportunitatem præberet. Inter hæc cum in sermonem frequenter inuicem conuenirent: paulatim quasi cõsuetudine quadã factum est, ut milites cõmeatus gratia libere in urbem proficiscerentur. quæ res multis sæpenumero internitionis causa fuit. Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum stolidius, aut magis expers rationis esse: quàm hominem, q̃ plerisq; callidissimus omniũ iudicari solet. Quod enim castra? quot munimenta? quot arces? quot, et quales ciuitates per hunc modũ in manus hostiũ deuenêre? Quæ cũ quotidie accidant: cernanturq; ab omnibus: semper tamen nescio quomodo noui, ac rudes in huiusmodi rebus uidemur esse. quod ideo fit: quia ea, quæ superioribus sæculis maioribus nostris acciderunt: non consideramus: sed ad apparatum frumenti, & pecuniarum, & murorũ,

& sagittarum intenti, cum labore, & sumptu hæc duntaxat cóquirimus. quod uero facillimum est: maximosq; in periculosissimus temporibus usus affert: id omnes contemnimus: ac pro nihilo habemus: cum nobis alioquin liceat cum quiete, & tranquillitate in historijs, & commentarijs rerum gestarum ediscere, & quasi experiri. Sed ut eò reuertamur, unde discessimus: Achæus ad cóstitutam diem uenit. Selgenses unà congressi maximam de regis erga se humanitate spem habebant. Logbasis, congregato interea domi suæ ex ijs, qui commeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero, hortari ciues cœpit: ne tempus per negligentiam contererent: sed præsentē Achæi erga se humanitatē animaduertentes rebus suis consulerent: conuocatoq; in concionem populo de fœderis conditionibus agerent. Quæ cū dixisset: congregata mox concione, consultare de rebus præsentibus cœperunt: conuocatis etiam ijs, qui deputati ad locorum custodiam fuerant. Logbasis dato hostibus, uti conuenerat, signo, repente quoscunq; domi habebat, instruit: seq; unà cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hostibus Achæus quidem cum medietate copiarum ad urbem uenit: cum reliquis uero Garsyeris Cesbedium uersus proficiscitur. Id est templum Iouis adeo supra urbem opportune positum: ut quasi arcis locum tenere uideatur. Cum quidam forte fortuna appropinquantes urbi hostes prospexisset: idq; præcipiti cursu multitudini, quæ in concione erat, nuntiasset: tanta repente animorum commotio facta est: ut dissoluta concione alij ad Cesbedium, alij in loca, ad quorum custodiam positi fuerant: multitudo ad Logbasis domum

concurrerint. ubi detecta mox proditione, quidam tumultuario impetu tecta conscendentes, alij ui per portas ingressi, Logbasim, filiosq;, & cæteros facinoris conscios crudelissime trucidarunt. Posthæc, proclamata per præconem seruis libertate, se mutuo hortati in subsidiũ urbis, ad loca necessaria concurrêre. Garsyeris, cum præoccupatum iam à ciuibus Cesbedium conspicaretur: à proposito destitit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egressi Selgenses septingentos eorum ceperunt: reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Posthæc Achæus quidem, & Garsyeris non sine dedecore in castra remearunt. Selgenses autem & seditionem ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplicatum pacem miserunt. Hi, cum ad Achæũ uenissent: fœdus his conditionibus percussere: ut pax Achæo, & Selgensibus foret: Selgenses subito trecenta talenta Achæo soluerent: Pednelissensium captiuos restituerent: post certum tempus alia quadraginta talenta persoluerent. Ita Selgenses, qui ob impietatem Logbasis de patria ac libertate periclitati fuerant: ob singularem animi magnitudinem & patriam tutati sunt: & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant: labefactarunt. Achæus, Myliade, & magna Pamphiliæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset: bellum aduersus Attalum gerebat. omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis, ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat: Attalus Egosagas, & Galatas secum habens, omnem Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad achæum de-

fecerant: peragrauit. quarum magna pars sponte, libenterq; se ei dedidere: pars uiribus expugnatæ sunt. Dediderunt se ei primo Cyme, Smyrna, Phocæa. Post has Egenses, & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt. Venerunt præterea à Teijs, & Colophonijs legati, seq;, & ciuitates suas dedentes. quibus in eodem, quo prius erant, fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnensium legatis perhumaniter usus est: quod hi magis erga se fidem seruassent. Continuato deinde itinere, Lycum flumen transgressus, primo ad Mysios, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & una ijs, qui Dydima mœnia custodiebant: hæc quoq; loca occupauit: tradente ea per proditionem Themistocle: qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro, quem Apias incolæ uocant: Pelecantem montem transcendit: & iuxta Maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset: Galatæ labores uiarum grauiter, & iniquo animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores, ac paruos filios habebant: notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus, etsi nullam omnino ex ea gente utilitatem habebat: ueritus tamen, ne, si à se ueluti contemptim relinquerentur: ad Achæum se conuerterent: & ipse non bonam ex hac re famam consequeretur: quasi per ingratitudinem dimitteret eos: qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiam uidebantur: hortatus est illos: ut paululum adhuc laborem itineris tolerarent. Daturum se mox per opportunum locum, in quo quiescerent; & omnia, quæ illi uel-

lent: quæq; ipse posset: & deceret: prompto animo effecturum. Attalus igitur, constitutis ad habitandū Hellespontum Egosagis, & Lampsacenis, Alexandrinis atq; Iliensibus, q in fide erga se permansissent: benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus, & Ptolemæus ineunte uere, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexandria proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tris & septuaginta elephantos. Antiochus, cognito eorum accessu, è uestigio copias cogit. Hæ autem copiæ eius fuere. Daæ quidem, & Carmanij, & Cilices in expeditorum modum armati, circiter quinq; millia. horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uero Aetolo proditionis authore erant ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati decem millia hominum: quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. huic Nicarchus, & Theodotus cognomento Hemiolius præerant. Præter hos Agriánes, & Persæ sagittarij & funditores circiter duo millia hominum erant: cum quibus Thraces mille: quorum dux erat Menedemus Alabandeus. dehinc Medi, Cißij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia: quorum curam habebat Acuis Aspasiani Medi filius. Abares autem, & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Thessalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat: Neocretenses mil-

le Zelysgorgynius: cum quibus unà conuenerant funditores Lydij quingenti: Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitum omnis multitudo erat ad sex millia hominum: quorum quatuor millibus præerat Antipater regij fratris filius: reliquis uero Themison. Ita Antiochi omnes copiæ erant duo & sexaginta millia peditum: equitum sex millia: elephanti centum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatem recepit. ubi distributo affatim inter milites frumento, paulopost inde profectus, per Casium, & BathragaZam uenit. Hic receptis copijs, mox inde abiens paulatim procedit: ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Rhaphia castrametatus est. quæ urbs post Rhinocolura sita est: prima ciuitatum Syriæ, quæ Aegyptum aspiciunt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit: & hanc urbem prætereiens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostium remota. Principio igitur hoc inter se spatio distantes utriq; morabantur. paucis uero interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animum militibus suis augere, castra propius hostibus admouit: ut uix quinq; stadia inuicem distarent. ubi, dum aquatum ac pabulatum quotidie proficiscuntur: crebra inter se certamina committunt. Similiter etiam inter utraq; castra modo pedites, nonnunquam equites se mutuo aggressi, fortunam belli experiuntur. Sub idem tempus Theodotus magna, ac planè aetolica audacia usus est. cum enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset: sub auroram castra hostium ingreditur: & aspectu quidem propter tenebras

incognitus erat: genere uero uestimenti, & reliquo orna
tu haud multum à cæteris differens. quippe uarijs illi
uestibus utebantur. Notato autem præcedentibus diebus
loco, in quo tentorium regis erat: ꝙ ante ipsa ferè castra
sæpe inuicem fuerant congressi: recta ad illud contendit:
cumq; incognitus omnes pertransisset: clàm in tentoriũ
uenit: in quo rex uersari, ac cœnare consueuerat. Vbi
cum omnia diligenter lustratus, regem minime comperis
set: (nam in secretiori quodam loco quiescebat) duobus,
qui ibi cubabant, uulneratis, & Andrea medico regis
interfecto, tuto in propria castra reuersus est, audacia q-
dem propositum suum consecutus, sed deceptus prouiden
tia: ꝙ non recte locum, in quo cubare Ptolemæus con-
sueuerat: inuestigarat. Reges, cum quinq; diebus aduer-
sus se inuicem castra tenuissent: descendere tandem in
prælium ambo decreuere. Cum igitur Ptolemæus mo-
uere è castris exercitum cœpisset: extemplo Antiochus
quoq; idem fecit. Phalanges uterq; rex, & delectos in
macedonicum morem armatos aduersus se inuicem col-
locauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modum
instituit. Polycrates cum equitibus sibi subiectis læuum
cornu tenebat. inter hoc & phalangem cretensem erant
iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regium agema:
deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremo Lybici
in macedonicum morem instructi. in dextro cornu erat
Echecrates Thessalus, subiectos sibi equites secum habẽs:
post quos erant Galatæ, & Thraces: post eos Phoxidas
cum mercenarijs è Græcia militibus: deinde phalanx
Aegyptiorum. Elephantorum in læuo cornu quadra-
ginta posuerat: in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat:

tris & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uero sexaginta elephantos, quibus praeerat Philippus sodalis eius: ante dextrum cornu ponit: in quo certare ipse aduersus Ptolemaeum decreuerat. post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant: collocat. penes equites a fronte Cretenses constituit. post quos mercenariũ è Graecia militẽ: deinde quinque millia peditum: qui in macedonicum morẽ armati Bytticum ducẽ habebant. In sinistro uero cornu ante oẽs duo millia equitum ponit: quibus dux praeerat Themison: penès quos Cardaces, & Lydos sagittarios collocat: postea tria millia expeditorũ: qui sub Menedemo erãt: deinde Cissios, Medos, & Carmanios: post quos Arabas phalangi iunctos. Reliquos deinde elephantos laeuo cornu praeponit: Myisco uno ex pueris regis illis praefecto. Hunc in modũ instructis utrinque copijs, reges ordines suos unà cũ ducibus, atque amicis hortari: publice, priuatim'que; fortitudinẽ militũ extollere: maximã in phalangibus spẽ habere. quae sint uictoriã subsecutura premia, uterque; proponere. Hortabãtur autẽ unà cũ Ptolemaeo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice. cũ Antiocho uero Theodotus, et Nicarchus: quod hi apud eos phalãgibus praeerant. Post haec uterque; rex paulatim aduersus alterũ procedit. Ptolemaeus quidẽ, cũ sorore Laodice laeuũ cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrũ. Hic igitur bellicum canentes, primum cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex ijs, quos Ptolemaeus habebat: in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes. longe tamen melio-

rem feræ ipsæ faciebant ingenti impetu se inuicem im-petentes, & faciẽ facie uerberantes. est enim hic elephantorum mos: ut inter se congressi, & mutuis se dentibus impetẽs, acerrime pugnent: simulatq; uero uulnus aliquod acceperint: non secus in omnes dentibus sæuiant: quàm tauri cornibus. Verum maxima pars elephantorum Ptolemæi prælium formidabat: quod plerũq; accidere lybicis elephantis consueuit, odorẽ enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinem ac uires, ut mihi uidetur, timentes, indicos statim fugiunt: uti eo tempore accidit. subito enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus: extemplo cũ elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant: aggreditur. similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant: in scutatos Ptolemæi feruntur. Quamobrem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echecrates uero, q̃ dextro cornu præerat: principio quidem ut prædicta cornua congrederentur, expectabat. ubi uero surgentem in aëra puluerem, & elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audentes animaduertit: mandat Phoxide mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes aggrediatur. ipse equites, elephantosq; paulatim educens idem faciat. paribus igitur animis utrinq; congrediuntur. prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echecrates ipse quidem extra periculum elephantorum esset: maximam uero stragem in hostiles equites faceret: Phoxide quoq;, & cæteris, qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuum cornu Antiochi

in fugam uertitur. Ita cuius dextrum cornu superius erat: læuum fugabatur. Phalanges utriusq; integræ per manebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in medium uenisset: seq; militibus ostendisset: tantum suis animi, hostibus uero terroris addidit: ut qui cum Andromacho, & Sosibio erant: abiectis repente armis fugæ se commiserint. At rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorum quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequebatur. Quodam uero è senioribus eum reuocante, & surgentem à Phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demũ rem intelligens, conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uero suos omnes fugæ expositos cõperisset: consilij inops ipse quoq; Raphiam fugit, putans non stetisse per se, quin pulcherrima atq; honestissima uictoria potitus esset: totiusq; cladis suæ causam, tarditatem, atq; ignauiam militum fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uero cornu compluribus equitibus ac mercenarijs ammissis, in præsentiarum in castra reuertitur: & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorum cadauera tradi sepulturæ iubet. deinde hostium corporibus spoliatis Raphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat: tamen quia milites eius magna ex parte in urbem confugerant: ipse quoq; idem facere est coactus. Sequenti autem die eductis sub auroram, quæ ex tanta clade superfuerant, copijs, Gazam proficiscitur: ubi castris positis, missisq;, qui suorum cadauera re-

poscerent: mortuis parentauit. Desiderati autem fuerũt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum: equites plusquam trecenti. uiui circiter quatuor millia in potestatem hostium peruenerunt. elephantorũ tres in ipso prælio, duo postea ex uulneribus periere: complures eorum uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile prælium: quo duo maximi reges propè Raphiam de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus, cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Raphia, & reliquis ciuitatibus repente potitus est: uniuersis populis inter se certantibus ut in dedendo se regi uicinum præuenirent. Antiochus, cum ad ciuitatem eius Eponymum peruenisset: subito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium legatos ad Ptolemæum misit: qui pacem à rege precarentur. timebat enim Ptolemæi uires: & perexiguam spem ob acceptam nuper cladem militibus habebat. formidabat præterea Achæum: ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atque insperato successu rerum lætus, beneq́; secum actum existimans, ꝙ iam omnem Syriam possideret: haud alienus à conditionibus pacis erat: sed plus etiã, quàm satis esset, pronum ad hoc animum habebat: allectus desidia uitæ: qua semper fuerat usus. Cum igitur ante eius conspectum legati uenissent: paululũ in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit: ac Sosibium unà cum eis, qui fœdus firmaret, ad Antiochum misit. ipse in Syria, & Phœnice circiter tris menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omnium locorum Andromacho Aspendio tradita, Ale-

xandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio foedere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatum belli aduersus Achaeum, sicuti à principio statuerat: se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate asiaticarum rerum status. Eodem tempore Rhodij, sumpta occasione ex terraemotu, qui paucis ante diebus apud eos fuerat: in quo & colossus magnus, & moenia, ac naualia quamplurima deciderant: ita prudenter, atque industrie se gesserunt: ut non detrimenti, sed potius summae utilitatis causa hic casus fuisse uideretur. tantum apud homines ignorantia, atq; segnities à prudentia atque industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus: ut in his secundae res detrimentum, in illis aduersae emendationem quandam errorum afferre uideantur. Rhodij enim eam rem magnam ac grauem facientes, et in mittendis quotidie legationibus soliciti, in id ciuitates, & maxime reges inducebant: ut nõ solum ab ijs maxima munera consequerẽtur: uerũ ita cõsequerẽtur: ut dantes ipsi, accipere ab ijs gratiã se putareẽt. Hieron enim, & Gelon non solũ quinq; & LXX talenta ad gymnasij instaurationem eis dederunt, partim subito, partim breuissimo post tempore: uerumetiam lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas: praeterea ad sacrificia peragenda X talenta: ad ciuiũ usum alia X: ut omnia C talentorum munus facerent. post haec omnibus, qui Rhodum nauigarent: immunitatem concessere. Catapultas trium brachiorum L, & ad extremum, tanquam à Rhodijs beneficium accepissent: statuas in celeberrimo totius urbis loco ere-

xerunt: coronatum Rhodium populum à populo Syracusano. Ptolemæus uero eisdem promisit talenta argenti CCC: frumenti artabas (ea est mensura medica) ultra decies centena millia: ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes X: buxi quadranguli brachia circiter XXXX millia: funium tria millia: uela item, atque arbores ad tria millia: ad instaurationem Colossi talentorum tria millia: ædificatores C: operarios CCCL: & ad horum uictum singulis annis XIIII talenta: præter hæc ad certamina, & sacrificia artabas frumenti circiter XII millia: item ad commeatum X triremium artabarum XX millia. Quarum omnium rerum magnam partem in præsentia dedit: argenti totius partem tertiam. Eodem modo Antigonus ligna à XV usque ad octo brachia ultra decem millia: tabulas septem brachiorum ad V millia: ferri talenta tria millia: picis talenta mille: alterius picis mille modios. post hæc omnia centum argenti talenta pollicitus est. Chriseys autem mulier frumenti centena millia: plumbi talentorum tria millia. Seleucus Antiochi pater, præterquam quod immunitatem nauigantibus Rhodum concessit: misit etiam quinqueremes instructas decem: frumenti biscentena millia, lignorum, retinæ, & capillorũ decem millia, brachiorum, & mille talenta. Similia his Prusias, & Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes, qui in Asia sunt: ut Lysannias, Olympicus, Limneus, ac cæteri. Ciuitates uero, quæ Rhodijs pro suis quæque uiribus gratificatæ sunt: nemo enumerare facile posset. Hæc in præsentia quidem recensenda existimauimus, primo Rhodiorum gratia: ut eorum industria ac uigilantia in re-

bus publicis

bus publicis manifesta omnibus foret: (sunt enim profecto & laude, & æmulatione digni) secundo auaritiæ regum nostri temporis causa: & pusillanimitate gentium, ac ciuitatum: ne uel illi quatuor, aut quinque talenta largientes credant se grande aliquid atq; amplum facere: ac proinde eandem beneuolentiam, eosdemq; honores à Græcis quærant, quos pristini reges habuere: uel ciuitates magnitudinem ueterũ munerum memoria repetẽtes, existiment se exiguis nostri temporis muneribus maximos illis, atq; optimos honores debere: sed seruare dignitatem suam conentur: ut Græciæ populi longe à cæteris hominibus differant. Ineunte iam æstate, cum dux Aetolorum esset Agetas: Aratus autem Achæorum dux imperium deposuisset: (nam hoc loco superius à sociali bello digressi sumus) Lycurgus Lacedæmonius ex Aetolia rediịt. magistratus enim, cum falsò iniectam ei calumniam, propter quam discesserat, comperissent: confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrriam Aetolum: qui tum Eliẽsium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achæorum male instructum accepit: & ciuitates negligenter ad bellum dispositas: ꝙ Eperatus, qui ante eum dux fuerat: male, ut supradiximus, ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorum accepto, ad belli apparatum omni studio erat intentus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat: ut mercenariị pedites cogerentur non pauciores octo millibus: equites quingenti: ex Achæis uero deligerentur tria millia peditum, & trecenti equites: ex quibus Megalopolitani æneum scu-

tum habentes essent pedites quidem quingenti, equites L: totidem etiam Argiui essent. præterea ut naues quoque pararentur, in litore, & argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem, & Pyrrias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet: uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum, cognita eorum profectione, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorum agrum ingressus, mox Calamas oppidum per proditionem accepit. deinde iter prosecutus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrias, cum fermè nudus ex Elide aduenisset: statim à Cyparensibus reiectus iter conuertit. Quamobrem Lycurgus, cum neque iungere se cum Pyrria posset: neque ipse satis per se potens ad res gerendas foret: nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus, frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat, auguratus, iussit ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites: Messenij totidem pedites, atque equites mitterent: uolens ijs copijs ab incursionibus hostium seruare Messeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Arguorum agros: (quippe omnes hæ regiones spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorum bello sunt expositæ) Achæicis uero, ac mercenarijs militibus ab Eliensium, atque Aetolorum periculo Achæiam custodire. His peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat: iuxta Achæorum decretum composuit. Megalopolitani enim, cum

pauloante à Cleomene patrio solo eiecti fuissent: egebant quidem multis: sed rebus omnibus carebant. siquidem in dignitate sua permanentes, commeatum & sumptus necessarios nec publice, nec priuatim habebant. quamobrem seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant. hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominum uita accidere consueuit: quando necessarij sumptus desunt. Primo igitur inter se de moenibus urbis dissidebant: dicentibus alijs, tantum facere eius circuitum oportere: quantum & praesentes eorum fortunae paterentur: & custodire in tanta paucitate hominum possent: alijs autem planè contrarium asserentibus. Maxime autem de legibus à Pritanide scriptis inuicem contendebant: quem legum latorem eis Antigonus dederat: eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cum haec in ciuitate dissensio esset: Aratus ciuiles omnes discordias sedauit: & exardescentem iam mutuo Megalopolitanorum iram publice, priuatimq; restinxit. Reconciliatis inuicemm Megalopolitanis, repente Aratus inde profectus, ad Achaeorum concilium uenit: mercenarijs Seleuco Phario duci relictis. Elienses Pyrriae, quia negligenter se gessisse uideretur, infensi, Euripidem ducem ex urbe Aetolia accersiuerunt. Qui obseruato Achaeorum concilio, & acceptis sexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, copias extemplo eduxit: omnemque regionem usque ad Egiadem depopulatus est: & capta ingenti praeda, mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita obuiã eis profectus, è uestigio hostibus occurrit: & collatis uiribus circiter quadringentos eorũ

interfecit: ducentos uiuos cœpit. in quibus clariores erãt, Physsias, Antanor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspasius. armis uero, atque impedimentis omnibus potitus est. Sub idem tempus præfectus classis Achæorum Molicriã uenit. unde mox profectus, conuerso itinere Chalceam nauigauit. ubi cum oppidani obuiam exiuissent: duas longas naues remigibus, & cæteris necessarijs rebus instructas cœpit. præterea nauigia quamplurima parua abduxit. collecta præterea eodem tempore terra marique ingenti præda, & commeatu ac rebus ad uictum necessarijs inde acceptis, milites quidem audaciores in posterum sunt facti: ciuitates uero meliorem spem animo conceperunt: quod necessaria ad uictum non cogerentur copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidas iniuria se affectum à rege existimans, ꝙ integere sibi stipiendium, sicuti ex fœdere cum Philippo conuenerat: solutum non fuisset: quindecim lembos cum dolo emisit. qui cum Leucadem appulissent: omnibus eos propter factam cum rege societatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud efficere mali possent: Agatinum, & Cassandrum Corinthios, qui tanquam amici eundem portum cum quatuor nauibus ingressi fuerant: uiolato fœderis iure, ipsosq;, & naues eorum ceperunt: ac ad Scerdilaidam subito misère. post hæc Leucade profecti, & cursu uersus Maleam directo, mercatores depopulabantur. Instante iam æstate, & his, qui cum Taurione erant, custodiam prædictarum urbium spernentibus, Aratus delectis milites secum habens, commeatus gratia in argiuum agrum uenit. Euripides autem cum

multitudine Aetolorum egressus, populabundus per Tritensium regionem grassabatur. Lycus, & Demodocus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu Aetolorum intellexere: congregatis Dymensibus, & Patrensibus, ac Pharensibus, præterea etiam mercenarios secum habentes, in eliensem agrum impetum fecerunt. cumq; ad locum uenissent, quem incolæ Phyxium uocant: leuioris armaturæ milites unà cum equitibus discurrere per agrum iusserunt: grauiorem uero armaturam circa eum locum in insidijs posuere. Concursantibus mox passim, temereq; in subsidium suorum Eliensibus, cum insidiarum locum pertransissent: insurgentes, qui cum Lyco erant: magno impetu in Elienses irruêre. qui cum resistere eorum uiribus non possent: repente in fugam conuersi. ducenti ferè desiderati sunt: octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoq; classis Achæorum, cum sæpenumero Calidonem, & Naupactum nauigasset: regionem omnem depopulatus est: & hostes bis in fugam uertit. cepit etiam Cleonicum Naupacticum. qui, quoniam hospes Achæorum erat: in præsentia quidem nihil mali passus est: paucis uero interiectis diebus sine precio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux, congregata multitudine Aetolorum, omnem Acarnânum regionem ferro igniq; uastauit. similiter uniuersam Epirum depopulatus est. quæ cum fecisset: in patriam reuersus: suam cuiq; domum abeundi potestatem fecit. Acarnânes deinde in straten sem agrum profecti statimq; ab hostibus repulsi, tur-

pem quidem, sed tamen incolumem fugam fecere: q Stratenses insidias ueriti, persequi illos non sunt ausi.
Apud Phanotenses eodem tempore rursus proditio facta est in hunc modum. Alexander Phocidi à Philippo præfectus, ordinauit proditionem aduersus Aetolos per Iasonem quendam: qui à se Phanotensium urbi præpositus fuerat. Hic ad Agetam Aetolorum ducem missus, pollicitus est: se Phanotensium arcem illi traditurum. qua de re & pactum inter se firmarunt: & iusiurandum præstitere. Cum constitutus dies aduenisset: Agetas noctu eò cum Aetolis uenit: collocatisq; in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcem mittit. Iason Alexandrum in urbe cum sufficienti numero militum paratum habens, iuuentutem ex pacto intra arcem recipit. Alexander repente impetu in arcem cum suis facto, Aetolos omnes cœpit. Exorta deinde luce Agetas, cum id factum cognouisset: exercitum domum reduxit: hac clade, ut alijs sæpenumero, turpiter ab hostibus affectus. Per eosdem dies Philippus rex Bylazonem cœpit, urbem in Pœonia maximam, & peropportune sitam ad ingressum Macedoniæ ex Dardania: in qua sufficienti præsidio collocato, Chrysogonum summa celeritate in superiores Macedoniæ partes misit: qui nouum militum delectum haberet. ipse acceptis ex Bœotia, & Amphaxitide copijs, Edesam uenit. ubi expectato cum Macedonibus Chrysogono mox inde cum omni exercitu discessit: & sexto post die Larissam uenit. continuato deinde per noctem itinere, Meliteam appulit: & admotis mœnibus scalis capere urbem conatus

est: tantoq; terrore ob repentinum & inopinatum aduentum Melitenses affecit: ut parum abfuerit, quin urbe sit potitus: & nisi scalae aliquanto, quàm erat opus, breuiores extitissent: profecto compos desiderij fuisset. Verùmtamen hac spe frudatus, & castris iuxta Enipem flumen positis, copias ex Larissa, & caeteris ciuitatibus coegit: quas per hyemem obsidionis gratia parauerat. omnis enim intentio eius erat Thebas capere. Haec urbs non longe à mari sita est: distatq; ab urbe Larissa circiter trecenta stadia. adiacet autem peropportune Magnesiae, & Thessaliae: & maxime ei parti Magnesiae, quam Demetriadem uocant: Thessaliae uero ei parti, quam Pharsalij, & Pherenses incolunt. Ex qua, cum eam per id tempus Aetoli tenerent: maximum detrimentum Pharsaliensibus, ac Demetriensibus inferebatur: nec minus etiam Larissaeis. quippe Aetoli crebras in eum agrum incursiones faciebant: quem Namyricum incolae appellant. Quamobrem Philippus haud parui hanc rem faciendam existimans, omni studio ad urbis expugnationem incumbebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uero quinq; & uiginti, Thebis cum copijs appropinquauit: diuisoq; in tris partes exercitu, urbem à tribus lateribus cinxit. unam quidem partem circa Scopium posuit: aliam circa Heliotropium: tertiam ipse iuxta montem, qui urbi imminet, tenuit. quod uero inter castra locorum supererat: fossa, ac duplici uallo diligentissime muniuit. addidit praeterea ligneas turres in singulis iugeribus sufficienti praesidio refertas. posthaec omni bellico apparatu simul congregato, adijcere arci ma-

chinas cœpit. Verum per tres primos dies nullam partem operum admouere potuit. tanta audacia, ac fortitudine milites è mœnibus propugnabant. postquam uero propter continuationem certaminis, & multitudinem telorum alij ex ciuibus interfecti sunt: alij uulneribus affecti: tunc parua mora à propugnantibus facta. Macedones uix nono die substentacula, ac cæteras machinas mœnibus admouerunt. posthæc continue expugnationi urbis intenti, ita ut nec noctu, nec interdiu catapultæ, & balistæ cessarent: intra trium dierum spatium ad duo iugera muri confregerunt. uerum cum adhibita mœnibus substentacula magnitudinem ponderis sustinere non ualerent: in terram decidentes, murum quoq;, antequam ignis à Macedonibus inijceretur: secum traxerunt. quo facto cum animi omnium creuissent: seq; ad ingressum urbis pararent: ac iam inceptu- ri prælium uiderentur: perterriti Thebani, seq;, & urbem dediderunt. Philippus cum per hunc modum Magnesiæ, & Thessaliæ loca tuta reddidisset: preciosissima quæq; Aetolorum bona abstulit. Vrbem uero, eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationem constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cum adhuc in ea urbe moraretur: rursus legati de pace à Chijs, & Rhodijs, & Byzantijs, & rege Ptolemæo uenêre. Quibus cum idem, quod ante, responsum dedisset: seq; haud alienum à pace animum habere respondisset: eos remisit: & ut Aetolorum quoq; animos tentarent, iussit. ipse contempta pace toto animo exteris rebus

incumbebat. Quamobrem cum ei nuntiatum fuisset, Scerdilaidæ lembos omnia circa Maleam depopulari: & mercatoribus omnibus non secus, q̃ hostibus uti: præterea quasdam naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse: armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperans Illyriorum lembis potiri: simul omnibus uiribus ad bellum aduersus Aetolos intentus: quod nondum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat: Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant: sed nondum fama earum rerum in Græciam peruenerat. Philippus igitur parata classe, cum Cenchreas appulisset: cataphractas quidem nauigare circa Maleam uersus Egium, & Patras mandauit. reliquas uero in Lechæo positas, commorari in eo portu iussit: quamcelerrime ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cum spectaculo interesset: literæ ei ex Macedonia afferuntur, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse: Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iusso, ne quicquam alicui loqueretur: hic, ea occasione sumpta, hortari regem cœpit: ut expedito mox Aetolorum bello, illyricas res aggrederetur. omnem enim Græciam & in præsentia parere regi, & posthac idem facturam esse: cum præsertim Achæi sponte sua regi beneuoli forent: Aetoli uero tot cladibus præsenti bello affecti, potentiam eius formidarent. Italiam autem, inquit, transfre-

tationem in eam initium esse totius orbis principatum assequendi: quem nemini meliori iure, q̃ illi conuenire. tempus præterea in præsentiarum ad id peroppor- tunum esse: Romanis ingenti clade ab Annibale pro- fligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius, sta- tim id regi persuasit: ut pote adhuc & adolescenti, & natura audaci, ac præter modum imperij auido. Post- hæc Philippus congregato amicorum concilio agere de pace Aetolorum cœpit. ad quod cum Aratus quoque libenter ueniret: rex haud expectatis legatis, qui pu- blice de conditionibus pacis referrent: subito Cleoni- cum Naupactium ad Aetolos misit. hunc enim repe- rit adhuc ex captiuitate concilium Achæorum expe- ctantem. ipse nauibus Corinthi cum pedestribus copijs acceptis, Egium uenit. deinde Lassionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturum se in eliensem agrum simulabat: ne forte nimis appetere pacem iudi- caretur. Posthæc bis, aut ter reuerso Cleonico, & pre- cantibus Aetolis ut rex ipse ad eos proficisceretur: li- benter concessit. datisq; repente ad omnes socias ciui- tates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hor- tatus est ad mittendas pro componendis rebus, & pace cum Aetolis firmanda legationes. ipse transportatis copijs, & castris circa Panormum positis, qui Pe- loponnesi portus est è conspectu Naupacti situs: lega- tos sociorum præstolabatur. Inter hæc, dum illi con- gregarentur, in Zacynthum profectus, solus res eius insulæ composuit: ac mox inde ad eundem locum re uersus est. Congregatis tandem legatis, Aratum, & Taurionem cum quibusdam alijs ad Aetolos misit.

Qui cum ad eos uenissent: (erant enim in concilio Naupacti congregati) pauca quaedam locuti, & intellecto eorum desiderio de pace facienda, è uestigio ad Philippum reuersi, omnia regi nunciarunt. Aetoli desiderio pacis flagrantes, unà cum ijs legatos ad regem misère oratum: ut ad se cum copijs ueniret. quo res melius ac celerius componerentur. Rex precibus eorum pellectus, in locum circiter uiginti stadia à Naupacto distantem cum copijs nauigauit. ubi educta multitudine, & castris nauibusq; uallo ac fossa circundatis, aduentum Aetolorum praestolabatur. Aetoli inermes uersus regem profecti duo stadia procul à castris regijs constitere: statimq; ad regem miserunt, qui de rebus praesentibus differerent. Rex igitur primo omnes qui à socijs ciuitatibus conuenerant: ad eos transmisit, iussos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarent: ut ea quisq; in posterum teneret: quae in praesentia tenebat. quam conditionem cum libenter Aetoli acceptassent: pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem consulto praetermisimus: ꝙ nihil in ijs memoratu dignum esse uidebatur. libuit autem adhortationem, qua apud regem, & socios principio usus est Agelaus Naupactius: paucis referre. Hic enim, cum facta esset dicendi copia: omnesq; ad audiendum parati forent: Oportere, inquit, maxime Graecos nunquam aduersus se inuicem bellum gerere: sed maximas dijs habere gratias: si omnes unius sententiae, &, instar eorum, qui flumina traijciunt, mutuo nexu manuum colligati

ti barbarorum impetum repellere, seq; , & ciuitates suas tutari queant. quod si fieri continue non possit: hoc saltem tempore omni studio seruandum: quod nunquam in maiori periculo Græcia fuerit. prospicere enim se multitudinem copiarum, & magnitudinem instantis belli: neq; dubitare, seu Carthaginenses Romanos, siue Romani Carthaginenses in Italia superarint: neutros Siciliæ, atq; Italiæ imperio contentos fore. Cæterum statim uictores plus, quàm satis sit, manus extensuros: transitum'q; in Orientem facturos. proinde omnes prouidere huic rei opportere: & præsertim Philippum. prouidere autem hoc duntaxat modo posse: si restincto præsenti bello non solum Græciæ ciuitates cesset affligere: sed è contario omnium ipse quasi unius corporis curam habeat: & uniuersæ Græciæ saluti tanquam propriæ, & ditioni suæ subiectæ consulat. hoc enim si fecerit: & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros esse: & barbaros fidem Græcorum erga regem timentes, minus imperio eius insidiaturos. Quod si ad propagandum imperium animum habeat: aspicere eum in Occidentem oportere: & quo in statu res Italiæ sint, considerare. esse enim in præsentia tempus: quo facile totius orbis principatum sperare possit, minus negocij habiturus: quod Romani apud Thrasimenum lacum uicti ab Annibale fuissent. In summa regem hortatur: ut bella, atq; discordias totius Græciæ in pacem concordiam'q; conuertat: enitatur'q; omni studio conseruare sibi in posterum libertatem pro arbitrio suo bellum, aut pacem in pro-

uincia constituendi. Quod si semel nubem illam, quam
consurgentem in occidente uidebant: trucis, & cruen-
ti belli Græciæ locis appropinquare permitteret: ue-
reri se, inquit, ac uehementer solicitum esse. ne hu-
iusmodi dissensiones & concordiæ, & ludi, quos inui-
cem committebant: ita ab eorum omnium potestate
exciderentur: ut ne precari quidem deos liceret: hanc
sibi facultatem adesse: ut bellari inuicem, ac pacem fa
cere pro eorum arbitrio liceret. Hæc cum dixisset
Agelaus: animos sociorum mirumimmodum ad pa-
cem inflammauit. maxime autem permouit Philip-
pum regem: quod non mediocriter iam propter uerba
Demetrij ad id mentem inclinauerat. quamobrem
unanimi consensu pacem cum Aetolis fecere. Fir-
mato igitur fœdere, omnes discesserunt, pacem in
patriam pro bello reportantes. Hæc omnia gesta
sunt anno tertio centesimæ & quadragesimæ olym-
piadis. Dico autem id prælium, quod Romani ? in
Tuscia commiserunt: & bellum Antiochi in Syria ge
stum: & pacem ab Achæo, & Philippo cum Aeto
lis factam. Græcas igitur, atque italicas res, item
etiam africanas hæc primum tempora coniunxere.
neque enim post eum diem Philippus, nec cæteri
Græciæ principes cogitationes suas ad Græciam re-
ferebant: neque bella, aut pacem inuicem moliebanͨ
tur: sed omnes iam mentem, oculosq; ad Italia con-
uertebant. Paucis quoque interiectis diebus insula-
rum, & locorum Asiæ cultores idem fecere. omnes
enim, qui uel philippo infensi erant: uel ab Atta-
lo dissidebant: non iam ad Antiochum, & Ptole-

mæum, neque ad Meridiem, aut Orientem, sed ad Occasum omnes conuertebantur: Alij Carthaginenses, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoque Philippi uires atque audaciam ueriti, legatos in Græciam mittebant. Nos autem, quoniam, sicuti à principio statueramus, manifeste nobis (nisi nos opinio fallit) ostendimus, quando, & quomodo, & quibus ex causis res Græciæ cum italicis, & libycis quasi in unum corpus coaluerunt: superest: ut narrationem rerum in Græcia gestarum prosequamur: quousq; ad ea tempora uentum sit: in quibus Romani iuxta Cannas à Carthaginensibus uicti, ac profligati fuere. hinc enim à rebus Italicis digressi sumus: & de ijs, quæ in Græcia, & Asia ijsdem temporibus gesta sunt: hunc, & superiorem librum perscripsimus. Achæi, cum primum finis bello impositus fuit: Timoxeno duce electo ad instituta patriæ reuersi, similiter etiam reliquæ Peloponnesi ciuitates paulatim res publicas componebant: colebant agros: ludos, ac sacrificia deorum renouabant. quippe assiduo bellorum usu factum erat ut hæc omnia quasi è memoria excidissent. Athenienses timore Macedonum liberati, optima iam libertate frui uidebantur. uerum cum Euryclidam, & Micionem duces haberent: eorum imprudentiam secuti, omnium ferè regum, ac præcipue Ptolemæi tributarij erant. Ptolemæo statim post hæc tempora bellum aduersus Aegyptios subortum est. hic enim, cum Aegyptios in bello aduersus Antiochum secum habuisset: Aliquandiu opera eorum usus, mox ab eis relictus est. elati enim rebus circa Rhaphiam ge-

ſtis, haud amplius parere regi uoluerunt: ſed ducem aliquem quærebant: tanquam ipſi iam gerendo bello per ſe ſufficerent. quod etiam tandem non longe poſt tempore factum eſt. Antiochus, ingenti apparatu ad res bellicas per hyemem facto, proxima dehinc æſtate Taurum tranſcendit: & inita cum Attalo rege ſocietate, bellum aduerſus Achæum renouauit. Aetoli, etſi pacem initio gratiſſimam habuere: quod bellum longe aliter quàm ſpes eorum fuerat, ſucceſſiſſet: proinde Agelaum Naupactium ducem elegerunt: cuius præcipua opera pax fuerat ſecuta. procedente tamen tempore grauiter Agelaum accuſare, ac de eo non mediocriter conqueri cœperunt: ꝙ eius cauſa omnes utilitates, quas extrinſecus permultas habebant: amiſiſſent: quando quidem non aliquam prouinciæ partem, ſed uniuerſam planè Græciam pacificaſſet. ueruntamen Agelaus æquo animo huiuſmodi iniuriam ferens, impetum eorum reprimebat. ex quo illi quoque contra eorum naturam temperare iracundiam ſuam ſunt coacti. Philipus rex, cum poſt factam pacem ſoluta claſſe in Macedoniam nauigaret: Scerdilaidæ in itinere obuians, qui ſub prætextu debitæ ſibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti ſupradiximus, ceperat: tunc Pelagoniæ quoq; oppidum, nomine Piſſeum in prædam uerterat: & complures Daretidis ciuitates, Antipatriam, Chriſondionem, Gertontem: præterea etiam non paruam Macedoniæ partem ſibi partim hortatu, partim uiribus aſciuerat: extemplo copias in terram poſuit, omni ſtudio ad prædictas ciuitates recuperandas intentus.

omnino autem bellum aduersus Scerdilaidam gerere decreuit: pernecessarium existimans Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur: uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientem. quod non tam Philippi gratia faciebat: quàm odio Romanorum: & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharum spoliatus fuerat: arbitrabatur. Philippus itaque admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. in Dassaretide enim cepit Creonium, & Gerontem: circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Boios: in Calcecinorum uero prouincia Bantiam: apud Pisantinos Orgyssum. Quibus peractis, copias in hiberna dimisit. Erat autem hæc hyems: qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Daunia hyemabat: Romani uero C. Terentium, & L. Aemylium consules nouis comicijs creauerant. Philippus, dum in hibernis esset: ratus naues parare sibi opus fore, non tam ad naualem pugnam, (quippe impotentem se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quam ad transfretationem copiarum in Italiam, centum lembos parauit. quod ante eum nemo ferè regum Macedoniæ fecerat. adueniente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis, cum copijs soluit. Sub idem tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus, facto per Euripum, & Maleam itinere, ad loca, quæ sunt circa Cephaleniam, & Leucadem: uenit. ubi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit. si quidem

Romanorum

Romanorum classem mirumimmodum formidabat. ubi uero eam iuxta Libybæum esse, per exploratores didicit: animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Apolloniam uersus directo. Cumq; iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Apolloniam præter fluentem: quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur: delati in insulam, quæ Sason dicitur: estq; in ingressu Ionici sinus: noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes. hos nunciasse: quinqueremes Romanorum à se circa Rhegium relictas Apolloniam, & ad Scerdilaidam cursum tenere. Philippus, ratus ob id classem iam non longe abesse, subito terrore correptus, collectis ancoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit: trepideq;, & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit: ne nocte quidem cursum dirimente. hic recreatis parumper animis, aliquandiu constitit: simulans se urgentibus certis peloponnesiacis rebus eò reuersum esse. Accidit autem omnem eum timorem esse falsum. etenim Scerdilaidas, cum audiuisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse: aduentum eius per mare ueritus, auxilium Romanorum per legatos implorauit. Romani decem naues ex classe, quæ Lilybæi erat: misère. hæ iuxta Rhegium transeuntes fuerunt uisæ. Quarum timore nisi frustra correptus rex fugisset: & ijs potiri facile poterat: & peropportunum ad res illyricas tempus habere: Romanis rursus ingenti clade iuxta Canna

ab Annibale affectis, & ferè ad internitionem usq; profligatis. nunc autem inani timore perculsus, tutam quidem, ueruntamen turpissimam fugam in Macedoniam fecit. Sub idem tempus Prusias quoque rem memoria dignissimam gessit. Galli, quos ex Europa rex Attalus bello aduersus Achæum in Asiam transfretauerat: cum ob memoratas à nobis superius suspitiones à prædicto rege discessissent: uniuersas Hellesponti ciuitates cupide nimium, ac crudeliter depopulabantur. Hi, cum ad extremum Eliensium quoq; urbem obsidione cinxissent: egregium sanè facinus commissum fuit ab his, qui Alexandriam colebant. siquidem Themiste duce cum quatuor millibus hominum aduersus illos misso, non solum Eliensium obsidionem dissoluerunt: uerumetiam Gallos ex omni Troade expulere: partim prohibentes eis commeatum: partim omnis eorum conatus impedientes. Galli, Arisba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam uicinis ciuitatibus insidiabantur: bellumq; aduersus omnes gerebant. Contra quos Prusias cum copijs profectus, inito mox prælio exercitum eorum profligauit: filios ferè omnes, atque uxores passim, nulla sexus aut ætatis ratione habita, interfecit: castra diripi à militibus passus est. Quibus peractis maximo timore ac periculo Hellespontum liberauit: optimumq; posteris exemplum reliquit: ne barbari tam facile ex Europa in Asiam transfretarent. Hæc igitur ea tempestate in Græcia, atque Asia gerebantur. In Italia uero post

profligatum cannẽsi prælio Romanorũ exercitum quam plurimæ ciuitates ad Carthaginenses defecere: sicuti superioribus libris memorauimus. Verum nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus. quandoquidẽ satis ostensum est: quo in statu res asiaticæ, & græcæ forent centesima & quadragesima olympiade. Quibus in sequenti libro breuiter, ac summatim repetitis, orationem deinceps ad Romanorum rem publicam, sicuti ab initio statuimus: conuertemus.

FINIS.

AABB CCDD EE FF GG aaaa bbbb cccc dddd eeee ffff gggg hhhh iiii kkkk llll mmmm nnnn oooo pppp qqqq rrrr ſſſſ tttt uuuu xxxx yyyy zzzz Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Omnes Quaterniones præter iiii. Rr duerniones.

VENETIIS IN AEDIBVS
ALDI, ET ANDREAE
SOCERI, MENSE
MARTIO. M.
D. XXI.

AL DVS.

